5 Schellingen

FRANCISCI BURMANNI,

S. Theol. Doctoris & Professoris,

SYNOPSIS THEOLOGIÆ,

& speciatim Oeconomiæ

FOEDERUM DEI,

ab initio sæculorum usque ad consummationem eorum.

TOMUS PRIOR

præcipuè complectitur Oeconomiam

Veteris Testamenti.

TRAJECTI AD RHENUM,

Apud CORNELIUM JACOBI NOENARDUM, Bibliopol.

cIↃ IↃ cLXXI.

Cum Privilegio.

Summa Privilegii Illuſtr. ac Præpot. Ordinum Trajectinæ Provinciæ.

ORdinum Trajectinæ Provinciæ ſingulari Privilegio cautum eſt, ne quis præter Cornelium Iacobi Noenardum, proxime ſe ſubſequentibus quindecim annis quovis modo, vel integram vel per partes, vel directe vel indirecte, imprimat imprimive curet, vel alibi impreſſam diſtrahat aut venalem exponat in Trajectina Provincia, Franciſci Burmanni, S. Theol. Doctoris & Profeſſoris, Synopſin Theologiæ, & ſpeciatim Oeconomiæ Fœderum Dei, ab initio ſæculorum uſque ad conſummationem eorum: ſub confiſcatione exemplarium & trecentorum florenorum Carolinorum mulcta: ut latius videre eſt in diplomate ſigillo majori Ordd. munito, Trajecti a. d. XX. *Ianuar.* CIƆ IƆ C L X X.

ſignato

J A S P A R S C H A D E vt.

Ad mandatum Ordd. ſubſcripſit

W. V. Velthuyſen.

Summa Privilegii Illuſtr. ac Præp. Ordinum Hollandiæ Weſtfriſiæque.

ORdines Hollandiæ Weſtfriſiæq; diplomate ſuo ſanxerunt, ne quis inſcio vel invito Franciſco Burmanno, S. Theol. in Acad. Traj. Doctore & Profeſſore, annis quindecim abhinc proxime ſe ſecuturis ejuſdem Synopſin Theologiæ, & ſpeciatim Oeconomiæ Fœderum Dei, ab initio ſæculorum uſque ad conſummationem eorum, intra Hollandiæ Weſtfriſiæque fines in toto vel parte excudat, diſtrahat, aut alibi recuſam inferat venalemve exponat, ſub confiſcatione exemplarium, & mulcta inſuper ſexcentorum florenorum Carolinorum: prout latius continetur in authentico diplomate ſigillo majori Ordd. roborato, Hagæ a. d. VI. *Februar.* CIƆ IƆ C L X X.

ſignato

J O H A N de W I T T vt.

Ad mandatum Ordd. ſubſcripſit

Herb. de Beaumont.

Illustribus ac Præpotentibus

PROVINCIÆ ULTRAJECTINÆ

ORDINIBUS,

PATRIÆ PATRIBUS:

NECNON

Nobilissimis & Amplissimis

REIPUBLICÆ ULTRAJECTINÆ

CONSULIBUS

ET

SENATORIBUS,

ACADEMIÆ CURATORIBUS,

FR. BURMANNUS
D. D.

Eminem mortalium, qui Deum rite colunt, esse censeo, qui non summi beneficii loco habeat, cœleste illud depositum, Dei verbum, quo, cum nos ad eum accedere non possemus, ipse ad nos descendit, priorque nos affari dignatus est. Si enim sermo omnis animi sit character ac nota, virique sapientis genius ac dotes in verbo ipsius eluceant; non mirum quoque est, divinæ potentiæ, bonitatis & sapientiæ characteres Dei verbo impressos esse, ipsiusque adeo deitatis conspectum quendam in eo nobis exhiberi. Ut illud merito omnis sapientiæ sit tabularium, per quod populus populo interest, & mundo Ecclesia. Sine quo mundus desertum est, vita humana latrocinium, regna ipsa non nisi tyrannis, judicia omnia vis mera, & commercia omnia fraudis latibula. Quod vero supra sæculum nos attollimus, quod peccato nos emancipamus, quod non formam solum humanam gerimus, sed & animum Deo dignum formamus, quod non civili tantum honestati & externæ disciplinæ studemus, verum etiam sublimioribus sæculoque incognitis operamur virtutibus, & uno verbo, quod vitæ nobis non desunt præsidia, nec mortis solatia, neque cum sæculo terminantur spes nostræ, totum hoc verbi illius munus est. Ut illa demum beata sit respublica, ad quam verbo huic datur aditus & in qua divinæ illius voces sonant, adeoque ex illius præscripto omnia instituuntur. Annon enim secundum verbi hujus normam æque componi potest regimen, ac juxta Philosophi alicujus opiniones, aut Legislatoris placita, aut vanorum etiam hominum commenta?

Nun-

Nunquid fide æquè bella possunt geri, respublica administrari, jus dici, suum cuique tribui, pacis artes coli, temperantia, fortitudo, constantia, aliæque virtutes exerceri, & suum omnibus rebus pretium statui, quam carnali sapientia, ambitione & inanis gloriæ studio? Ex adverso stat omnium sæculorum historia; quæ fidem facit, nunquam feliciori loco fuisse res humanas, quam ubi ad verbi hujus trutinam exactæ sunt; quod ubi factum, illæ divinis humanisque benedictionibus affluentes, domi tutæ, foris invictæ & undiquaque florentes fuerunt. Quod si remotiorum testimoniorum deesset copia, sola vestra respublica locupletissimum ejus rei suppeditat exemplum. Quæ intra portas recepto hoc Palladio, quod cimmeriis tenebris vastaque caligine, quibus immersa erat, se evolverit, quod feritatem barbariemque posuerit, quod sapientiæ divinæ ac humanæ, virtutumque aliarum non solum exempla expresserit, sed & ipsa aliis in exemplum cesserit, totum id verbo huic debet. Et sicut nunquam sine glorioso comitatu recipitur Christus, ita quoque animadvertere fuit omni ævo, non solum ad æternam lucem contemplandam animæ oculum verbi hujus beneficio attolli, verum etiam discussis semel errorum ignorantiæque nebulis, ad ipsas quoque vitæ actiones poliri mentem, & cœlestis veritatis ope liberam factam, in aliis quoque suo juri restitui, humanæque prudentiæ & fortunæ limites longè supergredi. Et certe sublatis superiori sæculo ad verbi hujus lucem qui religionem defœdaverant abusibus, nescio quam non etiam politiæ, commerciorum, aliarumque actionum humanarum instaurationem prior illa secum traxerit; ut nusquam quam hîc terrarum ita oculatos deprehendere liceat homines, ita solertes rebusque gerendis idoneos: ex quo factum, ut orientis occidentisque spoliis se ditaverint, aureumque illum imbrem ad se attraxerint ex universo orbe, quem aut armis felici-

bus, aut pace & fœderibus ac societatibus, commerciis certe ac navigationibus rebusque ubivis maximis gestis jam pridem impleverunt. Cum è contrario hominum idololatriæ & superstitioni deditorum, præjudiciorum labyrinthis implexorum, aut cæcæ implicitæque fidei tanquam saxo adhærentium, sæpe non magis oculatæ liberæque deprehendantur actiones, ac rectæ sunt illorum circa divina cogitationes; ut vel hinc quoque deteri ac pessum dari videamus illorum fortunam, cum Diis suis, quos colunt quosque adorant, similes reddantur, & statuis affixi in statuas convertantur.

Quemadmodum vero aqua, sive ex cœlesti rore descendens, sive ex fontibus scaturiens, facile dispergitur, nisi colligatur in receptacula, in quibus se sustentare & fovere possit: similiter pretiosissimus ille sapientiæ liquor, sive à divina inspiratione destillet, sive è mente humana exiliat, mox periret omnis & evanesceret, nisi conservaretur in libris, traditionibus, colloquiis, & præcipue in locis certis huic rei destinatis, quales sunt Scholæ, Cœtus, Academiæ, in quibus & permanentes habeat sedes & crescendi insuper & se congregandi copiam & facultatem.

Tale bonæ mentis domicilium cum, sub vestris auspiciis, à Nobilissimo Gravissimoq; hujus Urbis Senatu hic pridem exstructum, adscitisq; undique ornamentis decoratum sit, mihique, sic gubernante Deo, ejusd. Nobiliss. Senatus auctoritate, nihil tale opinanti, in eo honesta assignata fuerit statio, quam ultra octennium sustineo; prima cura fuit, ut cœlestis illius philosophiæ latices, quantum per meam tenuitatem id licuit, quam purissimi à me conservarentur & quam copiosissimi ad plures deducerentur. Quod dum ago, ante annos aliquot intra privatas scholas natum est opus hoc, in quo religionis doctrinæque nostræ μόρφωσιν ac deformationem aliquam studiosæ juventuti,

non

non exiguo labore & cura, exhibere conatus ſum. In arcto fateor, eſt & inglorius hic labor. E denſiori enim ſylva tantummodo paululam ſtruem huc congeſſimus, & per puncta duntaxat hic notavimus, quæ per lineas alibi, ſi Deus dederit, extendemus. Iter tamen prope immenſum multorumque ſæculorum ſpatium ingreſſi, dum omnes Fœderum Dei cum hominibus initorum formas contemplamur, varioſque eorum vultus nobis objicimus, dum doctrinæ noſtræ latifundia percurrimus, imò dum ſæculis non concluſi, ea quæ ſapientiæ noſtræ ante ſæcula, quin & ipſis ſæculis, initium dederunt, quæque evaneſcentibus ſæculis de ea perſeverabunt, pro modulo noſtro rimamur; non mirum eſt, ſi à tanta rerum copia oppreſſi, earumque amplitudine circumfuſi, nec ab omni ceſpitationis metu tuti, vix dimidium iter emenſi, ſcribendo jam laſſi, ſtrigare malimus, quam protelo ducere.

Licet autem non is ſim, qui tantis nominibus haud indignum eſſe hoc munus exiſtimem, audeo tamen, Viri Summates, qualecunque hoc opus veſtrum facere, vobiſque illud dare, dicare ac dedicare; cum illud ipſo jure veſtrum ſit: ſolo enim ſuperſtructum ædificium ſoli ipſius domino cedit. Cumque olim agricolæ ſolerent primitias frugum Dîs agrorum conſecrare, ego omnia mea, quantulacunque ſunt, Deo ter optimo accepta ferens, ipſum in vobis honorare debui, per quos ipſe dedit & honeſtiſſimæ occupationis opportunitatem & liberale hoc otium, quod in florentiſſima veſtra provincia & civitate per tot annos mihi feciſtis. Quod ſane cum in præcipua vitæ meæ felicitate ducam, debui haſce ingenii laborumq; meorum Academicorum primitias vobis, qui hæc agricolationis noſtræ novalia jure meritoque vobis vindicatis, conſecrare; ut hac lege veſtro gaudeant patrocinio, ſi ſuum ipſis non denegabit veritas. Contra procaces enim linguas fruſtra præſidium con-

qui-

quirerem, cum nemo tantæ ſit potentiæ, ut me ab earum ſpiculis tueri poſſit, neque ego tam abjecti timidique ſim animi, ut calumniantium judicium rumoreſque multum reformidem. Licet autem doni vilitas me percellat, gnarus tamen thuſculo quoq; ſacra fieri Diis, imo & mola ſalſa bene litare qui thura non habet, non dubitavi hoc qualecunque de ſcedis meis offerre. Nec vile vobis haberi ſcio, quod doctrinam cœleſtem, qua nihil eſt excelſius neque vobis pretioſius, licet craſſo penicillo, adumbrat: quam vel eo ipſo quod breviori gyro hic conſtringatur, gravioribus veſtris curis negotiiſque magis accommodam fore ſpero. Ego ſaltem nihil aliud nunc quod offerrem habui; nec ſi maxima haberem, digna vobis veſtriſque in Patriam, addo & me, meritis dari poterant. Vos enim ex quo in veſtram conceſſi clientelam, ſemper mihi benigne feciſtis, & non uno honoris genere mactum voluiſtis. Quod obligatoria hac tabula ex animo teſtari debui; ut illa, ſi poſt me ætatem ferat, extet publicum gratæ meæ voluntatis, quicquid de me fiat, monumentum. Quantum cæteroquin vobis debeam, Viri Illuſtres & Nobiliſſimi, reticere hic malo; utpote quod animo alte inſidens non tam ambitioſius obiter eſt effundendum, quam obſervantia atque veneratione æterna agnoſcendum. Deus Opt. Max. vos, pro publica ſalute invigilantes, dudum pios, fortes, felices ſupereſſe ſinat, meque, ſi ita è re veſtra meaque ſit, in clementiſſimi veſtri patrocinii & favoris ulnis conſeneſcere.

Ultraject. A. D. XIII. *Cal. Ianuar.* CIƆ IƆ CLXXI.

LE-

LECTORI MEO,

FRANCISCUS BURMANNUS S.

Miraberis procul dubio, lector, quid me, hominem, nec ab ingenio, nec ab eruditione instructum, impulerit, ut hisce meis schedis remp. literariam gravem; quæ ut in multis aliis, ita hic quoque laborat mole sua, dum quotidianus libellorum proventus est, eorumque sæpe talium, ex quibus haustum gallinacei lactis exspectare posses: ut Plinius ait, quique vix alius sunt usus, nisi ut antiquiores melioresque studiosæ juventutis manibus excutiant; præcipuè cum eo vivamus sæculo, in quo auctoritas plerumque antevertit veritati, & non ex scripto judicatur scriptor, sed ex scriptore pretium statuitur scripto; ubi denique vilis admodum annona est omne genus Aristarchorum, qui nihil aliud solent quam minuta aliorum errata ventilare, & quicquid ignorant, hoc errorem vocare: inter quos illi, qui non scribunt, quia nec forsitan possunt, longe acriores & severiores se alienorum operum censores solent ostendere, quam qui scriptorum suorum publicatione eidem examini se subjiciunt, quod in alios sibi sumpserint. At scias velim, non captatam hanc fuiße scribendi occasionem, sed oblatam; imo satis diu evitatam & protelatam, identidem tamen recurrisse, tandemque obtrusam fuisse. Novennium labitur, ex quo functioni Academicæ, ad quam ne somnio quidem per omnem vitam me composueram, ita volente rerum nostrarum diribitore Deo, admotus sum. Requirebat igitur superiorum jussus munerisque proprii conscientia, ut spartam quam nactus eram redderem quam ornatissimam. Ex eo tempore inter alios labores nati sunt quoque illi, licet molestissimi, utilissimi tamen, quibus non fugiente duntaxat docui voce, sed ad calamum dictavi in privatis scholis, ut ea chartis consignarentur, quæ memoriæ hæ-

** *rere*

rere è re auditorum putabam. Hinc inter varia opuſcula nata eſt quoque hæc Theologiæ, & ſpeciatim Oeconomiæ Fœderum Dei, Synopſis; quam tantum abeſt ut evulgandi animo communicaverim, ut contra ne id fieret omni modo caverim, & ne fieri poſſet variis lacunis relictis operam dederim, denique ne factum ſit per ſeptennium ferè reſtiterim: donec tandem perpetuo diſcipulorum aliorumque voto & petitioni, aſſidue, nec ſine convitio, hæc à me efflagitantium, annui, non tam perficiendi ſpe, quam recuſandi pudore: oculos quoque conjiciens in eorum profectum, quem ab iiſdem obtentum eo facilius in poſterum ſperare auſus fui. Cum enim non publice duntaxat, ſed & privatim docendum eſſet, cynoſura, quam ſequerer, opus erat: quam videbar commodius de meo penu depromere poſſe; cum aliorum cogitata, ſi ea qualia occurrunt integra relinquas, non ſemper inſtituto tuo utilia ſint; ſin vero ea ad tuum propoſitum parumper accommodes, gratiæ loco interdum odium parias. Et licet plurimi ſint, qui hujus ſcriptionis viam mihi præiverunt, cum quibus me nullo modo componi poſſe ſcio; tantum tamen abeſt, ut illorum laboribus intercedere voluerim, ut vel per hunc meum laborem me ipſum, quique mea utuntur opera, ad perfectiora illorum ſcripta manuducere ſtuduerim. Neque dum tamen materies hæc omnis, ut opinor, exhauſta, ſylvaque omnis hæc exciſa eſt, ſic ut reliqui nihil deinceps ad ſpicilegium poſtfuturis ſuperiorum diligentia vel induſtria fecerit. Placet autem admodum eximia illa beati Auguſtini *De Trinit. lib.* 1. *ſententia:* Utile eſt plures libros à pluribus fieri diverſo ſtylo, non diverſa fide, etiam de quæſtionibus iiſdem, ut ad plurimos res ipſa perveniat, ad alios ſic, ad alios autem ſic. *Equidem à bonis lectoribus tantum ut hæc boni conſulant, non etiam ut laudent, exſpecto: reprehenſorum vero qui me doctiorem non reddent, judicia non pluris facio, quam ipſi veritatem, à nobis, ut ſpero, propoſitam. Et ita opus hoc noſtrum ex umbra in lucem protrahi ſivimus, poſtquam priſtino illi cultus acceſſit. Quæ enim illi ſecundis curis acceſſerint, haud promtum*

eſt

eſt dicere, niſi quod à priore multum demutaverit, pluribus interpolatis, pluribus additis, longe pluribus autem demtis. Ingens enim ſane hinc opus fieri potuiſſet, ſi quæ multorum eſt ambitio, eadem nobis inceſſiſſet. Cum vero domeſticarum duntaxat ſcholarum uſui illud conſecraſſem, inſtituti habenda fuit ratio, & ſingula in præſenti ſignanda magis, quam copioſe tractanda. Hinc innumera omittenda fuerunt, jam etiam prælo parata, quæ res ipſa requirebat & à peritioribus deſiderabuntur. Quin & cum opinione productiora fuerint facta prima capita, in reliquis, quæ tamen, utpote minus obvia, non minorem curam, imò majorem exigere videbantur, brevior eſſe coactus ſum, ne nimia mole inutilis mihi redderetur univerſus liber. In quo ſi quid peccatum ſit, tantum abeſt ut culpam deprecer, ut potius illis ultro mei ipſius accuſator accedam, cui id, quod figulis ſolet hic uſu venit; quibus dum amphora cœpit iuſtitui, currente rota ſæpe urceus exit. Illud autem eo facilius in hoc ſcripti genere excuſatum iri ſpero, quod vivæ vocis conjugio ſociandum deſtinatur, per quam ex parte ſuppleri ſolet quicquid in hiſce deſiderari poſſit, noſque ſponte noſtra præſecuimus. Quæ quoque ratio eſt, cur omni rerum explicatione, operoſa demonſtratione, præclarorum dictorum teſtimoniorumque ſtruicibus, omnique eruditionis alicujus apparatu, quem inſpergere utcunque licuiſset; purpureum late qui ſplendeat unum & alterum aſſuendo pannum, nos abſtinuerimus; ſed nuda & ſimpliciſſima rerum magnarum ἐκθέσει, non ornare ſtudentes, ſed docere contenti, uſi ſimus: utpote qui non nobis, ſed juventuti nobis concreditæ ſcripſimus, & qui non inanis gloriæ titillatione, quam certiore ſpe, οἷοι νῦν βροτοί εἰσι, alio ſcribendi modo quærere debueramus, ſed ſerio aliorum profectus urgendi deſiderio ad qualemcunque hunc laborem impulſi ſumus. Unde in levi habuimus famæ ex jejuno hoc ſcribendi genere, quo ipſis rebus injurii ſumus, jacturam, ſperantes illam feliciori inſtituti noſtri conſecutione compenſatum iri. Formam tamen operis ex impreſſis iſtis, licet levioribus, veſtigiis licebit cognoſcere. Alias enim quam hic tantum adumbramus, Deo id permit-

tente, lineamentis suis omnibus & coloribus perfectam dabimus. Ad quod perficiendum si Deus Opt. Max. vires vitamque dederit, maximi voti damnas ero. Interea in ipsa hac brevitate conatus fui pro mea tenuitate Theologiæ nostræ pomœria extendere, exhibendo non ea duntaxat quæ ex Novo Fœdere ad nos propius spectant, sed insuper, rem à primis initiis arcessendo, studui speciatim universum Dei consilium, quale pristinis ævis illud obtinuit, veteremque œconomiam particulatim repræsentare; cum in istis omnibus non solum prælusum sit maximis Dei circa nos operibus, verum etiam intima Novi Fœderis ejusque mysteriorum, rerum ac verborum intelligentia inde pendeat. Est enim vere Vetus instrumentum nihil aliud nisi involutum Novum, quemadmodum hoc ipsum vicissim nihil est aliud nisi explicatum Vetus. Mutuo enim allucent facem: atque ita allucent, ut Novum Soli, Vetus Lunæ, quæ à Sole lumen accipit, conferri mereatur. Unde ut Veteri, quam hic tractamus, Oeconomiæ novam quoque proximè comitem demus, adeoque duo hæc auditoribus nostris præbeamus ubera, ex quibus τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα sugant, curæ erit. Et ne quid in omni institutionis genere à nobis desiderari possit, moliti sumus ab aliquo tempore & per partes exhibuimus theologiæ moralis typum, integrum illum daturi, simul ac per temporis angustias & tot intercurrentia negotia licuerit; ut non solum controversiis doctrinæque umbraticæ videamur innutrire studiosos juvenes, sed & cathedræ Ecclesiasticæ pios, doctos, disertos fortesque demus præcones. Quibus si denique, præter alios labores, addere dabitur ipsius Scripturæ Vet. Novique instrumenti, quæ sacerdotii nostri est substantia, integram pertractationem, quam aliquo usque dictando in privatis quoque scholis deduximus, erit ut votorum nostrorum portum subiisse & ipsam metam contigisse nobis visuri simus.

Interim non spero displicituram justis rerum æstimatoribus methodum nostram, qua ipsam rerum originem, quantum pote, imitari & exprimere studuimus, & præcipuarum controversiarum

rum

rum capita suis locis breviter subjungere. Εὐμεθοδείας *gratiâ tamen nonnunquam quædam conjunximus, quæ tempore locoque cæteroquin disjuncta erant. Commodius autem nobis videbatur, ubi id requirebat, aut permittebat saltem argumenti affinitas, uno intuitu quædam repræsentare, quam, ut minutioribus sedibus singula assignarentur, illa divellere & in particulas frangere, imo dilacerati corporis membra quaquaversum spargere. Quo si delecteris, facile id per temet ipsum peragere poteris, Lector, quum etiam suis locis te illius rei subinde moneamus. Fateor tamen, ubi opus hoc meum denuo mihi objicio, illique absoluto novus supervenio judex, non pauca, quæ dum in opere essem oculos meos effugerant, se ordinanda haud paulò aliter præbere, quam vellem. Verum hæc, ut dies diem docet, secundis curis & maturiori consilio emendari & digeri, si Deus volet, poterunt. Quemadmodum, majoris elucidationis ergò, monitum hic volo, ea quæ de imagine Dei in primo homine dicimus, l.* II. *c.* I §.3. *& seqq. & de corruptione ejus in homine lapso, c.* VIII §.7. *& seqq. hoc sensu à nobis accipi, ut, cum deprehendamus, scripturam imaginem Dei aliquando collocare in rectitudine illa qua sanctitatem Dei exprimebat homo primus, quæque illam consequebantur, ut ex citatis isthic locorum Scripturæ dictis apparet; aliquando vero eam tribuere naturali hominis constitutioni, qua Dei naturam & attributa aliquo modo, etiam peccator, refert; quod in naturali & ingenita voluntatis libertate, aliisque quæ eò spectant, se exerit, ut videre est* Gen. 9:6. Iac. 3:9. Act. 17:28. *ideo distinguendum censeamus inter imaginem Dei in homine, in quantum ad rectitudinem ejus refertur, aut in quantum ipsa sua natura Dei naturam aliquo modo refert. Priori respectu imago Dei in homine forte non incommode* moralis, *posteriori* naturalis *dici posset. Prior formaliter consistebat in rectitudine illa, posterior etiam ex ipsa hominis natura exsurgit. Prior denique per peccatum deperdita est, posterior etiam in homine corrupto superstes manet.*

De cætero cum ſciam quam difficile ſit prurientis hujus ſæculi palato ſatisfacere, rem ita temperare conatus ſum, ne juſtæ querelæ locum darem. Immodicũ ſane deprehendimus in multis ſtudium duorũ extremorum, antiquitatis & novitatis. Qua in re temporis filiæ male patriſſant: ut enim tempus prolem devorat, ſic hæc ſe invicem; dum antiquitas novis invidet argumẽtis, & novitas non eſt contenta recentia adjicere, niſi vetera prorſus eliminet & rejiciat. Unde quibuſdam faſtidium eſt antiqua & dudum cognita tradere, qui nihil niſi nova ſectantur; aliis viciſſim ſollemne eſt vetuſtatis ſtudio nova omnia exagitare & nigrum theta iis præfigere. Cum revera, licet huic aut illi novum accidat, quod recens detegitur verum, idem tamen ſit antiquiſſimum, quod veriſſimum. Ut jure meritoque hic exclamet magnum ſæ-
Augm. Scient. lib. 1. *culi decus Verulamius*: Antiquitas ſæculi, juventus mundi. *Noſtra profecto ſunt antiqua tempora, cum mundus jam ſenuerit; non ea quæ computantur ordine retrogrado, initium ſumendo à ſæculo noſtro. Ne ergo in juſtam alicujus hic cenſuram incurrerem, vetera novis copulare, & utraque è tenui noſtro penu producere ſtudui. Mirandi enim ſunt antiqui, non deſpiciendi novi. Orthodoxias & antiquæ fidei, ſi quiſquam, tenaciſſimus, non vereor tamen è pulcherrimis recentiorum inventis pauperiem noſtram inſtruere, undique conquirens, quæ ſola eſt antiquiſſima, &, ubivis reperiatur, noſtra, veritatem. Litium contentionumque ſupervacuarum hoſtis ſum, ſi ullus. Nimia quoque, cui nec par ſum, non delector ſubtilitate; utpote quæ, dum ſua nimis expolire vult, ſæpe ea frangit & debilitat; cujuſque exiguus Theologo, & præcipue Eccleſiaſtæ, eſt uſus: quem magis juvant ſolida & maſcula, quæ fortius animum ſubeunt, quam quæ decies ad unguem caſtigata nimia curatura reddidit juncea. Quare ut & in hiſce mediocritati ſtuderem operam dedi, an aſſecutus eam ſim, neſcio.*

Epiſt. 7. *Quod ſupereſt, finiam cum aurea beati Auguſtini gnome.* Ego (*inquit*) fateor me ex eorum numero eſſe conari, qui proficiendo ſcribunt, & ſcribendo proficiunt. Unde ſi aliquid incautius, vel indoctius à me poſitũ eſt, quod non ſolum ab aliis, qui videre id poſſunt, merito reprehendatur, verum etiam à me ipſo, quia & ego ſaltem poſtea videre debeo, ſi proficio; nec mirandum eſt, nec dolendum, ſed potius ignoſcendum atq; gratulandum, non quia erratum eſt, ſed quia improbatum. Nam nimis perverſe ſeipſum amat, qui & alios vult errare, ut error ſuus lateat. Quanto enim melius & utilius, ut ubi ipſe erravit, alii non errent, quorum admonitu errore
Epiſt. 111. careat? Quod ſi noluerit, ſaltem comites erroris non habeat. *Et rurſus*: Talis ego ſum in ſcriptis aliorum, tales volo eſſe intellectores meorum. *Vale.*

ΕΥΦΗΜΙΑΙ

IN SYNOPSIN THEOLOGIÆ *VIRI* *Reverendi & Clarissimi,* FRANCISCI BURMANNI,

S.S. Theologiæ Doctoris & Professoris, h.t. Rectoris Magnifici in Academia Trajectina ad Rhenum.

QUi scire vult, scirique se cupit,
Superbus est, suæ sacerdos gloriæ.
Qui scire vult, ut nundinetur alteri
Scientiam, venalis ipse est, & Deum
Habere lucri, quæstus illi maximus.
Ex lite litem qui serit, Sophistam agit,
Et veritatis caupo adulterat merum,
Præfertque scorias metallo argenteo.
Ex stercore aurum colligens, ritè sapit:
At stercus ex auro legens, nugas agit.
Ex luce fumum qui dat, osor lucis est:
At posse lucem educere ex fumo, ejus est,
Quem Veritas respexit, atque amat Deus.
Certe illi inesse lucem oportet haud levem,
Cui vel tenebræ fomitis præstant vicem.
Quanta ergo laude dignus, atque encomio
BURMANNUS, omne qui scientiæ tulit
Punctum, atque doctos inter ut sydus micat?
Qui sic docet, paratus ut sit discere:
Promusque veri, falsitatis condus est.
Emtorque veritatis & scientiæ,
Illam haud revendit, in pretium dato Deo,
Contentus accendisse de suo facem.
Non alta sapere illi scopus, nec ingredi
Quæ siparo silentii involvit Deus.

Nescire

Nescire velle quæ Magister optimus
Nos scire non vult, eruditam inscitiam,
Tutamque ducens mentis innocentiam.
Procul hinc Sophista, insanientis institor
Perversus artis: opprimendus gloriâ,
Quam mentis alis assequi incassum studet.
Profanus illi, in corde qui stercus suo
Sibi erigit, sensuque turget proprio:
Inque igne, quem circumdedir sibi, ambulat,
Quo tostus instar fulmine icti corruit.
Non illa mens diæ *Synopseos* Patri,
Cui major est auctoritas Verbi Dei,
Quam perspicacis ingenI capacitas.
Cui sola rident prata secta rivulis
Sionis, imbribusque pota cœlicis.
Aut hoc placebit culta vestitu, sacra,
Instar modestæ Virginis, Sapientia:
Aut Babylonis induenda insignia,
Et quod propinat fece plenum poculum
Nobis bibendum denuò. aut si id non lubet,
Fœnum esse oportet, aut salivam lambere
Quam despuit Sophista, crux mentis bonæ.

Genero suo desideratissimo
L.M.Q. deproperabat

ABRAHAMUS HEIDANUS.

AD EUNDEM.

HIc Veritatis entheæ ac Sapientiæ
Vides inexpugnabilem arcem, vividis
Candentibusque latius saxis manu,
BURMANNIA aptam ponderosa; quæ nihil
Molitur unquam male. Vides ut ardua
Tollat se ad auras, mole vique stet sua.
Hanc quisquis oppugnabit, offendet, suæ
Famæ nocivum concitans periculum.

JOHANNES GEORGIUS GRAEVIUS.

In Auctoris Eximii Eximium hoc opus.

GRandia Tartareis agitat molimina mundus
  Artibus, & virus fundit ubique ſuum.
Non ſacrum violare timet, Numenque verendum
  Impetit infandis auſibus alma parens
Errorum, damnanda parens, ſtipata phalange
  Hæreſium, quibus, Heu! turba novella favet.
Barbaries immenſa viget. Sordeſcere cœpit
  Relligio, ſtuprum paſſa per omne nefas.
Arius, Arminius, Socinus, Menno, Photinus,
  Pelagius, queis & jungitur atra cohors
Enthuſiaſtarum pariter cum Segrege Turbâ
  Per patrias oras quæ celebrata recens,
Illicio Satanæ, Româ præeunte Magiſtrâ,
  Offuſcant quem nos irradiare juvat
Juſtitiæ Solem, nigrâque obvolvere tentant
  Nocte diem gratus qui fuit uſque piis.
Maſcula magnanimos rapiunt quà non datur ultrà
  Cœpta viros. Partes ut tueare Dei
Corripuit, BURMANNE, tuam vis enthea mentem,
  Inter præcipuos conſtituende duces.
Errorum quæcunque Babel, Synagoga, Senenſe
  Et peperit monſtrum monſtra perempta dabis,
Hoſte triumphato. Conſtat ſua gloria Stoæ
  Prælucente tuo Sidere, magne Pharos.
Pellucent adaperta magis penetralia cœli,
  Clave tuâ clauſum quod reſerante fuit.
Diſpellet mentis tenebras hoc *Fœdere* lucens
  Fœderis æterni limpida flamma tuo.
Erranti in pelago certa hic Cynoſura juventæ
  Certa codex Helice, cui mea Muſa canit.
Scripta viri maneant ævo ſacrata perenni.
  Tu FRANCISCE ſies Urbis & Orbis amor.
FRANCISCOS creet hæc alios BURMANNIA proles,
  Nomina perpetuo continuanda die.

Venerando Collegæ in S.S. Miniſterio Collega cecinit

IOHANNES HEIMENBERGH.

Ad

AD EUNDEM.

HIc liber Ætherios sensus, hic pignora pandit
Ingenui genii, lecta SYNOPSIS ait.
Si reserata cupis perpendere; singula splendent.
Si studium, studio pagina nulla vacat.
Secla tuo gaudent docto, BURMANNE, labore.
Vivere cum cessas, non moriere tamen.

PETRUS van BREEN,

Eccl. Ultraject. Pastor.

Ad Clarissimi, Doctissimique
VIRI,

D. FRANCISCI BURMANNI

SYNOPSIN THEOLOGIÆ,

SPECIATIM

Oeconomiæ Fœderum Dei.

ΠΡΑΞΙΤΕΛΗΣ ποίην τινὰ μορφὴν Οὐρανιδάων
  Οὐ τεῦξεν Παρίου; οὐδέ γε τὴν ἰδίην.
Πλὴν μάλα τὴν ἰδίην. ὅτι κἂν πολύβουλον Ἀθήνην
  Λαξεύων γλαφυρῶς, λάξυε τὴν ἰδίην.
Ὧς καὶ ἐν ἄλλῳ ὁρᾷς περικαλλέα φῶτα, σοφόν τε
  ΠΡΑΞΙΤΕΛΗ. μᾶλλον Πάλλαδα ΠΡΑΞΙΤΕΛΗ.
Τόνδ᾽ ἀπέφηνε Γνίδος τε κλυτὸς, καὶ κῦδος ἀνάκτων
  Ῥώμη, καὶ σφέτερον Θεσπίαι εὐδάπανοι.
Ἀλλ᾽ ΟὟΤΟΣ, μέγα δεινὸς ἀνὴρ σοφίην τε, νόον τε,
  ΠΡΑΞΙΤΕΛΗΣ πλάττει ζῶντα, καὶ ὄντα Θεόν.
Σύν τε Θεῷ, καὶ πάντα Θεοῦ, Θεῖον τ᾽ ἀπέραντον
  Ἠδὲ τόπῳ, πάνθ᾽ ὃν πλήθεται, ἠδὲ χρόνῳ.
Καὶ ποσαχῆ, καὶ μέρχις ὅτου σθένος αὐτοῦ ἄληκτον,
  Σμικρὰ διαιτήσας, δεινὰ τὸ καὶ μέγεθος.
Ὅς τ᾽ οὐ διστάζει, οὔτ᾽ ὀψινόῳ μετανόιῃ
  Ἄχθεται, ἐσσόμενός τ᾽, ὢν, ὅτι πρόσθεν ἔην.
Καὶ πανεπίσκοπον (οὐ τυχὸν ὕπνι) ὄμμα πιταίνων
  Παντοχόσ᾽, εἰς Ἅδου, καὶ σκιόεντα τόπον.
Τόν τε Ὕδωρ χαλεπὸν, μάλα καὶ ζείδωρος Ἄρουρα,
  Καὶ Βηλὸς βοάει, ἀστερόεις τε Πόλος.
Καὶ μὴν πᾶν ἐλάχιστον. ἔχων δ᾽ ἔνδον φάος αὐτὸ
  Ἀπρόσιτον, θνητοῖς ἔσαι ἀεὶ κρύφιος.
Ὃς Τἀγαθὸν, Πίστις τ᾽ ἀτρεκὴς, πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
  Ῥεῖα παθὼν Οἶκτος, καὶ φιλέουσα Χάρις,
Ἤνοιξέν γε τέως ἡμῖν φίλα σπλάγχνα, καὶ αὐτῷ
  Πρόξενος ὢν, ἀτυχεῖς συμβίβασέν τε ἑοῖ.

Καὶ

Καὶ πάνυ ἄσμενος αὐτοῖς σπένδε, καὶ ὅρκια δῶκε
Τῆς ἔθεν εὐδοκίης, τῆς τε φιλοφροσύνης.
Τοὐντεῦθεν πεποίηκε μέγαν, καὶ ἀγήνορ' Ἰησοῦν,
Τὸν βροτὸν, ἀψευδῆ, ἀΐδιόν τε Θεόν.
Τόντ' ἀνυπεύθυνον ἄνδρα πέλονθ', ὑπὲρ ἀμπλακιάων
Ἡμετέρων, θανάτῳ λυτρὸν ἔθηκε κακῷ.
Τῷδε νὺν Ὑψίστοιο Θεοῦ σχῆμ' ἔξοχα γλάπτων
ΟΥ̓ΤΟΣ ΠΡΑΞΙΤΕΛΗΣ, ἄμμιγα γλάφ' ἴδιον.
Σχῆμα μέν ἐστι βροτὸς, πάνυ δὴ νόον αὖτε θεοῦδης,
Καὶ χάρισιν πινυτῆς, ἠδὲ καὶ ἀγλαΐης.
Ἀγχινόιης ὢ τῆσδε. πόσοις πύκα θάλλε λογισμοῖς,
Καὶ μεγαληγορίῃ, ἄφθιτος ἧδε σέλις.
Οὔ τι τεταγμένον ὥς. Καὶ μὴ γλαφυρώτερον οὔτι,
Μήδ' ὧς νυκτιπόνῳ κήδεϊ κιρνάμενον.
Ἀλλ' ἄρα πλησιόχωρος ἐὼν πάλαι αἰπεῖ Βηλῷ,
Θεῖα Φιλοκτεάνῳ ἐνδομυχοῦντα νόῳ
Θάυμαθ' ὅρησε. καὶ αὖ πολιήτης αὔτικ' ἀγαυὸς
Εὖ γεγονὼς, αὐτοῦ Ὄργια πάντα κλύε.
Τοῖς δ' οὖν τὴν φρένα μὲν λιπαρὲς, ξενίοιστε πυκασθεὶς
Πουλυτελέσσ', ἀνδρῶν πρὸς ζοφόεντα χορὸν
Νέρθεν σταλάμενος, καὶ Ἀμαλθειαδὸν καταχεύσας,
Χριστιάδαις Σοφίης νάματα πάντα ῥέει.
Ἧδε Λυκείου ἐρῶσ' αὐδῆς Θεοείκελος Ἥβη
Νέκταρ' ἀφ' οὗ ἄρδην, Ἀμβροσίας τε φέρει.
Τῇδ' ἀρετῇ μεγαληγορέου, ΚΎΔΙΣΘ' ἹΕΡΉΩΝ,
Αἰεὶ φραζόμενος τάς γε θεοπροπίας.
Ἄμμιν ἐὼν Μύστης, καὶ Οἰκονόμος. Μακάρεσσι
Τὸν ΤΑΜΊΑΝ σε Θεοῦ φῶς πύματόν τε λάοι.

Τέλος.

Quod

Quod latino sermone significat.

QUas non Cœleſtûm Pario de marmore formas
Finxit PRAXITELES? non tamen ipſe ſuam.
Et tamen ipſe ſuam: Pulchrè dum namque Minervæ
Docta manus formam ſignat, & ipſe ſuam.
Sic ſcitum, mirumque alienâ in imagine cernis
PRAXITELEM; Pallas ſic tulit alma ſuum.
Roma ſuum; celebriſque Gnidus; quin Theſpia virgo
PRAXITELEM magno vendicat ære ſuum.
At vivum melior, genioque potentior, alter
Mirâ HIC PRAXITELES exhibet arte Deum.
Cumque Deo, quodcunque Dei eſt: & tempore Numen
Immenſum, & ſpatio; quod tamen omne replet.
Et quo pertingit divina potentia; quæque
Perficit arbitrio magna, minora, ſuo.
Qui nunquam ambiguus; quem nunquam tædia vertunt:
Quique erit, & nunc eſt id, quod & ante fuit.
Cuîque patet totus, nulli peragrabilis orbis;
Qui vel in occultos vertit & ora ſinus.
Quem mare, quem terræ, nec non nitidiſſima monſtrant
Sidera, cum cunctis, quæ minus entis habent.
Qui tamen exiſtens lux intenſiſſima, nunquam
Lumine corporeo conſpiciendus erit.
Qui Bonitaſque, Fideſque, & Amor; quique ipſa recludens
Viſcera, mox miſeros junxit & ipſe ſibi
Fœdere complacito; noſtro de ſanguine Ieſum
Ingentem, æternum dum facit eſſe Deum.
Dum facit innocuum ſuccurrere ſontibus, & ſic
Expurgare ſuâ crimina noſtra nece.
Hæc dum cœleſtis de Sancto HIC Numine ſignat
PRAXITELES, formam format & ipſe ſuam.
Forma refert hominem; divinis diva refulgens
Muneribus mens eſt, & gerit ora Dei.

O quan-

O quantum ingenium, quantum rationis acumen,
Et majeſtatem docta tabella refert!
Quæque polita magis? quæ cultu, atque ordine præſtat?
Demorſos ungues quæ magis ulla ſapit?
Scilicet excelſo dudum vicinus Olympo,
Pertigit ad magni myſtica ſacra Dei.
Et mox concivis, laudes ad Numinis, audit
Infanda Angelicis verba ſonare choris.
Queîs delibutus, mirûmque excultus in orbem
Fertur, & ad cæcos mittitur indè greges.
Hinc ſacra indoctis (ceu pleno Copia cornu)
Chriſtiadis largo flumine cuncta fluunt.
Cuîque patet Chriſti, Pubes cordata, Lycæum
Nectara & Ambroſias illius ore rapit.
Macte eſto virtute tuâ, VENERANDE SACERDOS,
Et pergas Domini juſſa referre tui,
Myſta Dei nobis, diſpenſatorque: beatis
Te PROMUM CONDUM cernat & ima dies.

JOHANNES TEEKMANNUS,

V. D. M.

In

IN SYNOPSIN

THEOLOGIÆ & OECONOMIÆ FOEDERUM DEI,

Contextam

à Viro singulari & undequaque Doctissimo

FRANCISCO BURMANNO,

Præceptori meritissimo,

ELEGIA.

Ualiter, egregio Schola componenda magistro;
Aut domus est patria rite tenenda manu.
Taliter ipse Deus, numerosa pube frequentem
Divinam, docta tradidit arte, Scholam.
Non qualem fecit Gargettius auctor in hortis;
Sive Academiæ nobilis umbra docet.
Non qualem Samicis Doctor quondam ille silentum;
Seu Labyrinthæis Porticus ampla strophis.
Sola hæc, placato delapsa ancilia cœlo,
Monstrant, divina tradita scripta manu.
Hic primos videas tantum de matre caducos,
Curatè placidum tollere numen avos.
Illa Deo propiora, antiqui pignora mundi,
Sed quoque præ reliquis pignora chara Deo.
Exinde, integræ luctans circum ubera matris,
Turba datur celebris conspicienda Patrum;

Quæ

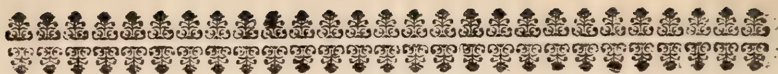
Quæ per rura lubens genialia ludere geſtit;
Cum ſæpe eſt tenero ducta chorea pede.
Libera per ſolos ponunt veſtigia campos,
Atque gerunt uni ſubdita colla Deo.
Omnibus emicuit, cœleſtûm Abrâmus amores,
Æqualiſque illo virgo beata viro,
Illa diu ſterilis matre at fœcundior omni;
Ille puer cuncto jam patre major erat;
Auctorem ſalvere ſuum, quem turba fidelis
Et cœlo nimium gens adamata, jubet.
Mox intra anguſtos deſcripta Eccleſia fines,
Colla jugo preſſa eſt, Lex malè dura, tuo.
Continuo rerum vultus tunc panditur alter,
Heu nimium à priſco quam procul alter abit!
Libertas primum ſe juſſa faceſcere, terras
Liquit; at à Domino poſt revocanda novo.
Hactenus inveſtis turba & non puberis ævi,
Duxerat innocuos, læta per arva, choros.
Nunc, ſumpta tandem prætexta, triſtior ibat,
Atque manu ſceva ſceptra tenente gemit.
Non matrum lallus, cantataque nænia, ſilvis
Tunc audita: atro fulmina monte tonant;
Monte ſonant patruæ tonitralia verbera linguæ:
Horrida diſcipulos terret imago novos.
Per crepitus ferulæ, per diræ carmina legis,
Numine ſe mitem diſſimulante Patrem.
Inde ſtatim tetricis gens eſt commiſſa magiſtris,
Queis eſt divinum nomen habere datum.
Addita ſunt ſervis auctoramenta, ſeveri
Mancipii, propria ſigna notata manu.

Temporis extremum ſeſe explicat inde volumen,
Inde orbi tandem priſtina forma redit.
Tempore cum pleno, ſeſe emerſiſſe ſuperne
Lux & libertas aurea, viſa fuit.
Tunc nova lux terris gratum aſpiraſſe decorem,
Et viſus Superis conciliatus honos.
Cum Deus, ut pleno nos cœli proluat alvêo,
Ad noſtram in noſtro corpore viſit humum:
Humanam indutus naturam, dona, Parente
Quæ tribuente tulit grandia, dona dedit:
Viribus haud illis, niſu & majore canenda,
Flamine quæ ſancto, dona, pluente, cadunt.
O quis me dextra nixum ſuper æthera tollat,
Uſurpare oculis tempora terna meis!
Nataleſque libros mundi fideique, quis uno,
Mirifica explicitos arte, tenore dabit?
Ætatum choreas & terna volumina rerum
Clave mihi triplici, quis, reſerata dabit?
Laus HEIDEGGERI eſt fugientem prendere mundum,
Et fidei cunas reſtituiſſe ſuas.
Poſt ſe, poſtque ſuas Moſes latet uſque figuras
Quamvis ablato tegmine nudus erat;
Quis Moſem in Chriſto, Chriſtumque in Moſe viciſſim,
Exhibeat? laus hæc altera cujus erit?
Cujus erit, niſi BURMANNI, quem ſacra Minerva
Jam puerum molli viſa fovere ſinu?
Ingenium, mentiſque acies, penetrantior omni
Ferro, cui data ſunt; munera larga Dei.
Ille mari Solymæarum bene lautus aquarum,
Doctus Idumæos depopulatur agros:

Auſus

Ausus in extremos sese penetrare recessus,
Unde manu forti multa tropæa refert.
Ille valens animo , clava perfracta trinodi
Viribus Herculeis secula plana dabat;
Jamque aperit sacro tria tempora percitus œstro;
Ecce tibi præsens hinc modo surgit opus,
Quo nihil in nostro legitur locupletius orbe;
Nec quicquam in nostro pulcrius orbe datur.
Te cupio COCCEJE, tuamque HEIDANE juventam,
Quis desiderio præstet utrumque meo?
Pagina quæ numeros desidero præstet utrosque,
Pagina BURMANNI præstat utrumque mihi.

PHILIPPUS RULAEUS.
cIↃ IↃ c LXXI.
Ipsis Idibus Januarii.

AD

Clarissimum atque Doctissimum

VIRUM,

D. FRANCISCUM BURMANNUM,

Nitidissimum Synopseos suæ opus edentem.

מה זה נוגה זרח בקרב השמים
כזוהר המאור בעוד בצהרים:
הלא האיש הזה גדול ומחוכם
בכל ארץ ההל ופרע מעולם:
שוב יתן לנו טוב יקר מאוד ספר
לא בעל עקשות כי אם רברי שפר:
השליך כל גלולים ואומר פתלתול
הניחם לבני שוא כי ילודי שאול:
כטל ערף לקחו שמעו עם קדושים
שאבתם בששון מנהר צמאים:
זה איש יורה אתכם הדרך הישרה
בפיהו משפטים ותורה כשרה:
מאדם עד היום מפרש סתומות
במקרא ויבין בשכל כתובות:
אם נא מצאנו חן יהוה אלוהינו
לא יקרה לאיש רע וכפרה חיינו:

מכסאך.

מכסאך יפיק רצון וחסד רב
תהי נא אל רחום וחנון לו לאב :
תברך מעשיו ותאשר חייו
למען יאריך בשמחה כל ימיו :
כן הדרו לעד כאור בצהרים
כן במותו נפשו עמך בשמים :

HERMANNUS BRUINSTEEN,

Haga-Batavus.

CONSPECTUS
Locorum & Capitum
SYNOPSEOS THEOLOGIÆ,
& ſpeciatim
Oeconomiæ Fœderum Dei.

LIBER PRIMUS.

De Introductione Theologiæ, ejuſque principio, Scriptura S. item de Deo ejuſque decretis & operibus.

XVI. *De*

Locus III. De S.S. TRINITATE.

Locus IV. De CONSILIO & PRÆDESTINATIONE DIVINIS.

XXXIX. *De*

Locus V. De CREATIONE.

Locus VI. De PROVIDENTIA DEI.

Locus VII. De ANGELIS.

LIBER SECUNDUS.
De Oeconomia Fœderis naturæ, seu operum, & Fœderis gratiæ in genere.

Locus VIII. De HOMINE AD IMAGINEM DEI CONDITO, & FOEDERE DEI CUM IPSO.

Locus

LIBER TERTIUS.
De Oeconomia Fœderis gratiæ sub PROMISSIONE.

LIBER QUARTUS.
De Oeconomia Fœderis Gratiæ sub LEGE MOSIS.

Locus XXII.

Locus XXIII. De Locis sacris.

Locus XXIV. De Temporibus Sacris.

Locus XXV. De Ceremoniis Judæorum privatis & omnium Abrogatione.

Locus XXVI.

Locus XXVII. De Oeconomia Legis & Gratiæ sub V. Test.

Locus XXVIII. De Revelatione & Verbo sub Oeconomia Legali.

S Y-

SYNOPSIS THEOLOGIÆ UNIVERSÆ, ET SPECIATIM Oeconomiæ Fœderum Dei.

LIBER I. *CAPUT* I.

PROOEMIUM.

De Oeconomia temporum & operis divisione.

I. VEra & genuina Deum cognoscendi & colendi ratio, quam è Scriptura docet Theologia, est illa, quæ Deum considerat in ordine ad hominem, ut glorificantem sese in illo & molientem opus salutis illius. *Deus moliens opus salutis humanæ*

II. Opus illud salutis humanæ Deus ab æterno decrevit, & deinceps variè administravit, juxta œconomiam temporum. *Notum fecit nobis*, inquit Paulus, *arcanum voluntatis suæ, ad dispensationem plenitudinis temporum.* Eph. 1: 10. *Dedit se ipsum redemtionis pretium pro omnibus, testimonium temporibus suis.* 1 Tim. 2: 6. Ita dicitur *Deus spem vitæ æternæ promisisse ante tempora sæcularia; patefecisse autem præstitutis temporibus.* Tit. 1: 2. Et *præteritis ætatibus sivisse omnes gentes suis viis incedere.* Act. 14: 16. *temporibus autem istis dissimulatis denunciare omnibus ut resipiscant.* Act. 17: 30. *Id administravit juxta* OECONOMIAM TEMPORUM.

III. Tempora hæc præcipuè fuerunt in duplici discrimine; nempe 1. ἐπαγγελίας, seu *prænunciationis.* 2. εὐαγγελίου, seu *annunciationis.* *Quorum duplex est discrimen.*

Abrahamo dictæ sunt promissiones, & semini ejus. Gal. 3: 16. *Segregatus ad Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis.* Rom. 1: 2.

IV. Sub illa fuerunt προηλπικότες *ante sperantes*, Eph. 1: 12. Act. 26: 6, 7. Et erat tum *spes*; sub hac est ipsa *fides*. *Conclusi in eam fidem quæ erat revelanda.* Gal. 3: 23.

Unde duplex sæculum.

V. Unde sæculum duplex: vel *præsens*, respectu V. Test. vel *futurum*, respectu N. T. Hebr. 2: 5. 6: 5. 9: 9. 1 Cor. 2: 6. Eph. 1: 21.

VI. Quod sæculum Novi Test. præcessit tempus certo decreto & statuto definitum; quod inde dicitur ἡ προθεσμία *statutum tempus*, Gal. 4: 2. מועד *fixum & limitatum tempus*: sub quo durare necesse erat *visionem*. Hab. 2: 3. Cujus statuti temporis ultima pars dicitur *finis præstituti temporis*. ibid. Dan. 11: 27. & *extremum dierum horum*, Esai. 2: 2. Hebr. 1: 1. Quam temporum diversitatem cum Deus variis signis prænunciaverit; ideo hæc σημεῖα τῶν καιρῶν, seu *signa temporum* bene *distinguenda* sunt. Matth. 16: 3.

Et inde divisio universæ œconomiæ fœderum Dei.

VII. Juxta hæc signa temporum considerabimus universam fœderum Dei & salutis humanæ œconomiam. 1. In *origine*, seu principio & causa ejus. 2. In *administratione*. 3. In *consummatione* ejus.

VIII. *Origo* seu principium & causa illius est in Deo, & illius æterno decreto & consilio.

IX. *Administratio* continetur in œconomia duplicis fœderis. 1. *Naturæ* seu *operum*. 2. *Gratiæ* seu *fidei*.

X. Fœdus *operum* continet 1. Illius *institutionem*. 2. Illius *violationem*. 3. Illius *antiquationem*.

XI. Fœdus *Gratiæ* consideratur; vel in *generali* illius natura & institutione; vel in *speciali* illius administratione: quæ triplex. 1. Sub *Promissione*, ante legem. 2. Sub *Lege*, ubi incipit *V. Testamentum*. 3. Sub *Euangelio*, ubi incipit *N. Testamentum*.

XII. *Consummatio* salutis humanæ est in novissimis hominis & mundi in statu gloriæ. Ita ut hic habeamus initium, progressum & finem, sive consummationem universæ civitatis Dei, seu Ecclesiæ. *Habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam.* Rom. 6: 22. *Genus electum, populus, quem sibi Deus ut proprium vindicat, ut virtutes prædicetis illius, qui vos vocavit è tenebris in admirabilem suam lucem.* 1. Petr. 2: 9. Ut appareat, Deum & *facere omnia pulchra in tempore suo*, Eccl. 3: 11. & sapienter ita decrevisse quemadmodum fecit.

XIII. Ini-

To J. Mortimer Esqr. F. R. S. To be left with
G. Mortlock, or R. Robinson, Booksellers in St.
Paul's Churchyard, London.

Boston Octobr. 10. 1720.

Mr. Mortimer, this Summer I bought your Art
of Husbandry, and finding in the Chapter of the Oak,
that you make Mention of the Oyle extracted from the Acorns
of the white Oaks of New England; and that you intimate
it might be of Service, if some of them were planted
in England, I have sent you about 2 doz Acorns
of one of the best & fairest white Oaks that I know
in the Country. We have besides this, 4 other Species
of the Oaks, viz Chesnut, black, grey & red Oak.
I propose (God willing) to be in London about 16
Months hence, and if either your Interest or Curiosity
inclines you to accept of them, I'll bring with me some
Acorns of the different Sorts of Oaks which the Country
produces, if you will but please to intimate that they
would be acceptable to you, by a Letter to (Sr) your
(unknown) Friend & very humble Servant

Jn. Checkley

P. S. I have likewise sent you 3 of the largest &
fairest Wallnuts [Shag-Barks] that I have
seen

Direct to Dr. John Checkley in Boston New England.

XIII. Initium igitur hic ſumemus à Deo & ejus æternitate, tranſituri per omnia ſæcula, donec iterum deſinamus in æternitatem. *Quia quos prænovit, etiam prædefinivit conformes imagini filii ſui; quos vero prædifinivit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & juſtificavit; quos autem juſtificavit, hos & glorificavit.* Rom. 8: 29, 30. Sicut & in Symbolo Apoſtolico fides exordium facit à Deo omnipotente, tranſiens per opera creationis & redemptionis, & deſinens in vitam æternam.

XIV. In hiſce ergo continetur univerſa *Theologia* & fides, tam quoad *hiſtoriam*, quam quoad *dogmata*, cum univerſo ejus diſcrimine & diverſitate in omni Eccleſiæ ſtatu ſub Veteri & Novo Teſtamentis. *in qua ſynopſis totius Theologiæ.*

XV. Quibus breviter interponemus ſuis locis, quantum poterimus, hominum errores, & inde natas *controverſias*, prout ſingulas Theologiæ & œconomiæ hujus partes impetunt.

XVI. Ut ita habeamus ſynopſin Theologiæ totius: idque ea methodo, quam Deus ipſe obſervavit in adminiſtratione ejus; quæ omnium maximè naturalis & perſpicua eſt: res enim factæ & natæ optime ut orientes ſpectantur.

XVII. Hiſce autem præmittemus generalem conſiderationem *Religionis* & *Theologiæ*, quæ in hiſce omnibus traditur; ut & *Verbi* ac *Scripturæ* divinæ, tanquam principii, ex quo omnis Theologiæ & ſalutis noſtræ notitia haurienda eſt.

CAPUT II.

De Religione & Theologiâ.

I. CReatura rationalis, cum à Deo condita ſit ad ipſius gloriam; ad eum, tanquam ad principium ſuum atque originem, perpetuo contendit: nec aliter immortale iſtud beatitudinis deſiderium, quo agitur, implere ac ſatiare poteſt, quam ſolo Deo. *Creatura rationalis ad Deum contendit.*

II. Hinc illa quoque iis à conditore ſuo inſtructa eſt facultatibus ac ſubſidiis, quibus ad Deum ſuum ſeſe convertere, ipſumque attingere proxime poſſet.

III. Atque hæc *Religionis* eſt origo; quæ homini viam commonſtrat per quam ad Deum ejuſque unionem perveniat. Appellatur ea in ſacris *Quò eam ducit* RELIGIO.

θρησκεία, εὐσέβεια, &c. Jac. 1: 26, 27. Act. 26: 5. Hebræis dicitur עבודה *cultus*, ut & *cognitio Dei, amor Dei, timor Dei* &c.

Quæ describitur secundum suas partes,

IV. Est autem religio, recta Deum cognoscendi & colendi ratio, quâ creatura rationalis debitum Deo, tanquam primo auctori ac domino suo, honorem & cultum exhibet, sub spe certâ divinæ remunerationis. Ita eam definit Apostolus, quod sit *agnitio veritatis ejus quæ est secundum pietatem, ad spem vitæ æternæ*, Tit. 1: 1, 2. Est enim nihil aliud, quam rectus de Deo sensus, & rectus in Deum affectus, & studium faciendi quod ei gratum est. Quò pertinet τὸ εὐαρεστεῖν τῷ θεῷ. Hebr. 11: 6. qui est cultus Dei.

actus,

V. *Actus* autem religionis quibus Deum, tanquam supremum dominum nostrum, prosequimur, sunt vel solum *interni*; ut amor, timor, fiducia, & similes: vel ex interno & externo *compositi*; ut invocatio, quæ mixti generis, est cum animo & ore fiat: vel *externi* solum; ut adoratio; tum major illa, qua festa instituuntur, templa eriguntur, sacrificia offeruntur; tum minor illa, qua solum corpus prosternimus; vel partem ejus, puta caput vel genua inclinamus, vel manus ori admovemus.

& originem.

VI. Fluit religio ex ipsa Dei hominisque natura: cum creaturam rationalem nihil æquè deceat, quam Dei, à quo condita est, atque à cujus nutu dependet, excellentiam summasque virtutes venerari ac colere.

Ut detur naturalis religio.

VII. Inde religio necessaria & naturalis rationis sequela est: atque adeo datur religio naturalis.

VIII. Quam confirmat naturalis omnium populorum consensus: neque sine eo religionis in omnium hominum animis veluti semine, politicorum astus in introducendo deorum metu ac cultu quidquam valuisset.

IX. Deprimunt ac tollunt naturalem hanc religionem *Athei* ac profani; à quibus hac in re non multum abeunt *Sociniani*, ingenitam Dei notitiam negantes: nimium autem eam extollunt *Pelagiani* veteres ac novi; iidemque rursus *Sociniani*, communem aliquam religionem dari statuentes, per quam unusquisque, naturæ ac rationis ductum sequens, in quacunque secta salutem invenire possit.

X. Aliter autem docet Scriptura, prædicans, *non aliud nomen (quam nomen Jesu Christi) esse sub cœlo, quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos servari*. Act. 4: 12. ac hominem, dum religiones sibi invenire ac effingere studet, διαλογισμῶν ac cogitationum suarum vanitate infatuatum pronuncians. *Cum se profiterentur sapientes, stulti facti sunt:*

Quam-

Boston Decembr. 31. 1720.

Mr John Read,

The Orders in the several Letters received from You I have in a great Measure fulfill'd. What remains undone is as follows, viz; the Papers belonging to Hutter Erasmus James & Bushell not deliv'd the Owners not yet coming for them. The Papers against Mr Mather I have still by me, the Reason this; I shewed them to Mr Hearne who said it wou'd be to no purpose to proceed without one of the Witnesses cou'd be present to prove the Bond. I wish this Affair had been committed to some other Person, lest my Appearing in it shou'd seem to proceed from Spite & ill-Will.

I have receiv'd 40/ on your Account of Read of Swanzy; but nothing yet of Mr Tyley. Of all the poor Wretches haunting my House on your Account since your Departure, I pity none more than Jones who is concern'd with Morecock, I am really sorry you did not leave some Directions about Him; the poor Fellow seems to be in great Distress. Depend upon it, if you were to be at my House again, and I had the least Intimation of your going away, I wou'd immediately clap up an Advertisement upon the Post before the Door, for all People to watch as well as pray, and bring in their respective Claims; that for the future I might not be under the Necessity of ~~[illegible]~~ (curse their litigious Brawls!) talking ~~[illegible]~~ hearing them (curse their litigious Brawls!) talk it over, (as they call it) or quarrelling with nine in ten of them to get rid of it—.

Last Wednesday-Night I call'd over Mr Dering and his Wife to Supper, to whom (by the Desire of my Wife) I read your Letters, and Mr Dering is resolv'd to fulfile part of my Office, that is, he designs ~~[illegible]~~ to write to your Wife on your Behalf —

Sr I shou'd be glad if you cou'd (without much Trouble) procure for me some of the Stone-Instruments &c, which were used by the Indians before the Europeans came into this Country. It may be Chicken may have, or may give you some Account how to get, some of them. I have seen in many Country-houses several of them lying about, the people making no Account of them. They are often found by the Plough-man breaking-up new Ground where the Indians used to settle.

It is very probable that you may meet with some of them at New Haven, Fairfield or the parts adjacent: if you meet with any of them in any of your Travels, please to purchase them, and order them down to my House, and I'll pay for them. You may possibly wonder what I have to do with them, but your surprize ought to cease when you consider, that Nothing comes amiss to a Virtuoso; and more than that, besides the vain & empty Pleasure (as some call it) of ranging them in their several Orders, accompanied with the various Species of Butterflies here, Shells there, Rattles, Skins & Teeth of Rattlesnakes in that Drawer, and on this Shelf-dried Toads, Beetles & Pismires &c, beyond all this, I say, I have a further Use for them (fit Instruments for an airy Architect you'll say!) in building my Castles in the Air.

My Wife gives her Service to you & your Family, but is somewhat displeas'd, that in all your Letters you made no Mention of our Son. A speedy Account of your getting safe home and finding your Family in Health, (in which State I pray God to continue them) will be a pleasure to (Sr) your Friend & very humble Servt

Jn. Checkley

G. Dummer Usher has not his Money.

Christmass Eve at Boston 1720.

Mr John Read,

My Friend, in Obedience to the Commands of my holy Mother the Church of England, (that most excellent Branch of the Church catholic) I am endeavouring to prepare myself for the ensuing Festival, the grateful Commemoration of the Nativity of our great & glorious Redeemer. And notwithstanding that Mirth & Joy are inconsistent with the just Observation of a Vigil, being rather the necessary Concomitants & Decorations of a Feast, yet I perceive, that it is not in my power to suppress the swelling Exultations in my Soul, which are rais'd by ~~reflect~~ looking forward upon the coming Day; I cannot help anticipating the approaching Joy! Believe me Friend, when I reflect upon the astonishing Love of the Deity, in sending his only-begotten into the World, for the Redemption of lost Mankind, I feel what I cannot express, and can only tell you that I am sure, all Nature shou'd rejoice, and sing their grateful Hallelujahs to the God of all Grace for his amazing Love,

For which the Seraphim rejoicing bow'd;
And sung Hosannahs to the new-born-God!

Let these, my ravish'd Soul, thy great Example be. I glow, I burn, my Heart strikes quick, and every pulse beats Joy!

But now to change the Scene. Alas! my Friend my Extasie subsides, and sinks impetuous to a Scene of Woe. An horrid, gloomy Damp has chill'd my (just now) glowing Heart, and quench'd the rising Flame.

I mourn, I mourn for those unhappy Wretches (tho' otherwise my Friends) who crucifie afresh, and add new Tortures to their suffering Lord. Unhappy Men! who think to merit Heaven by Acts of Disobedience, and vainly flatter themselves, that they shall gain the Favour of the Eternal Father, by doing (what He has expressly forbidden) Despight to the eternal Son.

Is it not amazing, that Men should glory in their Non-commemoration of the Day, and in their revi-ling of those who religiously observe it; and (which is worse) take pains to make all Mankind detest & abhor it. This is what I call doing Despight to the Son of God; and 'tis this which has now overwhelm'd me with Grief.

Flow then my Tears,
For Tears flow nobly shed for lost Mankind.

But O my Soul come not thou near the Tents of these wicked Men!

And that you my Friend, may for the future preserve inviolate the Unity of the Faith in the Bond of Peace, and no more (by herding with them) encourage these wicked Men, is the hearty prayer of your Friend & very humble Servt Jno Checkley

Quamobrem tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum ad impuritatem, Rom. 1: 22, 24.

XI. Hinc nulla religio naturalis ad salutem sufficit. Nam cum omnes peccatores simus, natura rationem qua justitiæ divinæ satisfiat, & modum quo Deus quæri & inveniri possit, ac Deus peccatoris fieri, ipsique conciliari velit, nullo modo docet: verum hæc *mysterium* sunt *voluntatis Dei*. Eph. 1:9. Imò nec ea ipsa, quæ naturaliter de Deo intelligi possunt, à peccatore non sanctificato digne animadvertuntur; cum ipsi desit νόησις, & spiritualis consideratio, & amor veritatis: quæ ex solo fidei amorisque erga Deum lumine oriuntur, quo peccator caret. *Animalis quippe homo non est capax eorum quæ sunt spiritus Dei; sunt enim ei stultitia*, 1.Cor.2:14. *Nec idonei sumus ex nobis ipsis ad cogitandum quicquam boni & salutaris*. 2. Cor. 3: 5. *Quâ tamen ad salutem non sufficit.*

XII. Cum ergo naturalis religio ad finem suum assurgere amplius non posset, & idololatria, superstitione, variisque erroribus decolorata ac propemodum exstincta esset, intercessit divina revelatio, & verum Dei cultum homini patefecit. *Ut revelata religione opus sit.*

XIII. Atque inde religio vera à solo Deo ejusque revelatione dependet. *Caro & sanguis hæc non retexit tibi, sed Pater meus, qui est in cœlis*. Matth. 16: 17. *Nobis autem Deus retexit per Spiritum suum*. 1. Cor. 2: 10. In quo differt ab aliis scientiis, quæ sola rationis atque sensuum ope ab humano ingenio efformantur: cum religio non sit rerum sensibilium, aut hujus vitæ, sed eorum, *quæ oculus non vidit*, &c. 1. Cor. 2: 9. & humanæ rationis captum longè transcendat, nec intra illius cancellos includi debeat: sed à solo Deo revelante pendeat.

XIV. Quam revelationem sicut ab unâ parte requirit hominis indigentia, & indesinens salutis obtinendæ desiderium: ita ab altera parte non levem ejus spem facit Dei bonitas; quam imprimis decet, Deum creaturæ rationali, quæ ad sese tanquam ad finem suum condita est, quamque ex uno peccatoris sanguine propagatam tolerat & beneficiis cumulat, & ut sibi gratias agat, rebus ipsis invitat, seipsum communicare, eamque ad sui communionem perducere. Neque enim temere condidit humanum genus, *neque frustra creavit omnes filios hominum*. Psal. 89: 48. *Cujus revelationis ostenditur necessitas,*

XV. Revelatio hæc Dei *variis modis* hominibus facta est, Hebr. 1: 1. Duæ tamen illius præcipuæ sunt diversitates: aut enim ἀμέσως *immediatè* mentem hominis de voluntate suâ instruxit; aut ἐμμέσως *mediatè* per homines idem effecit. Per se ipsum Deus voluntatem suam hominibus pate- *diversitas,*

 fecit

fecit, vel loquela: *Jehova Deus inclamabat Adamum*, & dicebat *ei, ubi es?* Gen. 3: 9. *Angelus Jehovæ dixit*, *Abraham!* ibid. 22: 11. ita in legiſlatione *elocutus eſt Deus omnia hæc verba, dicendo*, &c. Exod. 20: 1. & Saulus *audiebat vocem ſibi dicentem, Saule, Saule, quid perſequeris me?* &c. Act. 9: 4. aliiſve ſignis homini intelligibilibus. Ex. gr. *vel per viſionem, vel per ſomnium, vel in os alloquendo eum*, Num. 12: 6, 8. vel etiam ſine iis per ſe excitavit cognitionem ſuæ voluntatis in intellectu hominis. *Per revelationem Jeſu Chriſti*, Gal. 1: 11, 12. quod rurſus variis modis factum concipi poteſt.

partes, quoad religionem peccatoris.

XVI. Per hanc ergo revelationem ſupernaturalem omnis peccatorum religio perficitur; idque tribus ferè partibus: quæ ſunt 1. *Promiſſio* gratiæ divinæ, qua conſtat peccatoris ſalus. 2. *Præcepta* divina, promiſſioni adjuncta. 3. *Cultus* externus, in quo religionis eſt profeſſio ejuſque exercitium. Haſce partes in omni peccatorum religione, licet cum graduum accidentiumque variatione, reperire eſt.

XVII. Perperam autem *Sociniani*, & qui cum iis hic faciunt, *Remonſtrantes*, religionem omnem duabus ita circumſcribunt partibus, *mandatis* nimirum divinis, & *promiſſis*, tanquam via à Deo præſcripta ad obtinendam vitam æternam; quibus ſubjungunt noſtram *obedientiam & ſpem*, ut excludant iis cognitionem credendorum, & fidem, tanquam promiſſionis & mandati partem: cum *finis denunciationis ſit amor ex puro corde, & conſcientiâ bonâ, & fide non fucatâ*, 1. Tim. 1: 5. Paulus item *denunciet* ſuo Timotheo *coram Deo, ut ſervet præceptum abſque macula*. 1. Tim. 6: 14. *Hoc* enim *eſt* ipſiſſimum *præceptum* Dei, *ut credamus nomini Filii ejus J. Chriſti*. 1. Joh. 3: 23. Sic autem inſtituunt, ut neceſſitate cognitionis veritatis ita exterminatâ, intra generales illas religionis partes quaſcunque ſectas, generalia iſta tenentes, recipere poſſint. Quæ omnia huc collineant, ut fundamentum ponatur, ſalutem obtineri, non fide, ſed obedientiâ. Plane contra promiſſionem Dei: *Indam legem meam menti eorum, cognoſcent me à minimo eorum uſque ad maximum, me condonante iniquitatem eorum.* Jer. 31: 33, 34. & dictum Chriſti: *Hæc eſt vita æterna, ut te cognoſcant illum ſolum verum Deum* &c. Joh. 17: 3. & infinita Scripturæ loca: *Quoſvis* enim *homines Deus vult ſervari, & ad agnitionem veritatis venire*, 1. Tim. 2: 4. *Datum eſt vobis noſſe myſteria regni cœlorum.* Matth. 13: 11. Unde dicimur *venturi in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei*: cum è contra *gentes mentem habeant obſcuratam & alienatam à vita Dei, propter ignorantiam quæ eſt in ipſis*. Eph. 4: 13, 18. & Paulus petit pro

fide-

Boston January 30. 1720

Mr John Read, Sir

The Church as well as State have thought fit in their great Wisdom, to command all their loving Subjects to observe religiously this Day as a Fast for ever, to deprecate those heavy Judgments hanging over the guilty Nation, (which they so justly deserve) for shedding the innocent & sacred Blood of the royal Martyr. And it is my Custom, (in Obedience to the Commands of my lawful Superiours, ~~joined with~~ and prompted by the eternal Rules of Good & Evil to a just Abhorrence of the barbarous & inhumane Regicides;) it is my Practice I say, to shut up my Shop & House, and endeavour with my Family to keep a Fast unto the Lord; bewailing the horrid Causes of the gloomy Day; and praying the God of Mercy (as that merciful Church to which I belong has commanded me) to forgive those unhappy, wretched Men, who, by abetting the same wicked principles, react the horrid Crime; and smile & laugh at us even while we are praying for them!

How many unchristian, indecent Reflections have I heard with my own Ears thrown upon me, for my conscientious Observation of the Day? Making me worse than a papist, or even the Devil himself, for striving to keep alive those Things which (they say) ought to be forgotten; by reason that few are now alive who were real Actors in them.

But these unhappy Men (when it is too late) may to their Sorrow know, that the Crimes of Parents do taint and vitiate the Blood of their progeny: that the crying Sin of shedding innocent & royal Blood (unless an hearty and universal Contrition wash out the scarlet Stain) becomes epidemic & includes the whole: and that nothing less than a national Repentance can expiate a national Crime.

Therefore how much Reason have the Nation to humble themselves, and pray to the God of Mercy to avert that Wrath, which is so justly due to the Perpetrators (and all the Abettors) of the cursed Fact! And alas! There are too, too many who defend the horrid Regicides, and glory in their being

being of their King-killing, hellish principles: and there are too many others, who, tho' they do not avowedly profess these diabolical Tenets, are unhappily deluded by the crafty but specious pretences of cunning, wicked Men; to entertain such mischeivous Principles, as, were they pursued to their full Length, woud inevitably involve them in the same Guilt, and make them (even these moderate Men) react the impious Crime. Therefore O my Soul, come not thou into their Secret, unto their Assembly, mine Honour, be not thou united: for in their Anger they slew a Man:
With Astonishment & Horrour I behold these wretched
* Miscreants lapping (with inhumane pleasure) that royal Blood their Fathers shed, and gusting after more!
I ~~the~~ reflect with Sorrow upon these wicked principles, which have brought down fearful Judgments upon the whole Land; and more are still threaten'd: These, these unchristian practices & principles it was, that drove the next Heirs of the Crown into popish Countries. Whence all the Evils that have since overtaken us have visibly follow'd, and all that still threaten us. These horrid principles have brought a Scandal upon

* [illegible] Amoz [illegible] 2. 5. et alias.

the protestant Name, and indeed upon Christianity itself, which is blasphem'd among the Heathen upon their Acc'.
Wherefore that you & I and all Mankind may know & practise our Duty to God & our Prince, is the hearty prayer of (S.) your sincere Friend & very humble Servant John Checkley.

We are all (I thank God) pretty well, and pray for the prosperity of your self & Family.

fidelibus, *ut impleantur agnitione voluntatis Dei, cum omni ſapientia & intelligentia ſpirituali, creſcentes in agnitione Dei.* Col. 1: 9, 10. *propter quam notitiæ J. Chriſti eminentiam ipſe omnia damnum eſſe ducebat*, Phil. 3: 8. Non enim poteſt pietas eſſe ſine verâ fide; neque hæc ſine vera notitia. Imo ſalus noſtra non tam opere noſtro, quam opere Dei, ejuſque cognitione ac fiducia, conſtat. Iſti autem omne myſterium, omnemque fidei notitiam è religione eliminantes, illam in philoſophiam ſeu diſciplinam duntaxat moralem & Ethicam, quæ omnibus hominibus communis eſſe poſſit, convertunt. Alioquin religionem omnem & verbum Dei totum in ἐντολὴν & ἐπαγγελίαν *mandatum & denunciationem*, reſolvi poſſe ex modo dictis patet.

XVIII. Religionis autem veræ notæ duæ præcipuè ſunt 1. Si doceat verum medium, quo poſſimus in perpetuum uniri cum Deo, & vinculum unionis cum eo ruptum redintegrare. 2. Si tradat rationem veram, qua cultum Deo gratum exhibere, & officium noſtrum erga ipſum ritè præſtare poſſimus. *& notæ.*

XIX. Ex quo ſequitur, ſolam religionem *Chriſtianam*, ad verbum Dei conformatam, veram eſſe religionem. Chriſtianam autem intelligimus non nomine ſolum ac æquivoce, qualis eſt *Socinianorum*, & quatenus tales ſunt, *Pontificiorum*, ac ſimilium religio, verum reipſa talem. *Quæ in ſolam Chriſtianam religionem quadrant.*

XX. Ut autem ſpuriæ falſæque religiones à verâ diſcernantur, notandum eſt primo loco, religioni omni adverſari duo extrema, *Impietatem*, & *Superſtitionem*: quarum illa religioni demit, hæc ſuperaddit: contra præceptum, *Ne addite ad verbum illud, neque detrahite de eo.* Deut. 4:2. *Cujus extrema & oppoſita exhibentur.*

XXI. *Impietas* eſt maxima illa & quaſi univerſalis à religione deflexio, ἀσέβεια ſeu ἀθεότης dicta, quaſi irreligio, quæ in *Atheiſmum* & *Epicureiſmum* ſe diffundit. Quam ſubſequitur *Superſtitio*, idololatriæ & ἐθελοθρησκείας omnis mater & nutrix. *Impietas.*

XXII. Eſt autem *Superſtitio*, hominis Deum non cognoſcentis, & judicium ejus horrentis ob malam conſcientiam, & temporalia bona præcipue ambientis, electio aliquid dicendi, faciendi, patiendi, offerendi, abſtinendive, ut ita vel placet Deum, vel aliquid impetret à Deo, denique ſuper quo cum Deo ipſo, ſi id non habeat acceptum, jurgari poſſit tanquam injuſto & duro domino. Unde tales religioſi, etſi coram mundo admirabiles ſint, juſti tamen vocari non poſſunt, ſed potius, ut benè *Plutarchus*, eandem cum atheis habent προαίρεσιν. *Superſtitio.*

XXIII. Secundo loco graditur *Error*, qui religionem aliquam retinens, *Error.*

nens, eam tamen lædit & oppugnat: sive ille error ita sit universalis, ut religionem veram planè abneget; qualis error est *Infidelitas*. Ita *linguæ sunt signum non iis qui credunt, sed infidelibus; prophetia vero non infidelibus, sed credentibus.* 1. Cor. 14: 22, 23. sive eam retineat, in fundamentalibus autem oppugnet; qualis est *hæresis*. *Ut qui noveris hæreticum esse perversum, & peccare; ut qui suopte judicio sit condemnatus.* Tit. 3: 10, 11. sive eam simpliciter tantum oppugnet & fidem corrumpat, qualis est merus *error*. *Ne errate. corrumpunt mores enim bonos colloquia mala*, 1. Cor. 15: 33. qui error ubi Ecclesiam scindit charitatisque divortium facit, uti plerumque fit, *schisma* dicitur. *Ne sint inter vos dissidia; sed sitis compacti eadem mente, & eadem sententia*, 1. Cor. 1: 10.

Infidelitas. *hæresis.* *merus error.* *schisma.*

XXIV. *Infidelitatem*, si in iis sit qui fidem agnoverant, facit *apostasia*. *Bonâ conscientiâ expulsa, nonnulli naufragium fidei fecerunt: ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Sathanæ; ut castigati discerent non blasphemare.* 1. Tim. 1: 19, 20. Ita *omnes qui erant in Asiâ à* Paulo *se averterant*, 2. Tim. 1: 15. *Hæresin* facit non pertinacia, (potest enim hæreticus esse docilis; & qui simpliciter erat, obstinatus & ἰσχυρογνώμων) sed materia ipsi substrata, quando nempe aliquis fidei articulus tollitur, aut negatur. Qui vero articulum fidei non negat, sed male tantum exponit, aut ei aliquid superaddit, simpliciter *errat*: qui error, si ecclesiam scindat, *schisma* est.

Varia horum errorum divisio & conjunctio in falsis religionibus.

XXV. Error ergo omnis in *tres* scatebras sese dividit: vel enim *aufertur* id quod credendum erat; quo modo peccant maxime *Sociniani*: vel *mutatur* sinistrâ expositione; quo in genere notabiles sunt *Lutheranorum* errores: vel aliquid ei per accessum *superadditur*; sicut ita *Papismus* (quamvis nec reliquæ errorum facies illi desint) *Christianismi* pleonasmus est: in quo simul est & ellipsis, & hyperbole, & concursus ac συμπλοκὴ quædam errorum & hæresium, & ex illis natum inter Ecclesias Orientis & Occidentis, & inter Reformatas & Romanensem Ecclesiam, schisma, non nisi cum Antichristi interitu finiendum.

XXVI. *Infidelitate* adversus religionem naturalem peccat *Gentilismus*, sive paganismus: adversus Mosaicam, hodiernus *Judaismus*: adversus Christianam, *Muhammedismus*. *Gentilismi* & *Muhammedismi* fulcrum unicum in armis est. *Judaismus* autem degener factus, veroque Deum placandi eumque colendi medio destitutus, vi omni sua ad Christianismum traductâ, dudum emortuis mortiferisque ritibus, admixtis fundamentalibus erroribus, & veræ fidei abnegatione, hodie constat, solaque

Capt. Halley,

Boston April 26. 1721.

The Departure of my honourable Friend Colonel Nicholson from London, has in some Measure obliged me to trouble you with this Letter; because, just before his sailing for Carolina, he sent me a verbal Message by a Gentleman, that the Hurry of his Affairs at that Time hindered him from procuring me what He designed; but that He would desire Capt. Halley to send me a Certificate relating to the Business concerning which I wrote to Him. And to let you know (Sr.) what that Affair was, I shall transcribe the Letter I wrote to Colonel Nicholson, and entreat you would have the Patience to read it.

To his Excellency Colonel Francis Nicholson.

Boston August 22. 1720.

May it please your Excellency. (So reciting the Letter to Colonel Nicholson, what follows is to Capt. Halley.)

Thus (Sr.) You have both my Petition & the Cause of it. And I now most humbly entreat of you (Capt. Halley) to send me a Certificate under your own Hand, relating to Mr. Mather's being a Fellow or not a Fellow of the royal Society. Mr. Mather has publish'd a Book in London in 1720, entituled the Christian Philosopher, in which He writes Himself at Length, Fellow of the royal Society. Teacher Bradbury writes a Preface to it inscribed to Mr. Hollis. — Sr. your sending me the Certificate by the very first Opportunity, will capacitate me to defend my self from these Sons of Strife, Schism & Sedition, and will indeed be an Act of Charity to a distressed, persecuted (but I thank God true) Son of our holy Mother the Church of England, and your unknown, but very humble & devoted Servt.

Jo. Checkley.

To the honourable Edmond Halley, L.L.D. and Secretary of the royal Society, London

Direct to Doct. John Checkley in Boston New England.

For this v. Jones, 2d. [illegible]

laque obduratione & pertinaciâ se tuetur.

XXVII. Errores hæresesque maximè post revelatum Christum & Euangelium ejus, tempore N. T. ceu densa quædam examina exorta sunt. Tales autem præcipuè sunt nostris temporibus, ne antiquas resodamus, hæreses *Papistarum*, *Socinianorum*, *Enthusiastarum*, *Libertinorum* (si aliqua ipsorum religio dicenda sit, cum omnes religiones indifferentes esse velint) & *Anabaptistarum*; non eorum, qui in simplici anabaptismo connexisque erroribus subsistunt, sed qui Pelagianismum & Socinianismum præterea adsciscunt. Ad errores simplices, schismate mixtos, referendi sunt *Lutheranorum*, *Brownistarum*, *Remonstrantium* (quatenus in Socini castra non transeunt) denique & *Græcorum* errores.

XXVIII. Quæ omnia errorum præcipitia cum caveat vera religio, inde illa sola, ut simplicissima, ita & facillima est: falsæ enim religiones, ut mille habent devotionis suæ objecta, & inde mille animi distorsiones cruciatusque, ita vera religio ad unitatem & simplicitatem omnia revocat, & in μονοειδὲς quoddam & unum figere obtutum docet. In quo uno vera mentis est quies, satietas & beatitudo. Sicut illo uno relicto mens nostra circa multa defatigatur, sine spe acquirendi illud unum, lassitudinem ipsam pro quiete amplectens. *Quibus omnibus opponitur religio vera & unica.*

XXIX. Huic ergo veræ religioni unice adhærescendum est. Ut si vel in falsâ aliquâ religione salus acquiri posset (quamvis difficile sit salutem acquirere in eâ religione, quam falsam agnoscas) non tamen ideo religio talis sectanda & retinenda esset. Detestandus enim Dei contemtus est, & inexcusabilis ingratitudo, permittere ut honor debitus Deo non tribuatur, etiam à nobis ipsis (sicut illud in omni falso de Deo sensu cultuque fit) modo nobis salutis nostræ ratio constet. Qui sane veritatis honorisque Dei contemtus, nisi resipiscentiâ emendetur, hominem salute indignum reddit. *Cui unice adhærescendum.*

XXX. Doctrina, quæ hanc veram religionem tradit, *Theologia* vocatur; veteribus *Theologice* dicta. Quæ inde describitur: doctrina veræ religionis, à Deo nobis patefactæ, eam dirigens ad ipsius gloriam & nostram salutem. THEOLOGIÆ *nomen.*

XXXI. Theologiæ nomen in *Scriptura* cognatis quidem vocibus λόγῳ τοῦ θεοῦ, Hebr. 4: 12. τῶν λογίων τοῦ θεοῦ, Rom. 3: 2. αὐτολεξεὶ vero non exprimitur: sed apud Ethnicos primo in usu fuit. Theologi enim ibi dicebantur, qui Deorum natales, conjugia, progeniem, imperia, res gestas & cultum demonstrabant; qui primi fuere poetæ, tum philosophi, præsertim Pythagoræi.

XXXII. In ſacris Theologus dicitur Johannes Apoſtolus, in titulo Apocalypſeos: atque ita à veteribus ſpeciali de cauſâ appellatur, quia expoſuit λόγον τὸν θεὸν, & divinitatem τοῦ λόγου peculiariter aſſeruit.

XXXIII. Quem uſum vocis imitati patres Græci, Theologiam peculiariter appellarunt doctrinam de S. S. Trinitate, & divinitate Filii ac Spir. S. ſicut illi opponunt Oeconomiam, ſive incarnationem Verbi, & reliqua Dei opera ad extra.

XXXIV. Nobis Theologia eſt cognitio vel ſermo θεολόγου. Theologus autem eſt, qui *Deum, ex Deo, coram Deo, ad gloriam ejus,* dicit. *Nunc enim homines ſuadeam, an Deum? aut quæram hominibus placere?* Gal. 1: 10. *Notum ipſis feci nomen tuum.* Joh. 17: 26.

partitio ejus in ſpuriam,

XXXV. Gentilibus nomen illud triplicem notabat Theologiam. 1. μυθικὴν, ſeu *fabuloſam* poëtarum. 2. φυσικὴν, ſeu *naturalem* philoſophorum. 3. πολιτικὴν, ſeu *civilem* legiſlatorum & ſacerdotum; quarum prior deorum rationem exponebat in theatris, altera in ſcholis, ultima in templis. vid. Auguſt. de Civ. Dei lib. 6. c. 5. Verum omnis hæc Theologia fabuloſa & inepta eſt: quod etiam apparuit in illo religionis & ſapientiæ, quod apud gentiles fuit, divortio.

& veram; quæ varia eſt pro ratione ſubjecti.

XXXVI. Apud Chriſtianos Theologia non uno etiam modo ſumitur: modò pro finitâ creaturæ, modò pro infinitâ ipſius Dei cognitione. Hæc eſt notitia Dei de ſe ipſo. *Filium nemo novit niſi Pater, neque Patrem quiſquam novit niſi Filius.* Matth. 11: 27. quæ etiam *archetypa* inde appellari ſolet, tanquam exemplar cognitionis noſtræ. Quanquam revera archetypon noſtræ Theologiæ non eſt cognitio naturalis Dei de ſeipſo, verum id quod Deus decrevit de ſe nobis notificare, ut formaremur ad imaginem ipſius.

XXXVII. Finita Theologia appellatur creaturarum de Deo notitia: quæ quia ex illa Dei notificatione, tanquam exemplari ſuo, fluit, inde *ectypa* appellatur. Quia autem illa communicatio facta eſt, vel humanæ naturæ Chriſti. *Unxit te, o Deus, Deus tuus.* Pſal. 45: 8. vel Angelis & beatis in cœlo, *intuentibus faciem Patris.* Matth. 18: 10. *& coram cernentibus.* 1. Cor. 13: 12. vel denique nobis viatoribus in vitæ hujus ſtadio currentibus; *qui ex parte cognoſcimus* &c. 1. Cor. 13: 8, 9, 10. inde Theologia vel *Unionis*, vel *Viſionis*, vel *Stadii* aut *Viatorum* dicitur.

XXXVIII. Hæc ſtadii vel viæ Theologia non ſolum eſt imperfecta, collata cum Theologiâ patriæ, verum etiam quatenus refertur ad ipſam hujus vitæ revelationem. Unde quotidianus ac perpetuus datur pro-

Boston June 6. 1721.

Mr John Curtice,

Your Friend Mr here in Boston having informed me concerning your Affairs, I take this Opportunity by the same Gentleman to send you these Books, which I believe are new to you. The Pamphlet markd No 1, I desire You would please to read first, it being the very Basis & Foundation upon which the whole Fabrick depends. In those few Leaves you will find it demonstrated, that a lineal & uninterrupted Succession of Gospel Ministers, is not only absolutely necessary to the Being of the Christian Church, but that in Fact there has actually been such a Succession. The Book entituled, The five Discourses, will plainly shew you in whom that Succession has been derived, and in what a miserable Condition (and how abandond by all Sorts of Protestants!) those unhappy, deluded People are, who have rebelled against our holy Mother the Church, purely because She is Episcopal. You will find likewise two Epistles of the Saint & glorious Martyr Ignatius, one who convers'd with the very Apostles themselves, and when call'd to it, he like a brave Soldier, ~~of the~~ undauntedly following the Captain of his Salvation, sealed the Testimony of Jesus with his Blood. You will find in his Epistles the three Orders, Bishop, Priest & Deacon, as plainly as in the Canons of the Church of England. I shall say no more at present, but commend You to the Grace of God, desiring you to keep these Things silent, and to possess your Soul in patience, expecting a Deliverance from Him only who is able to save.

To Mr John Curtice at Weathersfield in Connecticut.

Intreat you to come down here about the Time of our Commencement, and bring these Books with you; where you may expect to meet an hearty Welcome from (Sir) your unknown Friend & very humble Servt

To Mr Macsparran; Boston June 26. 1721.

Revd Sr I shou'd have wrote to you sooner, but that I heard You were coming down here.

I have sent You the Dialogues with the Answer to them, being the joint Labours of the grand Committee, but tagg'd together by Mr Walter, and by him adorned with those many Billingsgate Flowers which have so delicately perfum'd the whole piece.

I cou'd have been very glad if you had been so pleas'd, as to have honour'd me with an Acct. of your Affairs, especially relating to Bristol. I hear that they are about building a Church there.

If You cou'd have got the Majority of Bristol to have voted for You, You need not have been at the Charge of building, and the Laws of the Province wou'd have forc'd Byfield &c to have have helped maintain You.

Yr obliging me with an Acct. of the whole Affair by the first Oppor-tunity will be very acceptable to

(Reverend Sr) Your Friend and very humble Servt

Jno Checkley

profectus Eccleſiæ. Tenent tamen fideles omnes perfectionis hujus fundamentum & principium, ex quo omnia alia ſequuntur; quippe qui *unctionem habent à ſancto illo, & noverunt omnia.* 1. Joh. 2: 20, 21.

XXXIX. Hæc autem Theologiæ varia acceptio non conſtituit varias Theologiæ ſpecies, ſed duntaxat diverſos ejus gradus, ſecundum majorem vel minorem notitiæ perfectionem, aut varia ejus ſubjecta, aut ejus adipiſcendæ media.

XL. Similis ferme eſt diviſio, qua in *ſyſtematicam* & *habitualem* dividitur: prout vel per modum diſciplinæ certâ methodo diſpoſitæ, vel per modum habitus in mente conſideratur. Quæ tamen diviſio non tam eſt rei, quam vocis; cum eadem ſit Theologia, quæ per præcepta traditur, & quæ in mente reſidet. *& ratione conſiderandi eam;*

XLI. Theologia *ſyſtematica*, quamvis admodum conveniat cum verbo Dei, eoque unicè nitatur, attamen hactenus ab eo differt, quod non ſit ipſum Dei verbum, ſed verbi divini cognitio & enarratio. *Si quis loquitur, loquatur ut eloquia Dei.* 1. Pet. 4: 11. & definito quodam modo. *Narrabo ſecundum præſcriptum.* Pſal. 2: 7. *vel ut ſyſtematicam;*

XLII. Hoc ſenſu Theologia dividitur à nonnullis in *didacticam* & *polemicam*: aut potius in *poſitivam* & *ſcholaſticam*: quarum illa verſatur in analyſi ſacræ S. ejuſque interpretatione: hæc in ſyntheſi locorum communium, per quos ea, quæ in S. Scr. paſſim ſparguntur, in certum ordinem rediguntur. *quæ tum poſitiva,*

XLIII. Qui modus tradendæ Theologiæ per certos locos & præcepta antiquiſſimi eſt inſtituti, in Eccleſiâ, cum Vet. tum Novi Teſtamenti. Nam Patriarcharum catecheſis nihil aliud erat quam inſtitutio de præcipuis primævæ promiſſionis ac divini cultus capitibus. Idem agebant Prophetæ in collegiis ac ſcholis. 1. Sam. 10: 5. & Scribæ in Synagogis ac templo, Luc. 2: 46. Act. 24: 12. Imo ipſa Apoſtolorum, ac præcipuè Pauli, ſcripta totidem Chriſtianæ fidei formulæ ac ὑποτυπώσεις ſunt. Atque deinceps in Eccleſiâ Chriſtianâ iſte uſus quoque obtinuit, atque imprimis ſtudium iſtud Alexandriæ floruit.

XLIV. Pręcipuè tamen illa Theologiæ in ſyſtemata compactio Philoſophiæ debetur; quæ loco Theologiæ Euangelicæ, quæ conſtat διδακτοῖς πνεύματ☉ ἁγίου λόγοις *verbis quæ docet Sp. S.* 1. Cor. 2: 13. peperit ſcientiam artificioſam, quæ terminis & diſtinctionum notionibus, præcipuè Ariſtotelicis, Theologiam tradit; quæque nihil eſt aliud, quam definitionum, argumentorum, objectionum, reſponſionum diſtinctionumque ſyſtematica compages. *tum ſcholaſtica eſt:*

cujus traditur origo, XLV. Factum illud, partim postquam philosophi gentiles Christo nomen dederunt, & sapientia secularis in scholis Christianorum locum invenit: partim & præcipuè, postquam Philosophia Peripatetica, quæ per aliquot sæcula neglecta jacuerat, per Arabes Muhammedanos excitata & exculta Christianum orbem invasit. Illa enim Theologiæ permista Theologiam Scholasticam constituit, cui præcipuè nomen fecerunt illi, qui nominatim *Scholastici* dicuntur, quia in scholis docuerunt: qui an Theologi, an Philosophi potius appellandi sint, dubium fecerunt.

& variæ periodi. XLVI. Horum ævum exordium sumsit à *Lombardo*, Episcopo Parisiensi, qui Johannis Damasceni exemplo Theologiam in novam methodum redegit, & dogmata religionis Romanæ in IV libros sententiarum redegit. Patrum autem scripta maximè secutus est, iisque nimium tribuit. Floruit ille anno Christi M C X L V. Quæ prima illius Theologiæ periodus fuit. Secunda initium sumsit ab *Alberto Magno*, Episcopo Ratisbonensi, qui circa annum M C C X X floruit, & præter Patres Aristotelem & Philosophiam in Theologiam invexit; ex cujus scholâ prodierunt *Reales*, *Albertistæ*, *Thomistæ*, eorumque adversarii *Scotistæ*. Tertia ætas est à *Durando* de *S. Portiano*, ab anno MCCCXX. à quo tempore *Occamistæ*, seu *Nominales* floruerunt, usque ad *Gabriëlem Biëlem*, Spirensem, qui præterito sæculo floruit, & in quo Theologia ista maximâ ex parte expirare cæpit.

XLVII. Laudatur in hac scholasticâ Theologia 1. simplex ac breve orationis genus. 2. methodus accurata & dialectica. 3. usus, sive subsidium philosophiæ & disciplinarum naturalium. Improbantur autem ab ipsis illius cæteroquin defensoribus 1. doctrina tyrannidi Pontificis obnoxia, adeoque in multis falsa. 2. rerum philosophicarum multitudo, 3. vanarum quæstionum curiositas. 4. ex ignorantia linguarum profecta ipsa rerum conturbatio. 5. obscuritas & barbaries. Unde patet, Theologiæ hujus architectorum hunc fuisse scopum, ut per illas spinas & difficultates non plebem modo, verum etiam liberaliora quæque ingenia à Theologiæ suæ aspectu arcerent, sibique solis clavem scientiæ reservarent.

XLVIII. Dolendum itaque terminos hosce obscuros, abusu contaminatos, parientes litem, non recipientes verba Scripturæ, & ea non suggerentes, sed qui potius causa sunt ut eorum obliviscamur, illamque Theologiam ex ipsorum protestantium scholis, contra primorum Reformatorum exemplum & institutum, non satis eliminari; imo & postliminio quasi reduci: cum in Theologiâ positiva, ubi agendum est vocibus Scripturæ,

vix

Boston May 2. 1722.

Mr John Curtice, I recd your Letter of the 3d of April with the two Books (Jovian & Dr Wells's Theses &c) by your Friend Mr Marks. You desire to have the rest of the Books yet longer, on Acct that the awful & unexpected Death of your Brother, (which I lament with you) has been some Hinderance to You in your Studies; to which (your having the Books something longer) I shall willingly agree, on Condition that You will use your utmost Diligence in revising any of them for your further Satisfaction.
I shou'd have been very glad if I might have had them all return'd before this Time, because I have wanted them very much, having promis'd most of them to Gentlemen in several Parts of the Country, who (in these degenerate Times) have so much Courage, as to dare to enquire after Truth, and are so honest as to be willing to be inform'd, and, lamenting their unhappy Condition, with the greatest Earnestness, by repeated Letters have entreated my Assistance. I shall therefore in a very short Time, send You my Orders concerning the Books, wherefore I desire, that You may take care to have them in Readiness.

Yr Friend & humble Servt

Jn Checkley.

vix ullum habeat usum; & in controversiis cum adversariis tractandis si quod verborum præstet compendium, rebus tamen ipsis magis obstaculo, quam adjumento sit.

XLIX. Theologia autem *habitualiter* spectata, quatenus est habitus mentis, in eo consistit, ut sermonem Dei de salute peccatoris per Christum, cum connexione & harmoniâ veritatum revelatarum, ad profectum in fide, sapientia, prudentia & obsequio Dei, quis cognoscat. Ita enim ut ἕξις se habet πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Hebr. 5: 14. Ille ergo Theologus propriè dicitur, qui cum in mysterio Euangelii salutariter sapit, donis spiritualibus insuper eatenus est instructus, ut possit alios ejusdem mysterii cognitione imbuere, ad gloriam Dei & laudem gratiæ Christi. Ita ut in Theologo non solum requiratur simplex cognitio principiorum fidei, verum etiam conclusionum Theologicarum, quæ ex illis principiis consequuntur, cum aptitudine ea deducendi, explicandi, confirmande, & contra adversarios defendendi. Sicut ita *Apollos potens erat in Scripturis.* Act. 18: 24. Inde verbum quod Ecclesia habet, quo formatur spiritualis sapientia & pietas, dicitur μόρφωσις εὐσεβείας *formula pietatis.* 2. Tim. 3: 5, μόρφωσις τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας, *formula cognitionis & veritatis.* Rom. 2: 20. ὑποτύπωσις *sanorum sermonum.* 2. Tim. 1:13. Unde & Paulus Tit. 1: 9. requirit non tantum, ut doctor Ecclesiæ *potens sit exhortari in doctrina sanâ*, verum etiam ut possit ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν καὶ ἐπιστομίζειν *contradicentes redarguere & os illis obturare.* Et eundem jubet ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. 2. Tim. 2: 15. h. e. sermonem veritatis partiri & doctrinæ membra discernere. *Neque enim omnes sunt doctores,* 1. Cor. 12: 29. conf. vs 8.

vel ut habitualem:

L. Frustra autem quæritur, ad quem habituum Aristotelicorum Theologia referenda sit: cum Aristoteles naturales tantum cognoverit habitus: nec illos ipsos accuratè satis in quinque illos vulgares diviserit: ac præterea Scriptura nomina illorum non philosophicè & strictè, sed laxè ac populariter sumere soleat, adeoque Theologia non ad unum vel alterum horum habituum restringi debeat. Potest tamen eminentissimo gradu & *sapientia* & *prudentia* simul dici. 1. Cor. 2: 7. *Ad sciendum sapientiam, & eruditionem, ad intelligendum dicta prudentiæ: ad percipiendum eruditionem intelligentiæ, justitiæ jurisque & omnis recti.* Prov. 1: 2, 3. quatenus nimirum & perfectissimam veritatum supernaturalium harmoniam ac connexionem, & vitæ juxta illas dirigendæ sanctissima præcepta continet & tradit.

Qua ratione habitus est eminentissimus.

& practicus. LI. Eſt autem habitus practicus; cum omnis illius notitia verſetur circa praxin, ad quam totum ſuum objectum refert, atque media & regulas tradat adipiſcendi ſummum hominis bonum, & propter ſummum finem, quem ſibi proponit, agat. Unde *doctrina ſecundum pietatem* appellatur. 1. Tim. 6: 3. Quin & hac de causâ præcipua quæ in verbo Dei revelata ſunt de Deo & rebus divinis, Deum nobis non tam abſolutè, qualis in ſe eſt, ſed potius relativè, qualis reſpectu noſtri eſt, Deus nimirum fœderatus & juxta fœdus à nobis colendus, exhibent; adeoque ad cultum Dei omnia referuntur. Unde & in ipſis credendis non nuda tantum notitia, ſed præcipuè fiducia requiritur. Ita ut Theologia, niſi ad praxin referatur, ne Theologia quidem ſit. Eſt enim Theologia non ſolum notitia illa rerum divinarum, qualis in irregenitos quoque aliquando cadit, verum accurate loquendo eſt donum ſpirituale, ſeu potius συμπλοκὴ donorum ſpiritualium, menti hominis fidelis ſeu renati à Spiritu S. inditorum, quibus intelligens, ſapiens & prudens fit in agnitione myſterii pietatis, & juxta illud ad obedientiam & cultum Deo in Chriſto præſtandum dirigitur. Licet vulgo Theologus quoque dicatur qui Theologiæ notitiâ tantum inſtructus eſt. Sed de voce non videtur litigandum.

Ejus objectum; materiale, LII. *Objectum* Theologiæ, *circa quod* verſatur, eſt vita hominis, ſive cultus ipſius erga Deum; quem cultum, ſeu quam vitam Theologia dirigit. Cum autem cultus illius objectum ſit Deus, ad quem cultus ille refertur, *& quem cognoſcere ut illum ſolum verum Deum, eſt vita æterna.* Joh. 17: 3. hinc remotum Theologiæ objectum, ſive objectum ejus *ad quod* eſt Deus. Atque hoc quidem utrumque Theologiæ objectum, objectum ejus *quod*, ſive *materiale* dici ſolet.

formale. LIII. Objectum vero *quo*, ſeu ratio formalis, ſub qua Theologia objectum hoc conſiderat, & per quam ab aliis diſciplinis diſtinguitur, eſt revelatio, ſeu lumen ſupernaturale, quatenus objectum illud revelatum eſt. Unde & doctrina hæc *myſterium* dicitur. 1. Cor. 2: 7.

principium. LIV. *Principium* enim Theologiæ, ſcilicet complexum, ſeu cognoſcendi, eſt Verbum Dei, ſeu revelatio; in quam ultimo omnis illius concluſio reſolvitur. *Auditus enim eſt per verbum Dei.* Rom. 10: 17. *Tecum eſt fons vitæ. Te lucente, videmus lucem.* Pſal. 36: 10.

LV. Quicquid ergò ex naturâ de Deo cognoſci poteſt, illud propriè non ad Theologiam, ſed ad Philoſophiam, ſeu Theologiam naturalem ſpectat. Adeoque non confundi, ſed diſtingui utraque hæc Theologia debet. Theologus enim, qua talis, ex revelatis propriè argumentatur; philoſo-

Suffolk ss.

(Sigill)

To the Sheriff of the County of Suffolk his Under-sheriff or Deputy Greeting.

Whereas the Grand Inquest for the County of Suffolk have upon their Oath presented John Checkley of Boston within the County of Suffolk Shopkeeper for that the sd. John Checkley on the thirteenth Day of March last past and at sundry other Times before & since did falsely wickedly maliciously & seditiously publish utter and expose to Sale or cause to be published uttered & exposed to Sale, a feigned false wicked & scandalous Libell, Entituled A Short & Easie Method with the Deists &c.

These are therefore in his Majesty's Name to will and require you to attach the Body of the sd John Checkley (if he may be found in your precinct) and him carry before One of his Majesty's Justices of the Peace for the County of Suffolk in Order to his being secured to make Answer to the sd presentment at the Court of General Sessions of the Peace to be holden at Boston for & within the said County of Suffolk on Wednesday the first Day of July next: Hereof fail not, and make return of this Warrant with your Doings therein unto the sd. Court. Dated at Boston the 18 Day of May in the tenth Year of his Majesty's Reign Annoq Domini 1724. By Order of Court John Ballentine Clerk

June 1. John Darrell served this Warrant upon me, and I gave in Bail to appear, Dr Geo. Steuart & I being bound in a Bond of £100

losophus autem ex ratione & lumine naturæ.

LVI. Ex hac principiorum diversitate fluit quoq; discrimen Theologiæ practicæ, ut dicitur, id est, illius partis Theologiæ, quæ præcepta virtutum tradit, ab Ethica: quia nimirum Ethica tantum tradit illas regulas morum, quæ ex reliquiis luminis naturalis possunt erui; sed Theologia practica eas, quas revelatio divina præscribit.

LVII. Non satis autem accurati hic sunt Pontificii & Scholastici, qui Theologiæ principium cum locis argumentationis confundentes, præter verbum Dei scriptum, traditiones quoque humanas, conciliorumque decreta, quæ ad summum argumenti probabilis vicem præstare possunt, inter Theologiæ principia recensent.

LVIII. Cum verò ex hoc suo principio conclusiones eliciat, apertum est, illam non solum esse habitum noëticum, verum etiam dianoëticum, seu argumentativum; idque duplici modo: primò enim argumentatur pro principiis adversus adversarios, eos eorumque rationes confutando: secundo ex principiis ad conclusiones, unum articulum ex alio inferendo, sicut ex resurrectione Christi nostram infert Apostolus, 1. Cor. 15: 12, 13. idque tum κατασκευαστικῶς, tum ἀνασκευαστικῶς, astruendo & destruendo.

LIX. Unde jam patet, quid statuendum sit de evidentia & certitudine conclusionum Theologicarum: illæ enim respectu divinæ revelationis inevidentes sunt, prout evidens id dicitur, quod per suam causam cognoscitur, aut ex terminorum perceptione solâ apprehenditur. *Qualis sit evidentia & certitudo conclusionum Theologicarum.*

LX. Quamvis autem hæc evidentia ex parte objecti in conclusionibus Theologicis non sit; alia tamen in iis est, nempe quæ petitur, cum ex infallibilitate rationis earum objectivæ, quæ est revelatio, tum ex lumine, seu habitu, quo iis assentimur, qui est fides.

LXI. Hæc certitudo ejus non minor est ac quævis certitudo naturalis; quia ratio assentiendi objectiva, quæ est lumen divinæ revelationis, non minus certa est quam illa quæ est in ullo assensu naturali.

LXII. Idque non solum locum habet in tali conclusione, quæ nascitur ex duabus præmissis revelatis, verum etiam in tali, quæ sequitur ex alterâ præmissarum revelatâ, alterâ naturali. Assensus enim tali conclusioni adhibitus nititur testimonio divino, & fides vim suam conclusioni communicat. Revelavit enim eam conclusionem Deus per præmissam, quæ ex Scripturâ est; licet hoc in illa videri non potuerit, nisi mediante alterâ præmissâ naturali.

LXIII. Et

LXIII. Et quamvis conclusio illa etiam contineatur in præmissâ altera naturali, non tamen ideo etiam conclusio illa naturalis est: quicquid enim ita in naturali veritate continetur, ut ex illa non possit elici, nisi revelatione mediante, id ipsum non naturaliter, sed supernaturaliter scimus. Ex. gr. quamvis ex natura sciamus verum Deum adorandum esse, & sub Deo contineatur Filius & Sp. S. horum tamen adorationem non nisi supernaturaliter scimus, quia minorem illam non nisi solâ revelatione tenemus.

LXIV. Neque obstat, conclusionem debere sequi partem debiliorem; atque adeo ubi altera præmissarum ex sola natura innotescit, etiam conclusionem non majorem certitudinem habere posse quam naturalem: hoc enim axioma non nisi de debilitate propositionis particularis & negativæ, quæ ubi est in præmissis, conclusionem sese nobiliorem parere non potest, intelligi debet; non vero ad conditionem materiæ & veritatum ipsarum certitudinem aut incertitudinem extendi potest.

LXV. Male ergo Pontificii, juxta Scotum, distinguunt inter conclusiones theologicas & fidei; quarum illas deductas, has expressas vocant. Cum etiam fidei sit illas conclusiones deducere, quæ propriè theologicæ sunt. *Fide enim consideramus.* Hebr. 11: 3.

Vt male negentur consequentiæ theologicæ.

LXVI. Male etiam volunt hodierni methodistæ, non licere argumentari ex sacris litteris, & consequentias non esse verbum Dei. Contra exemplum Servatoris, Matth. 22. Et quasi Deus, cujus verbum est sapientissimum, aliquid revelans, non simul etiam id revelaret, sine quo id ipsum esse non potest, & quod in potestate verborum ejus est, quodque ea faciunt audientem prudenter cogitare. *Scrutamini Scripturas illæ enim sunt quæ testantur de me.* Joh. 5: 39. *Omnia explorate; & quod bonum fuerit, retinete.* 1. Thess. 5: 21.

LXVII. Male autem urgent, conclusionem quæ ex revelatis educitur medio ratiocinationis & consequentiæ, non esse fidei: nam quicquid ex revelatis rite consequitur, non nisi fide tenetur, cum sine ea revelatio non constaret; quamvis rationis sit consequentiam nectere, atque iste nexus naturaliter cognoscatur.

LXVIII. Distingui ergo debet fidei principium ab instrumentis & mediis, quibus veritates fidei ex suo principio eliciuntur. Ratiocinatio enim, etsi non sit principium fidei, in quod illa resolvitur, tamen instrumentum est, per quod fidei conclusiones ex principio suo educuntur & ostenduntur. Neç consequentia, quam nectimus, facit ut conclusio

Boston June 1. 1724.

Mr Berriman

Revd Sr

I have wrote several Letters to the Gentlemen to whom I had the Honour to be known, but not receiving any Answer to them, I am obliged to conclude; that either the Dissenters have stop'd my Letters, or that they were unwelcom Visitants to those worthy Gentlemen; whose honoured Names they wore, and therefore were treated accordingly to prevent further Trouble. But however that may be, I am obliged to endeavour to find out some Friends in England; and hoping that you (Sr) will do me the Honour to be such unto me, I shall take the Liberty (in this fond Belief) to inform you, that I have been under a severe Persecution from our dear Brethren the godly Dissenters, ever since I arrived here; and am but just now come down from the Narraganset-Country, whither I was obliged to flee from the Fury of these righteous, Root & Branch Reformers. This Day they have served a Bench Warrant upon me, and I have given Bail to appear upon the 1 of July, ~~then & there~~ to answer the dreadful Charge of falsely, wickedly, maliciously & seditiously exposing to sale, a certain false, feigned & scandalous Libell, (as they good Men, in their (deistical) Warrant have stiled it!) Entituled A Short & Easy Method with the Deists &c. — Sr You may think it needless to ask for any Assistance from Home, against such a senseless Charge; but I assure You, I stand very much in Need of the good Offices of my Friends in England in this Affair: for You must know,

I am under Bonds of £200, for my refusing to take the Oaths to the Government; and tho' I have since qualify'd myself before the Secretary and the chief Judge, a Certificate of which under the Seal of the Province will be sent to my Ld of London, yet they give out, that they will not deliver up my Bonds, but are resolved to make a Forfeiture of them, by declaring the Book a Libel, and consequently my selling of it, a Breach of the Peace.

Therefore if a Noli prosequi coud be procured, it might come Time enough to answer the End, for I design to carry it thro' all their Courts, and the Final Issue will not be until next May.

I shoud be glad if You woud communicate this to your Brother the worthy Doctor, who I believe can do me Service.

I thank You for your kind Remembrance of me in your Letter to Dr Cutler, who now joins with me in returning our Service to You & to all Friends, and hopes that the Gentlemen on your Side the Water, will do what is in their power to hinder the Book from being declared a Libel, which we are informed they have sent home, hoping that such a Determination will be procured concerning it. Dr Cutler desires, that You woud communicate this as soon as may be to ye Revd Mr Oliver, hoping that He will do the same to Dean Younger & the worthy Author of the Faith & Practice of a Church of England Man, both of them

cluſio ſit verbum Dei, ſed illam verbum Dei eſſe conſequentia & nexus veritatum docet. Sicut in Matheſi demonſtrationes veritatem quam demonſtrant non faciunt, ſed menti oſtendunt tantum.

Theologiæ finis.

LXIX. *Finis* Theologiæ eſt, adducere hominem ad Deum, ejuſque gloriam: ita ut ſupremus Theologiæ finis ſit glorificatio Dei, *in ſanctis ſuis, & ut admirandus fiat in credentibus omnibus.* 2. Theſſ. 1: 10. ſubordinatus autem ſalus hominis, *quem Sacræ literæ poſſunt ſapientem facere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Jeſu.* 2. Tim. 3: 15, 17. Cujus ſalutis principia & media Theologia à primo initio homini commonſtrat ac tradit, & ita per illa ipſum ad ſupremam ſuam beatitudinem deducit.

LXX. Ex dictis liquet, Theologiam ſummam eſſe ſapientiam, quippe quæ à Deo profecta, de Deo, per Deum agens, & ad Deum tendens, eo tandem hominem evehit. Ita ut maximè ſit θειοτάτη, & reliquas artes longè antecellat, ac dignitate primas teneat.

ejus partitio.

LXXI. Cum autem religio, quam tradit Theologia, conſtet ex vero de Deo ſenſu, & recto ejus cultu, inde commodè diſtribui poteſt Theologia in duas partes, quæ vitam ſpiritualem conſtituunt, nimirum in notitiam ſeu fidem, & obedientiam ſeu charitatem. Quæ non eſt diſtributio generis in ſpecies, ſed integri in ſua membra. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo*, h. e. Deo placentia facere. *Credere enim oportet eum, qui accedit ad Deum*, (quod eſt *ambulare cum Deo, & Deo placentia facere*) *quod ſit, & quærentibus ſe remunerator fiat.* Hebr. 11: 6. *Hoc eſt præceptum ipſius, ut credamus nomini Filii ipſius Jeſu Chriſti, & diligamus invicem, ut dedit præceptum nobis.* 1. Joh. 3: 23. *Finis denunciationis eſt* caritas *ex corde puro & conſcientia bona &* fide *non ſimulata.* 1. Tim. 1: 5. *Tenens fidem & bonam conſcientiam.* ℣s 19. *Expreſſam formam teneto ſanorum ſermonum in fide & caritate.* 2. Tim. 1: 13. *Credo omnibus quæ ſcripta ſunt, & ſpem habeo in Deo: & exerceo me ad conſcientiam habendam ſine offenſa.* Act. 24: 14, 15, 16. Petrus id totum vocat *animam ſuam Deo, ut fideli creatori, committere* (quod fidei eſt) *in boni factione* (quod caritatis eſt.) 1. Pet. 4: 19.

LXXII. Diſtributio autem Theologiæ, quaſi generis in ſpecies ſuas, peti debet ex diverſitate Oeconomiæ, quam circa hominis ſalutem obſervavit Deus, juxta quam etiam fœdus Dei cum homine diverſum fuit. Unde Theologia eſt vel *Legalis*, & *Originalis*, conveniens veteri fœderi operum ante lapſum: vel *Euangelica*, conveniens fœderi gratiæ poſt lapſum. Atque hæc Euangelica rurſus eſt vel Euangelii *promiſſionis*, ante Chri-

ſtum (idque vel *meræ promiſſionis*, ab *Adamo* & Patribus; vel cum acceſſione *Legis Moſaicæ & Vet. Teſtamenti* ad promiſſionem, quæ inde Theologia *Moſaica* dicitur) vel Euangelii *impletionis,* conveniens Novo Teſt. poſt *Chriſtum* exhibitum; quæ *κυρίως* Theologia Chriſtiana dicitur. In qua Theologia Euangelica univerſâ, licet quoad modum & gradum diverſitas ſit in ſalutis adminiſtratione (*Multis enim modis multiſque vicibus Deus olim locutus patribus in prophetis, ultimis hiſce diebus loquutus* eſt *nobis in Filio*, Hebr. 1: 1.) ipſa tamen ſubſtantia & res ſemper fuit eadem; adeoque Theologia omnis poſt lapſum ſemper una fuit, manetque, quatenus eadem ſalutis via per Chriſtum ſemper fuit monſtrata. *Per gratiam Domini Jeſu Chriſti credimus nos ſervatum iri, quemadmodum & illi.* Act. 15: 11. & *Jeſus Chriſtus heri & hodie idem eſt, & in ſæcula.* Hebr. 13: 8. Atque hanc illius diſtributionem nos, Oeconomiam fœderum Dei præcipuè tradituri, cum Deo, ſequemur.

LOCUS PRIMUS
DE
SACRA SCRIPTURA.
CAPUT III.
De Verbi & Scripturæ divinæ neceſſitate.

Theologia præſupponit verbum Dei.

I. CUm Theologiam, prout eſt in ſeſe, viderimus, proximum eſt, ut agamus de *principio* cognitionis ipſius, nimirum verbo Dei & Scriptura Sacra. Cum enim Theologia verbi divini ſit cognitio & enarratio, non niſi præſuppoſito verbo illo ea tradi poteſt. Et licet verbi illius ſcriptio ad certas tantum periodos œconomiæ temporum pertineat, quia tamen aliud verbum niſi ſcriptum nunc non extat, nec aliud Theologiæ nunc eſt principium; nos hic ſimul cum verbo Dei adjunctum illi ſcriptionis modum conſiderabimus.

Verbi illius NECESSITAS.

II. Verbo Dei ante omnia opus fuit: cum Deus ſit *inviſibilis*, 1. Tim. 6: 16. nec natura eum omni virtute ac nomine ſuo doceat: & ipſa creaturæ rationalis conditio hoc exigat; quæ, cum ad Deum condita ſit, ſola quo-

pandit, indeque exorditur: deinde ejus *Conservatio* in continua hostium ac persecutorum rabie & insidiis, & quidem juxta promissionem; cum tot præclara veterum monumenta perierint: & populorum quoque ac sæculorum *consensus*; qui hoc verbum tanquam pretiosum divinæ veritatis depositum exceperunt, eoque ad Dei amorem ac cultum, & honesta omnia accensi sunt. Neque vero credibile est, Deum, si genus humanum curat, permittere potuisse, ut tanta hominum multitudo, quæ Deum ipsum summo studio quærebat, mendacibus libris deciperetur. Accedit tandem operum & *miraculorum*, quæ in hisce libris narrantur, divinitas, quæ Deum auctorem prorsus clamant, adeoque divinitatem verbi hujus confirmant. Uti videre est in miraculis coram Pharaone editis à Deo in eductione Israëlitarum ex Ægypto. Exod. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14. Capp. in exsiccato Jordane. Jos. 3. in Esechia sanitate restituto. Esai. 38. in conversione Pauli apparitionibusque ei factis. Act. 22.

XII. Idem tandem probant Scripturæ ac doctrinæ hujus *effecta*. *& effecta.* Illi enim accepta ferri debet mundi conversio, idololatriæ extirpatio, & in hominum, qui ante corruptissimi degebant, animis fidei ac amoris Dei instillatio, inaudita tot martyrum constantia &c. Euangelium enim *potentia Dei est ad salutem omni credenti.* Rom. 1: 16. *Sermo Dei vivus est & efficax & penetrantior omni gladio ancipiti.* Hebr. 4: 12.

XIII. Atque hæ sunt Notæ & gnorismata, quibus Scriptura sese omnium conscientiis commendat, & tanquam lux aliqua ultro hominum animis se ingerit. Quare Paulus *declaratione veritatis commendabat seipsum apud omnem conscientiam hominum, in conspectu Dei.* 2. Cor. 4: 2. Nec audiendi adversarii, hasce notas elevantes, cum fidem omnem solà auctoritate niti cavillantur, non autem talibus argumentis artificialibus adjuvari debere contendunt: cum omnino fides, antequam credat, divinitatis saltem notas in teste videri debeat, nec aliter ipsi credere possit; nam ubi desunt idoneæ alicui credendi rationes, testimonium ejusmodi testis nullum est, nec fidem ullam meretur. *Ut & ex*

XIV. Quinto præter hæc argumenta ἔντεχνα & interna, dantur etiam *testimoniis* ἄτεχνα, sive externa & adscita, seu testimonia, cum divina, tum humana. *Scripturæ* Humana sunt, tum Ecclesiæ (de quo cap. seq.) tum eorum, qui extra Ec- *probitis:* clesiam sunt, quales sunt Judæi, Gentiles, hæretici, qui omnes hisce libris *tum humanis,* testimonium aliquod perhibent.

XV. Divinum testimonium est, tum *externum*; cum verbum illud, *tum divino; eo-* quod divinitatis argumenta in se continere, seu ut barbarè loquuntur, *que vel ex-* quod *terno.*

quod materialiter divinum esse jam cognovimus, plurimis in locis divinitati suæ, secundum expressam seu formalem ejus rationem, testimonium præbeat. *Habent Mosen & Prophetas: illos audiant.* Luc. 16: 29. *Scrutamini Scripturas, quia existimatis vos in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ de me testantur.* Joh. 5: 39. *Sacræ literæ possunt hominem sapientem reddere ad salutem per fidem quæ est in Christo Jesu.* 2. Tim. 3: 15.

vel interno Sp. S. tum *internum* Sp. S. quo Scripturæ divinitas & certitudo in animis nostris efficaciter obsignatur, ut de ea non solum convicti, sed & persuasi, eas accipiamus, tanquam sermonem Dei, & Deo dignum, eumque amemus, & omni animi affectu ac obsequio colamus; denique nos ipsos nostrasque animas ejus regimini libenter permittamus ac dedamus. *Revela oculos meos, ut cernam mirabilia ex lege tua.* Psal. 119: 18. *Dominus Lydiæ cor adaperuit, ut attenderet iis, quæ dicebantur à Paulo.* Act. 16: 14. *Qui dixit ut è tenebris lux splendesceret, ille est qui splenduit in cordibus nostris, ad præbendum lucem notitiæ.* 2. Cor. 4: 6.

XVI. Hoc testimonium, & hanc operationem internam Sp. S. agnoscunt etiam Pontificiorum primarii (nec alii eam negare possunt, quam Pelagiani, & liberi arbitrii patroni) ita ut controversia solum supersit de medio & argumento, quo Sp. S. divinitatem Scripturæ nobis persuadet, an illud sit Ecclesiæ testimonium, juxta Pontificios; an vero illæ ipsæ notæ divinitatis, Scripturæ impressæ, quas Sp. S. illuminatione suâ nobis ostendit, quasque nos plenâ in luce videre facit: neque enim persuasio ejus bruta, aut sine ratione est.

Quod fidei non est, principium, vel argumentum, sed causa.

XVII. Quantumvis autem hæc illustratio mentis per Sp. S. ad fidem sit necessaria, ejusque sit causa efficiens; non tamen est argumentum, vel principium, propter quod hoc vel illud credamus; verum illud est ipsum verbum divinum recte perceptum. Credimus enim *per* persuasionem Sp. S. non vero *propter* illam, sed propter rationes, quas nobis Spiritus S. in Scriptura S. ostendit. Sicut etiam ad veritates naturales percipiendas requiritur lumen rationis; sed istud lumen non est argumentum & ratio, cur huic vel illi veritati assentiamur, sed hoc præstant rationes ex naturâ rei desumtæ.

XVIII. Duplex ergo est causa persuasionis nostræ de divinitate Scripturæ: si spectes principium doctrinale fidei, in quam fides se ultimo resolvit, illud est Scriptura ipsa, & Dei in eâ loquentis auctoritas, quam ex certissimis notis agnoscimus: si causam ejus efficientem consideres, quæ actum credendi in nobis producit, ea est Sp. S.

XIX. Nul-

p. 59 of several Sizes take a View of ye Heinousness of their Scheme And also in a Nother part of sd Libell are Contained these false feigned & Scandalous words viz And Indeed whoever would write ye true History of Presbyterians must begin at Rome & not at Geneva And there is furthermore Contained

61 in ye sd Libell the following false Seditious & wicked Words viz As ye Necessity of Governmt & ye General Commands in Scripture of Obedience to Government do require our Submission to ye Government in Being when there is no Competition concerning ye Title that is where no One Claims a Better

p 63 Right than the Possessor (thereby subtilly by Arguments to traduce & draw into Competition ye Undoubted Right & Title of Our sd Lord ye King to ye Kingdoms of Great Brittain & Ireland & ye Teritorys thereunto belonging And also in a Nother part of ye sd Libell is Contained ye following false & Scandalous Words viz Against these we produce ye vast Empire of Russia (wch is greater in Extent than

p. 66 all these popish Countrys before named) Great Brittain Denmark Sweden & all the Lutheran Churches in Germany which will vastly out Number both the Papists And (their Kinsmen) ye Dissenters of all Denominations before Mentioned (Meaning in sd Number ye sd Ministers & Congregations as afforesd) & in one other part of sd Libell are Contained the following false wicked & Scandalous Words viz They (meaning among others ye sd Minister & Congregations as aforsd)

p 81 Imitate ye Coming of Antichrist now approaching And in ye sd Libell there is furthermore Contained the following wicked false & Scandalous words viz And now tell me (Meaning ye Author)

p 96 Tell our Dissenters of all Denominations (thereby Including ye sd Ministers & Congregations as afforesd) that they (Meaning as afforesd) Imitate ye Hardness of ye Jews who built ye Sepulchers of those prophets whom their fathers slew while at ye same Time they adhered to & outdid ye wickedness of their Fathers in persecuting the Successors of those prophets And in one other part of sd Libell

p 99 there is also Contained the following false ~~feigned~~ wicked and Scandalous Words viz And if so then that (Meaning ye sd Ministers) Ordinations in Opposition to Episcopacy

" are not only Invalid but Sacriledge & Rebellion ag Christ who
" did Institute this Society & gave them their Charge & if their
" Ordinations are Null then their Baptisms are so too & all
" their Ordinancies they are out of the Visible Church & have no
" Right to any ye Promises in ye Gospell And in ye sd Libell
are further Contained the following false wicked & scandalous
p 107 " words Let then ye Commonwealth's Men & ye Orators for ye pow
" of ye people (if they will argue fairly & upon ye square wth us)
" Set down ye time when Monarchy did begin in ye World & see
" if their View will not lead them up to ye Division of the Nations
" after ye Flood wch I am sure no man (who has seen ~~what holy~~
" the Acct wch holy Scripture gives us of it) will venture to say was
" Done by ye people & in ye sd Libell are further Contained ye
" following false wicked & scandalous words viz What think ye
p 10.8 " my ffriends? was there ever a time in ye World when all
" Mankind (all but ye Usurpers) were all asleep ——
And in the sd Libell there are in another part these following
" false wicked & feigned Words viz shall then ye Usurpers of the
" Leviticall priesthood be swallowed up quick into ye Pitt & is
p. 113 " there no Judgement of God due to ye Usurpers (Meaning
" with others ye sd Ministers) upon ye Christian priesthood was
" it Death for any but the priests to offer ye Legall Sacrifices
" and may ye Evangelicall Sacrifice be offerd without
" Offence by any Hands not lawfully Ordained? (Meaning
" the sd Ministers as afforesd) and in ye sd Libell there is likewise
Contained the further false & wicked words following viz Can
" their Call (Meaning the Call of ye holy Ministers of ye Pro-
" vince as well as of other places) or their Conceits (Meaning
" as afforesd) of any Man's Sufficiency Enable him to take
" this Honour to himself (Meaning the Honour of a
" priest) Is this ye Call of [illegible] Aaron & of Xt.
" No but it is of Korah & [illegible] our Dissenters who
" set up upon their Gifts

XIX. Nullus ergo hic eſt circulus, cum diverſi ſint reſpectus. Fides enim, quoad rem creditam, pendet ab ipſa Scripturæ divinitate, ex characteribus ejus cognitâ; quoad actum credendi verò ab operatione Spiritus S.

XX. Male ergo Sociniani internam hanc Sp. S. operationem rejiciunt, ut rationis integritatem tueantur. Male etiam Pontificii, qui cæteroquin hanc Spiritus S. operationem agnoſcere videri volunt, nobis affingunt Spiritum privatum & Enthuſiaſticum: cum Spiritus, quem nos ponimus, toti Eccleſiæ à Deo datus ſit. *Præceptum hoc quod ego præcipio tibi, occultum non eſt à te, ſed propinquum eſt tibi verbum hoc valde in ore & in animo tuo ad faciendum illud.* Deut. 30: 11, 14. *Indam legem meam menti eorum, & cordi eorum inſcribam eam.* Jer. 31: 33. *Accepimus Spiritum qui eſt ex Deo, ut ſciamus quæ Deus nobis eſt gratificatus.* 1.Cor. 2: 12. *Habentes eundem Spiritum fidei.* 2. Cor. 4: 13. & potius privatus ſit Spiritus quem Pontificii Papæ & Epiſcopis, in concilio ſedentibus, tribuunt, qui cæteris fidelibus totique Eccleſiæ non ſit datus, quique illos præſtet infallibiles. *qui non eſt ſpiritus privatus, ſed communis toti Eccleſiæ:*

XXI. Quod vero quærunt de certitudine hujus teſtimonii, quomodo id diſcerni poſſit à vanis imaginationibus & enthuſiaſmis; id pariter de Spiritu adoptionis, cæteriſque ejus operationibus in animis fidelium quæri poſſet. Et verò aliud eſt, quærere, quo pacto quis in propria conſcientiâ hujus teſtimonii certus eſſe poſſet; nam illud propriam lucem ſecum fert, nec dubitare fidelem ſinit, ſicut quis ſperans, credens, amans, ſcit ſe credere, amare; aliud eſt quærere, quomodo perſuadeat aliis vana hæç non eſſe, nec ludibria aut errores mentis: tum enim non revelationes proferendæ ſunt, ſed argumenta. *quique à fallaci perſuaſione diſcerni poteſt.*

XXII. Ex hiſce ergo teſtimoniis & argumentis patet Scripturæ divinitas. Hæc autem univerſæ Scripturæ, omnibuſque ejus partibus æque convenit. Quod obſervandum, tum contra Pontificios, qui inter verbum ſcriptum & non ſcriptum diſtinguunt, & quædam auctoritatis divinæ, quædam Apoſtolicæ, quædam Eccleſiaſticæ faciunt: tum contra Remonſtrantes quoſdam, qui diſtinguunt inter leges Chriſti & Apoſtolorum per Sp. Chriſti conditas, & alias, quas privato inſtinctu condiderunt. *Hæc divinitas communis eſt univerſæ Scripturæ.*

XXIII. Scriptoribus ſacris accenſeri etiam debent ſancti homines, qui ſacro inſtinctu locuti ſunt, ut Johannes Baptiſta, Zacharias, Beata Virgo &c. Sermones amicorum Jobi quod ſpectat, ii non ſunt pariter ἀυτόπιςοι, cum in theſi veri & pii quidem ſint; quemadmodum & illos citat Paulus

1. Cor. 3: 19. Conf. Job. 5: 13. in hypotheſi autem cenſurâ divinâ notati. Job. 42: 1.

XXIV. Diſcrimen etiam non facit multiformis divinæ παιδείας τρόπος; ſive Deus imperantis, ſive hortantis, ſive optantis, ſive conſilium dantis more ac modo loquatur. Quo obſervato diſcrimen illud perverſum inter præcepta & conſilia divina cadit. *Conſilium do tibi, ut emas à me aurum* &c. Apoc. 3: 18.

De mandato ſcribendi: quod duplex fuit; externum.

XXV. Scribendi porrò mandatum ſanctis ſcriptoribus datum quod attinet, duplex illud fuiſſe legimus: primò *externum*; idque vel *generale*, nam Prophetæ & Apoſtoli univerſam Eccleſiam docere jubentur. Judæorum enim erat *recordari legem Moſis*, ejus *ſtatuta & jura*. Mal. 4: 4. *audire Moſem & Prophetas*. Luc. 16: 29. Apoſtoli itidem jubentur docere omnes gentes. Matth. 28: 19. Id autem cum viva voce fieri non poſſet, ſcripto peragi neceſſe erat: vel *ſpeciale*, quale datum Moſi, ut inſcriberet *hoc monumentum libro*, & inſereret *in aures Jehoſchuæ*. Exod. 17: 14. & 34: 27. Prophetis. Eſai. 8: 1. Jer. 30: 2. Habac. 2: 2. & in Nov. T. Apoſtolis. Apoc. 1: 11. Rom. 16: 26. deinde *internum*, per inſtinctum & impulſum Sp. S. *à quo ſancti Dei homines acti, loquuti ſunt*. 2. Pet. 1: 22. *Omnis enim Scriptura a Deo inſpirata*. 2. Tim. 3: 16. Quæ inſpiratio etiam majus quid eſt, quam præceptum externum, cum ſcribentem non ſolum obliget, ſed & adjuvet.

& internum.

XXVI. Ut vel hinc in tranſitu pateat, quam male Pontificii negent Nov. T. juſſu & inſtinctu Dei exaratum eſſe: & quam præpoſterè ſpeciatim Bellarminus inſpirationem non-nunquam concedat, præceptum autem neget.

Vt Scripturæ non ſint occaſionaliter ſcriptæ, ſed mandato,

XXVII. Falluntur quoque Pontificii, cum volunt libros ſacros occaſionaliter tantum ſcriptos: ut nimirum non omnia in iis contineri videantur. Neque enim de omnibus S. Scripturæ libris hoc dici poteſt. Non ex.gr. de libris Moſis, Euangelio & Apocalypſi, aliiſque: neque etiam pugnat Prophetas & Apoſtolos occaſiones ſcribendi oblatas arripuiſſe, & tamen mandato divino ſcripſiſſe, cum Sp. S. occaſiones iſtas arripere eos voluerit, atque iſtoc pacto non ſolum ad particulares iſtos cœtus & homines, ſed & ad univerſi orbis ac omnium temporum fideles loqui. *Et obliti eſtis conſolationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur: fili mi*, &c. Hebr. 12: 5. *Ipſe enim dixit, non te omittam, neque te derelinquam.* Hebr. 13: 5.

& inſpiratione divina.

XXVIII. Scripſerunt autem hi ſcriptores afflatu & ductu Sp.S. tanquam

ejus

(Meaning the Ministers & Congregations in this province among others) Which s.d false scandalous wicked & Seditious Libell He y.e s.d John Checkley at Boston afores.d on y.e thirteenth day of March last did publish utter & Expose to Sale & actually did Sell to y.e great Encouragement of others in the like Case offending & pernicious Example of his Maj.tys Subjects of this province ag.t y.e peace of our s.d L.d the King his Crown & Dignity & y.e Laws in that Case made and provided —

111 And in the s.d Libel are contained these following false wicked malicious & scandalous Words The Children of Corah Dathan & Abiram were swallow'd up with them (Meaning with their fathers) w.ch Words are a plain & direct Contradiction to the Holy Scriptures, Numbers 26.11

These Words last recited were inserted by Secretary Willard contrary to the Opinion of Judge Townsend, who told him it was a Mistake of the Press &c &c —

a quid [illegible] 5 [illegible] 3. 1728 29.

ejus organa. *Omnis Scriptura divinitus est inspirata.* 2. Tim. 3: 16. *Non enim libitu hominis allata est olim prophetia, sed acti à Sp. S. locuti sunt Dei homines.* 2. Pet. 1: 21. Quod tamen factum cum aliquâ varietate. Quædam enim à Deo audita aut revelata mero amanuensium ministerio scripserunt. Quædam etiam historicè, tum narrando, tum docendo, commentati sunt secundum *sapientiam sibi datam.* 2. Petr. 3: 15. Nonnulla etiam ipsi dictarunt tanquam ministri fideles & prudentes in domo Dei, juxta accepta Sp.S. dona. Sicut *in tota domo Dei fidelis erat Moses; cum quo ore ad os loquebatur Jehova.* Num. 12: 6, 7. & *sententiam* suam *dixit* Paulus, *visus sibi habere Spiritum Dei.* 1. Cor. 7: 25, 40. Atque ita non solum ipsæ res, sed & verba tanquam verba Sp. S. accipi debent; quæ tamen Sp. S. suaviter contemperavit ingenio & donis specialibus cujusque scriptoris. Unde illa styli dictionisque varietas.

XXIX. Unde consequitur, sine errore omni libros hosce scriptos esse. Sic Euangelista profitetur, se, quæ scripsit, *penitus assequutum fuisse,* ut *agnoscatur earum rerum veritas, quæ auditione acceperant.* Luc. 1: 3, 4. Et *Spiritus veritatis* Apostolos *deduxit in omnem veritatem.* Joh. 16: 13. Unde & *tota Scriptura* Θεόπνευςος dicitur. 2. Tim. 3: 16. Imo etiam aliunde patet scriptores sacros errare nec potuisse, nec voluisse: non illud, cum ea scriberent, quorum oculati plerumque fuerant testes; ut in N.T. à Baptismo Johannis usque ad diem ascensionis Christi. Act. 1: 21, 22. *annunciantes* nobis, *quod audiverunt, quod oculis suis viderunt, quod spectaverunt, & manibus suis contrectaverunt.* 1. Joh. 1: 1. non hoc, cum à mendacio ipsius doctrinæ, quam tradebant, religione prohiberentur. Et cui bono aliter egissent? Neque enim famam aut opes hac ratione venari poterant (obstabat enim doctrinæ ipsius genius, quæ inania hæc contemnere homines docebat, sed potius mortem ac cruces sibi instare cernebant) nec si falsa scripsissent, idque coram eo ipso populo, ubi recens hæc gesta erant, latere poterant. Ita ut mendaces esse non potuerint, nisi & pessimi & stultissimi mortalium simul fuissent.

Inde scripserunt sine omni errore.

XXX. Cum vero tota Scriptura ita divinitus inspirata sit, hinc illi proprium est, quod eâ nihil falsi contineatnr. Inde etiam nihil in eâ docetur quod repugnantiam includat: sic enim falsum doceret, si pugnantia doceret: eorum enim semper unum verum est, alterum falsum: plura enim discrepantia simul vera esse non possunt, neç potest res duplicis naturæ esse. Lubentes tamen fatemur, Scripturam, çum à Deo profecta sit, posse nos quædam de rei alicujus natura docere, quæ ratione naturali non

ideoque in tota Scriptura nihil inest falsi, nec sibi ipsi repugnantis.

continentur, sed quæ supra rationem sunt, licet non contra eam.

XXXI. Ut hic cespitent Sociniani, & qui cum illis sentiunt, volentes 1. doctrinam quidem S. Scripturæ divinam esse, non autem singula ejus verba. Contra loca Marc. 13: 11. *Ne ante solliciti estote quid dicturi sitis, sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini; non enim estis vos qui loquimini, sed* Sp. S. coll. cum 2. Tim. 3: 16. *Tota Scriptura est* θεόπνευστος. 2. Scriptores sacros in rebus quibusdam minoris momenti, præcipuè historicis, errare potuisse, imò aliquando errasse. Contra dictum 2. Tim. 3: 16. *Nec enim lubitu hominis allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu S. loquuti sunt sancti Dei homines.* 2. Pet. 1: 20, 21. *Dicta Jehovæ sunt dicta pura*, &c. Psal. 12: 7. *Doctrina ejus integra est, testimonium ejus verax. Mandata Jehovæ sunt recta, præceptum ejus purum.* & 19: 8, 9. Hoc enim si admittatur, universa Scripturæ fides labascit, & dubia redditur.

XXXII. Quod autem exempla illa attinet, quæ hic objiciunt: notandum, quantum ad dogmata ac res graviores, cum ea ex immediatâ Dei inspiratione scriptores sacri hauserint, eademque sæpius repetant ac inculcent, in iis nullum eorum lapsum reperiri: ea autem, de quibus disputatur, pleraque circumstantias tantum quasdam & modos rerum gestarum concernere, ita ut religione salvâ etiam ignorari possint: & vero aliud quoque est, non definitè omnia exprimere, quod aliquando à S. scriptoribus fit, aliud vero, aliter exprimere ac res sese habet, quod nunquam ab illis fit. Cum verò nobis nunc desint rerum gestarum annales, & lateant circumstantiæ & minutiæ, ex quibus multorum locorum intelligentia pendet, nostra hic confitenda est ignorantia, non vero scriptorum fides sollicitanda: quin & levis hæc in quibusdam discrepantia ipsos ab omni doli suspicione liberat, ne videantur ex compacto egisse.

CAPUT V.

De Scripturæ divinæ auctoritate.

Scripturæ qualis AUCTORITAS.

I. Ssertâ divinitate Scripturæ, ultrò sequitur ejus auctoritas, respectu nostri. Circa quam duplex occurrit quæstio; primò, unde auctoritatem eam Scriptura habeat; secundo, unde ea nobis innotescat: de quibus non recte, sen-

Boston New England June 25. 1724

Dr Bennet

Revd Sr. I wrote to You some Mo's agone & to a great Number of Gentlemen, to whom I had the Honour to be known, but I have since learned; that my Packet was intercepted by ye Dissenters. Wherefore I take this Opportunity (by a sure Hand) of returning you thanks for the many Civilities received in England from You & from your good Lady, who (together with your dear Children) I hope is well, to whom pray make my Service acceptable. I have been sadly harrassed & persecuted by the Dissenters here; on Account of the Book I caused to be printed in England, and am but just now come down from ye Narraganset Country, and from ye Western Frontiers of Connecticut, whither I was obliged to flee from their Fury, above 200 Miles from Boston. 'Tis not possible to express their Rage & ~~Fury~~ Madness by Reason of the ~~Growth~~ great Increase of the Church, throughout the whole Country. They have served a Bench Warrant upon me, and I am to appear next Wednesday at ye General Sessions. I have sent a Copy of ye Indictment to Dr Marshal, and shoud be glad if You woud please to look upon it. There You will see the Moderation of these mild & moderate Men. You must know Sr, that I was under Bonds of £200 until I shoud take the Oaths, which was the Condition of my Bonds, and tho' I have taken the Oaths, (a Certificate whereof under the Seal of the Province is sent to my Lord of London) yet they refuse t

to give me up my Bonds, designing to make a Forfeiture of them, by declaring the Book a Libel against the Governm^t &c, and consequently my selling of it a Breach of the Peace.

I stand very much in Need of ye Good Offices of my Friends in England in this Affair. If my Ld of Lond^n would condescend to be my Friend, I coud soon put it out of the Power of these Men to hurt me. But that great Man has already received Impressions to my Disservice. I woud strive by all possible (honourable) Methods to gain his Favour, but what Pt of ye Compass to steer to reach that wish'd-for Haven, I know not. If I were in Orders & upon ye Mission, they would not dare to treat me thus. I should not be so sollicitous of being skreen'd from that Ruin, to which the Independents have devoted me, (and which they will certainly effect if my Ld of Lond^n remains my Enemy) were it not for my poor Wife, that dear, tender Partner of my Grief, (who is almost frightned to Death already by their Proceedings) and three small Children; but woud cover my Self, not with a Mantle, but with my Honesty & Innocence; and instead of being surpriz'd like Cæzar to see his Friend among the Assassins, I would smile on Brutus when he gave the Blow: hoping that some of those Revd Gentlemen, whose Friendship I coud not gain, woud at least think me worthy of Compassion, since the Defending of their sacred Character, at the Expence of every Thing dear to me, was my greatest Crime. And I should think it a sufficient Honour, to have it said of me, that the Person who fell a Sacrifice for the Church in New England was (Yr distressed but very much oblig'd & very humble Servt)

J. Checkley

Dr Grey;
Letter X

Boston N. E. ~~December 6 1724~~
June 21. 1725

The severe Prosecutions I have been under from the Independents, since my Arrival, obliged me to make Application to some of my Friends in England, hoping they woud have been able, to have procured for me the Favour of my Ld of Lond, or a Noli prosequi. And tho (I fear) they have not succeded, yet the Readiness, which (I am inform'd) those worthy Gentlemen express'd, to have procur'd what might have skreen'd me from the Fury of these Independent Zealots, I must acknowledge, has afforded me a Pleasure next to that of their being successful in it.

~~I have had two Tryals on Account of the Book. At my first Tryal before the Sessions, the Justices often declard from the Bench, that they woud not have me suppose, that I was to be tryed~~

I have rec^d your kind Letter dated at Cambridge Aug 7. 1724, for which I return You my hearty Thanks. The Manuscript You were pleas'd to oblige us with, shall be printed assoon as we can bring the Printers ~~into~~ to any Temper, who have been so much menaced by the Teachers, that we have found it very difficult to get any Thing printed in Defence of the Church. The inclosed pamphlets,

which I desire You woud accept, I printed by Stealth, at ye Time of my first Tryal. Had the Judges known of it, they woud have made it a Forfeiture of my Bond; (for You must know, my Countrymen think it Treason to write in Defence of ye Church,) and indeed, I had not run such a Risque, had there not been a Necessity for it. There was at that Time a great Dispute betwixt two Leaders of the Sub-divisions of the Schism, a Baptist & a Quaker lately a Baptist, with both whom I confer'd, when I fled from the Moderation of the Independents into the Narragansett Country, the Seat of the Quakers & Baptists. Five hundred were dispers'd in those parts, and have done a great deal of Service already. You must excuse the Lowness of the Diction; tho' by the Good it has already done, I woud flatter my self, that it is not ill-suited to the End propos'd, viz demonstrating to either party the Inconsistency of their respective Schemes in their own Dialect; to keep close to wch, and to write with Perspicuity, I assure You is not very easie.

I have made Enquiry for that Fanatical Collection, [part of a Register] but cannot yet find it.

If your Bookseller will send 20 of your excellent Tracts against Peirce, bound in Calf, and filletted with Gold, at 3/9d, he running the Risque, I believe I can sell them; which if I do, I shall charge no Comissions. If I cannot sell them all, I will carefully return the Remainder: But I make no Question of it, if they be well bound, and at that price.

ſentiunt Pontificii, qui non uno modo hæc explicant.

II. Majorum noſtrorum memoria papiſmi propugnatores omnem Scripturæ auctoritatem ab Eccleſiâ pendere ſtatuebant, ut ſine ea non major eſſet Scripturæ auctoritas, quam ex. gr. Livii, Fabularum Æſopi, Alcorani. *quomodo enervata à Pontificiis.*

III. Hoc autem, cum nimis crudum appareret, emollitum eſt à Pontificiis recentioribus, qui fatentur auctoritatem Scripturæ S. à nulla creatura conferri, ſed tamen quoad nos eam dependere volunt à judicio Eccleſiæ.

IV. Verum hi revera idem dicunt quod priores. Scripturæ enim auctoritas in ſe nullo modo differt ab ejus auctoritate quoad nos. Omnis enim auctoritas relativa eſt, & reſpectum ad alium neceſſariò includit; adeoque Scriptura nullam habet auctoritatem in ſe, niſi eam habeat reſpectu noſtri: atque hanc auctoritatem quoad nos ſi non habeat Scriptura niſi ex auctoritate Eccleſiæ, nullam habebit omnino niſi ex Eccleſiæ ejuſdem auctoritate.

V. Origo autem controverſiæ fuit, quod cum reciperent noſtri quædam ab Eccleſia tradita & commendata, ut Symbolum Apoſtolicum &c. alia autem rejicerent, ea nimirum quæ papiſmum conſtituebant, quia illa extra Scripturas erant: hinc urſerunt Pontificii auctoritatem Eccleſiæ, & ne libros quidem ſacros ſine illius auctoritate & commendatione recipi à fidelibus contenderunt. *origo hujus controverſiæ.*

VI. Nos potius diſtinguimus inter ipſam Scripturæ auctoritatem, quam reſpectu noſtri habet, & rationem per quam ea nobis innoteſcit. 1. Igitur vera cauſa auctoritatis Scripturæ quoad nos eſt ſolius Sp. S. inſpiratio, propter quam divina eſt & à Deo profecta. 2. Authentica autem ratio, unde ea nobis innoteſcit, dependet ab ejuſdem Sp. S. teſtimonio, quo nobis divinam illam Scripturæ auctoritatem, ex characteribus ipſi impreſſis, perſuadet. 3. Auctoritas teſtandi authenticè de verbo Dei propriè tantum tribui poteſt viris ſanctis, qui à Spiritu S. acti illud nobis tradiderunt. 4. Eccleſiæ verò nullæ aliæ hic ſunt partes, quam Scripturam illam commendare, & de eâ teſtari; idque miniſterialiter tantum, ut concivibus ſuis idem præſtabat mulier Samaritana. Joh. 4: 39, 42. *ejus plena deciſio.*

VII. Diſtinguendum porro eſt inter fundamentum fidei, quod tantum unicum eſt, nimirum cœleſtis veritas propriâ luce nobis affulgens, & argumenta, motiva, media, ac adjumenta fidei; quæ varia ſunt, cum va-

riis argumentis & occasionibus quis ad fidem adduci possit: atque hic etiam partes suas habet Ecclesia.

VIII. Multiplex enim hic Ecclesiæ est officium. Fungitur namque notarii vice, ad Scripturas asservandas. *Credita ei sunt eloquia Dei.* Rom. 3: 2. & præconis, qui eas promulgat, docendo *omnes gentes.* Matth. 28: 19. & interpretis, habentis *prophetiam, secundum conformitatem fidei.* Rom. 12: 6. & vindicis, qui eas tuetur, instar *columnæ & firmamenti veritatis.* 1. Tim. 3: 15. Hæc autem omnia quæ muneris & officii Ecclesiæ sunt, ad auctoritatem ejus rapi non debent. Scripturarum verò auctoritatem non dependere ab auctoritate ac judicio Ecclesiæ, sic porro firmatum imus.

& confirmatio, nimir. scripturæ auctoritatem non dependere ab Ecclesia.

IX. 1. Scriptura ipsa divinitatis suæ certitudinem secum fert independenter ab ullius cœtus vel tribunalis, vel hominum judicio: *sermo enim Dei est.* 1. Thess. 2: 13. & *potentia Dei ad salutem cuivis credenti.* Rom. 1: 16. *Sermo meus & præconiatio mea non est in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis; sed in demonstratione spirituali & potente: ut fides vestra consistat in potentia Dei.* 1. Cor. 2: 4, 5. *Qui voluerit voluntatem facere illius, qui misit me, cognoscet de hac doctrinâ, an ex Deo sit, an de me ipso loquar.* Joh. 7: 17. Nimirum Scriptura ipsa erudit nos, quid de ipsâ sit, modo inveniat dociles & paratos eam recipere.

X. 2. Est enim *lucerna*, quæ propriis radiis splendet, Psal. 119: 105. & 19: 9. quæ & ipsa *illustrat* & aperit *oculos*, quæque *sapientiam affert imperito*, ℣s 8. & quæ *veluti lucerna splendit in obscuro loco.* 2. Pet. 1. 19. Ita ut non opus sit testi alicui inhærere, qui eam nobis ostendat, sed sufficiat solum oculos aperire, & lumini ipsi, tam potenter sese ingerenti, intentum esse.

XI. Cum ergo libri hi in sese tam divini appareant, & cœlestem prorsus lucem fundant, an recipi non poterunt nisi per externum testimonium Ecclesiæ? an hoc lumen splendore ac vi suâ non longè superat quodcunque Ecclesiæ judicium? sufficiat ipsi lucem hanc monstrasse, divinitatis notas ostendisse; istis autem cognitis fides nostra jam non testimonio Ecclesiæ, sed ipsa illa luce & cœlesti veritate, tanquam communi fundamento, nitetur.

XII. 3. Ex adverso autem Scripturæ auctoritatem ab Ecclesiæ testimonio suspendere, quid aliud est, quam auctoritatem divinam humanæ subjicere, & Deo non aliter credere, quam hominis causa; atque ipsi non aliter loquendi potestatem & auctoritatem dare, nisi quatenus ei humani testimonii

(Then followed the Substance of the Letter to Dr Bennet)

P. S. Pray give my Duty to that ~~great~~ & good Man, the revd Dean of Ely, and my hearty Service to all the revd Gentlemen in London, of your Acquaintance, to whom I had the Honour to be known, and when You shall re-visit

the pleasing Banks of Cam,
(Where Abraham Cowley sweetly sigh'd his Flame;)

pray give my very humble Service & Respects to the revd Dr Loney & Professor Dickens, from whom I recd a great deal of Civility.

Mr Berriman, Boston New England June 22 1725

Revd Sr

(Then followed the Substance of the Letter to Dr Bennet & Dr Grey.)

P. S. I should be glad, if You'd give my Service & best Respects to Mr Oldisworth, when You shall see him. Pray acquaint the revd Gentlemen of your Acquaintance, to whom I had the Honour to be known in England, that I shall always count it an Honour to be thought worthy of their ~~Notice~~ Remembrance.

Boston New England June 23. 1725

Dr Haywood,

Revd Sr, I give You hearty Thanks for your kind remembrance of me, in your Letters to the revd Dr Cutler & Mr Johnson. I assure You Sr, the friendly Letters from ye revd Gentlemen, to whom I had the Honour to be known in England, have been (I must acknowledge) in my Distress & Trouble, a great Consolation to me.

The severe prosecutions I have been under Sr

It woud be trespassing too far upon your Patience, to give You a full Narrative of the barbarous Usage I have met with from my own Countrymen, for my endeavouring to serve the Interests of the Church of Christ. Were I to begin, I might justly say with Aneas

Ante Diem clauso componeret Vesper Olympo:

therefore, that I may not be a troublesome Companion, by tiring You with a long Narration of my Sufferings, I'll ~~wave~~ change the barbarous Scene; and beg leave to entertain You with the joyful News of the Increase of the Church.

(Then follows the Substance to Dr Bennet &c)

~~and~~ P. S. pray give my Service & best Respects to that great & good Man, the revd Dr Delaune, and to Dr Shippen, the late excellent Vice Chancellour.

monii pondus accedit ? quod eſt auctoritatem humanam divinæ præferre. Et ſane, an non credemus Jeſum in mundum veniſſe, nos redemtos eſſe, dari reſurrectionem mortuorum, vitam æternam, &c. niſi quia homines id teſtantur? & an Eccleſiæ & cœtus alicujus auctoritate opus erit, ut credamus Moſen vera de mundi & Eccleſiæ incunabilis ſcripſiſſe, ipſumque fidelem ſervum in domo Dei extitiſſe?

XIII. 4. Chriſtus autem adeo humanum omne tribunal defugit, ut ne à Johanne quidem teſtimonium accipere ſeſe dicat. Joh. 5: 34. majus autem teſtimonium ſe habere aſſerat ℣s 32. illudque triplex ponit, 1. opera ſua, ℣s 36. 2. teſtimonium Patris, ℣s 37. 3. teſtimonium Scripturæ, ℣s 38, 39. Quod Scripturarum teſtimonium etiam Petrus 2. Ep. 1. 16-19. voci cœleſti in monte editæ præfert. Unde & Apoſtoli, cum Euangelium prædicabant, hac ſola doctrinæ ſuæ potentià & efficacia fideles afficiebant. Qui *excipiebant illum, non ut ſermonem hominum, ſed ſicut eſt vere, ut Dei ſermonem, qui etiam agit in illis qui credunt.* 1. Theſſ. 2: 13.

XIV. 5. Eccleſiam porro quod attinet, certum eſt, ejus judicium ſolum miniſteriale, humanum, atque adeo fallibile eſſe; imo & ipſum ad Scripturæ normam explorari debere: ſic enim de omni Spiritu in Eccleſià docente edicit Apoſtolus. 1. Joh. 4: 1. Scriptura autem cognita cum longe majoris ſit auctoritatis, nimirum divinæ, eam ab Eccleſia & humano judicio nanciſci non poteſt.

XV. 6. Quid, quod Eccleſiæ judicium Scripturæ divinam auctoritatem præſupponit: quibus enim argumentis vel quo teſtimonio Eccleſia ipſa perſuaſa eſt, eſſe quoſdam libros divinos, ut eos fidelibus pro talibus commendet? Debet nempe hoc eſſe, aut teſtimonium alterius eccleſiæ, & ſic in infinitum ibitur, aut certe ipſa lux & divinitas Scripturæ propriis radiis effulgens, atque adeo hæc jam prior & ſuperior agnoſcitur. Fatentur hoc adverſarii, cum Eccleſiam Scripturam non facere authenticam concedunt, ſed ſolum talem declarare, adeoque prius eam talem eſſe. Deinde & ſuam, quam habere ſe dicit, auctoritatem Eccleſia non aliter quam ex Scripturà probat & deducit: adeoque ejus auctoritatem iterum priorem agnoſcit & ſupponit. Et in circulum hoc pacto incurrunt adverſarii, quem nobis injuſte exprobrant, dum ex Scripturà auctoritatem Eccleſiæ docent, & rurſus Scripturæ auctoritatem ab Eccleſià ſuſpendunt.

XVI. 7. Sed & ipſa rerum experientia, & tot ſæculorum uſus, ab ipſo Eccleſiæ exordio, contrarium demonſtrant. Si quæ enim Eccleſia hic aliquod ſibi vindicare poſſet, ea foret Judaica. Nam *indicat verba ſua*

Ja-

Jacobo, ſtatuta ſua & jura ſua Iſraëli. Pſal. 147: 19. Et *prodiit Sione doctrina, & verbum Jehovæ Jeroſolymis.* Eſai. 2: 3. Et *ſalus ex Judæis eſt.* Joh. 4: 22. *atque illis concredita ſunt eloquia Jehovæ.* Rom. 3: 2. Non tamen vel Moſes, vel Prophetæ ab ea auctoritatem ſuam mutuati ſunt, aut ſcripta ſua hominum aliquorum in cathedrâ ſedentium judicio aut tribunali ſubjecerunt, qui ea prius divina declararent: ſine interventu enim humanæ auctoritatis dicitur, *qui Moſi crediderint*, credent *etiam* Chriſto, *nam* Moſes *de illo ſic ſcripſit. Quod ſi ſcriptis illius non crediderint, quomodo verbis illius credent?* Joh. 5: 46, 47. Sed & invitis ſæpe Eccleſiæ doctoribus ea publicarunt. Jer. 28: 8. & ſeqq.

XVII. In Eccleſia autem Novi Teſt. trium ſæculorum ſpatio nulla Eccleſiæ determinatio de ſacris libris fuit facta. Primum vero Concilium quod librorum canonem confecit, fuit Laodicenum: iſtud autem auctoritatem divinam iſtis libris non contulit, vel conciliavit, ſed eos libros ſemper à fidelibus pro divinis habitos fuiſſe docens & præſupponens, canonem & catalogum eorum ſolum dedit, eumque teſtimonio ſuo confirmavit. Et cum nullum quoque aliud hujus concilii potuerit eſſe fundamentum, quam ipſa horum librorum interna auctoritas & divinitatis notæ, hoc eodem quoque fundamento ſimiliter ſingulorum Chriſtianorum fides nitetur, non autem Eccleſiæ vel nomine, vel auctoritate.

XVIII. Auctoritatem ergo tantam Eccleſiæ Romanæ, vel illius doctoribus, vel Papæ, velle tribuere, quæ ne quidem ulli eccleſiæ antiquæ convenit, nihil aliud eſt, quam introducere beſtiam Apocalypticam, & imaginem beſtiæ facere, eamque adorare. Apoc. 13.

Adverſariorum objectiones.

XIX. Objiciunt adverſarii. 1. Scripturam ſaltem ſeipſam & ſuam auctoritatem non poſſe probare, nec de ſeipſa teſtari, nec controverſias quæ de ipſâ agitantur finire, adeoque ad ſuperiorem quandam auctoritatem confugiendum, nimirum Eccleſiæ. Sed jam oſtendimus Scripturam continere in ſeſe notas & characteres divinitatis ſuæ, & cœleſtem quandam lucem ſpargere, eamque oculis iutuentium offerre, ex qua *cognoſcet* fidelis *de doctrinâ Chriſti, quod ex Deo ſit.* Joh. 7: 17. *mandata* enim *Jehovæ ſunt recta: præceptum Jehovæ purum, illuſtrans oculos.* Pſal. 19: 9. nullo vero modo probationes divinitatis ſuæ aliunde, vel ab hominum quocunque cœtu vel ſede emendicare. Vide Joh. 8: 13, 14. ubi Chriſto idem à Phariſæis objiciebatur, quod proprio teſtimonio ſe venditaret. Sicut autem ille ad opera ſua provocabat, ibid. & cap. 5. 32. *Alius* (inquit) *eſt, qui teſtatur de me, & ſcio firmum eſſe teſtimonium quod teſtatur de me.* Ita & effe-

Were it not too great presumption, I woud entreat You, to make my Service acceptable to Dr Smith of your own College; Mr Parker, Mr Green of Queen's, Mr Burton of Corpus, Mr Warton of Magdalen, ~~but~~ but why do I go to enumerate? It woud be unkind in me, to omit any, and it woud be Impudence to desire You to go to all! I shall therefore only beseech You &c, to acquaint those worthy Gentlemen, who are so happy as to be of your Acquaintance in Oxon, ~~too mu~~ and from whom I recd so many Civilities, that I shall always count it an Honour, to be thought worthy of their Remembrance. Coud Words express it, I woud attempt to let You know, how much I reverence your celebrated University —

effectus atque operationes Scripturæ divinitatem illius ostendunt; atque adeo sibi ipsi testimonium præbet, non auctoritativè, sed ratiocinativè.

XX. Instant. Quis autem certos nos reddet, non errare nos in discernendis istis S. Scripturæ notis? Resp. Dat nobis Deus notas illas discernere eadem gratiâ & illuminatione Sp. S. qua nos facit percipere ipsam doctrinam, pro variâ mensurâ intelligentiæ cuique concessâ. Similiter ac olim, cum vox Dei viva sonaret Patriarchis, non discernebatur illa à certo quodam tribunali, sed ipsa tantâ sonabat efficaciâ, ut divinitas ejus sine ulla dubitatione crederetur, nec metus esset illusionis diabolicæ.

XXI. Porrò autem objiciunt, Scripturas multiplici vitio laborare, quosdam libros è sacro codice deperditos, textum esse corruptum, versiones infidas & incertas, nec dari viam, qua simplex Christianus proprio ingenio ex hisce dubiis se extricare possit: ut ita vel invitos ad auctoritatem Ecclesiæ agnoscendam nos compellant. Resp. 1. Distinguendum esse in S. Scripturâ inter substantiam ejus, doctrinam nempe sacram, & verba fundamenti ac fœderis Dei, & inter externa ista adjumenta ac organa, per quæ illa doctrina hominibus communicatur, qualia sunt ipsi libri S. versiones, & quodcunque hominum circa illa ministerium. Doctrina ipsa, & hoc verbum Dei vivum, sese ipsum ostendit, & cordibus electorum per operationem Sp. S. potenter insinuat, non obstante defectu vel vitio quocunque in organis istis externis. Non enim ab illis fides vel salus nostra pendet, sed à doctrina ipsa iis contenta. Atque hoc pacto simplex Christianus audiens prædicari Christum crucifixum, tam potenter verbo eo afficietur, ut absolutè de eo certus futurus sit; etsi nec græcè nec hebraicè noverit, & verbum per homines fallibiles ipsi prædicatum fuerit: atque vi illius luminis superabit omnia dubia, quæ vel doctissimos exercent; juxta pactum Jehovæ ratum: *Indam leges meas cordibus eorum, & mentibus ipsorum inscribam eas.* Hebr. 10: 16. *Erunt* enim *edocti omnes à Deo.* Joh. 6: 45. 2. Sed & reponi hæc objectio adversariis meretur; nam Concilia, Pontificum decreta, aliaque quibus ipsorum fides innititur, vel maximè incerta, & plurimum supposititia sunt: atque universum Ecclesiæ ministerium, cui tamen plebem Christianam astringunt & subjiciunt, etiam fallibile est. Unde ergo certitudo fidei apud adversarios? Nos autem facile nos expedimus, dicentes doctrinam sacram vi suâ propriâ pollere, & defectum organorum superare, & licet per homines fallibiles prædicatam, tamen plenam sui fidem in cordibus fidelium facere.

XXII. Quærunt ulterius: unde sciam hos vel illos libros S. Scripturæ

ræ divinos esse, & à tali scriptore, quem præferunt, conscriptos: atque hic ad Ecclesiam iterum confugiunt, quæ hoc ab Apostolis acceperit, & nobis tradiderit. Resp. Probat quidem Ecclesiæ testimonium, & continua temporum successio, à quo auctore scriptum aliquod profectum sit: est autem hæc quæstio prorsus historica, & fides ea cognitione carere potest. Sed ejus interest scire potius, an doctrina, eo scripto contenta, sit divina, & à Sp. S. profecta: hoc autem credere nos facit non Ecclesia, sed lumen internum ex ipso illo scripto haustum.

XXIII. Pergunt: Canonem saltem sacrorum librorum Ecclesiæ auctoritate confectum & nobis traditum esse. Resp. 1. Ecclesiam canonem S. librorum non proprie auctoritate quâdam, quâ tales vel tales libros pro sacris haberi edixerit & jusserit, condidit, sed libros eos accepit, agnovit, catalogumque eorum tradidit, ut mox videbimus. 2. Neque hæc confectio canonis ac catalogi sacris libris auctoritatem suam conciliat: non magis quam confectio instrumenti per notarium hæredibus jus ad hæreditatem dat. 3. Nec etiam talis librorum canon propriè ad salutem necessarius est, ut ex historia nascentis Ecclesiæ patet; enim integris sæculis canon completus defuit. Fides enim non externo codice, sed doctrina eo contentâ nititur.

XXIV. Ad dictum Augustini, *Non crederem Euangelio, nisi catholicæ Ecclesiæ me commoveret auctoritas.* contr. Epist. Fund. c. v. Resp. loqui ibi Augustinum de via & auxiliis quibus catechumenus (cujus personam ibi assumit) adducitur ad fidem; inter quæ vel præcipuum est testimonium Ecclesiæ, quæ vicem testis & indicis supplet: non vero de fundamento, cui fides inniti debeat, ut constat ex cap. XIV. 2. Sub illa Ecclesiâ comprehendit vel maximè Apostolos, eorumque miracula. 3. Scripturæ autem eminentissimam auctoritatem tribuit, & ex eâ contra Manichæos in istâ disputatione pugnat.

CAPUT VI.

De libris Canonicis, Apocryphis ac Suppositititiis.

Libri canonici unde dicti.

I. Idendus nunc S. Scripturæ canon, unde canonica dicitur, quia fidei ac bonorum operum regula, seu canon est. *Quicunque secundum hunc* canonem, *regulam*, *incedent*. Gal. 6: 16. Veteribus autem canonici hi libri dicebantur, quia con-

continebantur intra catalogum, ſeu indicem ſacrum, quem κανόνα appellabant: unde diviſio librorum in κανονικοὺς & ἀκανονίστους, apud Athanaſium alioſque.

Qui enumerantur; prout ſunt, vel V. T.

II. Libri hi Canonici ſunt, vel Vet. vel Novi T. unde & ἐνδιάθηκοι veteribus dicebantur. Vet. Teſtamenti libri ἐνδιάθηκοι ſunt 39. Joſepho & antiquioribus Judæis 22, recentioribus 24, unde עשרים וארבעה *Eſrim vearba* iis dicti, aliis etiam 27, pro varia quorundam librorum combinatione, vel diſtinctione.

& hac ratione dividuntur,

III. Libros hoſce Hebræi dividunt in תורה *Thora*, legem, נביאים *Nebym*, prophetas, & כתובים *Cetubim*, ſeu Hagiographa; quæ ultima Chriſtus ſub Pſalmis, ut præcipuâ eorum parte, comprehendere viſus eſt. Luc. 24: 44. Quamvis alias in N. T. ſimpliciter in Legem & Prophetas dividantur. Matth. 5: 17. Luc. 16: 29. Act. 28: 23.

in legem,

IV. Lex pentateuchum חמשה חומשי תורה *Chamiſcha chomiſche thora*, h. e. quinque quintas Legis, comprehendit: in quo nomina quædam locorum tempore Moſis incognitorum, atque alia quædam, ab Ezra aut alio ſcriptore ſacro deinceps addita eſſe videntur.

Prophetas

V. Prophetæ ſunt vel priores נביאים ראשונים *Nebym Riſchonim* dicti, qui ſunt libri Hiſtorici, poſt Moſem uſque ad diviſionem imperii Iſraëlitici ſcripti; & poſteriores, נביאים אחרונים, *Nebym Acharonim*, qui poſt diviſionem tribuum floruerunt: tres nimirum majores, & 12 minores, תרי עשר *Tere Aſar*; qui ultimi uno libello continentur, qui inde *liber Prophetarum* dicitur. Act. 7: 42.

& Hagiographa.

VI. כתובים *Cetubim* ſunt 11. Verba Dierum, ſeu Chronica, Eſther, Ezra, Nehemia, Pſalmi, Proverbia, Eccleſiaſtes, Canticum Canticorum, Liber Job, Daniel, (quem male Prophetarum choro eximunt, aut reliquis ſaltem inferiorem habent Judæi; contra Matth. 24: 15. ubi *Daniel* titulo *Prophetæ* ab ipſo Chriſto inſignitur) & Threni. Ut male Proverbiorum auctoritatem elevent, & inter Apocrypha ea detrudant Sociniani.

Vel N. T.

VII. Libri Novi T. ſunt 27. Hiſtorici 5, Epiſtolæ Paulinæ 14, & 7. aliorum, Catholicæ vulgo dictæ, quia ſcriptæ ſunt ad Judæos diſperſos; vel quia ſub unâ formulâ ad diverſos miſſæ videntur: denique unus propheticus, Apocalypſis.

Quorum aliqui aliquando

VIII. De quibuſdam horum aliquando dubitatum fuit, unde & veteribus ἀντιλεγόμενοι dicti; ut de Petri epiſt. poſteriore, de Jacobi, Judæ,

dubii fuere ac duabus posterioribus Johannis, & Pauli ad Hebræos epist. ac de Apocalypsi. Verum postea re compertâ, ac testimoniis indubiis evictâ, communi assensu deinceps inter canonicos recepti sunt: etsi de scriptoribus quorundam librorum etiam nunc à quibusdam dubitetur & disputetur.

de Epistola ad Hebræos. IX. Speciatim epistolam Pauli ad Hebræos, & olim quidam ex veteribus, Latinis, & hodie adhuc Sociniani impugnant, & suspiciones contra eam movent: verum Pauli eam esse, & consensus Græcæ Ecclesiæ; & nomen ejus in titulo constanter præscriptum; & Petri testimonium, Paulum etiam ad Hebræos ἐν διασπορᾷ scripsisse indicantis. 2. Epist. 3: 15. & Timotheus, Pauli itinerum comes, in ea memoratus. Cap. 13: 23. denique solita Apostolo salutatio & clausula, *Gratia Domini nostri J. Christi sit cum omnibus vobis.* Amen. Hebr. 13: 25. conf. 2. Thess. 3: 17. satis, inter plura argumenta, evincunt.

X. Reliquos autem libros ab iis conscriptos esse, quorum nomina præferunt, nulla causa dubitandi est, nisi & eodem modo de quibuscunque scriptoribus, qui in manibus versantur, dubitare libeat: deinde libri hi jam antiquissimis temporibus, cum de ea re constare posset, talibus auctoribus adscripti sunt: & ipsa quoque scriptorum quorundam autographa adhuc suo tempore extitisse, auctor est Tertullianus.

Canonis constitutio quomodo facta: XI. Atque hi sunt libri sacri, qui ad canonem pertinent. Videnda nunc ejus constitutio. Perperam vero hic Pontificii nonnulli scripturarum canonem conditum ab Ecclesiâ volunt, imo ejus auctoritate eum quotidie adhuc augeri posse; quod Jus Canonicum, Stapletonus, & alii affirmant. Cum nullius hominis auctoritate liber aliquis divinus fieri possit, qui antea talis non fuit; quamvis Ecclesia librum, quem canonicum deprehendit, agnoscere & talem declarare possit.

circa libros T. V. XII. Quod autem ad Vet. Test. canonem attinet, collectum eum statuunt Judæi post captivitatem Babylonicam à Synagogâ magnâ, de quâ Esr. 7. agi volunt, eique præfuisse Esram, interfuisse autem prophetarum ultimos & sapientes ac Legisperitos multos alios, usque ad 120. Verum cum nihil de illo consessu apud Esram occurrat, suspecta hæc merito videntur. Sufficit eum approbatum esse à Christo, qui professus est, se non *venisse, ut dissolvat legem aut prophetas: non enim* (inquit) *veni, ut eam dissolvam, sed impleam. Amen quippe dico vobis, usque dum præterierit cœlum & terra, jota unum aut unus apex nequaquam præterierit ex lege, usque dum omnia facta fuerint* &c. Matth. 5: 17, 18, 19. sicut & *Moses ab ætatibus antiquis oppidatim habebat, qui ipsum prædicent, quum in*

Boston N.E. June 15: 1725.

Doctor Bennet

Rev.d Sr

I rec.d your kind Letter of Feb 18. 1724, for which I return You my hearty Thanks, assuring You, that the friendly Letters from ye rev.d Gentlemen, to whom I had the Honour to be known in England, have been, in my Distress & Trouble, a great Consolation to me.

I shall not tire You with repeating my Sufferings from ye Dissenters, but beg leave to entertain You with the joyful News of the Increase of ye Church. Last Month the Frame of a Church was rais'd at Fairfield, ~~[illegible]~~ a flourishing County Town in Connecticut, but 10 Miles from Mr Johnson. The People at Newport on Rhode Island are building a spacious & beautiful Church, of Timber, designing to give the Frame of their old one to the People of Westerly, a Town in the Narragansat, who are desirous of a Church, but 15 Miles from the rev.d Mr McSparran, who preach'd last Week at New-London† a place of great Trade, the Seat of the late Gov.r and where the King's Collector always resides; at which Time there was an hundred & fifty pounds subscribed, towards the building of a Church there. This Week I accompany Dr Cutler to Braintry, 10 Miles from Boston, who goes there at the Desire of some of ye Inhabitants to administer ye Sacrament. The Church people in this last mentioned Town are very poor, but they are raising what they can, in Order to build a small Church;

† in Connecticut, 40 Miles distant from his own Parish;

and I design my Brother in Law, who is an ingenious Young Gentleman, taking the Degree of Master this next July, and a sincere Convert to the Church, shall act what a Layman may act among them, that is, read the Service of the Church (excepting the Absolution) and some good Sermons, to keep the People in heart, who are much discouraged & distress'd for want of a Minister upon the Spot; Dr Cutler engaging to preach there once a Month, until they shall be provided with a Missionary.

This (Sr) is the promising ~~Condition~~ of the Chh of Christ here. Of which the Dissenters are so sensible, that they make use of ~~project~~ all the Methods that Envy, Spight & Malice can ~~prompt them to~~ suggest, to hinder the Growth of it: one of which was the late Memorial of Dr Cotton Mather, in the Name of the Dissenting Teachers here, to the Gen Court, that they might have Liberty to convene a Synod. Had they succeeded, we have Reason to fear, that they wou'd have invented something like the solemn League & Covenant, to prejudice the rising Generation against the Church. Dr Cutler & Mr Myles put in a Memorial against it, (Mr Harris refusing to join with them against his dear Brethren the Dissenters!) in which the following Paragraph prov'd, what I foretold it wou'd prove, a Remora to the Schismatical Convention; which made me the

A Prospect of the Increase of

more urgent to have it inserted. It is in the following Words, viz. &c.

they by Royal Authority
"5. Whereas the Colonies in America are annex'd to the
" Diocess of London; and inasmuch as nothing can be
" done in Ecclesiastical Matters without the Cognizance
" of the Bp: We are therefore humbly of Opinion,
" that it will neither be dutiful to his most sacred
" Majesty King George, nor consistent with the Rights
" of our right Rev.d Diocesan, to encourage or call
" the said Synod, until his Majesty's pleasure shall
" be known therein. —

This puzzled the lower House; wherefore, after reading this Clause several Times over, and a short Debate upon it, they unanimously voted, to defer the Affair of the Synod until their Sessions in the Fall. I hope My Ld of London will defend his own Rights, and at the same Time see the Necessity of a Bp in these parts. I pray God in Mercy to his Church, to send us that ONE Thing necessary not only to the Well-being, but to the very Being of a Church; I mean a Bishop, a Principle of Unity upon the Spot, to heal these Disorders, which neither the Vigilance nor Wisdom of that great Prelate, our right reverend Diocesan, at so great a Distance can either foresee or (I fear) prevent.

In a short Time I propose to send you an Account of the Charitable Society of the Church of England; and of the publick Library erected here: the laying the

Foundation of both which, I have been (Thanks to my good God) the happy, tho' unworthy Instrument.

Revd Sr, I beg pardon for this long Letter, and shall now conclude with assuring You, that by God's assistance, no Threats nor Sufferings shall deter me from prosecuting that glorious Cause, to which for many Years I have been devoted; always bearing in my Mind the paternal Advice & Blessing of that consummate Prelate, the late good Arch-Bp. of York, wch I recd from him, the last Time I had the Honr to pay my Duty to him in private, and represent the State of the Church in New England, viz. "Arm yr Self with the Humility & Courage of a X'ian, and when God shall suffer the Enemies of his Church to afflict You, receive it with Patience & Chearfulness, praying for your Persecutors." Which good advice I have endeavoured to follow: and still trust in God, that I shall survive the Storm, that have hitherto afflicted Me, and live to see the happy Arrival of a Bp.; at which Time I am well assured, the Church like an irresistable Torrent, but not with the like ruinous Effects, but with Salvation and healing under its Wings, will bear down all before it. Which that God may grant, is the hearty Prayer of (Revd Sr) Yr very much obliged, very humble Servt

Jno Checkley

My Spouse joins with me in giving my Service to yr good Lady.

in Synagogis per singula Sabbata legatur. Act. 15: 21. Et jam ante ejus tempora obsignatum à Malachiâ, S. scriptorum ultimo, qui jubet *recordari legis Mosis* &c. Mal. 4: 5, 6.

XIII. Indubius autem ille est. Nam libri legis à Mose ipso profecti, atque sacrario illati sunt. Deut. 31: 26. Prophetici quoque non clam fuere compositi, sed partim publicis ministris traditi, partim viventibus adhuc prophetis editi, & clarissimis miraculis confirmati sunt. Conservando autem S. codici invigilavit Ecclesiæ fidelitas, *cui credita erant* τὰ λόγια τ̃ θεȣ̃. Rom. 3: 2. Quo accessit scribarum studium ac industria, ac continua legis prælectio, tum sollemnis, anno sabbatico. Deut. 31: 10, 11. tum ordinaria, singulis sabbatis. Act. 15: 21.

XIV. Novi T. quoque Canon pariter certus est: nam Euangelia Ecclesiæ in communi fuerunt tradita; Epistolæ verò facilè discerni poterant, tum ex insitis χειτηρίοις, de quibus supra, tum ex certis scriptorum indiciis. Ut Pauli dicentis ad Galatas, *videtis quam longis literis vobis scripserim mea manu.* Gal. 6: 11. *Ne à mente dimoveamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam per nos scriptam, quasi instet dies ille Christi.* 2. Thess. 2: 2. *Salutationem meâ manu Pauli. quod est* Signum *in omni epistola: ita scribo. Gratia Domini nostri J. Christi sit cum omnibus vobis.* Amen. & 3: 17. *Saluto vos in Domino ego Tertius, qui descripsi epistolam.* Rom. 16: 21, 22. Vide insuper 1. Cor. 1: 1. & 16: 19. *& T. N.*

XV. Sunt autem omnes hi libri uniformiter authentici, authentiâ vel historiæ, qua quicquid ibi narratur cum veritate historiæ convenit; vel normæ, qua etiam ea quæ pro regula fidei ac morum proponuntur, debito animi affectu ac obsequio excipienda sunt. *Librorum horum uniformis authentia.*

XVI. Atque eadem auctoritas ac fides libris Vet. ac Novi Test. competit, cum in illis Testamentum gratiæ promissum, & ministerio legis abumbratum, ac per prophetas significatum; hic vero idem in plena luce exhibitum occurrat, ac porro fata Ecclesiæ ad ultima ejus tempora evolvantur.

XVII. Male ergo olim Manichæi & Marcionitæ Vet. Test. Deo malo adscripserunt: contra verba diserta Petri. *Non libitu hominis allata est olim prophetia, sed acti à Sp. S. loquuti sunt sancti homines.* 2. Pet. 1: 21. & Christi, gloriam tribuentis *Patri suo, domino cœli & terræ, quod hæc occultaverit à sapientibus & intelligentibus, & ea retexerit infantibus.* Matth. 11: 25. & hodie Anabaptistæ libros Mosis & Prophetarum per Christum abrogatos somniant; distinguere nescientes inter cæremonias *Ut non sint repudiandi libri V. T. sub N.*

Mosaicas, per Christum antiquatas, & communem atque invariabilem Ecclesiæ fidem.

XVIII. Quamvis enim luculenta in N. T. sit revelatio fœderis gratiæ ac Christi, non tamen absque Mose ac Prophetis Theologiæ Christianæ canon perfectus est. Cum Scriptura Veteris T. commendetur ut *pura, & perfecta, ac recreans animam.* Deut. 4: 2. Psal. 12: 7. & 19: 8. & Christus quoque ac Apostoli ad libros Mosis ac Prophetas continuo provocarint, & nihil extra eos prædicarint; juxta illud Servatoris: *Scrutamini scripturas, illæ enim sunt, in quibus vos videmini vobis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ de me testantur.* Joh. 5: 39. qui & carpit discipulos Emaunticos, quod sint *amentes & tardi corde ad credendum iis, quæ locuti sunt prophetæ* &c. Luc. 24: 25, 26. sicut & Paulus ea *quæ ante scripta sunt ad nostram doctrinam esse scripta affirmat.* Rom. 15: 4. Qui etiam asserit, se *nihil dicere extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.* Act. 26: 22. Imo Veteris Testamenti scripta ad salutem sufficere docet Paulus. *Tu à puero sacras literas novisti, quæ te possunt sapientem reddere ad salutem.* 2. Tim. 3: 15. Unde libri hi V. & N. T. conjungendi sunt, ut *duo testes.* Apoc. 11: 3. & ut *Canticum Mosis ac Agni.* Apoc. 15: 3.

XIX. Ad objectamenta adversariorium paucis notamus: *Legem & Prophetas dici usque ad Johannem prophetasse.* Matth. 11: 13. nempe de Christo venturo, quem Johannes digito præsentem ostenderit; non vero post ejus tempora exolevisse. Et Christus appellatur *finis legis.* Rom. 10: 4. quia est ille, quem Lex respicit; vel saltem finitor servitutis ejus, non vero abrogator Legis; juxta id Pauli: *Legem igitur irritam facimus per fidem? absit, imo Legem stabilimus.* Rom. 3: 31. Et cum abolitum dicitur Vetus Fœdus. Hebr. 8: 13. De oeconomiâ Vet. T. hoc intelligendum est, non de communi doctrinâ ac fide.

XX. Nec multum diversi ab his sunt Sociniani ac quidam Remonstrantes, qui lectionem V. T. utilem quidem censent, propter historiam; non vero necessariam ad probanda dogmata fidei. Quia nimirum in V. T. aliam religionem doceri ac contineri volunt, quam in N. T. post prædicationem Christi ac Apostolorum. Quod falsissimum esse suo loco videbitur.

De libris Apocryphis: eorum nomine,

XXI. Sed imprimis Vet. T. canonem obscurarunt Pontificii, quod ad illos adjecerint libros Apocryphos; sic dictos, quia Ecclesiæ non sunt traditi cum certâ testificatione Sp. S. unde debent ἀποκρύπτεσθαι & privatim

Dr Grey, Boston N.E. Octobr 8. 1725.

Revd Sr, I hope You have recd my Letter of June 21. 1725, with the Pamphlets, as I have since recd that You were pleas'd to send me by Dr Cutter, for which I return You my hearty Thanks. I think You have done good Service to ye Cause, especially in labouring the Affair of the Waldenses &c— which the Dissenters (thor without good Ground) thought was in their Favour; but by some Things You have brought to Light, I truly think, they cannot but see, that the whole Matter is fully conclusive against them.

I have at Length procur'd the Book abt which You employ'd me, which hath given me no small Pleasure. The Tradition of it is this. And Cotton brought it into this Country at the First Plantation of it; and it has been transmitted from Father to Son, even to the late Mr Robt Cotton, who dyed some Time agone, and his Books being sold by Auction, I purchas'd it there. I thought it had been a Register of Matters relating to 41, but I perceive it is much ancienter.

A Gentleman who (by Order) came into this Country to know ye State of it, applyed himself to me some Time ago; and I have drawn up a Scheme, which if approv'd by ye Ministry at Home, may ~~bring~~ very much encrease the Revenue of the British Crown. The chief Management of which in this Country, will be committed to ye Care of this Gentleman & me, if the persons of Distinction to whom this Gentleman hath wrote can be satisfy'd, that I am a Person of a good Character & a Man of Probity. My Friend thinks it necessary, (I being utterly unknown to his Friends & Employers) that some Gentleman of Figure, who knew me in England, would give my Character. I must therefore beg of You Sr to do me so much Honour, as to acquaint Sr Arthur Moore (who lives in Bloomsbury) as soon as your Business will permit, that I had the Happiness to be known to You in England: and if You shall think any of those distinguishing Qualifications, which are the essential Properties & Ornaments of ye Gentleman and the honest Man, belong to my Character,— your informing Sr Arthur of it will be of Service to me.

tim haberi, non vero publicè in Ecclesiam inferri: vel secundum alios, quia aberant à cryptâ sacrâ, h. e. reconditorio in quo libri sacri recondebantur.

XXII. Origo horum librorum petenda videtur à Judæis Hellenistis, à quibus compositi sunt: quamvis alii eorum adjectionem ad canonicos Theodotioni adscribant, qui illud fecisse dicitur, ut ea ratione versionem suam commendabiliorem faceret. *& origine.*

XXIII. Nunquam vero in canone sacro censiti fuerunt, nisi postremis seculis, & maxime præterito, in conciliabulo Tridentino; ubi in canonem adsciti sunt Tobias, Judith, Sapientia, Ecclesiasticus, primus & secundus Maccabæorum, Baruch cum supplemento Danielis & Estheræ. Orationem vero Manassis, appendicem Jobi, Psalmum 151 præfationem Jeremiæ, tertium & quartum Esræ, tertium Maccabæorum illi ipsi Patres rejecerunt. *Qui male à Tridentinis in canonem adsciti sunt.*

XXIV. Male autem libros hos in canone numerari patet: quia nec à Prophetis conscripti, quorum *sermo est firmissimus, quem bene faciunt qui attendunt, cum nulla prophetia Scripturæ sit propriæ explicationis.* 2. Pet. 1: 19, 20. Nec Ecclesiæ Judaicæ traditi, cui *eloquia Dei credita sunt.* Rom. 3: 2. Plerique autem Græco sermone scripti sunt, quo idiomate Deus Ecclesiam veterem nunquam affari solebat. Deinde nec à Christo vel Apostolis unquam commendati, nec ab Ecclesia Christiana primis seculis agniti fuêre; quod ex amplissimo veterum scriptorum consensu clarissimè patet. Quibus accedit præcipuum argumentum ex illis ipsis libris petitum, qui manifestè auctores suos infirmitatis humanæ multorumque errorum arguunt. De quo videri potest Rainoldus, & luculenta præfatio Belgarum Interpretum ad libros Apocryphos. *Cum canonici non sint.*

XXV. Impia autem exceptio est adversariorum, Judæorum canonem distinguentium in completum, & incompletum: eumque proximis ante Christum temporibus, adjectis Maccabæorum libris, demum consummatum fingentium; quod Genebrardi commentum est. Nam ille jam completus fuit Esræ tempore; & luculentum Josephi testimonium est, scripta exin ab Artaxerxe usque ad sua tempora non recipi maxima fide, *διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν*. Contra App. 1.

XXVI. Frustra etiam veteris Ecclesiæ consensum sollicitant: nam concilium Carthaginense A. 397. cujus canonem 47. adferunt, provinciale duntaxat fuit, nec majorem auctoritatem habere potest quam concilium Laodicenum, quod aliquot annis Niceno, & longe pluribus annis *Nec ab Ecclesia veteri pro talibus habiti:*

hoc

hoc Carthaginensi antiquius fuit, & postea in Concilio Constantinop. VI. iterum confirmatum est: illud autem hosce libros, de quibus disputamus, in canone non agnoscit. Nec ipsi adversarii concilium hoc admittunt, in eo canone, ubi prohibet appellationes transmarinas: imo, nec Canon ille, quem citant, in hoc concilio habetur, sed quidem in Carthaginensi VII. Nec nobis adversatur, cum hos libros non propriè in canonicorum, sed in ecclesiasticorum numerum reponat, eosque solummodo legi in Ecclesia præcipiat: sicut & prælegebantur in ea passiones martyrum, aliique libri; non ad dogmatum confirmationem, sed ad Christianæ plebis ædificationem: unde & nomen canonicorum iis quoque adhæsit.

licet largiori sensu canonici aliquando dicti sint.

XXVII. Duplex autem apud Veteres erat Canon: *divinus*, in quo erant libri θεόπνευστοι, & *ecclesiasticus*, in quo libri continebantur, qui ad plebis ædificationem prælegebantur. Inde duo ordines erant librorum canonicorum; proto-canonici nimirum & deutero-canonici, seu ecclesiastici: præter quos erat tertium genus librorum, qui cum pleni essent fabularum Judaicarum, κατ' ἐξοχὴν Apocryphi dicebantur. Atque adeo Patres, ubi libros Apocryphos Canonicos vocant, ita illos appellant largiori sensu, tanquam canonicos secundi generis; ut illos distinguant ab Apocryphis, qui tertii generis erant.

XXVIII. Superiori autem demum sæculo inter libros divinos recepti sunt in Tridentino concilio, sessione IV. Anno 1546. die 8. Aprilis. Ubi inauditâ audaciâ, præsentibus duntaxat 70 Synodi membris, iisque præcipuè Hispanis aut Italis, nec ipsis quidem in hac re satis concordibus, de tanta re pronunciare ausi sunt, & libros Apocryphos ac incertos, tanquam divinos, Ecclesiæ catholicæ obtrudere sustinuerunt. Rectius Dordracena Synodus æquabili temperamento libros hosce non planè à corpore biblico resecuit, sed ad finem illius rejecit.

XXIX. Quamvis autem ita se habeat librorum illorum ratio, non tamen, si admittantur, vacillatura est fides Christiana, nec per loca ex illis adducta ullum dogma fundamentale tolletur; imo non pauciora in iis occurrunt, quæ faciant Pontificiorum erroribus convellendis, quam statuminandis.

De libris suppositiis.

XXX. Præter hosce Apocryphos sunt etiam quidam suppositititii; inter quos primum locum tenet liber Enoch, ex quo Apostolum Judam testimonium petiisse non pauci veterum putaverunt; eundemque adhuc extare quidam censent.

XXXI. Ve-

I believe it wou'd not be^amiss, to intimate, that I had the Honour to be known to ye rev'd Dean of Ely, to Dr Marshal, Dr Bennet, & to Gentlemen of the first Distinction in both the Universities. Perhaps Sr Arthur may know some of these Gentlemen. I must repeat my Entreaties, that You wou'd condescend to do this Favour assoon as may be, for I very much oblig'd

& very humble Servt

Fr Checkley

pray give my very humble Duty to the rev'd Dean of Ely.

Boston New England Decemr 10. 1725

Dr Grey, Rev'd Sr. The Bearer of this Letter, Captain Foster, is a Gentleman who hath been some Time in this Country, and can give You a good Account of the Posture of Affairs here, as well Ecclesiastic as civil. I believe You will like his Conversation. Some Time past I sent You the Book, called a part of a Register, which You desired me to procure for You. I hope You rec'd it.

I am now entring upon a very arduous Enterprize, viz, an Attempt to perswade the most powerful Tribe of the Eastern Indians, to embrace the Communion of the Church of England: and I am not without some Hopes of Success, having lately had a Conference^in private with 4 of their chief Sagamores,

now at Boston upon a Treaty of Peace.

This warlike Tribe hitherto waged continual War with the English, being fast Friends to the French on Account of their Religion, who are all to a Man of the Roman Communion, having a French Jesuit among them.

I have not communicated this to any Person, knowing that my Friends wou'd endeavour to disswade me from an Undertaking, likely to be accompany'd with so great Difficulties, and so many Hazards. and shou'd the Independents know it, they woud use all possible Methods to render such a Design abortive, chusing rather, that the Indians shou'd continue Romans, or (even) return to their ancient Paganism, than be reconciled to the Church of England: to which truly Apostolic Church, (notwithstanding all Opposition) the Acquisitions are so frequent & so numerous, that the Independents are at their Wit's End.

The Tour I propose to take, will not be finished under 3 Months; and out & in will consist of about 1500 Miles, some of which I shall go by Water.

Your very much obliged & very humble Servant Jo Checkley

XXXI. Verum, etsi non dubium sit librum aliquem sub isto nomine olim extitisse, non fuit tamen veri Enochi, cum omnium consensu constet Mosem primum scriptorem sacrum fuisse, nec liber ille ab Ecclesiâ Judaicâ unquam receptus fuerit: imò neç Judas ex illo, vel ullo alio libro, vatiçinium istud adduxit, cum non diçat, ἔγραφε, sed προεφήτευσε Ἐνώχ. conf. Act. 11: 28. & 21: 10, 11. Atque adeo prophetiam hanc ex traditione Patrum acçeptam Apostolus in Scripturam saçram tandem retulit. conf. 2. Tim. 3: 8. ubi magorum Ægyptiorum nomina, à Mose non expressa, referuntur: *uti Jannes & Jambres obstiterunt Mosi* &ç. quamvis alii malint formulam prophetiæ Enochi quoad fundamentum suum ἔγγραφον esse, & ex analogiâ loci Gen. 5: 24. ab Apostolo desumtam. *Enochi.*

XXXII. Huc referendi etiam alii quidam libri, Apostolorum aut discipulorum Christi nomina præferentes, ut liber Pastoris, Hermeti inscriptus, magnæ olim in quibusdam Ecclesiis Orientis auctoritatis, ita ut publice prælegeretur; Epistolæ Barnabæ, Clementis, libri Sibyllini, aliaque Pseudepigrapha, de quibus suo loco. *aliis.*

CAPUT VII.

De Integritate Scripturæ Sacræ.

I. Constituto canone, videnda nunc ejus *integritas*; tum quoad *libros* illius integros, an illorum aliqui *perierint*: tum quoad *dictiones*, vocesque, an in illis aliqua facta sit *corruptio*. ***Scripturæ S. integritas; quoad libros illius:***

II. Non sine probro divinæ providentiæ affirmant quidam, libros sacros in excidio primi templi periisse, eosque deinceps restitutos ab Esra. Aliter enim constat ex 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36: 18. Hinc Daniel dicitur in captivitate Babylonica *ex libris considerasse numerum annorum, septuagesimum annum esse*. Dan. 9: 2. Esras autem libros sacros, in medio hoc excidio incolumes, in ordinem redegit, à mendis repurgavit, varias lectiones forte annotavit, locorum nomina, tempore Mosis incognita, in Pentateucho expressit, & juxta quosdam etiam characterem novum, ***ita ut non perierit Scriptura V.T. in excidio primi templi.***

vum, nimirum Chaldæum, quo & hodie utimur, introduxit.

neque etiam aliàs. III. Malè etiam Pontificii, Sociniani, & alii quidam libros quoſdam ex Vet. T. periiſſe ſtatuunt: quod repugnat tum Dei, præcipuè Eccleſiam ſuam in mundo curantis, providentiæ; tum ipſius Eccleſiæ vigilantiæ; denique etiam Chriſti promiſſioni. *Uſque dum præterierit cœlum & terra, ne jota unum aut unus apex nequaquam præterierit ex lege, ûſque dum omnia facta fuerint.* Matth. 5: 18. Ubi dum vel minimas prophetiarum ac legis circumſtantias implendas fore pronunciat, neceſſario etiam minimarum ejus particularum & apicum conſervationem pollicetur.

Quid ſtatuendum de libris, qui dicuntur deperditi ex V.T. IV. Ad intelligenda autem quæ ſpeciatim objiciuntur de libris deperditis, obſervanda ſunt ſequentia. 1. omnis quæ hic movetur difficultas, movetur circa Scripturæ partes quaſdam duntaxat, integro ejus corpore: jam vero partis vel libri alicujus defectus non inferret defectum ipſius doctrinæ. 2. Non omnia divina ſunt quæ in Scripturâ citantur, cum in ea mentio fiat Poëtarum; ut Act. 17: 28. & in illo Pauli: *mores bonos commercia corrumpunt mala.* 1. Cor. 15: 33. & de Cretenſium prophetis, qui Cretenſes ſuos vocant *mendaces, malas feras, ventres pigros.* Tit. 1: 12. 3. Non omnia ſcripta fuerunt quæ citantur; ut Ex. gr. prophetia Enochi. Jud. comm. 14. 4. Diſtinguenda ſunt ſcripta politica, ſeu acta forenſia, aut philoſophica, à ſcriptis divinis. Ut quod dicitur de *libro recti.* Joſ. 10: 13. & 2. Sam. 1: 18. de Salomonis *ter mille ſententiis, & de canticis ejus quinque ſupra mille.* 1. Reg. 4: 32. de *libris Chronicorum Regum Iſraëlis.* 14: 19. 15: 7, 31. conf. 1. Reg. 11: 41. ubi *libri rerum Salomonis.* & 2. Chron. 33: 19. ubi *verborum Chozai* mentio fit. 5. Vocabulum סֵפֶר non ſemper notat librum, ſed brevem aliquando catalogum, ſeu formulam. Num. 21: 14, 17, 27.

V. 6. Scriptores ſacri alia ſcripſerunt ut homines, *hiſtoricâ diligentiâ,* alia, ut prophetæ, *inſpiratione divinâ*: priora non ſunt magis divina, quam omnia, quæ privatim conſcribit notarius, authentica ſunt. 7. Nec etiam quicquid divinâ inſpiratione ſcripſerunt, in canonem referri voluit Deus. Sic Apoſtoli procul dubio plures epiſtolas ad diverſos fideles, vel integros cœtus, conſcripſerunt; ſed quas, quia de rebus quibuſdam particularibus forte agerent, non fuit conſultum divulgari per omnes Eccleſias. Sed & noluit Deus immodicâ librorum mole gravari Eccleſiam. *Non enim ea neque mundus hic ipſe ferendo eſſet, ſi omnia ſingulatim perſcripta forent.* Joh. 21: 25. Atque ideo non omnia à ſanctis viris ſcripta extare, vel in canonem referri voluit.

VI. 8. Ve-

Boston N E. Decr. 11. 1725.

May it please your Excellency,

Were you now in this Country, You woud see the Necessity, that the Governour of this Province shou'd be a Church man. We want nothing but a steady Church man for our Governr, and a Bp upon the Spot, to carry all before us. The great Propensity to the Church, throughout the whole Country, within these few Years, is really amazing; but double Taxes & Imprisonment deter People from declaring & acting for the Church. —

I must beseech You Sr to cast an Eye upon the State of the Church in these parts, and You will see (I must confess) a great Addition to it since You were here; but You will likewise perceive Gebal & Ammon & Amalek conspiring her Ruin. The Rage of the Independents is inexpressible by Reason of the Increase of the Church. Shou'd they get a rigid presbyterian or a Scotch Cameronian Governour, (as they boast that they are sure they shall, ~~from what [illegible] hath told them~~) they will certainly do their utmost to hinder the Growth of the Church.

It woud be the greatest Charity imaginable to the Church, if You (Sr) woud condescend to procure the Government, and come over hither: I acknowledge, the leaving England to come into this Country, is like Banishment: but You (Sr) have submitted to such an Exile almost all your Life Time, for the Sake of doing good to Mankind.

I pray God that You may live to do good to the Church in these parts. She stands in the utmost Need of such a Benefactour. And indeed who so proper to be a Nursing Father to Her here, now She hath got some Strength, as your Excellency, who was so instrumental in her first Planting, and was so great & so generous a Benefactour to her in her infant State? ——

Mahumedani aiunt Xtianos S.S. [illegible] ipsos [illegible] conversionis impossibilitatem [illegible]. agit Cominus Tur. c. dog. p. 130 [illegible].

I beg pardon for this Address, but beseech You to believe, that it proceeds from my fervent Desire, for the ~~Church~~ prosperity of the Church; for which I have suffered a great Deal, and (by God's Assistance) am ready to suffer more.

May it please your Excellency, I am with all possible Respect,
Your Excellency's very much devoted & very humble Servt
G. C.

VI. 8. Verum neque omnia amissa sunt, quæ amissa videntur; ut *liber fœderis.* Exod. 24: 7. *liber rationis regni.* 1. Sam. 10: 25. & *liber Domini.* Esai. 34: 16. Illi enim libri iis ipsis in locis extant. Similiter judicandum de verbis (seu potius rebus gestis & actis, ut vox דברי notat) Samuelis, Nathanis & Gadis. 1. Chron. 29: 29. itemque Achiæ, Semajiæ & Hiddonis. Libri enim Samuelis (saltem à cap. 25. lib. 1.) & libri Regum ab hisce Prophetis conscripti plane videntur. Eadem quoque est ratio Lamentationis Jeremiæ. 2. Chron. 35: 25.

VII. 9. Et quantum ad illa quæ adversarii producunt ex N. T. *& N. T.* Col. 4: 16. non agitur de epistolâ scriptâ ad Laodicenses; sed ἐκ λαοδικείας, procul dubio ad Paulum; aut saltem à Paulo ex Laodiceâ missâ, per quam primam ad Timotheum multi intelligunt. Et quantum ad verba Pauli: *Scripsi vobis in epistolâ.* 1. Cor. 5: 9. intelligit Apostolus ipsam illam primam epist. ad Corinthios; sicut articulus præpositivus τῇ, (conf. Col. 4: 16.) & antecedentium collatio docet. Dictum denique illud Christi, *Beatum est dare potius quam accipere.* Act. 20: 35. non periit, sed Dei providentiâ per ipsa illa Pauli verba conservatum fuit.

VIII. 10. Concludimus ergo, canonem S. Scripturæ, qualis obtinuit tempore Christi & Apostolorum, perfectum fuisse: nam non tantum continebat omnia ad salutem necessaria. Luc. 16: 29. Act. 26: 22. sed & habebat eo tempore omnes libros & partes, quæ unquam in catalogo sacrorum librorum fuerant. Quo facit locus Luc. 24: 27. ubi Christus dicitur *exorsus à Mose.* (ita ut ante Mosem nullæ prophetiæ, vel Enochi, vel aliorum, extiterint) in *omnibus Scripturis,* & *omnibus Prophetis* explicasse quæ de se scripta erant; quod dici non poterat, si ullus Propheta vel liber sacer è canone periisset,

IX. Hæc ergo S. Scripturæ est integritas, quoad ejus partes: similiter quoad vocabula & dictiones mansit illa sine notabili & sensum evertente corruptione, quæque emendari non posset: quamvis errore scribarum variæ lectiones in textum sacrum irrepsissent, & mendæ etiam in rebus levioris momenti; sicut eò exemplum Luc. 3: 36. referri solet. *Integritas Scripturæ quoad voces & dictiones;*

X. Male ergo Sociniani volunt textum Scripturæ authenticum in multis corruptum esse: quod etiam de textu Hebræo Vet. T. & aliquo modo etiam de textu Græco N. T. affirmant Pontificii quidam, ut vulgatam versionem illi præferre queant. *juxta quas non est corrupta.*

XI. Verum nec à Judæis, nec à Christianis sacri codicis corruptionem provenire potuisse, hisce argumentis probari solet. Non à Judæis. Nam *nec à Judæis,*

 ante

ante Christi tempora si hoc accidisset, Christus & Apostoli istius criminis procul dubio eos reos egissent: nec post Christum natum, doctrinâ sacrâ per universum mundum jam dispersâ, & multiplicatis in immensum exemplaribus, res illa fieri potuit. Quomodo enim Judæi, ipsi adeo dispersi, in tantum scelus conspirare ubique terrarum potuissent? quomodo hoc consilium tam feliciter exequi, ut ne quidem ullus uspiam codex integer & incorruptus remansisset? & quæ ista rabies, ut proprios codices, quos gens ista semper adeo deamavit, ex solo Christianorum odio, violare aç adulterare in animum induxissent? Tum, si istud tentassent, præcipue loca illa, ubi clarissima Christianę fidei demonstratio est, corrupissent, ut Esai. 7. & 53. ut & vaticinium Jacobi; *Non desistet tribus a Jehudâ, neque doctor legis è medio pedum ejus, usque dum venturus erit filius ejus.* Gen. 49: 10. & illud Danielis de LXX *septimanis*. Cap. 9: 24. Quin & paraphrases Chaldaicas corruptum ivissent. Verum loca illa manserunt integra, & ipsæ eorum paraphrases vel maxime nobis favent. Sed & obstat, & tantum scelus prohibet illorum erga libros sacros religio & amor, imo superstitiosa externi codiçis veneratio; quam satis testatur Masoretharum περιεργία & stupenda diligentia, in annotandis non solum Scripturæ partibus, sed singulis vocibus, litteris, accentibus &c. Quo instituto veluti sepem obduxerunt legi, ne vel minima mutatio eo penetrare posset, quin statim deprehenderetur.

nec à Christianis. XII. Neque etiam Christiani sacrum codicem corruperunt, vel corrumpere quiverunt, iisdem de causis: quin & conquesti procul dubio de ea re forent Judæi; & cum ipsi Christiani in tot sectas ac ecclesias sint divisi, si quæ ex illis tam immane facinus tentasset, non clam nec impunè hoc ferre potuisset.

loca in contrarium producta. XIII. Objiciunt tamen Pontificii præcipuè quinque loca, quæ putant corrupta esse: 1. *Nomen* ejus *vocabit Jehova* &c. Esai. 9: 6. & 2. Jer. 23: 6. ubi legi debere dicunt *vocabitur* pro *vocabit*. Verum ad sensum idem hoc est, cum Hebræi tertiam personam verbi impersonaliter usurpent, ut vel activè vel passivè possit reddi. 3. Psal. 22: 17. ubi legi debere contendunt כָּאֲרוּ *foderunt*, pro כָּאֲרִי *sicut leo*. Verum quanquam hæc ipsa lectio quibusdam servari posse videatur, integro sensu, ut derivetur hæc vox à כְּאַר, quod Syris est fœdare, deturpare, & inde cruentare; sicut & Aquila vertit ᾔσχυναν, *fœdarunt*: commodius tamen dicitur, hanc non adeo esse corruptionem à Judæis primitus studio patratam, sed tantum variam lectionem, errore librariorum. Nam & codi-

ces

Ad Reverend^m Domin^m Stephanum Louverjat, e Societate Jesu, in Oppido Pannaxanspskei, apud Indos.

Reverende Domine,

Saguahrog Indus cujus Nomen christianum est Rolandus, hoc in Tempore nobiscum de pacis Conditionibus disceptans, narravit mihi, aliquantum Vini Hispaniensis (quod apud Nos Canary vocatur) et Nucum Arboris Cacao ad faciendum Apozema Americanum, (quod nos Chocolate appellamus) atque ac Candelarum aliquantulum Te desiderare. Hæc omnia misi, sperans Tibi grata & secundum Desiderium tuum fore. Totum mihi constitit (Pecuniæ nostræ) Pretiō quatuor magnarum Castoris Pellium. Quum Homo sum, erga Omnes humani Generis humanitèr agere vellem: at quandoquidem Homo sum Christianus, ullo Christi Sacerdoti lubens benefacerim, Dom. Reverende,

vale,

Johannes Clarke

To the Revd Mr. Black, to be found at the King's Chapel, Westminster.

Mr Black, Revd Sr,

I am desired by some Gentlemen
of the Church here, to inform You of something,
and then to make a Proposal to You.
The Information I woud give You is this,
viz, The Revd Mr Saml Myles, Rector of the
King's Chapel here, is now in a very languishing
Condition; and tho' we have Hopes of his Recovery,
yet we are not without Fears, that He will never
recover. Wherefore, I am to propose to You, that,
upon Supposition of the Death of Mr Myles, shortly happening
if the Congregation should chuse You, and settle
a Salary of £100 pr Ann., Sterling Mony, which
they woud pay You here weekly, according to
the Exchange, whether You woud accept of
it, and immediately come over?
I must beg of You to keep this private, but to
send your Answer to Me by the very first Oppor-
-tunity. Put your Letter into some Ship's Bag at
the N. E. Coffee house.
I shall now mention
some Things to move You to give a speedy
Answer, and that Answer affirmatively.

according to our Desires.
1st If You don't send an Answer very soon, Mr Henry Harris, Assistant to Mr Myles, may gain more Ground among weak People, by his fulsom Adulation & base Fawning, than we are willing he shou'd gain. . The Presentation being absolutely in the People, and He taking so much Pains as he do's, to work upon the meaner Sort, who love to be courted and flattered; Length of Time may give Him some Advantage. But if we were sure You wou'd accept; any Thing He hath yet done, wou'd prove to no purpose, ~~and~~ The Election might easily be procured in your Favour.
Thus much for your speedy Answer.
2dly Among other Things to induce You to accept, I suppose, I need not tell You, that Boston is the Capital of New-England, and as much to be preferr'd to Marblehead, as You can imagin. It is very probable, that when we shall be bless'd with the Arrival of a Bp, the Rector of the Chapel will stand fairest for Ecclesiastical Promotion: And till that happy Time, if my Ld of London shou'd appoint a Commissary no Doubt You wou'd have the best pretensions, in ~~Resto~~ Right of the Rectorship of sd Chapel,

ces quidam antiquissimi, quibus Masora suffragatur, legunt in textum בְּאֵרִי (unde & LXX habent ἀρύξαν) in margine vero בְּאֵר; ita ut errore exscriptorum nunc in textu legatur בארי: quod & multis aliis argumentis probari potest. Fraus tamen deinceps accessisse videtur; quæ nihilominus ex ipsis Judæorum scriptis revinci potest. Nec una hirundo ver facit. 4. Psal. 19: 5. ubi pro קַוָּם volunt legendum קוֹלָם unde & LXX, quos sequitur Apost. Rom. 10: 18. vertunt φθόγγος. Verum hac ipsâ voce φθόγγος LXX & Apostolus optime reddiderunt sensum vocis קו, quæ non solum *literam* vel *lineam*, sed in hoc loco *literam legibilem* & *pronuntiabilem* significat. Atque id est φθόγγος. Imo vox hæc קו ipsa ex origine suâ *clamorem* seu *vociferationem*, non minus quam *lineam* seu *amussim*, notat. 5. Addunt Exod. 2. ubi post versum 22 volunt integrum versiculum deesse; cum potius ille in latinis editionibus redundet, & errore aliquo infarctus sit ex verbis Mosis, *Nomen alterius Eliezer, quia dixerat: nam Deus Patris mei auxilio fuit mihi.* Exod. 18: 4. Quæ præterea de variis Scripturæ lectionibus, & Judæorum Criticis, seu Masorethis, eorumque circa Scripturam labore objici solent, suo loco excutientur.

XIV. Ita neque N. T. corruptum est, cum Dei providentia illud mox dispersum sit per omnes nationes: ita ut corruptio quarundam ipsius particularum, quam introducere conati sunt quidam hæretici, facile coargui posset per uniformitatem exemplarium in omnibus nationibus.

CAPUT VIII.

De perfectione Sacræ Scripturæ.

I. SCripturæ divinitatem & integritatem excipit illius *perfectio*; quatenus in ea Deus, præter attributa sua, etiam voluntatem suam & omne consilium suum, circa salutem humani generis, plenissimè exposuit. Psal. 119. toto. *S. Scripturæ perfectio.*

II. Est autem perfectio 1. alia *partium*, alia *graduum*: prior respicit omnia fidei & morum capita; altera præterea gradus omnes revelationis complectitur: prior fuit in Scripturâ Vet. T. præter quam posterior quoque locum habet in Novo Test. 2. partes rursus considerantur vel *essentiales*, respectu axiomatum & ipsius doctrinæ; vel *integrales* quoad omnes & singulos S. codicis libros. 3. consideratur perfectio hæc nonnunquam *qualis illa sit.*

in *totâ* Scripturâ, & universo ejus corpore, nonnunquam in singulis ejus *partibus*. 4. denique vel in *autographo* ipso, quod quoad rem & singula ejus verba divinum est, vel in *apographis*.

III. Quæstio autem, ubi de perfectione Scripturæ agitur, est de perfectione & *partium* & *graduum*; & partium rursus *essentialium* & *integralium*; de perfectione *totius*, non *partis*, αὐτογράφου magis quam ἀπογράφων. Dicimus ergo, Scripturam continere perfectionem essentialem, quatenus perfectè complectitur universam doctrinam cœlestem, quæ in singulis ejus partibus conspicua, in toto ejus systemate plenarie relucet: ita ut secundum se totam perfecta sit perfectione essentiali & totius, secundum partes autem perfectione integrali & partium.

IV. Hanc autem perfectionem ita intelligimus. 1. Ut Scriptura sit morum ac fidei regula, non partialis, sed totalis.

V. 2. Perfectio illa varios admisit gradus; secundum variam Ecclesiæ ætatem & revelationis mensuram: juxta quas Scriptura jam perfectior est ac olim; ita tamen, ut articuli fidei inde non creverint quoad essentiam, sed tantum quoad explicationem.

VI. 3. Perfectio hæc restringenda est ad ea, quæ ad salutem sunt *necessaria*. Reliquarum enim artium principia ex sacra Scriptura petenda non sunt: sicut nonnulli ex ejus fontibus, speciatim ex Gen. 1. & libro Jobi &c. Philosophiam omnem petunt. Quæ intemperies, initio à Rabbinis & Cabbalistis ducto, in scholâ Paracelsi præcipuè invaluit, deinde & ad alios penetravit. Præter hæc necessaria tamen etiam multa in S. Scripturâ continentur *utilia*, ad necessariorum scientiam augendam & confirmandam. Adiaphora autem, quæ ratione circumstantiarum nonnunquam necessaria fiunt, generali regula charitatis & prudentiæ, *Omnia decenter & ordine fiant*. 1. Cor. 14: 40. definiuntur.

VII. 4. Sicut autem Deus dixisse censendus est, quicquid ex dictis ejus colligitur. *Nullum enim mendacium est ex veritate*. 1. Joh. 2: 21. Ita etiam ea in Scripturâ continentur, quæ per consequentias & nexus veritatum inde educuntur.

VIII. Præter hanc perfectionem, quæ *quantitatis* vulgo dicitur, & est in rebus ipsis, alia etiam est in Scripturâ, quæ *qualitatis* appellari solet, & est in modo tradendi, qui perspicuus, perfectissimus, & ad usum humani generis accommodatissimus est.

Quæ non repugnat ministerio

IX. Neque hæc perfectio S. Scripturæ præjudicat ministerio pastorum & doctorum, neque inspirationi Sp. S. in corda fidelium. Quicquid enim vivâ voce docent ministri Euangelii, ex Scripturâ S. quoad sub-

exclusive of the good Esteem our present worthy Diocesan, my Lord of London hath for You.
The Perquisites, I believe, amount to £20 Sterling p Ann;
and with good Management, might be much more.
This, S^r, with the £100 p Ann, (which is more by £13 p Ann Sterling Mony than Mr Myles hath) woud be a very good Living.
Moreover, the People here are very kind to the Clergie in this Town, and are often making Presents to them. I may further assure You, that if You accept, and in Consequence of that and the Death of Mr Myles are chosen, you may depend upon having one Moiety of your Salary advanced, and payed you in London, in Order to facilitate your coming over in an handsom Manner. I believe there is not one ClergieMan in the Country, but woud be glad to be rec...
to this Church, upon the Terms proposed to You;
but their Inclinations will be no Barr to You,
if You shoud be chosen, because (as I told You before) the Right of Presentation is absolutely in the People; the Hon^d Society having no Missionary in this Church. And, I suppose, You need not doubt of my L^d of London's Licence, and all other possible Encouragement.

Give my Service to your Wife; and tell Her, that I am well assured She will like this Place as well as Mrs. Miller, who is very well, and seems to be wonderfully pleas'd.

They don't know of my writing, otherwise they wou'd send their Service.

The revd. Mr. Harris, who is Assistant to Mr. Myles, receives his pay from the Crown. I mention this last part, that You mayn't not be at a Loss to know how his Salary arises. And since I have mentioned this Gentleman again, I shall be so free as to tell You, why the Generality of Churchmen here are so angry with him. For many Years he hath been very unhappy in his Conduct, rather seeming to joine with the Dissenters than the Church; and is not a strict Conformist.

But the Gentlemen here, by what I have told them, are satisfyed that You wou'd not only be strict in your Conformity, as indeed, your Subscription obliges You, but likewise, You wou'd be capable of doing great and remarkable Service in this place.

ſubſtantiam hauſtum eique conforme eſt. Pariter veræ inſpirationes Sp. S. nihil aliud ſunt, niſi impreſſio legis Dei in corda noſtra, h. e. impreſſio doctrinæ in Scripturis traditæ, juxta illud: *Spiritum meum ponam in medio veſtri, quo faciam ut in ſtatutis meis ambuletis, & jura mea obſervetis, facientes ea.* Ezech. 36: 27. Perfectio enim rei alicujus excludit tantum res ejuſdem naturæ & ſpeciei, non vero res alterius generis. Ita Scripturæ perfectio excludit omnem aliam regulam, non vero inſtrumenta, per quæ hæc regula applicatur; qualia ſunt miniſterium verbi & operatio Sp. S. *verbi, aut inſpirat. oni Sp. S.,*

X. Et hæc S. Scripturæ perfectio oſtenditur his argumentis. 1. ipſius Scripturæ teſtimonio, de ſuâ perfectione: ut cum *doctrina Jehovæ integra & perfecta vocatur*; *unde & animas convertere dicitur.* Pſal. 19: 8. Hinc Deus quoque Scripturæ quicquam vetuit *addi vel detrahi*: tum in principio ſcripti canonis. Deut. 4: 1, 2. tum tempore intermedio, juxta illud Salomonis, *ne adjicito ad verba ejus.* Prov. 30: 6. & Eſaiæ, *Legem & teſtimonium conſulunto.* Eſai. 8: 20. tum in fine ejus. *Si quis adjecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas ſcriptas in libro iſto, & ſi quis abſtulerit aliquid ex verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus è libro vitæ* &c. Apoc. 22: 18, 19. Sicut & Paulus quoque ſeverè prohibet *Euangelizare quicquam præter id quod jam Euangelizatum erat.* Gal. 1: 8, 9. & vero 2. Tim. 3: 15, 16. Scripturæ perfectionem in ſupremum faſtigium evehit, ut *quæ virum Dei*, h. e. eccleſiæ doctorem, *in omni ſapientiâ examuſſatum ac perfectum reddat, & unumquemque ſapientem facere poſſit ad ſalutem.* *Quæ Scripturæ perfectio probatur. 1. ex teſtimoniis ejus.*

XI. Ad ſingula quædam excipiunt adverſarii. Ad Pſal. 19: 8. vocem תמימה *Themimah*, ſignificare immaculatum & ſine vitio, uti Exod. 29: 1. & Lev. 1: 3. per *integrum* vertitur. Reſp. 1. Obſtare verbi originem & uſum apud Hebræos, quem & Pagninus & Arias Montanus agnoſcunt. 2. Atque iis ipſis locis, quæ citant, animalia quædam non aliter dicuntur immaculata, quam quia habebant integritatem & perfectionem partium. *ſublatis adverſariorum adverſus ea exceptionibus. ad Pſal. 19: 8.*

XII. Ad Deut. 4: 1, 2. *Ne addite ad verbum illud quod ego præcipio vobis, neque detrahite de eo, ut ſervetis præcepta Jehovæ, quæ ego præcipio vobis*; regerunt, non agi ibi duntaxat de verbo ſcripto, ſed etiam eo quod vivâ voce traditum eſt: neque etiam vetari omnem additionem, tum enim & Prophetas & Apoſtolos reos fieri, qui multa canoni addiderint, ſed ſolum additionem corrumpentem: & verba Johannis in Apocalyſi ad iſtam ſolum *Deut. 4: 1, 2.*

pro-

Apoc. 22: 18, 19. prophetiam ſpectare, quam vetuerit interpolari & corrumpi. Reſp. 1. Agi iſtis locis de verbo ſolum ſcripto: per legem enim Moſis Scriptura non aliam quam legem ſcriptam intelligere ſolet. Ut vel hinc conſtat, quod Chriſtus *exorſus à Moſe & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus* SCRIPTURIS, *quæ de ſe ſcripta erant*. Luc. 24:27. Imò *Moſes habet qui ipſum prædicent, quum in Synagogis per ſingula Sabbata* LEGATUR. Act. 15: 21. Neque etiam aliud Euangelium datur, quam quod ſcriptum eſt. 2. Omnes additiones ad illud quod perfectum eſt factas, eſſe corrumpentes; præcipuè autem Pontificiorum additiones de miſſâ, purgatorio &c. tales ſunt. 3. Quod autem poſt legem Moſis Deus per Prophetas & Apoſtolos Scripturarum canonem adaugeri voluerit, qui tamen & ipſi nihil extra Moſem locuti ſunt, in eo diſcernendæ ætates Eccleſiæ, juxta quas Deus voluit creſcere revelationem. Johannes autem, ſcriptorum ſacrorum ultimus, in Apocalypſi ſuâ univerſum Scripturarum canonem clauſit, & extremis verbis, veluti diris quibuſdam, obſignavit.

Gal. 1: 8, 9. XIII. Ad Gal. 1:8, 9. *Si quis vobis euangelizaverit* παρ' ὃ παρελάβετε, excip. vocem παρὰ notare ea quæ contra Euangelium ſunt, non quæ præter illud adferuntur. Reſp. 1. Ipſa vulgata verſio habet, *præter id quod accepiſtis*; & hæc propria vocis iſtius interpretatio eſt, nam & agit Apoſtolus aperte de *alio Euangelio*. 2. Quicquid præter Euangelium, eo ipſo contra illud eſt; ſicut idololatria committitur, cum aliquod colitur præter creatorem. Rom. 1: 25. & in conjugio omnis contractus cum alio conjuge eſt contra conjugium. 3. Pleraque autem quæ Pontificii præter verbum Dei habent, etiam contra Dei verbum ſunt.

2. Tim. 3: 16. XIV. Ad 2. Tim. 3: 16. adferunt, haberi in textu πᾶσα γραφὴ, quod intelligendum eſt de omnibus partibus Scripturæ, quæ tamen dici non poſſunt ſingulæ ſufficere ad ſalutem. Deinde, loqui Apoſtolum de Scripturis Vet. T. quas Timotheus ſolum didicerat; ſi autem illæ ad ſalutem ſufficiunt, inutiles eſſe Nov. T. libros, atque adeo S. Cœnam, Baptiſmum, aliaque Nov. Teſt. inſtituta, quæ in Veteri non fuerunt, non eſſe neceſſaria. Tandem, de iis dicere Apoſtolum, non quod ſufficientes, ſed quod utiles ſint.

XV. Reſp. 1. Vox πᾶσα non notat hic *omnem*, ſed ὅλην *totam* Scripturam, collectivè, ſicut hæc particula paſſim ita uſurpatur. *Quævis beſtiæ, quævis pecudes* &c. Gen. 7: 14. *Tota Hieroſolyma*. Matth. 2: 3. & *Totus grex porcorum*. ibid. 8: 32. Atque adeo hæc perfectio univerſæ Scripturæ, & ſervatâ proportione, ſingulis ejus partibus convenit. 2. Diſtin-

I am pretty well assured, I have told them
no more then is due to your Character.
And if it shoud please God that Things so fall
out, as that You shoud arrive here, and I shoud
be alive, You may depend upon as hearty a
Welcome as Dido gave to Æneas,
Enter my Revd Guest, and You shall find,
If not a costly Welcome, yet a kind,
from Yr very humble Servt

Boston, N. E.
Decr. 27. 1727

Jno Checkley

I sent a Copy of the above Letter by Capt Hill,
who saild Decembr 31st or thereabouts; and another
by Curling, who saild January 6. 1727.

stingui debent diversi status & ætates Ecclesiæ. Scriptura Vet. T. pro veteri illo statu sufficiens erat, nec tunc Baptismus, vel S. Cœna, vel alia ad N. T. spectantia necessaria erant, ut nunc quidem sub N. T. atque adeo pro singulis ætatibus Ecclesiæ Scriptura perfecta fuit; contra ac adversarii volunt, qui Scripturam semper imperfectam dicunt fuisse absque traditionibus. Atque hinc etiam cadunt, quæ in Scriptura Vet. T. desiderant adversarii, ut Jesum esse Messiam, mortuum esse, ascendisse &c. Hæc enim quoad circumstantias temporis solum differunt à rebus V. T. & tantum opus est ea, quæ ibi continentur, applicare ad ipsas res gestas. Nemo autem regulam imperfectam dicet, quia non continet applicationem sui ipsius. 3. Scriptura dicitur utilis ad salutem, & ad omnes istos usus perfecto Theologo necessarios; adeoque in suo genere est perfecta & sufficiens.

XVI. Patet 2. perfectio Scripturæ ex fine, propter quem data est, scil. propter salutem *& instructionem nostram. Quæcunque* enim *scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Rom. 15: 4. imò *Tota Scriptura est utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad disciplinam in justitia.* 2. Tim. 3: 16. Unde sequitur, Deum eam, tanquam viam ad hunc finem destinatam sufficientem reddidisse. Adeoque continet omnia ad salutem necessaria. *Videmur enim nobis in iis vitam æternam habere.* Joh. 5: 39. & *quomodo effugiemus, tantâ salute neglecta? quæ quum cœpisset dici per Dominum, ab illis qui audiverunt ad nos stabilita est.* Hebr. 2: 3. Continet quippe verba fœderis, & Testamenti divini tabulas, quas dimidiatas dare populo suo Deus non potuit: adeoque universum Dei circa salutem nostram consilium & voluntatem plenissime exhibet. *2. ex Scriptura scopo.*

XVII. 3. Idem patet ex enumeratione rerum & dogmatum ad salutem necessariorum, quæ in ea abunde continentur: ut quæ de Deo, de Servatore, de Regno Dei &c. à nobis tenenda sunt. Hæc enim omnia cum Deus Prophetis & Apostolis perfectè revelaverit, juxta id: *Ille (paracletus) vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.* Joh. 14: 26. illi fideliter eadem Ecclesiæ tradiderunt. *Non enim subterfugerunt quominus annunciarent nobis omne Dei consilium.* Act. 20: 27. & scripto consignarunt. *Hæc scripsi vobis, ut sciatis vos vitam æternam habere, & ut credatis in nomen Filii Dei.* 1. Joh. 5: 13. *Hæc scripta sunt, ut credatis Jesum esse Christum Filium Dei, & ut credentes vitam habeatis per nomen ejus.* Joh. 20: 31. Unde de Mose Apostolus, ipsum *fidelem fuisse in universâ* *3. ex rebus in ea contentis.*

domo Dei. Hebr. 3: 5. Prophetæ autem, & Apostoli, & Christus ipse nihil extra Mosem docuerunt. *Nihil dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.* Act. 26: 22.

Hanc Scripturæ perfectionem negant Pontificii.

XVIII. Perfectionem hanc S. Scripturæ verbis agnoscunt, reipsa autem tollunt Pontificii, ut traditionibus suis locum inveniant. Hinç est, 1. quod dicunt, Scripturam esse perfectam *implicitè*, quatenus nempe Ecclesiam ejusque traditiones commendat. Quasi hoc sit perfectum esse, monstrare ubinam perfectio quærenda sit; aut quasi hoc ipsum circa Ecclesiam faciat Scriptura. 2. quod agnoscunt Scripturæ perfectionem *intensivam*, quæ in dogmatum aut præceptorum exquisitissimâ veritate sita est, non vero *extensivam*, quæ ad omnia facienda & credenda diffusa est. Nos verò sicut priorem hanc veneramur in unaquaque Scripturæ parte, sic posteriorem toti ejus corpori vindicamus.

CAPUT IX.

De Enthusiastis ac Libertinis & Pontificiis Traditionariis.

Adversarii perfectionis Scripturæ Sacræ.

I. HUic sacræ Scripturæ perfectioni duo hominum ordines refragantur, *Enthusiastæ*, seu Libertini, & *Pontificii.*

1. Enthusiastæ,

II. Enthusiastæ dicuntur, qui afflatum divinum & revelationes cœlestes jactant. Qualis ab Apostolorum tempore fuit *Cerinthus*, & deinceps *Montanus*, sese paracletum fingens, una cum prophetissis suis, Priscâ & Maximillâ; qui *spirituales* se, cæteros autem homines psychicos & animales appellabant. Sicut autem Montanistæ Anabaptismum cum Enthusiasmo conjungebant, ita itidem superiori sæculo primi Enthusiastæ fuerunt *Anabaptistæ*; quorum ductores erant *Nicolaus Storck & Thomas Muntzerus*: quibus accensendi *Zwenkfeldiani*, *Weigeliani*, *Fratres Roseæ crucis*, & similis farinæ homines.

& Libertini.

III. Anabaptistarum soboles censentur *Libertini*, ita dicti à prætensâ spiritus sui libertate, quam sectantur; dum nullis verbi divini regulis, sed solius spiritus sui arbitrio sibi vivendum esse putant, omneque boni & mali discrimen ex sensu suo dimetientes, virtutis, peccati, pœnarum, inferniique omnem rationem ac metum tollunt, unicamque in eo constituunt religionem, nullam æstimare religionem. Horum Coryphæus superio-

May it please your Lordship;

I most humbly beg leave to lay before You the Acts of the last Session of the Genl Court here; among which (and I believe calculated) are two directly tending to hinder the Growth of the Church of England in these parts.

They have specious Titles each; The One (in page 380) Entitled An Act for the better Observation & keeping the Lords Day. The Other (in page 383) Intitled An Act for the Settlement & Support of Ministers. Permit me (my Lord) to make a few Remarks relating to Matters of Fact.

There are but few Churches (at a great Distance from each other) in this great Country; and the Chh men being dispers'd throughout the whole Territory, they are obliged (some of them) to ride 30 or 40 Miles to partake of the Holy Sacrament. It is moreover usual for the Church People to walk or ride 6, 8 & 10 Miles upon the Saturday Evening, or very early upon the Sunday Morning, to the Town where the Church of England is settled; and to return Home again on the Sunday Evening. But if a Stop is not put to this first Law, they will be obliged to [illegible] spend the greatest Part of the Saturday & the Monday in going (for all are not able to keep Horses) & riding to Church & returning Home. But this would be very hard upon the poor People, who are generally Husbandmen, &c.

There are but five Towns wherein the Church is settled, viz Boston, Newbury, Marblehead Bristol & Braintry, tho' there are 130 Towns in this Province; as may be seen in page 396 of the Acts.

But all the Church Men throughout the whole Country are to be taxed towards the Support of the Congregational Ministry, unless

their Habitation be within 5 Miles of some Church either in their own Town or some Neighbouring Town. This is something specious. For 5 Miles from the Church one Way, and the same Number the other, and so all round, forms a Circle, whose Diameter shall be 10 Miles. This would be thought a large Parish in England. But (my Lord) the Fallacy lyes here. The Townships in New-England are (many of them) 8, some 10, and others 12 Miles square. One is 20 Miles square. The place for Public Worship is generally nearest the Centre, the Inhabitants dwelling round about it, the out-skirts of the Township being for the most Part uncultivated Land. Moreover, the 5 Towns in which the Church is setled in this Province, are bounded on one Side by the Sea. By the last Act of the two above recited, the Congregational Assemblies are called the Churches Established by Law. In the Act of Union the Church of England is Established in all his Majesty's Territories (Scotland only excepted).

By the Charter to this Province, Liberty of Conscience is granted to all Christians (except Papists) inhabiting here; and the General Court is expressly inhibited making any Laws repugnant to the Laws of England: And towards the latter End of the s.d Charter are these Words, viz, "And We do for Us, Our Heirs & Successors, Establish & "Ordain, that the said Orders Laws, Statutes & Ordinances, be by the first "Opportunity after the making thereof, sent or transmitted unto Us, Our "Heirs & Successors, under the public Seal; to be appointed by Us, for Our "or Their Approbation or Disallowance. And that in case all or any of "them shall at any Time within the Space of three Years, next after "the same shall have been presented to us, Our Heirs & Successors, "in Our or Their Privy Council, be Disallowed and Rejected, and

periori sæculo fuit *David Georgii*, ejusdemque commatis habetur *Henricus Nicolai*, & quæ ab eo instituta *familia charitatis*, itemque à multis *Coornhertus*, aliique. Succenturiantur etiam illis, qui hodie in Galliâ *Deistæ, Spiritusque fortes*, appellantur.

IV. Statuunt autem hi, præter Scripturam requiri aliud verbum internum, à Deo hominum mentibus immediatè suggestum, ad quod Scripturæ sensus explicentur, seu potius tanquam imperfecti corrigantur. Unde verbum externum litteram tantum volunt esse mortuam, & alphabetariorum rudimenta, ejusque usum regenitis & perfectis suis planè adimunt. *Illorum verbum internum.*

V. Pontificii vero, præter libros scriptos, necessarias esse volunt traditiones non scriptas, quæ parem cum Scripturâ anctoritatem habeant. *II. Pontificii traditionarii.*

VI. Conveniunt ergo in eo utrique, quod Scripturam imperfectam esse velint, atque aliam præterea fidei normam quærant. In hoc autem dissiliunt, quod eam Libertini in verbo & instinctu interno constituant, Pontificii in traditionibus: Libertini spiritum privatum singulis hominibus, Pontificii vero ecclesiæ, concilio, vel Papæ tribuant: quodque apud Libertinos spiritus ille sit vagus, apud Pontificios astrictus cathedræ alicui ac sedi; atque adeo ibi religio incerta & ex arbitrio cujusque dependens, hic autem violenta & tyrannica introducatur. *amborum convenientia & discrepantia.*

VII. Et Enthusiastarum quidem sententia non modo falsa, sed & vana & stulta est. Illud enim verbum internum aut sensum habet intelligibilem, aut non? si prius, tum verbo exprimi & scripto consignari potest, & ita erit verbum externum & scriptum; quod tamen illi rejiciunt: si posterius, tum ne quidem verbum erit, sed vigilantis somnium. *Enthusiastarum somnia refutantur.*

VIII. Præterea sententia hæc summè periculosa est, cum per eam non solum religio fluxa & incerta, sed prorsus nulla sit: quippe cum illa à privato cujusque spiritu & verbo interno dijudicanda statuatur; illud autem ipsum nullam extra se normam, à quâ dependeat, habeat. Contra monitum Apostoli Johannis, *Ne cuivis spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint.* 1. Joh. 4: 1. & Pauli dictum, *qui adultos propter habitum sensus exercitatos habere dicit, ad discretionem boni & mali.* Hebr. 5: 14. Unde illo principio semel admisso nullus est errandi finis, nulloque repagulo lubricus hominis intellectus reprimi aut coërceri poterit.

IX. Quin & retorqueri in adversarios potest privatus hic spiritus: quum enim illi suum urgent, nos nostrum ipsis opponere possumus spiri-

 tum,

tum, qui omnes ipſorum afflatus & enthuſiaſmos inſanos & improbos eſſe clamat; & cum S. Scripturam tollant, unicam ſpirituum dijudicandorum normam & regulam, non habent quo ſpiritus examinare, vel ſuum alteri præferre queant.

X. Prodigioſum autem eſt, quod pro ſuâ ſententiâ afferunt, verbum Dei eſſe ipſum Deum, adeoque eſſe infinitum & ſpirituale, quodque nullis verbis includi, aut ſcripturis & characteribus exprimi poſſit. S. Scripturam autem vocant verbum atramentarium, inanem thecam &c. Non enim verbum Dei eſt ipſa divina eſſentia, ſed Dei loquentis ſermo: nec litteræ & characteres proprie iſtud verbum efficiunt, ſed ſenſus iis expreſſus, & veritas ac ſapientia iis contenta. 1. Theſſ. 2:13. Neque etiam ſcriptione & chartâ illud polluitur ac prophanatur, cum illa non verbum Dei ipſum ſint, ſed ejus externum vehiculum tantum, & via, qua promulgatur.

Eorum objectiones. XI. Adducunt autem pro causâ ſuâ Scripturæ quædam loca. 1. *Erunt omnes docti a Deo.* Joh. 6:45. Verum etiam illi, qui externo verbi miniſterio docentur, à Deo docentur: licet enim *Paulus plantet, Apollo riget, Deus interim incrementum dat* &c. 1. Cor. 3: 5-9. Docti autem à Deo dicimur, cum doctrina illa, quæ externè ſonat in verbo, per Sp. S. cordibus noſtris inſcribitur. *Ipſi namque divinitus docti eſtis, ut diligatis alii alios.* 1. Theſſ. 4: 9.

XII. Atque idem docent 2. promiſſiones, *Indam legem meam menti eorum & cordi eorum inſcribam eam, & ero eis Deus, & ipſi erunt mihi populus: cognoſcent me a minimo eorum uſque ad maximum.* Jer. 31:33, 34. Hebr. 8: 8-12. Ibi enim, cum Deus promittit ſe *inſcripturum legem cordibus noſtris*, non internum aliquod verbum, diverſum ab externo, promittit (lex enim, quam Deus cordi inſcribit, verbo externo continetur) ſed uberiorem gratiam Sp. S. ſub N. T. quæ cum externo verbi miniſterio optimè conſiſtit. *Hæc ſcripſi vobis de iis qui ſeducunt vos. Sed unctio, quam vos accepiſtis ab eo, manet in vobis: nec neceſſe habetis ut quiſquam doceat vos* &c. 1. Joh. 2: 20, 26, 27. Unde & Chriſtus & Apoſtoli etiam verbo externo docuerunt.

XIII. 3. Adferunt dictum Chriſti Luc. 17: 20. ubi *regnum Dei* dicitur *intus in illis eſſe, nec venire μετὰ παρατηρήσεως.* Verum 1. Etſi regnum Dei cum *παρατηρήσει obſervatione* & pompâ externâ venire non debebat, tamen Chriſtus viſibiliter appariturus erat, & civitatibus Judææ verba Dei locuturus; quod & factum eſt. 2. Atque ἐντὸς ὑμῶν non de cor-

" and so signified by Us, Our Heirs & Successors, under Our or Their Sign
" Manual & Signet; or by Order in Our or Their Privy Council, unto the
" Gov.r for the time being, then such & so many of them as shall be so Dis-
" -allowed & Rejected, shall thenceforth Cease & Determine, and become
" utterly Void & of none Effect. Provided always, That in Case, We,
" Our Heirs or Successors, shall not within the Term of three Years after
" the Presenting of such Orders, Laws, Statutes or Ordinances, as
" aforesaid signifie Our or Their Disallowance of the same, then the said
" Orders Laws, Statutes & Ordinances, shall be & continue in full Force
" & Effect, according to the true Intent & Meaning of the same, until
" the Expiration thereof, or that the same shall be Repealed, by the
" Gen.l Assembly of Our said Province for the Time being.
Thus far the Charter. But We have Reason to believe, that many of the Laws of this province have never been presented according to the Directions given in the Charter. Otherwise (It is humbly conceived) they wou'd most certainly have been immediately Disallowed. As We hope these two Laws will be; the Church People throughout the whole Country being in the utmost Consternation ab.t them. One of the Rev.d M.r Miller's Hearers & Communicants, who lives about eleven Miles from the Church at Braintry, had three Warrants served upon Him, on Friday the 22.d of this Instant, and was then brought down to Boston to be committed to the common Goal; and the Constable threatens to bring the Father of the same Man down next Tuesday, in Order for Com-mitment. They threaten the Churchmen all over the Country, affirming themselves to be as firmly Establish'd as the Church is

is in England; and that We are now the Dissenters here.
And tho' they boast that they have now fully Effected all that was to have been done by the Synod; yet the Remembrance of your Lordship's seasonable & happy Interposition, in procuring that never-to-be-forgotten Letter from their Excellencies the Lords Justices, gives the Churchmen good Grounds for Hopes, that the Independents will as soon find themselves mistaken in this Case likewise; and that they will not be permitted to satiate themselves, & glut their Eyes with seeing the Church fall a Sacrifice, to appease the Manes of their defeated Synod.

May it please Your Lordship, I am

with the utmost Sincerity & Respect Y^r Lordship's

obedient Son & very much devoted, very humble Servt

Jno Checkley

Boston [illegible] New-England
March 31. 1728.

To the right Reverend Father in God
Edmund, Lord Bp of London.

cordibus Judæorum intelligi debet, quippe illi non habebant verbum Dei in ſeſe manens; ſed notatur, jam in medio eorum verſari Meſſiam, & adveniſſe regnum Dei, quamvis iſtud non crederent, & externam pompam ac παρατήρησιν quærerent.

XIV. 4. 2. Cor. 3: 6. *Littera occidit, Sp. vivificat.* Reſp. Per litteram non intelligi omne verbum externum, ſed Legem tantum, oppoſitè ad Euangelium, quatenus Sp. S. deſtituta eſt, ita enim tantum occidere nata eſt; ſicut verbum gratiæ, Sp. S. animatum, vivificat. 1. Cor. 3: 5.

XV. 5. Act. 2: 17, 18. *Somnia & viſiones locum habitura* in N. T. aſtruunt. Reſp. Vocabulis illis, ex œconomiâ Vet. T. deſumtis, revelatio & illuminatio uberior ſub N. T. quæ verbo externo & Sp. S. ope fit, intelligitur; ſicut & cultus Dei ſpiritualis ſub N. T. externo cultu V. T. adumbratur. *Nam ab ortu ſolis uſque ad occaſum ejus, magnum erit nomen meum in gentibus, & in omni loco ſuffimentum afferetur nomini meo & munus purum.* Mal. 1: 11.

XVI. 6. Pro ſp. privato urgent illud, *Spiritus ſpiritui noſtro conteſtatur* &c. Rom. 8: 16. Verum ibi intelligitur Spiritus in verbo & Scripturis loquens, qui noſtro ſpiritui gratiam & amorem Dei teſtetur & obſignet. *Et ego dixeram: quomodo ponam te in filiis! & dabo tibi terram deſideratam. Et dicebam: Pater mi, nomines me.* Jer. 3: 19. Similiter 1. Joh. 5: 6. cum dicitur *Spiritus eſt, qui teſtificatur ſpiritum veritatem eſſe,* ſenſus Apoſtoli eſt, Sp. qui in nobis eſt, nimirum Spiritus *fidei, teſtatur de ſpiritu*, qui eſt in Scripturis, & obſignat in cordibus noſtris veritatem, quam in Scripturis legimus. Ita ut teſtificatio Spiritus Dei ad ſpiritum noſtrum cum verbo Dei conjungenda ſit. *Unctio enim quam vos accepiſtis ab eo, manet in vobis: eadem unctio docet vos de omnibus, & ſicut docuit vos, manebitis in eo* &c. 1. Joh. 2: 26, 28.

XVII. Atque ita exploſo verbo illo enthuſiaſtico privato, ſingulis fidelibus communi, perluſtremus nunc aliud verbum, papiſticum, etiam enthuſiaſticum, ſed Papæ peculiare, quod nimirum in *traditionibus* conſiſtit. *De traditionibus Pontificiorum.*

XVIII. *Traditionis* nomen generale eſt, notans omnem doctrinam, ſive ſcriptam, ſive non ſcriptam: unde Paulus. *Retinete traditam doctrinam quam edocti eſtis, & per ſermonem & per epiſtolam noſtram.* 2. Theſſ. 2: 15. Speciatim pro ſcripta doctrina accipitur. Hinc Moſi à Jehova injungitur *ſcribere hoc memoriale in libro.* Exod. 17: 14. *Audivimus, -- Jeſum iſtum Nazaræum mutaturum ritus, quos tradidit nobis Moſes.* Act. *quid illæ ipſis ſint.*

 6: 14.

6:14. *Ego accepi à Domino, quod tradidi vobis*. 1. Cor. 11:23. Strictiori autem modo traditiones hic à Pontificiis accipiuntur, pro doctrinâ non scriptâ: non quod nusquam scripta sit, sed juxta Bellarminum, quod non à primo auctore scripta sit, aut quod in nullo libro Apostolico scripta inveniatur.

quam varia: XIX. Dividuntur autem illæ ipsis, cum ratione *auctorum*, tum ratione *materiæ*. Priori modo quædam sunt *divinæ*, quædam *Apostolicæ*, quædam *Ecclesiasticæ*, illæ à Christo ipso sunt acceptæ; istæ ab Apostolis institutæ; hæ vero sunt consuetudines antiquæ, vel à Prælatis, vel à populo introductæ & paulatim vim legis adeptæ.

XX. Quoad *materiam* distribuuntur in eas quæ sunt de *fide*, & de *moribus* seu *ritibus*; item in *perpetuas* & *temporarias*; denique in *necessarias* & *liberas*.

quo loco ipsis habeantur. XXI. Atque ita verbum Dei universum Scripturis contineri negant, sed præcipuam ejus partem traditionibus ferè assignant. Illas autem quidam eorum Scripturæ æquant absolutè, alii cum distinctione, quidam etiam præferunt & multis modis præponunt. Quæ omnia dolosè ita tegit & confirmat Concil. Trid. *ut pari pietatis affectu libros Scripturæ S. & sine scripto traditiones suscipiendas ac venerandas* esse jubeat.

Quid de illis statuendum sit. XXII. Nostros quod attinet, distinguunt illi inter *res*, quæ traduntur, & *modum* eas tradendi. Res vel necessariæ sunt, vel adiaphoræ & politiæ ecclesiasticæ tantum: priores omnes in Scripturâ continentur; prohibetur enim quilibet *addere ad verbum Jehovæ, vel detrahere de eo quicquam*. Deut. 4:2. *Anathema esto, si quis aliud, vel angelus è cœlo, euangelizet, præter id quod euangelizatum est*. Gal. 1:8. quæ posterioris generis sunt, in libertate ecclesiæ sunt positæ: juxta illud Apostoli, *Omnia decenter & ordine fiant*. 1. Cor. 14:40. Ratio, seu modus rerum tradendarum, vel est per *Scripturam*, vel per vivam *vocem* in quotidiano ministerio. Et hoc modo traditionem admittimus, quatenus sub eâ non solum ordinarias conciones & catecheses, verum etiam Scripturam ipsam comprehendimus.

XXIII. Distinguendum etiam est inter traditionem, ut dici solet, *auctoritativam*, quæ ex speciali revelatione Dei dependet, & *testimonialem* seu experimentalem, quæ sensuum testimonio & traditione nititur. Priorem urgent Judæi & Pontificii; nos autem posteriorem admittimus. Non ergo cum Sadducæis, ut & Socinianis, traditionem & catechesin omnem rejicimus; non potest enim Scriptura in mundo esse sine vivâ traditione,

pri-

primò virorum θεοπνεύστων, deinde posterorum *credentium.* Traditionem ergo de Scripturâ admittimus, sed talem quæ à Scripturâ dependeat, & extra eam nihil contineat.

XXIV. Distinguendum etiam est inter traditiones *dogmaticas*, fidei ac morum, & inter traditiones *historicas*, aut etiam *rituales*. De hisce ultimis nulli movemus controversiam, modo Scripturæ non repugnent, & libertati Christianæ non obsint.

XXV. Præiverunt autem in traditionibus cudendis Judæi. Hinc duplex apud eos erat Lex, *scripta* & *oralis*: hujus duas constituebant partes, 1. *præcepta* à sapientibus imposita, quæ erant sepimentum legis. 2. פירוש *interpretationem* legis scriptæ, quam quasi ex ore Dei acceptam venerabantur. ***Traditionarii primi Iudæi.***

XXVI. Originem ejus tribuebant Mosi, qui illam in monte Sinai acceptam tradidit Josuæ, hic LXX senioribus, hi Prophetis, Prophetæ Synogogæ magnæ, & ita porrò; donec tandem conscripta, & in Talmud, tanquam pandectas, relata est. Varia etiam δευτερώσεων genera habebant, Rabbinis adscriptarum, secundum quas Scripturas cabbalisticè, juxta mysteria litterarum & syllabarum, exponebant.

XXVII. Erat autem hoc Satanæ artificium, ut per legem hanc Judæos à lege Dei & scripti verbi scrutatione averteret. Unde factum, ut vera Scripturæ interpretatio neglecta, & antiqua patrum catechesis de Messiâ, & justitiâ ac regno Dei, quæ *clavis cognitionis* erat, Luc. 11: 52. occultata & mutilata sit; & falsæ interpretationes præceptorum Dei sint introductæ. Matth. 5. & 23. Capp.

XXVIII. Fatemur quidem, apud Judæos obtinere debuisse catechesin, & παράδοσιν doctrinæ prophetarum & seniorum, quam male damnasse videntur Sadducæi; & seniores populo præcepta disciplinæ imponere potuisse: jubentur enim turba & discipuli *servare & facere omnia quæ Scribæ & Pharizæi dixerunt ut servent.* Matth. 23: 2, 3. Verum omnia ad legem Mosis erant exigenda, & ex eâ demonstranda: sicut eo nomine Christus Pharisæos objurgat, quod *transgrederentur mandatum Dei per traditionem suam.* Matth. 15: 3. & perversè errabant Judæi, cum putabant synedrium non posse errare, & interpretationem ac פירוש legis, quam dabant, propter ipsorum auctoritatem recipiendam esse.

XXIX. Hisce autem traditionibus opponit Apostolus γραφὴν θεόπνευστον. 2. Tim. 3: 16. Et nullas traditiones Patriarchales, Mosaicas, vel Propheticas dari Scriptura aperte docet, ubi Mosem & Prophetas pro scriptis

eorum

eorum duntaxat ſumit. *Habent Moſem & Prophetas.* Luc. 16: 29. Et *exorſus à Moſe & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ſe ſcripta erant.* Ibid. 24: 27. *Si crederetis Moſi, crederetis mihi, nam ille de me ſcripſit: quod ſi ſcriptis illius non creditis, quomodo verbis meis credetis?* Joh. 5: 46. *Euangelium quod ante promiſerat per Prophetas ſuos in Scripturis Sanctis.* Rom. 1: 2.

Et exinde Pontificii.

XXX. Phariſæorum genuini filii & progenies ſunt Pontificii, qui eodem modo in Scripturam N. T. aç illi in Scripturas V. T. traditiones introduxerunt: quæ in N. T. eo magis rejiciendæ ſunt, cum nunc clavis cognitionis, id eſt, doctrina de Chriſto, juſtitia & regno Dei, olim per catecheſes tradita, quâque ſeniores myſteria & ænigmata Moſis ac Prophetarum populo reſerare & familiarius exponere debebant, jam ſcriptis Apoſtolicis clarè inſerta, & omnibus communis ſit reddita. *Nam erunt omnes docti à Deo.* Joh. 6: 45. *Et unctio, quam vos accepiſtis ab eo, manet in vobis, nec neceſſe habetis ut quiſquam doceat vos* &c. 1. Joh. 2: 27.

Quorum traditiones refutantur; cum Scripturæ dictis,

XXXI. Haſce autem traditiones non ſcriptas evertunt 1. illa quæ ſuperiori capite pro perfectione Scripturæ allata ſunt; in ſpecie hæc ſequentia: *Ne addite ad verbum illud quod ego Jehova præcipio vobis, neque detrahite de eo* &c. Deut. 4: 2. *Neque facitote ſecundum omnia, quæ nos hic facimus hodie.* Ibid. 12: 8. Quin imò *etiamſi nos, aut Angelus è cœlo euangelizet vobis præter id quod vobis euangelizatum eſt, Anathema eſto.* Gal. 1: 8. *Sacræ litteræ hominem ſapientem reddere poſſunt ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Jeſu; & tota Scriptura divinitus eſt inſpirata, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad diſciplinam in juſtitia: Ut perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonum perfecte inſtructus.* 2. Tim. 3: 15-18. quibus præterea addi poſſunt dicta. *Edixi filiis illorum in deſerto, in ſtatutis patrum veſtrorum ne ambuletis, & jura illorum ne obſervetis, neque ſtercoreis diis illorum vos polluatis: ego ſum Jehova Deus veſter, in ſtatutis meis ambulate, & jura mea obſervate ac facite ipſa.* Ezech. 20: 18, 19. *Ut qui ſciatis, vos non corruptibilibus rebus eſſe redemtos ex vanà illà veſtra converſatione, à patribus traditâ.* 1. Pet. 1: 18.

XXXII. 2. Imprimis contra illas facit locus Matth. 15: 6, 8, 9. ubi traditiones, tanquam imperfectæ & fermentum habentes, rejiciuntur: utpote quæ clavem cognitionis abſconderent, de juſtitiâ Dei non recte docerent, Matth. 5. & graviora legis facerent omitti ac hypocriſim inducerent: quod eſt *fermentum doctrinæ Phariſæorum & Sadducæorum.* Matth. 16: 12. *Quare vos tranſgredimini mandatum Dei per traditiones veſtras?* Ibid.

Ibid. 15:3. quæ eadem etiam Pontificiorum traditionibus conveniunt.

XXXIII. Nec excipere licet, damnari ſolum traditiones Scripturæ adverſas, non alias: Chriſtus enim non ſolum eas carpit, quæ fidei adverſabantur, verum etiam quaſcunque obſervationes, quibus conſcientiæ gravabantur, qualis erat lotio manuum ante cibum, propter conſcientiam & religionem, quaſi ad purificationem animæ hoc faceret: & Apoſtolus Col. 2: 20-23. condemnat etiam, ut traditiones humanas, res quæ habebant ſpeciem ſapientiæ, in cultu voluntario, & humilitate, & carnis maceratione, tantum abeſt, ut illæ tantum rejiciantur, quæ legi contrariæ ſunt. Tales autem ſunt pleræque Papiſtarum obſervationes & ritus; præterquam quod & multæ directè ſacræ Scripturæ adverſentur.

XXXIV. 3. Adverſantur ſpeciatim traditiones promiſſionibus de ſtatu N.T. *Omnes filii tui edocti erunt à Jehova.* Eſai. 54:13. ***Indam legem meam menti eorum & cordi eorum inſcribam eam*** &c. Jer. 31: 33. Quæ docent, legem Dei ſub N.T. palam & publice, remoto velo, quaſi in medio poſitum iri, ut nulli doctori, qui peculiare verbum adferat, aut velatum aliquod exponat & publicet, locus futurus ſit. *Vos autem ne vocamini* ***Rabbi, unus eſt enim Doctor veſter, nempe Chriſtus, omnes autem vos fratres eſtis.*** Matth. 23: 8, 10. *Non enim alia ſcribimus vobis, quam quæ legitis,* ***aut etiam agnoſcitis.*** 2. Cor. 1: 12, 13. *Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.* 1. Tim. 4:13. Quæ planè tollunt traditiones unius hominis pectori incluſas, qui ſolus eas eructare & fidelibus imponere poſſit.

XXXV. 4. Et cur eas Deus ſcripto conſignari non juſſit? Nulla enim eſt ratio, cur unam verbi ſui partem ſcripto, alteram vivo ſermone propagari voluerit. Et male omnino Eccleſiæ ſuæ conſuluiſſet, tam neceſſariam ſacræ doctrinæ partem incertæ hominum traditioni committendo. Nulla enim eſt traditio, quæ lapſu temporis corrumpi non poſſit: quod in promiſſione primævâ, quæ cito inter Adami poſteros corrupta fuit, apparuit; & ſimiliter in catecheſi Prophetarum, quæ licet iis tradita, qui in cathedrâ Moſis ſedebant, quæ particulares promiſſiones habebat, tamen adulterata & propemodum extincta fuit. Cumque in una gente, quæ uni templo & cathedræ affixa erat, hoc acciderit, quid de Eccleſiâ N. T. inter tot gentes diſperſâ, exiſtimandum?

tum rationibus.

XXXVI. 5. Unde vero diſcrimen iſtud hauſerunt, quod traditiones alias divinas, alias Apoſtolicas, quaſdam etiam Eccleſiaſticas faciunt? & cum eandem traditionem alii Apoſtolicam velint, alii tantum ab Eccleſiâ manare contendant, quis diſſenſum hunc componet? & cum multæ

olim falsæ traditiones in Ecclesiâ suppositæ sint, (jam enim sæculo v. falsi quidam Concilii Nicæni Canones ab Ecclesiæ Romanæ legatis producti leguntur) quis veras & germanas à spuriis discernet? & quo κριτηρίῳ? cum ad Scripturas eas examinari nolint: & quis nos certos faciet, eas incorruptas ad nos pervenisse?

XXXVII. 6. Quascunque autem adversarii hic regulas tradunt, recidunt eæ omnes ad auctoritatem & testimonium Ecclesiæ; verum hæc ipsa auctoritas Ecclesiæ vel maximè in quæstione est: deinde constat diversas olim Ecclesias, etiam Apostolicas, circa traditiones jam olim dissensisse, ut ex controversiâ de Paschate patet. Et quid si vel universa Ecclesia, inde à primis sæculis, in traditionem aliquam consenserit, an non in errorem consentire omnes potuissent? non enim majus privilegium Ecclesia Christiana habet, quam olim Judaica habuit.

XXXVIII. 7. Neque etiam dantur dogmata alia necessaria extra Scripturam, ut traditionibus opus sit. Pontificii quidem assignant traditiones tum de Scripturâ ipsâ, tum de aliis rebus. At vero traditiones de Scripturâ non concludunt dari traditiones extra Scripturam, de quibus solum quæstio est. Et traditio hæc de Scripturâ est tantum sensata, testimonialis, & experimentalis, quâ libri hi continuo Ecclesiæ usu commendati & ad posteros propagati sunt; quam admittimus, verba enim Dei semper in ore Ecclesiæ esse debuerunt: non vero revelata & auctoritativa, ut verbum Dei ab eâ dependeat.

XXXIX. 8. Quantum ad res alias, eæ vel in S. Scriptura continentur, ut pædobaptismus, personarum in essentiâ divinâ trinitas, Patris & Filii ὁμοουσία, Sacramentorum doctrina & numerus: vel non tam dogmata sunt, quam dogmatum appendices, ut quæ de perpetuâ virginitate Mariæ, etiam post partum, de remedio pro peccato originali pro fœminis in V. T. & masculis ante octavum diem morientibus, quærunt: quamvis hæc ipsa sufficienter scripturis comprehendantur, & magis ex eâ quam ex traditione constent; nam & beata virgo ut solius Christi mater in sacris litteris occurrit, & pertinet hoc judicium ad honorem virgini θεοτόκῳ debitum: & cum circumcisio semini Abrahami data esset, sub eo etiam fœminæ censebantur, & masculis circumcisis universa familia circumcisa habebatur: quod autem de masculis ante acceptum sacramentum morientibus urgent, errore nititur de necessitate & efficaciâ sacramentorum, ex opere operato, de quo postea: vel denique prorsus in Scripturam incurrunt, ut missa, sanctorum cultus, purgatorium, sacramenta spuria,

ſpuria, &c. Quanquam ad hos ipſos errores tuendos traditiones ab ipſis inventæ ſunt.

XL. Objiciunt autem Pontificii pro traditionibus ſuis verba Pauli, *Sicut tradidi vobis, traditiones retinete.* 1. Cor. 11: 2, 23, 34. *Tenete traditiones.* 2. Theſſ. 2: 15. Reſp. 1. Nihil hic occurrit niſi vox παραδόσεως, quæ quamcunque traditionem, ſive voce, ſive ſcripto, denotat, unde & duplicem hunc modum Apoſtolus in loco ad Theſſal. diſtinguit, *per ſermonem & epiſtolam.* Vid. 1. Cor. 15: 3. *Tradidi vobis.* 2. Neque etiam dicimus, omnia Chriſtianæ fidei capita duabus illis ad Theſſal. epiſtolis contineri; unde Apoſtolus illis adjungere potuit vivam & oralem ſuam doctrinam, qua univerſum Euangelium illis prædicaverat. 3. In loco vero 1. Cor. 11: 23. expreſſe agitur de traditione ſcriptâ; verſu autem 2. & 34. de ritualibus quibuſdam agit, quæ ut ſingula deſcripta ſint neceſſe non eſt, cum generali hac regula comprehendantur, *Omnia decenter & ordine fiant.* 1. Cor. 14: 40. *Adverſariorum objectamenta.*

XLI. Objic. etiam Joh. 16: 12. *Multa habeo vobis dicenda* &c. Qui locus etiam olim ab hæreticis pro erroribus & traditionibus ſuis ſæpe adoptatus eſt. Verum ad ſummum hinc colligitur, Apoſtolos quædam ante acceptum ſpiritum ignoraſſe, quæ tamen poſtea edocti ſunt, & de iis quoque Eccleſiam inſtruxerunt. Neque adeo de neceſſariis religionis capitibus hæc intelligi debent (illa enim neſciviſſe Apoſtolos dici vix poteſt, *Chriſtus enim omnia, quæ audivit à Patre ſuo, nota fecit iis,* ſcil. Apoſtolis. Joh. 15: 15.) quam quidem de ſingularibus quibuſdam myſteriis, utpote de vocatione gentium, ortu apoſtaſiæ, & aliis ad ſtatum Eccleſiæ N. T. pertinentibus accipi poſſunt. *Ioh. 16: 12.*

XLII. Patres quidem traditionum ſæpe mentionem faciunt. Verum 1. illa quæ Scripturis continentur, ſæpe traditiones appellant; & nunquam traditiones Scripturæ opponunt, cum omne judicium ex Scripturâ ferant. 2. Sæpe etiam per traditiones intelligunt ritus & cærimonias Eccleſiæ, de quibus nulla eſt controverſia, 3. & hæreticis quidem, contra fidem & fundamentum diſputantibus, ſæpe oppoſuerunt *præſcriptionem*; quia circa fundamentum nihil novi in Eccleſiâ audiri debebat, quod non antea ab Apoſtolis traditum & à fidelibus receptum eſſet; juxta illud, *Indam leges meas in mentem eorum, & in corda eorum inſcribam eas ---- & non docebit quiſque proximum ſuum, & quiſque fratrem ſuum.* Jer. 31: 33. & Hebr. 8: 10. Atque adeo meritò non præſcriptionem ſolum, ſed & *interpretationem Scripturæ ſecundum ſenſum catholicum* urge- *Quomodo eas urſerint Patres.*

 bant,

bant, hoc est, secundum regulam fidei, & promissionem illam, *Spiritus meus qui est in te, & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent ex ore tuo, aut ex ore seminis tui, aut ex ore seminis seminis tui, ait Jehova, ex hoc tempore usque in seculum.* Esai. 59: 21. quæ regula ad omnes ab Apostolis pervenerat. Unde Paulus: *nolite esse prudentes apud vosmet ipsos.* Rom. 12: 16. *Fundamentum aliud nemo potest statuere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus.* 1. Cor. 3: 12.

Et quomodo inde capiata à Satana occasio eas introducendi.

XLIII. Hanc autem occasionem arripuit Satanas, & traditiones ac hominum doctrinas inde occultè promovit, & humanum nomen in Ecclesiam invexit. Nam 1. sedes Episcopales erexit, & Ecclesiæ Romanæ, in qua incorruptior fides permanserat, magnam dignitatem conciliavit. 2. Interea primaria quædam doctrinæ capita negligentius tractabantur, & Doctoribus dicta quædam ambigua & periculosa excidebant, ex. gr. de merito & libero arbitrio. 3. Delatum est summum de religione judicium cathedræ alicui, vel concilio multitudinis illius, quæ Ecclesia dicitur. 4. Quæ auctoritas in immensum crevit, ita ut opiniones illius multitudinis pro dogmatis & explicatione fidei haberentur. 5. Unde factum ut tandem traditiones illius Ecclesiæ divinis scriptis æquipararentur: quod in concilio Tridentino perfectum est.

& per quos.

XLIV. Primi autem in Vet. Ecclesiâ traditiones jactare cœperunt hæretici, prætextu verborum *Christi, Adhuc multa habeo quæ vobis dicam* &c. Joh. 16: 12. & Pauli, *Sapientiam loquimur inter perfectos, non autem hujus seculi sapientiam, sed latentem in mysterio.* 1. Cor. 2: 6. *Serva depositum, & aversare oppositiones falsò nominatæ scientiæ.* 1. Tim. 6: 20. Imo & viventibus Apostolis eas jam fingebant impostores. Monebat enim jam tum Paulus suos: *Ne cito à mente dimoveamini, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos scriptam.* 2. Thess. 2: 2. Ac primus post eorum excessum eas produxit Papias, & multos eo prætextu in errorem induxit. Secuti sunt deinde Marcion, Montanus, Ptolemeus, Audiani &c. quin & Clemens Alexandrinus multa inconcinna, & Origenes multa venenata ex iis protulit & Ecclesiæ obtrusit. Nec aliter quoque Muhammed Alcoranum suum consarcinavit, quam conquisitis undique fabulis & narrationibus apocryphis.

Conclusio contra eas

XLV. Nos autem omnes illas Ecclesiæ Romanæ traditiones rejicimus, tanquam χάραγμα Bestiæ, juxta quod *omnes accipiunt characterem in manu sua dextra, aut in frontibus suis.* Apoc. 13: 16. & 20: 4. Cum

solum

ſolum verbum Dei ſcriptum *pro frontali inter oculos noſtros & ſigno in manibus noſtris ſufficiat.* Deut. 6: 8. & 11: 18. *& pro monumento inter oculos noſtros, ut ſit doctrina Jehovæ in ore noſtro.* Exod. 13: 9. Traditionum vero dubia ſit origo, incerta auctoritas, perplexus ſenſus, contrarietas frequens, moles immenſa, impoſſibiliſque eas internoſcendi ratio.

CAPUT X.

De Perſpicuitate ſacræ Scripturæ.

I. VT Scripturæ integer nobis conſtaret fructus, non ſolum divinam & perfectam illam eſſe oportuit, verum etiam *claram & perſpicuam*: quæ altera ejus perfectionis pars eſt, ut nimirum non ſolum non *muta*, verum etiam non *ambigua* ſit.

Ex Scriptura perfectione fluit ejus PERSPICUITAS.

II. Cum duplici hominum genere hic nobis res eſt, *Pontificiis* nempe & *Pelagianis*: quorum illi, ut Eccleſiæ auctoritatem & infallibilitatem exaggerent, & verbo non ſcripto locum faciant, Scripturam non omnia neceſſaria continere, quæque continet obſcure tradere urgent; ita ut ejus ſenſus nulli certo notus ſit, niſi aut Pontifici Romano, aut Eccleſiæ in concilio congregato.

Quomodo in controverſiam tracta: à Pontificiis,

III. Hi ſub gratiæ univerſalis prætextu, cujus vim in externâ verbi propoſitione & ſenſus ejus intelligentiâ potiſſimum ponunt, talem Scripturæ perſpicuitatem attribuunt, qua lucida ſit non ſolum in ſeſe, verum etiam reſpectu noſtri & omnium, qui ad eam legendam & percipiendam animum & operam adhibent.

& Pelagianis.

IV. Nos verò, ut medium inter duo hæc extrema teneamus curſum, præmittimus, dupliciter quæri poſſe de Scripturæ perſpicuitate vel obſcuritate, nempe vel à parte rei, vel à parte legentium. Non enim omnis Scripturæ claritas relativa eſt, reſpectu auditoris vel lectoris, ut quibuſdam videtur: nam ſicut ſol ſe ſeipſo, hactenus ſaltem clarus eſt, ut videri poſſit, ſive homo eum videat, ſive non: ſic etiam Scriptura, licet actu non ſit perſpicua niſi relata ad intelligentem, hactenus tamen in ſeipſa clara dici poteſt, quatenus ex ſe talis naturæ eſt, ut à ſubjecto capaci intelligi poſſit. Duplici autem modo Scriptura clara vel obſcura dici poteſt, ſeu ratione myſteriorum, quæ in ea traduntur, ſeu ratione ipſius traditionis. Illo

Quomodo ea aſſerenda.

modo nihil omnino Scripturâ obſcurius eſſe poteſt, cum illius myſteria omnem rationem & captum ſuperent. Traditionis vero reſpectu dicimus Scripturam ita perſpicuam eſſe, ut ea quæ in ipſa traduntur, ex illa ipſa ſufficienter intelligi poſſint.

V. Quod ita tamen intelligimus, 1. ut non negemus, non paucos in S. Scripturâ occurrere locos obſcuriſſimos. 2. ſed eam in rebus ad ſalutem neceſſariis perſpicuam dicimus, 3. atque eas res, prout in univerſo Scripturæ corpore occurrunt, conſideramus, non vero prout his vel illis locis aliquanto forte obſcurius proponuntur. 4. idque ſi adhibeatur ſufficiens attentio & diligentia. 5. ſi deponantur præjudicia, 6. ſi adſit illuminatio Sp. S. vel *erudiens* ſolum, ad doctrinam, vel *ſanctificans* etiam, ad ſalutem. 7. Denique talem eam eſſe aſſerimus pro variâ Eccleſiæ ætate: ſicut illa enim tempore, ita etiam profectu creſcit; unde illa perſpicue nunc traduntur, quæ olim in V. T. patribus latebant: *Tu vero, Daniel, occlude hæc verba, & obſigna hunc librum ad tempus determinatum uſque; percurrent enim multi, & augebitur cognitio.* Dan. 12: 4, 9. *Loquimur ſapientiam Dei in myſterio, hoc eſt, occultam illam, quam præfinierat Deus ante ſæcula ad gloriam noſtram.* 1. Cor. 2: 7. *Mihi data eſt hæc gratia in lucem proferendi omnibus, quæ ſit communio myſterii, quod erat abſconditum à ſæculis in Deo.* Eph. 3: 9. 8.

Qua probatur. 1. ex Scriptura ipſius teſtimoniis.

VI. Atque ita perſpicuam eſſe Scripturam patet, 1. ex S. Scripturæ teſtimoniis. *Teſtimonium Jehovæ eſt certum, ſapientem faciens fatuum.* Unde *lucerna* appellatur, Pſal. 19: 8. *Lucerna pedi meo ſunt verba tua.* Pſal. 119: 105. Et *lucerna ſplendens in obſcuro loco,* 2. Pet. 1: 19. *quæ lucerna accenditur, & imponitur candelabro, & ſplendet omnibus qui ſunt in domo.* Matth. 5: 15. Speciatim de Veteri Teſt. *Indam legem meam menti eorum, & cordi eorum inſcribam eam.* Jer. 31: 33. *Præceptum hoc non occultum eſt à te, neque longinquum.* Deut. 30: 11. coll. cum Rom. 10: 6, 7, 8. *Ne dicas in corde tuo, quis aſcendet in cœlum? --- prope te verbum eſt, in ore tuo, & in corde tuo.* Multo magis ergo doctrina Euangelii & N. T. clara erit, tanta luce per Chriſtum & Euangelium jam diffusâ. *In ipſo* enim *vita erat, & vita erat lux illa hominum* Joh. 1: 4. & 5: 9. Quare Paulus & Barnabas dicunt, *eum eſſe conſtitutum, ut ſit lux gentium.* Act. 13: 47. & Paulus dicit ſe eſſe miſſum, *Ut aperiat oculos gentium, & convertat eos à tenebris ad lucem.* Ibid. 26: 18. *Commendans ſe ipſum declaratione veritatis apud omnem conſcientiam hominum. Quod ſi opertum eſt Euangelium noſtrum, iis qui pereunt opertum eſt.* 2. Cor. 4: 2, 3.

Gratia enim *nunc manifesta facta est per adventum Christi, qui vitam & incorruptibilitatem in lucem produxit per Euangelium.* 2. Tim. 1: 10. Et *illuxit illa gratia Dei salutifera quibusvis hominibus.* Tit. 2: 11.

VII. Excip. adversarii, agi istis locis vel tantum de parte aliqua Scripturæ, nempe decalogo, qui naturaliter notus est, ut in Psalmis: vel de verbo Dei, non quatenus scriptum est, sed quatenus est in ore Ecclesiæ: vel denique Scripturas dici lucidas, non quod facile intelligantur, sed quod intellectæ mentem illustrent. Resp. 1. Agi in Psal. 19. & 119. de doctrina gratiæ, cujus solius est animum recreare, & gaudio perfundere: & Petrus non decalogum solum, sed universum sermonem propheticum lucernam appellat. *Habemus* (inquit) *firmissimum illum sermonem propheticum, quem benefacitis quod attenditis, velut lucernam splendentem in obscuro loco, usque dum dies illuxerit, & lucifer exoriatur in cordibus vestris.* 2. Pet. 1: 19. 2. & de verbo scripto agitur; nam David expresse legem Dei, nimirum *à Mose descriptam.* Deut. 31: 9. quamque etiam *reges, insidentes solio regni sui, in libro describere* debebant. Deut. 17: 18. lucem appellat: unde & elogia illa alibi Scripturis tribuuntur. *Quæcunque ante scripta sunt, ad nostram doctrinam ante scripta sunt, ut per tolerantiam & consolationem scripturarum spem habeamus.* Rom. 15: 4. *Hæc scripta sunt, ut credatis Jesum esse Christum, Filium illum Dei, & ut credentes vitam habeatis per nomen ejus.* Joh. 20: 31. *Sacræ literæ nos possunt sapientes reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Jesu.* 2. Tim. 3: 15. 3. denique non solum lucida, sed & illuminare, & sapientiam imperito dare Scriptura dicitur; ita ut simul formaliter & effectivè lucida sit, utpote quæ radios spargit instar solis, vel luminis, & in ipsis tenebris lucet, & potenter vel invitis oculis sese ingerit.

VIII. 2. Patet hæc S. Scripturæ perspicuitas etiam ex fine & scopo ejus. *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.* Rom. 15: 4. *Hæc scripta sunt ut credentes vitam habeatis.* Joh. 20: 31. Jam vero Deo denegari non potest quod non denegatur homini sapienti, nempe scribere tam clare ac intelligibiliter, ac requiritur ad scopum ejus. *2. ex scopo Scripturæ.*

IX. 3. Cum ergo Scriptura à Patre luminum profecta sit, de quo dici nequit quod clarè loqui vel non potuerit, vel non voluerit; cumque sit canon, & formula cognitionis & pietatis, & revelatio justitiæ Dei, perspicuam illam esse oportet. *3. ex auctore ejus.*

X. Et vero multiplex quoque perspicuitatis hujus ratio est. 1. Quod nul- *Cujus perspicuitatis*

multiplex est ratio. nullum ejus dictum pro falsa sententiâ allegari possit sine violentia, quæ à vigili conscientia deprehendi non possit. 2. Quod continet certam veritatis analogiam & *conformitatem fidei.* Rom. 12 : 6. *Nullum enim mendacium est ex veritate.* 1. Joh. 2: 21. 3. Quod continet *clavem cognitionis*, nimirum Christum Dominum & justitiam ejus, Luc. 11: 52. *Nam testimonium Jesu, est spiritus prophetiæ.* Apoc. 19: 10. In quo capite omnes promissiones Dei omnesque typi concentrantur. 4. Quod doctrina resipiscentiæ & officiorum perfectissimè in toto Scripturæ corpore tradita sit. 5. Quod prophetiæ rerum futurarum seriem signantes ordine sapientissimo expositæ sunt. 6. Quod formula illa fidei & charitatis non semel in Scripturâ occurrat, sed sæpissimè repetita cum novâ semper luce & sapientiâ; quodque nihil obscurius dicatur, quod non clarius & apertius alibi exprimitur. 7. Quod Scriptura utatur stylo & verbis Deo ac rebus, quas tractat, dignissimis. 8. Quod in historiis, chronologiis & genealogiis scopus earum semper attingatur & exponatur, etsi multæ earum circumstantiæ implicatiores sint.

Quibus obscura sit Scriptura. XI. Si vero Scriptura obscura est, talis est tantum homini natura cæco & indurato, præcipuè ubi accedit judicium divinum. *Occalluerunt mentes illorum: nam ad hunc usque diem, cum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est.* 2. Cor. 3: 13-15. Præcipuè autem ita excæcantur illi, qui verbum Dei audiverunt & rejecerunt. *Audite indesinenter, at ne intelligatis, & videte indesinenter, neque cognoscatis: pinguescat cor populi istius, & aures ejus ingravescant, oculi ejus conniveant, ne videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, seque convertat, & sanitas obveniat ei.* Esai. 6: 9, 10. *Fieri non potest, si prolabantur, ut denuo renoventur ad resipiscentiam, ut qui rursum crucifigant sibi Filium Dei, & ignominiæ exponant* &c. Hebr. 6: 6, 7, 8.

Objectiones in contrarium, & fontes solutionum. XII. Objectiones contrarias quod attinet, fundamenta solutionis earum sunt in sequentibus observationibus, seu distinctionibus. 1. Aliud est agere de hominum defectibus, ignorantiâ, malitiâ &c. aliud conqueri de Scripturæ obscuritate. 2. Aliud est in genere & indefinitè allegare Scripturæ obscuritatem, aliud eam probare in rebus necessariis. 3. Aliud est sermonem Scripturæ esse obscurum vel propter *vocum* ipsarum, vel propter *rerum*, ad quas significandas adhibentur, obscuritatem; quæ ultima obscuritas non male vocari potest obscuritas *veri sensus*, sicuti prior *obscuritas literalis* sensus est. In Scripturâ non adeo occurrit obscuritas prior, sed magis posterior, & plerumque non tam verba Scripturæ obscura sunt,

ſunt, quam res illius. Et obſcuritatis verborum Scripturæ quidem varia cauſa eſt: res verò ejus obſcuræ ſunt; ſive quia illæ remotiores ſunt à principiis naturæ; ſive etiam à principiis Scripturæ, h. e. rebus illis quæ in Scripturâ apertè traduntur & intellectu faciles ſunt; ſive quia remotæ ſunt ab agendi rationibus nobis uſitatis. In prioribus generibus obſcuritatis origo eſt ab intelligendi difficultate: in poſteriori genere difficultas à voluntate proficiſcitur.

XIII. 4. Res item neceſſariæ diverſimode conſiderari debent, ſecundum diverſam Eccleſiæ ætatem & ſtatum, ſive ſub V. ſive ſub N. T. obſcura potuerunt tunc eſſe, quæ nunc maximè clara ſunt.

XIV. 5. Aliud eſt res ad ſalutem neceſſarias in ſe ipſis eſſe ſublimes, aliud eas accommodatè ad captum noſtrum in Scripturâ proponi; ſi non ad plenam iſtarum rerum ſcientiam, ſaltem quantum ad fidem ſufficit.

XV. 6. Nec excludimus à Scripturæ intelligentia omnem laborem &c. qui neque prudenti lectioni ſcriptorum humanorum denegari ſolet; neque etiam publicum verbi miniſterium: ſolummodo tribunal infallibile Eccleſiæ excludimus, ſine quo nullus Scripturæ ſenſus certus hauriri poſſit; cum illum hauriamus per media legitima ex ipſa Scripturæ collatione & lumine ejus proprio. *Legebant legem Dei explanatè: & exponendo ſenſum dabant intelligentiam per Scripturam ipſam.* Neh. 8: 9. *Quotidie examinantes Scripturas, an hæc ita ſe haberent.* Act. 17: 11.

XVI. 7. Nedum ut illam perſpicuam dicamus cum excluſione auxilii Sp. S. & conſequenter precum ac piorum motuum cordis. Cum ſine hiſce verba, ſententiæ & conſequentiæ Scripturæ intelligi quidem poſſint, non vero ad ſalutem ipſa credi, aut per eam quis converti & ſanctificari poſſit. Atque hanc vivam & experimentalem cognitionem legis petit Propheta David, dicens: *Revela oculos meos, ut cernam mirabilia ex lege tua.* Pſal. 119: 18.

XVII. Quod autem objiciunt, multa in S. Scripturâ occurrere, quæ ſibi videantur contraria, multa ambigua, imperfecta, præpoſtera, tropica & figurata: ea adhibito ſtudio non difficulter intelligi & explicari poſſunt; & in talibus locis vel ea quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt non occurrunt, vel etiam alibi in locis clarioribus eadem occurrunt. Nullibi autem monemur difficultates haſce aut defectus humanos ſuperare per infallibilem Eccleſiæ auctoritatem, & nullibi ad prætenſum iſtud tribunal relegamur; hoc enim eſſet ſcrutationem verbi divini mutare in ſcrutationem verbi humani, & loco ſpiritualis infantiæ introducere ſervitutem & ſtupiditatem, contra dictum Pauli: *Ne eſtote pueri prudentia, ſed malitia infan-*

tes, prudentia vero adulti estote. 1. Cor. 14: 20.

XVIII. Præcipuè objici solet ex loco 2. Pet. 3: 16. *in epistolis Pauli* esse δυσνόητά τινα *nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumque stabiles detorquent.* ℞. 1. Concesso, hæc de Pauli epistolis, non vero de rebus ipsis in iis contentis, accipienda esse, cum hæc δυσνόητα τινὰ *quædam* duntaxat sint, sequitur reliqua esse εὐνόητα, adeoque perspicua. 2. Emphasis est in voce στρεβλοῦσιν, à tortura desumta, per quam Scripturæ vis fit: unde sequitur, illam cæteroquin nisi detorqueatur, perspicuam esse.

Non tamen lumini naturali perspicua est Scriptura.

XIX. Ita Scripturæ perspicuitate adstructâ contra Pontificios, non tamen asserimus illam omnibus promiscuè tam claram esse, ac Pelagiani, Sociniani & Remonstrantes volunt: qui ad ejus intelligentiam nullum aliud requirunt lumen, quam rectæ rationis, aut saltem istius gratiæ universalis, quæ omnibus hominibus communis est, aut si Sp. S. gratiam requirant, hoc tantum ideo volunt, ut per eam expeditius & facilius Scripturam intelligamus.

quousque illi homini naturali perspicua sit.

XX. Fatemur nos fundamentalia ab unoquoque intelligi posse theoreticè, h. e. juxta sensum grammaticum, non verò practicè, h. e. cum assensu & fidei obsequio. Intelligi potest ab irregenito sensus *litteralis*, non vero *spiritualis*; *verba* ejus, non vero *res* & mysteria.

XXI. Aliud nimirum est quærere de Scripturæ *intelligentiâ*, aliud de *fide* & assensu. *Intelligentiam* Scripturæ quod attinet, quædam in verbo Dei tam clarè proposita sunt, ut ab omnibus, qui sine præjudiciis ea legunt, intelligi possint: alia vero, non propter modum proponendi, sed rerum ipsarum naturam, tam obscura sunt, ut non sine explicatione, sive Sp. S. illuminatione intelligi possint.

XXII. Ut verò non solum in intellectu homo convincatur de verbi divini veritate, verum etiam ea quæ intelligit credat, amet, velit & perficiat, non tantum opus est illuminatione intellectus, verum etiam infusione caritatis, & collatione bonæ voluntatis. Verbum prædicatum dare interdum potest sui notitiam, Spiritus vero Dei solus bonam voluntatem: & aliud est, Deum manifestari nobis in intellectu, aliud eum manifestari in consçientiâ & corde. *In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes, ne irradiet eos illustratio Euangelii gloriæ Christi. --- Deus, qui dixit, ut è tenebris lux splendesceret, is est qui splenduit in cordibus nostris.* 2. Cor. 4: 4, 6. Sed hæç præcipuè ad doctrinam gratiæ spectant.

1. Cor. 2: 14.

XXIII. Tota autem hæc res conficitur Cap. 1. Cor. 2. per totum, præcipuè autem ℣s 14. ubi dicitur, *hominem animalem non recipere ea quæ sunt*

ſunt Spiritus Dei; ſtultitia enim illi ſunt: & non poteſt cognoſcere, quia ſpiritualiter diſcernuntur. Ubi 1. ψυχικὸς ἄνθρωπος non exprimit certam ſpeciem hominis naturalis, hominem nimirum qui *animum*, h. e. *affectus humanos ſequitur*, ut Eraſmus; ſed ſimpliciter hominem irregenitum, & qualis ſine Spiritu Dei eſt, ſeu in quo ſola naturalis & animalis anima dominatur. *Eſt enim corpus animale, & eſt corpus ſpirituale: at ſpirituale non eſt prius ſed animale, deinde ſpirituale.* Vide 1. Cor. 15: 44, 46. Qualis appellatur caro; ſiquidem *quod ex carne genitum eſt, caro eſt.* Joh. 3: 5, 6. *Spiritum non habens*, Jud. ℣s 19. qui ideo *naturalis* benè vertitur, quum naturâ omnis homo talis ſit, & natura in tali dominetur: licet cæteroquin vox ψυχικὸς naturam non diceret: 2. dicitur, *illum ea quæ ſunt Sp. Dei non recipere*: quod intelligendum de intelligentiâ cum aſſenſu & fide conjuncta, hoc eſt, de approbatione & aſſenſu. quod ratio addita ſuadet. Nam 3. οὐ δέχεται, ὅτι μωρία αὐτῷ ἐστι *non recipit, quia ſtultitia illi ſunt.* 4. Quin & alterum adjungitur, *non poteſt cognoſcere, quia ſpiritualiter diſcernuntur*, h. e. ſine Sp. Dei non examinantur & expenduntur. Nam *ſenſus carnis inimicitia in Deum eſt.* Rom. 8: 7. *Sed unctio docet vos de omnibus.* 1. Joh. 2: 27.

CAPUT XI.

De Scripturæ Uſu & Lectione.

I. Cum Scriptura ita perſpicua ſit, *utilis eſt ad doctrinam, redargutionem, correctionem, diſciplinam in juſtitiâ; ut homo Dei ſit ad omne bonum opus exaptatus.* 2. Tim. 3: 16, 17. Alios Scripturæ uſus, *ut* nempe *per tolerantiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus*, vide Rom. 15: 4. & Act. 18: 24, 25. *ubi Apollos, potens in Scripturis, initiatus via Domini & fervens ſpiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ ſunt Domini.* *Scripturæ utilitas & uſus.*

II. Ad hoſce autem uſus percipiendos, neceſſaria eſt Scripturæ *lectio*, omnibus præſcripta, cum in Vet. tum in N. T. In V. T. univerſo populo injungitur. *Erunt verba iſta, quæ ego præcipio tibi, in corde tuo* (ait Jehova) *eaque acutè ingeres filiis tuis, ac loquêris de iis, cum ſedes domi tuæ* &c. Deut. 6: 6, 7. ſpeçiatim autem regi, Deut. 17: 18, 19. ubi præcipitur, ut rex *exemplar legis ſibi deſcribat*: ſicut etiam legibus Judæorum quilibet *Illius* LECTIO *præcepta omnibus in V. T.*

de populo exemplar legis propriâ manu descriptum habere tenebatur, juxta Deut. 31: 19. ut illi id explicant; & si vulgaris aliquis Israëlita litteras nesciret, per alium hoc sibi præstari curare tenebatur. Quod quanto studio ad superstitionem usque ab iis fiat, ex auctoribus constat.

& in N. T.

III. Idemque præceptum in N. T. factum apparet, ex verbis Abrahæ. *Habent Mosen & Prophetas: audiant eos.* Luc. 16: 29. Ideo etiam *à puero sacras literas* Timotheus novisse dicitur. 2. Tim. 3: 15. Et Eunuchus *sedens in curru, legebat Esaiam Prophetam.* Act. 8: 28. Hinc etiam *generosiores* prædicantur *Beroënses iis qui erant Thessalonicæ; quum quotidie examinarent Scripturas, an hæc ita se haberent.* Ibid. 17: 11. Imò Paulus precatur, *ut sermo Christi habitet copiose in fidelibus, cum omni sapientia, docendo & admonendo sese invicem mutuo* &c. Col. 3: 16. *Scrutamini Scripturas.* Joh. 5: 39. Quo postremo loco Christus non solum morem istum Judæorum indicat, sed & toto contextu eum probat ac commendat.

Quam & Scripturæ elogia arguunt,

IV. Quod etiam evincunt Scripturæ elogia. Cum fons omnis consolationis esse dicatur. *Ut per consolationem Scripturarum spem habeamus.* Rom. 15: 4. & testamentum Dei, instrumentum connubii spiritualis, medicina animæ, pabulum vitæ, gladius spiritualis, &c. insigniatur.

& continua populi Dei praxis.

V. Unde & hæc continua populi Dei fuit praxis. Apud Judæos obtinebat lectio legis septennalis: *a fine enim septem annorum stato tempore anno intermissionis præcipitur* à Mose *sacerdotibus, ut legant legem hanc coram toto Israële.* Deut. 31: 10, 11, 12. Sabbatica in Synagogis. *Moses enim in Synagogis per singula Sabbatha legebatur.* Act. 15: 21. quem morem etiamnum observant, certo & præfixo tempore legis lectionem per sectiones jugiter absolventes.

VI. Apud Christianos veteres idem obtinuit; ut ex homiliis & scriptis Patrum apparet: qui omnes lectionem Scripturæ toti populo commendant.

VII. Similiterque sequentibus sæculis hic populi Christiani usus fuit: testantibus, & ad id studium fideles exhortantibus, Gregorio Magno, Damasceno, Beda, Theophylacto, qui sæculo XI floruit; denique Bernardo, qui sæculo XII vixit.

Quæ variis artibus ac gradibus imminuta, & tandem sublata est.

VIII. Deinceps autem variis artibus & quasi gradibus sacræ lectionis usus imminutus est, & tandem eviluit. Prima infractio facta est per theologiam Scholasticam, per quam Patrum dicta, Pontificum decreta & philosophorum placita Scripturæ adjuncta sunt; & per has tenebras lux illa paulatim oppressa est, quamvis melioris genii viris reclamantibus.

IX. Se-

IX. Secunda Scripturæ oppugnatio facta fuit per revelationes singulares, modo his, modo illis factas; speciatim circa statum mortuorum & purgatorium, sæculo XII & seqq.

X. Succeffit tertia, magis tamen conatu, quam fucceffu, per novum illud Euangelium, Sp. S. feu æternum dictum, circa annum cIↄ CCLVI.

XI. Quarta clades ipfi illata fuit per Legendas fanctorum, quæ populo Scripturæ loco obtrufæ, quin & illi prælatæ fuère.

XII. Quintum & ultimum vulnus Scripturæ illatum eft per canones Concilii Tridentini, & decreta Pontificum, Cæfarumque edicta inde confecuta; quibus plebs Chriftiana, tanquam porci & canes, à facro illo pabulo abacta fuit, multaque contumeliofa in S. Sripturam publicè jactata & defenfa fuerunt.

XIII. Tantæ autem tyrannidis invidia fraude ac dolo obtegenda erat. *licet dolo tecta,* Unde in catalogo librorum prohibitorum canone IV. Sripturæ ufus permittitur iis, qui ejus rei facultatem ab ordinario obtinuerunt: quæ regula tamen ita explicatur in indice Sixti Quinti & Clementis Octavi, ut omnibus Epifcopis, Inquifitoribus &c. omnis poteftas facultatem illam concedendi adempta pronuncietur: fub Bibliis facris etiam eorum fummariis & compendiis comprehenfis.

XIV. Prætextus obtenditur, ne vulgus imperitum in hærefes prolabatur. *& prætextibus incrustata.* Sed vanus: nam è contrario Scripturæ ad formandos mores & fidem per fe conducunt. *Doctrina Jehovæ eft integra, reftituens animam. teftimonium Jehovæ verax, fapientiam afferens imperito. Mandata Jehovæ funt recta, lætificantia animum.* Pfal. 19: 8, 9. Nec hærefeos periculum tam à populo, quam à litteratis & perversè doctis imminet. Et cur imagines potius à confpectu plebis non removent, quæ earum afpectu & cultu in graviffimam idololatriam, vel ipfis adverfariis fatentibus, incidit? quod etiam de Scripturæ obfcuritate caufantur, fupra explicatum eft. Sed vera caufa cur facros codices vulgi manibus eripiant, hæc unica eft, ne ipforum herefes nimirum à populo Chriftiano deprehendantur.

XV. Alia autem nobis mens eft, qui Scripturam populo commendamus, & legendi methodum fingulis pro captu prȩfcribimus, adjunctis ante omnia precibus ad lumen cœlefte follicitandum. Neque ideo publicos cœtus, aut verbi minifterium deftruimus, cum aliter doceat Sriptura facra, *non deferendas* nempe *effe congregationes*, Hebr. 10: 25. & fubordinata fe invicem non tollant.

CAPUT XII.

De Scripturæ Interpretatione.

Scripturæ INTERPRETATIO.

I. SEquitur Scripturæ Interpretatio, quæ perſpicuitatem ejus in uſum vertit. Hæc autem duplex eſt, una, quæ rem ipſam ſpectat, & vocatur *explicatio*; altera, quæ verba ſpectat, & dicitur *verſio*. Circa priorem videndus primo Script. *ſenſus*, inde eum interpretandi *poteſtas, norma, viæ, latitudo, præſuppoſita* & *modus*.

II. Eſt autem Scripturæ ſenſus id, quod Scriptura ſignificat ſingulis locis, ſive ſenſus ſit *litteralis*, ſive *myſticus*. *Litteralis*, alias hiſtoricus dictus, eſt, qui oritur ex verbis Scripturæ, proprie vel figuratè ſumptis.

Scripturæ SENSUS *quotuplex.*

III. Aliud autem hic eſt ſenſus *literalis*, aliud *verus*. Veri Scripturæ ſenſus hæc eſt proprietas & prærogativa ſupra ſcripta humana, quod omnis ejus verus, ſenſus, h. e. quem auctor intendit, ſit quoque veritas, id eſt, quod ſemper veritatem contineat. Sicut etiam ex adverſo omnis veritas in S. Scriptura eſt verus ejus ſenſus: omnis enim & quilibet ſenſus verus qui ex verbis Scripturæ legitimè elicitur, eſt verus auctoris ejus, Sp. S., ſenſus, quem ille in animo habuit.

IV. Senſus ſpiritualis ſeu *myſticus* eſt, quem non voces primò & proximè ſignificant, ſed res vocibus ſignificatæ: qui à ſcholaſticis diſtinguitur in *allegoricum*, ubi ſenſus litteralis transfertur ad ſignificationem rei ſpiritualis in N. T. juxta illud Paulinum, ubi *per duos illos filios Abrahami, unum ex ancilla, unum ex libera, aliud quid figuratur; nam hæc ſunt duo illa teſtamenta.* Gal. 4: 24. *tropologicum*, cum fit tranſlatio ad mores. *Propter nos enim illud de non obligando ore bovi trituranti ſcriptum eſt, quod ſub ſpe debeat is, qui arat, arare* &c. 1. Cor. 9: 9, 10. & *anagogicum*, cum verba transferuntur ad ſignificandam vitam æternam. Pſal. 95: 11. *Juravi eos non ingreſſuros in requiem meam.* conf. Hebr. 4: 9. *Reliquus eſt ergo aliquis ſabbatiſmus populo Dei.*

ejus abuſus.

V. Verum diſtinctio hæc nova eſt; cum apud veteres promiſcuus harum vocum fuerit uſus: ſenſus autem hoſce tuentur Pontificii, ut ita dogmata quædam ſua aſſerant, quæ bonâ ex parte ſenſuum horum beneficio probant.

unde ortus.

VI. Origo hujus abuſus Judæis debetur; qui triplici vocabulo Scri-

pturæ ſenſus exprimunt. 1. eſt תִּשְׁרְיו *auditus*: 2. פְּשַׁט *ſimplicitas*: 3. פְּרַשׁ *inquiſitio.* Illo notatur ſenſus litteralis; iſto ſenſus quem proprie & ſimpliciter intendit Sp. S.; hoc, ſenſus allegoricus, quem præter Sp. S. mentem ſenſui litterali affingunt Rabbini.

VII. Atque hunc expoſitionis modum etiam ſecutus eſt Philo Judæus, & inter Chriſtianos Origines: à quo derivatum hoc cacoëthes Pontificiis placuit. Nos paucis aphoriſmis, quid de hiſce tenendum ſit, explicabimus. *quid de ſenſu Scripturæ ſtatuendum.*

VIII. 1. In omni Scripturæ loco eſt ſenſus aliquis litteralis, ſive proprius, ſive figuratus.

IX. 2. Senſus cujuſque loci litteralis unicus tantum eſt: alioquin enim univerſus Scripturæ ſenſus & explicatio foret incerta, ambigua, & prorſus nulla.

X. 3. In typis quidem alius eſt ſenſus verborum, alius ſenſus typorum; ſed unicus tamen tantum eſt litteræ ſenſus: alter autem ſenſus non eſt Scripturæ verborum, ſed rerum ipſarum, quæ verbis illis ſignificatæ ſunt; unde ſenſus myſticus tum oritur. Unus ergo tantum eſt ſenſus, ſed duæ ſunt unius ſenſus partes.

XI. 4. Alii ſenſus, qui primi ſenſus ſunt conſequentiæ, non faciunt ſenſum peculiarem, ſed illius applicationem tantum ad uſum: quod variis modis fieri poteſt, ſive per tropologiam, ſive per allegoriam, ſive per doctrinam, &c. quamvis allegorica & anagogica applicatio incertior & rarior ſit.

XII. Uno ergo verbo: litteræ ſenſus tantum unicus eſt, ſive ſimplex, ut in hiſtoriis & prophetiis; ſive compoſitus, ut in typis: applicatio autem ejus diverſa eſt, per uſus nimirum theoreticos & practicos; quo allegoria, anagogia, & tropologia ſpectant.

XIII. 5. Senſus myſticus non invenitur in omni Scripturæ loco: ſed tunc tantum admittendus eſt, ubi Sp. S. occaſionem & fundamentum ejus præbet; quod certis gnoriſmatis dignoſci poteſt.

XIV. 6. Ubi ſenſus litteralis & myſticus concurrunt, myſticus nobilior eſt, & magis intenditur à Sp. S. quam litteralis: uti videre eſt in illo Moſis: *Ne capiſtrato bovem triturantem.* Deut. 25:4. & Pauli: *Non obligabis os bovi trituranti: Num boves curæ ſunt Deo? propter nos enim hoc ſcriptum eſt* &c. 1. Cor. 9:9, 10. Quo ſimilitudo ſagittarum Jonathanis 1. Sam. 20. à Theologis referri ſolet.

XV. 7. Senſus Scripturæ, cum litteralis, tum myſticus, conſtans ſemper

per

per est. Ut impudentissimè Pontificii Scripturam naso cereo assimilent.

XVI. 8. Ex sensu etiam mystico argumenta efficacia ad probandas res fidei desumi possunt: quod negant Sociniani, ne nimirum ex Veteri Test. religio Christiana probari posse videatur. Universè ergo sumtum dictum illud, Theologia Symbolica non est argumentativa, falsum est: cum etiam figuræ, typi, & parœmiæ V. T. doceant. Ut apparet in duobus filiis Abrahami; *per quos aliud figuratur* &c. Gal. 4: 24. in matrimonio: cujus *mysterium magnum est*; *loquendo autem de Christo & Ecclesia*. Ephes. 5: 32. & in aquis diluvii: quarum antitypus *Baptismus nos servat per resurrectionem Christi*. 1. Pet. 3: 21. Valet autem effatum illud tantum in allegoriis & parœmiis, humano ingenio ad fidem vel mores translatis.

Scripturam interpretandi POTESTAS *& judicandi de eâ ratio quotuplex.*

XVII. Sequitur *potestas* Scripturam interpretandi. quæ ita dividi solet, ut sit vel *publica*, vel *privata*: *publica*, ad quam pertinet judicium decisionis; estque vel *summa*, qualis est principis in republ. qui judicat judicio absoluto; vel *ministerialis*, qualis est judicum delegatorum sub principe.

XVIII. *Summa* est penes Deum in Scripturâ loquentem. Ejus enim est legem interpretari, qui eam condidit.

XIX. *Ministerialis publica* Ecclesiæ tribui solet, quatenus in ea est donum prophetandi & docendi. *Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alii dijudicent*. 1. Cor. 14: 29. *Labia Sacerdotis observabunt scientiam, & lex requiretur ex ore ipsius*. Mal. 2: 7. & Doctores ac ministri in eam rem constituti sunt. *Dedit alios quidem Apostolos, alios vero Prophetas, alios autem Euangelistas, alios autem Pastores & Doctores*. Eph. 4: 11, 12. *Visum quoque est Apostolis & Presbyteris cum tota Ecclesia delectos ex se viros mittere*. Act. 15: 22. Atque hoc judicium *definitivum* dici solet.

XX. *Privata* interpretandi potestas est, qua unusquisque fidelis Scripturæ mentem investigare, atque ad proprię conscientiæ directionem, eam dijudicare tenetur. *Cavete vero vobis à pseudo-prophetis*. Matth. 7: 15. *Cumque suas oves emiserit Pastor, antegreditur eas, & oves eum sequuntur, quia norunt vocem ejus. Alienum nequaquam sequenter, sed fugient ab eo, quia non norunt vocem alienorum*. Joh. 10: 3-5. *Ne cuivis spiritui credite, sed probate spiritus, num ex Deo sint*. 1. Joh. 4: 1. *Beroënses generosiores erant Thessalonicensibus, ut qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent*. Act. 17: 11. Et hoc judi-

judicium *discretivum* appellari solet; cujus instrumentum est recta ratio; principium revelatio, seu lumen Sp.S. norma autem verbum Dei. Et illud quidem judicium discretionis cuique fideli, respectu sui ipsius, reliquis omnibus judiciis anteponendum est, imo illud revera unicus est Scripturæ in terris interpres.

XXI. Aliter hic instituunt Pontificii. Qui hisce non contenti, judicium in ecclesiâ, tanquam in civitate mundanâ, exigunt visibile, imo prætorium, authenticum & infallibile, astringens & subjiciens sibi ipsas conscientias; quodque fiat, juxta ipsorum distinctionem, non more *doctoris*, sed more *judicis*, ita ut plebs Christiana, sine examine, istud recipere & sese Ecclesiæ subjicere debeat. *Quale judicium instituant Pontificii.*

XXII. Rogati autem quid per *Ecclesiam* intelligant, fatentur, se non intelligere Ecclesiam *ovium*, sed *pastorum:* neque hos rursus omnes sumunt, sed recurrunt ad Ecclesiam suam *repræsentativam*, h. e. Episcopos & Prælatos in *concilio* congregatos: cumque etiam concilia errare possint, nisi à *Pontifice* approbentur, in illum tandem omnia resolvuntur.

XXIII. Nos autem etsi in Repub. & in foro externo summum aliquem ac visibilem judicem, cujus sententiæ planè acquiescendum sit, requiri concedamus, tamen in Ecclesia & in foro interiori conscientiæ talem non admittimus: dispar enim prorsus est ratio Reip. ac conscientiæ; cum fides non cogatur, atque nulli humano principatui subsit: & in repub. sufficiat judex politicus, qui peremptorie sententiam ferat; judicii vero Ecclesiastici diversa sit ratio; utpote quod ex hypothesi etiam infallibile esse debet, cum ab eo dependeat conscientiarum securitas & animarum salus: qualis infallibilitas in nullo hominum judicio reperitur. *quod rejicitur,*

XXIV. 1. Et nullibi Deus aspectabile aliquod tribunal, quo omnes in religione controversiæ terminarentur, in verbo suo erexit: imo frustra hoc in terris nos expectare monet Apostolus, docens, *semper oportere hæreses esse*, 1. Cor. 11: 19. Et *mittet illis Deus efficaciam deceptionis, ut credant mendacio.* 2. Thess. 2: 11. Atque ex quo ipsi homines talem summum fidei judicem sibi imposuerunt, gravissimæ sunt ortæ controversiæ, de hoc ipso etiam judice, de illius sede & tribunali, de infallibilitate ipsius, &c. quæ nullo modo finiri, nec ab ipso illo judice decidi potuere. *& refutatur.*

XXV. 2. Quin & humanum nomen hoc pacto in Ecclesiam introducitur, & conscientia, quæ soli Deo subjecta esse debet, hominibus errori obnoxiis, eorumque dictatis ac placitis sacrilego ausu obstringitur.

K XXVI.

utpote quod non fuit sub V. T.

XXVI. 3. Neque in Vet. T. ubi tamen Deus cathedram aliquam & visibilem in ecclesiâ sedem dedicaverat, & certis personis ac locis omne sacrorum ministerium adstrinxerat, talis absolutus & infallibilis religionis judex comparet. Nam & Moses, qui etiam extraordinario prophetæ munere fungebatur, nihilominus in controversiis oborientibus Dei oraculum consulebat: & sacerdotum Levit. collegium, etsi summa auctoritate pollebat cum etiam consessus supremi membra ferè essent, & magistratus gererent, ita ut eorum judicio sub pœnâ capitis standum fuerit, de quo Moses: *Si occulta erit res in judicio, adibis sacerdotes Leviticos, vel summum judicem, ut consulas eos; & non recedes ab eâ sententiâ quam indicaverint tibi.* Deut. 17: 8-12. & Christus præcipit suis: *In cathedrâ Mosis sedent Scribæ & Pharisæi: omnia ergo quæ dixerint vobis ut servetis, servate & facite.* Matth. 23: 2, 3. tamen 1. adstringebantur verbis legis. *Ex præstituto legis, quam docuerint te, & secundum judicium illud, quod dixerint tibi, facito: ne recedito ab ea sententia* &c. Deut. 17: 11. *Nam labia Sacerdotis servabunt scientiam, & legem requirent ex ore ejus.* Mal. 2: 5-8. ut hæc populi sub eorum pædagogiâ subjectio merè sub lege fuerit, non sub hominibus. 2. Neque infallibiles erant: quod satis ex prophetarum concionibus & ex historiâ Euangelicâ apparet; nam & de sectis ipsorum ac dissidiis constat, & Messiam ipsum ab illis reprobatum ac condemnatum legimus. Unde Christus Mosem quidem & legem vult audiri ex ore ipsorum, juxta promissionem Judæ factam, *non desistet legislator*, seu doctor, *è medio pedum ejus, usque dum venerit Silo.* Gen. 49: 10. ita tamen, ut *cavere* etiam jubeat *a fermento Pharisæorum*, Matth. 16: 12. 3. Denique iis ipsis locis, quæ pro istius cathedræ auctoritate adferuntur, ut Deut. 17. & Matth. 23. non tam de controversiis religionis, quam de quibuslibet caussis, de quibus homines inter se in judicio contendebant, agitur; ita ut hæc cathedra non merè doctrinalis, sed potius legislativa fuerit. Unde & publicum istud Judæorum consilium, & summus iste consessus non solum Sacerdotibus, sed & delectis ex singulis tribubus judicibus constabat; & ne ipse quidem Pontifex Maximus hujus senatus erat membrum, nisi sapientiâ insignis esset: ut frustra ad Papam & summum aliquod in Ecclesiâ religionis tribunal hæc adducantur.

multò minus sub N.

XXVII. 4. Multo enim minus post adventum Christi & sub statu N. Test. talis cathedra obtinet. Cathedra enim Mosaica eversa est à Christo, & est non ens; qualis etiam est illa Cathedra Petri vel Pauli: nec Ecclesia amplius legislatores habet, cum Deus solus sit *Judex*, solus

sit

ſit *Legiſlator*, & ſolus ſit *Rex*. Jeſ. 33: 22.

XXVIII. Neque verendum, Deum abſque viſibili aliquo judice non ſatis religioni & Eccleſiæ ſuæ proſpexiſſe. Sufficienter enim ipſi proſpexit per verbum ſuum, ac miniſterium ejus publicum. Nec refert, de hoc ipſo verbo lites moveri, quæ ſine externo judice terminari non poſſint; atque eos, qui illud tractant, fallibiles eſſe, imò ſæpenumero falli. Hoc enim fidelium attentionem & animadverſionem excitat, ſine qua fides omnis vana, & tantum mera opinio eſt. Unde Scripturas ſcrutari & ad verba Dei animadvertere ſinguli jubentur. Et quamvis omnes de religione controverſiæ, pro vitæ hujus ſtatu, non prorſus finiri poſſint, cum *ſemper oporteat hæreſes eſſe*, 1. Cor. 11: 19. & multa adhuc in obſcuro lateant, eo tamen deveniri poteſt, ut ea quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt enucleentur & in liquido ponantur.

XXIX. Ita evicto non dari judicem talem infallibilem, ultrò patet, illum non quærendum eſſe, nec in *Eccleſiâ*, nec in illius doctoribus aut *Patribus*, nec in *Conciliis*, neque denique in *Pontifice Romano*: de quibus inter ſe diſputant Pontificii, & alter quidem alterius opinionem ſolidè evertit, ſuam autem non probat: ſpecialius autem de iis agetur ſuis locis. *Vt penes nullum cœtum iſtud judicium ſit: nec eccleſiaſticum;*

XXX. Nec ſolum *Eccleſiam* falſam, ſeu Pontificiam, atque *Doctorum* ejus chorum, vel Antichriſtiana *Concilia*, aut denique omnium compendium & Beſtiæ imaginem, *Papam*, à ſummo religionis arbitrio excludimus; verum etiam nec ipſi *Eccleſiæ veræ*, aut ejus paſtoribus in *Synodis* coactis ſupremum controverſiarum judicium adſcribimus, ſed ſubordinatum & miniſteriale tantum, quatenus ſententiam ſuam ex Scripturâ deducunt & demonſtrant; atque adeo nullum illi in Eccleſia judicium conſcientias cum auctoritate obligans habent; ne quidem in foro externo: verum ea tantummodo iis reverentia debetur, quæ innititur ſcientiæ & pietati eorum, non vero auctoritati.

XXXI. Neque etiam *Magiſtratus* ſententia lex fidei eſſe poteſt. Poteſt ille judicare quæ religio Reip. conducat, & aliter ſentientibus propter religionem moleſtiam creare; nulli vero ex ſubjectis ſententiam ſuam tanquam legem in conſcientiâ recipiendam præſcribere poteſt. *nec politicum:*

XXXII. Ita ergo nullum humanum nomen controverſiarum judicium auctoritativum habet. Sed & rigide loquendo ne quidem Scriptura ipſa propriè eſt controverſiarum judex; quippe quæ, ſine interno Sp. S. lumine, inefficax & quaſi muta eſt; & cum ab omnibus non recipiatur, *nec ipſa Scriptura tam judex eſt quam norma.*

eorum reſpectu inutilis eſt; cum tamen judex ſine poteſtate atque auctoritate eſſe non poſſit. Illa ergo potius norma & regula eſt, quam fidelis, accedente luce Spiritus, in corde ſuo accenſâ, ſemper ob oculos habet, & proprio judicio ſubſequitur.

Non datur ergo aliud judicium controverſiarum in terra, conſcientiam obligans, quam diſcretionis in ſingulis fidelibus.

XXXIII. Atque non alius nobis in terra controverſiarum judex eſt, præter illam lucem internam, ſeu judicium illud diſcretionis, quo ſinguli fideles donati ſunt. Hinc Paulus: *Ut intelligentibus loquor, judicate vos quod dico.* 1. Cor. 10: 15. *Omnia explorate: quod bonum fuerit, retinete.* 1. Theſſ. 5: 21. & Johannes: *Probate ſpiritus an ex Deo ſint.* 1. Joh. 4: 1. Ita ut in foro interno ſumma regula & lex ſit verbum Dei, ſummus autem judex dictamen intellectus & conſcientiæ, fidei luce illuſtratum.

XXXIV. Male ergo Pontificii Doctoribus ſolis judicium hoc diſcretivum aſſerunt. Cum præcipue Doctorum gratia, tum intra, tum extra Eccleſiam, à quorum ſeductione cavere ſibi debent, lumen hoc diſcretionis fidelibus tribuatur.

XXXV. Nec obſtat, quod error illi judicio ſubeſſe poſſit; hoc enim judicii humani infirmitati imputandum eſt: neque tamen idcirco judicandi poteſtate excidit fidelis; quamvis enim nullus fidelis judex ſit ἀναμάρτητος, judex tamen ſemper in propriâ conſcientiâ manet.

XXXVI. Neque etiam inde confuſio vel diſcordiæ naſcentur, ſi unicuique judicium de religione relinquitur: verum enim id foret, ſi cuique fideli tribueretur judicium publicum, quo alios judicare, ipſiſque regulas præſcribere poſſet; ſed hic de judicio privato agimus, quo quiſque in privatum ſuum uſum & in propriam ſalutem res fidei diſcernere debet.

Obj. 2. Pet. 1: 20.

XXXVII. Neque etiam objici nobis poteſt locus Apoſtoli, 2. Pet. 1: 20. *prophetiam Scripturæ non eſſe* ἰδίας ἐπιλύσεως, adeoque non privatæ ſingulorum fidelium interpretationis. Præterquam enim quod ἐπίλυσις hic ſignificet prophetarum loquelam, qua ora reſolvunt ad enunciandum ea quæ à Deo acceperant; ut hic origo oraculorum prophetic., non verò interpretatio Scripturæ ab Apoſtolo exponatur: quemadmodum & loco ἐπιλύσεως, ἐπηλύσεως, h. e. *impetus & inſtinctus* in quibuſdam codicibus legitur; ut ſenſus Apoſtoli ſit, prophetias non ex proprio impulſu vel ingenio dictatas eſſe: ſervatâ tamen ordinariâ lectione, ἰδία ἐπίλυσις non eſt Petro privatum ſtudium vel labor interpretandi Scripturam; ſed eſt talis interpretatio, quæ fit ex proprio cerebro, non animadverſâ ſcripturarum analogiâ. Atque adeo privata expoſitio & ἐπίλυσις non eſt opponenda expoſitioni certorum hominum & doctorum, quaſi illis ſolis ea competeret, ut Ponti-

ficii

ficii volunt: nam expoſitio ea certorum hominum in cathedra ſedentium & *proprio motu* ſeſe loqui pronunciantium, vel maximè eſt hæc ἰδία ἐπίλυσις γραφῶν, quam Apoſtolus hic proſcribit, cum fiat à ſpiritu privato, qui non loquitur omnibus, nec in univerſum Eccleſiæ corpus effuſus eſt.

XXXVIII. Cum verò rerum ſacrarum judicium fidei lumine præcipue conſtare dixerimus, operæ pretium erit, quis *rationis* circa Scripturam ſacram ſeu myſteria religionis ſit *uſus*, breviter ſimul attexere. Nimirum ſicut in iis quæ ex *naturalibus ſcientiis* cognoſcuntur ratio ſe habet non ſolum ut inſtrumentum cognoſcens, verum etiam ut principium & argumentum cognitionis: ita in iis quæ ſupra rationem ſunt & ex *revelatione* ſolum cognoſcuntur, ratio inſtrumenti locum tantum implet, cum cognitio illa omni ex parte fidei ſit. Si verò res ita revelatione cognoſcitur, ut poſtquam revelata eſt, ratione naturali quoque demonſtrari poſſit, tum mixtæ naturæ eſt, quia fide & ratione ſimul cognoſcitur. *Ratio quomodo ad res revelatas ſe habeat.*

XXXIX. Porro quatenus *res fidei* teſtimonio Dei nituntur, quod fide recipitur, hactenus ratio inſtrumenti vices ſolum ſuſtinet: quatenus autem examinamus rationes propter quas Deus fide dignus eſt, noſque eam illi deferimus, hactenus ratio iterum principii & argumenti vices tenet.

XL. Ita etiam revelatio divina, quatenus nobis per *ſermonem* Scripturæ & ſigna illa externa innoteſcit, vocum in Scripturâ adhibitarum ſignificata, nec non cognitionem rerum illarum quæ vocibus iſtis ſignificantur, hoc eſt, naturales noſtras ideas & notiones quas de rebus habemus, præſupponit: harum ergo vocum & rerum ſignificatio non eſt petenda ex Scripturâ, ſed ex ratione, eaque principii locum in iis habet: adeo ut de rebus iis propriè judicet ratio; de vocibus & oratione uſus: ut autem utroque rectè utamur facit Spiritus. Ubi verò voces illæ Scripturæ peculiares ſunt, tum illarum interpretatio ex Scriptura quoque petenda eſt. Quod & fieret, ſi Deus novas nobis revelaret ideas: circa iſtas enim ratio ſolum concurreret ut facultas & inſtrumentum ad ideas iſtas intelligendas & percipiendas.

XLI. Quamvis autem in ordinariâ revelatione ideæ nobis jam notæ præſupponantur, illarumque cognitio ad rationem pertineat; tamen conjunctio earum à ſola revelatione eſt, quam ratio ſolum per modum inſtrumenti ex verbo Dei percipit: ita ut judicium de idearum illarum ſupernaturali conjunctione non pendeat ex natura, ſed ex revelatione, adeoque non rationis, ſed fidei ſit. Ita ex. gr. quid Deus, quid homo ſit, ex naturalibus ideis notum eſt. Illas autem naturas in θεανθρώπῳ conjungendas

das esse ratio ex Scriptura solum percipit; adeoque judicium illius conjunctionis non rationis, sed fidei est.

Varius illius circa eas usus: instrumentalis,

XLII. In universum ergo usus rationis circa res fidei est vel *instrumentalis*, vel *principalis*. *Instrumentalis* quadruplex est. Primus est, quod percipiat res fidei per verbum Dei & sermonem ejus nobis revelatas.

XLIII. Secundus est, quod ratio mysteria theologica *illustret*, eò comportatis omnibus quæ à ratione præstari possunt.

XLIV. Tertius est, quod conferat ratio Scripturæ loca, & religionis capita inter sese, doctrinasque falsas cum verâ: in quâ collatione emicat maxime discretionis judicium. *Omnia explorate, & quod bonum fuerit, retinete.* 1. Thess. 5: 21. *Probate spiritus an ex Deo sint.* 1. Joh. 4: 1.

XLV. Quartus est, quod ratio *consequentias* rerumque consecutiones ex Scripturâ inferat, cum ad veritatem astruendam, tum ad falsitatem destruendam. *Ego sum Deus Abrahami,* &c. *non est Deus mortuorum, sed viventium.* Matth. 22: 31, 32. *Si non est resurrectio mortuorum, Christus quoque non est excitatus.* 1. Cor. 15: 12, 13. *Quis est mendax, nisi qui negat Jesum esse Christum?* 1. Joh. 2: 22. Quarum consequentiarum usum tollere velle circa sacra, est hominem exuere.

XLVI. Cum autem ratio instrumentaliter duntaxat concurrat ad consequentias istas eliciendas & cognoscendas, patet consequentiarum illarum certitudinem non in humanam rationem, sed in divinam revelationem refundi; ita ut consequentia illa, seu legitima medii cum extremis dispositio sit fidei duntaxat motivum & instrumentum, non vero credendi principium: non enim propter rationem, sed per rationem credimus.

XLVII. Ita etiam rationis est judicare de vi istarum consequentiarum: quamvis non sit ejus judicare de ipsis fidei dogmatis. Quo facit discrimen ab Augustino indicatum, inter *veritatem connexionum* & *veritatem* ipsarum *sententiarum*; quarum illa rationis, hæc verò fidei judicio subest.

principalis.

XLVIII. Præter hosce usus ministeriales ratio insuper usum *principalem* habet, in quo se habet per modum principii, quando nempe circa sacra *arguit*: tum enim non per modum organi, quo, sed per modum medii & argumenti, ex quo Theologus arguit, concurrit; quando nimirum ratio ex proprio thesauro argumenta pro fide promit; sive agat pro principiis, ostendendo eorum credibilitatem, iis qui illam non agnoscunt, & refutando argutias in contrarium à perversâ ratione prolatas; sive agat ex principiis, producendo argumenta ex naturâ, ad conclusiones

theo-

theologicas ſive probandas, ſive confirmandas. Ita ut eadem concluſio quatenus ex Scripturâ probatur, fide, quatenus autem ex ratione demonſtratur, ſcientiâ apprehendatur. In hiſce autem ratio non eſt theologiæ ancilla, ut vulgo loquuntur, non magis quam theologia philoſophiæ ancilla eſt. Sunt enim duæ ſcientiæ ſibi invicem non ſubordinatæ, ſed coordinatæ, cum diverſa habeant; principia ſed ſe invicem pariter conſulunt, ſeu conſilium præbent, & lumen ſibi invicem affundunt.

XLIX. Non ergo ratio ſeu Philoſophia Scripturæ eſt interpres, ſed fides, ſeu ratio efficaci Sp. S. operatione illuminata, hoc eſt, præjudiciis ſuis aliiſque vitiis liberata, ut lumen quod in Scriptura radiat videre, atque ita ſecundum Scripturam judicare poſſit. Maximè enim juſtum & rationale eſt, ut revelatione divinâ perceptâ ratio ſe ipſam abneget revelationique cedat, & ita fidei vincendam ſe tradat. Si vero revelatio obſcura ac incerta ſit, neque ex ea res decidi queat, tum ultrò patet ex ratione judicandum eſſe: quæ tum judicis vices ſuſtinebit, ſed *particularis*, in iſto caſu duntaxat, non vero *univerſalis* & in omni caſu, ut quorundam eſt ſententia. *Non ergo ratio Scripturæ interpres eſt.*

L. Et ita legitimo rationis circa ſacra uſu aſſerto, patet rejiciendos eſſe ad extrema utrimque vergentes adverſarios, cum qui rationi nimis derogant, tum qui nimium illi in ſacris tribuunt. Prius committunt hodierni Pontificii, Anabaptiſtæ & nonnulli Lutherani. De Pontificiis jam vidimus. Anabaptiſtæ nolunt ratione utendum ad fidei myſteria cognoſcenda; neſcientes diſtinguere inter rationem ut inſtrumentum, & ut argumentum ſeu principium. Lutherani quidam volunt Theologiam, propter inuſitatas quaſdam circa Deum & ſacramenta propoſitiones, regulas logicas tranſcendere. Verum etſi propriè tales propoſitiones ad Logicam referri nequeunt, analogicè tamen ad eam reduci poſſunt: nihil enim ratio noſtra concipit niſi ſub notione aliquâ, quarum uſus eſt in Logicâ. *Redargutio eorum qui circa uſum rationis in defectu peccant.*

LI. Hi autem omnes rationi adeo infeſti ſunt, quia errores ſuos ab eâ convelli vident. Nos vero rationem verbo Dei non opponimus, ſed cum eo componimus: lumen enim lumini non eſt contrarium, nec verum vero, adeoque nec lumen revelationis lumen rationis exſtinguit. Veritas enim omnis ubicunque doceatur, Dei eſt. Ratio ergò Theologiæ quidem cedit, & hujus quam illius ampliores ſunt limites; non tamen illi adverſatur: & quamvis laboret ratio multis defectibus, illi tamen non debent cum ratione confundi, nec philoſophiæ ipſi imputandum eſt illud quod ψευδωνύμῳ *Philoſophiæ tribuit* Apoſtolus Col. 2: 8.

LII. In

& qui in excessu.

LII. In excessu Sociniani eorumque asseclæ rationi nimium deferunt, cum ab illâ ut judice & normâ mysteria fidei pendere velint. Prætexunt equidem, quod non opponant rationem Scripturæ, uti hoc iis imponitur, sed hoc solum se asserere dicunt, quod ubi controversia est de Scripturæ sensu, nec ille satis patet, tum rationis esse de eo judicare, & operam dare ne contra ipsam quicquam statuatur. Hoc autem quamvis licitum esse fateamur circa dubia & obscura Scripturæ dicta, tamen Sociniani duplici nomine hîc impingunt. 1. quod locis Scripturæ claris & perspicuis argumenta à ratione & absurdo ex eâ, licet è longinquo petito, opponant, adeoque Scripturam manifestam ad rationem detorqueant. 2. quod loco rationis rectæ corruptam & pessimis ratiocinationibus instructam supponant, eaque utantur.

LIII. Ratio autem religionis norma esse non potest. Si enim consideretur quà corrupta, non solum est infra fidem, sed & contra eam, cum cœca & fidei inimica sit. *Nam sensus carnis inimicitia in Deum est, legi enim Dei non subjicitur. Nam ne potest quidem.* Rom. 8: 7. *Animalis homo non est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei: sunt enim ei stultitia.* 1. Cor. 2: 14. *Caro* quippe *& sanguis nobis ea non potest retegere.* Matth. 16: 17, 24. & *Christus crucifixus Judæis quidem offendiculum, Græcis vero stultitia. Et vocati non sunt multi sapientes secundum carnem.* 1. Cor. 1: 23. & 26. & *occultare* solet Deus mysteria sua *sapientibus & intelligentibus.* Matth. 11: 26.

LIV. Nec juvat rationi sanæ officium hoc tribuere. Talis enim in homine corrupto non datur: nec in homine integro ipsa potuisset esse norma mysteriorum supernaturalium: neque ubi nunc per Sp. S. emendatur, judicandum est juxta ipsam, sed juxta principium primum, quod ratio illuminata jam admittit, nempe Scripturam.

Interpretationis Scripturæ NORMA.

LV. Hactenus de Scripturarum interprete. *Norma autem* unica & primaria istius interpretationis, ut jam diximus, est Scriptura. *Ad legem, & testimonium* &c. Esai. 8: 20. *Habent Mosem & Prophetas.* Luc. 16: 29. Quod olim Optatus Milevitanus scite demonstravit per testamentum Patris, post illius mortem ab hæredibus consulendum, ad litium omnium circa hæreditatem decisionem. Lib. 5. advers. Parmenian.

Cui intercedunt Pontificii.

LVI. Male ergo Pontificii Scripturam controversiarum regulam esse negant, sed eam utile tantum ad fidem fovendam commonitorium, & ad summum regulam partialem, eamque mutam & ambiguam in multis, statuunt.

LVII. Ve-

LVII. Verum certam eam ac minimè ambiguam fidei regulam ac normam esse patet; tùm de V. Test. & scriptis Mosis, qui *in universâ domo Dei*, usque ad ultima ejus tempora, *fidelis servus fuisse* perhibetur, Num. 12: 7. Hebr. 3: 5. ita ut extra ejus verba nihil unquam in Ecclesiâ audiri debuerit; sicut & Paulus *ne quicquam dixit extra ea, quæ Moses & Prophetæ futura prædixerant.* Act. 26: 22. *Et sit mihi* (inquit Deus) *hoc ipsum Canticum loco testis contra filios Israëlis.* Deut. 31: 19. *Recordamini legis Mosis, servi mei* &c. Mal. 4: 4. tum etiam præcipuè de N. T. ubi *Lex Dei in medio ponenda* promittitur, Jer. 31: 33. ita ut verba fundamenti ac Fœderis Dei, & veluti *clavis omnis cognitionis*, Luc. 11: 52. & *analogia fidei*, quæ *mensura est prophetiæ*, Rom. 12: 6. publice jam extent: adeo ut fideles jam *omnia norint*, 1. Joh. 2: 20, 21. omnesque Ecclesiæ filii, *Dei ipsius discipuli* dicantur, Esai. 54: 13. remotis quibusvis doctoribus, peculiare verbum habentibus. *Vos autem ne vocamini Rabbi, unus est enim Doctor vester, nempe Christus.* Matth. 23: 8, 10. *Perstate & tenete traditam doctrinam quam edocti estis, sive per me, sive per epistolam meam.* 2. Thess. 2: 15.

LVIII. Fraudulenter etiam iidem Pontificii, ut & Sociniani, hic distinguunt inter normam & judicem supremum; Scripturam quidem concedentes esse normam, sed ita ut pro summo judice vel Ecclesiam, vel rationem humanam habere videantur: cum tamen normâ hac Scripturæ suppositâ, judex hic non alius sit quam Deus ipse in Scripturâ loquens, & per illam fidelium intellectum illuminans. *Vivus est enim sermo Dei & efficax, --- & dijudicans cogitationes & conceptiones cordis.* Hebr. 4: 12. *& Sociniani.*

LIX. Viæ veræ interpretationis hæ sunt. 1. abnegatio propriæ sapientiæ. *Fiduciam habe in Jehova ex toto animo tuo: intelligentiæ verò tuæ ne innititor.* Prov. 3: 5. *Nulla prophetia Scripturæ est propriæ explicationis. Non enim libitu hominis allata est olim prohetia* &c. 2. Pet. 1: 20, 21. 2. Preces ad Deum. *Quisquis enim petit, accipit, & qui quærit, invenit, & pulsanti aperitur.* Matth. 7: 7, 8. 3. Sincera pietas & humilitas. *Arcanum Jehovæ revelatur timentibus ipsum, & fœdus ejus est, ut illud notum faciat eis.* Psal. 25: 14. 4. Scripturæ lectio & scrutatio, & aliarum ejus partium collatio. *Scrutamini Scripturas.* Joh. 5: 39. *Levitæ legebant legem Dei explanatè, & exponendo sensum, dabant intelligentiam per Scripturam ipsam.* Neh. 8: 9. *Quotidie examinantes scripturas, an hæc ita se haberent.* Act. 17: 11. Quo pertinet fontium inspectio, scopi consideratio, circumstantiarum observatio, attentio ad usum & significationem verbo- *Interpretationis Scripturæ veræ* VIÆ.

rum & phrasium (Deus enim humano more nobiscum locutus est in Scripturâ) antecedentia & consequentia, historiam temporis, loca parallela; denique revocatio omnium *ad analogiam fidei.* Rom. 12: 6.

quas intervertunt Pontificii. LX. Absurde autem Pontificii pro interpretationis regulis & viis imprimis adferunt praxin & traditionem Ecclesiæ, consensum Patrum, & Conciliorum decreta: quæ libertati fidelium repugnant: contra illud Pauli: *Non quod dominemur vestræ fidei, sed quod administri simus gaudii vestri.* 2. Cor. 1. 24.

& Anabaptistæ. LXI. Et ab alterâ parte damnandi quoque sunt Anabaptistæ, protervè rejicientes in explicandâ Scripturâ omne litterarum ac sæcularis eruditionis præsidium.

Interpretationis Scripturæ LATITUDO. *Cujus regula, verba Scripturæ hoc omne significare quod significare possunt.* LXII. Quæcunque autem interpretatio genuinis hisce viis deprehenditur, & verborum pondus, phraseos usitatam rationem, ἀκολουθίαν rerum & analogiam Scripturæ observat, de ea dubitari non potest, quin recta & germana expositio & ipsa Sp. S. ἀποκάλυψις sit. Est enim hæc certissima & maximi usus in explicandâ Scripturâ regula, verba Scripturæ (intelligimus autem verba textus originalis θεόπνευστα, atque ea non separatim sumta, sed prout in contextu integro occurrunt) hoc omne significare, quod significare possunt.

LXIII. Verba enim Sp. S. semper in omni latitudine ac potentiâ suâ sumenda esse patet; tum ex operum Dei magnitudine ac majestate, quæ nimis sublimia cogitari nunquam possunt: ita ut verendum non sit, ne nimis magnificè de Deo sentiamus, si plenam verborum δύναμιν sequamur; tum ex Dei ipsius natura & proprietatibus, qui cum sapientissimus sit, in tradenda Scripturâ verbis usus est procul dubio aptissimis & convenientissimis; neque enim putandum est Deum inanes logos fundere (quod ne prudentes quidem inter homines faciunt) & pompâ ac magnificentiâ sermonis Ecclesiæ suæ illudere voluisse, ita ut verba ejus in exiliori semper sensu intelligi debeant, quam sonus & vis earum requirit. Sic enim verba non forent Deo digna. Atque adeo statuendum est, quicquid in potestate verborum Scripturæ est, id eam actu significare, nec extenuandos unquam esse sensus Sp. S. cum & Apostolus 1. Cor. 14: 11. τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς appellet ejus significationem, per quam nobis fit vocis δήλωσις.

LXIV. Atque hujus regulæ usus apparet in controversiis cum hæreticis, qui omnes plenam verborum Scripturæ significationem restringere & extenuare solent. Ita Judæi enervarunt vaticinia de Messiâ ejusque regno, illa in tenuiori sensu aliis quibusdam applicantes. Sic & Sociniani ple-

plenitudinem ſenſuum Scripturæ de myſterio Trinitatis & Deitatis Chriſti extenuant, & Remonſtrantes idem faciunt circa operationem gratiæ & Sp. S. in nobis; & ſimiliter alii. Ita ut pernicioſiſſimum ſit hoc dictum, verba quidem Scripturæ hoc vel illud ſignificare poſſe, non tamen ſequi, ideo & actu hoc ſignificare.

LXV. Præterea cenſendum eſt, verbis Scripturæ ſignificari & comprehendi quicquid bonâ conſequentiâ ex illis ſequitur. Cum enim Dei ſermo ſit ſapientiſſimus, convenienter ſemper loqui exiſtimandus eſt, atque etiam illa dicere voluiſſe, quæ naturali rerum ac veritatum nexu ex dictis ejus conſequuntur, quæque homines prudenter & ſapienter ex dictis ejus intelligere poſſunt. Hoc enim negare foret *abnegare vim* omnem & ſapientiam Scripturæ. 2. Tim. 3: 5. illamque *tanquam cadaver ſine ſpiritu & vita* abjicere. Apoc. 11: 8. & contra *imagini Beſtiæ ſpiritum dare.* Apoc. 13: 15.

Quò etiam pertinent CONSEQUENTIÆ *ex verbis Scripturæ deductæ.*

LXVI. Hinc Scripturarum meditatio: *Qui de lege ejus meditabitur interdiu ac noctu.* Pſal. 1: 2. ſcrutatio: *Scrutamini Scripturas.* Joh. 5: 39. collatio: *Spiritualia cum iis quæ ſpiritualia ſunt conjungentes.* 1. Cor. 2: 13. atque omnium quæ ex eâ dicuntur exploratio: *Omnia explorate, & quod bonum fuerit, retinete.* 1. Theſſ. 5: 21. nobis injunguntur; & docemur προφητεύειν κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστως, Rom. 12: 6. quod ſine ratiocinatione & conſequentiarum uſu fieri non poteſt. Sed & generali regula eum confirmat Apoſtolus, 1. Joh. 2: 21. ubi fidelibus attentionem & conſiderationem commendans, *nullum mendacium* ex *veritate* eſſe addit. Ita etiam exemplo ſuo Chriſtus ac Apoſtoli præiverunt. Chriſtus enim reſurrectionem mortuorum probat ex illo dicto Dei: *Ego ſum Deus Abraham* &c. Matth. 22: 31. & Apoſtolus Petrus reſurrectionem Chriſti ex verbis Davidis Pſal. 16: 10. infert: *Præſcius locutus eſt David de reſurrectione Chriſti, non derelictam eſſe apud inferos animam ejus, neque carnem ejus ſenſiſſe corruptionem.* Act. 2: 31.

LXVII. Errant ergo Anabaptiſtæ, qui, ut litterarum plerumque rudes ſunt, quod per conſequentiam ex verbis Dei elicitur verbum Dei non eſſe contendunt.

Quas malè rejiciunt Anabaptiſtæ.

LXVIII. Et male etiam Sociniani conſequentias rejiciunt in dogmatibus neceſſariis, quamvis in docendo & refutando eas admittant.

Sociniani.

LXIX. Ita & Pontificii errant; docentes quædam quæ per conſequentiam è Scripturâ educuntur verbum Dei propriè non eſſe.

Pontificii.

LXX. Pejus autem eſt quod Veroniſtæ in Gallia urgent, nimirum

Veroniſtæ.

ut omnia quæ in religione aſſerimus totidem verbis in Scripturâ reperiri oſtendamus. Nec melius procedit μεθοδεία Walenburgiana, quæ hoc ſatagit, ne ea quæ ex Scripturis per neceſſariam conſequentiam conficiuntur, videantur revelata eſſe ad fidem.

& novi methodiſtæ.

LXXI. Fruſtra autem occlamare ſolent, fidem non eſſe diſcurſum: nam ſimiliter fides non eſt auditus, nec lectio &c. & tamen fides eſt ex auditu, lectione, & ita etiam ex λογισμῷ, ſeu diſcurſu. Atque adeo conſequentiæ ex principiis fidei deductæ etiam fidei ſunt, licet rationis ſit eas conſequentias animadvertere & deducere.

qui fruſtra defectus conſequentiarum prætendunt.

LXXII. Præcipuè autem prætendunt defectus, quos in conſequentiis noſtris ſeſe reperire autumant: ac primò objiciunt, non alia quam privatâ auctoritate à nobis conſequentias iſtas necti, contra dictum, *Non voluntate hominis allata eſt aliquando prophetia, ſed à Spiritu Sancto acti, locuti ſunt Sancti illi Dei homines.* 2. Pet. 1: 21. Reſp. verbo Dei in medio omnium poſito, peculiari auctoritate ac poteſtate ad id legendum & interpretandum opus non eſſe, ſufficere enim mandatum ac promiſſionem Dei ad omnes, præſertim in N. T. De loco autem Petri jam ante reſponſum eſt, interpretationem nimirum privatam, quæ hic proſcribitur, non eſſe interpretationem hominis privati, ſed eam, quæ ex proprio ingenio extra Scripturas fingitur, ſive ea ſit hominis privati, ſive in publico munere conſtituti.

LXXIII. Pergunt: nullam ex noſtris conſequentiis in Scripturis inveniri, licet ibi legantur variæ Scripturæ per Scripturam explicationes, ut Gen. 15: 6. 22: 10. conf. Jac. 2: 21-24. neque etiam Scripturam judicare de conſequentiarum noſtrarum bonitate. Reſp. Non opus eſſe Scripturæ interpretationes omnes formaliter in ipſa Scripturâ occurrere; ſic enim actum eſſet de omni Scripturæ interpretatione, cum ſufficiat rem ipſam ex Scripturâ elici, & verborum ac ſenſuum poteſtate & conſequentiâ comprehendi. Deinde etiam, non Scripturæ, ſed rationis propriè eſt de veritatum connexione judicare; & quorumvis hominum, ipſorumque adeo adverſariorum, contra quos agimus, conſcientiæ hoc officium eſt.

LXXIV. Porro objiciunt: rationem poſſe errare in deducendis conſequentiis; ergo eas concluſiones non poſſe eſſe fidei. Reſp. 1. Conſequentia, quam ratio noſtra format, non facit aliquid eſſe fidei, ſed oſtendit illud tantum; de fide autem aliquid eſt, quia nititur divina revelatione, quod per conſequentiam ſolum oſtenditur. 2. & quamvis in eo erra-

errare ratio possit, non tamen hoc consequentiæ veritatem magis tollit, quam omnis sensuum & rationis certitudo neganda est, quia errare etiam in iis possumus: nam ubi iis benè utimur, errare in illis non possumus, propter veracitatem Dei: atque idem quoque locum habet in consequentiis deducendis, ad quas formandas non opus est ut nos infallibiles simus, verum sufficit quod illæ secundum infallibiles regulas à nobis institutæ sunt; quod an factum sit examinare ejus est, qui illas in dubium trahit.

LXXV. Objiciunt etiam: cum altera præmissarum in consequentiis sit solius rationis, ex eo capite conclusionem errori debere esse obnoxiam. Resp. Falsum, præmissam rationi innixam errori esse obnoxiam, cum quod ratio dictat ejusdem veritatis ac certitudinis sit, ac alia aliter à Deo revelata. Et Scriptura ipsa tales consequentias probat, ubi vel major propositio, ut *Ego sum Deus Abraham* &c. *Deus non est Deus mortuorum, sed viventium.* Matth. 22: 32. Marc. 12: 26, 27. vel minor solius rationis est: ut quando *Apollos, potens in Scripturis, diligenter docebat ea quæ sunt Domini*; adeoque ex V. T. probabat Jesum esse Christum. Act. 18: 24, 25. & Johannes Bapt. revelatum sibi dicebat: *Super quem videris Spiritum descendentem ac manentem, hic est qui baptizat Sp. Sancto. Ego igitur vidi & testor hunc esse Filium illum Dei.* & Christus: *Ite & renunciate Johanni quæ auditis & videtis.* Joh. 1: 33. Eadem autem utrobique mentis operatio est, undecunque præmissæ deducantur; cum ejus solummodo sit propositiones disponere, & veritatum nexum ostendere.

Scripturæ & interpretationis illius PRÆSUPPOSITA.

LXXVI. Quamvis autem Scriptura sola sufficiens fidei norma & principium sit, hoc tamen ita intelligendum est, ut ea præsupponat multas veritates, quas ipsa non docet vel explorat; quibus tamen egemus, tanquam instrumentis & mediis ad Scripturam & veritates in ea contentas intelligendas.

LXXVII. Cum enim Deus nobis loquatur ut creaturis rationalibus, præsupponit in nobis *sensus nostros*, quibus verbum Dei apprehendimus, præcipuè visum & auditum: deinde etiam *intellectum & judicium*, & in iis notiones communes sive ideas simplices; cum sine illis Scripturæ sensus percipi non possit. Porro, ne Scriptura nobis sit barbara, requirit *cognitionem significationis terminorum*, seu τῆς δυνάμεως τῆς φωνῆς, 1. Cor. 14: 11. Præterea præsupponit rationem & *viam sensum illum* investigandi & eruendi, qualis obtinet in omni veritatis investigatione, per disciplinas humanas; atque hic non minimum obtinent locum consequentiæ. Requiritur etiam ulterius *multarum aliarum rerum cognitio*, quà quo

quis instructior ad S. Scripturam accedit, eo altius in ejus sensum ac sapientiam penetrabit: imo nulla est *ars* vel *disciplina*, quæ hic suum usum non præstet. Denique ut Scriptura fidem in nobis gignat, non solum nuda veritatis per hasce vias perceptio, verum etiam ejus *amor* & *obedientia* adesse debet.

Contra novos methodistas.

LXXVIII. Perverse ergo Methodistæ sola & nuda Scripturæ verba adferri petunt, omnem argumentationem aliasque eruendæ veritatis vias excludentes: cum Scripturæ perfectio solum excludat alia omnia principia ejusdem generis, ex. gr. verbum non scriptum, traditiones & praxin Ecclesiæ, decreta Pontificum & Conciliorum, non vero illas, quas jam diximus, veritatis inveniendæ vias & instrumenta.

Rectus scripturam interpretandi MODUS, *per ipsos Scripturæ terminos.*

LXXIX. Hoc tamen observandum est in adhibendis hisce viis, ut in Scripturâ interpretandâ rectum observemus *modum*, & quantum fieri potest, ipsis Scripturæ terminis utamur: nulla enim vocabula sensum Sp. S. commodius exprimunt, quam ea quæ ipse in eam rem elegit, & suo ore consecravit. Qua in re Apostoli nobis præiverunt, qui, licet ipsi θεόπνευστοι, easdem tamen plerumque phrases, quibus Moses & Prophetæ usi fuerunt, adhibuerunt. Hinc Paulus: *Loquimur sermones, quos docet Spiritus Sanctus.* 1.Cor. 2:13. Item: *Ne quis falso ratiocinando vos fallat* ἐν πιθανολογίᾳ. Col. 2: 4. *Si quis diversam docet doctrinam, neque accedit sanis sermonibus Domini nostri J. Christi.* 1. Tim. 6: 3. *Si quis loquitur, loquatur ut eloquia Dei.* 1. Pet. 4: 11. Atque hoc vel maximè ad concordiam & consensum opinionum facit, si ii, qui idem sentiunt, idem quoque loquantur.

XXC. Præcipuè autem talibus verbis & modis loquendi utendum est in Theologia didacticâ. *Assuetus sermonibus fidei & bonæ doctrinæ.* 1. Tim. 4: 6. Atque ubi necessitatis causâ, propter adversarios, alii nonnunquam termini adhibendi sunt, cavendum est, ne isti sint tales, qui revelationi divinæ aliquid addant, vel demant, vel sensum ejus pervertant. *In vanum fecit stylus falsitatis, Scribæ pudore affecti sunt, sapientes consternati sunt & capti.* Jer. 8: 8.

XXCI. Quem in finem maximè cavendum. 1. ne definitiones & distinctiones rerum naturalium applicentur rebus divinis, in quibus locum non habent. 2. ne phrases & voces sint ambiguæ & dubiæ. 3. ne sint difficiliores & obscuriores quam res ipsæ, aut termini quibus Scriptura in iisdem rebus utitur. *Aversare profanas vocum inanitates.* 1. Tim. 6: 20. 4. ne phrasibus Scripturæ unquam præferantur. 5. ne unquam pro nor-

norma aliis obtrudantur, quamvis vel optimæ essent. Atque hæc quidem omnia contra Theologiam Scholasticam meritò observanda veniunt.

CAPUT XIII.

De sacræ Scripturæ Versione.

I. Supposità Scripturæ *perspicuitate*, eamque consequente *Interpretatione*, necessario sequitur ejus è lingua authenticà in linguas vernaculas *Translatio*. *Scripturæ* TRANSLATIO.

II. Scripturæ lingua authentica, quoad V. T. Hebræa est, paucis exceptis apud Danielem, Jeremiam & Ezram, quæ Chaldæa sunt. Novi T. lingua authentica Græca est: quo spectare videtur nationum distinctio in *Judæos & Græcos*. Rom. 1: 16. & 2: 10. *Linguæ S. Scripturæ originales.*

III. Ideo Novum T. Græcè conscriptum est. Cum enim Judæorum natio repudianda, & extra Ecclesiæ pomœria ableganda foret, incongruum videbatur novum gentium populum prisco illo sermone affari; sed electa est ea lingua, quæ, cum longe lateque in mundo floreret, & jam ad Judæos ipsos pervasisset, nascenti Euangelio commeatum & quasi cursum præberet.

IV. In hisce ergo linguis Scriptura solum authentica est, tum quasi *res enunciatas*, tum quoad *modum enunciandi*: versiones autem fideles authenticæ sunt priori modo, non vero secundo. Vel potius triplex verbi Dei, prout extrinsecus proponitur, discrimen observari potest. 1. ut aliquid sit verbum Dei secundum *rem*, seu sententiam. 2. secundum *rem* & *voces*. 3. secundum *rem*, *voces* & *idioma*. Primo modo verbum Dei est, quicquid ex eo rectè docetur: secundo modo id sunt fideles Scripturæ versiones: tertio modo soli codices Hebræi & Græci V. & N. T. qui verbum Dei sunt in summo gradu. *& inde ejus authentia.*

V. Ut autem textus ille authenticus sui usum omnibus præbere possit, Scripturæ in alias linguas versione opus est: nam & ipse Deus familiari linguà populo suo locutus est: cumque ea in communi usu jam esse desierit, & tamen Deus ad gentes etiam verbum suum miserit, idque omnibus obvium ac expositum esse velit; in vulgares linguas illud converti omnino necesse est. *Sermo Christi inhabitet in vobis copiosè cum omni sapientià.* Col. 3: 16. *Convertam ad populos labium purum, ut nuncupent omnes nomen Jehovæ.* Zeph. 3: 9. *Translationis Scripturæ necessitas.*

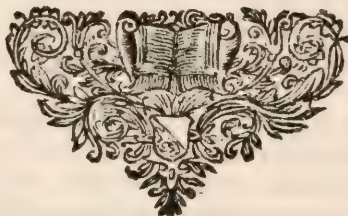
VI. Et

Qualis fidei idiotarum in Scripturæ versionibus certitudo sit.

VI. Quamvis autem hinc magna ex parte fideles Deum tantum per interpretem loquentem audiant, non tamen ab humanâ fide omnis ipsorum religio ac fides dependet. Nam 1. hoc est tantum externum hominum ministerium, quod ipsi verbi Dei substantiæ, cui proprie fides nostra innititur, divinam suam vim auferre non potest; illa enim in omnibus versionibus manet. 2. De fidei veritate singulis fidelibus constare potest, non certitudine solum humana, quæ ex versionum omnium in veritatibus fundamentalibus consensu ac linguarum & doctrinæ adminiculis colligitur; verum etiam certitudine divinâ, ex ipsa veritatum ac dogmatum divinitate, & nativâ ista luce, quæ in ipsis etiam versionibus splendet.

Versioni Scripturæ male intercedunt Pontificii.

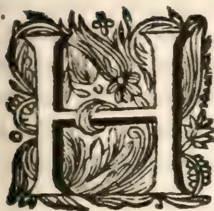
VII. Gravissimè ergo divinæ huic voluntati intercedunt Pontificii, qui vulgares Scripturæ versiones vel in universum damnant, vel specie tenus tantum concedunt: contra Vet. Ecclesiæ exempla, quæ tanto cum veræ religionis fructu faciendis Scripturæ versionibus incubuit: quarum præcipuas suis locis perlustrabimus.

LO-

9 fide Mornai de ver. rel. Spanghem concio i
Ps. 14:1. Taffin.

LOCUS SECUNDUS
DE DEO.
CAPUT XIV.
De Existentiâ Dei.

I.
Actenus Theologiæ *principium*, nempe Scriptura S. Sequitur nunc, ut ea quæ in Scriptura S. continentur, sive *sensus* ejus, hoc est, ipsam Theologiam, universamque ejus rationem, consideremus. Cum vero ea dependeat unice à cognitione *Dei*, quam enarrat Theologia, quæque Scripturæ argumentum & scopus est, *Hæc enim est vita æterna, ut te cognoscant verum Deum, & quem misisti, Jesum Christum*, Joh. 17: 3. de hac primo agendum, indeque ad Oeconomiam divinorum *operum*, speciatim circa salutem humanam, descendendum est.

Theologiæ objectum primarium est notitia DEI *divinorum*que OPERUM.

II. Consideratur autem Deus Opt. Max. vel οὐσιωδῶς, sive in *naturâ* suâ divinâ, vel ὑποστατικῶς, sive in *personis*, in quibus ea inesse atque existere intelligitur. In priori consideratione occurrit 1. quæstio an sit, sive *quod sit* Deus. 2. *quid sit*.

In Deo cognoscenda, cum essentia, tum personæ.

III. Cumque omnis notitia de Deo vel ex *naturâ*, vel ex Scriptura sive *revelatione* peti possit; cognitio Dei naturalis rursus in duplici discrimine est: dividitur enim ea in *innatam*, atque *acquisitam*; de quibus, quamvis alterius cæteroquin disciplinæ sint, Scriptura variis in locis agit, dum ex hominis penetralibus & mundi conditu atque ornatu ad Deum conditorem assurgere nos docet.

Essentiæ Dei notitia est, cum innata, tum acquisita.

IV. Præsupponit enim acquisita semper *innatam* nostris mentibus Dei notitiam, neque sine eâ ex quocunque rerum creatarum contemplatu vel levissima numinis suspicio oboriri nobis potuisset; imo ne vel minimam quidem de eo cogitationem animo formare atque comprehendere possemus.

V. Dicitur ea de Deo cogitatio Philosophis *idea Dei*, vulgato & vero istius vocabuli usu, cum idea à Græco εἰδεῖν deducta proprie notet

utriusque fundamentum

est IDEA *Dei.* *speciem* & imaginem, sive formam rei in intellectu. *Cicero* in Academ. quæst. *visa* dixit. Vulgo autem *notio* & *conceptus* appellatur. Cumque ea in mente proprie existat, nihilqne nisi pura cogitatio de re aliqua sit, spiritualis omnino est,& longe à phantasmate vel imaginatione differt.

quæ in homine datur. VI. Dari in nobis istiusmodi ideam non solum nos ipsi nobis conscii sumus, eamque frequenter in animo nostro experimur; sed & ex qualicunque de Deo cogitatione, imo vel ipsa dubitatione atque negatione,ea necessario evincitur: in omni enim cogitatione aliquid concipiendum animo est, quod illius subjectum sit; atque adeo, nisi nomen Deus inanis & bruta vox sit, quæ præter literarum atque vocabuli sonum nihil intellectui repræsentet, & nisi statuere velimus nos cum de Deo cogitamus, de nihilo prorsus vel de re aliqua incognita cogitare, agnoscendum omnino est, eam cogitationem ideam atque imaginem aliquam sui, hoc est, entis perfectissimi notionem in animo nostro relinquere, cum per illam ens perfectissimum omnes intelligamus. Quæ Dei notio pertinet ad τὸ γνωςὸν τοῦ θεοῦ, quod *in hominibus manifestum esse* testatur Apostolus Rom. 1: 19.

& existentiam Dei infert. VII. Ex hac autem ideâ Dei colligitur ejus *existentia*; cum à *priori*, quia talem dicit essentiam quæ continet simul existentiam: tum à *posteriori*; partim quia idea illa causam requirit; partim quia nos ideam illam habentes non nisi à Deo esse possumus.

cum à priori. VIII. Primo igitur à *priori* hæc idea demonstrat Deum; quia quodcunque clarè & distinctè percipitur in idea alicujus rei contineri, illud verè de eâ affirmari potest: atque existere necessariò in idea entis infinitè perfecti clare & distincte percipitur contineri. Imo tam clarè & necessario, ac in conceptu vallis conceptus montis, vel in conceptu corporis ejus extensio & divisibilitas includitur; & quemadmodum trianguli natura distincte concipi non potest, quin ille intelligatur habere tres angulos, quique æquales sint duobus rectis; similiter in conceptu Dei ejus existentia comprehenditur. Non quod cogitatio mea hoc efficiat, & rem pro lubitu fingat, sed quia natura Dei & res ipsa ad hoc cogitandum me determinet.

IX. Neque id sequitur ex hypothesi: nempe posito ente aliquo, quod omnes perfectiones infinite complecteretur, tum illam etiam perfectionem ei concedendam, quod necessario existeret. Non enim mihi liberum est illam hypothesin ponere vel non ponere, sed quoties de Deo cogito, ejus essentiam non aliter quam necessario jamque actu existentem concipere

pere possum, quia existentia de naturâ & essentia ejus est, ut absque ea ne quidem intelligi possit. Neque vero ullo modo ea ut possibilis unquam concipi, & quasi ex hypothesi, ut res aliqua alia quam fingimus, pro arbitrio poni & rursus removeri potest; cum ea, si jam actu non sit, jam ne quidem unquam esse possit; & proinde ne quidem ut possibilis ad existendum concipi poterit: atque adeo ens hoc perfectissimum necessario cogitari debebit cum cogitatione impossibilis existentiæ, hoc est, cum notione summæ imperfectionis & nihili: quod implicat. Si ergo idea entis summè perfecti non est res ficta, ut centauri, hippogryphis &c. sed res vera & positiva, quæque adeo in omnibus hominibus reperitur, & ubique eadem est, quamque nos ipsi semper eodem modo cogitando nobis objicimus; certissimâ ratione inde concluditur, ens istud actu existere, cum aliter ne vel concipi quidem possit.

X. A *posteriori* similiter ex ea concluditur Dei existentia, quia hæc idea causam aliquam requirit: non enim à nobis ipsis efficta est, cum immutabilis sit, & in omnibus hominibus eadem reperiatur, neque ullam in eam potestatem habeamus, ut eam pro arbitrio fingere vel refingere, aut ullo modo immutare, vel etiam negare possimus: atque adeo aliunde eam impressam, & velut scintillam ab æternâ illa luce derivatam esse constat. *In ipso vita est, & vita lux hominum.* Joh. 1: 4. *In lumine tuo videmus lumen.* Psal. 36: 10. *tum à posteriori.*

XI. Apparet hoc amplius, quia idea hæc, quoad esse suum repræsentativum, sive *vicarium*, tantum perfectionis seu realitatis objectivæ in sese continet, ut à nobis, qui finiti sumus, non magis eam mutuari possimus, quam elaboratissimum signum vel tabula ab imperitissima manu proficisci, vel quicquam à nihilo prodire potest; nihil enim in nobis est, ad quod eam exprimere vel effingere possemus: & tamen necesse est perfectiones istas, quas in ea contemplamur, habere causam aliquam exemplarem & objectum actu existens, quod vel formaliter vel eminenter eas omnes in se contineat; nisi perfectissimam illam ideam vel ex toto vel ex parte nihil pro objecto habere dicamus: quod implicat.

XII. Neque etiam aliunde ea nobis immitti potuit: non per *sensus*; cum illi nihil nisi motus quosdam corporeos, nullam autem alicujus rei ideam, nobis imprimere possint, sed ideas innatas occasione istorum motuum tantum excitare apti sint; neque etiam illa quæ in sensus incurrunt ideam illam vel secundum se totam, cum infinita sit, vel secundum partes, cum iis careat, in se comprehendunt: ita ut à creaturis desumta non sit:

neque per *revelationem externam*, vel institutionem aliorum; nam eadem redibit quæstio; unde nempe priores illi eam ideam hauserint: & cum omnis revelatio externa fiat vel per visum vel auditum, eadem ejus erit ratio quæ externorum sensuum, neque ea quicquam in animo nostro producet, nisi prius rerum ipsarum ideæ nobis innatæ & insitæ fuerint: neque etiam per *ratiocinationem*: nam & illa similiter non producit ideas ullas, verum præsupponit eas; tum autem circa illas porro occupatur, easque explicatiores & clariores reddit.

XIII. Unde sequitur, nos eam immediatè à solo Deo habere, per revelationem internam, qua intellectum nostrum illustravit, eamque ideam, tanquam notam & signum aliquod artificis, operi suo præstantissimo impressit.

XIV. Quæ omnia fortius stringunt, quod nos ipsos, qui ideam illam habemus, à nobis ipsis non esse deprehendimus: per ideam enim hanc multas perfectiones agnoscimus, quas nobis deesse intelligimus; quas tamen nobis ipsis dedissemus, si à nobis ipsis potuissemus existere: aut potius eo ipso quo à nobis essemus, eas simul haberemus.

quo etiam spectat dictamen conscientiæ.

XV. Hic ergo nobilissimus est Deum cognoscendi modus, ex intimâ mentis nostræ naturâ haustus: qui hoc quoque peculiare habet, quod per eum non solum cognoscimus *quod* sit Deus, verum etiam, quantum ejus capaces sumus, *quid* sit. Atque hoc argumentum omnium primigenium est, cum omnis alia Deum cognoscendi ratio, atque ipsum illud *dictamen conscientiæ*, & naturæ ipsius instinctus, qui tam potentem numinis metum nobis imprimit, hoc argumentum præsupponant, & idea hæc Dei dictaminis & instinctus illius causa sit: nam ex sensu illo simplici ac idea numinis, quam primo omnium in me deprehendo, resultat potens ille conscientiæ practicæ de Deo assensus; quæ duo in illo conscientiæ dictamine involvuntur. *Jus* quippe *Dei* gentilibus *cognitum est*. Rom. 1:32. utpote qui *ostendunt opus legis in cordibus suis inscriptum, una testimonium reddente ipsorum conscientiâ*. Ibid. 2: 14, 15.

Notitia Dei acquisita.

XVI. Sequitur notitia Dei *acquisita* ex creaturis; de qua Job. 12:7,8, 9. *Interroga jumenta & docebunt te, & volatile cœlorum, & tibi indicabit, vel loquere terræ, & docebit te, & narrabunt tibi pisces maris.* Psal. 8. & 19. *Attollite in sublime oculos vestros, & videte quis creaverit ista, producens numero suo exercitum ipsorum.* Esai. 40: 26. *Qui non passus est se esse expertem testimonii, dans nobis pluvias & tempora fructifera.* Act. 14. 17. *Ut eum quærerent, si fortè palpando eum invenirent; quanquam*

non longè abest ab unoquoque nostrum. Ibid. 17: 27. *Ipsius invisibilia jam inde a condito mundo ex iis quæ fecit mente animadversa pervidentur, æterna videlicet ejus tum potentia, tum divinitas.* Rom. 1: 20. Argumenta autem ea suppeditant partim *naturalia*, partim *moralia*.

XVII. Ad *naturalia* pertinet præcipuè mundi hujus omniumque rerum ortus: quæ nec à se ipsis esse, neque infinito causarum nexu coaluisse potuerunt, cum intellectus noster interminabilem istum causarum ordinem non ferat; & res ipsa manifesto aversetur, cum eædem illæ res, postquam ortæ sunt, adhuc singulis momentis conservari atque veluti reproduci debeant; quæ conservatio cum non nisi ab ente sufficientissimo & infinito peragi possit, præsens aliquod numen continuò ostendit. *Ipse omnibus vitam & halitum & omnia dat, & ex uno sanguine omne genus humanum condidit, definitis statis temporibus, & positis terminis habitationis eorum. ---- In ipso enim vivimus, & movemur, & sumus.* Act. 17: 25, 26, 27, 28. Unde exceptio omnis hominum profanorum, quasi propter solam intellectus nostri defatigationem infinitam rerum seriem comprehendere non queamus, plane excluditur. *per argumenta naturalia.*

XVIII. Imo verò ente isto summo atque perfectissimo sublato nihil unquam in rerum natura fuisset possibile: ipsum enim istud ens non nisi æternum & necessarium, non vero ut possibile concipi potest: quin & sine eo nihil à non esse ad esse transire potuisset; cum in nullius rei essentia, solo illo ente excepto, necessaria existentia involvatur: adeoque sine eo nihil unquam factum fuisset, aut fieri potuisset.

XIX. Illustratur hoc argumentum non parum considerato pulcherrimo rerum creatarum ordine ac ornatu, & partium omnium veluti in dulcissimâ harmoniâ concentu: quæ non nisi à sapientissimo artifice prodire potuerunt.

XX. Argumenta *moralia* desumuntur à naturali sensu numinis, turpis & honesti discrimine, omnium hominum atque ætatum consensu; imo vel à fœdissimâ gentium idololatria, quæ ipsa clarissimè testatur humanum genus Deo carere nec posse, nec velle; ab impulsibus heroïcis, futurorum vaticiniis, miraculis, aliisque operibus magnificis, quibus sese Deus præsenti numine adesse, atque rebus humanis intervenire sæpe testatus est. *& moralia.*

XXI. Præter hanc autem naturæ disciplinam, sanctiori quodam ritu sese Deus manifestavit in Ecclesiâ suâ, in qua sæpius sollemni modo apparuit, & quantum humanis oculis fas est, se videndum præbuit, & palam locutus est, & cum hominibus fœdus fecit: ita ut & verbum, & populus,

ac regnum ejus adhuc in mundo ſint, & ſemper fuerint.

XXII. Quæ apparitio atque numinis ſui manifeſtatio, cum Deo, qui humanum genus condidit, idque ſummoperè diligit, non indigna ſit; imo cum vel maximè ipſum deceat, homini, quem ad imaginem ſuam creaverat, & ad ſeſe adducere ſtatuerat, ſe veluti offerre atque ei occurrere, eumque de cœlo affari, & ſanctiſſimis modis regere: tum vel imprimis homini, in tantâ naturalis cognitionis corruptione, & maligna ac dubia iſta luce, per quam ad Deum appropinquare amplius non poterat, prorſus neceſſaria erat. *Lux iſta in tenebris lucet.* Joh. 1: 5. *Ipſius enim inviſibilia, æterna videlicet ejus tum potentia, tum divinitas ex creatione mundi perſpiciuntur: ad hoc ut ſint inexcuſabiles, propterea quod cum Deum norint, tamen ut Deum non glorificaverunt, neque gratias ei egerunt: ſed vani facti ſunt in ratiocinationibus ſuis, & obtenebratum eſt inſipiens cor eorum.* Rom. 1: 20, 21. *Fide animadvertimus verbo Dei compacta eſſe ſæcula, ut quæ cernimus, non ex apparentibus facta ſint.* Hebr. 11: 3.

Adverſarii notitiæ Dei naturalis.

XXIII. Notitiæ huic obluctantur *Socinus*, *Oſtorodus*, *Vorſtius*, magnâque ex parte *Remonſtrantes* quidam, omnem Dei notitiam naturalem, cum innatam, tum acquiſitam, tollentes, & fide ſola cognoſci Deum, ex loco ad Hebr. 11: 6. *Fieri non poteſt, ut ſine fide quiſquam ei placeat: nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet eſſe Deum,* ſtatuentes. Quæ opinio omnes homines verbo Dei & fide carentes facit atheos, & religionem omnem homini naturali adimit, & reliquias imaginis Dei in homine, atque adeo ipſius animæ immortalitatem, non obſcure tollit. Aliter docetur Rom. 1: 18-21. *Id quod de Deo cognoſci poteſt, manifeſtum eſt in ipſis. Deus enim iis manifeſtum fecit* &c. *Ut quærerent dominum, ſi fortè palpando invenirent eum: non longe enim abeſt ab unoquoque noſtrum.* Act. 17: 27.

An dentur ATHEI.

XXIV. Atque hac quidem ratione nemo hominum *atheus* & abſque Deo eſt, qui tam potenter ubivis ſeſe inculcat & offert, ut ab omnibus videri & tantum non palpari poſſit. Neque hoc ſenſu gentiles ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ dicuntur Eph. 2: 12. quaſi omni Dei notitia caruiſſent, ſed quatenus ſine *Deo fœderato* erant, ut ex antecedentibus manifeſtum eſt. Neque etiam hic obſtant exempla quorundam, qui malis affectibus & præjudiciis excœcati, erroris diuturnitate tandem omnem Dei ſenſum in ſeſe extinxerunt, atque eo uſque impietatis pervenerunt, ut omni prorſus animi luce extincta revera perſuaſum haberent, & corde ſentirent, non eſſe Deum. Quales etiam ſpeculativè atheos exiſtere poſſe non abſurdum

eſt

eſt, juxta dicta: *Quorum conſcientia cauterio reſecta eſt.* 1. Tim. 4: 2. *Qui poſteaquam dedoluerunt, ſeſe dediderunt protervia, ad certatim patrandam omnem impuritatem.* Eph. 4: 19. & de facto quoque extitiſſe ſatis videtur probabile: licet plerique eorum magis practicè, quam ſpeculativè, & potius ore & opere, quam corde ſint athei; de qualibus agitur Pſal. 10:4. *Improbus in altitudine naſi ſui non curat: ſine Deo ſunt omnes cogitationes ipſius.* Item. *Dixit nebulo in corde ſuo, non eſt Deus.* Ibid. 14: 1, 2. & 53: 2. Conf. Pſal. 36: 2. *Non eſt pavor Dei ex oppoſito oculorum ejus.* Imò *dixerunt Deo: recede a nobis, & ſcientiam viarum tuarum non volumus.* Job. 21: 14. Et *ſponte illud latet ipſis, cœlos jam exſtitiſſe per Dei ſermonem* &c. 2. Pet. 3: 5. Numerus tamen eorum perrarus omni ævo, & opinione vulgari minor fuit: quique tales fuerunt, plerumque perditiſſimi fuerunt, quibuſque expediret non eſſe Deum; cum, quò quiſque omni ætate fuit probior, eò diligentius notitiam Dei cuſtodiverit. Verum inde non magis conficitur notitiam hanc de Deo nobis innatam non eſſe, quam reliquas veritates de officiis, de honeſto & bono, quæ ſimiliter à talibus opprimuntur, homini non eſſe à naturâ inſitas, quas tamen omnes recto rationis uſu adhibito ex ſeſe elicere ac deprehendere potuiſſent: atque eo quoque modo notitia de Deo naturalis eſt, non quod actu ſemper omnibus præſens ſit, ſed quod potentiam omnes habeant eam eliciendi, ac plerique quoque actu eam eliciant.

XXV. Atheiſmum autem quod ſpectat, nulla opinio illo magis execranda atque magis pernicioſa eſt: nihil enim aliud eſt quam rationis ejuratio & humanitatis abnegatio. Cum enim Dei conditoris cognitio unica humanæ naturæ præ reliquis creaturis ſit perfectio atque humani generis veluti nobilitas & ſpes; cumque religio, qualiſcunque ea ſit, honeſtatem ſaltem aliquam & ordinem in mundo ſervet; hæc omnia tollit atheiſmus, & ad omnia ſcelera viam aperit. Unde atheiſmus non eſt profeſſio aliqua, ſive ſecta, quæ ad certa munia ſectatores ſuos devincit; ſed, cum in mero deriſu numinis atque religionis omnis conſiſtat, nec ipſe ſectam facere, nec cum aliis coire poteſt, cum nulla hominum ſocietas ſine ſenſu alicujus numinis conſiſtere ullo modo poſſit. *Atheiſmi abominatio.*

XXXI. Cauſæ atheiſmi non in uno aliquo homine tanquam in capite ſectæ quærendæ ſunt, ſed latent in ipſa naturæ humanæ indole; & conferunt huc, in intellectu ignorantia naturalis, falſa principia & præcipuè corporeitatis de Deo conceptus; in voluntate profanitas & ſcelera omnia, præſertim contemtus verbi divini, atque animus male ſibi conſcius; religio *illius cauſæ*

gio corrupta ſuperſtitionibus & idololatria, quæque tota in externis eſt, diviſiones circa eam, ſcandala ſacerdotum; levis porro ingenii cultùs & philoſophiæ quaſi deguſtatio; atque ſecula eruditiora cum pace conjuncta; prava denique atheorum conſortia contagio nocentia. *Beatus* enim *vir, qui non ambulat in viâ peccatorum.* &c. Pſal. 1: 1. *An ſociabitur tibi thronus nequitiæ; qui fingit ærumnam præter ſtatutum?* Ibid. 94: 20.

An de Deo dubitare liceat?

XXVII. Atque ex hiſce jam liquet, rectene de Deo dubitari poſſit, an ſit? & quænam dubitatio hic ſit licita. Nunquam enim homini, qui intelligit ſe eſſe creaturam Dei, & propter conditorem ſuum eſſe factum, ambigere licet an ille ſit, & in re iſta ſanctiſſima ac graviſſima fluctuari, atque hinc inde animum volvere, cum tales cogitationes non niſi ſtultiſſimæ eſſe poſſint. Ille tamen qui audit de Deo, non oſcitanter id accipere atque animo admittere debet, re ipſa non ſatis conſideratâ, atque intellectâ, imo forte ne inſpectâ quidem, ſicut in aliis rebus perſæpe fieri ſolet: ſed rem hanc longe ſanctiorem habere, & cum magni adeo momenti ſit, non niſi firmiſſimis & immotis rationibus eam animo admittere oportet; ne forte eam, tanquam vulgarem aliquam auditionem, ſine ullo judicio, accepiſſe, atque adeo illud quod neſcimus adoraſſe ac coluiſſe deprehendamur. Adeoque temetipſum examinare & dubitare licet, an ſatis firmis & idoneis de cauſis veritati tam neceſſariæ ac pretioſæ aſſenſus ſis: quæ non tam de Deo, quam de nobis ac ſcientia noſtra dubitatio eſt.

CAPUT XV.

De Aſeitate, Primitate & Unitate Dei.

Deus à SEIPSO eſt.

I. CUm autem Deus ita neceſſario & per ſe exiſtat, etiam *à ſe eſt*; quod omnium eorum quæ in Deo cognoſcimus, maxime admirabile & incomprehenſibile eſt.

& quidem poſitive.

II. Eſt verò à ſe ipſo, non tantum negativè, verum etiam maximè poſitivè. Quamvis enim proprie ſui cauſa eſſe non poſſit, illud tamen quod nullam cauſam habeat, neque ea indigeat, non à nihilo, ſed à ſumma eſſentiæ ejus perfectione & omniſufficientia profluit. Cumque ratio exiſtentiæ ejus maxime poſitiva ſit, etiam à ſe ipſo poſitive eſſe dicendus eſt.

III. Fluit

III. Fluit hinc ejus *Primitas*, ſeu, ut ita loqui liceat, *Principitas*. Cum enim à ſe ipſo ſit, omnibus cauſis externis caret, atque adeo primus eſt. Vide Eſai.43: 10. & 41: 4. & 44: 6. & 48: 12. *Ego ipſe ſum primus, etiam ſum ultimus.* Utpote qui non dependet aliunde, & à quo omnia alia dependent. *Eſt omnium* PRIMUS.

IV. Sequitur ex eadem Dei neceſſariâ exiſtentiâ & aſeitate ejus quoque *Unitas*, ſeu *Unicitas*; per quam ita unus eſt, ut ſit ſolus & μοναδικός. De quo vide Deut. 4: 35. & 6: 4. *Audi Iſraël, Jehova Deus noſter Jehova unus eſt.* Unde veri Dei epithetum eſt בדד *badad, ſolus.* Deut. 32: 12. vid. & 32: 39. Jeſ. 37: 16. & 43: 10, 11, 12. *Ego, ego ſum Jehova, & nullus eſt præter me Servator.* Unde nullum novit *præter ſe*, Eſai. 44: 8. & 45: 5. Hoſ. 13: 4. 1. Cor. 8: 4, 5, 6. *Nobis tamen unus eſt Deus, Pater ille a quo omnia.* Conf. Joh. 17: 3. Eph. 4: 6. *Et* UNICUS. *quod probatur: ex Scriptura,*

V. Ex ratione hoc etiam liquet. Cum enim Dei nomine intelligamus ens primum atque ſummum, quodque idem ſit perfectiſſimum, atque à quo alia omnia entia dependere, i. e. produci, conſervare atque gubernari neceſſe habeant, facile patet id unicum eſſe oportere; quippe quod par habere non poſſit, cum alia omnia entia extra ipſum ab ipſo dependere debeant: namque aliter ſemper cogitari poſſet ens aliquod perfectius, quod æquale ſibi non haberet, quodque etiam omnes perfectiones alterius iſtius Dei in ſe ipſo ſolum poſſideret, atque à quo ille etiam dependeret. *& ratione.*

VI. Adeoque alter iſte Deus vel dependeret à priori iſto Deo, vel non. Si prius, tum ipſe non foret Deus. Si poſterius, tum nec prior ille foret Deus. Tum ſi plures dii eſſent, vel eſſent perfectione æquales, vel inæquales. ſi æquales eſſent, tum neuter eſſet ſummus, quia ſummum eſt id quod omnibus aliis entibus majus eſt: ſi inæquales eſſent, tum iſte qui minor eſſet, Deus dici non poſſet, cum ad Dei naturam requiratur ut ſit ſummus. Pariter implicat, duos dari omnipotentes, duos ſummè intelligentes, eoſque ſummâ ac liberrimâ voluntate pariter præditos: ut plures dii dari non poſſint niſi imperfecti; atque adeo hinc neceſſario ſequitur, Deum unicum tantum exiſtere.

VII. Cujus unitatis repræſentatio quædam eſt in creato rerum univerſo. plures enim mundos & plures rerum univerſitates eſſe, contradictionem implicat. Atque ſic unicum univerſum unicum ſuum refert opificem; qui ſic unicus eſt formaliter, ut eminenter ſit omnia.

VIII. Non repugnat autem unitati Dei perſonarum Trinitas: cum perſonæ divinæ proprie non ſint plures res, ſeu plura entia realiter (ſtrictè *Cui non repugnat*

SS. Trinitas. loquendo) à se invicem distincta, seu diversas essentias habentia; verum illæ unicam & eandem divinam essentiam indivisim participant.

Sed 1 polytheismus. IX. Repugnat vero illi 1. *Polytheismus* gentilium. Cum enin tres sint antiquissimæ de Deo sententiæ: ἀναρχία, πολυαρχία & μοναρχία: nos rejectis duabus, quæ in eandem impietatem conspirant, solam monarchiam, seu unius Dei principatum colimus; ut rectè Nazianzenus.

X. Quamvis autem ethnici plures finxerunt deos, non tamen habuerunt ideam plurium entium summè perfectorum; nam hoc impossibile est. Sed singulis potius diis proprias quasi perfectiones atque singularia officia demandarunt, & alium belli Deum, alium artium præsidem, alios mundi, maris ac terræ dominos finxerunt; atque adeo non tam plures deos, quam divinos, ut de Platone Ficinus, conceperunt. De hisce aurea vide apud doctiss. Seldenum in prolegom. libr. de diis Syris.

Cujus causa, XI. Causa erroris fuit, quod ad ideam & naturam entis summè perfecti non satis attenderunt; quam ex perverso isto conceptu pluribus attribui posse putarunt. Neque enim requirit illa plurium deorum idea causam extra nos, vel plures deos actu existentes; nihil enim in eà est, quod vires nostras excedat, præter ideam Dei: cui ideam pluralitatis tantum adfinxerunt, & ideam numeri cum illâ ideâ per errorem conjunxerunt.

& occasiones, XII. Occasiones polytheismi, inter alias, fuerunt, cum nominum divinorum in communibus linguis multitudo; tum attributorum, & præcipuè operum Dei, varietas atque copia, quibus hominum ingenia ad plures deos cogitandos sensim inducta tot ac tantas perfectiones in pluribus potius discretas, quam in uno copulatas quærere maluerunt.

ac miseria. XIII. Nos præ ethnicis nobis merito gratulamur, quod unicum agnoscamus Deum, nec pluribus dominis inservire opus habeamus; quod ne quidem fieri posse Salvator noster affirmat. *Nemo potest duobus dominis servire* &c. Matth. 6: 24. Atque hinc illi animi fluctuantis æstus atque angores, quos in ethnicis sæpe deprehendimus, dum dubitant cui Deo sacra facere, cui vota potissimum nuncupare, & quem invocare deberent.

II. Idololatria. XIV. Repugnat unitati Dei 2. *Idololatria* omnis, seu theoretica, seu practica, quæ plures semper Deos facit.

III. Manichaismus. XV. 3. *Manichæismus*, de duobus principiis, uno boni, altero mali; qui error antiquissimus fuit, utpote à duplici rerum genere, nimirum bono & malo, malè considerato natus.

XVI. 4. *So-*

De nova Zelandia late et optime agit [illegible] 4. 1: 625

XVI. 4. *Socinianorum* impietas, plures deos essentiâ inter se diver- IV. *Soci-*
sos ponentium, dum *Christum* Deum factum docent, & inter Deum *nian smus.*
summum & Deum qui est sub summo distinguunt. A quâ *impietate* non longe abest *Episcopius*, qui personarum Trinitatem cum essentiæ divinæ subordinatione concepit: cum tamen & Scripturæ & rationi repugnet concipere Deum aliquem subordinatum, & non summum.

CAPUT XVI.

De Nominibus Dei.

I. POst Dei existentiam sequitur ejus *divinitas*, cognoscenda NOMINA
tum ex *nominibus*, quibus se manifestavit; tum ex *naturâ* *Dei.*
ejus.

II. Nomen Dei in Scripturâ significat id omne quod de Deo cognosci ac prædicari potest; & tum Deum ipsum, tum omnia ipsius attributa comprehendit. Unde & veteribus attributa Dei nomina ejus dicta: quæ enim attributa dicimus, cum ad Deum referuntur cui conveniunt, ea nomina illius respectu nostri, quatenus nos in Dei cognitionem introducunt, appellantur. Nos vero distinctè de utrisque agemus.

III. Et nomine quidem propriè Deus non eget, cum unicus, & solus, *Quomodo*
& ineffabilis sit. Gen. 32: 29. Jud. 13: 18. *Ecquid interrogas de nomine* *ipsi conve-*
meo? respectu nostri tamen, ut & à nobis cognoscatur, & ab aliis rebus *niant.*
discernatur, recte nomen ipsi tribuitur. Estque illud Ecclesiæ vel præcipuum decus, quod in eâ Deus verus sese nomine suo revelaverit.

IV. Cum autem nomina divina, quæ in Scripturâ Vet. T. occur- *Quam va-*
runt, vel ab essentiâ ejus petita sint, ut *Jehova*, *Ehjeh*, *Jah*, quibus re- *ria sint.*
spondet nomen Κυρίȣ: vel à fortitudine, ut *El*: vel à cultu aut adjuratione, ut *Elohim*: vel à sufficientiâ aut omnipotentiâ, ut *Schaddai*: vel à dominio ejus, ut *Adonai*: vel ab excelsitate, ut *Eljon*: vel ab exercitibus ejus, ut *Zebaoth*; omnium præcipuum & summum est nomen *Jehova*, quod ab היה vel הוה *esse*, *existere*, deductum, cum essentiam, tum essentiatorem, à quo omnia sunt, significat.

V. Nomen hoc proprium est, non appellativum. Exod. 6: 3. Jes. 42: *Nomen*
8. *Ego sum Jehova*, *hoc est nomen meum*: unde absolute השם *nomen*, JEHOVÆ.
dicitur; Judæis שֵׁם הָעֶצֶם / *nomen substantiæ*, שֵׁם הַמְּיוּחָד *nomen*

 pro-

proprium , & שֵׁם הַמְּפוֹרָשׁ / quod alii *nomen explicatum* , *expositum*, alii nomen *separatum* & singulare reddunt.

Lectio ejus. VI. De lectione ejus variæ sunt sententiæ. Quidam *Jahve*, vel *Jahave*, ut Samaritani; alii *Jao*, ut Græci veteres; alii *Jova*; alii *Jehova*, vel *Jehovi*; quidam *Jeheve*, *Jehve* vel *Jihve* pronunciant. Josephus ιωυα per quatuor vocales legit. Cum verò jam olim Judæi per religionem à pronunciatione hujus nominis abstinuerint, perdita & incognita, aut saltem incerta multis videtur vetus & genuina ejus lectio.

Non per ADONAI *efferendum.* VII. Unde & hodie puncta vocalia nominis *Adonai* habere multis argumentis suadere student, & per nomen istud efferri debere contendunt. Sicut ab eadem Masoretharum audaciâ profectum videtur, quod puncta nominis *Elohim* alicubi huic nomini supposita sunt; ut vulgo receptam lectionis *Adonai* consuetudinem hoc quoque modo firmarent.

VIII. Cum autem multis in locis sit emphasis in nomine *Jehova*, quæ cum nomine *Adonai* consistere non potest , vid. Exod. 6: 1, 2. Psal. 83: 19. Esai. 42: 8. atque ipsius linguæ mos & genius pronunciationem istius nominis satis commodè ferant, cum alia nomina ex eo composita legantur, ut *Jehonathan*, *Jehochanan*; non temere ista lectio repudianda est. Saltem per *Adonai* nomen illud pronunciari nequit Deut. 32: 6. ubi הַלַיהוָה.

Cumque olim usurpatum fuerit, IX. Atque extra dubium est , tempore *Mosis* nominis hujus pronunciationem non solum in sacris, & in sollemni istâ benedictione, Num. 6: 23. fuisse usurpatam, sed & publice fuisse notam & pervulgatam. *Exsecrans nomen illud -- nomen Jehovæ.* Levit. 24: 11, 16. imo apud vicinas gentes ejus famam dimanasse , uti apparet ex vidua Sarphathana, Eliæ dicente : *Ut vivit Jehova Deus tuus.* 1. Reg. 17 : 12. *Extraneus qui venerit è terra longinqua propter nomen tuum.* 2. Chron. 6: 32. qui etiam ad idola sua sacrum istud nomen nefarie traduxerunt : cujus rei non obscura vestigia in nominibus *Jao*, *Javo* , *Jovis* (qui antiquis nominativus fuit) ἴακχος & ἰώβακχος, quæ *Bacchi* nomina, ut & *Jani* & *Dianæ* appellationibus, supersunt.

male deinceps pro ineffabili habitum est. X. Cum autem Deus non initio tantum isto nomine cognosci, Exod. 3: 14. verum illud tanquam perpetuum *sui memoriale* extare apud suos voluerit, Hos. 12: 6. male Judæi illud ἀνεκφώνητον & ineffabile dixerunt; quod ex religione primum ortum, cum in hoc nomine primarium religionis mysterium agnoscerent , in superstitionem tandem vertit: unde ejus usus extra sacras actiones fuit vetitus, & tandem in desuetudi-

nem

nem ac oblivionem venit. Rectius autem *ἄῤῥητον* dictum fuit, quia Græcis literis exprimi non poterat.

XI. Denotat illud nomen 1. *eum qui est*, Exod. 3: 14. אהיה *sum*, vel *ero*. 2. *qui est quod est*, אהיה אשר אהיה / *sum qui sum*, hoc est, simplex & immutabilis. 3. Qui *fiet quod est*, vel *qui fit quod est*: ut notet eum, qui virtutes & promissiones suas ipso opere & facto demonstrat, juxta formulam, *fiam tibi in Deum*; ut ita repræsentetur ille, qui nobis fit Deus, & quidem Deus redemptor, justificator, sanctificator, & salvator, nimirum in Filio. Unde & ille peculiariter operibus istis gratiæ *nomen Dei notificasse* dicitur. Joh. 17: 26. Et hoc pacto nimirum nomen hoc nondum innotuerat patribus, qui tamen literas & pronunciationem ejus non ignorabant; sed vera vis & effectus ejus nominis *Abrahami* posteris sub N. T. demum servabatur.

Quid notet hoc nomen.

XII. Ex quibus prorsus liquet, nomen hoc soli Deo convenire. Psal. 83: 19. *Te, cui soli nomen est Jehova, excelsum esse supra universam terram.* Hos. 12: 5. *Jehova est memoriale ejus.* vid. Esai. 42: 8. *Ego sum Iehova, illud est nomen meum, & gloriam meam alteri non dabo.* Unde ne quidem figuratâ acceptione aut catachresi seu ironiâ creaturis tributum unquam, neque etiam Num. 10: 35. legimus; etsi interdum in compositione earum nomina ingrediatur, & de iis prædicetur, ut in nominibus יְשֻׁרַק, יְהשׁוּעַ, *templum Iehovæ*; quo pertinet etiam altaris, Exod. 17: 15. יהוה נסי / & novæ urbis apud *Ezechielem*, cap. 48: 35. יהוה שמה appellatio.

Soli Deo proprium est.

XIII. Perverse igitur hoc negant *Sociniani*; ne videlicet Angelum, qui in Vet. T. *Iehova* dicitur, verum Deum agnoscere cogantur. Impium autem & sacrilegum est, quod excipiunt, angelos summum istud nomen tanquam legatos Dei & quasi nomine Dei loquentes usurpasse; cum nec prophetæ nec angeli isto honore sese unquam dignati sint, Apoc. 19: 10. atque ubi id fit, semper unicus idemque ille angelus assertor loquatur. Quod autem de *Christo* dicunt, eum *Iehovam* appellari, quia promissiones Dei implet, lubentes accipimus; cum enim ille *Iehova* sit qui suas virtutes & promissiones implet, atque illud fit quod est, jam inde *Christi* Deitas vel maximè manifesta est, quod in eo solo omnes Dei promissiones & virtutes, atque universa vis sacrosancti istius nominis impleatur. *Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso sunt etiam, & in ipso sunt Amen.* 2. Cor. 1: 20. Conf. Jes. 45: 25. *In Iehova justificabuntur; & jactabit se omne semen Israël.* Jer. 23: 6. *Hoc ejus nomen, Iehova justitia nostra.*

Quod malè negatur à Socinianis.

 XIV. Al-

EHJE. XIV. Alterum Dei nomen essentiale est אֶהְיֶה / Exod. 3: 13, 14. quod cum ejusdem originis sit cum nomine *Iehova*, ab eo parum, imo vix differt.

JAH. XV. Tertium est nomen יָהּ / quod cum nomine *Iehova* sæpe conjungitur, Psal. 130: 1, 2, 3. Jes. 12: 2. & 26: 4. Derivari autem videtur à verbo יָאָה / ut nomen hoc notet *decentiam*, seu eum qui pollet summa decentia; quod maxime convenit Nov. T. & *Christo*. *Decebat enim eum* &c. Hebr. 2: 10. *Talis nos decebat Pontifex* &c. Ibid. 7: 26.

XVI. Nomina, quæ Deum ab operibus vel proprietatibus describunt, sunt אל שדי אדני אלהים / & duo epitheta צבאת עליון /

ELOHIM. XVII. Nomen אלהים / vel ab *Arabico* אלה *coluit*, quasi σέβασμα *numen colendum*, seu *venerandum*; vel ab *Hebraico* אלה *juravit*, vel *adjuratio*, deductum, maxime Deo tribuitur, ubi respicitur ad ipsius fœdus cum homine, & ubi fidei nostræ, per quam Deo juranti adstipulamur, fit professio. *Dixit ipsi Elohim --- statuam fœdus meum inter me & te.* &c. Gen. 17: 3, 7. *Ad ineundum fœdus Iehovæ Elohim tui --- ut statuat te hodie sibi in populum, & ipse sit tibi in Deum.* Deut. 29: 12, 13.

XVIII. Est in eo enallage numeri pluralis pro singulari; quæ etiam usurpatur, ubi tantum de unicâ S. S. Trinitatis personâ sermo est. *Solium tuum, ô Deus, in sæculum --- Unxit te, ô Deus, Deus tuus.* Psal. 45: 7. 8. Et *salvos faciam eos in Domino Deo ipsorum.* Hos. 1: 7. *Principem se gessit cum Deo.* Ibid. 12: 3. nisi potius ratione dignitatis hoc fieri velimus, ut unus Deus אלהים *dii* plurali voce nuncupetur; sicut Dei sapientia חכמות *sapientiæ* dicitur. Prov. 1: 20. & 9: 1. Similia exempla videre licet Gen. 40: 1. Jes. 19: 4. quò tamen locus Job. 40: 15. non pertinet.

XIX. Cumque hoc nomen non appellativum, sed Deo proprium sit, non nisi analogicè hominibus & angelis tribuitur, quia illis nimirum ad tempus populus Dei subjectus fuit tanquam θεοῖς λεγομένοις, 1. Cor. 8: 6. Psal. 82: 6. Conf. Joh. 10: 34, 35. *Scriptum est in lege vestra. Ego dixi, Dii estis.* & Psal. 8: 6. *Fecisti eum inferiorem paululum infra Deum.* conf. Hebr. 2: 7. *Minuisti eum breve quiddam præ angelis* &c. μιμητικῶς autem & εἰρονικῶς etiam diis alienis attribuitur. *Non erunt tibi dii alii præ facie meâ.* Exod. 20: 3. Sic *Dagoni* tribuitur. Jud. 16: 23. & Vitulo aureo. Exod. 32: 4. quia illi vero Deo substituebantur; ubi & similis enallage numeri observatur.

XX. No-

XX. Nomen אֵל ab אֵל *robore* deductum, proprie δυναστὴν dicit. Psal. 22: 2. & primario ac ἀντονομαστικῶς Deo convenit. *Magnificabit se super omnem Deum fortem, etiam supra Deum fortissimum omnium.* Dan. 11: 36. appellativè etiam angelis & hominibus tribuitur. Exod. 15: 11. & κατὰ μίμησιν ac συγχώρησιν idolis. Esai. 44: 10. Mal. 2: 11. El.

XXI. Nomen שַׁדַּי quidam à שׁדד *vastare*; alii à דַּי, quasi אֲשֶׁר דַּי ὁ ἱκανὸς, vel αὐτάρκης, derivant: alii ab *Arabico Scadda*, roborare deducunt; unde *Scadid* robustus, & שַׁדַּי Dei nomen, ὁ παντοκράτωρ. Affine est Græcorum Δὶς, in cujus locum successit Ζεὺς, Διός. Schaddai.

XXII. Nomen אדני formæ pluralis anomalæ, (cujus & singulare occurrit Mal. 1: 6. Deut. 10: 17.) cum kametz inter nomina Dei propria est, & notat dominium ejus, quo omnia sibi subjicit, & maxime quo peculium à se emtum habet: ita ut singulari modo Redemtoris sit nomen. Hinc apud gentiles Veneris amasius, *Adonis*, & Liber Pater, *Edoneus*, & Sol Phœnicibus, *Adon*, *Adonis*, *Adoneus*, appellabantur. Adonai.

XXIII. Vox צבאת cum voce *Iehova*, vel *Elohim*, vel cum utroque simul conjuncta, significat *Iehovam* esse veluti exercitus populi sui, vel eum esse Deum exercitus habentem: atque inde non obscura appellatio *Iovis* Σαβαζίου. Zebaoth.

XXIV. Similiter nomen עליון *excelsus*, magis epitheton, quam proprie nomen Dei sonat; quod tamen ethnici quoque imitati sunt in ἥλιος; quo nomine sol colebatur: quod tantundem esse videtur ac *Eljon*; nisi forte id nomen sit ab אֵל / Eljon.

XXV. In libris Nov. Test. occurrunt præcipue nomina θεὸς & κύριος.

XXVI. Θεὸς nomen Dei essentiale & proprium est, quod ipsam naturam & essentiam Dei notat; cum extra hoc Græcis nullum aliud sit nomen, quod Deo adeo immediate convenit, ejusque essentiam proximè exprimit. Unde creaturis non nisi in significatu diminuto & æquivoco tribuitur, & plerumque cum termino restringente, ex. gr. *Deus hujus mundi* &c. 2. Cor. 4: 4. aut tali formâ & schemate orationis, ut manifesta appareat ironia aut catachresis. ΘΕΟΣ.

XXVII. Ut impiè *Sociniani*, qui nomen hoc officium solum & potentiam ac dignitatem denotare volunt, hinc jam statuant multos esse veros deos; quasi ex Paulo: *Etsi sint qui dicantur dii, & in cœlo & in terrâ: sicut sunt dii multi, & domini multi.* 1. Cor. 8: 5. speciatim duos, unum æter-

æternum à ſe ipſo Deum, Patrem, alium à patre factum in N. Teſt. Chriſtum.

XXVIII. Et frivola prorſus eorum diſtinctio eſt, vocabulum iſtud cum articulo, vel etiam ubi ſubjectum orationis eſt, verum Deum denotare; ubi vero prædicatum eſt, vel ſine articulo uſurpatur, non item: præterquam enim quod etiam de Chriſto ſubjectivè & cum articulo uſurpatur, pluribus aliis modis hæc eorum criſis ac obſervatio redargui poteſt.

ΚΥΡΙΟΣ. XXIX. Alterum nomen in libris N.T. frequens eſt κύριος, à voce κῦρος, *auctoritas, dignitas:* quo vocabulo S. Scriptores nomen *Iehova* plerumque reddunt, quia illud per אדני enunciabatur; præcipuè autem Chriſto tribuitur reſpectu dominii atque *peculii*, quod ſibi peculiariter *ſanguine ſuo acquiſivit.* Act. 20: 28.

CAPUT XVII.

De Spiritualitate & Inviſibilitate Dei.

NATURA *Dei.* I. Divinitatem plenius exhibet ipſa Dei *natura*, vel eſſentia, & eſſentiales proprietates, quarum complexus divinam naturam nobis ob oculos ponit. Vox illa Deo tribuitur. *Serviebatis iis, qui natura non ſunt dii.* Gal. 4:8. ut & voces ſynonymæ, *forma Dei.* Phil. 2: 6. *verus Deus.* Joh. 17: 3. 1. Joh. 5: 20. *vivus & verus Deus.* 1. Theſſ. 1: 9.

Definitio ejus. II. Quanquam autem perfectâ definitione quid ſit Deus exprimi nequeat, quia genus ſeſe ſuperius propriè non habet; cum tamen detur conceptus aliquis communis quo Deum & creaturas apprehendimus, videlicet entis (non enim eſt nominis tantum diſtinctio, cum illud in Deum & creaturas diſtinguimus) recte iſtud pro genere, analogico ſaltem ſumi, atque inde definitio aliqua ſummi entis formari poteſt.

III. Definitur ergo ſimpliciſſimè: ens infinitum, ſeu perfectiſſimum; vel etiam: Spiritus infinitus, à ſe ipſo vivens, Pater, Filius, & Sp. Sanctus. Unde duplex ſeſe pandit Dei conſideratio, unicæ nimirum eſſentiæ, & Trinitatis perſonarum.

Qui eſt IV. Spiritus cum dicitur, apparet ipſum ſubſtantiam eſſe, & quidem

a xpist· annis ·339·

dem ſpiritualem; atque omnem corporis conceptum ab ipſo removendum eſſe, cum ſit mens infinita, cujus naturam conſtituit perfectiſſima & puriſſima intellectio, cui omnes cogitationes ſimul & ſemel unico actu præſentes ſunt. Ita ut ſpiritualitas ejus non tantum negativè, verum etiam maximè poſitivè concipi debeat. Unde *Pater ſpirituum* dicitur. Hebr. 12: 9. *Cujus genus ſumus. Non debemus cogitare auro & argento* &c. *Numen eſſe ſimile.* Act. 17: 28, 29. *Mutarunt gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem corruptibilis hominis* &c. Rom. 1:23. *Cui (quæſo) aſſimilabitis eum, & quid ſimilitudinis ordinabitis ei?* Eſai. 40: 18, 25. *Spiritus carnem & oſſa non habet.* Luc. 24:39. *Cavete animabus veſtris, quia non vidiſtis ullam ſimilitudinem, quo die allocutus vos eſt Iehova in Horeb.* Deut. 4:15. SPIRITUS.

V. Quod etiam ex ratione patet: cum omne corpus eo ipſo quod extenſum eſt, partes habeat, ſit compoſitum, diviſibile, imperfectum, mutationi obnoxium, brutum denique & iners, ac interno agendi & cogitandi principio deſtitutum: quæ omnia vel maximè naturæ perfectiſſimi hujus entis repugnant.

VI. Non repugnat autem huic ſpiritualitati Dei, membra ipſi in Script. paſſim attribui; cum ea dicta & facta Dei infirmitati noſtræ ſæpe accommodet. non aliter quam ſi Deus homo eſſet: atque hinc orta figura illa in ſacris literis, quæ ἀνθρωποπάθεια dici ſolet, qua Deus loquitur per συγκατάβασιν, ut Græci Patres inquiunt, ad nos: vel, ut Hebræi / כדרך של בני ארם / *ſecundum viam filiorum hominis*, vel כלשון של בני ארם / *ſecundum linguam filiorum hominis.* Inde Deo membra & affectus corporei adſcripti leguntur; illa κατ᾽ ἀνθρωπομόρφειαν; hi κατ᾽ ἀνθρωποπάθειαν: utraque autem θεοπρεπῶς exponenda; ut intelligantur iſtis loquendi modis Deo tribui perfectiones attributis & operationibus iſtis humanis analogæ, & quarum energia in membrorum iſtorum uſu conſpicitur. Atque hinc illa membra Deo tantum tribuuntur, quæ actionum nobiliſſimarum in homine ſunt vel principia vel inſtrumenta, ut cor, pedes, manus, brachium &c. non autem ea, quæ infirmitatis vel imperfectionis alicujus in homine indicia ſunt, veluti humeri, vel membra alituræ aut generationi inſervientia. *Quomodo membra ipſi tribuantur.*

VII. Peſſimè ergo Anthropomorphitæ, ſeu Anthropomorphiani (quos Epiphanius humaniformianos appellat; quorum parens Audæus, monachali ſtupore hæreticus) Deum concipiebant compoſitum ex re intellectuali & materiali; facientes Deum hominiformem, ac humanos Deo artus affingentes, dum imperitè figuratas S. Scripturæ locutiones pro- *Contra Anthropomorphitas.*

priè explicabant. Quem errorem tantis animis monachi quidam urgebant, ut Theophilum Alexandriæ Episcopum, quod illum publico scripto refutasset, ad necem quærerent: qui illis obviam factus, & verbis Jacobi ad Esavum Gen. 33: 10. *Sic vos vidi tanquam faciem Dei*, utens, placatiores eos habuit, quum pro inscitiâ illud ita acciperent quasi faciem Dei humanæ similem crederet Theophilus.

VIII. Quamvis verò non tam crassè, ac ab Audianis, à plerisque hic peccetur, quotusquisque tamen est, qui non nescio quid extensi in conceptu Dei implicet? à vulgo, quoad actum exercitum id fieri, etsi in actu signato id neget, experientia docet: atque de multis eruditis etiam id verendum est, illis, qui diuturno usu mentem assuefecerunt ad bene distinguendam naturam corporis à naturâ spiritus, exceptis.

IX. Male etiam Deo corpus adscripsit Vorstius, Tertulliani auctoritate nixus, statuens Deum suo modo esse corporeum, esse in eo quasi materiam & formam; nec aliter spiritum dici, quam aut spiritus animales, aut aër & ventus spiritus dicuntur, & solum crassam molem ac corpulentiam eo vocabulo ab ipso removeri.

X. Sicut & minus rectè Episcopius, postquam affirmavit spiritualitatem Dei esse creditu necessariam, sufficere tamen ad illum conceptum putat, si crassas illas de Deo cogitationes removeamus, nec ipsi certam aliquam formam ac figuram attribuamus.

Deus INVISIBILIS.

XI. Spiritualitatem Dei sequitur ejus *Invisibilitas*, qua nulli externo oculorum conspectui, nec in se, nec in imaginis alicujus specie, patet. *Regi æterno, invisibili* &c. *sit honor & gloria.* 1. Tim. 1: 17. *Non posses videre faciem meam* &c. Exod. 33: 20, 23. *Vocem verborum audivistis, at similitudinem nullam vidistis.* Deut. 4: 12, 15. Quo veluti emblemate ac signo, cognitionis Dei intellectualis altitudo & viarum ejus τὸ ἀνεξερεύνητον καὶ ἀνεξιχνίαστον ob oculos ponitur.

Quomodo tamen visus dicatur.

XII. Omnis autem visio Dei, quæ sanctis hominibus ac Prophetis in Scripturâ nonnunquam tribuitur, vel in futura vita fidelibus promittitur, vel denique de Angelis in cœlo affirmatur, non est essentiæ divinæ; sed vel symboli alicujus, quo Deus præsentiam suam testabatur; vel ὀργάνου ἐνυποστάτου, quomodo Deus in Christo visus; vel tantum cognitionem fidei notat; vel etiam familiarem Dei notitiam & veluti fruitionem exprimit, qualis illa quæ in cœlis erit; vel denique angelorum coram Deo continuam veluti apparitionem, ad jussa & imperia ejus accipienda, significat.

XIII. Ma-

XIII. Male ergo Sociniani nos in vita futura Dei Patris faciem oculis nostris visuros statuunt; qui etiam Vorstii error est, præsupponentis Deum habere corpus: à quibus etiam non multum abeunt Anabaptistarum nonnulli.

conf. 634 . 11.12.

CAPUT XVIII.

De Infinitate & perfectione Dei.

I. Est autem Deus Spiritus ab aliis spiritibus longe diversus, cum sit mens infinita & perfectissima.

II. *Infinitatem* Dei quod spectat, concipi Deus videtur posse, vel simpliciter quoad essentiam, vel quoad attributa. Priori modo, nec finitus Deus proprie videtur concipi, nec infinitus, sicut nec reliquarum rerum essentiæ. Verum essentia ejus considerata in ordine ad quædam attributa, quæ quantitatis terminos admittunt, infinita dicitur, ut in ordine ad tempus æterna, ad locum immensa, ad virtutem omnipotens: attributa vero Dei reliqua, ex. gr. intellectus, voluntas, potentia, in se nec finita nec infinita videntur, sed tantum in ordine ad objecta, ad quæ referuntur, infinita dicuntur, cum ab iis nullo modo limitari aut circumscribi possint. Attamen cum ipsæ rerum essentiæ finitæ aut infinitæ etiam dici possint, cumque potentiæ quævis vel attributa relativa, quæ in ordine ad objecta finita vel infinita dicuntur, talia etiam in se dici possint, nulla obstare videtur ratio, cur non etiam infinitas essentiæ & attributis Dei in sese conveniat. Infinitas *Dei.*

III. Et Deum quidem, invito quamvis vocabulo, positivè ac propriè & in sese infinitum intelligimus: non negative tantum, aut privativè, vel comparativè & secundum quid, sive solo respectu ad nos; quod Vorstius voluit. Æque enim respectu nostri infinitus foret ex. gr. numerus arenæ ac stellarum.

IV. Cum hac infinitate Dei ferè coincidit ejus *perfectio*, quæ summa est, ac Deo absolutè convenit; cum nihil perfectionis absolutæ, sive realitatis, ipsi desit. Unde & idea Dei ipsum nobis tanquam ens perfectissimum repræsentat. *Si justificatus es, quid dabis ei aut quid de manu tuâ accipiet?* Job. 35: 7. *Mirabilia Dei perfecti scientiis.* Ibid. 37: 15. *Estote perfecti, ut pater vester, qui est in cœlis, perfectus est.* Matth. 5: ult. *Pro-* Perfectio *ejus.*

funditas divitiarum &c. *nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia.* Rom. 11:35, 36.

V. Cum vero perfectiones aliquæ sint simpliciter tales, aliæ vero infirmitatem aliquam & imperfectionem in creaturis præsupponant; priores quidem formaliter in Deo esse intelliguntur, reliquæ vero eminenter, hoc est, tanquam in causa prima, quæ superiore aliquo modo eas in sese complectatur, & unde omnes eæ perfectiones ad creaturas descendant. *Omnis donatio bona, & omne integrum donum est superne, a Patre luminum.* Jac. 1: 17.

VI. Quod autem gentes, quæ Deum etiam agnoscebant substantiam summè perfectam, nihilominus ligna & lapides, res imperfectissimas, pro diis habuerunt, id ex superstitione factum, quod rebus istis visibilibus numen aliquod præsens esse, atque inhabitare crediderint, quod illinc favorem & gratiam in cultores suos diffunderet. Error itaque & fœda superstitio, non clara & distincta perceptio, id eos facere jussit, evenitque iis circa cultum ejus quod naturâ non est Deus, quod multis aliis evenit, sed minori noxa, cum nomen accidentis applicant conceptui substantiæ, & conceptum spiritus qualitati corporis, gravitati scilicet; aut conceptum nihili, corpori, v. gr. spatiis imaginariis, aut potius conceptum corporis nihilo.

CAPUT XIX.

De Attributis Dei in genere.

ATTRIBUTA *Dei.*

I. Erfectio hæc essentiæ divinæ potissimum conspicitur in ejus attributis & proprietatibus; quarum complexus perfectissimam Dei essentiam nobis repræsentat.

II. Cum enim substantia, quæ est res per se existens, mentem nostram per sese non afficiat, opus est ut nobis manifestetur per attributum aliquod; quæ quo plura nobis innotescunt, eo perfectius, substantiam cognoscimus. Unde Deus est ens maximè cognoscibile, cum plura de eo cognoscantur attributa quam de ullâ aliâ re: etiamsi illa notitia Dei non ideo sit adæquata aut comprehensiva; quæ ne de minimâ quidem re datur.

III. At-

III. Attributa dicimus proprietates & perfectiones illas, quas mens nostra in perfectissima Dei idea comprehendi videt; dumque eam unico conspectu exhaurire non potest, per varios & inadæquatos conceptus ipsi attribuit. Ideoque nullam illi inferunt compositionem aut variationem; non enim modos, accidentia, aut qualitates, sed attributa vocamus. Sicut extensio est attributum corporis, cogitatio attributum mentis; quæ affectiones in istarum rerum ideis proximè continentur, nec ab illis ullo modo differunt: ita in idea entis summè perfecti continetur justitia, veritas, clementia &c. quæ ideo de Deo etiam prædicantur, ipsique attribuuntur, non virtualiter tantum & eminenter, sed etiam formaliter & in propriâ suâ naturâ. *Quid sint.*

IV. Nostro autem concipiendi modo insunt ea Deo, quasi in esse secundo, dum essentiam Dei primo veluti conceptu apprehendimus, non tanquam attributum sed tanquam cæterorum attributorum radicem & fontem, quæ inde veluti oriuntur. Inde tamen non magis divelluntur attributa Dei ab ejus essentiâ, quam ex. gr. extensio à substantiâ corporeâ. Ut pulchre Maimonides Moreh lib. 1. c. 57. dicat: *Deum esse, scil. existentem, sed non per existentiam: & vivere, sed non per vitam: & potentem esse, sed non per potentiam: & scire, sed non per scientiam; sed omnia in unum redire significatum, in quo nulla est multiplicitas.* *Quomodo Deo insint.*

V. Attributis Dei analogum quid habent Judæi Cabbalistæ, ponentes אצילות *emanationes* quasdam divinas, quo in ordine decem ספירות *numerationes* recensent, quasi luces & proprietates essentiæ divinæ, quas tamen neque Deum, neque creaturas, sed essentiæ Dei emanationes esse volunt, ad instar radiorum è corpore solis prodeuntium. *Secundum Judæos,*

VI. Judæos imitantur hac in parte quidam Sophistæ. Scotus enim distinctionem ponit *formalem*, qua attributa in Deo ex *natura rei* distingui dicit; neque tamen realiter, sed per distinctas rationes formales & objectivas à parte rei diversas: quam distinctionem ut explicent multum laborant Scotistæ. Verum si non sit realis, ut vult Scotus, tum nec formalis erit, scilicet à parte rei; hæc enim non nisi realis esse potest, ubi nempe non per differentes in nobis conceptus fit, sed per actualiter differentes in re ipsa objectivas formalitates. *Scotistas,*

VII. Sociniani (quibus nimium in Apologiâ accedunt Remonstrantes) volunt attributa Deo inesse ut accidentia & qualitates, & sic differre; quin & ea medium quid sive tertium volunt esse inter Deum & creaturas, sive sint Dei facultates quibus agit, sive actiones, sive qualitates ejus, ut lo- *& Socinianos.*

loquuntur; quo in numero ponunt ipſum Spiritum S. quem non eſſe Deum ipſum, ſed aliquid ab eo diverſum, ſeu tertium inter Deum & creaturam, & veluti attributum ejus, ſtatuunt.

Non differunt ab eſſentia Dei realiter;

VIII. Cum autem omnis rerum diſtinctio triplex ſit, maxima, media, & minima, *realis* nimirum, *modalis* & *rationis*, attributa Dei *realiter* à Deo non differunt, neque ab eſſentia ejus quid diverſum ſunt. Cum enim eſſentia Dei omnem perfectionem poſſibilem includat, non poſſum per ullam mentis operationem aliquod Dei attributum ab eo diſtinguere, quin ſtatim idea Dei mihi pereat: neque enim poſſum verum de Deo conceptum formare, in quo Deus intelligatur ex. gr. ſine juſtitia, clementiâ & miſericordiâ eſſe; ſicut verum hominis conceptum formare poſſum, qui tamen non ſit juſtus, clemens &c.

IX. Similiter cum nec ex. gr. juſtitiam Dei cogitare poſſim, quæ ſine clementia & miſericordiâ in Deo ſit, quod tamen in creatura mihi proclive eſt; patet attributa Dei neque etiam inter ſe realiter diſtingui.

nec modaliter;

X. Neque etiam *modaliter* ab eſſentia Dei differunt; ſic enim in eâ daretur variatio, imperfectio, alteratio & varia modificatio: quæ ideæ Dei repugnant.

ſed ſolâ ratione.

XI. Sola ergo *ratione* differunt, quatenus nimirum per mentis abſtractionem attributum aliquod Dei poſſum conſiderare non conſiderata eſſentia divina, vel unum etiam attributum non conſiderato altero, ex. gr. juſtitiam Dei non conſideratâ ejus miſericordia & vice verſa. Non quod conſiderem eſſentiam Dei exiſtere poſſe ſine illis, aut unum eorum poſſe eſſe ſine altero, ſic enim protinus ideam Dei corrumperem, atque ea mihi periret; ſed per præciſionem mentis ſimplicem & abſtractivam ea tantum ſeparo, atque unum conſidero non conſiderato alio.

Illius diſtinctionis fundamentum.

XII. Fundamentum hujus diſtinctionis eſt partim in nobis, partim extra nos: in nobis, imperfectio intellectus creati non valentis adæquatè Deum ejuſque perfectionem concipere: extra nos, tum eſſentiæ divinæ immenſitas, quæ illa, quæ in creaturis diſperſa & diviſa conſpicimus, infinita ſua perfectione complectitur; tum objectorum, effectuum atque operationum divinarum diverſitas.

XIII. Hinc ea diverſis conceptibus formalibus concipimus, quibus à parte rei reſpondent diverſi conceptus objectivi; qui licet actu in Deo ſint indiviſi, eminenter tamen & virtualiter diſtincti ſunt. Unde etiam attributa Dei definitione differunt, quatenus nimirum habent diverſas formalitates, dum intellectus ad aliam rationem formalem attendit in conceptu unius attributi, quam alterius.

XIV. Non

XIV. Non ergo error eſt in intellectu, dum illud quod ſimplex eſt tanquam multa diſtincta attributa concipit, ſed imperfectio tantum, quæ diverſis inadæquatis conceptibus illud apprehendit, quod nec uno adæquato conceptu exhaurire, nec uno obtuitu adſequi poteſt.

XV. Cæteroquin cum attributa Dei ſint ſimpliciſſimus actus, hinc ea nullam imparitatem, multo minus contrarietatem admittunt: quanquam ſi objecta ſpectes, alia eſt ratio juſtitiæ, alia miſericordiæ Dei, & rurſus hujus diſpar ratio ante vel poſt adventum Chriſti. Quæ contra Socinianos obſervanda.

XVI. Diſtribuuntur attributa Dei variè; in propria & metaphorica, poſitiva & negativa, abſoluta & relativa; & vulgata imprimis diſtinctione, in incommunicabilia & communicabilia: qualia tamen valde impropriè quædam in Deo ponuntur; cum attributa Dei ſint ejus idiomata & proprietates, quæ communicari nullo modo poſſunt; neque enim ſcientia Dei ex.gr. cum ſcientiâ humanâ magis convenit, quam forte canis, ſignum cœleſte, cum cane, qui eſt animal latrans. Nihilominus cum formalis aliquis conceptus formari poſſit in quo attributa Dei communicabilia conveniunt cum analogis creaturarum proprietatibus, incommunicabilia non item; inde in eo accuratiſſima ratio communicabilitatis aut incommunicabilitatis attributorum Dei conſtituitur. Cæteroquin ſi de aliquo eorum in creaturis utcunque veſtigio & ſimilitudine communicabilitatem hanc accipias, jam communicabilia erunt omnia, cum omnium quædam in creaturis ſimilitudo reperiatur. *Diſtributio eorum.*

XVII. Cum vero attributa Dei interna propriè duo tantum ſint, intellectus & voluntas; reliqua verò ſint tantum denominationes externæ, relationes, aut negationes, quæ ad eſſentiam Dei internam propriè non ſpectant, ſed ei tantum tribuuntur in ordine ad hominem, aut alias res externas: commodus ea tractandi ordo erit, ſi primo agamus de internis, veris & abſolutis Dei attributis; deinceps autem de externis & relativis. Atque ita attributa Dei alia ſunt, quæ *actuoſam ejus eſſentiam* explicant, alia vero quæ nihil actionis, ſed ejus *modum exiſtendi* & relationem ad res alias exponunt. Prioris generis ſunt *Vita*, *Intelligentia*, *Voluntas*, *Omnipotentia* Dei &c. Poſterioris generis ſunt *Æternitas*, *Omnipræſentia*, *Immutabilitas* & *Simplicitas* ejus.

C A-

CAPUT XX.

De VITA DEI.

Dei vita.

I. Um essentia Dei spiritualis summè actuosa, atque purus actus sit, primum quod in Deo occurrit attributum internum ejus, *vita* est; unde ejus cognomen antiquissimum & in populo Dei frequentatum *Deus vivens*. Vide Gen. 16: 14. Deut. 32: 40. Esai. 37: 17. Dan. 4: 34. Jos. 3: 10. Psal. 84: 3. Jer. 2: 13. & 5: 2. Matth. 16: 16. qua ratione ab idolis distinguitur. Jer. 10: 10. ubi cum de idolis actum esset, mox subjungitur: *Jehova verò Deus verus est, Deus vivens, & rex sempiternus.* Act. 14: 14, 15. *Ut à vanis istis rebus convertatis vos ad Deum illum vivum, qui fecit cœlum & terram* &c.

Quid ea sit?

II. Cum vitæ nomen maximè ambiguum sit, Dei vita rectissimè describitur, quod sit essentia Dei, quatenus actuosa est: reipsa tamen ea nihil aliud est, quam ejus intelligere, velle, diligere, gaudere &c. sicut substantiæ spiritualis vita tota in cogitatione consistit, quod nimirum sint substantiæ ex sese actuosæ, omnis generis cogitationes in sese excitantes.

Discrimen ejus à nostra vita.

III. Differt hæc vita Dei à nostrâ multis modis: nam 1. vitam creaturarum ferè instar actus secundi concipimus, cum vita Dei sit de ipsius essentiâ. 2. nos vitam aliunde haurimus, Deus à nullo. 3. Vita nostra fluxa & evanida est, Dei æterna & permanens. 4. Vita nostra successiva est, nunquam enim spiritus finitus simul omnes cogitationes suas, quarum capax est, habere, atque adeo totam vitam suam simul possidere potest: cum vero Deus sit immutabilis cogitandi actus, simul omnia possidens sine ullo defectu, hinc habet interminabilem vitæ totam simul & perfectam possessionem, quæ absoluta & vera immortalitas est.

Consistit ea in intellectu & voluntate.

IV. Cum autem cogitationes omnes duum generum sint, atque adeo vita intellectualis partim in intellectu, partim in voluntate consistat: vita quoque Dei concipitur ut gemina illa facultate prædita. Sicut ideo Scriptura nominat νοῦν κυρίου, *mentem* seu intellectum *Domini*, Rom. 11: 34. & deinde voluntatem, τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ. 1. Pet. 3: 17.

V. Sicut autem intellectum vocamus, quando mens nostra alicujus rei ideam in sese habet; voluntatem, cum præter illam ideam in rem istam ulte-

ulterius fertur, sive ut veram, sive ut bonam: similiter Deus per intellectum suum apprehendit omnia, & per voluntatem in res apprehensas veluti tendit.

VI. Cum vero idea omnis quæ in Deo est, à sola ipsius voluntate sit, non videtur intellectus Dei prior concipiendus esse, sed potius ejus voluntas. Voluntate enim sua Deus vult se ipsum & in se alias res: cujus volitionis suæ quatenus Deus concipitur conscius, adeoque sic habet ideam sui ipsius & in se rerum omnium, eatenus intellectus ejus concipitur. Saltem de voluntate & intellectu Dei prout versantur circa creaturas, manifestum est præcedere voluntatem ejus. Ne tamen consuetum ordinem sollicitemus, nos intellectum Dei præmittemus: ita tamen, ut ubi opus erit, voluntatem ejus præsupponamus. *Illorum ordo.*

CAPUT XXI.

De Intellectu & Scientiâ Dei.

I. EST ergo Deus ens summè intelligens: unde scientia seu omniscientia ei convenit, atque אל דעות *Deus scientiarum* appellatur. 1. Sam. 2: 3. & *intelligentiæ ejus* dicitur *non esse numerus*. Psal. 147: 5. Vide & Psal. 94: 9. *An plantans aurem non audiet? an formans oculum non aspiciet?* & 139: 2. *Tu cognoscis sedere meum & surgere meum; & intelligis cogitationem meam è longinquo.* Hebr. 4: 13. *Non est ulla res creata, quæ non manifesta sit in conspectu ejus; imò omnia sunt nuda & patentia oculis ejus.* 1. Joh. 3: 20. *Major est Deus corde nostro, & novit omnia.* SCIENTIA *Dei.*

II. Scientiæ hujus consideranda 1. modus. 2. objecta. 3. ordo circa illa.

III. *Modum* ejus quod spectat, non est ea in Deo per modum habitus, sed tanquam actus simplicissimus. Unde unico, simplicissimo, semperque eodem & præsentissimo actu omnia intelligit, & veluti unico aspectu & intuitu omnia lustrat & emetitur, inque eo obtutu semper veluti hæret. Est enim unica & simplicissima in Deo idea, quæ est idea sui ipsius, adeoque ipsa Dei essentia, in qua Deus omnia videt & contemplatur. Et hoc modo intelligendum est quod vulgo dicitur, Deum omnia intelligere per essentiam. Cum contra mens nostra modo hanc rem, *Illius modus.*

modo aliam, & rursus eandem rem modo clarè, modò obscurè intelligat; & rerum attributa modo componat, modo dividat, & continuo proficiat, ac raro multa, nunquam omnia apprehendat: quæ cuncta à Deo removenda sunt.

IV. Cum ergo mentis nostræ operationes vulgo tres recenseantur, apprehensio simplex, affirmatio vel negatio, & discursus: hic quidem in Deo non est, cum omnis discursus ignorantiam adjunctam habeat, & à cognito ad incognitum procedat; affirmatio autem & negatio in ipso à simplici intuitu non differt: ita ut scientia Dei tantum sit noëtica, & nihil aliud in Deo dicat quam simplicissimam ejus essentiam cum objecti intelligibilis connotatione.

Objectum. V. *Objectum* scientiæ divinæ est omne scibile, aut quicquid intelligibile est, sive id sit Deus ipse, sive alia omnia extra Deum. Quanquam propriè loquendo, res ipsæ extra Deum scientiæ ejus objectum non sint, nec eam terminare possint, sicut in scientiâ nostrâ fieri solet: cum Deus omnia, etiam quæ extra se sunt, videat in unicâ & perfectissimâ ideâ suâ, à qua res omnes extra Deum & naturam & essentiam & determinationem suam habent; ut proprie objectum scientiæ Dei non sint creaturæ extra Deum, sed Deus ipse & essentia ejus, à qua omnia alia pendent.

Cognoscit Deus se ipsum. VI. Cognoscit ergo & intuetur Deus *se ipsum*, tum secundum naturam suam, tum secundum omnes perfectiones & proprietates suas. *Deum nemo vidit unquam: Filius ungenitus, qui est in sinu Patris, illum nobis exposuit.* Joh. 1: 18. *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam novit nisi Filius* &c. Matth. 11: 27. *Ita etiam ea quæ sunt Dei nemo novit nisi Spiritus Dei.* 1. Cor. 2: 10. 11. Atque ita cognoscit decreta sua; itemque actiones omnes externas, quas decreto suo convenienter operatur. *Nota sunt Deo ab omni ævo omnia opera sua.* Act. 15: 18. Simulque etiam res omnes, quæ per actiones illas fiunt, illarumque tum naturam, tum operationes.

Res omnes extra se. VII. *Res omnes* novit, etiam minimas. vide Psal. 56: 9. *Vagationes meas in numerato habes* &c. Psal. 147: 5. *Intelligentiæ ejus non est numerus.* Matth. 10: 29. *nonne duo passerculi?* &c. Hebr. 4: 13. *Nec est ulla res, quæ non manifesta sit ipsi; omnia nuda sunt* &c. Matth. 6: 26. *Intuemini in volucres cœli, nonne Pater vester alit eas?* &c. Ibid. 30. *Herbam agri, quæ hodie extat, & cras in clibanum immittitur, Deus circumvestit.* utpote quæ singulis momentis à Deo conservari opus habeant. Speciatim hominum consilia, dicta, facta, eorumque cogitationes atque actio-

actiones intimè cognitas habet. *Homo ſpectat ad oculos, ſed Jehova ſpectat ad cor.* 1. Sam. 16: 7. *Tu enim noſti ſolus animum omnium filiorum hominis.* 1. Reg. 8: 39. *Infernus & perditio coram Jehova; quanto magis corda hominum.* Prov. 15: 11. *An plantator auris non audiat?* Pſal. 94: 9.

VIII. Atque hoc modo etiam *entia rationis* novit: non quaſi ipſe iſtis modis cogitandi indigeat, ſed quatenus mentem humanam, ejuſque actiones & motus omnes novit. *Entia rationis.*

IX. Similiter & *peccata*, cum per ſe revera nihil ſint, ſed tantum mentis humanæ defectus atque aberrationes, extra eam non intelliguntur. Atque inde peccatorum etiam notitia Deo adſcribitur. *Proſpectat ſuper filios hominum, ad videndum, an ſint intelligentes. Unuſquiſque receſſit* &c. Pſal. 14: 2, 3. *Nec iniquitas eorum abſcondita eſt à facie mea* (inquit Jehova) Jer. 16: 17. *Quum videret Jehova, augeſcere malitiam hominis in terra.* Gen. 6: 5. *Non completa eſt iniquitas Emoræorum adhuc.* Ibid. 15: 16. *Vidi populum, & ecce populus durus cervice eſt* &c. Exod. 32: 7, 8, 9. Cum enim Deus habeat ideam ſui ipſius perfectiſſimam, ex oppoſito etiam ideam nihili habet, quâ omnes perfectiones negantur. *Peccata.*

X. Quin etiam *poſſibilia*, quæ neque ſunt, neque fuerunt, cognoſcit. Ut de Tyriis, Sidoniis & Sodomitis: *Si ipſis editæ fuiſſent virtutes, quæ in Chorazin* &c. *cum ſacco & cinere reſipuiſſent.* Matth. 11; 22: 23. Novit enim ſuam potentiam: ſicut etiam ex poſſibilium oppoſitione & termino impoſſibilia novit. *Non injuſtus eſt Deus, ut obliviſcatur operis veſtri* &c. Hebr. 6: 10. *Deus ſeipſum negare non poteſt.* 2. Tim. 2: 13. *Poſſibilia non futura.*

XI. Neque tamen inde res illæ poſſibiles à Deo cognoſcuntur tanquam infinitæ numero: ipſæ enim, cum ex hypotheſi æternâ ſerie ſibi invicem ſucceſſuræ forent, ita ut nunquam earum poſtrema exiſteret, actu infinitæ nunquam eſſe, atque adeo nec ſic cognoſci poſſunt. Quod ad eſſe autem earum cognitum, ex noſtra ſuppoſitione, in mente Dei, tot ex iis cognoſcit, ſive ſpecies, ſive partes, quot vult, cum ex voluntate ejus pendeant; ſemper vero finitas: quamvis & his aliæ, ſed & eæ ſimiliter finitæ, perpetuo ſuccedere poſſent, quas itidem Deus cognoſcit; manente potentia Dei ſemper inexhauſtâ, & in infinitum imitabili, quam Deus pleniſſimè cognoſcit ſcientiâ actu infinitâ, quamvis ipſa poſſibilia potentiâ tantum infinita exiſtant. Quæ tamen omnia ex noſtro conſiderandi modo tantum dicuntur. Cum enim Deus non aliter velle aut operari poſſit quam ab æterno voluit, inde reipſa nullæ res poſſibiles dantur, niſi noſtro conſide-

 randi

randi modo, quatenus possibile dicimus id, quod consideramus, non habito respectu ad decretum seu voluntatem Dei.

Futura contingentia.

XII. Ita etiam futura *contingentia* cognitioni Dei non sunt subtrahenda, cum per eorum prædictionem infallibilem contra quævis dæmonum prætensa oracula & divinationes triumphet. *Proponant & indicent nobis ea quæ obventura sunt; & sciemus novissimum eorum. Annunciate futura, & sciemus deos vos esse.* Esai. 41: 22, 23. atque evincunt eam omnes prophetiæ, quibus plena est S. Scriptura. Ut *quod quadringentos annos peregrinum esset futurum semen Abrahami in terra sibi non propria* &c. Gen. 15: 13. *De fornicatione populi Dei, secuturi deos alienigenarum.* Deut. 31: 16. quod *Filius hominis vadit, sicut scriptum est de eo.* Matth. 26: 24. de *Judâ Iscariotâ, quod proditurus esset Christum.* Joh. 6: 71. *Qui edit mecum panem, sustulit adversus me calcem suum.* Ibid. 13: 18. quod *non* essent *frangenda* Christi *ossa.* Ibid. 19: 36. Et de omnibus rebus dicitur: *Nota* enim *Deo sunt ab omni ævo omnia opera sua* &c. Ut furor sit in Socino illam in dubium revocare; quem insecutus fuit Vorstius: quo audaciæ ne gentiles quidem proruperunt.

XIII. Remonstrantes etsi eo venire nondum ausi sint, ne tamen futurorum scientiam Deo relinquendo libertati humanæ præjudicarent (nam hæc origo impii illius dogmatis) & Deum peccati auctorem facerent, fundamentum illius scientiæ quæsiverunt in *scientiâ mediâ*, ex quâ Deus omnia præscit ante decretum suum: fatum eâ viâ evadere conantes qua illud fortius adstringunt, & juxta quam omnia Socini argumenta plenum robur contra ipsos obtinent.

XIV. Quæcunque autem hujus erroris facies arripiatur, absurda est. Socinianorum error, qui planè idem fuit cum illo Aristotelis & Ciceronis, quo res futuras contingentes in se non scibiles, adeoque non nisi conjecturâ sciri ponunt, ipsa est impietas. Ipsas autem sciri à Deo, quia eas videt ut certo futuras, & ad unum determinatas ex se ipsis & suâ naturâ, ante omne decretum Dei, ut Jesuitæ & Remonstrantes volunt, merum est figmentum, quo idea rerum Deo extrinsecus advenire, adeoque ab ipso independens ponitur, ut Dei decretum & permissio supervacua, imo ridicula sit. Superest ergo ut rerum contingentium futuritio veritatem & scientiam suam accipiat à Dei decreto & voluntate.

XV. Frustra verò prætexunt, scientiæ Dei hoc pacto nihil detrahi, cum futura contingentia non sint scibilia, neque habeant in sese determinatam veritatem: contrarium enim verum est, & voluntas Dei futuritionem isto-

rum

rum determinavit, atque adeo de iis, ut adhuc futuris, dantur propositiones determinatè veræ; nam quod actu postea fieri videmus, id antequam fieret verè futurum erat, & determinatam futuritionis veritatem habuit, atque adeo verè futurum prædicari poterat.

XVI. Quanquam non assentimur Chrysippeo argumento, ex *enunciationis*, ut loquebatur, *definitione* desumto, juxta quam ab æterno, non consideratâ Dei voluntate vel decreto ullo, verum erat de quacunque re dicere, *aut erit*, *aut non erit*. Unde fatum inferebat. Sed hoc ex merâ Logices imperitiâ est. Cum enim axiomatis disjuncti partes sint oppositæ, utraque quidem simul vera esse & existere non potest, sed alterutra tantum; non tamen inde sequitur, partes ejus singulatim quoque necessarias esse. Et ratio est, quam logici dant, quia disjunctionis necessitas pendet ex necessaria partium oppositione, non autem ex hujus vel illius partis necessariâ veritate. Partium nimirum singularum necessitas non à se ipsâ, sed à solâ Dei voluntate, quæ omnis ordinis, veritatis & bonitatis causa est, pendet.

XVII. Media ergo hic ineunda via est, ne aut contingentiam adstruamus adversus Dei præscientiam, aut fatalem rerum invehamus necessitatem, quæ omnem contingentiam excludit. Deus enim certum præstituit ordinem causarum, à quibus pendet actus specificatio; qui tamen pro ratione causarum secundarum liberè & contingenter sæpe existit. Quod scholæ ita enuntiant, ut contingentiæ & libertati repugnet necessitas naturalis, interna, absoluta, antecedens & consequentis; non autem hypothetica, externa, secundum quid, consequens & consequentiæ.

XVIII. Objectum scientiæ divinæ excipit *ordo* illius, unde fluit scientiæ divinæ divisio, non in re ipsa, sed conceptu nostro duntaxat. *Scientiæ divinæ ordo.*

XIX. Ita duplex Deo tribuitur scientia, una necessaria, naturalis, seu *simplicis intelligentiæ*, quæ concipitur antecedere omne decretum Dei, & ex solâ naturâ ejus pendere, prout intuetur potentiam suam absolutam, quatenus extenditur ad omnia possibilia. Atque adeo reipsâ non differt à scientiâ attributi potentiæ divinæ, sed nostro tantum concipiendi modo. *Scientia simplicis intelligentiæ.*

XX. Fundamentum ergo istius scientiæ, seu radix possibilitatis rerum, est Dei potentia inseparabiliter juncta cum ejus sapientiâ. Et ita objectum illius scientiæ sunt res possibiles in aliquo ordine possibili positæ. Atque adeo decretum Dei non tam ordinaret res, quam ordines rerum possibiles per Dei potentiam & sapientiam, è statu possibilitatis traduceret in statum

futuritionis. Verum cum, accuratè loquendo, radix poſſibilitatis rerum non tam ſit potentia, quam voluntas Dei, à quâ dependet omne poſſibile; non aliud poteſt hujus ſcientiæ poni fundamentum, quam voluntas Dei: adeoque reapſe ſcientia hæc omne Dei decretum antecedens non datur.

XXI. Quod autem à quibuſdam ponitur decretum Dei circa poſſibilia quæ nunquam ſunt futura; ſupervacuum eſt: cum hæc poſſibilia ex hypotheſi ordinaria hujus ſcientiæ commodius ponantur objecta ſcientiæ ſimplicis intelligentiæ, cum relatione ad Dei ſapientiam & potentiam. Imo potius, cum talia poſſibilia nunquam futura non dentur, niſi tantum noſtro conſiderandi modo, ut § 11. oſtenſum eſt; fruſtra decretum divinum circa ea ponitur.

Viſionis. XXII. Altera ſcientia appellatur libera, *viſionis* & intuitiva; poniturque eſſe earum rerum, quas Deus ex decreto ſuo novit gloriam ſuam illuſtrare poſſe, adeoque decretum Dei præſupponit & ſequitur.

XXIII. Oritur hæc diviſio ex diverſo reſpectu idearum divinarum, ſeu potius ideæ divinæ, prout nempe conſideratur, vel ut antecedens decretum divinæ voluntatis, & exhibens rerum quidditatem poſſibilem, vel ut conſequens voluntatem ejus, & repræſentans eaſdem res ut actu futuras. *Animadvertit ad omnia hominum opera.* Pſal.33: 15. *Ex quo diſpoſui populum æternum, ut futura & quæ eventura ſunt indicentur illis.* Eſai.44:7.

XXIV. Sed, ut jam dictum, accuratè rem conſiderando, non datur ſcientia rerum in Deo prior ipſius decreto & voluntate; cum à voluntate Dei ſint non ſolum res ipſæ, ſed & omnes rerum eſſentiæ, conceptus, veritates & poſſibilitas, prout à nobis illa concipitur. Non ſolum enim naturæ rerum ut exiſtant à Deo liberè ordinantur, verum etiam earum ordo poſſibilis libere à Deo conſtituitur. Licet ergo ſcientia poſſibilium concipi poſſet præcedere ſcientiam rerum futurarum, nulla tamen poteſt concipi præcedere omnem voluntatem Dei, cum intercedere ſaltem debeat illa voluntas Dei, quâ rerum poſſibilium conceptus & ordinem voluiſſe concipitur. Verum cum eo ipſo quod Deus ex voluntate ſua res concipit, non ſolum poſſibiles ſint, verum etiam futuræ, imo cum nihil aliud poſſibile ſit, niſi quod futurum eſt; clarum eſt, omnem rerum poſſibilitatem æquè ac futuritionem à voluntate Dei dependere, adeoque omnem ſcientiam Dei viſionis eſſe.

Media. XXV. Præter hæc autem tertium ſcientiæ genus excogitaverunt Jeſuitæ, quam *mediam* appellaverunt: per quam Deus ante decretum voluntatis ſuæ ex hypotheſi noviſſe fingitur eventus contingenter futuros, ſi crea-

tura

tura rationalis cum his vel illis conditionibus & circumſtantiis ponatur, quamvis etiam illæ conditiones nunquam futuræ ſint. Quod ipſorum figmentum avidè ſuſceptum eſt à Socinianis, Arminianorum pleriſque, & aliis.

XXVI. Verum hæc non ſcientia, ſed opinio & conjectura eſt; cujus certitudo nulla eſt, cum præſupponat objectum quod non eſt certum, nec per determinationem divinam, nec per humanam, adeoque nec ſcibile, futura nimirum conditionata, de quibus Deus nihil, ex hypotheſi, decreviſſe ponitur. Cum vero jam probatum dederimus, nihil eſſe, ſive futurum, ſive poſſibile, niſi dependenter à decreto & voluntate Dei; imo omnia ita ab eâ pendere, ut aliter fieri non poſſint, neque ab æterno potuerint, adeoque nihil eſſe in ſtatu poſſibilitatis, niſi quod futurum eſt, clarum hinc eſt, citra voluntatem Dei nihil quocunque modo futurum eſſe aut fuiſſe: ut vel hinc ſcientia hæc media longè adhuc fortius refutetur.

XXVII. Grave etiam eſt, quod hominem ita vel faciant, vel præſupponant, in actionibus ſuis independentem à Deo; præſertim in converſione, aliiſque gratiæ operibus, cum citra decretum Dei aliquid facturum ponatur.

XXVIII. Atque amplius, cum nullam doceant cauſam, quæ res haſce contingentes determinet, oportet eos abſolutam rerum ab æterno neceſſitatem introducere, per quam res iſtæ determinatè futuræ & eventuræ ſint; quæ cum extra hominem Deumque ſit, utrumque ligat, adeoque non homo ſolum, quod in nobis injuſtè culpant, ſed & Deus ipſe æterno & inſolubili fato ſubjectus erit. Nam dicere, nos ignorare modum cauſamque unde rerum illarum futuritio dependeat, non eſt modeſtiæ, neque adeo ſatisfacit. Qui enim negant cauſam futuritionis rerum eſſe voluntatem Dei, illi aliam ejus cauſam ſtatuere coguntur, adeoque & eam ſcire debent: quam & dare ſolent, à voluntate noſtrâ eam deducendo; quod quam abſurdum ſit, jam dictum eſt.

XXIX. Quæ autem Scripturæ vel exempla, vel loca huc adferunt, in quibus futura aliqua ſub conditione enunciantur, ea 1. ad ſcientiam viſionis & decretum Dei pertinent, per quod non ſolum res actu futuras, verum etiam rerum omnium, ſeu futurarum, ſeu poſſibilium, ordo, nexus, dependentia & neceſſitas, ſeu abſoluta, ſeu conditionata, ab æterno ponitur. 2. ſpeciatim vel eſt in iis ſignificatio ejus quod ex divino decreto & ordinatione conſequitur; quin potius non tam prædictio rei futuræ, quam indi-

indicatio præsentis; qualis est 1. Sam.23:11, 12. de molimine Kehilæorum Davidem traditurorum, si ibi subsisteret, & *Saulis, Kehilam* proposito suo jam *descendentis*. vel 3. est indicatio ejus quod Deus circa certas personas operaturus fuisset, si cum œconomia temporum id convenisset: quod tamen ipsum impropriè sumendum, & scopus talium considerandus imprimis est; qui non est, rem hanc vel illam, sub hac vel illa conditione, determinatè futuram dicere, sed potius odiosâ comparatione hominum ingratitudinem & pertinaciam exaggerare: quo pertinet quod Christus de Tyro, Sidone & Sodomitis se conversuris dixit, Matth. 11: 22, 23. & Deus de *populis ignoto sermone utentibus*, Prophetæ, *si ad eos mitteretur, auscultaturis*, Ezech. 3: 6. & simili locutione Christus: *Quod si hi sileant, lapides clamabunt*. Luc. 19: 40. ubi non considerandum, quomodo lapides loqui possint dici, vel Tyrii aliive se convertere, quam scopus Dei Christique loquentis unice considerandus, eique inhærendum. Parallelus hisce est locus Jer. 2: 10.

SAPIENTIA *Dei.* XXX. Scientiam Dei sequitur ejus *Sapientia*: quæ augustius quid sonat, quâque novit Deus quibus rationibus in explicatione operum ac consiliorum suorum gloriam suam maximè illustraturus sit, quæque convenienter ab ipso ad eam illustrandam fieri, vocari aut permitti possint, quâque adeo ea quæ constituit certum habent eventum. *Jam tum videbat eam & recensebat eam: comparabat eam, etiamque pervestigabat eam.* Iob. 28: 27. Et quamvis Deus nullo modo à fine & mediis dependeat, adeoque nullam decreti sui habeat causam, ejus tamen illi semper constat ratio, licet illa nobis occultissima sit. *O profundas divitias, tum sapientiæ, tum cognitionis Dei! Quis enim cognovit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio?* Rom. 11: 33, 34. Unde Deus non solum sapiens, sed & *solus sapiens* appellatur. Rom. 16: 27. 1. Tim. 1. 17.

CAPUT XXII.

De VOLUNTATE DEI.

VOLUNTAS *Dei.* I. Ntellectum Dei sequitur necessariò, si non præcedat, ejus voluntas, de quâ Scriptura: *Deus noster in cœlis est, quicquid placet facit*. Psal. 115: 10. *Consilium meum stabit, & omne beneplacitum meum faciam*. Esai. 46: 10. *Per voluntatem*

tuam

tua omnia sunt & creata sunt. Apoc. 4: 11. *Voluntati ejus quis obstitit?* Rom. 9 : 19. Sicut enim Deus sese intelligit, ita non potest non se ipsum amare: neque ea re ipsâ quid diversum ab intellectu ejus est.

II. Cum enim ne in homine quidem facultates eæ re ipsâ distinguantur, sed in se mutuò intimè immeent, quum nihil intelligamus nisi simul aliquid velimus, imo sæpissime nisi quia aliquid voluimus, multo minus in Deo hæc diversa sunt: verum cum idea Dei non adveniat ipsi ab objectis, sed contra objecta determinentur ab intellectu, aut potius à voluntate Dei; manifestum est, intellectum Dei, quo res creatas intelligit, & voluntatem & potentiam ejus, qua ipsas determinat, unum idemque esse. *Quæ non est distincta ab ejus intellectu.*

III. Cumque in Deo omnia sint per modum actus, atque adeo ipse sit actus purissimus, semper exercitus, semper volens, voluntas ejus non per modum facultatis concipienda est, sed est ipsa ejus essentia, ad modum vitalis operationis concepta, instarque actus volendi essentialis. Adeo ut, quamvis liberrima sit Dei voluntas, non tamen suspendere possit actum volendi, ita ut cesset velle. *Et purissimus est in Deo actus.*

IV. Voluntas ergo proprie unica est in Deo volitio, æterna, simplicissima & immutabilis, per quam vult seipsum ut summum & infinitum bonum, & ad se ipsum omnia alia. Atque hic ejus modus est; ut nempe sit in Deo unicus tantum ac individuus, liber, efficax, æternus ac perpetuus volendi actus.

V. Quanquam enim ratione concipimus varios voluntatis divinæ actus, eosque nostro conceptu distinguimus, revera tamen unico & simplicissimo volendi actu Deus omnia comprehendit, sicut unico intuitu omnia videt & intelligit. Eodem voluntatis actu vult ex. gr. mundum creare & perdere; & discrimen omne à parte rerum & nostrorum ad eas conceptuum est. Similiter quoque multum in Deo differunt, de ipso dicere, ipsum *aliter velle, & velle aliter*; quorum posterius, non autem prius, Deo adscribendum est: potuit nimirum Deus velle aliter, non vero aliter velle; h. e. alia potuit Deus velle, non alio actu. Quod tamen ipsum solum concipimus, non attendendo ad actum præsentem voluntatis Dei; eo enim posito ne quidem alia velle Deus potuit. *adeoque unicus.*

VI. Libera etiam est voluntas Dei. *An non licet mihi quod volo facere in meis rebus?* Matth. 20: 15. Licet enim, posito æterno actu voluntatis Dei, necessaria sit Dei scientia & operatio, ut ne quidem aliter velle possit Deus, nihilominus libera est, quatenus non tantum Deus non sentit se ab *Est ea maximè libera.*

aliâ vi externa determinari, sed etiam revera non determinatur, aut determinatus est, sed à se ipso solo; quæ est summa libertas.

& indifferens. VII. Est ergo libertas in voluntate Dei summa, cum ea à nulla alia re dependeat, atque maximè indifferens sit. Quæ indifferentia sicut in creaturis, quibus ordo præscriptus est, maximum indicium est imperfectionis; ita in Deo, qui est ens independens, maximum perfectionis est argumentum.

VIII. Est vero ea tantum respectu effectuum & operum Dei: quæ tamen omnia, licet inter se multum diversa & contraria, per unicum eundemque voluntatis actum producuntur; aliter ac in homine, ubi pro varietate effectuum diversi voluntatis actus requiruntur.

IX. Non autem indifferens concipi debet voluntas Dei respectu Dei ipsius, adeoque earum veritatum, quæ attributum aliquod Dei involvunt. Deus enim se ipsum abnegare non potest. Sed tantum respectu earum rerum, quæ nullum Dei attributum involvunt, quæque adeo quamvis nunc necessariæ sint, Deum non determinarunt.

X. Ita Deus totam naturam liberè instituit: atque ita forte fieri potuit, ut ex. gr. bis ter non facerent sex, quamvis nos non tantum id non comprehendere, sed ne quidem ullum conceptum formare possumus, quomodo se res aliter habere possit, quia nempe Deus nobis dedit lumen intellectus finitum & rebus ut jam sunt accommodatum: at comprehensio istius veritatis lumen & intellectionem infinitam requirit: quia illa res non in naturâ ejusque principiis fundata est, sed naturam excedit, & in ipsâ incomprehensibili & infinita Dei naturâ suum fundamentum habet. Apprehendimus tamen & scimus rem ita se habere: quia cum omnia ea, quæ in creaturis sunt, nullam naturæ aut essentiæ cum Deo cognationem habeant, liquido hinc sequitur, omnes creaturas, quà ad existentiam, quà ad naturam & essentiam earum, liberè à Deo creatas & ordinatas esse.

& æterna. XI. Æterna etiam est voluntas Dei. *Dominus acquisivit me*, Sapientiam, *ante opera sua.* Prov. 8: 22. *Jam tum videbat eam, & recensebat eam.* Job. 28: 27. *Sicut nos elegit in ipso ante jactum mundi fundamentum* &c. Eph. 1: 4. æque ac ipsa Dei essentia æterna est. Ut impiè Vorstius voluerit decretum Dei de omnibus rebus æternum non esse, sed ipsum multa demum in tempore velle quæ antea non voluit.

& efficax. XII. Est eadem etiam summè efficax. *Deus noster in cœlis est, quicquid placet facit.* Psal. 115: 3. *Qui agit omnia ex consilio voluntatis suæ.* Eph. 1: 11. Ut male voluntatem quandam inefficacem & resistibilem quidam

in

in Deo ponant. *Ejus voluntati quis obstitit?* Rom. 9: 19. *Ejus consilium stabit, & omnem voluntatem suam faciet* Esai. 46: 10.

XIII. Inde voluntas Dei est prima causa rerum. *Quia tu condidisti omnia; & per voluntatem tuam sunt & creata sunt.* Apoc. 4: 11. Ita ut ab ea non solum res ipsæ, verum etiam omnis rei modus, nexus, veritas, ordo, lex, bonitas, & quicquid omnino in rebus concipi potest, dependeat. Neque ulla ejus causa propriè dicta datur, quamvis sæpe occulta ejus detur ratio: neque ulla objecti bonitas eam movere vel ei præstrui potest. *Cujus vult miseretur, quem autem vult, indurat.* Rom. 9: 18. Circa quod caput Pelagiani impegerunt.

Ita ut sit prima causa rerum.

XIV. Quamvis autem Deus ita absolutè omnia velit, & liberrima ejus voluntas à nullâ conditione externâ dependeat, adeoque nulla decreta conditionata in Deo fingi possint; nihilominus ea exitum seu effectum sæpe non habet, nisi interveniente actione causæ secundæ, & in moralibus hominis arbitrio & voluntate: hinc enim certæ quædam relationes inter Deum & creaturam rationalem oriuntur, ad quas certi quidam effectus morales necessario consequuntur. Ita sanctitas creaturæ liberæ est fundamentum relationis illius inter Deum & creaturam liberam, ut Deus erga illam depromat omnia illa, quæ ab amore ejus erga creaturam sanctam separari non possunt. Ex adverso peccatum creaturæ fundamentum est relationis illius inter Deum & creaturam peccatricem, qua Deus manente illo fundamento erga eam depromit omnia illa, quæ cum odio illius creaturæ conjuncta sunt; qualia tum Deus juxta æternum suum decretum confert. Quibus male intellectis quidam Deo imperitè adscripsere affectus & passiones, amorem & odium, velleitates quoque & desideria, quia nimirum fundamentum istarum relationum aliquando mutatur.

& quidem omnia absolutè vult.

XV. Denique voluntas Dei *immutabilis* est. *Ego Jehova non mutor.* Mal. 3: 6. *Non mentietur & non pœnitebit* eum; *quia non homo* est. 1. Sam. 15: 29. *Consilium Jehovæ in seculum consistit.* Psal. 33: 11. Idem enim semper, & eodem modo vult. Atque hæc ejus voluntas semper impletur: nam etsi aberrare creaturæ interdum videantur à regulis ipsis positis, tamen consilium suum Deus semper exequitur. Neque hinc ullo modo tollitur rerum contingentia, cum voluntas Dei potius radix sit omnis contingentiæ & libertatis in rebus creatis; quia nempe ea ad tales effectus tales causas ordinavit: imo ne quidem ulla in creaturis libertas concipi posset, nisi Deus ipse foret ens liberrimum & absolutè summum.

Est etiam immutabilis.

OBJECTUM *divinæ voluntatis: quod est, tum Deus; tum creatura.*

XVI. Sequitur considerandum voluntatis divinæ objectum: quod est tum Deus, tum quicquid à Deo est. Primarium & adæquatum est Deus ipse. Nihil enim vult Deus nisi propter seipsum. *Omnia operatus est Jehova propter se.* Prov. 16:4. *Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia.* Rom. 11:36.

XVII. *Secundarium* voluntatis divinæ objectum sunt omnia quæ Deus facit, aut fecit, h. e. res omnes, seu omne quod verum & bonum est. Non vult ergo malitiam peccati, quia non est res.

Quomodo versetur circa peccatum.

XVIII. Cumque in omnibus voluntatis operationibus elicitis reperiatur libertas, & quia libere ac sponte agimus, inde in animo exoriri soleat delectatio ac gaudium, dolor autem & tristitia in eo consistat, quod multa contra voluntatem patimur; Deum quod attinet, ipsi nihil evenire quod ipsi ingratum sit, ipsumque ex adverso quicquid vult efficere, in aperto est. Quod ad peccata autem attinet, non potest quidem Deus iis delectari atque ea approbare; contra autem sanctitate atque justitia suâ non potest sese non oblectare, atque eas summopere amplecti & velle, ac creaturæ rationali proponere earumque jussa ei præcipere: verum tamen hinc non infertur, eum destinare ac velle ut sanctitatis illius placita actu præstentur ab omnibus creaturis rationalibus; multo minus velleitas aut desiderium aliquod illam in iis operandi tribuenda ipsi sunt. Aliud enim est, delectari rebus ipsis ab homine præstitis, idque testari mandatis & promissis; aliud velle & approbare istas res non solum tanquam res bonas, verum etiam velle ut actu præstentur & impleantur ab hominibus: quæ longè diversa sunt.

Voluntatis Dei divisio: ut sit

XIX. Cumque ita Dei voluntas de omnibus omnino rebus sine exceptione statuerit, in rebus volitis ordo quidam concipitur, cujus respectu voluntas Dei, quæ unica in sese est, variè distinguitur, prout variè circa objecta operatur, vel operando, vel approbando opera sua, vel mandando & promittendo, vel prohibendo & comminando: unde alia voluntas Dei *efficiens*, alia *approbans* opera sua, tum generatim omnia in aliis creaturis, tum speciatim moralia in rationalibus creaturis, dicitur. *Deus operatur in vobis & velle & perficere.* Phil. 2:13. *An ullo pacto delector morte improbi?* Ezech. 18:23. alia *occulta*, alia *revelata*. *Quæ abscondita fuerant Iehovæ Deo nostro, & quæ revelata sunt nobis & filiis nostris.* Deut. 29:29. quæ tamen una eademque voluntas Dei est, ex parte occulta, ex parte revelata. *Statim dicitur Iacobo & Israëli, quid paraverit Deus.* Num. 23:23. *Secretum Iehovæ est timentibus ipsum.* Psal. 25:14.

efficiens & approbans.

occulta & revelata.

Quam

Quam occultam Dei sapientiam (quam præfinierat Deus ante sæcula) nemo principum sæculi hujus cognovit ---- nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. 1. Cor. 2: 8-10. alia *beneplaciti*, alia *signi*: quæ tamen commodius diceretur signum voluntatis approbantis, quam ipsa voluntas Dei. **beneplaciti & signi.**

XX. Cum tamen omnis voluntas *signi* voluntatem aliquam Dei sibi respondentem habeat, ut ex. gr. quod vetat peccatum, testatur Deum illud odisse; inde quoque ea voluntas *beneplaciti* appellari potest: quamvis non respectu ejus, quod nos primo adspectu inde concipimus, verum respectu ejus quod Deus revera vult: adeo ut hæc non opponenda, sed sibi mutuo supponenda sint; quanquam voluntas beneplaciti latius plerumque pateat, & rarius sese verbis declarare soleat, sed potius rebus ipsis sese cognoscendam præbeat.

XXI. Commodius tamen voluntas Dei dividitur in voluntatem εὐδοκίας & εὐαρεστίας: illa est voluntas beneplaciti & decreti. *Etiam Pater, quia ita placuit tibi.* Matth. 11:26. hæc est complacentiæ seu approbationis circa officia hominum, juxta mandata Dei præstita. *Quæ sit voluntas Dei bona illa accepta ac perfecta.* Rom. 12: 2. *Probantes quid sit acceptum Domino.* Eph. 5: 10. Illa voluntas *ordinans & decernens*, hæc *jubens & præcipiens* ab aliis appellatur. **εὐδοκίας & εὐαρεστίας.**

XXII. Neque ulla inter duas hasce voluntates est repugnantia, sed sola diversitas in objectis; quæ non eadem sunt in voluntate signi & beneplaciti: præcipué cum mandata Dei non absolutè, sed comparate cum finibus suis semper spectanda sint. Atque sic voluntas Dei ab omni calumnia absolvetur, neque sibi unquam contraria apparebit: contra ac Lutherani cavillantur, ac si diversas in Deo voluntates poneremus.

XXIII. Voluntas beneplaciti Scholasticis dividitur in *antecedentem & consequentem*: quæ distinctio Damasceno debetur; apud quem l. 2. ἐκδοσ. τῆς ὀρθοδ. πίστεως mentio fit θελήματος προηγουμένου & ἑπομένου: nisi quod ante eum Chrysostomus distinxerit inter voluntatem primam & secundam. Avidè eam acceperunt hodierni Novatores omnes, dum antecedentem voluntatem volunt esse, qua Deus omnium salutem desiderat, omnibusque media salutis largitur, nihil tamen statuens, donec videat plures mediis istis abusuros; unde tum consequente voluntate statuit plurimos damnare. **Antecedens & consequens.**

XXIV. Verum hæc multiplicem imperfectionem in Deo ponunt, ejusque vel scientiæ vel potentiæ magnopere derogant, dum quædam voluit quæ nec scivit, nec consequi potuit; voluntatemque Dei ad actus

creaturæ mutabilem, iiſque poſteriorem faciunt: cum tamen ea ſemper antecedat actus humanos, eoſque regat. *Si Dominus voluerit & vivamus, faciemus hoc, aut illud.* Jac. 4: 15. etiamſi Deus multa velit, quæ tamen conſequi non voluit niſi ex actu creaturæ antecedente.

CAPUT XXIII.

De Attributis divinæ voluntatis, quæ affectus vocantur.

Attributa voluntatis Dei.

I. Oluntas divina, cum eminenter contineat omnes proprietates humanæ voluntatis, variis inſignitur nominibus in Scripturâ, quæ vel *affectuum* vel *virtutum* titulo nobis occurrunt. Quæ tamen non ſunt attributa Dei interna, ut ipſa voluntas Dei; ſed relativa ſolum, creaturas ſpectantia.

AFFECTUS *quomodo Deo tribuantur.*

II. Affectus in Deo non deſignant paſſiones vel commotiones, nec concipiendi ſunt veluti diverſæ voluntates in Deo, quæ aliquam mutationem in eo inferunt, ut ex. gr. ira & miſericordia, ſed ſunt actus ejuſdem voluntatis, & notant tantum diverſas ejus σχέσεις & relationes, quæ diverſum quæque habent fundamentum (veluti ex. gr. iræ divinæ fundamentum eſt peccatum, & ſic in cæteris) unde tum fluunt certæ Dei relationes ad hominem, & actiones circa eum, quæ tale fundamentum & relationem ſequi ſolent, & tamen nihil mutationis in Deo inferunt. Unde etiam Deo non tribuuntur niſi in ordine ad res extra Deum, non vero in ordine ad Deum ipſum.

III. Ut male Sociniani, quicquid aliquando tergiverſentur, revera affectus Deo tribuant, & voluntatis ſive commotiones, ſive actus, etiam vehementiores, quibus voluntas Dei ardentius in objectum ſuum fertur, vel ab eo refugit, & prorſus commovetur, ad ſimilitudinem nimirum affectuum humanorum.

IV. Nos Deo actum quidem tribuimus, qui eſt puriſſimus, ſed non motum: affectus vero non niſi per ἀνθρωποπάθειαν, non ad ſimilitudinem quandam *affectus* in nobis, quod adverſarii volunt, ſed *effectus*.

V. Affectus enim illi multiplicem in Deo imperfectionem dicerent: ut 1. imperfectam volitionem, 2. dependentiam ab eo à quo oriuntur,

tur, & à quo quis afficitur. 3. impotentiam: ſæpe enim inefficaces ſunt, & ſuperantur aut evaneſcunt, ubi iis non ſatisfit. 4. mutationem multiplicem, & quidem ſatis ignobilem mutationis ſpeciem, à qua *paſſiones* denominantur. Quæ omnia Deo indecora ſunt. *Apud quem non eſt transmutatio, aut converſionis obumbratio.* Jac. 1: 17. 5. Denique ſummæ ejus beatitudini repugnant, quæ nulla boni acceſſione augeri, nec ullo mali ſenſu contingi ac violari, multo minus omnibus affectuum modis ac veluti formis circumagi poteſt.

VI. Nec ſatisfaciunt adverſarii, dum quicquid imperfectionis in affectibus ſit, Deum iis minimè lædi, ſed ab immenſa bonorum in ipſo copia eam abſorberi; imo vel maximè ipſi adverſa, pro ſummâ ipſius ſapientiâ ac potentia, in bonum converti, affirmant. Argumenta enim hæc ſunt quibus homines, dum ipſorum animi quies affectuum æſtibus conturbatur, ſolaremur, non autem Deum. Quicquid enim ſit, dum adverſa ipſi accidunt, eumque movent, ingrata eſſe non deſinunt, nec ſine pugna ac certamine ab immenſa felicitatis magnitudine ea tandem opprimi ac obrui poſſunt; ut ſaltem aliqua diſplicentia, lucta & veluti animi æſtus ac angor in Deo aliquanto tempore eſſe debeant, quæ ipſius pacem turbent, donec nempe tempeſtas illa, inducto ſereno & placido ſtatu, iterum diſcutiatur.

VII. Cum vero in hominibus locum habeant *ſex* primitivæ paſſiones, *Admiratio, Amor, Odium, Cupiditas, Lætitia, Mæror*, ad quas aliæ rediguntur, quæ cum iis conjunctæ ſunt, aut ex eis oriuntur; eundem quoque ordinem in paſſionibus divinis, ita dictis, quantum licebit, ſervabimus. ***Eorum ordo.***

DE ADMIRATIONE DEI.

VIII. Hic affectus cum in homine oriatur, ubi quid inſolitum ipſi occurrit, quod admiratur, atque eo percellitur, in Deo locum non habet; cum vel à ſapiente ſuo eum abeſſe velint Philoſophi: in Chriſto homine tamen bis notatur; ſemel qua fidem, Matth. 8: 10. ſemel qua infidelitatem, Marc. 6: 6. admiratus legitur. **ADMIRATIO.**

DE AMORE & ODIO DEI.

IX. Cum vero objectum nobis obverſatur ut bonum, h. e. nobis conveniens, amorem excitat, quo conamur nos illi conjungere & unire; cum ut malum & noxium, ad odium nos ſtimulat, quo nitimur nos ſeparare ab eo. Atque ſic Deo quoque amor attribuitur reſpectu creaturæ, AMOR *Dei.*

in

in quam veluti fertur tanquam in rem ſuam, ac eo modo ſibi ſimilem, cuique ipſe ſeſe veluti unire eique benefacere vult, & quidem pro diverſitate objectorum diverſis modis & gradibus: actus autem ipſe divinæ voluntatis unicus & ſimpliciſſimus eſt; qui amor dicitur, quatenus notat certam Dei ad creaturam relationem & reſpectum, ex quo ſequitur effectus beneficentiæ Dei erga ipſam.

benevolentiæ & amicitiæ. X. Cumque amor in homine ſit vel *benevolentiæ*, vel *amicitiæ*, vel *devotionis,* pro diverſa rei amatæ apud amantem exiſtimatione & pretio; in Deo amor erga nos diſtingui ſolet in amorem *benevolentiæ* & *amicitiæ*: qui aliis *antecedens* & *conſequens* dicitur.

Bonitas Dei. XI. Priori reſpectu Deo *bonitas* & benignitas attribuitur, per quam propenſus eſt ad bonum ſuum communicandum creaturis ſuis omnibus, nulla adhuc ratione virtutis aut obedientiæ habitâ. Unde & ſimpliciter *bonus* dicitur. Matth. 19: 17. & *charitas* 1. Joh. 4: 8. *Ita dilexit Deus mundum* &c. Joh. 3: 16. *Quam charitatem erga nos Deus commendat.* Rom. 5: 8. *Apparuit bonitas & amor J. Chriſti erga homines.* Tit. 3: 4.

XII. *Amor amicitiæ* eſt, quo Deus fertur in creaturam juſtam & ſibi placentem, qua talem. *Fieri non poteſt ut ſine fide quiſquam ei placeat* &c. Hebr. 11: 6. atque ejus effectus eſt communio bonorum ipſius, quæ æterna & perpetua, pro ratione fœderis ſui, hominibus largitur.

Gratia ejus. XIII. Sub aliâ conſideratione amor & bonitas Dei appellatur *gratia*, quatenus ſe exerit citra omne creaturarum meritum, & eſt intenſum ſtudium ei benefaciendi. *Quod ſi per gratiam, non jam ex operibus.* Rom. 11: 6. *Gratia eſtis ſervati* &c. *idque non ex vobis. Dei donum eſt.* Eph. 2: 8, 9.

XIV. Eſtque vel *generalis* erga omnes creaturas. *Bonus eſt Jehova omnibus, & miſerationes ejus ſuper omnia opera ejus.* Pſal. 145: 9. vel *ſpecialis* erga electos. Noach *invenit gratiam in oculos Jehovæ.* Gen. 6: 8. Maria *gratiam invenit apud Deum.* Luc. 1: 30. quæ in Deo ſtudium nos glorificandi ſignificat. Rom. 8: 29, 30.

XV. Quamvis vero ea proprie in ipſo Deo ſit. *Qua nos gratis efficit ſibi gratos* &c. Eph. 1: 6. tamen metonymicè ſæpe ipſa Dei dona hoc vocabulo veniunt. *Nam ex ipſius plenitudine accepimus omnes gratiam pro gratia.* Joh. 1: 16. *Per quem accepimus gratiam & Apoſtolatum.* Rom. 1: 5. quo ſenſu Scholaſtici diſtinguunt inter gratiam *gratum facientem* & gratiam *gratis datam:* prior electis in Chriſto ſolum tribuitur; poſterior continet chariſmata quæ reprobis & electis communia ſunt.

XVI. Peſ-

XVI. Pessime autem distinguunt Jesuitæ & Remonstrantes in gratiam *sufficientem* & *efficacem*: cum nulla sit sufficiens nisi eadem sit efficax, nam gratiæ sufficienti nihil amplius superaddi potest: unde nec ipsi hoc definire possunt quid auxilium Dei efficax priori gratiæ superaddat, tandemque eo redeunt, ut omnia in humanæ voluntatis arbitrio ejusque recto usu ponant; ut suo loco videbitur.

XVII. Amori oppositum est *Odium*; qui est affectus displicentiæ & separationis à personâ dissimili & ingratâ: estque in Deo nihil aliud quam improbatio peccati, illiusque puniendi voluntas; seu est relatio Dei ad peccatorem cum effectu punitionis propter peccatum ipsius, quia id est deviatio ab ordine quem Deus præscripsit: quam consequitur separatio creaturæ à Deo, omnibusque bonis ejus: cum enim ea ob peccatum creatori difformis & dissimilis facta sit, ille cum eâ communionem habere amplius non potest. ODIUM *Dei.*

XVIII. Cumque objectum odii duplex sit, vel peccator, vel ejus iniquitas & peccatum ipsum, Deus non solum peccatum, sed & peccatorem odit, eumque proprie punit ex irâ, ut ipsi male sit, ita ut peccatoris malum ipsum respiciat, veluti solutionem debiti. Longe aliter ac in hominibus fit: illi enim jus pœnarum proprie dictum non habent, nec ideo jus habent proximum propriè odio prosequendi. Odisse peccatum ipsis quidem fas est, estque id nihil aliud quam judicare actum quendam moralem vitiosum esse & à Deo puniendum; peccatorem autem odisse ipsis nefas. Inde justitia humana non intendit malum proximi, quo tamen odium suâ naturâ tendit, neque judex terrenus est vindex mali moralis, hoc enim solius Dei est, sed tantum correctionem, aut exemplum, aut aliud quid quod pertinet ad bonum civitatis, spectat, ad quod per accidens malum peccatoris sequitur, cui dum pœnam infligit, simul tamen ei condonare eumque amare ac bonum ejus quærere debet.

DE IRA DEI.

XIX. Species odii vel aversionis est *ira*, quæ est cupiditas repellendi res noxias, & propriè tendit in personas ipsas quæ nobis nocuerunt, vel nocere conatæ sunt. IRA *Dei.*

XX. Atque ea Deo quoque passim attribuitur. *Osculamini filium, ne forte irascatur.* Psal. 2: 12. *Ne in excandescentia tua corripias me.* Ibid. 6: 1. *Ne accensus ira Jehova Deus tuus in te, perdat te è superficie terræ.* Deut. 6: 15. non quidem cum isto motu animi, qualis in hominibus ap-

paret, ſed quatenus voluntatem peccatum vindicandi & peccatorem affligendi dicit: qui *Zelus* in Scripturâ appellatur, quatenus nimirum Deus veluti cum flagrantiâ aſſerit rem ſibi longe chariſſimam à peccatore læſam, nomen & gloriam ſuam. Unde Deus in gravibus peccatis præcipuè exardeſcere dicitur: & quidem idololatriæ potiſſimum reſpectu zelus illi tribui ſolet: quod Majemonides non rectè de irâ Dei ſimpliciter dictâ obſervavit; cum illa etiam reſpectu aliorum peccatorum Deo attribuatur; ut propter ipſum *tentantes* Iſraëlitas, Pſal. 78:18,19. propter rebellionem Corachi, Dathanis & Abirami, ſuper quos *iræ fervor egreſſus eſt à facie Jehovæ.* Num. 16:46. circa viduarum & orphanorum oppreſſionem; propter quam *iraſcitur naſus* Dei. Exod. 22:24. in incredulos: *Qui* enim *non credit Filio, ira Dei manet ſuper ipſum.* Joh. 3:36. imò *manifeſtatur de cœlo ira Dei adverſus omnem impietatem, & injuſtitiam.* Rom. 1:18.

XXI. Iræ ergo divinæ objectum propriè eſt homo nocens, & proxima ejus cauſa peccatum. Mala autem illa quæ piis, aut etiam creaturis innocentibus, eveniunt, iræ nomine non veniunt, nec ex ea à Deo immittuntur. Longe enim abeſt *à Deo ut mori faciat juſtum cum injuſto.* Gen. 18:25. niſi per vocabuli catachreſin aliquando iræ Dei hic mentio fiat: nempe ſicut & patri ira erga filios ſuos adſcribitur; non enim ſemper ira ex odio, ſed & ſæpe ex amore naſcitur.

XXII. Propriè autem ea in impios fertur, qui & filii iræ appellantur: unde eos non ſolum mala temporalia, ſed præcipuè æterna manent. Quamvis enim Deus multis modis juſtitiam ſuam in hac vitâ oſtendat, in illis omnibus tamen *nondum cognoſcitur vis iræ Dei.* Pſal. 90:11. quæ revelabitur potiſſimum ultimo die. *Ipſe tibi theſaurum recondis iræ in diem iræ & revelationis juſti judicii Dei.* Rom. 2:5.

DE DESIDERIO & AVERSIONE DEI.

DESIDERIUM & AVERSIO *Dei.*

XXIII. Bonum, quatenus conſideratur ut acquirendum in futurum, cupiditatem excitat, quæ *deſiderium* appellatur; cui, reſpectu mali futuri vel imminentis, opponitur fuga vel *averſio* ejus.

XXIV. In Deo ſicut datur pleniſſima fruitio boni & complacentia in eo, ſic ejus quaſi abſentis cupiditas & deſiderium, multo minus averſio, & horror ille à malo, quaſi jam jam imminente, in ipſo non datur; quippe quæ cum entis beatiſſimi naturâ non conveniunt.

XXV. Solet tamen Deo in Scripturâ deſiderium attribui, reſpectu hominis, utpote in bonum ejus tendens, quatenus converſionem, rem ſibi gra-

gratissimam, & salutem ac beatitudinem ejus æternam quasi desiderat; ut & fuga & aversio, qua à malo seu periculo ejus aversus est: hinc Deus peccata, itemque perditionem & exitium creaturæ istius nobilissimæ aversari & odisse dicitur.

De Spe Dei, ejusque oppositis.

XXVI. Ex desiderio, si bonum illud in quod ferimur acquisitu facile appareat, oritur *spes*, si difficile, *timor*: spei autem summus gradus vocatur *fiducia*; sicut extremus metus tandem fit *desperatio*. Spes Dei.

XXVII. Quæ omnia etiam Deo ἀνθρωποπαθῶς in Scriptura tribuuntur. Spes, *quum expectaret Dei patientia in diebus Noæ* &c. 1. Pet. 3: 20. *Et expectavit palmitem facere uvas.* Esai. 5: 2. *Tres anni sunt, ex quo venio quærens fructum in ea vinea & non invenio* &c. Luc. 13: 6-10. In quibus locis tamen *expectationis* vox est, quæ cum valde improprie Deo tribuenda sit, potius ea ad patientiam Dei referenda est. *Metus* duntaxat semel de Deo occurrit, nempe *ubi* Deus dicit, *Exterminabo eos, nisi indignationem inimici timerem.* Deut. 32: 26, 27. Cui metui conjuncta est cura, mala ea quæ metuuntur, prævertendi. *Ne forte homo nunc manum suam mittat, & sumat de arbore vitæ* &c. Gen. 3: 22. Ad quem affectum etiam pertinet *Zelotypia*, quæ est metus amittendæ rei charissimæ & pretiosissimæ, quæ Deo, qui gloriam suam unicè charam habet, passim adscribitur. *Ego sum Deus fortis, Zelotes.* Exod. 20: 5. *Zelus Jehovæ Zebaoth hoc faciet.* Esai. 9: 7. & 37: 32. *Desperationis* autem vox Deo quidem non tribuitur, sed analogum ejus. vide Esai. 5: 4. *Quid faciam ultra vineæ meæ?* Jer. 2: 21. *Plantavi te vitem generosam: & quomodo conversa es mihi, declinantes rami vitis alienæ?* Prov. 1: 21-26. *Usque quo simplices diligetis simplicitatem, derisores derisionem? --- Ego quoque in calamitate vestra ridebo.* Metus ejus.

De Gaudio & Tristitia Dei.

XXVIII. Bonum consideratum ut præsens, & ad nos spectans, *gaudium* excitat, malum *tristitiam*. Prius Deo tribuitur, vel respectu ejus quod fieri ab hominibus desideravit: ut in *Abele, qui per fidem majoris pretii sacrificium Deo offerens quam Caïn, testimonium a Deo de donis suis obtinuit.* Hebr. 11: 4. ita in holocausto Noachi *odoratus est Jehova odorem quietis.* Gen. 8: 21. cui *audire præ sacrificio bonum, intendere præ adipe arietum* &c. 1. Sam. 15: 22, 23. *Victimis laudis & benificentiæ delecta-* Gaudium & tristitia Dei.

tur Deus. Hebr. 13: 15, 16. Ita *erit gaudium in cœlo ſuper uno peccatore majus, quam* &c. Luc. 15:7, 10. vel reſpectu bonorum, quæ ipſe iis præſtat. *Reverſurus eſt ad gaudendum ſuper te in bonum, quemadmodum gavíſus eſt ſuper patres tuos*. Deut. 30: 8, 9. *Vocaberis deliciæ meæ -- quia delectabitur Jehova te*. Eſai. 62. 5. *Gaudebo ſuper eos, eis benefaciendo*. Jer. 32: 41. Poſterius diſplicentiam in Deo notat rei alicujus veluti ingratæ ac moleſtæ. *Pœnituit Jehovam, quod feciſſet hominem, & doluit apud animam ſuam*. Gen. 6: 6. *Et affecerunt dolore Spiritum ſanctitatis ejus*. Eſai. 63: 10. *Quoties eum exacerbarunt in deſerto? dolore affecerunt eum in ſolitudine?* Pſal. 78: 40.

XXIX. Sicut autem datur in homine lætitia purè intellectualis, quæ eſt jucunda commotio in animâ excitata à ſemet ipsâ, ob poſſeſſionem boni, quod ſibi ut ſuum propriè repræſentat; ſic multo magis hæc in Deo analogice locum habet.

De Irrisione & Misericordia Dei.

XXX. Lætitia conſiderata prout reſpicit bonum aliorum, ſi digni ſunt, lætitia nuda eſt; ſi indigni nobis appareant, *invidia* eſt, quæ triſtitiæ ſpecies eſt. Ubi vero malum aliorum reſpicimus, ſi digni appareant, *irriſio* lætitiam noſtram comitatur, quæ eſt ſpecies lætitiæ mixtæ cum odio mali, quod tamen gaudemus hærere in iis qui eo digni ſunt; ſi indigni videantur, *commiſeratio* excitatur, quæ etiam triſtitiæ ſpecies eſt.

XXXI. *Invidia* in Deo locum non habet. *An oculus tuus malus eſt, quia ego bonus ſum?* Matth. 20: 15.

Irrisio *Dei*. XXXII. *Irriſio* ipſi tribuitur Prov. 1: 26. & ſpeciatim duo peccatorum genera Deus irridet, ſuperbos & idololatras. De illis eſt Pſal. 2: 4. Eſai. 14. ubi de rege Babylonis. Gen. 3. ubi de Adamo. de his vide Jud. 10: 14. Jer. 2: 28. Eſai. 47: 13. Hoſ. 13: 10. Sæpius tamen Deus talibus iraſci dicitur, quam eos irridere: imo irriſio ejus in ira fit. *Habitans in cœlis ridebit; Dominus in furore ſubſannabit eos*. Pſal. 2: 4, 5.

Misericordia *ejus*. XXXIII. *Miſericordia*, ſeu commiſeratio, eſt triſtitiæ ſpecies, amori mixta, erga illos quos mali quid pati videmus, quo eos indignos judicamus. Qui ut non ſolum debilium, ſed & generoſiorum animarum affectus eſt, qui, cum ſupra malum ſint, aliis tamen benè volunt; ita & Deo maxime convenit, ipſique tribuitur Exod. 34: 6. non quidem per modum affectus, ſed quatenus revera ſuccurrit miſero: ita ut ea in maximâ emphaſi ſua nihil aliud notet, quam actuoſam reſtaurationem hominis miſeri in Mediatore.

XXXIV. Et-

XXXIV. Etsi enim ea interdum generaliter sumitur pro omni Dei benignitate. *Quam pretiosa misericordia tua Deus!* Psal. 36: 8. *Miserationes ejus super omnia opera ejus.* Ibid. 145: 9. propriè tamen erga electos locum habet. *Deus, qui dives est misericordia, propter multam charitatem, qua dilexit nos.* Eph. 2: 4, 8. *Ex multa sua misericordia regenuit nos in spem vivam.* 1. Pet. 1: 3. *Nunc estis misericordiam consecuti.* Ibid. 2: 10. & quidem meritum omne hominis excludit. *Præstitutum Dei quod est secundum electionem, non ex operibus, sed ex vocante.* Rom. 9: 11. *Ut notas faceret divitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ.* ℣s 23. unde exercitium ejus summè liberum est. *Itaque cujus vult, miseretur.* Rom. 9: 18.

XXXV. Corruperunt eam Sociniani, dum eam Deo essentialem negant, ne videlicet & justitiam Deo essentialem aut necessariam statuere cogantur; neque eam etiam ad omnia peccata, præcipuè eorum qui in extremis positi ad Deum sese convertunt, extendi volunt.

DE ACQUIESCENTIA & POENITENTIA DEI.

XXXVI. Alia quoque lætitiæ species est, orta ex consideratione causæ boni, tam præsentis, quam præteriti. Ubi nimirum boni quid à nobis præstitum, inde oritur satisfactio seu *acquiescentia* in se ipso; quæ omnium aliarum passionum & lætitiarum dulcissima est, quia causa ejus non aliunde quam à nobis pendet: cum è contrario malum præstitum *pœnitentiam* excitet; quæ tristitiæ species & omnium passionum amarissima est, quia ejus causa non aliunde quam à nobis est.

XXXVII. Deo *acquiescentia* maximè competit, ut dein in beatitudine ejus videbimus. *Dei* ACQUIESCENTIA

XXXVIII. *Pœnitentia* autem proprie Deo convenire non potest. *Non vir Deus, ut mentiatur, & filius hominis, ut pœniteat eum: an ipse dixit & non faciet?* Num. 23: 19. nisi in Deo stultitiam & defectum ingenii ponamus, vel etiam impotentiam: ex duobus enim istis pœnitentia solum exoritur. Verum metaphoricè & impropriè ea ipsi tribuitur. *Et pœnituit Jehovam quod fecisset hominem in terra, & doluit apud animam suam, & dixit Jehova Delebo hominem quem creavi, quia pœnitet me quod feci eum.* Gen. 6: 6-9. *Pœnitet me* (inquit Jehova) *quod constituerim Saul in Regem.* 1. Sam. 15: 11. non in affectu, sed in effectu, & cum respectu ad externa Dei opera, quatenus ea præter omnem expectationem mutantur, atque ea Deus facit, quæ homines pœnitentes faciunt. Et quidem no- POENITENTIA.

tandum est, nunquam in Scripturâ Deo pœnitentiam adscribi, nisi in rebus homines concernentibus; ut ita homo potius ad pœnitentiam invitetur, dum ea Deo hominis respectu tribuitur. *Si convertatur gens illa à malo suo, contra quam locutus fuero, pœnitebit quoque me ejus mali quod cogitaveram facere ei.* Jer. 18: 8.

XXXIX. Sunt tamen etiam quædam opera Dei, in quibus ne quidem pœnitentia metaphorica locum habet, nimirum charismata ex fœdere gratiæ profluentia; quæ planè sunt ἀμεταμέλητα. Rom. 11: 29.

DE GLORIA DEI.

GLORIA. XL. Si denique bonum, quod in nobis est, referatur ad opinionem quam alii de eo concipere possunt, excitat in nobis *gloriam*, sicut malum *pudorem*; quæ gloria est species lætitiæ fundata super amore sui ipsius, atque oritur ex opinione aut spe conceptâ laudis apud alios obtinendæ. Atque hæc Deo quoque competit; nimirum tum interior illa gloria, qua in se & attributis suis gloriosus fuit ab æterno; tum exterior, quâ à creaturis, & in ipsis, in tempore glorificatur; juxta illud Pauli: *Sive editis, sive bibitis, sive quid facitis, in gloriam Dei facite.* 1. Cor. 10: 31. *Ego Jehova: hoc nomen meum, & gloriam meam alteri non dabo.* Esai. 42: 8.

CAPUT XXIV.

De attributis voluntatis divinæ, quæ virtutes vocantur.

VIRTUTES *Dei.* I. Ræter hosce affectus analogicè *virtutes* etiam quædam Deo tribuuntur, quarum vis est in directione affectuum, & speciatim in iræ moderatione.

II. Tribuitur autem virtus Deo non sub ratione habitus, quæ humanæ virtutis ratio est, sed quatenus notat perfectionem eam, quæ est in habitu, & promtitudinem agendi; cum cæteroquin ab essentia Dei virtutes ejus non differant.

III. Similiter, etsi inter homines, quandiu viatores sunt, magnitudo virtutis à molestiâ & luctâ, quam exantlare necesse habent, peti soleat, tamen hoc ipsi virtuti accidentale est: neque enim in homine integro ea lucta fuit, ne-

neque etiam minor ejus perfectio foret, qui divinâ quâdam luce pleniſſime perfuſus, promtiſſimâ voluntate, ſine ullo magnopere certamine & pugnâ, omnes virtutis numeros compleret: atque adeo multo id minus in Deo locum habet, qui ſummâ cum pace & voluptate ubique ſanctiſſimum & perfectiſſimum ſeſe præbet: neque eo deſinit & miſericors & longanimis eſſe, eo quod nullus in ipſo ad ſæviendum ſtimulus ſit, cum quo pugnare neceſſe habeat, ſed potius eo major & perfectior eſt ejus miſericordia.

IV. Sic etiam virtutes illæ, quæ ex occaſione peccati & imperfectionis in homine ſunt, ut ex. gr. pudor, Deo non conveniunt.

V. Sunt tamen in Deo virtutes quædam, quæ ut *primæ*, quædam quæ ut *ſecundæ* concipiuntur. Ex. gr. bonitas, ſanctitas, virtutes primæ ſunt; miſericordia autem & juſtitia vindicatrix inter ſecundas recenſentur, cum in actu exercito non ſint niſi præſuppoſito peccato.

VI. Virtus ea, quæ in affectuum omnium directione verſatur, *juſtitia* appellatur. JUSTITIA *ejus.*

VII. Verum ea in Deo ad placita humana exigi non debet; unde in Deo nec commutativa, nec diſtributiva juſtitia, more humano, locum habet. *Quis prior dedit ei, & reddetur ei?* Rom. 11: 35. Imo ubi conſideramus nos à Deo ex nihilo creatos, non difficulter intelligimus, nos ne quidem noſtros, abſque Dei injuriâ, dici poſſe; & per conſequens nullam propriè inter Deum creatorem & nos creaturas dari aut intercedere poſſe juſtitiam. Ut Deus duntaxat pro ſingulari bonitate ſuâ juſtitiam inter ſeſe & nos homines conſtituerit. *Non enim injuſtus eſt Deus, ut obliviſcatur operis veſtri, & laborioſæ charitatis, quam exhibuiſtis ipſius nomini.* Hebr. 6: 10. *Repoſita eſt mihi juſtitiæ corona, quam reddit mihi Dominus, juſtus ille judex.* 2. Tim. 4: 8.

VIII. Ponitur ea in Deo vulgo duplex; *univerſalis*, quæ nihil aliud *Diſtributio illius.* dicit quam ſanctiſſimum iſtum divinarum virtutum complexum, ac veluti chorum, quæ in omnibus dictis ac factis ejus, tum in omni mundum hunc regendi ratione elucet; ita ut nihil agat niſi quod rectiſſimum ſit. *Rupis illius opus eſt perfectum, omnes enim viæ illius ſunt jus.* Deut. 32: 4. *Bonus & rectus eſt Jehova.* Pſal. 25: 8. *Juſtus eſt Jehova, & juſtitiam diligit.* Ibid. 11: 8. & *particularis*, quæ propius ſpectat id quod alteri convenit, & ex lege veluti debetur, quæque in præmiorum ac pœnarum æquabili diſtributione conſiſtit.

IX. Commode vero hæc diſtribuitur in *punitivam* & *arbitrariam*.

X. Ut

Jus *Dei.* X. Ut autem justitia hæc punitiva intelligatur, considerandum est tum jus Dei, tum etiam *sanctitas* ejus, ex qua ea proxime fluit.

XI. *Jus* est id quod cuique competit: cumque omnis juris constitutio propriè versetur inter res voluntate præditas, res autem liberæ sint vel Deus, vel creatura, hinc duplex jus exoritur, *divinum* & *humanum*.

XII. *Jus divinum* est quod Deo competit. *Date Deo quæ Dei sunt.* Luc.20:25. *Qui post Dei jus cognitum* &c.Rom.1:32.Cum enim summus omnium rerum sit dominus, necesse est ut ab eo omnia dependeant, non solum omnes res existentes, sed & omnis ordo, veritas, lex, omne bonum, sanctum, justum. Atque illa Dei sufficientia & in omnes creaturas potentia, jus & fundamentum imperii divini constituit. *Ad æmulationem provocamus Deum? Num eo validiores sumus?* 1. Cor. 10:22.

XIII. Absolutum autem illud dominium temperare voluit Deus fœdere gratioso, quo ipsum non ut dominum, sed ut patrem revereamur; ex quo fœdere ac jure inde orto non potest homo *frustra quærere Deum.* Esai. 45:19.

hominis. XIV. Huc etiam pertinet *jus hominis*, quod Deus in hoc temperato suo dominio observat; quod exigit ut Deus id circa hominem faciat,quod perfectione, bonitatè & promissione suâ dignum est. Ita creaturam rationalem immerentem æternis cruciatibus addicere non potest; sic enim odisse posset hominem innocentem,quod contra ejus justitiam est: neque etiam hominem ad simpliciter impossibile obligare potest; sic enim postularet ab homine quod sibi non debetur: denique nihil contra rationem & æquitatem, quam ipse determinavit, de creatura rationali statuere potest. Etsi enim quavis creaturâ longe sit superior, tamen nihil Deo tribuendum est, nisi quod ex jure illo supremo agnito, cujus principia etiam humanæ naturæ impressa extant, quæque inter homines omnis juris & æqui fundamenta sunt, ipsi competere intelligitur. Unde nihil periculosius in religione doceri potest, quam dicere multa à Deo fieri posse, in quibus tamen ratio humana nullam æquitatem agnoscere potest; hoc enim pacto omnis cultus rationalis subvertitur: cum è contra Scriptura infinitis locis æquitatem Deo tribuat, vel iniquitatem ab ipso removeat, juxta legem ac rationes æquitatis naturalis ac humanæ. *Non cum Domino Deo nostro iniquitas & assumptio facierum, & acceptio muneris.* 2.Chron. 19:7. *Num incredulitas eorum fidem Dei inanem reddet? Absit; imò esto Deus verax.* Rom. 3: 3, 4. *Quid igitur dicemus? Num injustitia est apud Deum? Absit.* Ibid. 9: 13, 14. *Non injustus est Deus* &c. Hebr. 6: 10.

XV. Si-

XV. Sicut autem Deus ita summè justus est, ita etiam justissimæ voluntatis ipsius beneplacitum *sanctitas* ejus est. Quæ in eo consistit, quod actiones ipsius exactè cum ejus voluntate conveniunt: quæ voluntas ejus omnis sanctitatis regula est. Quemadmodum ergo ex voluntatis suæ beneplacito constituit & præscripsit homini ordinem suum particularem, approbando bonum & improbando malum; ita homo ad illam normam divinæ voluntatis se componere debet: quarum prior divina, posterior autem humana sanctitas est. *Eritis sancti, sicut sanctus ego.* Levit. 11: 46. *Sicut is qui vos vocavit sanctus est, ipsi quoque sancti in omni conversatione reddamini.* 1. Pet. 1: 15. Per hanc sanctitatem sine ullo mali aut labis contagio est, instar purissimæ *lucis*, *quæ tenebras non habet.* 1. Joh. 1: 5. & opera tenebrarum arguit & ostendit. *Hæc est autem condemnatio, quod lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quam lucem, quia sunt eorum opera mala.* Joh. 3: 19, 20. *Quæ est communio luci cum tenebris?* 2. Cor. 6: 14. — Sanctitas Dei.

XVI. Non autem ea sanctitas Dei unquam prætextu libertatis ejus violanda est in iis, quæ ex ipsâ & imagine Dei naturaliter fluunt. Unde non videtur cum sanctitate ejus convenire contrarium præcipere, ut aliis, ita præsertim 1. 2. & 3. præceptis decalogi. Sic enim posset odium sui & blasphemiam præcipere, seque ut odio dignum creaturæ proponere, & sese odio habentem amare & beare, contraque creaturam sese amantem & desiderantem abjicere & æternum cruciare. quæ nefanda sunt.

XVII. A qua sanctitate ejus fluit ejus *veritas:* quæ tum Deo convenit in se ipso, utpote qui *verus Deus* est. Joh. 17: 3. 1. Joh. 5: 20. 1. Thess. 1: 9. tum in omnibus ejus operibus, revelationibus ac dictis ejus apparet; ubi fides ac veracitas appellatur. *Fidelis Deus.* 2. Cor. 1: 18. *Esto Deus verus, omnis verò homo mendax,* Rom. 3: 4. præcipuè in promissionibus ejus. *Spem vitæ æternæ promisit Deus ille* ἀψευδὴς *mentiri nescius:* & comminationibus. *Ne fallamini. Deus non irridetur: quicquid enim seminaverit homo, hoc & metet.* Gal. 6: 7, 8. tum in factis ejus; ubi *rectitudo* & *veritas* dicitur. *Rupis illius opus est perfectum, omnes enim viæ illius sunt jus.* Deut. 32: 4. *Rectum est verbum Dei, & omne opus ejus in fide.* Psal. 33: 4. Atque hæc Dei veritas omnis quoque veritatis origo & causa in creaturis est. Ab ideâ enim illa Dei & summa ejus voluntate, qua rerum naturas & essentias tales vel tales esse voluit, talesque intelligit, nihil potuit deflectere. — Veritas Dei.

XVIII. Hinc impossibile est Deum esse deceptorem: cumque nobis facultatem dederit verum à falso dignoscendi, atque præterea nos ita con-

diderit, ut clarè ac distinctè perceptis non possimus non assentiri, neque assensum nostrum ullo modo sustinere, non magis ac si quis apertis oculis lumen solis accipiat, cujus radios excutere non potest; clarum est, cum hoc facimus, in eo nos non falli, nec falli etiam posse; nam sic à Deo ipso, qui nos ita condidit, falleremur: atque adeo quicquid nos clarè & distinctè percipimus, illud omnino verum est.

XIX. Cum autem simul habeamus facultatem non assentiendi iis quæ obscura & dubia sunt, clarum pariter est, nos posse cavere ne unquam erremus, si modo assensum abstineamus ab iis quæ non clarè & distinctè percepimus. Cum autem erramus, illa jam nostra culpa est, per quam facultate à Deo nobis datâ non recte utimur.

Justitia Dei punitiva.

XX. Atque ex summo isto Dei jure & imperio, ac perpetuo ejus comite, sanctitate & veritate, si peccatum perpetratum sit, sequitur *justitia Dei punitiva*: quæ est constans voluntas divina puniendi peccatum; & ejus effectus, *pœna*. *Iustum est apud Deum, ut rependat afflictiones affligentibus vos.* 2. Thess. 1: 6. *Pro duritia tua thesaurizas tibi iram, in diem iræ & patefactionis justi judicii Dei, qui unicuique reddet secundum opera ipsius.* Rom. 2: 5. *Et ipse judicabit orbem in justitia, jus dicet populis in rectitudinibus.* Psal. 9: 9. 98: 9. *Qui insidebat equo albo, vocabatur fidelis & verax, & juste judicat.* Apoc. 19: 11.

Qua ratione pœnam infligat.

XXI. Infligitur autem hæc pœna, non tantum propter damnum illatum, vel ad defensionem propriam; neque etiam correctionem peccatorum vel aliorum exemplum proprie tantum spectat; quæ omnia in pœnis humanis obtinent: sed respicit ipsam peccati vitiositatem & noxam, quam vindicat, & expiat pro demerito, & tristi isto malo turpe veluti compensat.

XXII. Unde ea demum propriè locum habebit post hanc vitam in ultimo judicio, ubi, cessante œconomicâ mundi hujus gubernatione, nulla amplius correctio vel emendatio, nec aliorum exemplum, nec injuriæ propulsatio, locum habebit; sed omnis pœna solum pertinebit ad satisfaciendum justitiæ divinæ, quæ exæquabit pœnam delicto, & peccatorem, justo judicio, omnibus malis, quæ commeruit, mactabit & onerabit. Unde ille dies per excellentiam *dies judicii* & *damnationis* appellatur. Matth. 10: 15. 2. Pet. 2: 9. & 3: 7.

Eamque æternam.

XXIII. Ubi & pœna ea *æterna* erit, cum status viatorum tum cessaturus, & Deus personam judicis assumturus sit, ad sententiam in peccatores obduratos atque obstinatos ferendam, cujus effectus durabit in æternum. Cum enim Deus per sanctitatem suam sese necessario separet à peccatore; pec-

peccator autem à Deo ſegregatus ad eum accedere, & communionem ſui cum Deo inſtaurare non poſſit, verum in æternum peccare pergat, neceſſario quoque in æternum ab eo ſeparatus, & juſtitiæ ejus vindici ſubjectus manere debebit, ex qua eluctari nunquam poterit, cum idoneam ſatisfactionem præſtare nunquam ipſe poſſit. *Ubi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.* Marc. 9: 43. *Conjici in ignem illum æternum.* Matth. 18: 8. *Qui pœnam pendent æterni exitii, a facie Domini, & gloria virium ipſius.* 2. Theſſ. 1: 9. ita tamen, ut diverſi pœnarum gradus pro delicti gravitate locum habeant; quæ tamen à ratione humana definiri aut determinari nullo modo poſſunt.

XXIV. Atque hinc patet diſcrimen inter *juſtitiam humanam & divinam:* etſi enim homines etiam ex juſtitia puniant, tamen illi proprie *damnum* tantum per peccatorem illatum conſiderant (ſive illud ſequatur ex naturâ ipſius delicti, quale eſt ex. gr. latrocinium, ſive metuatur ex ratione gubernationis divinæ, quæ judicum negligentiam ſæpe ſeveriter caſtigare ſolet) non autem peccatum ipſum in proximo propriè puniunt, quatenus nempe malitia & vitioſitas eſt in ejus actione (hoc enim propriè eſt, peccatum punire) neque etiam punitio eorum à ſanctitate ullâ aut dominio proficiſcitur, aut ex jure judicandi & vindicandi peccatum naturaliter nobis in proximum competente; hoc enim Deus nulli homini in proximum commiſit, & id ad ipſius Dei ſummum judicium, in quem unice peccatur, ſolum pertinet: ſic enim fas non eſſet ipſis vel ullum peccatum impunitum dimittere, multo minus, quod ſæpe fieri neceſſe eſt, graviſſimos peccatores ſummis in repub. honoribus fungi permittere. Verum homines tantum propter bonum ſui, & reipub. cui cavere debent, pœnas inferunt, vel ad ſtatuendum exemplum, vel ad corrigendos ipſos peccatores, vel ad propulſandam eorum injuriam ab aliis: unde pœnas, non pro magnitudine malitiæ & vitioſitatis, quæ in delicto eſt, ſed pro ratione damni, quo iſtud ſua natura aptum eſt hominum ſocietates afficere, intendere vel remittere, ſæpe etiam, ubi ſecuritati reipub. ſatis cautum eſt, prorſus intermittere ſolent; quod in Dei judicio nefas foret. Atque ita origo & fundamentum pœnarum humanarum propriè eſt ex defenſione & conſervatione ſui, tam in ſtatu naturali, quam civili: cum pœna divina in ipſam peccati vitioſitatem feratur.

Diſcrimen illius à juſtitia humana.

XXV. Inde Deus nomini ſuo adſcripſit נַקֵּה לֹא יְנַקֶּה ἀθωῶν οὐκ ἀθωοῖ Exod. 34: 7. hoc eſt, quod *non dimittet impunitum qui nomen ſuum in vanum tulerit.* Exod. 20: 7. quodque peccatori non ſit *ſimilis,* nec eum ad

Aſſerta juſtitiæ hujus neceſſitas.

communionem ſui admittere poſſit, Pſal. 50: 21. quod nihil aliud foret quam ſe *ipſum abnegare*, 2. Tim. 2: 13. & atteſtari abnegationi nominis ſui, quæ in omni peccato eſt. Econtra, cum non poſſit non eſſe exemplar creaturæ ad imaginem ſuam conditæ, ſanctitatem ſuam teſtari debet, eamque peccatori declarare, ut ille ſanctitatem Dei & odium ejus erga peccatum clarè perſpiciat & pervideat.

XXVI. Unde ad peccatum Dei *zelus* exardeſcere., & *inſtar ignis omnia conſumere*. Exod. 20: 5. Hebr. 12: 29. atque *odium* ejus ſe exerere & oſtendere dicitur. *Odiſti omnes qui operam dant iniquitati. Virum ſanguinum & doli abominabitur Jehova* Pſal. 5: 6, 7. *Purior es oculis, quam ut aſpicias malum, & intueri moleſtiam non potes*. Hab. 1: 13. Unde & peculiari indigitamento & emphaſi *Deus vindictæ* appellatur. Pſal. 94: 1. *Ultor*, ἔκδικος, 1. Theſſ. 4: 6. *cujus* ſolius *eſt vindicta*. Hebr. 10: 30. Quod & peccatoris *conſcientia*, & occulti illi laniatus ac verbera, quæ ſceleratos homines exagitant, teſtantur.

XXVII. Quin *univerſa Chriſtianorum religio* & cultus juſtitiam hanc punitivam infert, atque illi fundamento unice innititur, cum omnis ille ſacrificiorum apparatus & pecudum lanienæ in Veteri Teſt., quibus vera expiatio olim futura promittebatur; tum præcipuè ipſa Filii Dei mors & diriſſimi cruciatus: quæ omnia fruſtra fuiſſent, ſi peccatum impunitum maneret; ita enim Chriſtus fruſtra fuiſſet mortuus. Gal. 2: 21.

An ex natura Dei profluens, an ex ejus voluntate?

XXVIII. Diſquiri vero ſolet, inter ipſos quoque orthodoxos Theologos, an neceſſitas illa juſtitiæ Dei punitivæ fluat ex ipſa Dei natura, cui repugnat peccatori ſimilem eſſe & ab eo ſe non ſeparare; an vero ex divina duntaxat conſtitutione & ex rerum præſcripto ordine? Durum videtur, Deum ex naturæ neceſſitate agere circa ullam rem quæ extra ipſum eſt; cum *omnia operetur ſecundum conſilium voluntatis ſuæ*. Eph. 1: 11. Præcipuè cum ad firmitatem & immobilitatem juſtitiæ divinæ punitivæ, & per conſequens ad neceſſitatem ſatisfactionis Chriſti peccatori teſtandam ſufficiat, ſi ex immutabili ordine à Deo conſtituto illam profluere appareat. Unde Deo quoque nulla cum peccatore eſt communio aut ſimilitudo. Quæ etiam non eſſet, etiamſi peccatori reſipiſcenti ſine pœnarum inflictione Deus peccatum remittere poſſe ſtatueretur. Peccator enim cui reſipiſcentiam largitur Deus, jam emendatus eſt, & per reſipiſcentiam Deo iterum ſimilis fit, imaginemque ejus redintegrat: ut nulla videatur eſſe cum natura Dei repugnantia, ſi cum tali peccatore communionem habeat. Ita ut ſententia hæc, ſi ipſa vera non ſit, ſaltem ſine veritatis & pietatis di-

ſpendio

ſpendio ab Orthodoxis quibuſdam, cæteroquin eadem contra heterodoxos ſentientibus, defendi poſſit.

XXIX. Vitanda autem hic *duo extrema* ſunt. Ab *unâ parte*, ne putemus, Deum *creaturam rationalem innocentem* æternis cruciatibus *affligere* poſſe. Quod & Scripturæ & rationi adverſum eſt, cum juſtitia Dei punitiva nil niſi peccatum puniat; & creatura innocens, quæque Deum quærit, id fruſtra facere, atque ſancta iſta deſideria vana, & ſtulta, & irrita eſſe non poſſint. Ab *aliâ parte* eorum error, qui per *acceptilationem* nos juſtificari poſſe contendunt. Cum enim quodlibet peccatum nos æternæ pœnæ reos faciat, prorſus implicat, alicui vitam æternam, quæ tantum perfectæ obedientiæ præmium eſt, propter opera imperfecta largiri. *Veritatis hujus extrema.*

XXX. Longius abeunt *Sociniani* & *Judæi*, qui juſtitiam & judicium Dei ſubſannant: dum Deum odiſſe quidem peccatum, ſed non neceſſario id punire volunt; quæ contradictoria ſunt: dum in Deum peccari ut in privatum contendunt, qui videlicet judicium non habeat, & cujus ſanctitas non exigat ut judicet; quod de Deo cogitare impium eſt: dum eam in Deo ſanctitatem negant, quæ faciat ut peccator prorſus alienus ſit à vitâ Dei: dum non tam peccatum, quam quidem perſeverantiam & contumaciam in peccato punibilem ſtatuunt, ut alicubi Socinus; quæ ſe mutuo jugulant: atque adeo dum, ordine rerum jam conſtituto, abſque ulla ſatisfactione Deum peccata remittere poſſe, imo revera remittere, ſtatuunt. Ita nimirum illi glorificant Deum, & de ſanctitate ejus judicant. Nec longe abeunt *Remonſtrantes*, dum juſtitiam Chriſti non adeo proprie eſſe juſtitiam noſtram contendunt, ac quidem fidem noſtram, quam ad juſtitiam imputari, proque eâ à Deo accipi volunt; contra dictum Apoſtoli: *Comperiar in eo, non habens meam juſtitiam, ſed eam, quæ per fidem eſt Chriſti, id eſt, juſtitiam, quæ eſt ex Deo per fidem.* Phil. 3: 9. *Pontificii* autem ab alia parte non quidem juſtitiam Dei negant, ſed eam non ſatis rectè intelligunt, dum aliud ſacrificium præter Chriſti domini ponunt, atque alia merita & ſatisfactiones redemtioni ejus adjungunt.

XXXI. Alia juſtitia Dei, ut ita quodammodo appelletur, eſt *arbitraria*, ſive *Oeconomica*, quâ Deus in mundi hujus gubernatione utitur, ubi frequenter judicia ſua exercet; quibus tam bonos quam malos involvi ſinit, non adeo ut malum morale, quod in peccato eſt, vindicet, quam in generis humani correctionem, & exemplum, ne illud vitiorum pondere peſſum eat, & pulcherrrima hæc hominum ſocietas mutuis flagitiis diſſolvatur ac pereat. Atque huc pertinent calamitates, quæ integris populis *Juſtitia Dei arbitraria.*

immitti ſolent. *Sic ait Jehova: ecce me contra te exerturum gladium meum è vaginâ ſuâ, ut exſcindam ex te juſtum & improbum.* Ezech. 21:3. ac præcipuè caſtigationes piorum præ improbis, Pſal. 73. Job. 21. & peculiaris eorum gubernatio in N. T. ubi pleraque aſpera & adverſa ipſis prædicta ſunt. *Omnes qui volunt piè vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur.* 2. Tim. 3: 12. *Oportet enim per multas oppreſſiones nos ingredi in regnum cœlorum.* Act. 14: 22. Atque hæc juſtitia ac vindicta Dei longe differt ab illa quæ erit in ultimo judicio, ubi Deus unicuique reddet ſecundum opera ſua. Et *juſte judicaturus eſt orbem terrarum.* Act. 17:31. *Pro duritia tua theſaurizas tibi ipſi iram, in diem iræ, & patefactionis juſti judicii Dei.* Rom. 2: 5.

XXXII. Talis juſtitiæ ratio eſt, ubi Deus peccata peccatis punit: item, ubi innocentes, ſed partem alicujus ſocietatis conſtituentes, aſſociat pœnis totius ſocietatis: item, cum ejuſdem ſocietatis peccatores & propter ſua & propter parentum peccata ſimul punit: item, ubi poſteri per accidens pœnæ parentum ſunt participes: & rurſus, cum proximi rei alicujus iiſdem cum illo implicantur malis, ut ita majori metu à malo deterreantur.

Diſcrimen ejus à punitiva.

XXXIII. Et diſcrimen inter utramque juſtitiæ ſpeciem apparet. Nam 1. arbitraria juſtitia ſæpe graviſſimos peccatores impunitos dimittit, & minores, imo ſibi maximè dilectos, graviter caſtigat, ut convertantur, atque ita pœnam futuram effugiant; at juſtitia Dei punitiva nec bonum nec malum futurum ſpectat, nec Dei arbitrio, aut occultis divinæ providentiæ regulis, ex Dei beneplacito inſtitutis, nititur, ſed Dei ſanctitate, & ordine ſemel à Deo præſcripto, adeoque pœnarum gradus gradibus vitioſitatis attemperat. Unde ſub Vet. & N. T. æquales gradus pœnarum peccatis ſunt propoſiti. 2. pœna juſtitiæ Dei punitivæ conſiſtere non poteſt cum amore Dei, ſed ſemper cum odio ejus qui punitur conjuncta eſt; pœna autem juſtitiæ arbitrariæ, ſeu divinæ, ſeu humanæ, amori oppoſita non eſt, & ideo ea non eſt propriè vindicta, vel iræ effectus, nec caritati repugnat.

MANSUETUDO & LONGANIMITAS *Dei.*

XXXIV. *Virtutes iræ* & pœnarum in Deo *moderatrices*, χρηστότητος, μακροθυμίας, ἀνοχῆς, *manſuetudinis, longanimitatis* & *tolerantiæ* vocabulis in Scripturâ exprimuntur. Rom. 2: 4. & 3: 26. Ibid. 9: 22. 2. Pet. 3: 9. Per illam non libenter punit. *Iraſcetur ad faciendum opus ſuum, extraneum opus ſuum: & ad operandam operationem ſuam, alienam operationem ſuam.* Eſai. 28: 21. raro ſummo jure utitur in pœnis inferendis. *Non ſecundum peccata noſtra fecit nobis, neque ſecundum iniquitates noſtras*

ſtras

ſtras retribuit nobis. Pſal. 103: 10. & facilis eſt ad ignoſcendum. *Convertetur gens ipſa à malo ſuo, & pœnitebit me ſuper malo quod cogitavi facere ei.* Jer. 18: 7. *Ædificabo vos, & non deſtruam, plantabo vos, & non evellam, quia pœnitet me mali quod feci vobis.* Ibid. 42: 10. Per has etiam tardus eſt ad puniendum, pœnam promeritam diu ſuſpendit, & peccatores ad reſipiſcentiam variis beneficiis provocat. *An divitias benignitatis ejus & tolerantiæ contemnis, ignorans benignitatem Dei te ad reſipiſcentiam ducere?* Rom. 2: 4. quod Scriptura appellat ὑπεριδεῖν, Act. 17: 30. πυερίνειν, & ἀνέχειν. Rom. 3: 25.

XXXV. Neque enim juſtitia Dei benignitati aut patientiæ ejus adverſa eſt, qua poteſt tolerare peccatorem, & ei inſuper benefacere, quæ τελειότης *perfectio* ejus dicitur. Matth. 5: 45, 48. neque enim quamvis neceſſario puniat, ideo neceſſario punit quantum poteſt, & ſtatim atque poteſt, neque in ipſo ſemper peccatore pœnas exercet; cum hæc variis modis fieri poſſint.

XXXVI. *Severitas* autem qua Deus in hos aut illos peccatores ſubito animadvertit, etſi ita videatur, non tamen repugnat manſuetudini Dei; nam vel antea pro longanimitate ſua eos diu toleravit, & ad pœnitentiam invitavit; vel ſi ad primum aliquod delictum ejus ira exardeſcat, in cauſa eſt, aut quod ingenti beneficio à Deo affecti antea fuere; ut in uxore Lothi, Gen. 19: 26. in filiis Aaronis, Levit. 10: 3. aut quod peccatum eorum facile evitabile, & peſſimi præterea exempli fuerit; ut in illo Sabbati violatore, Num. 15: 32, 35. & adultera, Num. 5: 15. aut quod peccatum ſingulariter grave fuerit propter temporis circumſtantiam & primum exemplum; ut in Anania & Zapphira, Act. 5: 1. &c. & illis qui inter Corinthios S. Euchariſtiam corruperant, 1. Cor. 10: 30. SEVERITAS *Dei*.

CAPUT XXV.

De Omnipotentia Dei.

I. INtellectum & voluntatem Dei excipit ejus *potentia*, qua operatur omnia in omnibus, & facit quicquid vult. *Qui agit omnia ex conſilio voluntatis ſuæ.* Eph. 1: 11. *Ex eo, & per ipſum, & in ipſum ſunt omnia.* Rom. 11: 36. POTENTIA *Dei*.

II. Eſt

Quæ activa est. II. Est potentia Dei omnis activa. *Qui summa cum exuperantia potest omnia facere supra ea quæ petimus aut cogitamus, pro vi illa agente in nobis.* Eph. 3: 20. passiva enim, qualiscunque ea dicatur, à Deo removenda est, neque sine summa imperfectione ac mutatione ei attribui potest. Atque adeo generatio passiva dicta in Filio,& spiratio in Sp. S. non impotentiam aliquam, aut passionem, sed summam potius potentiam & perfectionem dicunt.

Non differt ab essentia Dei. III. Non differt ea propriè ab essentiâ Dei,quæ ipsa nihil nisi purissimus actus est; solum denominationem quandam externam, & relationem ad effectum reale ei addit. Unde revera in Deo idem sunt, intelligere, velle & operari; nec per illud operari aliud in Deo notatur,quam ipse Dei intellectus & voluntas, prout in rebus creandis, conservandis, gubernandis efficaciter sese exerunt.

Aut voluntate ejus. IV. Hinc ipsa voluntas Dei ipsissima Dei potentia & rerum omnium principium est. Voluntas enim Dei potentia ejus dicitur, quatenus nondum per illam res est producta, sed producetur. Sic enim relata res ad voluntatem Dei dicitur posse produci, & sic voluntas Dei ut potentia consideratur. *Nam ejus voluntati quis obstitit?* Rom. 9: 19. atque ad eam res omnes factæ referuntur. *Quia ipse præcipit, & sunt creatæ.* Psal. 148:5. *Quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.* Apoc.4:11. Creatio enim nihil aliud dicit quam efficacem illam voluntatem Dei, quæ ab æterno fuit, additâ tantum nova relatione ad res factas, sive coexistentiam objecti, quod voluntas illa ab æterno in tempore exiturum voluit. Discrimen autem voluntatis & potentiæ divinæ à nobis ortum est. Quia enim nos per aliam in nobis voluntatem res volumus, ac easdem efficimus, ad Deum isto conceptu pergentes, ea quoque jam in ipso imprudentes distinguimus & discerpimus; cum tamen in eo illa idem sint.

Est illa omnipotentia. V. Rectè autem Deo tribuitur omnipotentia, qua potens est efficere omnia quæ vult aut velle posset. *Nonne tu ipse Deus in cœlis, & in manu tua fortitudo, & potentia, ac nemo tibi potest obsistere?* 2.Chron. 20: 6. *Apud Deum non erit impossibile ullum verbum.* Luc. 1: 37. *Pro vi illa efficace, qua potest subjicere sibi omnia.* Phil.3:21. Estque ea prorsus invicta, utpote cui nihil obsistere queat; & infinita, quia nihil limitatum includit divina essentia, adeoque nec ejus potentia: quæ neque quoad gradus, quos in illa quasi concipimus, neque quoad agendi efficaciam, intendi potest, adeoque verè infinita est.

& infinita.

VI. Ni-

Adversariorum circa eam errores.

VI. Nihil ergo magis absurdum, quam omnipotentiam Dei, quæ nihil aliud est quam summa & absolutissima ipsius voluntas & imperium, creaturis posse communicari; quod de humana Christi naturâ fingere videntur Lutherani: ineptius autem Sociniani, qui Christum statuunt ψιλὸν ἄνθρωπον, & tamen independenter agentem, & rursus nihil agentem nisi quod Deus vult: quæ sibi mutuo contradicunt; sic enim voluntas ejus dependebit à voluntate Patris, adeoque nec independenter aget.

VII. Male iidem potentiam Dei infinitam esse, & infinito modo à potentiâ creaturæ differre negant: sicut & Vorstius eam tantum respectu nostri infinitam appellari voluit.

Objectum illius.

VIII. Objectum hujus potentiæ est omne quod *possibile* est, quodque esse potest ad gloriam Dei & perfectionem ejus testandam, adeoque quicquid Deus velle potuit. *Pater mi, si possibile est, abeat à me poculum istud; verum tamen non ut ego volo, sed ut tu.* Matth. 26: 39. Solum autem id quod impossibile dicitur, hoc est, quod nec existere, nec ad gloriam Dei referri potest, sive quod sub voluntatem Dei cadere non potest, ei repugnat.

Radix possibilitatis & impossibilitatis rerum.

IX. Sicut autem causa, cur aliquid sit possibile, non est in ipsâ re, quasi illa potentiam Dei præcederet (male enim quidam res alias suâ naturâ citra decretum Dei possibiles, alias impossibiles, alias necessarias faciunt; cum omnia à decreto Dei absolutè dependeant, non solum rerum existentia, sed & universa earum natura & essentia; nec quicquam necessarium, imo ne possibile quidem sit citra Dei voluntatem, vel potentiam, quæ eadem cum eo est) ita etiam cur aliquid impossibile sit, causa est non in ipsa re (cum impossibile mera sit negatio) sed in ipsa Dei potentiâ, quia nempe Deus illud non potest velle aut facere; quod tamen non potest, non propter potentiæ defectum, sed abundantiam ejus. Unde potentissime talia non posse dicitur. Ut merus sit vocabuli ꝑ non posse abusus.

Ut & necessitatis & contingentiæ earum.

X. Ita ut hic omnia dependeant à solo Dei decreto & voluntate, non solum rerum existentia, sed & universus earum conceptus, omnisque ratio essentiæ earum. Quamvis ergo quædam necessaria videantur respectu decreti divini duntaxat, ex. gr. *non esse frangenda ossa* Christi. Joh. 19:36. alia vero necessaria videantur in se, ut ex. gr. tres angulos trianguli æquales esse debere duobus rectis; hæc tamen non impediunt quin omnia necessaria sint respectu divini decreti tantum: quodque aliter nobis videatur, ex ignorantiâ nostrâ est: si nempe homines clare totum naturæ ordinem intelligerent, omnia æque necessaria reperirent ac illa quæ in Ma-

thesi tractantur: quia vero huc usque non penetramus, ideo quædam à nobis possibilia, vel indifferentia, non vero necessaria judicantur. Quocirca dicendum est, vel quod Deus nihil possit, quia omnia revera necessaria sunt; vel quod Deus omnia possit, & quod necessitas, quam in rebus reperimus, à solo Dei decreto provenerit.

XI. Si autem Deus res aliter fore decrevisset, & illa quæ jam vera sunt falsa esse fecisset, procul dubio etiam alium nobis formasset intellectum, & alias dedisset rerum ideas, quibus res omnes, earumque veritatem, non ut nunc sunt, sed prout tunc à Deo constitutæ fuissent, comprehendissemus. Nam cum tota rerum natura non sit nisi unicum ens, adeoque homo sit pars naturæ, quæ cum cæteris cohærere debet, sequitur necessario ex simplicitate decreti divini, quod si Deus res alio modo creasset, aliasque earum essentias & notiones formasset, illum simul etiam intellectum nostrum ita efformaturum, iisque rerum ideis instructurum fuisse, ut res omnes rite, prout eæ à Deo creatæ fuissent, capere & intelligere potuisset.

XII. Cum vero nihil futurum sit, neque ex decreto Dei possit fieri, præterquam id quod actu futurum est, sequitur inde, possibilitatem ut & contingentiam non esse rerum affectiones, sed intellectus nostri defectus. Rem enim possibilem vocamus cujus causam efficientem quidem intelligimus, an vero illa ad futuritionem determinata sit ignoramus: ubi verò simpliciter ad talis rei essentiam, non verò causam ejus attendimus, contingentem eam vocamus. Hæc autem nihil reale, sed tantum perceptionis nostræ defectus sunt. Quantum enim ad naturam ipsam & rerum à Deo dependentiam attinet, nihil in rebus ipsis possibile aut contingens est; cum nihil possibile sit nisi quod vi decreti Dei fieri potest; qualia quæ non sunt, ne contingentia quidem dici possunt.

Distinctio potentiæ Dei, in absolutam & ordinatam:

XIII. Unde liquet quid statuendum sit de distinctione omnipotentiæ divinæ in *absolutam* & *ordinatam*, seu actualem. Priorem enim ita appellamus, cum solam Dei omnipotentiam, non attendentes ad decreta ejus, consideramus; quia nimirum Deus potens est jubere & vocare omnia, quæ gloriam ejus illustrare possunt. *Dico vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahami.* Matth. 3: 9. *An putas me non posse precari patrem meum, qui huc sistat mihi plures quam duodecim legiones Angelorum?* Ibid. 26: 53. *Ordinata* vero dicitur, cum respicimus ejus decreta; estque *actualis*, quia nimirum non solum potest facere, sed & reipsâ actualiter facit quicquid vult. Et *Deus noster in cœlis est, omnia, quæ voluit, fecit.* Psal. 115: 3. & 136: 6. *Ipse enim omnia agit ex consilio voluntatis suæ.* Eph. 1: 11.

XIV. Est-

XIV. Estque ea cum *ordinaria*, in continua rerum administratione, tum *extraordinaria*, in miraculorum patratione: quæ tamen posterior censeri non debet major priori; cum potius majus videatur esse miraculum, quod Deus mundum eodem semper atque immutabili ordine gubernat, quam si leges naturæ sæpe turbaret & interrumperet, vel propter stultitiam hominum abrogaret. *Ordinariam & extraordinariam.*

XV. Neque etiam potentia Dei extraordinaria in eo differt ab ordinariâ, quod naturas rerum immutet, & id verum esse faciat quod antea verum non erat, aut non verum quod antea verum erat; neque enim potentia extraordinaria aliud quicquam in rebus ponit quam ordinaria (ut obique enim eadem potentia est) sed diversimodè illa appellatur, quod Deus modo per naturam aliquid exequatur, modo immediatè ipse idem præstet. Aut potius Deus ordinariâ potentiâ operatur secundum leges naturæ nobis notas; extraordinaria vero secundum eas quæ nobis notæ non sunt.

XVI. Malè autem calumniantur nos Lutherani, quasi non simpliciter crederemus Dei omnipotentiam, quia non agnoscimus, ex.gr. unum corpus posse esse in duobus locis. Tales enim Deus creavit rerum essentias, talesque earum ideas nobis indidit, ut id ad contradictoria pertinere intelligamus. Neque extra voluntatem Dei ex ipsius omnipotentia quicquam credi aut statui debet. Si enim ideo aliquid credendum sit, quia Deus facere id potest, vicissim credendum istud non est, quia Deus etiam facere potest ut res ista non sit, vel aliter sit. Quo animadverso transubstantiationis & consubstantiationis monstra cadunt.

XVII. Et hactenus Dei potentia. *Potestas* Dei est, per quam exercitio potentiæ divinæ contradici nec potest, nec debet: estque τὸ ἀνυπεύθυνον voluntatis ejus, fundans jus & justitiam Dei ad extra; ut ab eo omne jus dependeat. *Potestas Dei.*

XVIII. Atque hæc potestas divina, temperato jure ipsius per fœdus & pactum, quod cum humano genere gratiosè iniit, fundat *adorabilitatem* ejus, Joh. 4: 24. Hebr. 12: 9. ut ea sit attributum relativum, cujus ratio formalis est majestas Dei, in summa naturæ & attributorum ejus perfectione intellecta.

CAPUT XXVI.

De Omnipræsentia Dei.

Attributa Dei relativa.

I. Actenus attributa Dei interna, quæ actuosam ejus essentiam continent: sequuntur nunc externa & relativa, quæ modum existentiæ ejus exponunt: vel prout essentia Dei refertur ad alia; ut quoad locum, *omnipræsentia*; quoad durationem, *æternitas*: vel prout attributa Dei inter se conferuntur; ut ex omnium arctissimâ conjunctione & individua unitate oritur Dei *simplicitas*; & ex perfectissima eorum possessione ejus *immutabilitas*; & ex hisce omnibus denique æterna ejus *gloria* & *beatitudo*.

OMNIPRÆSENTIA *Dei.*

II. Respectu loci Deus *immensus & omnipræsens* dicitur. *Cœlum ipsum solium meum est, & terra scabellum pedum meorum.* Esai. 66: 1. *An Deus è propinquo sum ego, dictum Jehovæ? ac non Deus è longinquo? an non cœlos & terram ego impleo?* Jer. 23: 23, 24. *Non longe abest ab unoquoque nostrum.* Act. 17: 27. *Quo ibo à Spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si ascendero cœlos, ibi tu; & stratum fecero infernum, ecce tu.* Psal. 139: 7, 9. *Ecce, cœli & cœli cœlorum non continent te: quanto minus domus hæc quam ædificavi?* 1. Reg. 8: 27. Unde & ipse petra & מָעוֹן *habitaculum* dicitur, Psal. 90: 1. Hoc attributum ab infinitate ejus differt, quod infinitas Deo absolutè tribuitur, quatenus ad ejus essentiam, qua infinitè perfectus est, respicimus; immensitas vero tantum respective ipsi attribui solet, quatenus respicimus ad hoc quod nullum detur ens quo perfectio Dei terminari vel mensurari possit; adeoque multo magis quod omnis materiæ dimensionis sit expers. Quam Dei immensitatem non rectè multi cum ejus infinitate confundunt, imo quod pejus est, per immensitatem Deo quasi quantitatem aliquam tribuunt, juxta quam ubique præsens sit, & à nullo spatio mensurabilis.

III. Ubique autem esse Deus, rigide loquendo, non recte dicitur; cum non sit ubique, qui propriè non est in ubi, seu in loco; spiritus enim non recte in loco esse dicitur, utpote qui ab eo contineri nequit: potius ergo omnipræsens dicitur, cum præsentia sit τῶν πρός τι, & absentiæ opponatur. Unde & Deo tribuitur, *non longè abesse ab unoquoque nostrum.* Act. 17: 27.

IV. Omni-

IV. Omnipræsentia ergo cum relativa sit, propriè res creatas respicit; adeoque ante eas conditas Deus nulli rei propriè præsens, adeoque nec alicubi fuit.

V. Nec juvat *spatia quædam imaginaria* ante mundum conditum concipere, in quibus Deus quasi extiterit. Nam 1. cum ante mundum nihil fuerit præter Deum, etiam nihil ante mundum concipiendum est, adeoque nec spatium imaginarium. 2. spatia illa imaginaria actu sunt nihil; sive *spatiosum nihil*, ut Augustinus ea vocat: atqui Deus non potest esse in nihilo; non magis quam in chimæra, centauro & aliis figmentis. 3. neque ad concipiendum inextensum, quale est Deus, opus est concipi extensum quid, quale est spatium imaginarium; cum illa duo nullam habeant convenientiam, 4. neque spatium differt realiter à corpore. Corpore ergo non existente, non debet concipi existere spatium. 5. multo minus imaginario adscribenda sunt attributa realia, ut extensio, distantia &c. illa enim à substantia reipsa non differunt, sed tantum conceptu nostro. 6. præterquam quod etiam spatia hæc ad immensitatem Dei concipiendam non juvant, sed potius obstant; cum nescio quem conceptum corporeitatis & extensionis inferant, & Deo, quem isti spatio extenso quasi commensurari volunt, affingant. *Quæ non concipienda per spatia imaginaria.*

VI. Cum ergo essentia Dei ante mundi conditum non fuerit extensa, nec ulli spatio imaginario quasi coextensa, cum id non detur, dici non potest eum extensionem acquisivisse per mundi creationem; adeoque Deus per essentiæ suæ extensionem mundum replere dici non potest. Non enim per essentiæ extensionem & quasi diffusionem, sed simplicissimo & potentissimo cogitandi actu, quo immediatè omnia creat, conservat & gubernat, quique ab essentia ejus non differt, mundo essentialiter & intimè præsens est. Sicuti non alio modo spiritus dici possunt esse in loco, quam per modum operationis in illis rebus, quibus præsentes esse dicuntur. *Sed per intimam Dei operationem in omnibus rebus.*

VII. Ut male Vorstius Deum verè in loco (quem per spatium definit) existere voluerit; ut &, Deo coëxtitisse ab æterno immensum spatium increatum, quod pro naturæ suæ modo occupaverit, & in æternum occupaturus sit. Idem enim ille Deo attribuebat quantitatem aliquam (quia in Scripturâ respectu substantiæ suæ magnus dicitur) & corpus, ipsumque reverâ finitum & cœlo inclusum latitare docebat.

VIII. Rebus autem creatis Deus præsens esse dicitur, vulgato versiculo, tribus modis, *enter*, *præsenter* & ubique *potenter*: quod ita explicatur, ut primo modo Deus præsens sit per essentiam, quæ omnibus rebus inti-

mè conjuncta est; secundo modo omnibus rebus præsens sit, quia omnia scit & cognoscit ut præsentia; tertio vero modo, quia ad omnia operatio & potentia ejus pertingit.

Quæ ipsam Dei essentiam infert.

IX. Primus autem ille modus præsentiæ divinæ (de quo præcipuè controversia est) patet 1. ex locis Scripturæ supra citatis, præcipuè 1. Reg. 8: 27. *Ecce, cœli & cœli cœlorum non continent te; quanto minus domus hæc quam ædificavi.* Act. 17: 27. *Non longè abest ab unoquoque nostrum.* & Jer. 23: 24. *Nonne cœlos & terram ego impleo?* 2. Ex rerum creatarum conditione, quæ cum ne momento quidem existere possint, nisi continuo divina virtute veluti reproducantur, ea reproductio sine Dei essentiâ ne concipi quidem potest. 3. specialius ex Dei inhabitatione in fidelibus. *Ad eum veniemus* (Pater & ego) *& apud eum habitabimus.* Joh. 14: 23. 4. Præcipuè ex inhabitatione naturæ divinæ in Christi naturâ humanâ, tanquam in templo, quod præsenti numine suo & ipsâ Deitatis essentiâ, augustissimo modo, continuò implevit.

X. Imo nisi præsentiam Dei per modum corporeæ præsentiæ concipiamus, Deumque à se ipso & suis attributis quid diversum statuamus, ne cogitari quidem potest, quomodo Deus non ipse immediatè per naturam & essentiam suam, sed solâ aliquâ potentiâ aut virtute à se distinctâ omnibus rebus præsens sit. Ut etiam minus commode triplex ille modus præsentiæ divinæ vulgo distinguatur; cum ille non nisi unicus & simplicissimus sit, nimirum per infinitam essentiam & naturam suam.

non tamen per modum extensionis, sed operationis; in qua essentia spiritus omnis consistit.

XI. Reipsa autem impossibile est explicare modum quo Deus est ubique; cum intima Dei natura, modusque operandi, quo solo concipi potest creaturis esse præsens, captum nostrum longissimè superet, nobisque incomprehensibilis sit. Hoc unum saltem apertum est, omnipræsentiam Dei non esse concipiendam per modum alicujus extensionis, & quasi diffusionis essentiæ divinæ per omnia; sic enim Deus instar corporis conciperetur: sed potius ea intelligenda est more spirituum, qui cum non aliter præsentes cogitari possint, quam per operationes suas, cum citra operationem nullum respectum ad spatium aut corpora habeant; pariter Deus efficacissimâ voluntatis suæ in rebus omnibus operatione, qua eas continuo conservat, & intimè veluti fovet, iis præsens adesse intelligitur: quæ simul ipsius essentiæ divinæ, quæ à voluntate & potentia ejus diversa non est, præsentiam necessario infert. Ita præclare & ad rem præsentem appositè Augustinus Epist. 57. ad Dardanum monet, *in eo quod dicitur Deus ubique diffusus, carnali resistendum esse cogitationi, & mentem a corporis sensibus*

bus avocandam, ne quasi ſpatioſa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, ſicut fumus, aut humor, aut aër, aut lux iſta diffunditur (omnis enim hujuſcemodi magnitudo minor eſt in ſui parte, quam in toto) ſed ita potius, ſicut eſt magna ſapientia etiam in homine cujus corpus eſt parvum: aut ſicut ex omni parte ſani dicimur ſecundum modum præſentis in corpore ſanitatis &c. Unde in fine Epiſtolæ concludit: *Quando Deum ubique præſentem, & non ſpatiis diſtantibus, quaſi aliqua mole, vel diſtenſione diffuſum, ſed ubique totum cogitare te attendis, averte mentem ab omnibus imaginibus corporum, quas humana cogitatio volvere conſuevit. Non enim ſic ſapientia, ſeu juſtitia, non ſic denique charitas cogitatur, de qua ſcriptum eſt: Deus charitas eſt.*

XII. Eſt ergo omnipræſentia Dei nihil aliud, quam denominatio extrinſeca, nata ex operatione Dei, quâ in omnibus rebus corporeis operatur, & propter illam operationem iis præſens eſſe dicitur. Quemadmodum itaque Deo tribuitur creatio à creationis actione, cum ante creator dici non potuerit; ſic immenſitas ante creationem corporum Deo attribui non poteſt. Denotat enim tantum reſpectum inter corpus, & Dei operationem in illo corpore. Sublato autem corpore, Deus equidem ſpiritibus eſſet præſens, ſicut & nunc iis præſens eſt, cum in iis operetur, & rectè omnipræſentia, non vero ubiquitas ei attribui potuiſſet; quia non fuiſſet ubi, neque ubique. Et cum ſpatia imaginaria nihil ſint, & Deus in iis non operetur, etiam Deus iis præſens non eſt. Fundamentum ergò omnipræſentiæ divinæ eſt ſumma illa eminentia Dei, quâ omnes res corporales & ſpirituales ab ipſo dependent, tam in initio ſuæ exiſtentiæ, quam in duratione, tam quoad ſubſtantiam, quam quoad operationes.

Difficultates adverſus eam ſublatæ.

XIII. Ex perverſo autem conceptu præſentiæ divinæ, ad modum nimirum præſentiæ corporum, quaſi Deus partes, vel imaginarias, vel potentiales haberet, ſecundum quas rebus ſit veluti coextenſus, oriuntur iſtæ adverſariorum contra omnipræſentiam Dei objectiones: Deum nimirum ſimul eidem rei æqualem & inæqualem fore, dum totus exiſtit in re minimâ atque in re maximâ; & totum ſupra, totumque rurſum infra eandem rem fore; imo, cum infinitus & immenſus ſit, totum tamen fore in minimo pulviſculo: rurſuſque res ipſas maximè inæquales & diſſitas, inter ſe tamen æquales & unitas fore in tertio illo, nempe indiviſibili eſſentiâ Dei. In his objectamentis enim partim non diſtinguitur eſſentia divinâ, quæ indiviſibilis ſemperque tota & perfecta eſt, ab ejus cum rebus coexiſtentià & operatione, quæ varia eſt pro diverſitate rerum quibus Deus

co-

coëxiſtit, quęque una re non terminatur aut exhauritur, ſed omnibus rebus æque adeſt, ſingulis autem pro diverſo ipſarum modo & ſtatu: partim ipſa Dei, coëxiſtentia perverſe more ſubſtantiæ corporeæ & extenſæ concipitur, & ipſa Dei eſſentia rebus quaſi coextendi, & ab iis menſurari, terminari, & quaſi comprehendi fingitur.

Tollunt eam Sociniani. XIV. Perverſe igitur Sociniani Deum in cœlo eſſentiâ ſuâ præſentem eſſe, reliquis autem creaturis ſolum per potentiam & operationem ſuam adeſſe ſtatuunt; per quam non intelligunt attributum aliquod Dei, ſed effectum & operationem potentiæ ipſius, ab eſſentia ejus diverſam.

Ut & Vorſtius, aliique. XV. Idem docuit Vorſtius, Deum nimirum ſubſtantialiter non eſſe in re qualibet, verum in cœlo tantum, in terra autem virtualiter ſolum. Cum quo paria hic faciunt Anabaptiſtæ quidam ex ſecta Flandrica; ut & Remonſtrantium nonnulli, quamvis rectè de hiſce locutus ſit Arminius. Nec ſatisfacit Epiſcopius, dum omnipræſentiam Dei ad ſalutem quidem creditu neceſſariam ſtatuit, verum ſufficere ut de potentiâ & ſcientiâ Dei eam intelligamus; & licet Dei eſſentiam in cœlo collocemus, modo eum tamen inde proſpicere in terras & rebus humanis intervenire credamus: quæ cum naturæ Dei ſpirituali & perfectiſſimæ repugnent, repudianda ſunt.

XVI. Non eſt autem hic quæſtio & diſſenſus de modo ſolum omnipræſentiæ Dei, qui dolus adverſariorum eſt, ac ſi rem ipſam concederent, de modo autem ſolo diſceptarent, quem humana mens capere non poſſit. Agitur enim de præſentiæ divinæ *re*, non de *modo*; & ſicut cum ipſi Deum in cœlo, tanquam in ſpeculâ, collocant, rem, non modum, in eo conſiderant; ita hic quæritur, an Deus itidem in terris ſit? hoc eſt, de re ipſa, non de modo aliquo præſentiæ divinæ quæritur. Dum autem illi Deum eſſentiâ ſuâ à terrâ reverâ abeſſe, & in ſolo cœlo degere credunt, in ipſo atheiſmi præcipitio conſiſtunt, juxta ejus characterem: *Dicunt, non eſt Jehova videns nos, dereliquit Jehova terram.* Ezech. 8: 12. & 9: 9.

Origo erroris illius. XVII. Origo erroris eſt conceptus corporeitatis in Deo. Unde & Vorſtius non veritus eſt Deo quaſi corpus adſcribere. Hinc & iſte ejus metus, quo veretur Deum ſordibus terreſtribus contaminatum iri, ſi ubique terrarum præſens ſtatuatur: quaſi nimirum ſpirituum præſentia, ut corporum, à circumjacentibus corporibus afficeretur; cum tamen ſpiritus nullam ad corpora relationem habeant, niſi duntaxat quatenus in iis operantur: ut fruſtra ille metus ſit; ſecus enim non tantum terrâ, aquâ & igni, ſed & cœlis ipſis Deus interdicendus eſſet, juxta il-

lud

lud Job. 15: 15. *Et cœli non ſunt mundi in oculis ejus.*

XVIII. Nec juvat eum tacitus ille naturæ impulſus & motus, quo Deum implorantes manus ad ſidera tendimus. Hoc enim geſtu ſummi numinis majeſtatem & gloriam, & ſupra omnia quæ ubivis ſunt altitudinem, Gentiles innuerunt: fideles autem præterquam quod cœlum intueantur tanquam thronum cœleſtis Patris ſui, ubi ſe ipſum glorioſum exhibet & adorantibus offert, etiam rerum cœleſtium ſtudium hoc pacto ſovere voluerunt, ut inde excitaremur ad quęrendam habitationem noſtram & bona in cœlo nobis præparata. *Meliorem expetunt Patriam, hoc eſt, cœleſtem. Quapropter non erubeſcit ipſe Deus vocari Deus eorum: paraverat enim eis urbem.* Hebr. 11:16. & ſpecialiter ut in N.T. doceremur expectare adventum alterum Jeſu Chriſti, Servatoris noſtri, & adventantem quotidie proſpicere, utpote quorum πολίτευμα in cœlis eſt. Phil. 3: 20.

XIX. Male quoque Pontificii & rigidiores Lutherani omnipræſentiam Dei creaturæ communicabilem ſtatuunt: neque etiam ſatis recte poſſibilis creaturæ ubiquitas ab aliis defenditur; quod dum de ipſo univerſo tandem intelligunt, in ineptum & tautologum ſenſum hæc ſubtilitas exit.

CAPUT XXVII.

De Æternitate Dei.

I. RESpectu temporis ſeu durationis Deus æternus eſt, quia nec principium, nec finem habet exiſtentiæ. *Jehova ſæculi.* Eſai. 40: 28. *Ecce Deus, magnus eſt (neque ſcimus) numerus annorum ejus.* Job. 36: 26. *Quum nondum montes formati eſſent, inde à ſæculo & uſque in ſæculum tu Deus.* Pſal. 90: 2. *Per generationem æternam ſunt anni tui, antequam terram fundaſſes* &c. *Anni tui non abſolvuntur.* Ibid. 102: 25, 26, 27. *Æterna ejus tum potentia, tum divinitas.* Rom. 1: 20. *ex imperio æterni Dei.* Ibid. 16: 26. *Qui* (Chriſtus) *per Spiritum æternum ſe obtulit.* Hebr. 9: 14. *Sine patre, ſine matre, ſine genere, nec initium dierum, neque vitæ finem habens.* Ibid. 7: 3. *Qui ſolus habet immortalitatem.* 1. Tim. 6: 16. *Qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt.* Apoc. 1: 4. & 4: 8. & 11: 17. ÆTERNITAS Dei.

II. Quod inde etiam liquet, quia Deus eſt ens ſummè perfectum; unde

unde necessariò, atque adeo ab æterno, existit. Constat enim perfectius esse quod à se existit, quam quod ab alio est: quod autem à se est, semper & necessario est. Si enim aliquando non extitisset, nulla causa id potuisset producere. Atque adeo nisi Deus ab æterno esset, ne quidem esset. Non enim esset qui eum producere posset; & à se ipso produci non posset, dum antea ipse non esset.

Quæ concipienda sine duratione successiva.

III. Sicut autem omnipræsentia à Deo removet omne *ubi*, ita æternitas ab eo removet *quando*; quod Deo non competit, sicut nec successiva duratio, quæ quantitatem quandam & existentiæ continuationem & veluti extensionem dicit, & non nisi cum respectu ad motum concipitur, quo res illæ existentes mensurari atque ei veluti coëxtendi solent.

IV. Male ergo Deum concipiunt, qui putant eum diutius durasse nunc, quam principio mundi; quasi Deus continuo à se ipso crearetur & reproduceretur: vel qui eum cum futurâ existentiâ concipiunt. Tales enim perperam distinguunt essentiam Dei ab ejus existentia, ut in creaturis, & æternitatem ejus concipere conantur sine consideratione divinæ essentiæ, ac si ea quid esset præter eam: cumque duratio omnis sit affectio existentiæ rerum, non verò earum essentiæ; in Deo autem existentia non differat ab ejus essentia, sequitur, perverso conceptu Deo durationem successivam & existentiæ fluxum attribui.

V. Duratio tamen, quatenus simpliciter sequitur existentiam, & quatenus quicquid permanet & non interit durare dicitur, hoc sensu Deo quoque tribui posse videtur. Vere enim permanet duratque, & quidem verius quam ulla res creata, seu successiva, cui vix momentanea permanentia & continuatio in eodem esse, adscribi potest.

VI. *Duratio* autem qualis in creaturis vulgo concipitur, cum existentiæ *continuatione* & *successione*, & *tempus*, quod nihil aliud est quam collatio durationis rei cum duratione rerum illarum, quæ certum & determinatum motum habent, cum Dei perfectione nullo modo congruit. Nam existentia actu infinita eodem modo illi competit ac actu infinitus intellectus: quæ infinita existentia cum semper actu præsens sit, atque adeo sine ullo motu aut successione aut innovatione concipi debeat, æternitas vocatur: quam non male Boëtius definivit, interminabilem vitæ totam simul & perfectam possessionem.

VII. Male ergo Sociniani in æternitate Dei propriè partes earumque successionem ponunt; quin & tempus æternum esse volunt & increatum præter Deum. Sicut & Vorstius infinitum tempus, non interruptâ successione,

ceſſione, Deo attribuit. Reſpuit enim illa ſumma Dei perfectio, quâ Deus ab æterno ſeipſum perfectiſſimè & ſimul poſſedit: nec quicquam in ſummâ illâ perfectione vel præteritum vel tanquam futurum concipi poteſt, ſine illius læſione & diminutione; atque ipſe Deus adhuc quotidie eo perfectior erit, quo diutius durare ſtatuetur.

VIII. Adſcribit quidem Scriptura Deo annos & dies, Pſal. 90:4. 2. Pet. 3:8. verum annos & dies, qui nec numerantur, adeoque momentis numerabilibus non conſtant, nec finiuntur; unde Dan. 7:9. עתיק יומין *permanens dierum*, μὴ παλαιούμενος, Eſai. 23: 18. dicitur. Quod in Deo vitæ perpetuitatem, ſed immutabilem & ſucceſſione carentem, notat.

IX. Quamvis autem æternitas ita ſit indiviſibilis, recte tamen intelligendum eſt, quod dicitur eam omnia temporum diſcrimina complecti tanquam punctum aliquod. Illud enim verum eſt de exiſtentia Dei ante mundum conditum, cum nullus motus, adeoque nullum tempus eſſet; unde tota Dei exiſtentia inſtar puncti ita conſideratur. Poſt mundum autem conditum æternitas eatenus complectitur omnia rerum diſcrimina, quatenus iis coëxiſtit per durationem connotativam & relativam. Sicut ita hodie coëxiſtit tempori præſenti, non vero futuro. Unde nulla Deo adſcribitur ſucceſſio, ſed denominatio duntaxat à tempore ſucceſſivo, cui Deus coëxiſtit. *Quomodo ea tamen temporum diſcrimina complectatur,*

X. Permanens ergo Dei exiſtentia, ſeu potius eſſentia, etſi ſucceſſiva non ſit, neque partes habeat, rebus tamen ſucceſſivis coëxiſtere poteſt, & per eas quaſi menſurari: ita ut per coëxiſtentiam Dei ad res ſucceſſivas (quibus ſingulis ſuo ordine, & quaſi per partes, prout nimirum illæ exiſtent ſecundum omnia temporum diſcrimina, coëxiſtit) eo in ordine ipſi partes quodam modo aſſignari poſſint, ſicut omnibus rebus permanentibus, quæ eſſe ſucceſſivum cæteroquin non habent. Ita ex. gr. non coëxiſtit Deus hodie diei craſtinæ: & rurſus exiſtentia Dei cum tempore menſurari cœpit. Quod tantum novum reſpectum & relationem rerum ad exiſtentiam Dei infert, quâ illæ æternitati coëxiſtunt, vel adexiſtunt potius. *& rebus ſucceſſivis coëxiſtat.*

XI. Nec inde ullo modo ſequitur, Deum ex. gr. die craſtinâ incepturum eſſe, eodem modo ut ipſe dies craſtinus. Futura enim alicujus rei coëxiſtentia cum motu futuro non ideo rem illam ipſam futuram eſſe quoad exiſtentiam dicit; ſed tantum coëxiſtentiam ejus futuram, & novam relationem & denominationem futuram indicat, ſine ullâ ipſius rei mutatione vel ſucceſſione, utpote quæ ipſa extra omnia temporum diſcrimina eſt, neque ideo brevius vel longius durare dici poteſt.

Æternitas soli Deo propria. XII. Estque æternitas hæc attributum soli Deo proprium, ut nulli alii creaturæ adscribatur, vel adscribi possit. Hinc etiam Scriptura æternitatem Dei exprimit istis phrasibus, quæ Deum ponunt ante mundum conditum. *Ante ullum tempus: ante principium, ante primordia terræ.* Prov. 8:22,23. *Ante jacta mundi fundamenta.* 1. Pet. 1:20. quod esse non posset, si mundus, similiter ac Deus, æternus foret. Et si vel mundus ab æterno à Deo produci potuisset, alterius tamen plane generis æternitas hæc mundi, ac illa Dei est, fuisset.

XIII. Ut male Sociniani Deo aliquid coæternum ponant, materiam nimirum primam informem, quæ ante conditum mundi fuerit; itemque cœlum tertium, domicilium Dei, quod increatum statuunt.

CAPUT XXVIII.

De Simplicitate & Immutabilitate Dei.

SIMPLICITAS Dei. I. Ltimum Dei attributum, ex omnium unione fluens, est simplicitas ejus; quæ omnium attributorum Dei arctissimum nexum, & individuam unitatem & identitatem dicit; unde illa nec separationem nec mutationem ullam pati possunt. Exod. 3: 14. *Ero qui ero.* Quod & Scriptura innuit, ubi attributa Dei de ipso non solum in concreto, verum etiam in abstracto enunciat. Amos 4: 2. Psal. 89: 36. conf. Hebr. 6: 13. Joh. 14: 6. 1. Joh. 1: 5. & 4: 8.

II. Cum enim Deus sit actus purissimus & infinitus, omnem, etiam minimam, compositionem respuit, nec ulla attributorum ejus cogitari potest divisio: unaquæque enim ejus perfectio à reliquis separata, vel separabilis, hoc ipso non omnem perfectionem possideret, atque adeo ad Deum, ens perfectissimum, constituendum insufficiens foret; nisi ens summè perfectum constare velimus ex partibus veluti, quæ singulæ sunt imperfectæ.

quæ omnimoda est. III. Neque solum comparatè & respectu aliarum rerum Deus simplex dicitur, cum nulla res creata sit quin multiplici compositione atque imperfectione laboret; nulla enim purus actus est, nec perfectiones illas omnes in se comprehendit quarum nexus simplicitatem facit: verum simpliciter & absolutè simplicissimus est, ut nulla omnino in eo compositio

lo-

locum habeat; non *Logica*, ex genere & differentia, propriè ſic dictis; nec *Phyſica*, ex materia & forma, aut partibus quantitativis, aut ex ſubjecto & accidente; nec *Metaphyſica*, ex actu & potentia, ex eſſentia & exiſtentia, aut ex natura & ſuppoſito.

IV. Vel ſimplicius: cum in rerum natura nihil detur, niſi ſubſtantiæ earumque modi, & ex eorum unione omnis oriatur compoſitio, Deus neutro iſtorum modorum componitur. Nec enim plures in Deo ſubſtantias ponere licet, niſi plures Deos fingas: nec partes diverſæ in eo ponendæ ſunt; nam ſive finitas eas, ſive infinitas dicas, utrumque repugnabit; & in eaſdem partes, ex quibus compoſita foret, divinam eſſentiam reſolvi poſſe, atque adeo corruptibilem eſſe, conſequetur: neque etiam modi ulli in Deo ſunt, cum Deus per eſſentiam ſuam poſſideat & habeat omnia, adeoque modos vel modificationem eſſentiæ ſuæ non admittat.

V. Non tollit tamen illa ſimplicitas Dei diverſas relationes & reſpectus in eo, tum reſpectu hominis, tum reſpectu ſui ipſius: relationes enim non ſuperaddunt novam perfectionem eſſentiæ, ſed habitudinem tantum eſſentiæ ad alia important.

Non tamen eam tollunt variæ divinam eſſentiam, ſubſiſtentiam, aut operationẽ concipiendi rationes.

VI. Nec repugnat ei diſtinctio inter eſſentiam Dei & ejus attributa: eſt enim ea ſolius rationis, nec proprie in Deo eſſe, ſed ratione fingi concipitur, ut res eo facilius intelligatur; adeoque illa ſimplicitatem Dei non tollit, cum eſſentia Dei, ſine attributis ejus ne concipi quidem poſſit, adeoque ea non accidentaliter, ſed eſſentialiter ipſi inſint.

VII. Nec etiam obeſt ipſa attributorum divinorum multitudo: cum illorum omnia individua complexio ipſam conſtituat ſimplicitatem.

VIII. Neque eam tollit perſonarum Trinitas: cum enim Deus actu æterno talis fuerit, atque ipſæ illæ perſonæ & inter ſe & ab eſſentia Dei ſint inſeparabiles, compoſitionem & ſeparabilitatem in eo inferre non poſſunt.

IX. Actiones Dei cum immanentes, tum tranſeuntes, magis ab eo ſunt, quam in eo: ſpeciatim immanentes quod ſpectat, ad quas decreta Dei referuntur, non inſunt ipſi per modum alicujus variationis, vel diverſæ modificationis, ſed Deus in iis agit per ſuam eſſentiam, per modum vitalis principii conſideratam; ita ut eæ ab ipſo Deo non differant, qui unico & æterno actu omnia peragit. Quanquam etiam agnoſcendum eſt, modos agendi & operandi in Deo eſſe omnes infinitos, & ideo ſuâ naturâ à nobis incomprehenſibiles, adeoque nos perfectum conceptum de iis formare non poſſe: ut fruſtra laborent, qui modos illos diſtinctè exprimere atque eno-

enodare ſeſe poſſe confidunt, & quomodo illi modi operandi in Deo ſint, & nullam ibi compoſitionem aut mutationem inferant plenè explicare.

Negata à Vorſtio aliiſque. X. Erroneè & perversè ergo Vorſtius, qui in theſibus ſuis de ſimplicitate Dei benè locutus erat, in notis ad diſput. 3. perſonam exuens, negat eſſentiam Dei eſſe omnimodo ſimplicem, ſtatuens quicquid in Deo eſt non eſſe Deum, atque in eo modos & accidentia admittens.

XI. Hunc imitati Remonſtrantes totam hanc quæſtionem metaphyſicam vocant, & ne jota quidem de ſimplicitate Dei in Scriptura occurrere volunt, atque adeo leviter hac diſputatione defunguntur, nec ſatis integrè & caſtè eam tractant, nec omnem prorſus compoſitionem à Deo removent: cum tamen plus quam unum jota de ſimplicitate Dei in Scripturâ occurrat; ubi nempe multiplicitas de Deo negatur, vel ſumma ejus unitas aſſeritur, quæ etiam ſinceram & perfectam operum atque attributorum Dei unitatem & immutabilitatem dicit; omniſque adeo mutabilitas & compoſitio ab eo removetur; atque ipſe dicitur perpetuo eſſe, & futurus eſſe qui eſt, ſolus nimirum Jehova. Exod. 3: 14.

IMMUTABILITAS *Dei.* XII. Ex horum omnium attributorum arctiſſima & ſimpliciſſima conjunctione porro reſultat *immutabilitas* Dei, per quam omnia attributa & perfectiones ſuas perfectiſſimo modo poſſidet, ut nec melius, neque aliter ſeſe habere, adeoque nullam variationem recipere poſſit. *Ego Jehova non mutor.* Mal. 3: 6. *Apud quem non eſt tranſmutatio, aut converſionis obumbratio.* Jac. 1: 17. *Regi æterno, incorruptibili* &c. 1. Tim. 1: 17.

XIII. Unde omnis prorſus mutatio & mutabilitas à Deo removenda eſt; quippe quæ ſemper aliquam imperfectionem infert, vel præteritam, ſi mutatione illâ perfectior ſtatus acquiratur, vel futuram, ſi deterior: neque ulla res beatiſſimæ ac perfectiſſimæ eſſentiæ magis adverſa eſt, quam illam mutationibus obnoxiam eſſe, eaſque vel aliunde pati, vel à ſe ipſa, ac ſi ea in ſeſe non omni modo beata & contenta foret.

Quæ omnimoda eſt. XIV. Cumque omne quod mutatur, vel quoad eſſentiam immutetur, ut eſſe deſinat & in nihilum redigatur; vel in partes, ex quibus compoſitum eſt, rurſus reſolvatur; vel denique ſecundum accidentia ſive modos & formas certas, quibus eſſentia ejus determinatur, immutationem atque innovationem patiatur; nulla horum mutationum ſpecies in Deo locum habet. Non prima, quia Deus per eſſentiam ſuam exiſtit neceſſario: nec etiam reliquæ, quia propter ſimplicitatem ſuam partes & modos omnes reſpuit, atque eſſentiam poſſidet maxime actualem, & talem

cu-

cujus perfectiones omnes, cogitationes omnes, actusque omnes simul & semel existunt, semperque ipsi præsentes sunt; ut in ipso mutatio, sive aliter & alio modo esse, aliusve modus existendi, aliive actus, ne cogitari quidem possint. Cum quicquid in Deo est, vel esse potest, sit ipsi semper præsens & maximè necessarium, nec in ejus essentia aliquid, tanquam sic vel sic esse posse, vel tanquam futurum, concipi possit, quandoquidem omnia actu ipso ibi jam sint & existant.

XV. Ita nulla omnino in ipsum cadit mutatio, nec quoad essentiam, quod ex Anabaptistis quidam statuunt, dum Filium Dei in carnem esse mutatum volunt; nec quoad existentiam; nec quoad accidentia vel modos; nec quoad cognitionem; nec denique quoad voluntatem & decreta: unico enim & æterno actu omnia voluit; nec voluit nisi optima, & quicquid voluit eo ipso optimum esse effecit. Ut male Vorstius cum suis, mutationem in Deo secundum voluntatem & consilium locum habere posse, docuerit, contra dictum Num. 23: 19. *Deus fortis non est homo qui mentiatur, aut filius hominis quem pœniteat: an ipse dixerit, & non faciet?* Esai. 46: 10. *Consilium meum stabit, & omne beneplacitum meum facturus sum.* Hebr. 6: 17, 18. *Deus volens ostendere immutabilitatem consilii sui, fidejussit jurejurando: ut per duas res immutabiles, in quibus fieri non potest ut mentitus sit Deus, validam consolationem habeamus.*

CAPUT XXIX.

De Gloriâ & Beatitudine Dei.

I. ATque ex omnibus hisce attributis & perfectionibus Dei resultat summa ejus *gloria* & majestas, quam tum in se ipso ab æterno possedit, tum in tempore in creaturis & operibus suis ostendit & exeruit; quæ omnia pariter, atque uno veluti ore, ipsi gloriam & immortales laudes perhibent. *Ego sum Jehova, illud est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo.* Esai. 42: 8. *Omnia in gloriam Dei facite.* 1. Cor. 10: 31. — GLORIA *Dei.*

II. Quam necessario nexu consequitur summa & perfectissima ipsius *beatitudo*, dum omnia in se ipso possidet, seque ipso fruitur perfectissimè, nullius indigus, omnis boni compos, in quo plenissimè ac- — BEATITUDO *ejus.*

qui-

quiescit. Unde *beatus* appellatur, 1. Tim. 1:11. & 6:15. quatenus nimirum se ipsum, suamque sufficientiam, & perfectiones & virtutes cognoscit, amat, atque omnibus operibus suis delectatur; utpote cum omnia agat ex beneplacito voluntatis suæ, neque ab alio ingrati vel acerbi quicquam pati, vel aliunde ipsi tale quid accidere possit.

& inde nostra.

III. Alia vero est creaturæ intelligentis beatitudo, quæ extra se illam quærit, & in Deo solo tandem quiescit. Unde fides nostra firmum habet fundamentum, quia nititur Deo, omnis perfectionis, beatitudinis & gloriæ possessore & auctore.

LO-

Praefationem hujus mysterij vide in Heidan
De causa Dei pag. 78.

LOCUS TERTIUS

De S. S. TRINITATE.

CAPUT XXX.

De S.S.Trinitate & Personarum Distinctione.

Quis sit Deus

I. Uicquid de unicâ, ſpirituali & immenſa Dei eſſentia concipimus, non dat nobis plenam Dei ideam & verum ejus conceptum, niſi quis ille Deus ſit ſciamus, eumque ſpeciali aliquâ notâ & charactere à falſis diis diſtinguamus.

docet myſterium SS. TRINITATIS.

II. Ubi nobis occurrit auguſtum illud S.S. Trinitatis myſterium. Cujus ſumma eſt, unicam eſſe divinam naturam & eſſentiam, tribus perſonis communem, quæ per incommunicabiles proprietates ſunt à ſeſe invicem diſtinctæ.

Vocabula hîc uſitata.

III. Ut autem ritè hoc myſterium capiamus, præmittenda ſunt vocabula quædam & notiones, quibus in hoc argumento uti ſolemus. *Naturæ, Exiſtentiæ, Subſtantiæ, Subſiſtentiæ, Perſonæ* &c.

Natura, ſeu eſſentia.

IV. *Natura ſeu eſſentia,* rei quidditatem notat, atque de Deo rectè uſurpatur. vide Gal. 4: 8. *ignorantes Deum, ſerviebatis iis, qui non naturâ ſunt dii.* Nec abludit Hebræum תוּשִׁיָּה à יֵשׁ quod τὴν ὄντως οὐσίαν, ſeu ὕπαρξιν *exſtantiam* (Macrobii vox. *exiſtentiam* Scholæ dicunt) notat. *Cum ipſo eſt* עֹז וְתוּשִׁיָּה *robur & res.* Job. 12: 16. atque illud quoque dicit ipſum nomen *Jehova.* Occurrit quoque θειότης *divinitas,* Rom. 1: 20. & μορφὴ τοῦ θεοῦ *forma Dei,* Phil. 2: 6. quæ æquivalent.

Exiſtentia.

V. *Exiſtentia* non modus rei, ſed actus eſt; & proprie tantum ſubſtantiarum eſt: cum accidens non habeat exiſtentiam diſtinctam ab exiſtentia ſubſtantiæ ſuæ.

Subſtantia.

VI. *Subſtantia* præter eſſentiam quoque ſubſiſtentiam dicit, atque definitur, ens per ſe ſubſiſtens: quod propriè eſt ita exiſtere, ut nullâ aliâ re ad exiſtendum, præter Deum, indigeat.

Subſiſtentia.

VII. Atque adeo *ſubſiſtentia* modus ſubſtantiæ eſt, qui tamen nihil poſitivi ſubſtantiæ ſingulari ſuperaddit, nec ab ea diſtinguitur; quo

illa proprie ac per ſe exiſtit, ultimoque completa eſt: niſi accedat ordinatio ad aliam ſubſtantiam, ſive divina, ſive humana, per quam ita cum illâ conjungatur, ut actiones & paſſiones utriuſque toti compoſito, communi nomine appellato, attribuantur.

VIII. Falſum enim eſt, ſubſiſtentiam conſiſtere in incommunicabilitatate, cum omni rei creatæ ulterior ordinatio ad aliam rem, adeoque communicabilitas accedere poſſit: conſiſtit autem ea in incommunicatione, ſeu quod non ordinetur una res ad aliam, ut cum eâ unum totum conſtituat.

IX. Cum vero duo ſint ſubſtantiarum genera, unum intellectualium, aliud materialium; ex uſu materiales appellantur ſuppoſita, intellectuales autem ſeparatim exiſtentes perſonæ: ita tamen ut propriè loquendo eadem ſit ſubſiſtentia in rebus materialibus, quæ in intellectualibus, quamvis nomine diverſo exprimatur.

Perſona. X. *Perſona* ergo, quâ voce, à ſcenâ primitus tranſlatâ, in ſacris primus uſus eſt Tertullianus, nihil aliud ſignificat quam ſubſtantiam quæ non eſt unita alii. Ita ut perſonalitas ſolum negationem unionis dicat.

XI. Græcis autem vox πρόσωπον circa hoc myſterium uſurpata eſt in concilio Niceno, imo & ante, in elenchum ψιλοῦ ὀνόματος Sabellii; atque alterum vocabulum ὑποστάσεως, quod in Symbolo Athanaſii occurrit, præeunte Scripturâ, Hebr.1:3. ubi Chriſtus dicitur χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως *character ſubſiſtentiæ* Patris, q. d. imago ſic Patrem exprimens, quemadmodum id quod in cerâ eſt, exprimit formam, quæ in ſigillo eſt. Ut moroſe nimis Mennonitæ aliique hanc vocem refugiant. Quanquam de nomine nulla erit difficultas, modo quis divinis perſonis ea tribuat, quæ Scriptura de iis pronunciat, nempe talia prædicata, qualia perſonis tribui ſolent, prout à rebus & actionibus vulgo diſtinguuntur: qualia in ſpecie non tantum Patri, verum & Filio, & Sp. S. in Scripturis diſerte attribuuntur.

XII. In ſcholis autem perſonæ hæ divinæ in abſtracto notant in eſſentiâ divinâ ſubſiſtentias quaſdam, proprietatibus incommunicabilibus diſtinctas; in concreto autem, ſubſtantias ſeu ſuppoſita incommunicabiliter diſtincta. Præter ſubſiſtentiam enim conſiderandæ ſunt proprietates perſonales, quas concipere poſſumus tanquam fundamentum trium quas dicimus perſonarum: eſtque illud ſpectandum tanquam analogum quid eſſentiis diverſis, quæ alias fundamentum ſunt diverſarum perſonarum in humanis.

XIII. In

modi ſubſiſtendi.

XIII. In ſingulis ergo perſonis conſideranda eſſentia communis, & modus ſubſiſtendi proprius. Modus Patris, quod ſubſiſtat habeatque eſſentiam paternè; filii, filialiter; Sp. S., proceſſionaliter. Quorum modorum, ſecundum quadruplicem in ſummâ ſimplicitate virtutem, quadruplex eſt munus. 1. conſtituere perſonas ipſas, ut per modos ſubſiſtendi. 2. eaſdem referre ad ſe invicem, per relationes mutuas. 3. atque diſtinguere, quatenus proprietates ſunt ſingulis peculiares. 4. tandem indicare & notificare perſonas, per rationes quaſdam characteriſticas.

Perſonarum divinarum Trinitas.

XIV. Hæ perſonæ in eſſentiâ divinâ tres ſunt, cum tribus hiſce quicquid nomine perſonæ exprimi ſolet, quam diſertiſſimè in Scripturâ tribuatur. Eſſentia autem unica eſt. Unde myſterio huic exprimendo commodiſſimum eſt nomen Trinitas: quod quantum ad rem ipſam ἔγγραφον eſt. *Tres ſunt qui teſtantur in cœlo, Pater, Sermo & Spiritus Sanctus; & hi tres unum ſunt.* h. e. unam habent θεότητα & θειότητα, ſive θείαν φύσιν. 1. Joh. 5: 7. ut male Pontificii ex traditione illud arceſſant.

in eadem eſſentia.

XV. Tribus autem hiſce perſonis eadem numero eſſentia communis eſt; non quidem ut ſpecies individuis, aut ſubſtantia ſecunda primis, nec ut accidens ſubjectis, nec ut cauſa effectis, nec ut totum partibus, nec denique ut res rebus, ſed ut res ſuis modis qui ſunt in re, ſeu ut natura ſingularis ſuis ſuppoſitis, in quibus varios conſequitur ſubſiſtendi modos. Ita ut ſubſiſtentia vel modus ſubſiſtendi trinus optimè conveniat cum ſubſtantiæ divinæ unitate: neque ubi præter ſubſtantiam concipimus alium ſubſiſtendi modum, inde ulla ſubſtantiæ multiplicitas ſequitur, cum ea unica & eadem in tribus perſonis ſingulariter exiſtat.

XVI. Quod autem eſſentia divina diverſis perſonis communis eſt, non propriè ex infinitate, vel aliqua alia Dei perfectione nobis cognitâ fluit; cum hæc non magis ad trinitatem, quam ad perſonarum in Deo infinitum numerum ſtabiliendum facerent. Solummodo vero credendum eſt ita eſſe, quia ita nobis revelatum eſt; quamvis quo modo aut cur ita ſit, intelligere nequeamus. Ut perperam ab adverſariis inferatur, niſi unicam perſonam in Deo ſtatuamus, infinitas fore ſtatuendas.

Perſonarum divinarum diſtinctio. ab eſſentia: an modalis?

XVII. Diſtinguuntur hæ perſonæ, cum ab eſſentiâ, tum à ſe invicem.

XVIII. Ab eſſentia quidem multi eas diſtinguunt ratione ratiocinatâ; cum nihil in Deo concipi poſſit quod non ſit ipſe Deus, quodque ſalvâ ejus infinitâ eſſentiâ de eâ negari poſſit.

XIX. Cum autem eadem diſtinctio inter attributa Dei & eſſentiam

 locum

locum habeat, alii modalem distinctionem hic statuunt; qualis nimirum est inter modum & substantiam quam modificat.

& quomodo?

XX. Verum modus propriè Deo tribui non potest, sicut rebus creatis; quæ, cum finitæ sint, diversimodè affici, atque modos, plus quam ratione ab ipsis distinctos, admittere possint. At Deus, qui est ens infinitum, atque omnia per suam essentiam possidet, & infinito modo comprehendit, ita modificari nequit, cum nihil extra ejus essentiam, vel quod ab ipsâ aliquo modo diversum sit, ipsi attribui possit.

XXI. Nisi forte modum latè sumere velis, ut notet omne quod alicui attribuitur (sicut & sic attributa Deo tribuuntur) & sic imperfectionem in Deo non notabit, cum divinæ essentiæ immutabiliter insit, atque per analogiam quandam id vocabulum ad Deum transferetur. Balbutimus hic enim, & terminos, qui de creaturis proprie usurpantur, rebus divinis applicamus, quia non habemus aliam linguam. Atque hoc ipsum etiam à Scripturâ fit.

XXII. Hoc ergo unum solum de S. Trinitate concipi potest, Deum se revelasse, ut unum essentia, ita tamen ut in eâ essentiâ sint quædam, quæ non sunt diversa nomina, nec attributa, nec denominationes, sed alio quodam modo differant: quo autem modo, comprehendere non possumus, nec ejus rei conceptum formare; adeoque hic subsistendum. Et præstitisset omnes Christianos hic substitisse, cum nec revelatio, nec ratio plura de eo doceant, sicut in aliis dogmatis, ubi seu revelatio, seu ratio distinctè de iis multa docent: quod hic non fit, ubi rem totam intelligere non possumus. Et quamvis tutissimum sit loqui Scripturæ verbis, tamen & hæc ipsa dicenda sunt à nobis non plenè intelligi.

Distinctio personarum inter se:

(ubi vitandus 1. Sabellianismus.

XXIII. Inter personas ipsas major videtur esse distinctio: circa quam duplex vitandus est scopulus: 1. Sabellianismus, unicam tantum statuens personam, quæ propter diversos effectus aut respectus modo Pater, modo Filius, modo Sp. S. appelletur; sicut propter diversa effecta uni Deo diversa attribuuntur attributa. Qui nuper etiam Serveti fuit error. Verum diversæ personarum notiones, utpote Patris, Filii: *Dominus dixit ad me; Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Psal. 2: 7. Dei, Sermonis: *In principio erat Sermo; & Sermo erat apud Deum; & Deus erat Sermo. Hic erat in principio apud Deum.* Joh. 1: 1, 2. trium testium: *Tres sunt qui testantur in cœlo, Pater, Sermo & Spiritus Sanctus; & hi tres unum sunt.* 1. Joh. 5: 7. & quæ singulis earum attribuuntur proprietates & opera, longe aliud quam trinominem duntaxat unitatem efferunt. Unde & Chri-

Christus ipse de Patre manifestè loquens: *Alius*, inquit, *est*, *qui testatur de me*. Joh. 5:32. & de Sp. S. *Ego rogabo Patrem*, *& alium paracletum* (advocatum) *dabit vobis*. Joh. 14:16.

XXIV. 2. Tritheismus Peratarum, Philoponi, Valentini Gentilis, & similium, quasi in divinis tres forent spiritus æterni, essentiali numero inter sese differentes. *2. Tritheismus.)*

XXV. Quibusdam ergo personæ distinguuntur à se invicem realiter, non strictè, quasi in Deo sint res & res, sed latius, quatenus ea distinctio non pendet à conceptu nostro, neque ficta, aut à nihilo est. *quibusdam realis.*

XXVI. Cum autem hæc latiori sensu realis distinctio vocetur, alii commodius sibi loqui videntur, si statuant inter personas distinctionem modalem, cum per modos existendi incommunicabiles ipsæ personæ constituantur. *aliis modalis.*

XXVII. Verum cum nulla in rebus creatis, à quibus distinctionum harum genera desumuntur similis sit distinctio, qualis hæc inter personas divinas est, præstaret forte abstinere ab istis distinctionum modis, atque nec realem, nec modalem, nec rationis, vel alio vocabulo eam appellare: sed potius simpliciter dicere, Filium distingui à Patre, ut genitus à gignente, imago ab exemplari suo, productus à producente. vide Hebr. 1:3. ubi Filius dicitur *fulgor gloriæ & character substantiæ* Patris. & Col. 1:15. *imago Dei invisibilis*, *primogenitus omnis creaturæ*. & Spiritum S. ut spiratus à spirante, & procedens ab eo à quo procedit. *Quum autem venerit paracletus ille, quem ego vobis mittam à Patre*; *Spiritus ille veritatis*, *qui à Patre* ἐκπορεύεται *exit*; *ille testabitur de me*. Joh. 15:26. rejectis & repudiatis vulgarium distinctionum formulis; cum qualis quantaque sit hic distinctio personarum, cum inter se, tum ab essentiâ divinâ, forte à nobis concipi aut exprimi non possit. Distinctionem aliquam esse novimus, quia Scriptura eam indicat, dum tres nominat, Patrem, Filium & Sp. S. Cum vero nuspiam explicet, qualis illa distinctio sit, capi ea à nobis non potest. Sufficit ergo hic scire, intercedere distinctionem aliquam, licet qualis vel quanta ea sit ignoremus. Neque Veteres eo minus ac nos hic sapuerunt, licet ii recentes nostras distinctionum formulas ignorârint. Cum ergo in specie nullum distinctionis genus huic mysterio applicare possimus, commodissimè fortassis distinctionem hanc generali vocabulo, quo tamen eam ab omnibus aliis sejungimus, *personalem* appellabimus. *commodissima fortassis personalis.*

XXVIII. Constituuntur autem hæ personæ per *proprietates* suas personales, quæ hic considerantur non in esse suo denominativo & relativo, *Cujus fundamentum*

est in proprietatibus personalibus: sed in suo fundamento, operationibus nimirum Dei ad intra, quæ respiciunt personas ipsas S. S. Trinitatis, quæque adeo fundamentum quasi sunt & ratio, cur personæ singulæ tali & tali modo ὑπάρξεως subsistant.

quas perperam perfectiones propriè appelles. XXIX. Non sunt autem illæ proprietates perfectiones propriè appellandæ; neque adeo hinc una persona, ob peculiarem, quam possidet, proprietatem personalem, perfectior alterâ statuenda. Cum enim omnis perfectio vel sit absolutè ac simpliciter talis, vel in suo genere tantum; primi generis perfectiones non personis, sed essentiæ divinæ propriè conveniunt, adeoque omnibus personis æqualiter adsunt: posterioris autem generis (si modo perfectiones eas vocare velis, quod non nisi tenui admodum sensu fieri potest) tantum relativæ sint, quæ ita singulis personis conveniunt ut in aliis personis perfectiones ponant correlatas; ut tantæ perfectionis sit esse ex. gr. Filium aut Sp. sanctum, quantæ esse Patrem. Prætcrquam quod in iis, quæ diversa ac distincta sunt, non procedat, quod carere re aliqua, quæ alii adsit, sit imperfectio. Sic enim oculus habet quod auris non habet, & vice versâ; est tamen æque perfecta auris in suo genere ac oculus. Denique esse Patrem, esse Filium, esse Sp. S. hoc omne perfectio est unius Dei.

Ex quibus omne personarum discrimen. XXX. Atque hinc varium personarum discrimen profluit. 1. *ordinis*, juxta quem Pater prima est persona, Filius secunda, Sp. S. tertia. vide Matth. 3: 16, 17. ubi Pater è cœlis Jesum appellat *Filium suum dilectum*, *& Spiritus S. tanquam columba descendit & venit super ipsum.* & 28: 19. jubentur fideles *baptisari in nomen Patris, & Filii & Spiritus Sancti.* 1. Joh. 5: 7. *Tres sunt qui testantur in cœlo, Pater, sermo & Spiritus S.* Crasse autem nimis Episcopius hinc etiam dignitatis ac potestatis prærogativam in Patre intulit, & personas in S. Trinitate non coordinatas, sed subordinatas esse, atque inęqualibus veluti portionibus divinitatem possidere disseruit. 2. *quoad modum operandi*, cum Pater à sese, Filius à Patre, Sp. S. ab utroque agat. *Quum venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum, nascentem ex muliere.* Gal. 4: 4. *Sed paracletus, Spiritus ille sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille docebit vos omnia & faciet vos recordari omnium, quæ dixi vobis.* Joh. 14: 26. *Quum autem venerit paracletus ille, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus ille veritatis, qui à Patre procedit, ille testabitur de me.* Joh. 15: 26. 3. Unde & discrimen aliquod emergit in *operationibus ad extra*, juxta quas Patri creatio, Filio redemtio, Sp. S. sanctificatio attribuitur; ut infrà videbimus.

C A-

CAPUT XXXI.

De Personis divinis in specie.

I. CUm juxta actiones illas ad intra Deus considerari possit, vel ut producens (detur venia verbo) solum, vel ut producens & productus simul, vel ut productus tantum; hæ tres veluti notæ characteristicæ sunt, quæ tres personas in Deitate constituunt. *Notæ characteristicæ trium Personarum.*

II. *Patris* proprietas personalis, atque actus ejus veluti notionalis est generatio seu gignere. *Dominus dixit ad me; Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Psal. 2: 7. *Intuiti sumus gloriam ejus, gloriam ut unigeniti à Patre* 1. Joh. 1: 14. *Ita Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut quisquis credit in ipsum, non pereat.* Ibid. 3: 16. Unde ipse ἄναρχος, αὐτοφυὴς & ἀγέννητος dicitur; non solum essentiæ, sed & personæ respectu. PATRIS.

III. *Secundæ personæ* proprietas est gigni à Patre, atque per actum istum æternum eandem cum Patre essentiam indivisibiliter possidere. FILII,

IV. Unde nomen *Filii* communiter in N. fœderis libris ipsi attribuitur: quod ex Vet. T. repetitum, ubi aliquoties occurrit, ut 2. Sam. 7: 14. *Ego ero ipsi Pater, & illud* (semen) *erit mihi Filius.* Psal. 2: 7. & v. 12. *Exosculamini Filium.* Prov. 30: 4. *Et quod nomen Filii ipsius?* Ezech. 21: 10. *Virga Filii mei* gladius *spernens omnem arborem.* Quo & spectat quod אָמוֹן dicitur, qui in sinu est, Prov. 8: 30. conf. Joh. 1: 18. ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, *qui est in sinu Patris.* Quod nomen ipsi in maxima emphasi ac plenâ virtute vocabuli convenit, Rom. 1: 4. ἐν δυνάμει (scil. τῆς φωνῆς 1. Cor. 14: 11.) *in potentiâ* omni & valore, quantum potest hoc nomen significare (ut non minus significet, quam quod notat *filius*, quando homo filius hominis dicitur) & ut διαφορώτερον ὄνομα *præcellentius nomen.* Hebr. 1: 4. *Ideo etiam, quod nascitur Sanctum, vocabitur Filius Dei.* Luc. 1: 35. *Quod nomen ipsi in maxima emphasi convenit.*

V. Tales enim filiationis tituli hic occurrunt, qui nulli creaturæ aptari possunt. Dicitur enim 1. *Genitus* à Deo, Psal. 2: 7. quod Christo applicatur Act. 4: 25, 26. & Hebr. 1: 5. *Cui enim dixit unquam angelorum, Filius meus es tu: ego hodie genui te?* 2. *Unigenitus*, μονογενὴς, Joh. 1: 14. & v. 18. *unde dicitur 1. Genitus à Deo. 2. Unigenitus.*

& v. 18. *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in gremio Patris, ille edisseruit.* & 3:16. item v. 18. *Qui non credit, jam judicatus est: quod non credidit in nomen unigeniti Filii Dei.* unde & יָחִיד *unicus* dicitur is, super quo confosso flebunt Hierosolymis Zach. 12: 10. *Et plangent super illo, ut planctum super unigenito.* confer Amos 8: 10. *Et faciam illud velut luctum unigeniti, & extremum eius ut diem amarum.* Eodem modo ut Hebr. 11: 17. vox illa Isaaco attribuitur, ubi Abraham obtulisse dicitur τὸν μονογενῆ, *unigenitum.* 3. *Primogenitus,* πρωτότοκος. *Quum autem rursus introducit primogenitum in orbem habitabilem, dicit: & adorent eum omnes angeli Dei.* Hebr. 1: 6. & πρωτότοκος πάσης κτίσεως *primogenitus omnis creaturæ.* Col. 1: 15. ut omnis creatura ab ipso, ut genito, distinguatur, & ipse cognoscatur ante omnes creaturas fuisse, atque adeo ante omnes filios, qui sunt creaturæ per ipsum & ad ipsum conditæ. vid. v. 16, 17. unde πρωτότοκος quidem dicitur sed non πρωτόκτιστος, & Apoc. 3: 14. ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ *principium conditionis Dei*; non principium passivum, sed activum, quod in principio, ἐν ἀρχῇ, omnia condidit: aut simplicius, *princeps conditionis Dei.* Conf. Col. 1: 18. 4. *Proprius* Dei *Filius. Qui quidem proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Rom. 8: 32. in oppositione illorum, qui prædestinantur ad adoptionem. *Prædefiniens nos ad adoptionem filiorum per Jesum Christum sibi, secundum beneplacitum voluntatis suæ.* Eph. 1: 5. Sicut & Christus Deum vocat Patrem proprium; quod Judæi intelligebant inferre ἰσότητα: illud autem Christus non negat, sed multis argumentis adstruit. *Judæi igitur propterea magis quærebant eum interficere, quod non solum solveret Sabbatum, sed & Patrem proprium diceret Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit igitur Jesus & dixit ipsis, amen, amen dico vobis, non potest Filius facere a semet ipso quicquam, nisi quid viderit Patrem facientem. quæ enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.* Joh. 5: 18, 19. 5. tandem & absolutè *Filius Dei* dicitur. Marc. 1: 1. *Principium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei.* Matth. 16: 16. *Tu es Christus, Filius Dei viventis.* Marc. 14: 61, 62. *Rursum Pontifex maximus eum interrogavit, & dixit ei, Tune es ille Christus, Filius illius benedicti Dei? Jesus autem dixit, ego sum.* 2. Pet. 1: 17. Matth. 3: 17. *Et ecce vox e cœlis dicens: hic Filius meus, dilectus ille, in quo acquiesco.* quæ omnia singulare quid & omni creatura majus de Christo enunciant.

3. Primogenitus. *4. Proprius Dei Filius.* *5. absolutè Filius.*

Quomodo Pater

VI. Cum autem producens necessario distinguatur à producto, patet essentiam propriè nec producere nec produci, licet ea per generationem com-

communicetur, sed personas. Atque adeo Pater principium est, non quidem essentiale, sed consubstantiale, personæ, ratione ordinis & originis in Filio. Ita tamen ut ratione essentiæ Filius æque ac Pater principii expers sit, & genitori suo coæternus. *principium sit Filii.*

VII. Genuit autem Pater personam Filii de substantiâ suâ (non enim ex nihilo gigni potuit) quam Filio generationis modo arcano & ineffabili communicavit, juxta Joh. 5: 26. *Sicut Pater vitam habet in se ipso, sic & dedit Filio vitam habere in se ipso.* & Joh. 6: 57. *Et ego vivo propter Patrem.* Unde non genitus est alius Deus absolutè, sed alia tantum in Deitate persona; idque actu naturali, necessario & simpliciter æterno. *& quomodo eum genuerit.*

VIII. Est enim generatio hæc planè supernaturalis, sine ulla mutatione aut imperfectione, quâ Pater Filium suum genuit, non extra se, sed intra se, essentiam ipsi tribuendo, non specie tantum, sed numero eandem; idque non alienatione, sed communicatione. Joh. 10:30. *Ego & Pater unum sumus.* & 14: 10. *Non credis, quod ego sum in Patre, & Pater in me sit? Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater verò, qui in me manet, ipse facit opera.* *qualis hæc sit generatio.*

IX. Unde Veteres quatuor vocabulis generationis hujus arcanum expresserunt. quod nempe ea facta sit. 1. ἀκαταλήπτως *incomprehensibiliter*: quo trahebant locum Esai. 53: 8. *Generationem ejus quis enarraturus est?* 2. ἀχρόνως *sine temporis vicissitudine*: juxta Psal. 2: 7. *Hodie genui te.* conf. Joh. 8: 58. *Dixit ipsis Jesus: amen, amen dico vobis: antequam Abraham existeret, ego sum.* item Prov. 8: 22, 23. *Jehova habuit me* (genitam. vide v. 24.) *principium viæ suæ, ante molitiones suas,* sive decreta sua, *pridem, à seculo uncta sum, à capite, à principiis terræ.* Unde Filius Patri est coæternus. Mich. 5:1. *Et egressiones ejus de ante, à diebus sæculi.* Col. 1: 17. *Estque ipse ante omnia, & omnia consistunt per eum.* 3. ἀχωρίστως *inseparabiliter.* Joh. 1: 1. *In principio erat sermo; & sermo ille erat apud Deum.* & 14: 10, 11. *Non credis, quod ego sum in Patre, & Pater in me sit? Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater verò qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi, quòd ego in Patre, & Pater in me sit; si non* creditis mihi dicenti, quod ego sum in Patre, & Pater in me, *propter opera ipsa credite mihi.* 4. ἀπαθῶς *sine passione aut mutatione ullâ,* nec in Patre, nec in Filio: cum ipsum generari nullam imperfectionem dicat, sed potius perfectissima sit omnis perfectionis receptio. *& quibus vocabulis à veteribus expressa.*

X. Enérvant atque inane reddunt hoc mysterium adversarii, dum filia- *Quam enervant*

adverſarii. filiationem hanc leviter adeo explicant, ut nomen iſtud, vi omni atque poteſtate ſuâ exutum, non niſi in tropo ac tenui quodam ſenſu Servatori tribuant.

Iudæi. XI. Præivere hâc in causâ *Judæi,* tempore Chriſti; qui Meſſiam quidem filium Dei agnoſcebant. Matth. 26: 63. *Reſpondens Pontifex maximus dixit ei, adjuro te per Deum viventem, ut dicas nobis, an tu ſis Chriſtus ille, Filius Dei.* ex Pſal. 2: 12. *Exoſculamini Filium.* & 89: 27. *Ipſe vocabit me, Pater meus es tu, Deus meus, & rupes ſalutis meæ.* ſed adoptivum duntaxat. cui opponitur confeſſio Apoſtolorum, Matth. 16: 16. *Tu es Chriſtus, Filius ille Dei viventis.*

Ebionitæ. Ariani. Photiniani. XII. Atque ex eo fonte ſua hauſerat *Ebion*, cui Chriſtus erat ψιλὸς ἄνθρωπος: quem ſecutus *Arius*, eum produxit ἐκ τῶν οὐκ ὄντων: cujus blaſphemiam ita interpolavit *Photinus*, ut Ario ne quidem Chriſtum ante mundum conditum fuiſſe largiri voluerit, verum ante nativitatem ex Maria eum nulla prorſus ratione extitiſſe impiè docuerit. Quæ per omnia
Sociniani. hodie *Socini* & diſcipulorum ejus, doctrina eſt.

horum blaſphemia circa Filium Dei. XIII. Volunt enim illi Chriſtum Jeſum ejuſdem prorſus ordinis & naturæ eſſe cum aliis hominibus, qui itidem filii Dei appellantur; verum peculiari quâdam ratione, & propter ſingularem præ-eminentiam, hoc nomen ipſi attribui; atque adeo eſſe eum Filium Dei *proprium*, non quatenus ea appellatio adoptivo, ſed alieno opponitur, & eximium quid dicit; & *quaſi unigenitum.* quo adducunt locum Joh. 1: 14. *Intuiti ſumus gloriam ejus, gloriam* ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, *ut unigeniti à Patre.* cum illud ὡς ibi non aſſimilativum, ſed expreſſivum ſit, ut & Luc. 22: 44. *factus eſt ſudor ejus* ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος. Similis eſt uſus particulæ כ apud Hebræos. Vide Zach. 12: 8. & ſæpius; ut ſenſus ſit, apud Deum Chriſtum eo eſſe loco, quo ſolent unigeniti eſſe apud parentes, dilectiſſimus nimirum, ut Iſaacus, qui reſpectu matris fuit unigenitus, Gen. 22: 2. *Accipe filium tuum, unicum tuum, quem diligis, Iſaacum.* Sicut & Salomo dicit ſe fuiſſe רך ויחיד *tenerum & unicum.* tanquam unigenitum habitum filiis matris ſuæ, Prov. 4: 3

& ſpecialem filiationis ejus rationem. XIV. In ſpecie vero filiationis ejus præ reliquis creaturis cauſas tradunt, *dilectionem Patris*, ex cujus ſingulari amore creatus eſt, *conceptionem miraculoſam* ex Sp. S. & *ſanctificationem ac miſſionem ejus* in mundum, tum etiam *reſurrectionem* ejus, ac denique *exaltationem* ad dextram Dei: cum tamen ante hæc omnia jam Filius Dei fuerit, atque hoc nomine in S.S. litteris, ſine ullo ad ea reſpectu, appelletur. vid. Jeſ. 9: 5. ubi Filius

no-

nobis datus, appellatur *Deus victor, Pater æternitatis.* Gal. 4: 4. *Emisit Deus Filium suum, nascentem ex muliere.* Joh. 3: 16. *Ita Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* v. 34. *Quem misit Deus, verba Dei loquitur. non enim ex mensura dat Deus Spiritum.* v. 35. *Pater diligit Filium & omnia dedit in manum ejus.* Col. 1: 15. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ.* Hebr. 1: 3. *Qui cum esset effulgentia gloriæ & character subsistentiæ ejus, & ferret omnia verbo potentiæ suæ, per se ipsum purgatione facta peccatorum nostrorum, consedit ad dextram magnitudinis in altis.* Phil. 2: 6. *Qui quum esset in forma Dei, non raptum duxit esse instar Dei: sed se ipsum exinanivit.*

XV. Non enim propter *nativitatem* ex virgine, sed propter æternam ex Deo patre generationem, naturalis Dei filius est; cum nativitas ejus ex virgine ne quidem angelis eum superiorem faciat. Hebr. 2: 6, 7. *Minorem eum fecisti paulisper angelis.* quibus tamen ut Filius Dei longe præfertur. Hebr. 1: 4. *Tanto major factus Angelis, quanto excellentius præ illis hæreditavit nomen.* *Quæ redarguuntur.*

XVI. Neque Luc. 1: 35. *Spiritus S. veniet super te, & virtus Altissimi inumbrabit te: ideò etiam, quod nascitur Sanctum, vocabitur Filius Dei* (licet hac auctoritate adversarii se tueantur) Christus Dei Filius propter nativitatem ex virgine appellandus dicitur, sed propter ἐπέλευσιν Sp. Sancti: quæ ἐπέλευσις divinitatis, atque ejus veluti descensus, non alterius quam ipsius divinæ personæ Filii est, qui in isto corpore, quod è virgine fabricaverat, tanquam in templo habitare decreverat. vid. Zach. 6: 12: 13. *Et dices ad illum, dicendo: Sic dixit Jehova Deus exercituum, dicendo: Ecce vir, Germen nomen ejus est, & de subter se germinabit: & ædificabit templum Jehovæ. & ipse ædificabit templum Jehovæ, & ipse accipiet majestatem, & considebit & dominabitur in throno ejus.* Hebr. 3: 6. *Ampliore enim gloria hic præ Mose dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domo qui paravit illam.* v. 6. *Christus autem, tanquam Filius super domum suam. cujus domus sumus nos.*

XVII. Reliqua similiter, quæ addunt adversarii, filiationem ejus à posteriori monstrant & ostendunt, non faciunt, vel præcipua ejus causa sunt. Non Filius Dei est, quia ad tale munus *sanctificatus* est. Joh. 10: 35, 36. *Si illos dixit Deos, ad quos verbum Dei factum est, & non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis, blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum?* alias enim filiationis rationes ibi affert, *quod nimirum cum Patre unum sit*, v. 30. *quodque eadem cum ipso opera*

 faciat.

faciat. v. 37. *Si non facio opera Patris mei, ne credite mihi.* v. 38. *Si autem facio, ut mihi non credatis, ſaltem operibus credite: ut cognoſcatis & credatis, quod in me Pater & ego in ipſo.* Imo ne ad munus quidem mediatorium admitti potuiſſet, niſi Filius Dei fuiſſet; ut inde ſolum velut à poſteriori Filius Dei eſſe demonſtretur. Nec quia *dilectus* eſt, ideo Filius eſt. Matth. 3: 17. Sed vero quia Filius eſt, ideo dilectus eſt, ut verborum ſeries docet. Atque ſimiliter *reſurrectio* atque *exaltatio* ejus pleniſſimè eum Filium & Dominum, coram univerſo mundo demonſtrant: ut Act. 2: 36. *Quod Deus ipſum fecerit Dominum & Chriſtum.* & 13: 32, 33. *Et nos vobis euangelizamus eam promiſſionem quæ Patribus facta eſt, quod Deus eam impleverit filiis eorum nobis,* ἀναςήσας Ἰησοῦν *ſuſcitans Jeſum, quemadmodum & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt, Filius meus es tu; ego hodie genui te,* κατὰ φανέρωσιν ea tantum de ipſo dicantur.

Remonſtrantes. XVIII. Conveniunt in eo cum Socinianis *Remonſtrantes*, quod quatuor iſtas cauſas filiationis probent; ſed in hoc diſcrepant, quod aliam etiam cauſam videantur agnoſcere, nempe Chriſti à Patre generationem; quamvis non ideo eum ὁμοούσιον velint, ſed cum dignitate, tum poteſtate differentem à Patre, eique non collateralem vel coordinatum, aut conſubſtantialem, ſed potius ſubordinatum. Epiſc. Inſtit. Theol. lib. IV. c. 35.

Adverſariorum adverſus hanc Filiationem argutiæ: ex ratione. XIX. Quæ autem adverſus divinam hanc Filii generationem ab adverſariis adferuntur, meræ argutiæ ſunt, & humanæ ratiunculæ, intermixtis in ſpeciem quibuſdam malè conſutis S.S. litterarum ſententiis, quibus ſummum & præcipuum hoc Chriſtianæ fidei ſacramentum temerarare, Deumque ipſum & divina in ordinem redigere nefario auſu moliuntur.

XX. Quale eſt, dum ex æterna & arcana hac generatione vel *mutationem*, vel *imperfectionem*, vel naturæ atque temporis *prioritatem* in divinis inferunt: quin imo, ſi Deo placet, Filium, ſi Patri ὁμοούσιος ſit, *ſui ipſius fore Filium*; & plura ejuſdem commatis cavillantur. Quæ jam pleraque diſcuſſa ſunt. Eſt enim generatio hæc alterius prorſus ordinis, & in æternâ ejuſdem eſſentiæ communicatione, ſine ulla alienatione, vel leviſſimâ *mutatione*, conſiſtit. Nec major *perfectio* eſt in Patre, ex. gr. generare, quam in Filio generari, hoc eſt, omnium divinarum perfectionum æterno actu participem exiſtere; omniſque in perſonarum hiſce proprietatibus & notionibus perfectio (ſi modo perfectio ea propriè appellanda eſt) correlatam ſimul perfectionem in aliis perſonis ſtatuit; eaque omnis in divinâ eſſentiâ tandem terminatur: cujus unius hæc ſumma & præcipua eminentia.

tia est, quod in tribus personis, & terno quasi subsistendi modo subsistat. Imo ne in humanis quidem semper temporis *prioritas* in causis & principiis, respectu eorum quæ ab iis producuntur, locum habet; quod in anima nostra respectu cogitationum illius videmus. Cui productioni illa quæ in divinis est, si qua ejus imago in creaturis detur, proximè accedit. Neque tandem *Filius sui ipsius Filius* dici potest, si meminerimus eum non essentiæ, sed personæ esse Filium, non essentiatum, sed genitum: nec in divinis hoc absurdum est, personam aliquam gigni, & essentiam non gigni, cum omnis hæc generatio ejusdem numero essentiæ communicatione peragatur.

XXI. Ex Scripturâ itidem quæ adducunt, quibus Filium Patre minorem, imo in rerum creatarum ordine atque serie ponere satagunt, jejuna & valde exilia sunt, & à corpore suo plerumque divulsa atque lacerata, quo solo aliquam speciem habent; cum, si in universum doctrina Christiana spectetur, atque ea tota in divina suâ specie animo objiciatur, hoc de Filio Dei, ejusque æquali cum Patre essentiâ & potestate mysterium, totius salutaris doctrinæ caput, atque pulcherrimi istius corporis unica compages & sacratissimum vinculum censeri debeat. *ex Scriptura.*

XXII. Tale est quod urgent, *Filio datum esse à Patre habere vitam in se ipso*, ex Joh. 5: 26. quod tamen respectu arcanę illius generationis dicitur, quâ Filius eandem Patris vitam & essentiam perfectissimo modo possidet: non enim vitam adeptus est ut effectum aliquod à causa superiore; imo ne illa quidem ipsa vita diversa est à vitâ Patris. Unde & *potentia vitæ indissolubilis* illi tribuitur, Hebr. 7: 16. *Ioh 5: 26.*

XXIII. Similiter Hebr. 5: 8. *Quantumvis esset Filius, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam.* ita *obediisse* Patri dicitur, ut tamen ipsius æqualitas non obscurè asseratur; deque eo ut paradoxum aliquod pronunciatur, quod, cum talis esset, *Filius* ipsi æqualis, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, & cum *non duceret raptum esse instar Dei*. Phil. 2: 6. Patri tamen *obediverit*; quod ineptum foret de eo dicere, si Filius non coæqualis intelligatur; ille enim Patri de jure obedientiam debet. *Hebr. 5. 8.*

XXIV. Denique cum Col. 1: 15. πρωτότοκος πάσης κτίσεως appellatur, non creaturis, tanquam ejusdem ordinis, accensetur, sed iis opponitur, ut genitus, non creatus, & genitus ante omnes creaturas, ut æterna & immutabilis Dei imago, omniumque quæ condita sunt dominus & hæres; quæ vocis primogeniti vis & efficacia est. *Col. 1: 15.*

XXV. Sequitur *persona tertia*, Spiritus S. Quæ vox propriè flatum *Spiritus S.*

Vocis illius varia acceptio.

notat. Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ *ventus quò vult ſpirat.* Joh. 3: 8. *Et fecit Deus tranſire ventum* רוח *ſupra terram & deſederunt aquæ.* Gen. 8: 1. ſubſtantiam nimirum quæ ſpirat, aut ſpiratur, vel ipſam aliquando ſpirationem. Metaphorice pro ſubſtantia ſpirituali uſurpatur, videl. pro animâ hominis. *Et redit pulvis in terram, ut fuerat, & ſpiritus redit ad Deum, qui dedit eum.* Eccl. 12: 7. *Pater, in manus tuas depono ſpiritum meum.* Luc. 23: 46. vel pro angelis. *Et quoad angelos quidem dicit: qui facit angelos ſuos ventos & miniſtros ſuos ignis flammam.* Hebr. 1: 7. *Nonne omnes ſunt* λειτουργικὰ πνεύματα *miniſtratorii ſpiritus?* Ibid. v. 14.

XXVI. In divinis autem vel eſſentialiter ſumitur, pro ſpirituali Dei eſſentia. *Spiritus eſt Deus.* Joh. 4: 24. *Deus manifeſtatus in carne, juſtificatus in ſpiritu.* 1. Tim. 3: 16. vel perſonaliter, pro tertiâ S. S. Trinitatis perſonâ. *Baptizantes eos in nomen* Patris, *& Filii, & Spiritus ſancti.* Matth. 28: 19. denique etiam pro donis Sp. S. *Et erit poſt illa, effundam ſpiritum meum in omnem carnem.* Joel. 2: 28. quod citat Petrus Act. 2: 17.

XXVII. Eſt autem hoc nobis revelatum, eſſe in divinis perſonam aliquam, juxta cum Patre & Filio verè ſubſiſtentem, atque ab iis proprio charactere & notâ diſtinctam, quæ appellatur Sp. S.

Oſtenditur Sp. S. eſſe perſonam.

XXXVIII. Eum *eſſe perſonam* verè ſubſiſtentem, quod hic maximè in controverſiam venit, hinc conſtat. 1. quod Scriptura eum cum Patre ac Filio ſæpius conjungat, & nullo obſervato diſcrimine pariter de illis agat & loquatur, eoſque pari loco & ordine habeat: quod in Chriſtianorum initiatione in *baptiſmo* illuſtri modo apparet, ubi ſacra iſta actio æque in nomen Spiritus S. ac Patris atque Filii peragitur. Matth. 28: 19. Manifeſtum autem eſt, in rei, quæ perſona non eſt, nomen univerſam fidelium Eccl. baptiſari atque ſacro ritu inaugurari non poſſe. 2. Accedit, quod ipſi tribuantur omnia perſonis propria, attributa nimirum & *proprietates. Omnia hæc operatur unus & idem Spiritus, diſtribuens unicuique, prout vult.* ubi notare licet voluntatem & actionem ut perſonæ. 1. Cor. 12: 11. *operationes* omnis generis. *Spiritus omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei.* ubi τὸ ἐρευνᾶν ſignificat perfectam cognitionem: ut Job 28: 27. *Scrutatus eſt eam* ſapientiam, h. e. intimè cognovit. Joh. 14: 26. *Spiritus ille ſanctus, quem mittet* Pater *in nomine meo, ille docebit vos omnia.* & 15: 26. *Quum autem venerit* Paracletus *ille, quem ego mittam vobis à* Patre, *Spiritus ille veritatis, qui a* Patre *procedit, ille teſtabitur de me.* Rom. 8: 16. *Ipſe Spiritus conteſtificatur ſpiritui noſtro, nos eſſe*

Filios

Filios Dei. v. 26. *Similiter verò & Spiritus opitulatur infirmitatibus nostris. Nam quid oremus, quemadmodum oportet, nescimus: sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus, qui sermone non explicantur.* 1. Joh. 5: 7. *Tres sunt qui testantur in cœlo, Pater, Sermo & Spiritus sanctus; & hi tres unum sunt.* Act. 13: 2. *Dixit Spiritus sanctus, separate mihi Barnabam & Saulum ad opus ad quod eos vocavi.* 2. Pet. 1: 21. *Non enim voluntate hominis lata est unquam Prophetia; sed Spiritu sancto acti locuti sunt sancti Dei homines.* atque etiam *apparitiones* in symbolis corporeis, aliorumque suppositorum assumtiones; quod solum à re quæ ipsa per se subsistit, fieri potest. Matth. 3: 16. Luc. 3: 22. *Spiritus sanctus* σωματικῷ εἴδει *corporea specie descendit in Jesum ut columba.* 3. Denique quod à donis, quæ etiam spiritus nomine sæpe veniunt, Spiritus S. eorum auctor, apertè distinguatur. 1. Cor. 12: 11. *Omnia hæc agit unus ille & idem Spiritus, distribuens privatim illa singulis sicut vult.*

XXIX. Violentum autem prorsus est, per *prosopopœam* hæc omnia explicare: per nullam enim prosopopœam, qualiscunque ea sit, rei, quæ persona non est, talia attribui possunt, qualia Spiritui S. Scriptura attribuit. Nunquam etiam solent accidentia cum suis subjectis, vel res inanimes cum animatis pari passu conjungi, & similia de iis prædicari, & per diversas rursus actiones eadem à se invicem distingui; quod circa Sp. Sanctum & Patrem hic tam crebro fit. Sed & Scriptura hic diserte utitur enallage generis, & neutro πνεῦμα adjungit masculinum ἐκεῖνος, ut personam exprimat. Joh. 16: 13. *Quum autem venerit* ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας *ille, Spiritus veritatis, ducet vos in omnem illam veritatem.* Eph. 1: 13, 14. *In quo etiam credentes obsignati estis Spiritu promissionis sancto,* ὅς ἐστιν ἀῤῥαβὼν *qui est arrhabo hæreditatis nostræ.*

XXX. Neque solum persona est, verum ea à Patre & Filio *distincta.* Unde in Scriptura *alius* dicitur. Joh. 14: 16. *Et ego rogabo* Patrem, *& alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in sæculum.* Zach. 9: 12. מַגִּיד מִשְׁנֶה *Indicem alterum restituo tibi.* conf. v. 9. *Ecce Rex tuus venit tibi.* Et *Patris ac Filii Spiritus* appellatur. Gal. 4: 6. *Quia verò estis filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, qui clamat, Abba,* Pater. Rom. 8: 14. *Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Ab iisque, veluti *missus ab iis*, distinguitur. Joh. 15: 26. & 14: 16. *eamque à Patre & Filio distinctam.*

XXXI. Impiè ergo *Pneumatomachi* eum *virtutem Dei* esse dicunt, non distinctam à Patre personam: quorum Patriarchæ fuere *Judæi*, qui vel *Quibus adversan-*

ma-

tur Pneumatomachi. magnifica quædam Dei dona, vel motus heroicos, non-nunquam etiam divinæ majeſtatis in templo præſentiam, quam שכינה appellant, ſpiritus nomine accipiunt; aliquando etiam eum infimo inter prophetiæ gradus loco ac numero ponunt; unde Hagiographos, quos appellant, ſcriptores à Sp. S. actos fatentur, pro prophetis autem non habent: quos ſecuti fuerunt in Veteri olim Eccleſiâ *Macedoniani* hæretici, & hodie infauſta Arianorum & Macedonianorum propago, *Sociniani.*

Iudæi.

Macedoniani.

Sociniani.

Qui Sp. S. variè diſcerpunt.

XXXII. Variant autem hæretici in exprimendo quid ſit Spiritus S. dum eum nonnunquam Deo aſſignant, atque eo nomine ipſius Dei attributum aliquod ſeu *virtutem* intelligunt; aliquando eum afflatum,& quaſi *medium quid inter Deum & hominem*, ſeu inter potentiam Dei & effectus manifeſtiores eſſe volunt; tandem illum in ipſo *homine* ponunt, & ſpirituales animi dotes, fidem, ſpem, charitatem, vel etiam inſignius aliquod Dei donum, præſertim vim miracula patrandi, ſpiritum appellant; denique, manifeſta nimis catachreſi, ipſum *Euangelium*, *& ſpem vitæ æternæ* in eo revelatam Sp. Sanctum vocant, quia nimirum ſanctificandi vim habent: atque ita ſpiritum nobis dant, qui ante aſcenſionem Chriſti non extiterit, & ſine quo Vet. T. Patres fideles eſſe potuerunt.

Quod refellitur.

XXXIII. Scriptura autem Spiritum *alium* dicit eſſe à Patre, quod de *virtute* aliquâ Patris dici non poteſt,quæ à Patre diverſa eſſe nequit; atque ipſi potius Spiritui virtutem & potentiam adſcribit. Multo minus *qualitas* vel accidens aliquod in Deo poni debet, vel *intermedium* aliquod, neſcio quid, inter Deum & creaturam effingi, quod nec Deus, nec creatura ſit, & res aliqua increata ſit, & Spiritus appelletur. Nec denique ille cum *ſpe*, vel fide, aliiſque qualitatibus in homine debet confundi; quas tamen animi dotes homines excutere poſſint. Egregium ſcilicet Spiritum, qui tam potens ſit, ut eum homines non admittere, & admiſſum vel uno peccato extinguere poſſint! & præclarum Dei donum, cujus ortus, ſtatus & occaſus à liberrimo hominis arbitrio unice dependeat! ut male Sociniani *ſpem certam* vitæ æternæ appellent, cum ſpes iſta ſæpe fallere, atque ea aliquando nihil falſius atque fallacius eſſe poſſit.

Sp. S. proceſſio.

XXXIV. Tribuitur autem Sp. ſancto ἐκπόρευσις *proceſſio*; quæ à generatione Filii diſtinguitur, cujus tamen diſtinctionis modum nos nec capere, nec explicare poſſumus; quanquam hæc per modum intellectionis, illa per modum dilectionis, ſeu volitionis; ut Spiritus à Patre & Filio ut amor eorum mutuus procedat, declarari, licet non ſatis convenienter, ſoleat.

XXXV. Cer-

Antemi, prosigue [illegible] del C.o. F. 2.o

XXXV. Certum tamen eſt duo iſta vel maximè diſtingui; unde Spir. S. ſemper *procedere*, nunquam autem *genitus* à Patre dicitur: ſicuti neque ejus imago unquam appellatur. Cumque principium Filii ſit Pater ſolus, principium Sp. S. eſt Filius cum Patre, unicâ tamen ſpiratione, utpote ὁμοούσιοι, Sp. Sanctum producentes: Filius enim ſicuti à Patre exiſtit, ita nihil ſine Patre facit vel operatur. *Non poteſt Filius facere à ſemetipſo quicquam, niſi quid viderit Patrem facientem. quæ enim ille facit, hæc & Filius ſimiliter facit.* Joh. 5:19. quod ſimilitudine imaginis in ſpeculo adumbrari ſolet, quæ faciem hominis, quam intuetur, omneſque ejus actiones & motus unicè imitatur, neque aliud quicquam facit. *à Patre & Filio:*

XXXVI. Eſt autem hic imprimis celebris illa quæſtio, *an Spir. S. procedat à Patre Filioque*? quæ olim mota inter Græcos & Latinos in ſchiſma tandem erupit, atque illos etiamnum utcunque à ſenſu Reformatæ Eccleſiæ diſtinet. *inter Græcos & Latinos controverſa.*

XXXVII. Occaſio ejus primitus fuit, quod in recitatione ſymboli Conſtantinopolitani, A.C.381. ubi ad articulum de Sp. S. hæc verba tantum audiebantur, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, Latini addiderint, ex Patre *Filioque*: quod eo magis doluit Græcis, quod Latina Eccleſia non modo publicos Eccleſiæ Canones atque communes orthodoxæ fidei formulas privato conſilio immutare ac violare fuerat auſa; ſed & in fidei arbitram ſupra reliquas ſe efferre, quin imo Scripturam ipſam, ex qua verba Symboli deſumta erant: *Quum autem venerit Paracletus ille, quem ego mittam vobis à Patre.* Joh. 15:26. emendare videbatur.

XXXVIII. Accedentibus porro aliis cauſis, quæ Græcos ſupercilii Romani impatientes male urebant, illi in alia omnia vergere, & tandem prorſus negare Sp. S. à Filio, tanquam origine ὑποστάσεως, procedere; quam Theophylacti ſententiam A. C. 1071. reliqui porro amplexi ſunt.

XXXIX. Nec ſanatum illud ſchiſma in concilio Florentino, A. C. 1438. ubi ſtatutum Sp. S. à Patre & Filio æternaliter, tanquam ab uno principio, atque unicâ ſpiratione, procedere; ſed potius auctum fuit: præſertim cum Latini dogma illud, quod ante iſtud concilium nondum neceſſarium ſtatuerant, jam poſt illud, quod nimirum res à Papa nunc definita foret, pro articulo fidei neceſſario urgere, & Græcis eo nomine obtrudere cœperunt.

XL. Ut utrumque hic peccatum ſit: à Latinis quidem, quod temere Oecumenici Concilii Symbolo quædam addiderint, atque Eccleſiæ ſuæ & Romani Pontificis auctoritate (præſertim poſt concilium Florentinum)

Græcos prægravare, iisque hunc articulum tanquam creditu necessarium veluti imponere annisi sint. A Græcis autem, quod dogmati huic & in S. literis non obscure tradito, & à vetustioribus Græcæ Ecclesiæ Patribus agnito, nec ab ipsis, quoad rem ipsam, magnopere repudiato (Spiritum enim Sanctum non tantum Patris, sed & Filii esse Spiritum fatebantur) solâ Romani nominis invidiâ ducti præfractè nimis obluctati fuerint; cum tamen Ecclesiæ liceat vocabulis Scripturæ sensum explicantibus, quibusque nihil periculi subsit, uti, & veritates in Scriptura traditas exponere.

ex Scriptura asserta.

XLI. Spiritus S. autem in Scripturis 1. non solum Patris, sed & Filii Spiritus appellatur. Cum enim Christus dicat: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*, Joh. 16: 15. *& omnia tua mea sunt*, Joh. 17: 10. sequitur, Spiritum Patris esse etiam Spiritum Filii. Atque hinc sicut *Spiritus Patris* dicitur, ita quoque *Spiritus Christi*. Rom. 8: 9. *Si verò quis Spiritum Christi non habet, hic non est ipsius.* Phil. 1: 19. *Novi enim, quod hoc mihi eveniet ad salutem per vestram petitionem, & suppeditationem Spiritus Jesu Christi.* Et *Spiritus Filii*. Gal. 4:6. *Quia vero estis Filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, qui clamat Abba Pater.* Et *Spiritus oris ejus*. 2. Theff. 2: 8. *Quem* (Antichristum) *Dominus consumet Spiritu oris sui & abolebit illucente adventu suo.* quæ non alio quam originis respectu possunt intelligi. 2. atque dicitur Filius *operari per Sp. S. eumqne mittere*. Joh. 15: 26. & 16: 7. *Si non abeam, Paracletus ille non veniet ad vos. Si autem proficiscar, mittam eum ad vos.* ac *effundere*. Act. 2: 33. *Dextrâ igitur Dei exaltatus, cum promissionem Spiritus Sancti accepisset a Patre, effudit hoc quod nunc vos videtis & auditis.* 3. quod ipsum etiam adumbravit *adhibito externo operationis symbolo*. Joh. 20: 22. *Et quum hæc dixisset, afflavit eos: & dixit eis, accipite Spiritum Sanctum.* Non possunt autem dona Sp. Sancti à Christo dependere, nisi ipse Sp. respectu originis à Filio procederet. 4. unde & *Spiritus accipit* de eo quod est *Filii. Ille me glorificabit; quia ex meo accipiet, & renunciabit vobis.* 5. Quin & *Pater illum mittit in nomine Filii*. Joh. 14: 26. Sicut & rursus Filius illum à Patre mittit, Joh. 15: 26. ut ab utroque simili ratione procedere intelligatur.

XLII. Nec est quod Græci verbis Christi Joh. 15:26. *Quum venerit Paracletus ille, quem ego vobis mittam a Patre, Spiritus ille veritatis,* ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, *qui à Patre exit*, qui quasi in procinctu stat, ut à Patre mittatur, *ille testabitur de me*, sese inhærere jactent: non enim

loqui-

loquitur ibi Christus primariò de ὑποστατικῇ ἰδιότητι Sp. Sancti, sed de ejus datione, ejusque egressu ad homines: adeoque non de ἐκπορεύσει φυσικῇ, sed de οἰκονομικῇ illa propriè agunt; non de egressu ejus æterno, sed de temporali ejus effusione in N. T. Nam cum Christus venisset in mundum, hoc illud tempus erat, ut etiam Sp. S. à Patre egrederetur: quem se missurum Christus spondet. Unde & *Spiritus veritatis* h. e. conveniens veritati & exhibitioni promissionum in Christo, appellatur: nam & antea fuit etiam Spiritus verax; hic autem majus quid promittitur.

XLIII. Si verò Græci hoc tantum velint, ut quidam eorum sensum produnt, procedere Spiritum *à Patre per Filium*, non adeo absurdi erunt; cum Pater omnia per Filium operetur, atque ita etiam Spiritus à Patre per Filium procedere, idoneo sensu dici possit: nec amplius de re, sed de verbis omnis controversia ac lis erit.

Cum hæc personarum distinctione consistit essentiæ unitas: unde personarum, ὁμοουσία.

XLIV. Hæc autem personarum distinctio essentiæ divinæ unitatem non tollit, cum eadem numero omnium sit essentia & natura, eaque unica & individua, quæ in tribus personis, veluti triplici subsistendi modo, existit.

XLV. Vetus Ecclesia in concilio Nicæno ad hanc unitatem exprimendam usa est vocabulo ὁμοουσίου. Quod ex Eusebii Nicomediensis Episcopi, Ariani, epistola exceptum, quamvis & nonnullis retro scriptoribus usitatum fuerit, ita Patribus placuit, ut in usum Ecclesiæ traductum, & pro certissima orthodoxiæ tessera habitum, & in quatuor antiquissimis symbolis, Antiocheno, A.C. 272. Nicæno, A.C. 325. Constantinopolitano, A.C. 381. & Athanasiano, A.C. 340. veluti consignatum fuerit. Præsertim cum ex S.S. literis deductum illarum sensum clarissimè redderet, atque adversariis, qui loco ὁμοουσίου suum illud ὁμοιούσιον substituebant, detegendis apprimè inserviret.

XLVI. Infert autem hæc consubstantialitas æqualitatem ut essentiæ, ita durationis, majestatis, cæterarumque proprietatum essentalium, nec non honoris & gloriæ: quorum omnium fundamentum est essentiæ identitas. *Sicut enim Pater vitam habet in se ipso, sic dedit & Filio habere vitam in se ipso.* Joh. 5: 26. *Quum esset in formâ Dei, non duxit raptum parem esse Deo.* Phil. 2: 6.

earumque ἐμπεριχώρησις.

XLVII. Consequitur eam divina ἐμπεριχώρησις ac *immeatio*, & personarum in eadem essentia veluti amplexus mutuus, quo una est in alia, atque hæc vicissim in altera, inconfusis tamen singularum proprietatibus; atque omnes unico velut intuitu comprehenduntur, & in externis operi-

 bus

bus se ostendunt, Pater in Filio, Filius in Patre, & uterque in Sp. S. atque hic rursus in utroque: ferè uti exemplar in imagine suâ existit, atque intuentibus sese offert.

Fidei hujus necessitas. XLVIII. Atque hoc est sublime illud sacræ Trinitatis mysterium, cujus cognitio & confessio ad salutem est necessaria. *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam novit nisi Filius.* Matth. 11: 27. *Quisquis negat Filium, nec Patrem habet.* 1. Joh. 2: 23. ergo qui agnoscit Filium, etiam Patrem habet. vide & Joh. 17: 3. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te, solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Gal. 1: 8. *Sed & si nos, aut Angelus ex cœlo annunciet vobis præter id, quod vobis annunciavimus, anathema sit.* 1. Joh. 4: 3. *Et omnis Spiritus, qui non confitetur, Jesum esse Christum, qui in carne venit, ex Deo non est.* 2. Joh. v. 9, 10, 11. *Quicunque transgreditur & non manet in doctrina Christi, Deum non habet. qui manet in doctrina Christi, is & Patrem & Filium habet. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis illum domum, & ave ipsi ne dicete. Nam, qui dicit ipsi, ave, communicat operibus ipsius malis.* Ut male Remonstrantes, Socinianis adblandientes, dogmatis hujus necessitatem elevent, atque Anti-trinitariis anathema dicere recusent.

CAPUT XXXIII.

De S. S. Trinitatis Demonstratione.

S. S Trinitatis probatio non instituenda ex ratione: I. Idem hujus mysterii quod attinet, nonnulli argumentis ex naturâ & ratione adductis comprobare illud sategerunt: qualia sunt 1. ex communi ratione *boni*: omne videl. bonum esse sui communicativum, quod Deo, qui ab æterno extiterit, summèque bonus fuerit, competere non possit modo perfectissimo, nisi ipsam essentiam suam ab æterno alteri communicaverit: & rursus, nullius boni sine socio jucundam esse possessionem; adeoque Deo ab æterno adjungendas personas æquales & socias. 2. *ex intellectu Dei:* omne enim ens intelligens ideam aliquam in mente habere, cujus sibi conscium est, & præterea voluntatem, quæ mentis & cogitationis veluti latio est in rem intellectam: sic in mente divina ideam illam, cum perfectissima sit & omnia repræsentet, esse Verbum sive Filium Dei; alterum vero infiniti

istius

istius intellectus modum, nimirum voluntatem, seu tendentiam in sese ut unicum bonum, esse Sp. Sanctum: qui conceptus ipsis simplicior videtur, quam Trinitatem concipere per tres modos subsistendi, cum eadem res pluribus modis, illorum judicio, subsistere non possit, quum essentia, existentia, subsistentia &c. inter sese non differant. 3. atque fortius adhuc urgent ex *Dei potentia:* non enim eam otiosam ab æterno debere statui; cumque omni rei aliqua productio, sive activa, sive passiva, conveniat, eam Deo etiam, tribuendam esse, eamque perfectissimam & æternam; cumque ea in mundi extra Deum creatione terminari non possit, utpote quæ nec perfectissima, nec æterna sit, alterius & perfectioris generis eam debere esse, qualis demum est ubi productum ipsum & perfectissimum, & producenti coæternum, atque adeo ipsi Deo coæquale est.

II. Verum hæc argumenta vim nonnullam ad suadendum, ad probandum & persuadendum nullam habent. Atque ejusdem generis sunt illæ *similitudines* quæ desumuntur ab animâ humanâ, Sole, Iride, Triangulo, Sphæra, Fonte; præsertim autem à Luce, cui Deus in sacris litteris sæpius assimilatur: cumque tria in hoc universo corpora eadem luce condecorentur, sol, qui lucem emittit, ut fons ejus; cœlum, quod eam transmittit, solemque nobis ostendit; & terra, quæ à cœlo soleque pariter collustrata lumen remittit; non absurdam S. S. Trinitatis imaginem in eâ extare volunt. *aut similitudinibus naturalibus.*

III. Pariter incerta sunt, quæ ex Gentilium scriptis, Platonis imprimis & Platonicorum (ut de Pseudo-Trismegisto & fabulosis Sibyllarum foliis nihil dicam) huc adferuntur. Quæ, si quid certi habeant, ex Judæis eorumque sacris libris hausta sunt; ut non naturæ, sed traditioni ex revelatione adscribenda veniant. *nec ex gentilium scriptis.*

IV. Unica ergo eaque certa sanctissimi hujus dogmatis probatio ex revelatione petenda est: unde eam Ecclesia à primis suis incunabilis hausit. *Sed ex revelatione.*

V. Ut enim *Angelos* prætercam, qui Deo tam prope adsunt, & adorandæ Trinitati æternas laudes canunt, Jes. 6. Vix dubitandum, *Adamum* in ipso nascentis Ecclesiæ exordio hoc mysterium cognovisse: cum vel imprimis ad integritatem ipsius pertineret rectas de Deo ejusque cultu sententias habere, easque posteris tradere; cumque crebræ ipsi contingerent revelationes, & Filius Dei in sacramento arboris vitæ ipsi proponeretur, & procul dubio ipsi quoque innotuerint ea quæ deinceps Patriarchis, forte ex ipsius traditione, de Deo nota fuerunt. *Quæ facta ab ipso mundi exordio.*

& inde porro Veterum Ecclesiæ.

VI. Similiter *Patriarchis*, atque universę *Veterum* Ecclesiæ, illud ignotum fuisse non potuit, cum relicto tenebris suis mundo Deus ipsos solos luce suâ dignaretur; & tum in Patrum familiis, tum in Tabernaculo, atque utroque Templo, verbo, apparitionibus & perpetuis miraculis sese Jehovam, Creatorem, Redemtorem & Sanctificatorem Ecclesiæ suæ ostenderet; & vel præsens, vel per Prophetas populum suum de cultu suo edoceret.

VII. Neque Christus alium Deum, ac diversum ab illo, quem ut Deum Patrum suorum venerabantur, Judæis annunciavit: nunquam enim hoc illi vel Apostolis ejus objectum fuit: qui tamen Triuno hoc nomine discipulos suos obsignari, atque in fidem ejus adigi voluit. Et Paulus pariter, Triunius Dei præco, non alium quam *Patrium Deum colere, atque omnibus quæ in Lege ac Prophetis scripta sunt, sese assentiri* sanctè affirmat. Act. 24: 14.

VIII. Unde constat eodem modo sese Deum sub V. T. revelasse, neque mysterium hoc Judæis prorsus incognitum fuisse: imo credibile est Israëlitarum Ecclesiam, melioribus suis temporibus, longe sanctius atque reverentius illud habuisse, quam postea Gentium Ecclesia; quæ indecoris super hoc capite certaminibus exercita sanctitatem ejus non uno modo pollui ac violari passa est.

Quod apparet ex Scriptura V. T.

IX. Sed & manifesta satis in Vet. T. codice occurrunt testimonia ac documenta, fidei S. S. Trinitatis adstruendæ ac statuminandæ.

X. Omittimus argumentum, quod ex voce Elohim, in plurali numero Deo attributa, ejusque inusitata cum verbis & affixis constructione, quidam desumunt; quod infirmius videtur: cum 1. idem nomen, pari structurâ, etiam aliis rebus singularibus, ut inter alia Dagoni: *Dedit Deus noster* נָתַן אֱלֹהֵינוּ Jud. 16: 23, 24. homini, Exod. 4: 16. וְאַתָּה תִּהְיֶה־לוֹ לֵאלֹהִים *tu eris ipsi in Deum* &c. attribuatur. 2. quin & de unica personâ divinitatis in plurali usurpetur. Psal. 45: 8. *Propterea unxit te* אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ *ô Deus, Deus tuus oleo alacritatis.* 3. Et si vis vocabuli valeret, non magis plures personas quam plures Deos, imo hoc potius, inferret. 4. Neque etiam ab ista anomaliâ linguæ Hebrææ genius adeo abhorreat, cum id etiam in aliis vocabulis, præsertim dominium denotantibus, observetur: ut in voce *Behalim*. Exod. 21: 29. וְהוּעַד בִּבְעָלָיו *Et admonitus est Dominus ejus*. Esai. 1: 3. *Novit asinus præsepe* בְּעָלָיו *domini sui. Adonim*. Gen. 40: 1. *Peccarunt pincerna regis Ægypti & pistor* לַאֲדֹנֵיהֶם *domino suo.* & 42: 30. *Loquutus est vir,* אֲדֹנֵי *dominus terræ, nobiscum dura.* Quæ vox pariter Deo tri-

tribuitur. Deut. 10: 17. Ubi appellatur אֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים *dominus dominorum.* vide etiam Mal. 1: 6. *Si* אֲדֹנִים אָנִי *dominus ego, ubi timor meus?* ut alia nomina pluralia prætermittam, quæ ſimiliter cum ſingularibus conſtruuntur. vide Joel. 1: 20. בַּהֲמוֹת שָׂדֶה תַּעֲרוֹג *pecudes agri glocitant.*

XI. Fortius urgent 1. illa loca, ubi Deus ad ſe ipſum, vel de ſe ipſo in plurali loquitur, ut Gen. 1: 26. *Faciamus hominem ad imaginem noſtram.* Gen. 3: 22. *Ecce homo factus eſt ut unus ex nobis.* Gen. 11: 7. *Deſcendamus & confundamus linguam eorum.* Quibus in locis veteres Judæi ſingulare quid animadverterunt, atque Deum cum *domo judicii*, h. e. ſanctæ Trinitatis concilio egiſſe dicunt. Non ferendi enim recentiores, qui Deum familiam cœleſtem, id eſt, angelos, vel cœlum ac terram, ac élementa denique ipſa allocutum, vel denique more ac ſtylo magnatum uſum cavillantur. Cum enim homo creandus, vel idem cum univerſo mundo judicandus foret, creaturæ nullæ in divini operis conſortium accipi potuerunt. Nec ſtylus ille, quem magnatum dicunt, Scripturis familiaris eſt, & ab Hebrææ linguæ proprietate abhorret: neque etiam mos iſte in Oriente iſtis temporibus obtinebat, ſed poſtea demum in Occidente uſurpari cœptus eſt: neque denique ipſa illa phraſis & loquendi forma, quam Reges uſurpant, per omnia noſtræ ſimilis eſt; non enim dicunt, nos Caroli ex. gr. vel nos Reges mandamus, qualis hæc, de qua agimus, loquendi ratio eſt; ſed nos Rex Galliæ, ex. gr. jubemus &c. Similia loca ſunt Hoſ. 12: 4, 5. *In viribus ſuis tanquam dux exercitus certavit cum Deo. Et certavit cum angelo, & obtinuit; ploravit & ſupplicavit ei: Bethele invenit ipſum, & ibi loquebatur* עִמָּנוּ *nobiſcum.* Eſai. 6: 8. *Et audivi vocem Domini dicentis: quem mittam? & quis ibit nobis?* conf. v. 9, 11.

Idque ex variis locorum claſſibus; in quibus tum de pluralitate perſonarum agitur.

XII. 2. Illa loca, in quibus Dominus de Domino loquitur, aut à Domino diſtinguitur; aut Deus Deo, & Dominus Domino, tanquam perſona perſonæ opponitur. Gen. 19: 24. *Et Jehova pluit in Sodomam ſulphur & ignem a Jehova ex cœlo.* Exod. 34: 5. *Et deſcendit Jehova in nube, & conſtitit cum ipſo ibi, & pronunciavit nomen Jehovæ.* 2. Sam. 12: 24, 25. *Et vocavit nomen ejus* (David) *Salomoh, & Dominus diligebat eum. Et miſit per manum Nathanis* Prophetæ *& vocavit nomen ejus Jedidjah propter Jehovam.* Pſal. 45: 8. *Propterea unxit te, ô Deus, Deus tuus oleo alacritatis ultra conſortes tuos.* quod citat Paulus Hebr. 1: 8: 9. Pſal. 110: 1. *Dixit Dominus Domino meo; ſede ad dextram meam.* conf.

Matth.

Matth. 22: 43, 44. Dan. 9: 17. *At nunc exaudi, Deus noster, orationem servi tui & supplicationes ejus, propter Dominum.* Hos. 1: 7. *Et domum Judæ miserabor, & salvabo ipsos in Jehovah Deo ipsorum.* Esai. 6: 8. modò citatum.

XIII. 3. Loca illa, in quibus nomen Dei in eadem sententia tribus distinctis vicibus repetitur: quæ certe tautologia censeri nequit. Vide Num. 6: 24-26. *Benedicat Jehova. Faciem lucere faciat Jehovah. Tollat faciem suam Jehovah ad te.* Deut. 6: 4. *Jehovah, Deus noster, Jehovah est unus.* Exod. 3: 15. *Deus* Patrum *vestrorum, Deus Abrahami, Deus Isaaci, Deus Jacobi misit me ad vos.* Jos. 22: 22. *Omnipotens, Deus, Jehova, omnipotens, Deus, Iehovah, ipse novit, & Israël ipse sciat, si rebellione aut prævaricatione in Iehovam, ne servato nos hodie.* Psal. 67: 6, 7, 8. *Confitebuntur, te populi, ô Deus. Benedicat nobis Deus, Deus noster. Benedicat nobis Deus, & timebunt eum omnes fines terræ.* Dan. 9: 19. *Domine audi, Domine condona, Domine attende & fac, ne tardes propter te, Deus mi.* Esai. 6: 3. *Sanctus,* Sanctus, *Sanctus, Jehovah* Deus *exercituum.* & 33: 22. *Jehova est judex noster, Jehovah legislator noster, Jehovah est Rex noster; is salvat nos.* Zach. 1: 3. *Sic dixit Iehovah* Deus *exercituum; revertimini ad me; ait Iehovah* Deus *exercituum; & revertar ad vos: ait Iehovah* Deus *exercituum.*

XIV. 4. Nec rejicienda illustris illa apparitio trium virorum Abrahamo facta. Gen. 18. & 19. quæ ex analogia mysterii S. S. Trinitatis uniformiter explicanda est, cum & honor, & nomen, & opera Deo propria ipsis attribuantur.

XV. 5. Sed omne dubium superant testimonia illa, in quibus diserta & expressa Filii & Sp. Sancti reperitur mentio. Sicut nominetenus tres personæ exprimuntur Psal. 33: 6. *In verbo Domini cœli facti sunt, & in Spiritu oris ejus omnes exercitus illorum.*

tum speciatim de Filio.

XVI. De *Filio* Dei sermo est Psal. 2: 7. *Tu es Filius meus.* coll. Hebr. 1: 7. Zach. 3: 8, 9, 10. ubi vocatur *Servus Dei, & Germen & Lapis in quem sunt septem oculi.* Prov. 8: 22, 23, 24. dicitur. *Principium viæ Dei, unctus à sæculo, genitus antequam montes figerentur.* & 30: 4. *Et quod nomen Filii ejus?* Psal. 45: & 110. coll. Matth. 22.

XVII. Nec alius intelligitur per *Angelum* istum, cujus crebræ adeo atque illustres occurrunt in V. T. apparitiones fidelibus factæ: ut Hagaræ, quæ etiam *nominavit nomen Jehovæ qui secum loquebatur. Tu es Deus visionis.* Gen. 16: 7, 10, 13. Abrahamo. Gen. 22: 11, 12. Jacobo.

Gen.

Gen. 28: 13. & 31: 11, 13. conf. v. 31. & 32: 24, 28. conf. v. 30. Hoſ. 12: 4, 5. & Gen. 48: 15, 16. ubi appellat eum *angelum* הַגֹּאֵל *aſſertorem.* Moſi Exod. 3: 2, 4, 6. &c. Bileamo. Num. 22: 22. conf. 28. Joſuæ 5: 13, 14, 15. dictus ibi *princeps exercitus Jehovæ.* Gideoni. Jud. 6: 11, 14. conf. v. 6. Zach. 1: 19, 20. & 2: 3, 4, 5. idem *Angelus* dicitur, & *Iehova.* Ac præſertim auguſtiſſima illa apparitio in monte Sinai in ferenda lege, & ſollemni fœdere cum Iſraële faciendo. Exod. 20. conf. Act. 7: 38. ubi Moſes dicitur fuiſſe *in Eccleſiâ in deſerto, cum Angelo qui loquebatur ipſi in monte Sinai.* Similiter montem *Sinai ſtillaſſe a facie Dei, qui aſcendit in altum & captivam egit captivitatem,* narrat Pſalmus 68: 8, 9, 19. & ejus *vocem tunc moviſſe terram,* Epiſt. ad Hebr. 12: 26. Sicut & idem Euangelium prædicavit, ſed non ut angelus, verum ut *primogenitus Patris.* Joh. 1: 14. quæ Euangelii ſupra Legem prærogativa eſt, λαλεῖσθαι nempe διὰ τοῦ Κυρίου *dici per Dominum.* Hebr. 2: 2, 3, 4. neque enim, ut ait Apoſt. v. 5. *habitabilis futura itidem Angelis ſubjecta eſt, ſed ipſi ſoli.*

XVIII. Appellatur autem in apparitionibus illis *Angelus Jehovæ.* Exod. 3: 2, 4, 6. In *cujus medio eſt nomen Dei.* Exod. 23: 21. h. e. quicquid Deus eſt & nominatur, univerſa ipſius gloria ac majeſtas. *Angelus faciei,* h. e. qui faciem Dei videt, & in quo Deus videtur. Jeſ. 63: 9. *Facies mea ibit.* Exod. 33: 14. quippe expreſſiſſima Patris *imago* ac *exemplar.* Hebr. 1: 3. *Princeps exercituum Iehovæ.* Joſ. 5: 14. *Angelus aſſertor.* Gen. 48: 16. Et in legiſlatione, *Rex populi ſui.* Deut. 33: 2-6. *Dilectus Iehovæ.* v. 12. *Habitans rubum.* v. 16. conf. Exod. 3: 2. atque Mal. 3: 1, 5. *Angelus Fœderis,* in quo Fœdus gratiæ nobiſcum inivit Deus, quique eſt ἀπόστολος ὁμολογίας ἡμῶν, *legatus aſtipulationis noſtræ.* Hebr. 3: 1. miſſus à Deo, qui fidem à nobis ſtipuletur, & cui per fidem adſtipulari atque adjungi poſſimus, ut in ipſo ſalvi evadamus. Quæ omnia ſublimiora ſunt, quam ut in creatum aliquem Dei angelum ac legatum conveniant: cum ille Dei nomen, honorem, & gloriam ſine infando piaculo aſſumere non poſſit. *Ego ſum Iehovah, hoc eſt nomen meum, & gloriam meam alii* (diverſo) *non dabo.* Eſai. 42: 8. Præterquam quod ex ipſa Judæorum hypotheſi Deus Moſi ſine interventu Angeli internuncii locutus ſit.

XIX. Similiter *Spiritus* S. fit mentio in ipſo creationis initio. *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquis.* Gen. 1: 2. non enim illa appellatio vel aëri, vel vento eo in loco competit, quæ nondum erant, neque auguſto adeo *Spiritus Dei* nomine venire poſſunt. Ita *Spiritu oris Dei facti ſunt* *& de Sp. Sancto.*

omnes cœlorum exercitus. Psal. 33: 6. *Dominus misit me, & Spiritus ejus;* sive malis, *& Spiritum ejus.* Esai. 48: 16. *Et cœpit Spiritus Jehovæ pulsare eum.* Jud. 23: 25. *Spiritus Domini locutus est ad me, & verbum ejus est in lingua mea. Dixit Deus Israëlis, de me locuta est rupes Israëlis.* 2. Sam. 23: 2, 3. *Angelus faciei ipsius servabat ipsos. dolore affecerunt Spiritum Sanctum ejus. Ubi, qui posuit in medium ipsius Spiritum Sanctum suum? Spiritus Iehovæ faciebat ipsum acquiescere.* Esai. 63: 9, 10, 11, 14. *Quiescet super ipso Spiritus Iehovæ.* Esai. 11: 2. *Spiritus Domini Iehovæ super me est.* Esai. 61: 1. *Ego vobiscum sum, ait Iehova, cum Verbo, quod promisi vobis, & Spiritus meus stat in medio vestri.* Hagg. 2: 4, 5.

XX. Atque hæc luculenta satis sunt in V. Fœdere divinæ Trinitatis testimonia, ex quibus non sacerdotes solum, sed & reliquus fidelium populus, quantum nempe istis temporibus fas erat, Deum in adoranda ista luce adire, ac ritè colere atque venerari poterat.

Clarius autem id apparet ex Scriptura N. T.

XXI. In N. autem T. Deus propius Ecclesiæ sese ostendit, & trinum suum numen clarius explicuit, atque ejus in terris veluti spectaculum & imaginem in baptismo Salvatoris exhibuit. *Spiritu Dei descendente instar columbæ,* Patre autem *ex cœlis* proclamante, *hic est Filius meus dilectus ille.* Matth. 3: 16, 17. unde illud Veterum: *abi ad Iordanem, Ariane* &c. Atque omnes deinceps fideles in ternum hoc nomen initiari, atque hoc veluti sacro sigillo universum Christianum populum obsignari jussit. *Baptisantes eos in nomen Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* Matth. 28: 19.

speci[a]tim ex Matth. 3: 16, 17.

Matth. 28. 19.

XXII. Manifestum autem est nullius nisi Dei nomen in sacro isto ritu usurpari posse, cum iste solum assertor populi sui sit; atque hic rursus in nullius, nisi Dei solius nomen atque cultum sollemni modo sacrari possit. *An in nomen Pauli baptisati estis?* 1. Cor. 1: 13. Neque enim, quod adversarii frustra urgent: *Et omnes in Mosen baptisati sunt in nube & mari.* 1. Cor. 10: 2. Israëlitæ *in nomine Mosis* baptisati leguntur, sed *in Mosem,* h. e. juxta Syrum & Arabem, per manum & ministerium Mosis, vel in doctrinam atque fœdus, cujus testis, interpres atque legatus Moses fuerat. Similiterque qui *in baptisma Johannis baptisati* leguntur. Act. 19: 3. non in nomen ipsius, quod factum nefas atque sacrilegum, sed in doctrinam, quam prædicabat, adacti, atque in auspicium ejus sacris aquis abluti sunt.

1. Joh. 5: 7.

XXIII. Sed & iidem testes, qui in terrâ se ostenderant, in cœlo rursus producuntur & disertis verbis tres numerantur. *Tres sunt qui testantur in cœlo, Pater, Sermo & Spiritus Sanctus; & hi tres unum sunt.* 1. Joh. 5: 7.

ne

ne quis forte ibi angelos vel alios testes creatos intelligat, qui quidem innumerabiles forent, & quorum testimonium in re tanta etiam accipi non posset; cum hic de testimonio infallibili & divino: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est.* v. 9. agatur. Atque hi tres unum esse dicuntur: quod ne quidem de necessariâ testimonii & consensus unitate intelligi potest, nisi pariter & essentiæ inter testes istos identitas atque unitas reperiatur. Quicquid enim est non Deus, cum mutabile atque fallibile sit, ac deficere atque aliud velle possit, ejus testimonium divinum, ac cum Deo unum dici non potest.

XXIV. Neque obstat, quod locus hic in quibusdam codicibus non exstet, uti nec apud Syrum atque Arabem Interpretes, atque in aliis paulum immutatus legatur: cum in plerisque, iisque probatissimis codicibus reperiatur, ac jam antiquitus à Cypriano aliisque ante Arii tempora lectus sit, atque Apostolici sermonis nexus atque filum manifesto eum postulet. Unde nec Antitrinitarii, in versione suâ Germanicâ Racoviensi, A. C. 1630. eum expungere ausi fuêre; qui veritatis quidam triumphus est. Corruptus autem & inductus in quibusdam codicibus videtur, non quidem ab Arianis; neque enim codices Ecclesiæ atque orthodoxorum in ipsorum potestate erant, in quorum nonnullis tamen jam illo tempore locus hic vel prorsus desiderabatur, vel vitiosus extabat, ut in codice Athanasii atque aliorum; neque ab orthodoxis hoc ipsis objectum legimus: sed potius ab anterioribus hæreticis, quales fuêre Artemon, Theodorus coriarius, eorumque discipuli, qui sub Commodo, Pertinace & Severo imperatoribus sese Scripturas corrigere gloriabantur.

XXV. Similiter trium personarum distincta mentio occurrit, & nominetenus illæ exprimuntur. *Et ego rogabo Patrem, & alium* Paracletum *dabit vobis.* Joh. 14: 16. *Quum autem venerit* Paracletus *ille, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre exit, ille testabitur de me.* Joh. 15: 26. *Nemo in Spiritu Dei loquens, dicit Jesum anathema, & nemo potest dicere Jesum Dominum, nisi in Spiritu Sancto.* 1. Cor. 12: 3. *Gratia Domini Jesu Christi, & amor Dei, & communio Spiritus Sancti sit cum omnibus vobis,* 2. *Cor.* 13: 13. *Quia vero estis Filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, qui clamat, Abba, Pater.* Gal. 4: 6. *Per ipsum* (Christum Jesum) *habemus utrique accessum in uno Spiritu ad Patrem.* Eph. 2: 18. *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ut det vobis potentia corroborari per Spiritum suum in interiorem hominem.* Eph. 3: 14, 16. *Electis secundum præagnitionem Dei* Patris,

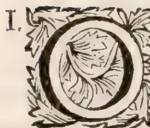
aliisque locis.

in sanctificatione Spiritus, ad obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi. 1. Petr. 1, 2. *Salvavit nos* Deus *per lavacrum regenerationis, & renovationem Spiritus Sancti, quem effudit super nos copiose per IesumChristum,* Servatorem *nostrum.* Tit. 3: 5, 6. *Pax vobis ab eo qui est, & erat, & venit: & à septem spiritibus qui sunt coram throno ejus, & à Iesu Christo, teste illo fideli, qui fecit nos reges & sacerdotes Deo & Patri suo.* Apoc. 1: 4, 5, 6. eædemque, ne quis forte τριώνυμον Sabellii Trinitatem cogitet, inter sese comparantur, & distinctæ singulis operationes attribuuntur.

CAPUT XXXIII.

De DEITATE FILII.

S. S. Trinitatis probatio ex Deitate Filii & Sp. S.

I.

Omnem autem pertinaciam vincit, quod à Deitate Filii & Spir. S. argumentum ducitur. Si enim illi sunt verus Deus, jam manifesto in unica ac individuâ Dei essentia tres personæ agnosci debent, aut fatendum erit, tres revera esse Deos; quod dictu impium est.

qua quadruplici argumentorum genere evincitur.

II. Quadruplici autem argumentorum serie tum Filii, tum Sp. S. Deitas probari solet; quibus omnia comprehenduntur quæ in Deo sunt, ut cui omnia illa ac singula conveniunt, ille eo ipso necessario Deus sit agnoscendus.

Et primo quidem Filii.
1. ex divinis Nominibus.
in V. T.

III. Ac Filii quidem Deitas (de Patre enim res extra controversiam est) probatur 1. *ex divinis Nominibus*, quæ illi sensu proprio, & singularibus cum epithetis, & divinis prorsus elogiis attribuuntur. Ut imprimis sacratissimum istud nomen *Jehova*. *Regem Iehovam* Deum *exercituum viderunt oculi mei.* Esai. 6: 5. *Esaiam* verò *tunc vidisse gloriam Christi & de eo locutum esse,* affirmat Johannes c. 12: 40, 41. & Num. 21: 5, 6. ubi dicitur *Iehova* immisisse serpentes ignitos in populum locutum adversus Deum & Mosen. Israëlitæ etiam dicuntur tentasse Jehovam. Num. 14: 22. Psal. 95: 9. & *inobedientes fuisse* angelo *faciei* Dei. Esai. 63: 10. at hoc Paulus Christo tribuit. 1. Cor. 10: 9. *Neque tentemus Christum, ut & quidam eorum tentarunt, & à serpentibus perierunt.* Ita Psal. 102: 17, 26, 27. *Quum Iehova apparuerit cum gloria sua. ante terram fundasti, & opus manuum tuarum est cœlum; illa peribunt & tu permanebis.*

quæ

quæ ad Christum refert Paulus, Hebr. 1: 10. Sic Psal. 68: 19. de *Deo*, cujus *currus sunt myriades, millium iteratorum*, dicitur: *Ascendisti in altum, egisti prædam, accepisti dona in hominibus.* quod Paulus de Christo dictum testatur. Eph. 4: 8, 9. item Genes. 16: 7, 13. & 18: 1. aliisque locis, ubi Angeli istius apparitiones recensentur. & apertissime Jer. 23: 5, 6. *Et hoc nomen ejus, quo appellabunt* (impersonaliter) *ipsum* (semen Davidis) *Iehova justitia nostra.* De Messia enim ibi agi universa loci series atque appellatio *germinis*, ac *Regis*, tum beneficiorum ejus commemoratio evincit. Cui similis est locus Jer. 33: 16. וְזֶה אֲשֶׁר־יִקְרָא־לָהּ *Et hoc est, quo vocabunt ipsam* (Hierosolymam:) *Iehova justitia nostra.* Ubi quidem affixum fœmineum לָהּ occurrit, quod ad Jerusalemum refertur, sed eodem prorsus sensu: non enim urbs ipsa eo nomine appellanda foret; sed vel *symboli* loco hoc de eâ usurpandum erat, Messiam, de quo proximè isto loco actum, esse Jehovam justitiam nostram; ut Ezech. cap. 48: v. 35. *Iehova ibi*, ut urbs vel Ecclesia illa à Messia fuerit denominanda: hæc enim est veri Israëlis & Hierosolymæ professio & gloriatio, gloriari in Jehova justitia sua. Vel etiam ita reddenda hæc sententia; ejus, qui urbem istam vocabit, nomen fore, Jehova justitia nostra. *Et hic, qui vocabit eam: Iehova justitia nostra.* ut de solo Messia hæc dicantur: cui tam apertè hic titulus tribuitur Jer. 23: 5, 6. cum quo hic locus per omnia similis est.

IV. Ita etiam appellatur *Elohim*. Psal. 45: 7. *Solium tuum, ô Deus, in sæculum* & v. 8. *propterea unxit te*, אֱלֹהִים *ô Deus, Deus tuus.* ubi προσφώνησις est ad Regem Messiam; universus enim ille Psalmus ad eum dirigitur. vide v. 2, 3, 4, 5, 6, 9, 18. vel Judæis testibus. Item *Deus* אלהים dicitur *egressus coram populo suo*, & *à facie Dei cœli dicunt stillasse*. rursus. *pluviam liberalem agitas, ô Deus. Currus Dei sunt myriades. ascendisti in altum. Benedictus sit Dominus. Omnipotens est salus nostra.* Psal. 68: 8, 9, 10, 19, 20. *Deus in medio deorum judicat.* Psal. 82: 1. אֵל גִּבּוֹר Esai. 9: 5. *Reliquum Iacobi convertetur ad* Deum *victorem.* Esai. 10: 21. *Adonai. Dominus ad dextram tuam deflixit in die iræ suæ reges.* Psal. 110: 5. *Dominus dat dictum.* Psal. 68: 12. *Vidi Dominum sedentem in throno celso.* Esai. 6: 1. *Dominus ille. Et derepente veniet ad templum suum Dominus ille.* Mal. 3: 1. *Coram Domino terrere, ô Terra, coram Deo Iacobi.* Psal. 114: 7. Dominus *Davidis.* Psal. 110: 1. conf. Matth. 22: 43. suntque hæc præcipua Messiæ elogia, quod sit Deus Israëlis, Deus Zebaoth, Jehova &c. quæ toto Vet. T. occurrunt.

V. Atque in N. T. *Deus* appellatur; tum subjectivè. *Sermo erat* Deus. *in N. T.*

Joh.1:1.Conf.Ioh.4:24.Hebr.11:10.*Deus Ecclesiam proprio sanguine acquisivit*.Act.20:28.*Deus manifestatus est in carne*.1.Tim.3:16.*Et dixit*(Thomas) *Domine mi*, & Deus *mi*. Joh.20:28. quo in loco non Thomas admirabundus exclamat, & rei quasi novitate perculsus parum sancto ritu Deum Patrem appellat, quod parum piè Apostolo adversarii affingunt; sed manifesto Jesum, in cujus amplexus ruebat, compellat, atque his ipsis verbis fidei suæ confessionem edit, ut ex v. seq. ex Christi verbis patet: tum attributivè. Rom.9:5.*Ex quibus est Christus,quod ad carnem attinet, qui est supra omnes* Deus *benedictus in sæcula*. Ubi non est apostrophe ad Patrem,sed δοξολογία ista ad Christum omnino pertinet: quod præcedentia arguunt, & limitatio ibi facta, quod sit ex patribus τὸ κατὰ σάρκα, cui mox subjicitur, ὅς ἐστὶ &c. eum nempe nihilominus pariter esse Deum. Eodem modo ut Rom. 1:3, 4. *Qui extitit ex semine* Davidis *secundum carnem*; *qui definitus est Filius* Dei *in potentia secundum Spiritum sanctitatis*. Ita *Deus* & *Servator* dicitur. Tit.2:13. *Dominus* & *Servator*. 2.Pet. 1:1, 11. & 2:20. & 3:2. item Jud. v. 4. *Verus* Deus & *vita æterna*. 1.Joh. 5:20. conf. Joh. 17:3. *Hæc est vita æterna, ut te cognoscant solum verum* Deum & *quem misisti Iesum Christum*. Dominus. Psal. 110:1. conf. Matth. 22:43, 44. Κύριος. Luc. 1:16, 17. Ubi angelus de Johanne Baptista: *Et multos filiorum Israel convertet ad* Dominum *Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ*. Cum Baptista ante Christum præcesserit, & ad Christum converterit Filios Israël. & 2:11. *Hodie vobis natus est* Servator, *qui est Christus*, Dominus. cui respondet nomen Jehova. *In deserto vacuam facite viam Iehovæ*. Esai.40:3. *Mitto vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Iehovæ magnus ille & terribilis*. Mal.4:5. *Dominus dominantium*. Apoc.1":14, & 19:16. *Dominus gloriæ*. 1. Cor. 2:8. cui respondet *Rex gloriæ*, cujus nomen est Jehova. Psal.24:7, 8, 9, 10.

VI. Quo etiam pertinet, quod ipsi *forma* Dei adscribitur. *Qui quum esset in forma* Dei, *non raptum duxit esse instar* Dei. Phil. 2:6. quod Sociniani tenuiter, ut solent, de gloria miraculorum explicant, quam videlicet in passione Christus deposuerit: cum ipso tamen exinanitionis suæ tempore, quo formam Dei quasi deposuit, ac humilitatis velo majestatem obtexit,maximè miraculis claruerit;ut hæc longe aliud dicant: neque enim miraculorum potestas, qua & alii pollebant, *forma* Dei vel μορφὴ θεοῦ appellari meretur; sed eodem modo hic forma Dei dicitur, ut mox *forma servi*, quam deinceps Christum assumsisse Apostolus docet: quo ipso sup-

ponit,

ponit, eum jam ante extitisse, atque aliam formam, Dei nempe formam, habuisse, atque Deum fuisse. Hæc enim illa in Christo fuit exinanitio; cum creaturæ, ita à Deo conditæ, exinanitio non sit, vel hominis, vel servi formam assumere. Hic autem scopus Apostoli est ostendere, quo se demiserit Christus, & ex quo fastigio descenderit; eum nempe, dissimulatâ majestate sua, in contemtissimi hominis atque servi formâ sese mundo ostendisse, cum antea in forma Dei existeret, inque divino isto decore & fulgore in terris potuisset apparere, & palam fateri Deum; quod alii, verbi gr. Antichristus, qui sacrilego ausu potestatem divinæ æmulam sibi vendicavit, non sine raptu, ac injuria, atque horrenda in Deum contumelia facere potuerunt. Sed & forma illa Dei de *æqualitate* ac paritate cum Deo eodem commate explicatur, quod de non Deo sine sacrilegio dici non potest; cum Deus sanctè affirmet, se *solum esse Deum fortem, & neminem sibi esse parem*. Esai. 46: 9. & 2. Sam. 7:22. Dicere autem, Christum Deo æqualem esse ex participatione, & propter dona quædam eximia ac divina, est in re sanctissimâ ludere, ac perinde est, ac si eum inæqualitate ipsa Deo æqualem dicas, & cum longe inferior sit, tamen ei esse parem.

VII. Neque minoris emphasis est, quod Col. 2: 9. *Omnis plenitudo Deitatis in Christo corporaliter inhabitare* dicitur. Quem locum pari arte emasculant adversarii, dum hunc ejus sensum reddunt, quicquid ad verum Dei cultum requiritur, plenissime & sine ullis umbris ac nebulis, in sanctissima Christi doctrinâ reperiri. Quæ meræ præstigiæ sunt, per *Deitatem* divinum cultum, per *Christum* Christi doctrinam intelligere, ac similiter reliquarum vocum vim frangere; cum non de doctrina Christi, sed de persona ejus agi, sequens versus manifestò ostendat: *Et in eo estis completi, qui est caput* &c.

VIII. Huc faciunt etiam loca, quæ docent, Filium per omnia & in omnibus æqualem adeoque ὁμοούσιον esse Patri. *Judæi quærebant interficere Iesum quod* Patrem *proprium diceret* Deum, *æqualem se faciens* Deo. Ioh. 5:18. P*ater meus, qui dedit mihi, major omnibus est: & nemo potest rapere ex manu* Patris *mei. Ego &* Pater *unum sumus*. Ioh. 10: 29, 30. *Creditis in* Deum, *etiam in me creditis*. Ioh. 14:1. *Si cognovissetis me, etiam* Patrem *cognovissetis; & à modò cognovistis eum & vidistis eum*. v. 7. *Qui videt me, videt* Patrem*: & quomodo tu dicis: ostende nobis* Patrem? v. 9. *Non credis quod ego in* Patre, *&* Pater *in me sit? verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor:* Pater *verò, qui in me manet, ipse facit opera*. v. 10. *Omnia quæ habet* Pater, *mea sunt*. c. 16: 15. *Et mea omnia tua sunt,*

& tua mea, & glorificatus sum in eis. c. 17: 10. *Tres sunt qui testantur in cœlo,* Pater, *Sermo & Spiritus S.; & hi tres unum sunt.* 1. Ioh. 5: 7.

II. Ex divinis attributis. IX. Ad secundam argumentorum classem pertinent *attributa divina,* quæ Filio tribuuntur: qualia sunt, *spiritualis ac simplicissima essentia,* ejusque *immutabilitas. Illa peribunt, & tu permanebis. Illa mutabuntur, sed tu idem es.* Psal. 102: 27, 28. confer Hebr. 1: 12. σὺ ὁ αὐτὸς εἶ. *Per Spiritum æternum Christus se ipsum obtulit immaculatum* Deo. Hebr. 9: 14. *Qui definitè notatus est Filius Dei in potentià, secundum Spiritum sanctitatis.* Rom. 1:4. Quem locum perperam accipias de *Spiritu sanctificationis,* per quem Christus videlicet sanctificatus, atque inunctus, atque isto demum pacto Dei Filius fuerit. Longe enim alia ratione est Dei Filius, uti supra ostensum. Nec quod à Spiritu sacratus & in mundum editus fuerit: opponitur enim hic manifestò Spiritus sanctitatis nativitati ejus ex semine Davidis; in quo tamen miraculoso ortu magna pars sanctificationis hujus consisteret, utpote præcipuo Spiritus hujus opere: sed Filius Dei declaratus dicitur secundum divinam suam naturam, quæ hic πνεῦμα ἁγιωσύνης *Spiritus sanctitatis* appellatur, sæpiusque isto vocabulo venit. ut Christus cognoscens *Spiritu suo eos ita ratiocinari apud se.* Marc. 2: 8. *Christus justificatus est in* Spiritu. 1. Tim. 3: 16. *Vivificatus est in* Spiritu. *In quo abiens iis spiritibus qui in carcere sunt prædicavit.* 1. Pet. 3: 19. atque hoc in loco præsertim sine articulo occurrit; & adeo distinctè τὸ κατὰ σάρκα & τὸ κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης consideratur, atque ea in Christo distinguuntur, & ex æquo sibi mutuo opponuntur.

qualia sunt divinus ejus Spiritus.

Æternitas. X. *Æternitas. Hodie genui te.* Psal. 2: 7. *Iehova habuit me initium viæ suæ ante molitiones suas à tunc.* Prov. 8: 22. *In principio erat sermo.* Joh. 1: 1. *Nec initium dierum nec finem vitæ habens.* Hebr. 7: 3. Factus sacerdos κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου *secundum potentiam vitæ indissolubilis.* v. 16. & propterea dicitur *manere in æternum.* v. 24. & se *obtulisse Spiritu æterno.* c. 9: 14. *Iesus Christus heri & hodie idem est, & in sæcula* c. 13: 8. *Egressiones ejus ab ante sunt, à diebus sæculi.* Mich. 5: 1. Est *principium & finis, qui est, qui erat, & qui venit.* Apoc. 1: 8. & 11: 17. qui *est ante omnia.* Col. 1: 17. *Pater æternitatis.* Esai. 9: 5. Et Christus de se ipso Joh. 8: 58. *Priusquam Abrahamus existeret ego sum.* Quod non nisi de divina ejus natura intelligi potest. Meræ enim sunt tenebræ quas hic spargunt adversarii, dum explicant, priusquam Abraham fiat, scil. Abraham, h. e. Pater multarum gentium, ego eram, vel sum, Messias: quæ non simplex & nativa, sed, quales pleræque adversariorum, ex ingenio im-

improbe efficta explicatio eſt, nec ad præſentem locum quicquam faciens: agebatur enim an Chriſtus verè potuerit dicere, Abrahamum diem ſuum vidiſſe; quod Judæi, in iſta ætate, de Chriſto negabant; Chriſtus autem affirmabat: ut de exiſtentia Chriſti jam ante Abrahamum actum fuerit. Neque etiam de Chriſto quærebatur qualis vel quis eſſet, ſed quando fuiſſet: nec de futuro, ſed de præterito tempore tota erat diſputatio.

XI. *Immenſitas* ſeu *Omnipræſentia. Sermo erat apud Deum.* Joh. 1: 1. *In mundo erat lux, & mundus per eam factus eſt.* v. 10. *Talis nos decebat Pontifex, altior cœlis factus.* Hebr. 7: 26. *Quis aſcendit cœlum & deſcendit? quis collegit ventum in ſinum ſuum? quis conſtrinxit aquas in toga? quis conſtituit fines terræ? quid nomen ejus, & quid nomen Filii ejus, ut id noris?* Prov. 30: 4. *Quis menſus eſt pugillo ſuo aquas? & cœlum ſpithama aptavit? & menſuravit trientali pulverem terræ? & appendit in libellà montes & colles in bilance?* Eſai. 40: 12. *Cœlum eſt thronus meus, & terra ſcabellum pedum meorum: quæ eſt domus quam ædificabitis mihi? & quis locus requies mea?* c. 66: 1. *Ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſæculi.* Matth. 28: 20. *Vos ex iis, quæ infra ſunt, eſtis: ego ex iis, quæ ſupra ſunt, ſum. vos ex hoc mundo eſtis: ego non ſum ex hoc mundo.* Joh. 8: 23. vide & Eph. 4: 9, 10. *Quod aſcendit, quid eſt, niſi quod & deſcendit? qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſupra omnes cœlos, ut impleret omnia.* Joh. 3: 13. *Nullus enim aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit è cœlo, nimirum Filius hominis qui eſt in cœlo.* Ubi, quamvis in hunc mundum deſcenderit, tamen in cœlo eſſe Chriſtus dicitur: quod, pro more, tenui ſenſu explicant adverſarii per *cœleſtia cogitare.* Sed quid *deſcendere de cœlo*, quod hoc verſu itidem de Chriſto dicitur, an contrarium forte ſignificabit? Clarum autem eſt, *aſcendere* in cœlum, *deſcendere* è cœlo, de perſona Chriſti in Scripturis ſolum dici, & tum de ejus in terram adventu, tum de locali ejus in cœlos adſcenſione debere intelligi. Eph. 4: 9. unde Socinus maluit reddere, quí *erat* in cœlo, quod iterum ſuo ſenſu intelligit; cum tamen in textu ſit, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ, ut cap. 1: 18. ὁ ὢν, *qui eſt in ſinu Patris.*

Omnipræſentia.

XII. *Sapientia* & *omniſcientia.* Unde ipſa Sapientia dicitur. Prov. 8: & 9. *Juſtificatur ſapientia à Filiis ſuis.* Matth. 11: 19. *Propterea Sapientia Dei dicit: mitto vos Prophetas & Apoſtolos.* Luc. 11: 49. coll. Matth. 23: 34. *Ego ad vos mitto*, inquit Chriſtus, *Prophetas & ſapientes. Vocatis* Chriſtus *eſt Dei ſapientia.* 1. Cor. 1: 24. *Super quo*, ut capite & fonte, *eſt ſpiritus ſapientiæ & prudentiæ; qui non ſecundum viſum oculorum judicat; qui*

Omniſcientia.

odoratur timorem Domini. Esai. 11: 2, 3. Qui *cognoscit Patrem.* Matth. 11:27. & *cogitationes hominum.* Matth. 9: 4. & Joh. 2: 24, 25. qui *novit omnia.* Joh. 21: 17. qui *vidit, quæ testatur.* Ioh. 3: 11, 32. qui *videt quæ Pater facit.* Ioh. 5: 19, 20. *Coram cujus oculis nihil est occultum.* Hebr. 4: 13. qui denique *scrutari renes & corda dicitur.* Apoc. 2: 23. qui ipsius Dei character est. 1. Reg. 8: 39. Jer. 17: 9, 10. unde Prophetæ, quamvis, à Spiritu Dei admoniti, cogitationes atque intima cordium aliquando intellexerint, nunquam tamen ea scrutari ac perrimari dicti sunt.

Sanctitas. XIII. *Sanctitatis* divinæ perfectio. *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Jehovah* Deus *exercituum.* Esai. 6: 3. confer. Joh. 12: 41. *Hæc dixit Esaias cum videret gloriam ejus, & loquutus est de ipso. Septimanæ septuaginta decisæ sunt -- ad ungendum sanctum sanctorum.* Dan. 9: 24. *Pater eum sanctificavit & misit in mundum.* Joh. 10: 36. *Definitus est Filius Dei in potentia secundum* Spiritum *sanctitatis.* Rom. 1: 4. *Qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes.* Hebr. 2: 11. *Et erit* Jehova *in sanctuarium.* Esai. 8: 14.

Omnipotentia. XIV. Denique *potentia. Facit omnia similiter ac Pater quæ videt Patrem facientem*; & ut Pater *ita Filius vivificat quos vult.* Joh. 5: 19, 20, 21. *Potest sibi subjicere omnia.* Phil. 3: 21. *Fert omnia verbo potentiæ suæ.* Hebr. 1: 3. & παντοκράτωρ *omnipotens ille* dicitur. Apoc. 1: 8. *Vitam æternam do eis, & non rapiet quis eas ex manu mea. Pater & ego unum sumus.* Joh. 10: 28. Quo referenda est ἐξουσία, *potestas,* quam Christus habet *in cœlo & in terrà.* Matth. 28: 18. *Dignus est agnus mactatus ut accipiat potentiam.* Apoc. 5: 12. *Quiescet super ipso Spiritus consilii & roboris.* Esai. 11: 2.

XV. Imperceptibilia autem & pugnantia loquuntur adversarii, cum potestatem hanc in Christo independentem faciunt in exercitio, & tamen à Patre donatam, atque sic rursus dependentem. Potestatem enim independentem solus Deus tanquam proprium decus suum possidet, neque eam non-Deo largitur: similiter Christus non ut vicarius ac legatus Dei, sed ut Deus ipse & verus *peculii* sui Dominus omnem potestatem in populum suum exercet. Tit. 2: 14. *Purgavit sibi populum peculiarem.* Psal. 2: 8. D*abo gentes hæreditatem tuam.* Nec dependentiam, sed unitatem cum Patre habet, eamque non voluntatis solum, sed & potentiæ, ut ista loca disertè tradunt, & maximè essentiæ, quæ cæteri consensus causa est: cum alioqui quicquid creatum, & à Deo diversum est, deficere atque aliud velle possit. Qualis naturæ unitas etiam Joh. 17: 21. *Ut omnes unum sint, quem* ad-

admodum tu, Pater, in me, & ego in te: ut & ipsi in nobis unum sint, intelligi debet: ubi Patrem rogat Christus, ut sicuti una est natura Patris & Filii, illius unitatis atque mysticæ communionis, quatenus nimirum id fas est, etiam fideles in hâc vitâ participes evadant; quod etiam impletur, quando Pater & Filius spirituali modo in iis inhabitant. Tenue enim nimis est unitatem illam de animorum mutuo consensu & concordiâ intelligere; quo sensu Christus exauditus non fuisset, cum innumeræ adhuc vigeant contentiones, atque hoc perpetuum Ecclesię in terris fatum sit.

XVI. Nec potestati huic adversatur, quod sceptrum veluti positurus, atque regnum Patri traditurus dicatur. *Deinde erit finis cum tradiderit regnum* Deo *& Patri.* 1. Cor. 15: 24. Hoc enim non faciet nisi regno pacato, & debellatis extinctisque hostibus, cum Ecclesiam suam triumphali veluti in curru cœlo invehet, atque victricem Patri sistet; quæ non minuendæ, sed extollendæ ejus potentiæ faciunt. Neque hic regni ejus finis, sed beatioris status auspicium erit. Sic enim non incongruè per *regnum* Ecclesia Catholica toto orbe ex mediis hostibus collecta & redempta intelligitur: quam Christus P*atri tradet*, h.e. cœlo ovantem inferet, & ad Patrem suum adducet. Conf. Eph. 5: 27. *Ut sisteret eam sibi gloriosam, Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut quicquam talium, sed ut sit sancta & sine vitio.*

conf. 82 [illegible] 2c

XVII. Sequuntur *tertio opera divina*, quæ Filio tribuuntur, cum *naturæ*, tum *gratiæ*: ut *creatio*. *In verbo Domini cœli facti sunt* Psal. 33: 6. *Quum firmaret cœlos, ibi ego eram, quum delinearet circulum super facie abyssi; quum firmaret ætherem sursum; quum invalescerent fontes abyssi; quum poneret mari modum & delinearet fundamenta terræ; & eram apud ipsum* ἐγκόλπιος *in sinu, & eram deliciæ quotidie, ludens coram ipso omni tempore, ludens in frugifera terræ ipsius, & deliciæ meæ cum filiis hominis.* Prov. 8: 27-31. *Dic oppidis Judæ; ecce* Deus *vester! ecce* Dominus *Iehovah cum fortitudine veniet — ut Pastor gregem suum pascet --- quis mensus est pugillo suo aquas? & cœlum spithamâ aptavit? & mensuravit trientali pulverem terræ? & appendit in libella montes & colles in bilance?* Esai. 40: 9-12. *Iubilemus* Domino; *clangamus* Petr*æ salutis nostræ --- in cujus manu sunt pervestigationes terræ, & altissima montium ipsius sunt. cujus est mare & ipse fecit illud, & cujus manus aridam formarunt --- ingeniculemus coram* Domino *factore nostro, nam ipse est* Deus *noster, & nos populus pastus ejus & oves manus ejus.* Psal. 95: 1-7. vid. & Ioh. 1: 3.

III. Ex divinis operibus: qualia sunt, creatio rerum &c.

Col. 1: 16, 17. & mundi creati *conservatio* ac *gubernatio. Pater meus huc usque operatur: & ego operor.* Joh. 5: 17. *Et omnia in ipso συνέστηκε subsistunt,* Col. 1: 17. *Fert omnia verbo potentiæ suæ.* Hebr. 1: 3.

Joh. 1: 3. XVIII. Frustra autem laborant adversarii primarium illum locum Johannis c. 1: 3. *Omnia per hunc facta sunt, & absque eo factum est nihil quod factum sit*, nobis eripere, atque perverse eum de creatione secundâ, & mundo per Euangelium renovato, interpretantur. Egerat enim Euangelista de æternâ Filii apud Patrem præsentia, antequam quicquam fieret vel existeret. Hinc in principio rerum, & ante mundi ortum ipsum introducit, & disertè *omnia* per ipsum facta testatur; & postea demum de primo Euangelii præconio, & Christi in carne apparitione agit, quando in mundum à se factum descendit; *qui* tamen *non agnovit ipsum*, v. 10. quod quidem nullo modo de mundo à Christo renovato accipi potest.

Col. 1: 16. XIX. Gemellus prorsus huic locus est Col. 1: 16. ubi *per Christum condita dicuntur omnia, quæ in cœlis sunt, & quæ in terris, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominationes* &c. quæ verba illustriora sunt, quam ut corruptorem stilum admittant; nisi etiam novam creationem in cœlis atque angelorum reformationem somnient, quod aliquando audent, & post Christi ascensionem mutatas Angelorum in cœlo dignitates hariolantur, ut nunc Christo subjecti sint, qui antea solius Patris imperio suberant; ne Smalcii commentum addam, dæmones qnoque ipsos per Christum factos esse novam creaturam. Hæc nempe sunt acuta illa & felicia hominum istorum interpretamenta. Agit Apostolus autem ibi de πάσῃ κτίσει, v. 15. quo nomine ipsa Angelorum substantia, quæ etiam inter res conditas est, continetur. Quanquam vel ipsa hæc secunda mundi creatio, quam hic perpetuo oggerunt adversarii, satis illustre divinitatis Christi argumentum sit; cum illa creaturæ alicujus opus & gloria esse non possit; nisi, pro more suo, rursus jejunè nimis hæc omnia

Hebr. 1: 3. capiant. Quale est, dum ad Hebr. 1: 3. ubi Christus *omnia verbo suo potente*, tum jussionis, tum intercessionis suæ, *sustinere* dicitur, electorum conservationem, non per verbum potentiæ, sed per verbum Euangelii & promissa vitæ æternæ (quæ tamen & alius quispiam promulgare potuisset) intelligunt. Hæc videlicet est potens illa conservatio, quam Apostolus appellat, quæ sæpe irrita & sine fructu esse possit, cum in externâ operâ & ministerio solum consistat.

XX. Atque hæc jam altera ipsorum exceptio est: Christum in utraque creatione, & primâ & secundâ, ac toto salutis nostræ negotio, instrumenti solum

ſolum vicem ſuſtinere, ideoque dici *per ipſum* omnia condita. *Omnia* δι' ἀυτȣ̃ *per ipſum,* Καὶ εἰς ἀυτὸν *& ad ipſum condita ſunt.* Col.1:16. Non evincit autem hoc particula *per*, non magis quam cum de Patre ipſo uſurpatur. *Ex ipſo* Καὶ δι' ἀυτȣ̃ *& per ipſum & ad ipſum ſunt omnia.* Rom.11: 36. Conf. Hebr.2:10.1. Cor.8:6. Gal. 1: 1. ubi διὰ de cauſa principali immediata accipitur: ut & particula בְּ Num. 36: 2. Pſal. 18: 30. 60: 14. Eſai. 26: 13. Tùm in textu etiam eſt ἐν ἀυτῷ, ſimiliter ut Act. 17: 28. ἐν ἀυτῷ *in eo, vivimus, & movemur, & ſumus.* Ac talia etiam de Chriſto in opere creationis prædicantur, quæ inſtrumento non conveniunt; appellatur enim *ſapientia* Patris, nec aliter in eo opere interveniſſe dicitur, Prov.8.& dicitur *finis* creationis, *propter quem omnia* ſint. Col.1:16. quæ de inſtrumento mero dici non poſſunt. Similiter quæ in ſecunda creatione ipſi attribuuntur, longe auguſtiora ſunt, veluti cum *princeps* & *cauſa* ſalutis appellatur, & ſummum illud nomen eſſe dicitur, in quo ſolo ſalutem ſperare liceat. *Et conſummatus factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ.* Hebr. 5: 9. *Hunc principem & Salvatorem exaltavit Deus dextra ſua.* Act. 5: 31. *Decebat ipſum, multis Filiis in gloriam introductis, principem ſalutis ipſorum per paſſiones conſummare.* Hebr. 2: 10. Denique ne quidem inſtrumento in hiſce ſemper locus eſt; nec in primâ creatione, veluti primæ rerum materiæ, angeli aut animæ rationalis; nec in ſecundâ, veluti in effuſione S. Spir. in fideles: quæ nihilominus Chriſto tribuuntur: ut ſublimius quid de ipſo in patratione divinorum operum cogitare neceſſe ſit.

XXI. Similiter *opus gratiæ* & *redemtionis* ipſi adſcribitur. *Qui crearunt te, habent te in matrimonio: Jehova Deus exercituum nomen ejus* Redemtionis &c.
eſt: & vindex tuus ſanctus Iſraëlis, Deus totius terræ vocabitur. Eſai. 54: 5. *Ego pro iis rogo; non pro mundo rogo, ſed pro iis quos dediſti mihi. Et mea omnia tua ſunt, & tua mea, & glorificatus ſum in eis.* Joh. 17: 9, 10. Omneſque ejus partes: *Sponſio. In tantum melioris Teſtamenti extitit Sponſor Jeſus.* Hebr. 7: 22. *Electio. Angeli colligent electos ejus ex quatuor ventis.* Matth. 24: 31. *Deus elegit nos in ipſo.* Eph. 1: 4. *Ego novi quos elegi.* Joh. 13: 18. *Benedictio. Non dimittam niſi benedicas mihi.* Gen. 32: 26. *Sanctificatio. In qua voluntate ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Chriſti ſemel factam.* Hebr. 10: 10. *Juſtificatio. In cognitione ſui juſtificabit juſtus ſervus meus multos.* Eſai. 53: 11. *Peccatorum remiſſio. Filius hominis in terra poteſtatem habet remittendi peccata.* Matth. 9: 6.

XXII. Quo pertinent *miracula* ipſius. Matth.8:2,3,8,13. Marc. 5: 30. Matth.15:28. quorum patrandorum poteſtatem aliis quoque conceſſit. Matth.10:8. Marc. 6:7.& 16:17,18. præſertim quæ circa ſe ipſum patravit, pręcipue in corporis ſui reſuſcitatione.*Solvite templum hoc,& intra tres dies excitabo illud.*Joh.2:19.& 10:18.*Poteſtatem habeo ponendi animam,& poteſtatem habeo recipiendi eam.* Quæ dumSociniani non propriè ab ipſo,cum mera creatura eſſet, patrata eſſe aſſerere audent,apertè Judaiſant. Et tandem quæcunque deinceps circa Eccleſiam ſuam egit; in qua palam vitæ æternæ verba prolocutus eſt, fata ejus ad ultima uſque tempora diſertiſſimis oraculis expoſuit, Spir. S. effudit, Miniſtros inſtituit, Sacramenta dedit; fideles potenter vocat, convertit, ab omni labe & exitio cuſtodit, mortuos denique vivificabit, & vitâ ac gloriâ in æternum beabit & coronabit.

IV. *Ex honore divino.* XXIII. Tandem argumentamur *ab honore & cultu*, qui Chriſto attribuitur. Summa enim majeſtas & gloria à Patre ipſi collata legitur. *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu ejus.* Joh. 3:35. P*ater diligit Filium, & omnia monſtrat ipſi quæ ipſe facit.* c. 5: 20. *Neque Pater judicat quenquam, ſed judicium omne, vel totum,dedit Filio.* v. 22. *Ut omnes honorent Filium, quemadmodum honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui eum miſit.* v. 23. *Ego non quæro gloriam meam. Eſt, qui quærit & judicat.* c. 8: 50. *Si illos dixit Deos,ad quos verbum Dei factum eſt; & non poteſt ſolvi Scriptura; quem* P*ater ſanctificavit & miſit in mundum, vos dicitis, blaſphemas: quia dixi, Filius Dei ſum?* c.10: 35, 36. P*ater, glorifica nomen tuum. Venit vox è cœlo: & glorificavi & denuo glorificabo.*c.12:28. *Ille*(Spiritus) *me glorificabit.*c.16. 14.*Glorifica Filium tuum, ut & Filius te glorificet.* c. 17: 1. *Et nunc glorifica me tu,* P*ater, apud te, gloria, quam habebam, antequam mundus eſſet, apud te.* v. 5. *Quamobrem & Deus ipſum ſuperexaltavit, & in gratiâ donavit ei nomen, quod ſupra omne nomen eſt: ut in nomine Jeſu omne genu ſe flectat, & omnis lingua profiteatur, quòd Dominus ſit Ieſus Chriſtus, ad gloriam Dei* Patris. Phil. 2: 9, 10, 11. unde & *Dominus & Rex gloriæ* appellatur. 1.Cor.2:8. Pſal. 24:7-10. Atque adeo inter *creaturas* adorant eum ipſi Angeli, & principes populi. *Tanto major factus Angelis, quanto excellentius præ illis hæreditavit nomen. Quum autem rurſus introducit primogenitum in orbem habitabilem,dicit: & adorent eum omnes Angeli Dei.* Hebr. 1: 4, 6. *Eſt in dextra Dei,* ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων, καὶ ἐξουσιῶν, καὶ δυνάμεων. 1. Pet.3: 22. Joh.10:35,36. *Servite Domino in timore. Exoſculamini Filium.* Pſal. 2: 11, 12. *Ego dixeram vos eſtis Dii. Sed ut homo*

mo-

moriemini. Surge, Deus, judica terram. Nam tu hæreditatem cernes in omnibus gentibus. Psal. 82: 6, 7, 8. atque universa in cœlo & terra *Ecclesiâ* ipsi preces, laudes, omnemque cultum offert. *Dignus est agnus ut accipiat potentiam, & vires, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Et omnis creatura, audivi dicentes, sedenti in throno & agno, benedictio, & honor, & gloria; & ceciderunt illi viginti quatuor Presbyteri, & adorarunt viventem in sæcula sæculorum.* Apoc. 5: 12, 13, 14. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis.* c. 22: 21. *Ut omnes honorent Filium.* Joh. 5: 23. *Adorant* eum Apostoli Luc. 24: 52. Stephanus Act. 7: 59. *Cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco.* 1. Cor. 1: 2. Saulus habebat potestatem vinciendi *omnes qui invocabant nomen Christi.* Act. 9: 14. *Persequere pacem cum illis qui invocant Dominum ex puro corde.* 2.Tim.2:22. *Gratia vobis ab eo qui est, & erat, & venit: & à septem spiritibus, & à Jesu Christo, teste illo fideli.* Apoc.1:4,5. *Gratia Domini Jesu Christi, & amor Dei, & communio Spiritus S. sit cum omnibus vobis.* 2. Cor. 13: 13. & singuli denique *fideles* in sacrum ipsius nomen baptisantur. Matth. 28: 19. & *domus ipsius* appellantur. Hebr.3: 6. Apoc. 21: 22. eorumque amor: *Qui diligit patrem aut matrem super me, non est me dignus.* Matth. 10: 37. *Si quis non diligit Dominum Jesum Christum, sit anathema.* 1. Cor. 16: 22. fides: *Omnis qui credit in eum, non perit, sed habet vitam æternam.* Joh. 3: 15, 16. *Quin lucem habetis, credite in lucem, ut Filii lucis fiatis.* c. 12: 36. *Creditis in eum, & in me creditis.* c. 14: 1. spes: *Erit radix Jessæ, & qui exsurgit, ut sit princeps gentium: in eum gentes sperabunt.* Rom. 15: 12. omnisque pius ac religiosus animæ affectus in Christum unicè dirigitur. Quali honore hominem ullum dignari nefas est, cum *maledictum* eum Propheta pronunciet, *qui fiduciam habet in homine.* Jer. 17: 5. Ubi frustra argutantur adversarii, in talem solum Prophetæ verba & diras competere, qui ita fidit in homine, ut recedat à Jehova, quod in iis qui in Christo confidunt, non habeat locum: cum hoc ipsum divinus vates addat; eum, qui in nudo homine confidit, qui fragilis *caro* est, qualis istis hominibus Christus ante sessionem ad dextram Patris erat, recedere à Jehova, quia Deus rivalem ferre non potest, *à Jehova autem recedit animus ejus*; sicut contra v. 7. benedictum pronunciat illum, *qui fiduciam habet in Jehova,* inque eo solo recumbit. *Ier. 17: 5.*

XXIV. Conjungitur hæc adoratio Filii cum adoratione Patris & Sp.S. in augustissimo illo Trisagio, Esai. 6. & Apoc. 4. *Sanctus, Sanctus &c.*

Quem

Quem hymnum Seraphicum Vetus Ecclesia, præsertim Constantinopolitana, veluti miraculo acceptum, ac ab angelis puerum in templo edoctum celebri in usu, ac summâ in veneratione habuit; atque sacro isto carmine individuæ Trinitatis fidem contra hæreticorum fraudes & perfidiam constantissimè professa est.

XXV. Atque in ejusdem fidei testimonium atque tesseram preces ac hymnos suos doxologiâ hac claudere soliti erant Veteres: *Gloria Patri, Filio, & Spiritui S.; sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.* Quam ab Arianis corruptam in hæc verba, *tibi Patri gloria, & honor, per Filium tuum unigenitum,* quo secundas tantum partes Filio tribuebant, Orthodoxi inviolatam servabant, & in cœtibus ac conventibus sacris ac conciliis, tanquam publicam Ecclesiæ vocem constanter ingeminabant.

XXVI. Est autem una & indivisa trium personarum adoratio, ut ex Matth. 28: 19. 2. Cor. 13: 13. similibusque locis apparet; neque supplicationem uni personæ factam ad aliam iterari necesse est; sed cum Patre, in suo mediatoris nomine, simul invocatur Filius, qui simul etiam exaudit. *Et quod petiveritis in nomine meo, hoc faciam: ut glorificetur Pater in Filio.* Joh. 14: 13. nec separatus est Sp. S. qui utriusque ineffabilis est communio. Atque adeo licet pleræque orationes ad Patrem dirigantur, non tamen cæteræ personæ excluduntur, sed potius includuntur, cum Pater adiri non possit sine Filio, & hi duo non sint sine spiritu suo, per quem nos ipsi quoque Filii Dei facti sumus in Filio. *Accepistis Spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba, Pater.* Rom. 8: 15.

Quem variè detorquent Sociniani.

XXVII. Fœdè autem hæc detorquent Sociniani, quique inter eos *invocantes* dicuntur. Non enim inter se conveniunt in maximo hoc Christianæ religionis capite, atque eo impietatis quidam inter eos processère, ut Christum ne adorandum quidem censeant; quales Franciscus Davidis, Christianus Francus, & alii: cæteri autem non meliori auspicio Salvatorem, ut ψιλὸν ἄνθρωπον, tamen summo honore coli atque invocari debere contendunt, quatenus nimirum ipse salvator atque mediator est; atque adeo præter unum naturâ Deum, qui in Vet. T. colebatur, nunc in N. T. etiam alium, qui natura non sit Deus, adorari debere docent; atque hoc vel maximum Christianæ fidei mysterium esse volunt, duos habere Deos, unum summum, qui est Pater, alium inferiorem, qui est Filius; qui quidem mera creatura est, & ante nativitatem ex Virgine ne quidem fuerit, sed à Patre, propter summa & divina planè in ipsum collata dona in istud cul-

culmen jam evectus ſit, ut diviſum cum Patre imperium & cultum obtineat.

XXVIII. Ita hi homines creaturæ apotheoſim moliri audent, & novum in cœlum ſebaſma ac numen invehunt, quod vetus fidelium Eccleſia ignoravit. Hoc enim manifeſtè fatentur: unde cum urgentur locis: *Audi Iſraël, Jehovah, Deus noſter*, eſt *unus*. Deut. 6: 4. *Et cecidi coram pedibus ejus ut adorarem eum: & dicit mihi, vide ne* feceris. *Conſervus tuus ſum. Deum adora.* Apoc. 19: 20. & 22: 9. improbè ſub cultu Moſaico hoc obtinuiſſe excipiunt, nunc vero, præter Jehovam, Deum Iſraëlis, novum Deum Eccleſiæ datum ac monſtratum eſſe, Chriſtum nempe Servatorem. Verum ſi Novi T. tempora non ſpectet lex iſta Moſis, de adorando ſolo Deo Iſraëlis, qui ſolus Jehova & verus Deus eſt, immerito legem illam repetit & urget Chriſtus, nec ad populum Chriſtianum pertinet verbum illud, Matth. 4: 10. *Dominum Deum tuum adorabis, & ei ſoli ſervies:* & non ſatis rectè Paulus creaturam non poſſe divino cultu affici docet. Eos enim *qui coluerunt & ſervierunt rei creatæ præter creatorem*, dicit *commutaſſe veritatem Dei cum mendacio.* Rom. 1: 25. & fruſtra idem confirmat, atque ad ultima Eccleſiæ tempora applicat Angelus, *volans in medio cœli, qui habebat Euangelium æternum, dicens voce magna: Timete Deum, & date ei gloriam, & adorate eum, qui fecit cœlum & terram.* Apoc. 14: 6, 7. & ſimiliter Apoc. 15: 1, 3. Imo ipſe Chriſtus, ſi verbum hoc mutaſſet atque honorem iſtum rapuiſſet, jam legem Moſis ſolviſſet, & tanquam Apoſtata à lege juſtè occiſus fuiſſet. Deut. 13: 5.

XXIX. Non obtinet autem duplex adoratio, *ſuperior* & *inferior*, quam introducunt, non magis quam Pontificiorum idololatrarum diſtinctio inter δουλείαν, ὑπερδουλείαν & λατρείαν: cum cultus religioſus ſit tantum unicus, nec ut Deus coli, & tali animi motu adiri poſſit, quem tamen habeas pro non Deo, quique non ſit niſi Deus metaphoricus & nuncupativus, & Dei tantum legatus: quo nomine etiam Muhammedani Prophetam ſuum in precibus atque hymnis ſuis cum Deo, quem adorant, conjungunt; ut hic Socinianorum cultus Turcicæ Muhammedis ſui venerationi non abſimilis ſit. *Duplex eorum adoratio.*

XXX. Atque ejuſdem commatis eſt eorum diſtinctio inter *adorationem*, quæ in pio ac maximè religioſo animi affectu ac ſubjectione conſiſtat, quam ſoli Deo Patri vendicant; & *invocationem*, quæ ſit minor quidam cultus, ac ſolum benignitatis atque opis alterius imploratio, quam *Diſtinctio inter adorationem & invocationem.*

Christo attribuunt, idque respectu eorum tantummodo, ad quæ largienda potestatem à Deo consecutus sit. Unde non ab omnibus promiscuè, sed in Ecclesiâ solum, atque à fidelibus invocari eum posse contendunt, idque in terris tantum; non enim æternum fore illum honorem, sed postea deposito regno exregem eum futurum: atque ita in privatum ordinem eum rursus redigunt, & in omnem æternitatem Deo pariter subjectum inter reliquos fideles, ordine solum primum, collocant. Quanquam alii hæc paulo aliter explicent. Sicut etiam ipsum non semper istum honorem habuisse statuunt, sed post exaltationem, ob potestatem mediatoriam, quam tum accepit, demum illum nactum esse; quo referunt dicta: *Quamobrem & Deus eum superexaltavit, & in gratia donavit ei nomen, quod supra omne nomen est.* Philip. 2: 9. *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.* Matth. 28: 18. & præsertim Joh. 16: 24. *Huc usque non petivistis quicquam in nomine meo: petite & accipietis; ut lætitia vestra sit completa*; ubi *petere in nomine Christi* explicant petere in potestate Christi, atque eâ unicè confisum.

XXXI. Verum Christo summus honor debetur, & summa adoratio. *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Hebr. 1: 6. *Ut concupiscat Rex pulchritudinem tuam. Nam ille est Dominus tuus. & adora ipsum.* Psal. 45: 12. & nulla parte inferior honore Patris, cum pari majestate præditus sit. *Et sedeo cum Patre meo in throno ejus.* Apoc. 3. 21. imo ipse Pater sine Filio ne adorari quidem possit. Neque post ascensionem in cœlum demum hunc honorem adeptus est, instar factitii alicujus numinis, quod, dum terras habitavit, cœli nondum honore mortales dignati sint: neque hoc loco illo Johannis evincitur: nam *nomen Christi* non de potestate, quam videlicet tum primum adepturus foret, sed de persona potestate ista prædita accipiendum est, ut Act. 3: 16. *Hunc quem videtis & novistis, firmavit nomen ejus,* h. e. ipse nominatus & invocatus auctor sanationis. Sic Matth. 28: 19. *Baptisantes eos in nomen Patris & Filii & Spiritus S.* & ita *in nomine Filii*, id est, intercedente invocationi nostræ persona Filii Dei, invocandus est Deus, semperque ita adoratus fuit. Neque enim hoc negat hoc in loco Christûs, dum dicit: *Huc usque nihil petivistis in nomine meo* &c. sed vel statum Ecclesiæ Veteris, quæ de longinquo stans per interventum sacerdotii carnalis Deum hactenus venerata fuerat, & in spe redemtoris futuri tantum adoraverat, cum Nova, quæ sine isto circuitu in fide Servatoris, quem jam præsentem conspexerat, Deum familiarius aditura foret, componit: Vel discipulorum nimium terrenos affectus castigat,

ſtigat, qui Chriſtum in corpore præſentem, & familiarius inter eos converſantem, nondum adeo precibus ambire, nec in ejus nomine Patrem rogare adſueverant; verum poſtea abſentem frequentiori cultu proſecuturi, & jam cœlo regnantem perpetuis precibus ſollicitaturi erant, atque in ipſius fide atque nomine ſummâ cum libertate omnia à Patre poſtulaturi & accepturi. Similis commatis eſt, quod Chriſtum, uti in tempore factum Deum, ita poſtea finito regimine è faſtigio iſto rurſus removendum docent; cum regnum ipſius æternum ſit futurum, atque victis hoſtibus & triumphato mundo tum verò è ſolio ſuo non deſcendet, ſed tum demum verè Rex ac Dominus futurus eſt, pacatumque reget Patriis virtutibus orbem. Luc. 1:33. *Et regnabit in domum Jacobi in ſæcula & regni ejus non erit finis.*

XXXII. Sed conſiderandum propius eſt, quod adorationis Chriſti, unicum fundamentum ſtatuunt poteſtatem ejus mediatoriam, & gloriam illam ſupremam, quam poſt exaltationem ſuam adeptus ſit. Phil. 2: 9. Matth. 28: 18. Unde nata inter ipſos etiam Orthodoxos quæſtio de causâ adorabilitatis Chriſti, an ea foret ſola ipſius Deitas, an vero etiam munus mediatorium. *Fundamentum adorationis eorum, poteſtas Chriſti mediatoria.*

XXXIII. Quanquam autem munus mediatorium numen atque majeſtatem veri Dei includat, atque ad nomen ac ἐξοχὴν ejus pertineat, neque meræ creaturæ ac non Deo attribui poſſit, non magis quam mundi hujus creatio, atque in res creatas ſupremum imperium; ut, qui mediator atque mundi redemtor eſt, etiam eo ipſo neceſſario ſit adorandus: tamen ratio formalis religioſi cultus, & fundamentum quare Chriſtus objectum fidei & ſpei noſtræ ſit, eſt hoc unicum, quod perſona divina ſit, atque verus Deus, nullo autem modo objectum ejus eſt natura humana.

XXXIV. Et Phil. 2: 9. *donatur* quidem Chriſto novus honor (quod verbum ἐχαρίσατο innuit) quem tanquam mercedem obedientiæ ſuæ à Patre acceperit; ſed ille in eo conſiſtit, quod, remoto humilitatis velo, nunc pleniſſimè in carne Chriſti ſe exerat divina majeſtas, atque in eâ palam ſe oſtendat, & tanquam in auguſtiſſimo templo adoretur. Sicut autem olim typicum templum non fuit adoratum una cum Deo in eo inhabitante, ita nunc quidem adoramus Filium Dei in carne, non vero τὸ λῆμμα quod aſſumſit, nec carnem in qua habitat. Et v. 10. ſimiliter ſummam & propriam mediatoris gloriam exprimit Apoſtolus per *nomen quod ſupra omne nomen eſt, quod in nomine Jeſu omne genu ſe flectit*: ſed illa majeſtas non realiter, ſed modaliter diſtincta eſt à majeſtate & gloria *Phil. 2: 9.*

 ab-

absolutè suprema & purè divina; adeoque non ita mediatoris est propria, ut dicat cultum quendam & honorem peculiarem, qui in re non sit idem cum cultu, qui Patri & Spiritui S. debetur; sed est idem ille cultus atque eadem gloria, quæ Christo ab æterno cum Patre & Sp. S. communis fuit, quæ hic non primum ipsi datur, sed post humilem in terris statum, laboribus omnibus peractis, de novo ipsi asseritur atque vindicatur.

Quod arreptum à Remonstrantibus.

XXXV. Nimis avidè autem Socinianorum hoc commentum arripuêre Remonstrantes, interque eos Episcopius, qui docet Filium non proponi ut objectum fidei cum Patre secundum essentiam divinam, quam cum Patre communem habeat, verum eo potius respectu, quatenus in carne manifestatus, per mortem ac passionem suam eam dignitatem acquisivit, ut in eum tanquam in unicum mediatorem inter Deum & homines æque credere debeamus, ac in Patrem, atque utrumque simili honore ac cultu prosequi. *Hæc est vita æterna; ut cognoscant te solum verum Deum & quem misisti Jesum Christum.* Joh. 17: 3. *Hæc scripta sunt, ut credatis quod Jesus sit Christus Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* c. 20: 31. conf. Phil. 2: 5-11. Ut Christum ex dignitate à Patre ipsi collata, etiam qua creatura atque homo est, ac remoto æternæ deitatis respectu, proprio cultu atque adoratione prosequendum esse statuant; imo vix de alia invocatione Christi loquantur, quam quæ ipsi ut mediatori h. e. juxta ipsos, etiam ut creaturæ glorificatæ convenit; atque adeo à cultu divino irrefragabile ad probandam æternam Filii Deitatem argumentum peti non posse judicent, Apol. c. 3. quippe qui non Christum solum, sed & angelos, sic volente Deo, sub V. T. adoratos statuant, quod tamen sub N. T. non licuerit.

XXXVI. Verum hæc omnia ex Socini lacunis hausta sunt, qui Christum similiter objectum fidei atque cultus nostri statuit, non quia unus cum Patre Deus sit, sed ut manifestatus est in carne. Atque ex ea hypothesi jam duplex divini cultus objectum exoritur, Deus Pater, & Christus ut mediator & homo; duplex dignitas, ex qua alicui cultus divinus debetur, una quæ Deo ut Deo naturâ convenit, alia quæ homini à Deo communicatur & donatur; pariterque duplex divinitas, quarum una Deo Patri naturâ competit, altera autem sub meritum cadit & per opus acquiri potest.

XXXVII. Concipi autem nequit, quomodo istam dignitatem Christo à Patre in tempore collatam dicant: hoc enim vel secundum divinam naturam ejus, vel secundum humanam intelligendum est. Non secundum illam

illam, nam hoc pacto iſtum honorem jam ab æterno poſſedit: neque etiam ſecundum humanam naturam, nam ſic juſſiſſet Deus ut coleremus τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα, Rom. 1: 25. quæ mera idololatria eſt.

XXXVIII. Multo minus paſſione atque obedientiâ ſuâ eam promeruit. Quo pacto enim talis dignitas in quæſtum venire queat, & quæ proportio inter opus creaturæ & talem remunerationem? certè Deo ſimilem eſſe raptus dici nequit. Et quomodo Chriſtus id promeruiſſe dici poteſt, quod ipſi jam ante ut Filio Dei & Deo naturâ competebat? niſi rurſus humanæ naturæ iſtud divini honoris faſtigium acquiſitum dicas: quod nihil aliud eſt, quam eam in idolum erigere. Et quid ſi non ad plenum obediviſſet Chriſtus (nam eum potuiſſe peccare, & in ipſo opere redemtionis deficere adverſarii ſtatuunt) anne tum Chriſto, ut inobedienti ſervo nullus honor divinus competiiſſet, qui tamen naturâ Deus erat? certè mediatoris præmio caruiſſet.

XXXIX. Verum Scriptura longè aliud adorationis Chriſti fundamentum ſtatuit, quam paſſionis atque obedientiæ ipſius meritum, nempè unitatem ejus cum Patre. *Neque enim Pater judicat quemquam, ſed judicium omne dedit Filio. ut omnes honorent Filium, quemadmodum honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui eum miſit. Amen, amen dico vobis, qui audit ſermonem meum & credit ei, qui miſit me, habet vitam æternam.* Joh. 5: 22, 23, 24. *Ego & Pater unum ſumus. ſuſtulerunt igitur rurſum lapides Judæi ut lapidarent eum.* c. 10: 30, 31. *Si non facio opera Patris mei, ne credatis mihi.* v. 37. unde cum Patre tanquam objectum cultus atque fidei noſtræ pariter conjungitur. *Creditis in Deum, & in me creditis.* Joh. 14: 1. *Hæc eſt vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum & quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* c. 17: 3. Et ne per mortem atque reſurrectionem ipſum dignitatem iſtam acquiſiviſſe exiſtimemus, jam ante mortem ac paſſionem ea ipſi attribuitur. Joh. 14: 1. *Qui credit in Filium, habet vitam æternam. qui autem non obedit Filio, non videbit vitam.* c. 3: 36. *Credo, Domine. ſuccurre incredulitati meæ.* Marc. 9: 24. *Reſpondens Simon Petrus dixit, tu es Chriſtus Filius Dei vivi.* Matth. 16: 16. *Cui angelorum unquam dixit: Tu es Filius meus? Quum autem rurſus introducit primogenitum in orbem habitabilem, dicit: & adorent eum omnes Angeli Dei.* Hebr. 1: 5, 6. Neque per anticipationem, ante mortem, Chriſto iſte honor exhiberi poterat, hoc videlicet nomine quod eum ſibi acquiſiturus foret: hoc enim contra rei naturam eſt, mercedem ex debito alicui perſolvere, antequam opus præſtitum ſit;

præsertim cum juxta adversariorum sententiam, Christus potuerit non-obedire, atque opus imperfectum deserere.

XL. Et quod præterea addunt, honorem istum Filio, qua diximus ratione, attributum eundem esse cum illo honore, quo honoramus Patrem, id vero intelligi non potest. Honor enim, qui Patri competit, talis est, ut nulli debeatur nisi qui naturâ verus & æternus Deus est, ut ipse Pater, quique adeo omniscius est, & renum atque cordium scrutator, & omnipotens, & omnipręsens; nam hæc convenire debent in eum, quem cum fiducia exauditionis invocaturi sumus. Talis autem non potest esse ille honor, quem adversarii Christo, ut mediatori atque homini, in tempore, tanquam præstitæ obedientiæ mercedem, tribuunt, nisi pariter, cum Ubiquitistis, divina attributa ipsi donata statuant. Quod quum non faciant, & tamen Christum ut hominem glorificatum summo honore colunt, revera non-Deum colunt, & *serviunt iis qui natura Deus non* sunt, Gal. 4: 8. adeoque nihil nisi idolum cerebri sui adorant.

XLI. Quod excipiunt, committi idololatriam, non cum aliquid præter Deum divino cultu afficimus, sed tum demum, cum ex proprio arbitrio & lubitu, atque ex præpostero & adultero animi motu, sine ullo Dei mandato, imo contra voluntatem ejus, huic vel illi rei divinitatem quandam affingimus, atque summo honore illam colimus; istud consistere nullo modo potest: nam mandatum istud Dei, quod fingunt, pro fundamento suo habere deberet, vel *solam Dei voluntatem & imperium*, vel *aliquam præterea creaturæ istius excellentiam & dignitatem.* Sed neutrum dici potest: cum, si sola Dei voluntas sufficeret, vel si talis in Deo voluntas esse posset, jam omne genus creaturæ, etiam inanimes, aurum, argentum puta, quin vel lutum ipsum, ex isto fundamento divino honore affici posset, si modo Deus juberet; qui istud etiam jubere posset: quod dictu infandum est, nec sine horrore intelligi potest, religiosis nempe precibus ambire & sacro cultu venerari creaturas, quæ, non dico divinæ, sed ne humanæ quidem rationis capaces sunt, & ne adorantem quidem audire aut intelligere possunt. Neque etiam tale mandatum Dei creaturæ ipsius excellentiâ niti potest, cum ad cultum religiosum fundandum non quælibet, sed summa excellentia requiratur, atque honor ille divina attributa præsupponat; quæ cum in creaturas cadere nequeant, neque eædem pro objecto adorationis à Deo poni possunt.

XLII. Voluntatem autem Dei verbo ejus expressam quod attinet, occurrit illa Jes. 42: 8. *Ego Jehova, hoc est, nomen meum, gloriam me-*

am

am alii non dabo, nec laudes meas ſculptilibus.

XLIII. Quod ajunt, honorem Dei non vulgari vel alienari, cum aliquem ex Dei præſcripto iſto honore afficimus; nam iſtud Dei ſolius cauſa fieri; & quia ipſe illum cultum jubet ac petit, atque per illum glorioſus eſſe vult, omnem tandem honorem in Deo ipſo terminari: iſtud verò rurſus eſt Sociniano commento evadere, atque eo tandem venire, ut ſolus Pater primario, directè & propriè adorandus ſtatuatur, Chriſtus vero ſolum indirectè & cum reſpectu ad Patrem: quæ indirecta & impropria invocatio, præterquam quod ſummo Chriſti honori deroget, quid rei ſit intelligi nequit, cum fundamentum invocationis unicè ſit infinita aliqua eſſentia & potentia, cui ſoli ea debetur, ut nulli minus principaliter, vel indirectè, vel ſimili aliquo extenuato ſenſu ea attribui poſſit: neque indirectè & minus principaliter, ſed directè & propriè Chriſtus in Scripturis invocatur, cum ab ipſo petimus, ut fidem nobis augeat, Sp. ſuum largiatur, regnum ſuum venire faciat, ſpiritum noſtrum ſuſcipiat &c.

XLIV. Cum autem Remonſtrantes ita luctentur contra adorationem Filii, ut & Spir. Sancti, ſicut infra oſtendetur, eoſque ſummo illo cultu & honore, quo Pater adoratur, invocari non poſſe ſtatuant, Socinianiſmum, quo univerſam Theologiam ſuam adeo indignè corruperunt, manifeſtè nimis produnt: nec Filium aut Spir. S. ejuſdem cum Patre Deitatis habent: atque adeo S.S. Trinitatem reipsâ negant & evertunt.

XLV. Atque ex hiſce omnibus jam patet, Chriſtum verè & propriè Deum eſſe; quod etiam apertè profeſſus eſt, contra ac adverſarii excipiunt, quoties ſibi opera Patris adſcripſit, ſeque Deo æqualem dixit, atque palam ſeſe pro Filio Dei geſſit: non enim ſine cauſa ſeſe *Filium Dei* potius quam disertè Deum appellavit, tum ut à Patre ſe diſtingueret, tum ne unus putaretur ex illis Elohim, atque Diis λεγομένοις, de quibus Pſal. 82. ſed ut ſummum ſeſe eſſe Deum, atque illum Dei Filium, de quo in V. T. tam crebro agitur, oſtenderet.

XLVI. Nec obſtant objectamenta illorum: quod nimirum Chriſtus *omnia à Patre habeat*, atque hic ipſe *honos ipſi à Patre datus* dicatur. *Omne judicium dedit Filio. dedit etiam Filio habere vitam in ſe. & poteſtatem dedit ipſi & judicium faciendi, quia Filius hominis eſt.* Joh. 5: 22-27. Hæc enim dicunt perſonarum ordinem in eadem tamen eſſentia & deitate, & quæ à Patre habet, vel per æternam generationem ab eo poſſidet, unde pariter cum ipſo Deus eſt; vel per gratiam unionis in tempore, & qua θεάνθρωπος; vel denique quæ ratione officii accepit: quæ tamen ipſa, cum ſummam

Objectiones contra Deitatem Filii Dei. Joh. 5: 22-27.

mam dignitatem atque divinas planè dotes involvant, ſine æterna Deitate accipere non potuiſſet; ut hæc rurſus eandem in Chriſto deitatem præſup-
Joh. 14: 28. ponant. Similiter, quod *Patrem ſeſe majorem dicit*. Joh. 14: 28. non naturæ, ſed officii, atque humilis illius ſtatus, quo ſeſe exinaniverat, reſpectu intelligendum eſt: loquitur enim ibi ut ſacerdos jam ad aram ſtans, jamque moriturus, & procuratâ hominum ſalute coram Patre appariturus, à quo eorum, quæ in terris ipſius juſſu atque nomine geſſerat, approbatio & conſummatio expectanda foret. Rurſus etiam officium ſuum conſide-
Joh. 12: 44. rat atque Patris legatum ſeſe profitetur, cum dicit Joh. 12: 44. *Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum qui miſit me*: atque verbis illis, fidem in ſeſe non debere eſſe ſeparatum quid à fide mittentis, docet. Quo & pertinet
1. Pet. 1: 21. quod Petrus in 1. epiſt. cathol. c. 1. v. 21. habet: *Per ipſum nos credere in Deum*: non enim ibi ſubordinatur Patri, aut contra diſtinguitur, ut diverſum fidei objectum, ſed tum ordo perſonarum, tum officium Chriſti
Matth. 20: 23. attenditur. Quod autem ipſe Servator dixit Matth. 20: 23. *Non eſt meum dare vòbis, ſedere ad dextram* Patris; non Chriſti poteſtatem ſpectat, neque ea negatur: nam jam antea diſcipulis eandem dignitatem promiſerat. *Vos qui ſequuti eſtis me, quum ſederit Filius hominis in throno gloriæ ſuæ, ſedebitis etiam in thronis duodecim, judicantes duodecim tribus Iſraël.* Matth. 19: 28. ſed eos reſpicit quibus hoc dandum erat, quique neſciebant quid peterent, & nondum peractâ pugnâ triumphos cogitabant: non enim dicit, non eſt *meum*, ſed Patris; ſed ſatis clarè, *non eſt meum dare vobis*, ſed *iis quibus à Patre præparatum* eſt, atque eo modo atque ordine quo Pater præparaverat.

An Filius ſit αὐτόθεος? XLVII. Quæri hic etiam ſolet, *an Filius ſit* αὐτόθεος. quod Valentinus Gentilis contra Calvinum negabat, Patrem eſſentiatorem, Filium eſſentiatum vocans; ſicut & Bellarminus, aliiſque Pontificii eo nomine Calvinum exagitant, & novam Auto-theanorum hæreſin fingunt, quamvis ab ea ipſe Bellarminus alibi nos liberet. Quæ controverſia deinceps inter Gomarum & Arminium quoque mota eſt, & inde ad hujus ſucceſſores tranſiit.

XLVIII. Cum autem Filius eandem eſſentiam habeat quam Pater, quæ prorſus à ſe ipsâ eſt, nec ab alio eſſe poteſt, quæque nec genita, nec creata, nec ullo modo producta eſt; cumque ipſe ſit ſolus ille & verus Deus, & αὐτὸς θεὸς, *ipſe Deus*, הוּא הָאֱלֹהִים Deut. 4: 35, 39. Eſai. 45: 18. hoc quidem reſpectu meritò dicitur αὐτόθεος, hoc eſt, per ſe ac verè Deus: quanquam perſonæ reſpectu, & quatenus Filius eſt, atque iſto ſubſiſtendi modo,

modo, eam à Patre habeat, non quidem ab eo progenitam, ſic enim ab eſſentiâ Patris diverſa foret, ſed arcano modo communicatam, atque adeo eandem cum eſſentia Patris. Eſt ergo αὐτόθεος ratione eſſentiæ, non ratione perſonæ; αὐτόθεος non αὐτο-υἱός. Nec tamen ideo ſunt tres αὐτόθεοι, ſicut neque tres ὁμοούσιοι, ſed tres αὐτόθεος & ὁμοούσιος θεός, h. e. tres qui ſunt αὐτόθεος & ὁμοούσιος.

XLIX. Atque hactenus veram Filii deitatem vidimus: quam Sociniani, Judæos ſecuti, qui hâc in parte à fide Patrum defecerunt, apertis verbis negant & oppugnant; Chriſto ſolum divinitatem quandam attribuentes, eamque longè alterius generis: unde ipſum *Deum metaphoricum*, & *Deum quendam* blaſphemi homines appellare non erubeſcunt. *Filii deitatem quomodo Sociniani negent.*

L. Sic autem illi inſtituunt: poſſe eſſe multos veros Deos: *Et ſi ſunt dicti Dii, ſive in cœlo, ſive in terra, quemadmodum ſunt dii multi & Domini multi.* 1. Cor. 8: 5. & nobis quidem eſſe duos Deos, unum æternum, quique à ſe ipſo ſit, Patrem videlicet; alterum à Patre factum in Novo Teſtamento Chriſtum, unum ſcilicet ſenem, juvenem alterum. Quod adeo urget Socinus, ut iſtud ſummum religionis myſterium ſtatuat, & qui non agnoſcit duos Deos, eum Chriſtiano nomine indignum putet. *Et qualem ipſi divinitatem attribuant.*

LI. Et Chriſtum quod attinet, non tam deitatem, θεότητα, quam divinitatem, θειότητα, veluti Divo alicui ex hominibus facto, ipſi attribuunt: quam in ipſo collocant, tum *ante nativitatem*, non quidem quod tunc extiterit, docent enim ipſum ante ortum ex Maria matre revera nihil fuiſſe, verum ob æternum Dei conſilium, quo ad hanc dignitatem atque gloriam jam tum deſignatus fuerit. *Præcognitus ante fundationem mundi.* 1. Petr. 1: 20. idque longe alio modo ac fideles, quos contingenter tantum prædeſtinatos ajunt, Chriſtum autem infallibiliter & neceſſario: tum *poſt nativitatem*; partim ob *conceptionem miraculoſam*, qua non à Deo creatus, ut Angeli, ſed ab ipſo veluti genitus fuerit; partim ob *excellens munus*, quod veluti legatus Dei in terris geſſerit; tum potiſſimum, & novo ac potiore jure, poſt *exaltationem*, ratione *muneris regii*, quod ſummo cum imperio exercet, dum Eccleſiam ſuam, omniaque quæ ad eam pertinent, poteſtate & voluntate independente ſolus regit & perficit.

LII. Quid aliud autem hoc pacto quam factum Deum, atque fictitium aliquod numen invehunt, atque fœdiſſimâ idololatriâ Chriſtianam religionem contaminant? Quicquid enim contendant, & quantamcun- *qua refutatur.*

que deitatem Christo adscribant, mera fraus sunt omnia, nec ultra humanam naturam ascendunt, omnemque divinitatem in donis ac accidentibus quibusdam constituunt, quæ præstantiam quidem dicunt, nullo autem modo divinitatem; nisi simili modo etiam alios adhuc homines, vel etiam sese ipsos, ob singulares quasdam dotes, pariter evehi in Deos atque ita appellari posse concedant: prout ipsorum Theologia multos veros Deos admittit.

LIII. Verum merus hic est vocabuli abusus. Atque hâc in parte adversariis nostris contingit, quod etiam aliis persæpe evenire videmus, quod longe aliter de re judicent ac loquantur, quam ipsi eam percipiunt ac intelligunt. Conceptus enim atque idea Dei, cum de eo serio cogitamus, tot atque tantas exprimit perfectiones, ut eæ in hominem cadere non possint, manente ideâ atque conceptu hominis. Habet enim Deus propriam atque definitam naturam ac conceptum, æquè atque aliæ res; similiterque homo: neque eorum naturæ vel conceptus alterius rei natura vel conceptus esse possunt. Non magis ac ex. gr. conceptus auri luto convenire potest. Cum ergo illi Deum appellant, quem pro vero ac mero homine habent, quid aliud quam rerum naturas atque ideas confundunt, aut saltem aliter loquuntur quam ipsi rem capiunt? qui enim homo est, Deus propriè esse vel appellari non potest, non magis quam aurum potest esse lutum, manente utriusque, tum auri, tum luti conceptu.

LIV. In eo autem errant, quod hominem Deo summè carum, & per quem Deus multa bona hominibus distribuit, quique juxta ipsos Deo adeo sit unitus, ut quicquid ille habet, atque ipsa ejus omnipotentia, ipsi in obeundo munere suo ad nutum veluti famuletur atque præsto sit, cuique ipsa adeo ejus gloria ac honor communicata sint, Deum appellent, & quidem Deum verum; cum tamen ab altera parte concedere cogantur, ipsum nihil operari, nihilque possidere quod ratione naturali Deo proprium esse, atque ad ideam ac conceptum ejus pertinere novimus; quæ ἀσύστατα sunt. Si enim eum, utcunque homo sit, tamen propriâ vi divina opera exequi putant; jam perfectiones in Christo adeo augent, ut in humanam naturam eæ cadere non possint, atque adeo re ipsâ divinam naturam in Christo ponunt, etsi id verbis negent, & Dei atque creaturæ ideam rursus confundunt.

LV. Atque hoc jam inter ipsos & nos discrimen est: An Christus in se ipso illa omnia revera possideat quæ Pater habet, ut idem natura Deus; sicut nos docemus: an vero ipsi, ut creaturæ à Deo summopere dilectæ,

omnia

omnia iſta decora aliunde attributa ſint, atque inde verus Deus appellari & divino honore affici poſſit; quod illi ſtatuunt.

LVI. Atque hic quidem graviſſimæ idololatriæ rei ſunt, dum eum, quem naturâ merum hominem fatentur, neque pro creatore cœli ac terræ habent, Deum faciunt, ac pro Deo colunt; atque, nefando commento, duos Deos introducunt, & unum quidem altero majorem: quod ipſi ideæ atque conceptui ſummi numinis repugnat, qui prorſus corrumpitur & perit, ubi quis Deus altero minor introducitur; non minus quam conceptus ſpiritus diſperiret, ſi duos ſpiritus quis introducere vellet, quorum unus magis foret ſpiritus quam alius: quod & de aliis rerum naturis intelligendum eſt.

LVII. Et vero operæ pretium foret ex ipſis intelligere, ubi in Scripturis diſtinctionem Dei ſummi & ſubordinati legerint, præſertim cum omnia fundamentalia in Scripturâ claris verbis contineri adeo contendant. Nam quod 1. Cor. 8: 5. dicuntur eſſe *multi Dii ac Domini*, ex eodem verſu intelligendum eſt, & ἀπὸ τῦ κοινῦ repetendum *Dii* λεγόμενοι. Neque Chriſtus in iſto ordine ponitur, neque θεὸς λεγόμενος & Deus nuncupativus eſt, ſed Deorum nnncupativorum dominus, conditor, judex & deſtructor. Pſal. 82. *Et adorarunt ipſum omnes dii.* Pſal. 97: 7. quod Paulus citat Hebr. 1: 6. Ita ut figmentum hoc ſit antichriſtianiſmo pejus, cum pro mediatoribus ſecundariis & capitibus vicariis ſubordinati & vicarii Dii introducuntur.

LVIII. Inania autem ſunt quæ deitatis in ipſo ponunt argumenta & cauſas. Neque enim *ante nativitatem*, ob quodcunque Dei de ipſo conſilium, Deus dici potuit, cum juxta eos tum nondum extiterit, ac ne homo quidem fuerit. Neque ortus *ac nativitas* ex homine, utcunque miraculo facta, eum Deum facit; non magis quam Adamum ortus ejus ex terrâ virgine: neque enim corporis Chriſti formatio ex matre virgine mirabilius Dei opus fuit, quam primi hominis productio ex pulvere. Neque *munus propheticum*, quod ſolum ipſi in terris largiuntur ipſum magis Deum conſtituit, quam Moſem & alios prophetas, qui ſimilem Dei apud homines legationem geſſerunt. Neque denique exaltatio ipſius atque *munus regium*, quod ſumma cum poteſtate in cœlis gerit, hoc dignitatis faſtigium ipſi confert: præterquam enim quod hoc pacto deitatem, quæ obedientiâ hominis acquiſita ſit, quæque ſub meritum cadit, inferant, quæ illa deitas atque poteſtas eſt, quæ ad V.T. fideles, juxta ipſos, pertinere nullo modo poteſt, cum ad eorum ſalutem nihil contulerit, atque adeo iis Deus

non ſit? quæque ne adhuc quidem ad omnes pertinet, cum Chriſtus nondum hoſtes omnes pedibus ſuis ſubjecerit, & in Eccleſiâ ſolum regnet: quam denique una cum regno poſt ultimum diem rurſus deponet, in omnem porro æternitatem ex-Rex & ſubjectus unius Patris cum reliquis fidelibus futurus.

LIX. Ita mirabilem nobis Deum effingunt, & fictum prorſus numen: quod cum antea nihil fuerit, in terris cum Chriſto cœperit, in morte rurſus cum eo evanuerit, deinceps vero poſt reſurrectionem excellentiori modo reproductum atque reſtitutum fuerit, idque non in æternum, ſed ad annorum pauca millia, donec Patri regnum tradet. Sic nempe ludunt in re hâc ſanctiſſimâ: dum Chriſtum ex nihilo factum hominem docent, ex homine Deum, rurſus ipſum factum nihil in morte, atque inde reproductum & factum iterum hominem, atque ex homine rurſus & excellentiori modo Deum, verum eum rurſus mortalem, quippe non perpetuum, ſed ad tempus, donec videlicet cum imperio erit, & aſſertis fidelibus ac pacato orbe regnum Patri tradet, cujus legatus ſolum in hiſce terris fuerat.

CAPUT XXXIV.

De DEITATE SPIRITUS S.

Deitas Sp. S. eodem modo aſſerta.

I. Oſt Filium ſequitur conſideratio Sp. Sancti, cujus deitas eâdem argumentorum ſerie evincitur.

1. Ex divinis nominibus.

II. Tribuuntur enim ipſi 1. *nomina divina. Jehovæ.* *Dixit* Jehovah: *audite audiendo* &c. Eſai. 6:9. quod *Spiritum Sanctum dixiſſe per Eſaiam Prophetam* affirmat Paulus Act. 28:25, 26. Iſraëlitas tentaſſe Jehovam in deſerto in Maſſa & Meriba legitur Exod. 17:1, 7. coll. Pſal. 95:7, 8. quod ad *Spiritum Sanctum* refertur Epiſt. ad Hebr. 3:7, 9. & 4:3, 7, 8. Quod *ſemel in anno ſacerdos ſummus intraret non ſine ſanguine in ſecundum tabernaculum, eo Spiritus Sanctus quid ſignificabat.* Hebr. 9:7, 8. præſcripſerat autem id Jehova Levit. 16:2. *Atteſtatur autem nobis & Spiritus S. poſtquam enim prædixiſſet, hoc eſt Teſtamentum* &c. Hebr. 10:15, 16. conf. Jerem. 31:31. *Ecce dies veniunt, ait Jehovah, & pangam cum domo Iſraël fœdus novum* &c. *Dei.* Act. 5:3, 4. ubi Ananias, cum mentiretur Spiritui S. quem & fallere & tentare volebat, *Deo mentitus*

titus dicitur : neque id simpliciter, sed & opposite ad creaturas, *non homini, sed Deo.* item *Dei Israëlis. Spiritus Domini locutus est ad me, & verbum ejus est in lingua mea. dixit Deus Israëlis, de me locutus est Deus Israëlis: Erit dominans* &c. 2. Sam. 23: 2, 3. Ita *benedictus Dominus Deus Israëlis locutus est per os sanctorum, qui à sæculo fuerunt, prophetarum suorum,* ut canit Zacharias Luc. 1: 68, 70. at Petrus docet, *actos à Spiritu Sancto locutos esse sanctos Dei homines.* 2. Epist. 1: 21. Item *Domini.* 2. Cor. 3: 17. *Dominus vero Spiritus ille est*: ubi vox κύριος est, quæ nomini tetragrammato respondet. Quin ipsa vox Spiritus Domini Deo tam intimum ac proprium notat, quam homini est suus spiritus. *Quis hominum novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? sic & ea quæ Dei sunt nemo novit, nisi, spiritus Dei.* 1. Cor. 2: 11. Ita & verum Deum ipsum esse constat, quod solus annumeratur Patri & Filio in sacris literis. *Gratia Christi, amor Dei, & Communio Spiritus S.* conjunguntur 2. *Cor.* 13: 13. *Tres sunt qui testantur in cœlo, Pater, Sermo & Spiritus S.* 1. Joh. 5: 7.

III. 2. *Attributa divina. Omnipræsentia.* Psal. 139: 7. *Quo ibo à Spiritu tuo? Si ascendam cœlos, illic es; & sternam mihi in inferno, ecce te. Omniscientia.* Joh. 16: 13. *Spiritus ille veritatis dux viæ vobis erit in omnem veritatem.* 1. Cor. 2: 10, 11. ubi *scrutari profunditates Dei* dicitur: quod per metonymiam antecedentis pro consequenti significat eas exactè habere cognitas. conf. Psal. 7: 10. Jer. 17: 10, 11. ubi *Deus explorare renes & corda* dicitur. neque enim explicandum hoc est per Rom. 8: 27. *Ille vero qui scrutatur corda, novit studium Spiritus*; quod eas homines perscrutari faciat: cum consilia Dei hominibus sint ἀνεξερεύνητα Rom. 11: 32. *Æternitas*: cum Spiritus sit, *qui in Deo est.* 1. Cor. 2: 11. quique à Deo ἐκπορεύεσθαι *emanat.* Joh. 15: 26. *Sanctitas. Dolore affecerunt Spiritum Sanctum ipsius. Ubi, qui posuit in medium ipsius Spiritum Sanctum suum?* Esai. 63: 10, 11. Liberrima denique *voluntas* & *omnipotentia.* 1. Cor. 12: 8, 9, 11. *Omnia hæc agit unus ille & idem Spiritus, distribuens privatim illa singulis sicut vult.* Luc. 11: 20. *Si digito Dei ejicio dæmonia.* conf. Matth. 12: 28. *Si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, pervenit ad vos regnum Dei.*

II. Ex divinis attributis.

IV. 3. *Opera*, cum naturæ, tum gratiæ. *Creatio. Spiritus Dei ferebatur super aquis.* Gen. 1: 2. *In Spiritu oris Domini facti sunt omnis cœlorum exercitus.* Psal. 33: 6. *Christi unctio & missio. Spiritus Domini Jehovæ super me est, quia unxit Jehova me ad Euangelium nuntiandum mansuetis* &c. Esai. 61: 1, 2. quem textum explicavit Christus Luc. 4: 18.

III. Ex divinis operibus.

Miraculorum patratio. Si in Spiritu Dei ejicio dæmonia. Matth. 12: 28. *Et repleti sunt omnes Spiritu Sancto, cœperuntque loqui aliis linguis, prout Spiritus ille dabat eis effari.* Act. 2:4. *Non enim auderem loqui quicquam eorum, quæ non effecit Christus per me, ad obedientiam gentium, sermone & opere, in potentia signorum & prodigiorum, in potentia Spiritus Dei.* Rom. 15: 18, 19. *Distinctiones donorum sunt, sed idem Spiritus*: per quem *eundem Spiritum alii datur donum sanationum, alii vero operatio virtutum, prophetia, discretio spirituum, genera linguarum, interpretatio linguarum. Omnia vero hæc operatur unus & idem Spiritus, distribuens unicuique prout vult.* 1. Cor. 12: 4-11. *Illuminatio. Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testabitur de me.* Joh. 14: 26. imò *ducet vos in omnem veritatem. non enim loquitur à se ipso, sed, quæcunque audiverit, loquetur, & venientia* sive *futura renunciabit vobis.* c. 16: 13. *Missio prophetarum. Dixit Spiritus Sanctus, separate mihi Barnabam & Saulum ad opus ad quod eos vocavi.* Act. 13: 2. *Benè Spiritus Sanctus loquutus est per Esaiam Prophetam patribus nostris.* Act. 28: 25. & *ministrorum. Attendite ad gregem, in quo vos Spiritus S. constituit Episcopos.* Act. 20: 28. *Operationes in Ecclesia.* 1. Cor. 12: 9. *Regeneratio. Nisi quis regenitus sit ex aqua & Spiritu, non potest intrare in regnum Dei.* Joh. 3: 5. *Iustificatio. Justificati estis in nomine Domini Jesu & in Spiritu* Dei *nostri.* 1. Cor. 6: 11. *Resuscitatio. Vivificabit mortalia corpora vestra per Spiritum suum in vobis habitantem.* Rom. 8: 11. *Glorificatio. Ne contristate Spiritum Sanctum* Dei, *quo obsignati estis ad diem redemtionis.* Eph. 4: 30.

IV. Ex honore divino.

V. Denique 4. *honor atque cultus divinus*: dum universa Ecclesia in nomen ipsius *baptisatur.* Matth. 28: 19. quæ prima Christiani hominis initiatio & consecratio est: & singuli fideles *templum* ipsius appellantur, atque *ipsius* esse dicuntur, qui in ipsis *habitat.* 1. Cor. 3: 16. & 6: 19, 20. Est autem templum domus soli Deo & perenni cultui ipsius sacra. Et *Paulus* ipsum manifestò adorat, dum fidelibus *communionem* cum isto Spiritu apprecatur. 2. Cor. 13: 13. Non enim passiva illa communio est, sed activa, adeoque invocatur Spiritus, ut sese fidelibus communicet atque fruendum præbeat: pari nempe modo, ut à Filio *gratiam*, à Patre *amorem* Corinthiis apprecatur, ita à Spiritu S. *communionem* & gratiæ Filii & dilectionis Patris petit. Simile adorationis exemplum est Apoc. 1: 4, 5. *Gratia vobis & pax ---- à septem spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt.* qui septem Spiritus nunquam Deum adorant, cum quatuor animalibus & 24 senioribus, c. 4: 5. & 5: 6. verum ipsi juxta cum Patre ado-

[illegible]

adorantur, & ab illo distinguuntur: καὶ ἀπὸ &c. Inepta enim est adversariorum exceptio, ab Apostolo per septem Spiritus non personam intelligi, sed modum & medium exprimi, quo gratiam & pacem à Patre proficisci vult: similiter enim ut de Patre & Filio, ita & de septem Spiritibus præpositio ἀπὸ usurpatur, distinctoque ab utroque loco nominantur. Vide & Matth. 9: 38. *Rogate* Dominum *messis, ut emittat operarios in messem suam.* coll. Act. 13: 1-4. ubi *Spiritus Sanctus* dicit, *Separate mihi Barnabam & Saulum*; qui & *emissi* dicuntur *à Spiritu Sancto*. Esai. 6: 3. cum Act. 28: 25. & Psal. 95: 7, 8, 9. cum Hebr. 3: 7. supra vidimus. Act. 1: 16. *Oportuit impleri Scripturam hanc, quam prædixit Spiritus Sanctus per os* Davidis *de Juda* &c. confer. Act. 4: 24, 25. D*omine, tu es* Deus *ille, qui fecisti cœlum ac terram --- qui per os* Davidis *pueri tui dixisti, cur fremuerunt gentes* &c. Quo exemplo & vetus Ecclesia continuo ipsum invocavit, hymno de Sp. S. fatente Cassandro. Quin & peccata, contumeliæ ac blasphemiæ in Sp. S. committuntur: *Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus: blasphemia vero in* Spiritum *non remittetur hominibus. Et quisquis loquutus fuerit adversus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autem fuerit loquutus adversus* Spiritum Sanctum, *non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Matth. 12: 31, 32. *Quanto, putatis, deterius mereri judicabitur supplicium, --- qui* Spiritum *gratiæ contumeliâ affecerit?* Hebr. 10: 29. *Dolore affecerunt Spiritum Sanctum ipsius.* Esai. 63: 10. confer Num. 14: 13, 14. *ubi Moses* eum appellat *Jehovam.*

Cum adorationis ejus in Scriptura occurrant, cum præcepta, tum exempla.

licet parcius; & cur?

VI. Ut inique nimis Remonstrantes, de adoratione Sp. Sancti ne hilum quidem in S. Scripturâ occurrere criminentur, neque ejus vel præceptum vel exemplum extare, atque adeo inde argumentum pro deitate ejus duci non posse asserant: nam & præcepta & exempla cultus ejus vidimus, quæ Ecclesiæ fidei & praxi firmandæ sufficiant. Quanquam causa sit, cur parcius de ejus adoratione loqui Scriptura soleat. Officium enim peculiare Spiritus est, quod tanquam paracletus & causæ nostræ susceptor, precum nostrarum atque omnis pii affectus auctor sit, easque potius dictet & formet, quam accipiat vel terminet, ac potius invocet, h. e. invocare nos faciat & doceat, quam invocetur atque adoretur. *Ego rogabo Patrem, & alium* Paracletum *dabit vobis, ut maneat vobiscum in sæcula.* Joh. 14: 16. *Paracletus, Spiritus ille Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille docebit vos omnia.* v. 26. *Quum autem venerit Paracletus ille, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus ille veritatis, qui à Patre procedit, ille testabitur*

de

de me. c. 15: 26. *Si non abeam, Paracletus ille non veniet ad vos. Si autem proficiſcar, mittam eum ad vos.* c. 16: 7. *Accepiſtis Spiritum adoptionis; in quo clamamus, Abba, Pater.* Rom. 8: 15. *Spiritus opitulatur infirmitatibus noſtris, & ipſe Spiritus interpellat pro nobis, gemitibus qui ſermone non explicantur.* v. 26. *Quia eſtis filii, emiſit* Deus *Spiritum Filii ſui in corda noſtra, qui clamat, Abba, Pater.* Gal. 4: 6. Atque inde eſt, quod *cum Patre & Filio communionem habere* dicimur, 1. Joh. 1: 3. non item cum Sp. S. cum ipſe nempe potius communionis illius vinculum atque intima cauſa ſit: quodque fideles *eſſe* vel *manere* dicuntur *in Patre*, vel *in Chriſto*: quæ phraſis itidem de Sp. S. non adeo occurrit, cum ipſe potius maneat atque habitet in nobis. vide 1. Joh. 2: 20: 27. ubi dicitur, fideles *habere unctionem à* Sancto, *& unctionem quam ab eo acceperunt* (h. e. Spiritum gratiæ à Chriſto datum) *manere in ipſis.* Atque hæc quoque cauſa eſt, cur in Apoſtolicis ſalutationibus plerunque omittatur; præſertim cum ipſe & donum, & gratia, & pax illa ſit, quam Apoſtoli Eccleſiis precantur, atque iſto in ordine veniat.

Ut & cur parcius de Sp. S. loquatur Scriptura.

VII. Atque adeo rarius de Sp. loquitur Scriptura, tum quod ipſe ille ſit qui ibi continuò loquitur, atque adeo hoc ipſo ſe ſatis oſtendat; tum quod internis præcipuè operationibus ipſis fidelium animis ſe ingerat atque intimè offerat; tum præſertim ob peculiarem œconomiam atque gubernationem Dei, quam in Eccleſia ſervat; cujus tres veluti ſunt periodi, vel עולמים, ſæcula, in quibus ſingulis ſingulæ Trinitatis perſonæ præcipuè apparuerunt. Prima Patris, in quâ ſe Filius fidelibus oſtendit ut Angelum, ut Pater agnoſceretur; altera Filii; poſtrema Spiritus Sancti; quod erit ſæculum ſæculorum, cum Sp. S. erit omnia in omnibus. Unde & Sp. mentio omittitur. Joh. 17: 3. *Hæc eſt vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum* Deum, *& quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* & Matth. 11: 27. *Omnia mihi tradita ſunt à* Patre *meo. & nemo cognoſcit Filium, niſi* Pater; *neque* Patrem *quis cognoſcit, niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* ubi de iis, qui tum publicè teſtabantur agitur, Patre nimirum & Filio. Nec dum enim teſtabatur Spiritus: cæteroquin eum non excludi, ex 1. Cor. 2: 10, 11. *Nobis verò* Deus *revelavit per* Spiritum *ſuum; Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunditates* Dei. *quis enim novit hominum ea quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Sic ea quæ ſunt Dei, nemo novit niſi* Spiritus Dei, ſatis manifeſtum eſt.

Proton pseudos antitrinitariorum e
libero arbitrio et gratiae diminutione
Heidanus de causa Dei pag. 74.

CAPUT XXXV.

Hæreticorum circa S.S. Trinitatem errores.

I. CUm autem S. S. Trinitas purgatissimis tantum mentibus appareat, non mirum est eam non infidelibus solum, sed & plurimis aliis hæreticis veluti scopulum, tot ingeniorum naufragiis infamem, omni tempore fuisse. *S.S. Trinitatis adversarii.*

II. Et maximè quidem eâ offensi fuere Judæi, hæreticorum Patriarchæ, *è quibus exivit cogitans contra Jehovam malum.* Nah. 1: 11. qui relictâ veterum Patrum catechesi, quos huic mysterio initiatos fuisse constat, dum Christianos putant tres Deos habere, seque solos Dei monarchiam colere, recitato identidem symbolo suo Deut. 6: 4. *Audi Israël, Jehova, Deus noster, Jehovah unus* est, veluti quotidiano carmine contra hanc fidem sese muniunt. *Judæi.*

III. Apud Christianos qui hoc dogma oppugnarunt varii fuêre: atque hi quidem in veteri Ecclesiâ, ut de Manichæorum duobus principiis, & portentosis Æonum Syzygiis, de Valentinianorum atque Gnosticorum ingenio, deque Montani paracleto, quem Sp. Sancto opponebat, taceam, *quadruplici* agmine contra sacratissimam hanc veritatem & Christianæ fidei veluti arcem incessêre. *Inter Christianos olim quadruplici classe.*

IV. Prima acies fuit *Ebionitarum, Cerinthianorum, Carpocratianorum* & *Nicolaitarum*, qui Christi divinitatem negarunt. quo in agmine etiam fuit *Theodotus* coriarius, & post illum *Artemon,* & 60 post annis *Paulus Samosatenus*, ab Antiocheno concilio sede suâ motus; & post eum *Photinus,* à synodo Syrmiensi pariter damnatus. *I. Eorum qui Christi divinitatem negabant.*

V. Secunda acies fuit *Patri-passianorum*: cujus duces fuêre Praxeas, Tertulliano refutatus, Hermogenes, Noëtus, Sabellius, qui expunctis personis earumque discrimine, non aliam quam trinominem Trinitatem intellexêre. *II. Eorum qui personarum discrimen tollebant.*

VI. Tertiam ductavit *Arius,* Alexandrinæ Ecclesiæ Presbyter, qui Trinitatem concessit, sed valde imparem, & Filio quidem minorem quandam deitatem, & aliam à Patre essentiam, Spiritui S. autem creaturæ nomen adscripsit; damnatus autem fuit in celebri concilio Nicæno, quod œcumenicum primum fuit. Atque post illud in diversum abiêre hæretici: *III. Eorum qui Filii divinitatem diminue-*

runt, ut Arius ejusque asseclæ. tici: *quidam* enim cum Ario Filium Patri verbo quidem ὁμοιούσιον re ipsa autem per omnia dissimilem, quippe creatum & ex non-entibus factum dixêre, qui inde Exoucontiani, & à sectæ auctoribus Anomæi, Acaciani, Ursaciani, Eudoxiani, Aëtiani atque Eunomiani appellati fuêre: atque cum his idem planè sensit *Erasmus Johannis*, qui cum Socino super hoc argumento biduum palam disputavit; idemque fere sentire videtur *Episcopus*, qui Christum, Filium Dei, ante nativitatem suam ex Mariâ extitisse, & ante alia à Patre conditum docet, non tamen ejusdem cum Patre essentiæ, sed ipsum Patri subordinatum dicit: qui merus Arianismus est; nisi ad Semiarianos eum potius referre velis. Nam *alii* inter ipsos Filium quidem Patri per omnia similem docuerunt, & æternum, atque ex substantiâ ejus genitum, non tamen consubstantialem, nam hanc vocem prorsus formidabant; qui inde *Semi-Ariani* dicti, & formulam suam in concilio Constantinopolitano, Seleuciensi, Syrmiensi (ubi cum Orthodoxis conspirabant contra Photinum, tum primum hæresin suam disseminantem) denique & Nicæno Thraciæ, similitudine nominis fallentes, quasi Nicęnæ fidei adhærerent, procuderunt, & vocabulorum errore ac mendaciis incautos deceperunt; donec fraude compertâ omnes isti errores ab orthodoxis in crebris conventibus anathemate percussi, & ab Ecclesiâ exulare jussi sunt.

VII. Atque inter ipsos quoque Orthodoxos non-nulla tum dissensio fuit circa voces & modos loquendi. Cum enim Græci tres *hypostases* in divinis confiterentur, Latini nescio quomodo hoc refugiebant, venenum in istâ voce suspicantes, cum hypostasin pro essentiâ & substantiâ sumerent; atque adeo, ne cum Arianis sentirent, non tres hypostases, sed potius tres personas dicebant: similiterque Græci, Sabellianorum metu, unam Trinitatis hypostasin fateri formidabant. Donec lis in Synodo Alexandrinâ, A.C. 362. composita est: à quo tempore Græci tres personas, & Latini tres hypostases eodem sensu nuncupabant: recentiores tamen Latini, ambiguitatis vitandæ causâ, loco trium substantiarum tres subsistentias dixerunt; quæ vox jam ab Ambrosio usurpata fuit.

IV. Pneumatomachorum. VIII. Quartam aciem instruebant *Pneumatomachi*, auctore *Macedonio*, Episcopo Constantinopolitano A.C. 360. qui partem Arianæ impietatis repudiabat, de Filio, partem autem amplectebatur, de Spiritu S. quem similiter creaturam esse asserebat.

Hos omnes imitatus IX. Atque omnes istos hæreticorum errores imitatus & supergressus est deinceps *Muhammed*, celeberrimus impostor, A.C. 620. imperante Hera-

Heraclio, qui pariter in essentiâ divinâ unam solum personam, & in Christi personâ unam tantum essentiam & naturam agnovit. *Muhammed.*

X. Præterito autem sæculo sepultas jam hæreses ex orco revocavit *Michaël Servetus*, Hispanus, quem secuti *Valentinus Gentilis*, *Georgius Blandrata, Franciscus Davidis*, *Faustus Socinus*, aliique ex isto grege, qui in negandâ divinitate Christi conspirantes, in cultu atque adoratione ejus non leviter dissenserunt: Spiritus vero non divinitatem solum, sed & personam abnegarunt; ac S. S. Trinitatis dogma tartareo ore afflare ac infandis blasphemiis obruere pro ludo habent, quin & Sathanæ atque Antichristi commentum vocant, atque à prodromis ejus Christiano populo obtrusum, Tertulliano præsertim, qui ex Montani spiritu & fanaticarum mulierum prophetiâ illud hauserit, atque Athanasio, qui ex odio in Arium novum dogma procuderit, quod Nicænæ synodo omnem suam auctoritatem debeat, ut Christus anno 327. demum Deus factus sit, & Sp. Sanctus A. C. 340. & plura alia calumniantur. Cum tamen veteris Ecclesiæ historia contrarium testetur, atque ante Nicænam synodum Arii dogma non communis Ecclesiæ fides fuerit, nec ab ejus doctoribus usquam tradita, sed vero Ebionitarum similiumque hæreticorum sententia, qui publicâ Ecclesiæ voce damnati in angulis atque circulis apud gregales suos hæc videlicet arcana edisserebant. *& superioris sæculi hæretici.*

XI. Socinianos non longo intervallo sequuntur plurimi *Anabaptistæ*; sed qui ipsi non satis inter se concordes longe imperitius hoc argumentum tractarunt: alii enim tres esse divinas essentias, quarum una tantum in cœlis existat, dum reliquæ in terris sunt; alii ejusdem essentiæ tria tantum diversa esse nomina dixerunt; quidam etiam naturam Dei non essentiam, sed sapientiam & bonitatem ejus esse asseruerunt; aliisque sententiarum non satis inter sese cohærentium ambagibus atque prodigiis sese aliosque intricarunt, atque ipsi, dum incultius in rebus adeo sublimibus & loqui & sentire amant, teterrimarum interim hæresium spolium fuêre. *Ut & Anabaptistæ.*

XII. Quamvis autem varia adeo hæreseos hujus conspiciatur facies, & non uno vultu sese ostendat, revera tamen in eandem omnes impietatem conspirant; & Valentini Æones, Sabellii trinominis unitas, Arii creatura, per quam Deus omnia condiderit, Samosateni, Photini ac Socini homo deificatus, alternantia sunt unius veritatis adulteria: neque longe adeo discrepant Arius & Photinus, cum uterque Christum rem creatam esse contendat; quæ & Socini sententia est: atque adeo omnis Arianus proposito est Photinianus; quamvis propter aperta nimis Scripturæ dicta non *Harum omnium hæresium conspiratio.*

ausit palam istud fateri, sed paulo aliter rem instituat: atque inde dogma ipsorum quoque plausibilius est,& plures semper fuêre Ariani quam Photiniani.

Communis omnium causa. XIII. Est autem unica atque eadem in omnibus erroris causa *Pelagianismus*: supposita enim arbitrii libertate, & salutis causâ in hominem potissimum translatâ, tollitur una potens Christi redemtio, & Spiritus S. efficax operatio, adeoque nec pro Deo illos habere opus est.

Et contra veritatem sophismata: ex Scripturis. XIV. Operæ pretium vero erit, præter ea quæ suis locis contra singulas hujus veritatis partes ab adversariis objecta vidimus, argumenta quædam ipsorum, quibus in hac causâ utuntur, paucis delibare: pugnant autem tum Scripturis, tum ratione.

Deut. 6:4. XV. Ex Vet. T. objectant sollemne illud Deut. 6: 4. *Audi Israël, Jehovah, Deus noster, Jehovah unus est*: quo quidem loco divinæ essentiæ unitas & singularitas, explosâ gentilium Deorum turbâ, docetur, non autem ab ejus participatione personæ ὁμοούσιοι excluduntur. (Vide Job. 9: 8. *Qui extendit cœlum solus, & calcat celsa maris.* Esai. 44: 6. *Sic ait Jehovah, Rex Israëlis & vindex ejus Jehovah* Deus *exercituum: ego primus, & præter me non est Deus.*) Verum eæ potius includuntur: agitur enim de Jehova; cujus nominis mensura unicâ operatione ac beneficio, ac ne simplici quidem personâ expleri nequit: dicit enim eum qui sit quod est, non creando solum, sed & redimendo & regenerando, quique adeo & homo debuit fieri, ac universum salutis opus peragere. Atque ille Jehova, qui tam variè se ostendit & manifestat, tamen Jehova unus est: sic enim melius hæc conveniunt, quam si de simplici personâ id intelligas, eique determinationem unitatis addas; quod & inane & insulsum foret, & ferè ejusdem generis, ac si dicas, David rex noster David unus est. Credimus ergo Deum esse unum & simplicem; sed etiam credimus, Deum posse fieri redemtorem & justitiam hominis peccatoris. *Vindicavit Iehovah Jacobum, & in Israële condecorabit se.* Esai. 44: 23. Et sicut credimus non obstare divinæ unitati & simplicitati, quod habet Spiritum, qui mittitur à Deo, & habet voluntatem & potentiam & nomen idem cum Deo; ita etiam credimus cum unitate ac simplicitate ejus non pugnare, quod habeat Filium, qui est gloria Patris, & unum cum Patre, & eandem voluntatem, gratiam, dominium, potentiam & nomen habet; cui dedit regnum, & cujus nos hæredes ac peculium sumus, quique per Spiritum suum, quem mittit, nos sibi unit.

Ioh. 17. 3. XVI. Ex Nov. Test. potissimum urgent locum Joh. 17: 3. *Hæc est*

vita

vita æterna, ut te cognoſcant illum ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum. Verum iis verbis à Deitate non excluditur Chriſtus; neque enim dicitur ἵνα γινώσκωσί σε μόνον τὸν ἀληθινὸν θεὸν, ſed τὸν μόνον ἀληθινὸν ut articulus τῷ μόνῳ præponatur, atque adeo illa reſtrictio non ſubjectum, ſed prædicatum orationis determinet. Eſt enim Pater ille ſolus verus Deus (quanquam non ſolus, ſed unà cum Filio & Sp. S.) excluſis falſis quibuſcunque Diis ac idolis, non autem Filio ſuo: non enim magis ſine Filio exiſtere poſſet, quam ſine ſapientiâ ac imagine ſuâ. Imo manifeſtè hoc ipſo loco Filius cum Patre in ſalutis noſtræ negotio conjungitur, atque in utriuſque cognitione vita æterna conſiſtere dicitur; ut non minor honor Filio quam Patri tribuatur.

XVII. Addunt ſimiliter alia loca, in quibus dicitur nobis eſſe *unus Deus Pater omnium, ex quo omnia; ſicut & unus Dominus, per quem omnia; quique eſt Mediator omnium.* 1. Cor. 8: 4-6. Eph.4: 6. 1.Tim. 2: 5. Verum iis aliiſque, quæ nonnunquam adducunt locis, vox Deus non ſumitur communiter, ſed ſtricte & ſpecialiter pro illâ perſonâ Patris, qui ibi etiam peculiariter deſcribitur. Unde tamen nullo modo ſequitur vocem Deus latius non patere, nec alias perſonas ſimiliter unum & ſummum illum Deum dici non poſſe; quanquam iſtis locis talibus epithetis ſignetur, ut de Patre ſolo intelligi poſſit. Veluti ſi poëta ponatur pro Homero, non inde tamen ſequeretur ſolum Homerum poëtam dici poſſe. Contra autem iiſdem locis Filius cum Patre conjungitur: & ſicut Pater appellatur unus ille Deus, ex quo omnia, quæ primæ perſonæ deſcriptio eſt; ita Filius pariter appellatur unus ille Dominus, per quem omnia, quod non minoris dignitatis eſt. Ita ut perſonæ hic peculiari ſuo charactere diſtinguantur, & uterque, & Deus, & Dominus noſter, agnoſcatur. In loco autem 1. Tim. 2: 5. *Unus enim eſt Deus, unus etiam Mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Jeſus*, ſpecialius non de unitate Dei abſolutâ & eſſentiæ, ſed de unitate reſpectivâ & fœderali agitur. Deum nempe, ſublato nunc omni diſcrimine, non alium gentibus quam Judæis eſſe, & eundem ſe omnibus oſtendere, *& totâ terrâ unum ejus nomen eſſe.* Zach. 14: 9. unde hic locus manifeſtò deſumtus eſt. Quin, ſi accuratius hunc locum examines, per *unum illum Deum* non Pater, ſed ipſe Chriſtus intelligitur, qui ſolus eſt Rex ille ſuper totam terram, cujus unius *nomen* nunc toto mundo celebratur, & in quo ſolo ſalus exiſtit. *Et non eſt in ullo alio ſalus: non enim eſt aliud nomen ſub cœlo datum in hominibus, in quo nos oporteat ſalvari.* Act. 4: 12. quique eſt *unus ille Deus, atque unus ille*

1.Cor.8: 4-6. Eph.4 6.

1. Tim. 2: 5.

Mediator Dei & hominum, homo nempe *Jesus Christus.* Atque ejusdem commatis errorem etiam in aliis locis committunt, ut in hisce: *Subintrarunt homines impii, qui solum herum Deum & Dominum nostrum Jesum Christum negant.* Jud. v. 4. *Solia posita sunt, & permanens diebus consedit, cujus vestitus erat instar nivis candidus* &c. Dan. 7: 9. *Regi autem sæculorum incorruptibili invisibili, soli sapienti Deo honor & gloria.* 1. Tim. 1. 17. in quibus similiter non de Patre, sed de Filio agitur.

Aliæ quas ex Scripturâ nectunt difficultates.

XVIII. Potissimum autem errant adversarii, & rationis suæ intemperiem & abusum in perscrutando hoc mysterio produnt, quod Filii atque Spiritus S. proprietates personales, atque operationes perfectissimas, quæ deitatem ipsorum validissimè adstruunt, quæque Deo prorsus sunt dignæ, atque non-Deo convenire non possunt, veluti deitati ipsorum adversas identidem objiciunt. Ex. gr. quod Filius appelletur *Filius* Dei, *Imago* Dei, *primogenitus omnis creaturæ*, *Mediator*, *summus Sacerdos*, *æqualis* Deo, *sanctificatus à Patre*, *faciens ejus placitum*, *nihil faciens à se ipso*, *videns omnia quæ facit Pater*, quippe eorum intimè conscius, *atque ea omnia similiter*, h. e. eadem voluntate & potentiâ *faciens, non faciens voluntatem suam, non quærens gloriam suam, non glorificans se ipsum, solus non existens, sciens unde veniat, & quo vadat*, & similia: similiterque quod Spiritus S. dicatur *procedere*, *mitti*, *habitare in fidelibus*, *scrutari omnia, non à se ipso loqui, ex iis quæ Christi sunt accipere*: quæ omnia supra creaturæ modum sunt, & Paracleti officium potentissimè exprimunt.

XIX. Pari modo fallunt, cum quæ de Christo alterius naturæ respectu dicuntur, simpliciter accipiunt, atque eo prætextu vel summas perfectiones de eo negant: ut *quod extremi judicii tempus ignoret, quod non sit credendum in eum, sed in Patrem, quod ipsius non sit dare sedere ad dextram* Dei; quod tamen petitorum istorum respectu solum dixit: vel rursus summas imperfectiones ipsi ut Deo adscribunt, ut *mori*, *resuscitari* &c. & quod attributa quædam mixta, quæ utriusque naturæ respectu ipsi conveniunt, quæque pro diverso sensu & divinas perfectiones & humanam imperfectionem dicunt, malignè nimis confundunt & pervertunt: ut ex. gr. *esse missum in mundum, accipere mandata, omnia à* Deo *ipsi data esse, ipsum resurrexisse, esse* Dei, D*eum esse ipsius caput*, & similia. Atque hisce observatis, difficultates, quas ex sacris litteris adversarii nectunt, facile dissolvi possunt.

Sophismata eorum ex ratione.

XX. Verum rationem potius jactant, atque in eo campo impotenter exultant. Sed dum profanè nimis eâ abutuntur, & ad cœlestem hanc lucem illa

illa solâ duce accedere & infirmos oculos attollere non verentur, omnis eorum fulgor in fumum & meras tenebras abiit, quibus tamen se involvunt, & stellis nebulam spargere candidis improbè audent. Et revera, ac si de nugis quibusdam scholasticis ageretur, identidem collectiones quasdam logicas, ac scholare murmur, & vix in pueris ferendas nænias accinunt, & non ferendo in rebus tam sacris ausu, syllogismis quibusdam Christi Dei solium tentare ac sceptrum ejus lacessere non formidant: qualia sunt trita ista, *unum non posse esse tria: quæ conveniunt in uno tertio, ea & convenire inter se*, similesque quædam ipsorum conclusiones, non satis ex arte factæ, & insana sophismata, tot ingeniorum labor, quas veluti ignis sui scintillas ac faculas jactant, quibus sese ipsos infelicissimè amburunt, juxta illud Esai. 50: 11. *Ecce omnes vos ardetis igne, accingitis vos scintillis; ite in luce ignis vestri, & in scintillis, quas accendistis. à manu mea exstitit hoc vobis: in cruciatum decumbetis.*

XXI. Nos autem ad argutias eorum breviter respondemus, male inferri ex orthodoxa fide, *simul fore unum & tres Deos:* nam hoc quidem sequeretur, si tres personæ realiter inter sese forent distinctæ, quarum unaquæque foret summus Deus; in divinis vero eadem numero in omnibus à nobis statuitur essentia. Neque etiam sequitur, *divinam essentiam fore simul unam rem & plures*, si res nempe accipiatur pro essentia, quæ hic unica est; si vero latius istud vocabulum sumas pro modo ac relatione substantiali, nulla contradictio est, unam essentiam absolutam habere tres modos substantiales. Pariter peccat illatio, *essentiam divinam fore plura numero, cum pluribus communicetur*; hoc enim solum locum habet in iis, quæ pluribus cum sui divisione atque multiplicatione communicantur. Atque ejusdem sophistices est, *quamlibet personam singularem fore trinam, cum quælibet persona sit Deus ille summus, qui trinus est.* Habet enim quidem unaquælibet persona totam essentiam divinam, non tamen eam habet omni & quovis subsistendi modo, sed proprio tantum, & peculiari charactere signatam. Axioma denique, *quæ conveniunt in eodem tertio, ea & inter se conveniunt*, limites suos habet, atque intelligendum est, eatenus illa tantum inter se convenire, quatenus in isto tertio conveniunt: atque adeo si extrema cum illo tertio adæquatè & omni modo conveniunt, similiter ea & inter sese prorsus convenient; si vero aliquo solum modo cum illo tertio conveniunt, isto etiam modo inter se convenient: quod hic fit, cum personæ in communi atque eâdem numero essentiâ conveniant, singulæ autem inter sese proprietatibus personalibus diversæ sint.

XXII. Pec-

XXII. Peccant etiam contra leges dialecticas *ſyllogiſmi* eorum *expoſitorii*, quos vocant, cum medius terminus ibi non ſit incommunicabilis; nam eſſentia divina, licet naturâ ſuâ ſit ſingulariſſima, in prædicatione tamen de perſonis ad modum univerſalis ſeſe habet: atque adeo non ſequitur: *Eſſentia divina eſt* Pater; *Eſſentia divina eſt Filius*; *ergo Filius eſt Pater*: aliud enim ſonat eſſentia divina in majori, aliud in minori, atque adeo præter vitium oſtenſum etiam quatuor ibi termini reperiuntur. Quæ etiam fraus eſt hujus collectionis: *Pater eſt verus Deus*; *Filius non eſt Pater*; *ergo non eſt verus Deus*: præter vitium enim formæ ſyllogiſticæ, *verus Deus* in majori ſumitur reſtrictè, in concluſione vero latè & communius. Idem fucus eſt, cum inferunt: P*ater eſt verus Deus*, *Filius eſt verus Deus*, *Spiritus S. eſt verus Deus. At Pater*, *Filius & Sp.S. ſunt tres. Ergo tres ſunt veri dii.* Peccat enim concluſio; nam inferendum foret ex antecedenti, non, *tres ſunt veri dii*, ſed, *tres ſunt*, *qui ſunt verus Deus*: & ita veriſſima eſt illatio: cum illi omnes ita ſint verus Deus, ut tamen eſſentia divina non multiplicetur (veluti in humanis, ubi Jacobus, Petrus, Johannes, tres numero diſtinctos homines efficiunt,) ſed eadem numero maneat. Neque plus denique efficiunt, cum hoc enthymema torquent: *Perſona eſt ſubſtantia individua intelligens*: Ergo, *ubi plures perſonæ*, *ibi plures quoque ſubſtantiæ ſunt.* Etſi enim unaquæque perſona ſit ſubſtantia, non tamen quot perſonæ tot numero ſubſtantiæ ſunt; hoc enim, ut jam oſtenſum eſt, in divinis fallit.

XXIII. Atque hæc ſunt illa videlicet arma & tormenta, quibus illi homines S. S. Trinitatem de throno deturbare conniſi ſunt; quod titanico prorſus faſtu in libri cujuſdam in Tranſylvaniâ editi titulo præſcripſerunt: cum tamen tantum ludicra quædam tela jactent, verborum nimirum laqueos & præſtigias, & indignas viris argutias, quibus arcem ipſam divinitatis invadentes ſacratiſſimæ huic veritati, quæ non niſi purgatis mentibus ſeſe offert, tantum non ſtuprum inferre immaniter auſi ſunt.

Nec veritati S. S. Trinitatis obſtat myſterii ſublimitas.

XXIV. Reliqua autem ipſorum argumenta fere deſumta ſunt à rebus naturalibus & finitis, ad quarum naturam myſterium hoc exigere, atque conſequentiis & abſurdis gravare, ac contradictiones in eo oſtendere nituntur; aut etiam à quibuſdam noſtrorum conceptibus parum accuratis, & modis loquendi, quibus vix ullus ſenſus aut notio ſubeſt, quæ fidei catholicæ imputari non debent. Agnoſcendum enim eſt in hac re Chriſtianæ fidei myſterium, in quo explicando ipſis Scripturæ verbis aut æquivalentibus contenti eſſe debemus, nec ullum iis conceptum, qui pariter revela-

vela-

velatus non ſit, ſuperaddere, vel infinitis ſpeculationibus & conſequentiis nos dare; ſed omnis inventio humana procul ab eo myſterio arcenda eſt: cum abſurdum ſit, velle de re conſequentias formare, quam ex parte & confusè tantum cognoſcas. Certum enim eſt, nobis naturâ inditam non eſſe S. S. Trinitatis ideam, & novam planè naturam à Deo nobis manifeſtari, unius nempè & trium in unâ eſſentiâ, quæ cum iis quas cognoſcimus nullam cognationem habeat; ita ut de eâ tales conceptus formandi non ſint, quales de aliis naturis lumine naturali nobis notis formamus, neque ex iſto capite myſterium hoc examinandum vel etiam negandum ſit.

XXV. Neque etiam movere nos debet difficultas, quod intellectus humanus divinam unitatem cum Trinitate conciliare nequeat; atque adeo cum Dei unitas in Scripturis teſtatiſſima ſit, illam potius ſacroſanƈte tuendam, quam cum ejus labe ac periculo ex obſcuris quibuſdam S. litterarum ſententiis Trinitatem inferendam. Nam & teſtimonia de S. S. Trinitate adeo clara ac frequentia ſunt, ut ante oſtendimus, ut nullo prætextu ea effugere liceat. Nec valida ſatis cauſa eſt, quod intellectus noſter myſteria iſta non capiat: quis enim infiniti entis naturam perſcrutari valeat? *Quis aſcendit in cœlum & deſcendit? quis collegit ventum in ſinum ſuum? quis conſtrinxit aquas in toga? quis conſtituit fines terræ? quid nomen ejus, & quid nomen Filii ejus, ut id noris?* Prov. 30:4. *Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus.* 1. Cor. 13:9. quis non ad lucem iſtam cæcutiat? quis vel opera ejus, quæ ipſi ſentimus & quorum conſcii ſumus, comprehendit? An non in ſolâ Dei in nobis operatione cum arbitrii libertate concilianda, ferè ad deſperationem adigitur humana ratio? & in quo Theologiæ capite ea non laborat? tum etiam Trinitas non ſolum conferenda eſt cum unitate Dei, cum qua tamen optimè conſiſtit, ſed & cum aliis ejus perfectionibus, cum æternâ ejus ſapientiâ & potentia, & univerſo ſalutis noſtræ negotio, quod ſine trium perſonarum œconomiâ expediri nequit. Ut prætercam, nos haud paulo rectius in divina eſſentia diverſas perſonas concipere poſſe, quam illi Deum cum accidentibus vel veris, vel analogis, cum partibus quaſi & adjunctis, & attributis inter ſeſe diſtinctis, imo adverſis, nobis exhibent.

An ejus difficultas.

XXVI. Sed neque repugat rationi unum diverſo reſpectu poſſe eſſe trinum: quod vel unico exemplo *extenſi* patet, in quo eſt longum, latum & profundum; quæ inter ſeſe adeo unita ſunt, ut trinum iſtud in uno, & unum in trino exiſtere dici poſſit; in longo nempè latum, in lato lon-

Quod nec veræ rationi repugnat.

longum, & in profundo utrunque: neque ibi unum eſt extra aliud, quamvis etiam unum non ſit aliud. Et ſicut longum, latum & profundum, ſunt verè extenſa, non tamen ideo tria extenſa, ſed unum; & ſicut eſſentia extenſi tota eſt in longo, & non minus tota in lato & profundo: ita hæc imago & umbra quædam ſunt ejus quod in divinis reperitur; quâ eo magis uti liceat, quod Scriptura ipſa longitudinis, latitudinis & profunditatis vocibus & ſimilitudine, ubi de ſpiritualibus Dei operationibus agit, utatur: *In charitate radicati & fundati, ut valeatis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo: & cognoſcere eam, quæ cognitionem excedit, charitatem Chriſti.* Eph. 3: 18, 19. *Numquid perveſtigationem Dei aſſequeris? an uſque ad finem omnipotentis pertinges? altitudine cœli quid facies? profundius inferno quid noſces? Longior terra eſt menſura ejus, & latior mari.* Job. 11: 7, 8, 9. atque natura hæc inferior Dei ac eſſentiæ ejus aliquo modo ſpeculum ſit. Quod in mundo atque univerſo hoc, inque ejus indefinitâ longitudine, latitudine & profunditate (*Si menſurabuntur cœli ſupernè, & perveſtigabuntur fundamenta terræ infra.* Jer. 31: 37.) clarius patet, utpote quod Dei opus eſt: indefinita enim & indeterminabilis ibi eſt longitudo & latitudo & profunditas; atque eadem, ſi mundus infinitus poneretur, eſſent ibi infinita, nec tamen tria infinita & extenſa, ſed unum tantum, quod æqualis & indefinitæ, vel infinitæ etiam eſt longitudinis, latitudinis & profunditatis; ſimiliter ut in perſonis divinis, infinito Patre, Filio & Sp. S. non tria ſunt infinita, ſed unum ſolum ens infinitum.

XXVII. Atque etiam, ſi infinitus foret ſol, & infinita noſtra mens, concipi ſimiliter illa non poſſent ſine operationibus & productionibus ſuis infinitis, quarum tamen una produceretur interveniente altera. Et ſunt hæc quidem, fatemur, non niſi attributa quædam, quæ proclive eſt plura in uno concipere; non vero perſonæ ſubſiſtentes. Verum nulla ratio eſt, cur in divinis illud de perſonis intelligi non poſſit, cum Deo perfectiſſima quæque tribuenda ſint, atque ubi in ipſo ponuntur productiones, ut ſapientiæ, imaginis, ſpiritus &c. eædem ſimul perfectiſſimæ intelligendæ ſunt: ut Sermo, Imago, Spiritus Dei, non minus æterna & ſubſtantialia ſint quam ipſe Deus; unde ipſorum ſubſiſtentia in unitate Dei & perſonalitas ultro reſultant. Præſertim cum non rectè ſupponeretur, perſonas perfectius quid eſſe quam ſunt attributa: ſed quod hiſce convenire concipimus, id in illis quoque nullam repugnantiam dicere, inde aliquo modo colligere poſſumus.

XXVIII. Mul-

XXVIII. Multo minus *personarum* nomen quenquam absterrere debet: cum de Filio & Spiritu Dei similiter loquatur Scriptura ac de Patre, quam personam esse nemo negat, & eodem prorsus modo, sicut vulgo omnes de personis loqui solemus, quas ab aliis rebus & attributis & actionibus distinguimus.

XXIX. Atque hinc jam patet, quam verè Arianæ hæreseos nos insimulent quidam ex Pontificiis, incommoda quædam nostrorum dicta accusantes, & pessimos istos homines è nostro sinu prodiisse criminantes: cum Gribaldus, Gentilis, Blandrata, aliique nebulones, non nostri fuerint; sed cum à Pontificiis ad nostros transiissent, & impietatem ex Scholasticorum, quorum ossa impuri hi canes perpetuo obrodebant, nec barbaras & insanas eorum locutiones & quæstiones concoquere satis poterant, lacunis haustam prodidissent, à nostris primum detecti, & tanquam sanctissimæ religionis purgamenta ab Ecclesiæ liminibus ejecti, & nostrorum scriptis potentissimè expugnati sint: ut Socini stercora ac sordes, & impiæ Racoviensium argutiæ, quæ tanto prius cum plausu se efferebant, jam dudum fœtere cœperint, neque ullis, nisi quibus mens læva fuerit, placere jam amplius possint.

CAPUT XXXVI.

De Oeconomia trium Personarum, illarumque secundum eam attributis & operibus.

I. CUm Trinitatis mysterium saluti nostræ unicè inserviat, atque ea sine trium personarum Oeconomiâ & operationibus expediri ac procurari non potuerit, de eo etiam, ut præcipuo mysterii hujus scopo ac fine, paucis videndum. *S.S. Personarum* OECONOMIA.

II. Est autem una personarum essentia, & dignitas, & operatio, ac similiter unus & indivisus totius Trinitatis cultus, sive nominetur Pater, sive Filius, sive Spir. S. sive Deus absolutè. *In qua est unitas essentiæ & cultus.*

III. Ordinis tamen primatus quidam est: qui Patri tribuitur, *tum relate ad alias personas, atque operationes internas*; quo respectu ipse, omnis originis ac principii expers, fons Deitatis ab orthodoxis appellatur; atque antonomasticè Deus dicitur. *Deum nemo vidit unquam*: *unigenitus* *Distinctio autem ordinis.*

tus Filius, qui est in gremio Patris, ille edisseruit. Joh. 1: 18. *Ita Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* c. 3: 16. Filius autem ac Spiritus S. Filius & Spiritus Dei appellantur. *Nobis unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos ad ipsum; & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* 1.Cor. 8: 6. *Distinctiones donorum sunt, sed idem Spiritus. & distinctiones ministeriorum sunt, sed idem Dominus. & distinctiones operationum sunt, sed idem est Deus, qui operatur omnia in omnibus.* 1. Cor. 12: 4, 5, 6. *Unum corpus & unus Spiritus, unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & Pater omnium, qui est super omnibus & per omnes & in omnibus vobis.* Eph. 4: 4, 5, 6. *tum ad externa opera & cultum:* unde etiam est, quod in precibus Deum Patrem plerunque salutamus, non solum essentialiter, sed & personaliter eo vocabulo sumto, & ad personam Patris appropriato, quod ipsi ut personæ primæ conveniat prima creationis & adoptionis auctoritas: sicut & in symbolo in ordine ad reliquas personas ipsi divina attributa, & proprietates, & opus omnipotentiæ in creatione cœli & terræ attribuitur. Cum autem hæc ordinis solum distinctio sit, nullam personarum præ-eminentiam, aut primatum, vel majoritatem ullo modo infert.

IV. Considerandа vero earum est personarum divinarum in operibus, quæ omnibus ex æquo communia sunt, cum *cooperatio*, tum distinctus singularum *cooperandi modus.*

Unde Personarum datur circa opera ad extra cooperatio.

V. Et *cooperatio* quidem earum circa omnes operationes ad extra est. *Pater meus usque adhuc operatur, & ego operor.* Joh. 5: 17. *Non potest Filius facere a semet ipso quicquam, nisi quid viderit Patrem facientem. quæ enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.* v. 19. *Spiritus vos ducet in omnem illam veritatem (non enim loquetur à semet-ipso, sed quæcunque audiverit, loquetur) & ventura annunciabit vobis. ille me glorificabit, quia ex meo accipiet, & renunciabit vobis.* c. 16: 13, 14. estque ea individua & indivisa, unde unaquæque persona totius operis immediata & perfecta causa est, cum unica & eadem totius Trinitatis potentia & operatio sit. Quin & in ipsis Christi operibus theandricis divina operatio totius trinitatis operatio fuit, & Patri æque & Sp. S. ac Filio attribuitur. Joh. 5: 19. *Non credis, quod ego sum in Patre, & Pater in me sit? verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor.* Pater verò, *qui in me manet, ipse facit* opera. c. 14: 10. *Si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, utique pervenit ad vos regnum* Dei. Matth. 12: 28. ut male hæretici quidam singulis personis seorsim proprias suas operationes adscripserint: illa autem quorun-

rundam distinctio, qua Pater ad extra operari dicitur mediatè per Filium & Sp. S. Filius mediatè per Sp. S. & Spiritus S. immediatè per se, de modo agendi tantum intelligenda est: cæteroquin si de essentiali operandi virtute intelligeretur, proba non esset; illa enim cum una, & simplex, & immediata semper sit, pro diversis personis simul mediatè & immediatè agere non potest.

VI. Neque obstat, quod externa quædam opera quibusdam personis peculiariter approprientur, vel earundem in visibilibus quibusdam signis peculiaris apparitio, vel etiam ad nos adventus & in carne manifestatio memoretur. Opus enim nihilominus, per quod ex. gr. illa persona venit vel manifestatur, est semper totius Trinitatis, quæ in eo inseparabiliter præsens est, quanquam hæc vel illa persona peculiarem in eo modum habeat, nec universa Trinitas eo modo in carne visa sit, ut ex. gr. Filius. *etiam in operibus personarum œconomicis.*

VII. Est enim in illa cooperatione *modus cooperandi* in personis paululum diversus, sive potius distinctus; idque juxta diversum modum subsistendi, qui singulis proprius est, quem proximè consequitur modus agendi.

VIII. Atque adeo distinctus est in singulis cooperandi modus. 1. propter *agendi ordinem*: cujus respectu prioritas Patri tribuitur, quemadmodum & in subsistendo, ut Pater agat à se, per Filium & Sp. S.; sicut Filii operandi modus est à Patre, per Sp. S.; Spiritus autem operandi modus à Patre & Filio per sese. Atque hinc Patri rerum adscribitur inchoatio, Filio continuatio, Sp. S. consummatio & perfectio, h.e. creatio, redemtio, & regeneratio. Sic *Pater* dicitur *Dominus cœli & terræ.* Matth. 11:25. & Christus qui *descendit & ascendit*, *alios quidem dedit Apostolos*, *alios Euangelistas*, *alios verò Pastores & Doctores.* Eph. 4: 11. & *Salvavit* nos *Deus per lavacrum regenerationis*, *& renovationem Spiritus Sancti.* Tit. 3: 5. *Distinctiones donorum sunt*, *sed idem Spiritus.* 1. Cor. 12: 4. nempe propter similitudinem quandam interni istius operandi modi, atque singularum personarum in humanæ salutis dispensatione peculiarem respectum & ordinem. 2. propter *terminum actionis*, & certæ personæ, cujus operatio in aliquo opere potissimum elucet, peculiarem ad illud habitudinem: sicut eo pacto incarnatio ad Filium refertur; licet enim illud opus effectivè totius sit Trinitatis, terminativè tamen Filii duntaxat est. 3. quibus quidam addunt, ob proximum *immediatumque agendi principium*: quo pacto sanctificatio ad Sp. S. refertur. *Distinctio tamen singularum personarum cooperandi modo.*

IX. Neque hæc imperfectionem in divinis dicunt, cum contra per-

fectissima Trinitatis ratio hoc postulet, ut Pater omnia per Filium, neque sine eo quicquam agat, & interveniente denique Spiritu suo omnia potentissimè perficiat. Atque hoc ordine ista sese habent, ut propter æqualem personarum cooperationem earum tamen nulla sequatur confusio; sicut etiam ex diverso earum cooperandi ordine nulla earum sequitur separatio.

Sicut & singulis peculiares tribuuntur actiones.

X. Atque ut jam singularum personarum actiones, quæ peculiariter ipsis tribuuntur, lustremus: *Patri*, ut primæ personæ, primum tribuitur opus, nempe *Creationis*, quâ in Filio, ut Verbo suo, vocavit omnia. *Credidit Abraham Deo, qui vivificat mortuos, & vocat, quæ non sunt, tanquam sint.* Rom. 4: 17. *Omnia per ipsum facta sunt; & sine ipso factum est nec unum, quod factum est.* Joh. 1: 3. *Omnia per ipsum & ad ipsum condita sunt.* Col. 1: 16. Ac deinde etiam universi operis *redemtionis* initium & gubernatio: idque tum propter æternum ipsius decretum & testamentum, quod respectu Filii & electorum fecit. *Ego Testamento vobis do, quemadmodum Pater mihi testamento dedit regnum.* Luc. 22: 29. *Qua in re abundantius volens Deus demonstrare hæredibus promissionis immutabilitatem consilii sui, intercessit jurejurando.* Hebr. 6:17. tum quatenus in tempore peculiariter omne hoc negotium dispensavit, & Filium in mundum misit. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicaret mundum, sed ut salvaretur mundus per ipsum.* Joh. 3: 17. aptato ipsi corpore. *Intrans in mundum dicit. Sacrificium & oblationem non voluisti; corpus autem aptasti mihi.* Hebr. 10: 5. in mortem tradidit. *Ita enim dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Joh. 3: 16. mundumque sibi *in Christo reconciliavit. Enim eum qui non novit peccatum, pro nobis peccatum fecit; ut nos fieremus justitia Dei in ipso.* 2. Cor. 5: 19, 21. quippe qui in salutis nostræ œconomia personam judicis propriè expresserit, qui peccatum damnare ejusque accusationem tollere solus poterat; unde etiam justificatio illi magis tribuitur, cum Filio & Spir. S. intercessio potissimum conveniat.

Vt Patri Creatio.

Filio Redemtio.

XI. *Filio* in œconomiâ operum speciatim attribuitur operis redemtionis peractio; utpote qui solus Mediatorem, Sponsorem & Sacerdotem egerit, & in carne venerit, ac sacrificio pro humano genere peracto in cœlos rursus redierit, & hæreditatem postulaverit, & potestatem omnem in cœlo & terrâ acceperit, atque mundi etiam judex constitutus sit, & Ecclesiæ suæ in æternum rex futurus sit: unde quæcunque in Scriptura de Jehova

Deo

Deo & Sancto Israëlis, Assertore ac Vindice populi sui, Salvatore ac Justitia ejus, & unicâ salutis Rupe, in quo tuto gloriari liceat, Angelo testamenti vel Fœderis &c. dicuntur, de Filio speciatim intelligenda sunt..

XII. Qui peculiariter quoque vocatur in Scriptura, cum Chaldæo interprete, *Verbum* seu Λόγος. Non tam, quia respectu originis procedit à Patre, tanquam mentis & intellectus ejus imago; sicut verbum internum imago quædam & fœtus nostræ mentis est: quam potius 1. quia Deus in eo locutus est, & consilia sua formavit ab æterno; atque per eum æterno jussu & nutu quasi omnia condidit. quo sensu Parœmiastes illum *Sapientiam* Patris vocavit. Prov. 8: 12. 2. rursus quia omnia, quæ unquam ad gloriam suam & spem nostram promisit & dixit, ea in ipso, & de ipso, & per ipsum, dicta sunt. Hebr. 10: 7. Psal. 40: 8. Unde ille *loquens* dicitur. Esai. 52: 6. 3. tandem quia sicut verbum & sermo mentis est interpres, ille etiam Deum & divina nobis, cum dictis, tum factis & operibus suis edisseruit, atque omnia in ecclesiâ suâ locutus est.

XIII. Similiter *Spiritui S.* quo ad ordinem agendi tribuitur rerum consummatio; cum in *creatione*: ubi *Spiritus Dei ferebatur super aquis.* Gen. 1: 2. nempe in mundi exordio indigestæ huic moli veluti incubabat, potenti atque vivifico fotu rerum omnium semina in istum, qui postea secutus est, ordinem ac ornatum disponens atque animans; tum in *redemtione* (idem enim qui rerum conditor est, noster quoque Paracletus & intercessor est. *Similiter verò & Spiritus opitulatur infirmitatibus nostris; & interpellat pro nobis, gemitibus, qui sermone non explicantur. ille verò, qui scrutatur corda, novit studium Spiritus: quia secundum Deum interpellat pro sanctis.* Rom. 8: 26, 27.) atque creatione secundâ, & hominum ac totius mundi innovatione. *Et dabo vobis cor novum, & Spiritum novum dabo in medio vestri: & auferam cor illud lapideum ex carne vestra, & dabo vobis cor carneum.* Ezech. 36: 26. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnum Dei. quod ex carne natum est, caro est; & quod ex spiritu natum est Spiritus est.* Joh. 3: 5, 6. Ita ut quicquid uspiam pii ac sancti est, atque omnia quæ in Ecclesiâ ac regno Christi geruntur, huic Spiritui accepta ferenda sint. Quin omnia, quæ in creaturis egregia sunt, cunctæque ipsorum dotes, ingenium, sapientia &c. illa omnia operatur idem Spiritus. *Et tu dices omnibus sapientibus corde, quos implevi spiritu sapientiæ, ut faciant vestes Aharoni* &c. Exod. 28: 3. *Et implevi eum Spiritu Dei, in sapientia & in prudentia, & in omni opere*, sive re faciunda. cap. 31: 3.

Spiritui S. rerum Consummatio

XIV. Et

XIV. Et ſicut à Patre & Filio operatur, atque fidelibus eorum voluntatis & amoris veluti arrhabo ac ſponſor atque obſes eſt, ita in iſtâ œconomiâ *mitti* dicitur à Patre & Filio. *Dominus miſit me & Spiritum ſuum.* Eſai. 48: 16. *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiſcum in ſæculum, Spiritum veritatis, quem mundus non poteſt accipere.* Joh. 14: 16, 17. à Patre quidem, ut Deitatis prima perſona eſt; à Filio vero, non ſolum ut Deus, verum etiam ut Mediator eſt, h. e. ut Deus-homo, qui hoc ſuo merito impetravit.

XV. Speciatim autem mittitur in Nov. Teſt. quando miſſus eſt ut Spiritus adoptionis filiorum. *Subjectus fuit legi Filius* Dei, *ut eos qui ſub lege erant, emtos liberaret: ut adoptionem filiorum acciperemus. quia vero eſtis Filii, emiſit* Deus *Spiritum Filii ſui in corda noſtra, qui clamat, Abba, Pater.* Gal. 4: 5, 6. ad lætitiam & gloriationem in animis fidelium creandam, qualis nempe beatiſſimo iſti tempori, procuratâ jam ſalute & expuncto mundi reatu, conveniebat, talemque affectum & fiduciam in iis generandam, qualis filiis jam conſummatis & in paternâ domo ſummâ cum libertate verſantibus competebat. Unde nobis non amplius ut Spiritus ſervitutis, qualem in Vet. Fœderis Patribus ſe exhibuit, ſed ut Spiritus filiationis datus dicitur. *Non accepiſtis Spiritum ſervitutis rurſus ad metum; ſed accepiſtis Spiritum adoptionis; in quo clamamus, Abba, Pater.* Rom. 8: 15. Atque hoc reſpectu antea ne quidem fuiſſe dicitur. *Hoc dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus Sanctus; quia Jeſus nondum erat glorificatus.* Joh. 7: 39. cum iſto nempe modo in fidelibus in hac terrâ vulgo non operaretur; ſed in N. T. effundendus demum erat. *Et Spiritum meum dabo in medio veſtri, & faciam, ut in ſtatutis meis ambuletis, & judicia mea obſervetis & faciatis.* Ezech. 36: 27. *Et dabo Spiritum meum in vobis, & vivetis, & conſtituam vos in terra veſtra. & cognoſcetis, quod ego locutus ſum, & fecerim: ait Jehovah.* c. 37: 14. *Ego vobiſcum ſum, ait Jehovah, cum Verbo, quod promiſi vobis, cum exiretis ex Ægypto; & Spiritus meus ſtat in medio veſtri.* Hagg. 2: 4, 5. 6 nempe paratus ſe effundere in omnem carnem. quod impletum eſt Act. cap. 2. atque illuſtriori modo tum, cum etiam in gentes effuſus eſt. *Comederunt,* ſcil gentes (& *adorarunt*) *omnia opima terræ. coram ipſo curvantur omnes deſcendentes pulverem; &* eſt, qui *animam ſuam non vivificavit.* Pſal. 22: 30. *Et cum adhuc loqueretur Petrus verba hæc, illapſus eſt Spiritus Sanctus in omnes qui audiebant hunc ſermonem.* Actor. 10: 44. qua effuſione Chriſtus unctus, & publicè ut Chri-

Christus ac Dominus de cœlo monstratus ac veluti inauguratus est. *Dextra igitur Dei exaltatus, cum promissionem Spiritus Sancti accepisset à Patre, effudit hoc quod nunc videtis & auditis. Certò igitur sciat tota domus Israël, quod Dominum & Christum eum Deus fecerit.* Act. 2: 33, 36. Uti in Oeconomiâ N. T. illud latius exhibebitur. *Unxit eum* Deus *Spiritu & potentiâ.* Act. 10: 38.

XVI. Est ergo ille perpetuus Ecclesiæ custos & rector, ac veluti Spiritus ejus, quo animante ea vivit, atque sancta ac egregia omnia perficit, & sanctissimis institutis impio huic orbi, in quo peregrina degit, veluti accensâ de cœlo face, prælucet: estque individuus ejus in terris hisce comes ac dux, & Paracletus ac advocatus, cum apud Deum, religiosos motus atque affectus in fidelibus ciendo, & tenerum balbumque ipsorum os figurando, prȩcesque ipsis veluti præformando. Rom. 8: 26, 27. tum Dei apud homines. Joh. 14. & 15. & 16. quibus divini amoris sigillum ac pignus est. *Ne contristate Spiritum Sanctum Dei, quo obsignati estis ad diem redemtionis.* Eph. 4: 30. *Qui & obsignavit nos, & dedit arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.* 2. Cor. 1: 22. Ut id faciat Spiritus apud nos, quod Filius apud Deum: sicut enim ille pro nobis intercedit apud Patrem, nobisque ipsius animum & amorem conciliat; ita reconciliationem & pacem jam factam nobis applicat & suavissime insinuat Spiritus.

XVII. Quem Spiritum fideles nonnunquam *contristant.* Eph. 4: 30. dum parum reverenter eum habent, ut non possit solitas delicias ipsis facere, atque eos solari & Spiritum lætum atque bonum sese præbere. *Spiritus tuus bonus ducet me in terram planam.* Psal. 143: 10. Infideles autem *dolore afficiunt*, ipsique *resistunt. Vos semper Spiritui Sancto* ἀντιπίπτετε *resistitis, ut patres vestri, ita & vos.* Act. 7: 51. *Et ipsi inobedientes exstiterunt, & dolore affecerunt Spiritum Sanctum ipsius, & versus est ipsis in inimicum.* Esai. 63: 10. Apostatæ verò *blasphemant* & singulari modo in eum peccant. *Quanto, putatis, deterius supplicium mereri judicabitur, qui Filium Dei conculcaverit, & sanguinem Testamenti pollutum duxerit, in quo Sanctificatus est, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?* Hebr. 10: 29. *Quisquis fuerit loquutus adversus Spiritum* Sanctum, *non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Matth. 12: 32. Sicut contra nostri officii est, eum glorificare, colere, ipsique collætari, ipsum in omnibus ducem sequi, & nos ipsos in templum ipsi consecrare, ut ita communionem suavitatis plenissimam, sublato omni reatu & effectibus ejus, cum Patre & Filio & Spir. S. habeamus; quæ fidelium in hac vitâ consummatio

est: quem in finem mysterium Trinitatis & admiranda illa personarum Oeconomia nobis revelata sunt.

Ut mysterium S.S. Trinitatis ad praxim maxime faciat.

XVIII. Ut mysterium hoc *usus suos practicos* præcipuè etiam habeat: cum Patrem ut Creatorem, Filium ut Redemtorem, Spiritum S. ut Paracletum, atque amoris divini arrhabonem & pignus, dulcissimo affectu suspicimus ac colimus, & in perfectissimâ Trinitate acquiescimus: in quâ fides nostra tantum non gloriatur, de divinâ gratiâ ac benevolentia deque æternâ salute unicè secura. Longe aliter ac miseri gentiles, qui in tam immensâ Deorum turbâ de eorum amore ac erga sese studio & affectu semper incerti degebant, nullum habentes Deum fœderatum, & cui tanquam fideli creatori animas suas credere poterant, nullam cum eo exercentes communionem, quæ creaturæ intelligentis unicæ deliciæ sunt; unde perpetui terrores, & nunquam securus ac gaudens animus, sed semper pavitans ac trepidus, & de summa rei ac æterno statu suo desperabundus. *Recordamini quod fueritis in tempore illo sine Christo, abalienati a republica Israëlis, & hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, & sine Deo in mundo.* Eph. 2: 12.

Quam ejus adversarii evertant.

XIX. Unde & Sociniani, mysterium hoc & personarum divinarum operationem negantes, Christianorum spem ac fidem non parum concutiunt; quin omnem ipsorum consolationem tollunt, cum *Christum* solo exemplo Salvatorem faciunt, qui nobis viam salutis monstraverit, non vero ipse nostra salus existat; & *Spiritum S.* pium animi motum & affectum interpretantur, cui tamen resistere possumus, atque eum extinguere, adeoque una cum hoc spiritu perire; & similiter *Patrem*, cum nec ab æterno homines amaverit, aut de æterno eorum statu infallibiliter decreverit, nec in tempore aliter quam per Filium ac per Sp. hunc, eo quo vidimus eos velle modo, operetur, nec in æternum & ad finem denique eos amet, non satis idoneum ac præsentem salutis auctorem faciunt, sed imbecillem prorsus, & consilii atque electionis suæ semper dubium ac incertum, & Deum aliquem instar Jovis Homerici, ipsos deorum filios ad Trojam laborantes liberare plerunque imparis & invalidi, adversantibus videlicet fatis; & tandem *hominem* ipsum præcipuum salutis suæ architectum ac fabrum constituunt. Ita luxato hoc capite omnem religionem veluti emasculant, & ipsum salutis nostræ opus prorsus evertunt: cum hoc mysterium ritè agnitum, ut Ecclesiæ Catholicæ est vexillum & Orthodoxorum τεκμήριον, ita spei nostræ rupes ac firmamentum sit immobile, sine cujus fide nemo servari potest.

LO-

LOCUS QUARTUS

De Consilio & Prædestinatione divinis.

CAPUT XXXVII.

De Consilio & Decreto Dei in genere.

I. Post naturam Dei sequuntur consideranda ejus *opera*: quæ vel *personalia* sunt, vel *essentialia*: atque hæc rursus duplicis generis; *immanentia*, seu *interna*, & *transeuntia*, sive *externa*. Priora nomine consilii & decreti Dei de creaturis veniunt; posteriora sunt Dei in creaturis vel circa illas operationes, & proprie dicta ejus opera: illa æterna sunt, hæc fiunt in tempore. De illis ergo prius nunc agendum. *Operum Dei divisio.*

II. Tribuitur Deo *consilium*. *Qui definiti sumus secundùm propositum ejus, qui omnia operatur secundùm consilium voluntatis suæ*. Eph. 1: 11. *Dicens, Consilium meum stabit, & omne meum beneplacitum faciam. vocans ab oriente volucrem, à terra longinqua virum consilii mei. Simul loquutus sum, simul adducam illud; formavi, simul faciam illud*. Esai. 46: 10, 11. *Hunc definito illo consilio & præcognitione Dei deditum quum accepissetis, manibus sceleratis* cruci *affixum interemistis*. Act. 2: 23. diciturque Dei *manus & consilium determinare*, quid *fieri* habeat. ibid. c. 4: 28. *Qua in re abundantius volens Deus demonstrare hæredibus promissionis immutabilitatem consilii sui, intercessit jurejurando*. Hebr. 6: 17. nimirum non ratione inquisitionis vel deliberationis; sed respectu judicii, quo omnia consultò facit, & sapienter ac decorè ordinavit. Quo sensu Deo פּוֹעַל molitio & machinatio adscribitur (ut cum *Jehovah* dicitur *habuisse* sapientiam *initium viæ suæ* קֶדֶם מִפְעָלָיו *ante molitiones suas*. Prov. 8: 22.) in ordine ad opus externum, quod מַעֲשֶׂה in Scripturis appellatur. *Et* פֹּעַל *machinationem Jehovæ non intuentur, &* מַעֲשֵׂה *opus manuum ejus non vident*. Esai. 5: 12. *Consilium Dei.*

III. Vulgo *decretum* Dei appellatur: quæ vox à Vulgato interprete interdum pro divino præcepto, 1. Reg. 8: 61. interdum pro ritibus Mosaicis, Eph. 2: 15. usurpatur; hîc autem definitam Dei sententiam notat *Quod Decretum dicitur.*

de rebus omnibus pulcherrimo ordine efficiendis & ad finem ſuum deducendis.

In quo conſideranda.

IV. Cum vero decretum in ſuo conceptu tria involvat: 1. conceptum rei in mente. 2. voluntatis complacentiam. 3. finem ac ſcopum propoſitum: tria hæc in divino decreto quoque conſideranda ſunt.

1. Divinæ mentis conceptus, qui idea dicitur.

V. *Conceptus mentis divinæ,* qui in decretis ejus intelligitur, nomine *ideæ* venire ſolet: ſicut in artifice extra ſe agente ex conſilio idea præ-exiſtere ſolet, juxta quam agit; ita in Deo omnium rerum efficiendarum exemplaris eſt cauſa, voce illa deſumtâ ex loco Exod. 25:40. *Et vide & fac* בְּתַבְנִיתָם *in forma illorum, quæ tibi demonſtratur in monte.* conf. Hebr. 8:5. *Oraculo monitus eſt Moſes, quum erecturus eſſet Tabernaculum, vide, inquit, facito omnia* κατὰ τὸν τύπον *ſecundùm exemplar, quod tibi oſtenſum eſt in monte.*

& à Scholaſticis ſtatuitur ipſa Dei eſſentia.

VI. Scholaſticis idea omnium rerum ſtatuitur ipſa eſſentia Dei, prout à Deo intelligitur ut imitabilis à creaturis: quod eatenus verum eſt, quatenus eſſentia divina continet omnes perfectiones, ut inde Deus omnium creaturarum ideas formandi poteſtatem habeat; ita ut eſſentia Dei omnium rerum idea ſit, non ut cognita, quod Scholaſtici videntur velle; unde & fabuloſum Trinitatis ſpeculum excuderunt, in quo ipſi in cœlo beati, ſi Deo placet, rerum omnium imagines & eventum contemplentur; ſed potius ut cognoſcens, ſive potius ut volens; quæ Dei de omnibus rebus poſſibilibus cognitio, vel volitio, perfectiſſimum rerum exemplar eſt.

Quæ ab eſſentia Dei non differt.

VII. Non ergo idea hæc, vel ideæ in Deo, ab eſſentia ejus revera, vel inſtar modorum aliquorum diſtinctæ ſunt, quemadmodum eæ, quas homo, dum artificiosè aliquid molitur, in mente ſibi præformat; ſed ſunt ipſa Dei eſſentia, ratione tantum ab illa diſtinctæ. Neque eædem aliunde ipſi adveniunt, vel à rebus deſumuntur, ut in hominibus fieri ſolet; ſed res potius ipſæ ad eas efformantur & exprimuntur, atque ſummi iſtius exemplaris imago & ſimilitudo ſunt. Omnia enim prius ſunt in mente divina, quam in ſemet ipſis. Quo ſolo errores omnes de merito, fide prævisâ &c. collabuntur.

Unde idea unica tantum eſt.

VIII. Unde etiam eſt unica tantum rerum omnium idea; quæ tamen propter varios ad res ideatas reſpectus varia & multiplex concipitur: atque iſto ſenſu verum eſt, ideam unius rei non eſſe ideam alterius; eaſdemque inter ſeſe eſſe connexas, ac ordinem prioris atque poſterioris ad ſe mutuo habere.

& quidem

IX. Et quidem tantum omnium in creaturis perfectionum in Deo dantur

dantur ideæ: non vero imperfectionum, qua talium; quæ ex oppositis perfectionibus à Deo cognoscuntur. *solarum perfectionum.*

X. *Voluntatis* autem actum, seu complacentiam in Deo quod attinet, illa similiter non instar accidentis alicujus, sed perfectissimo modo in eo concipi, nec ab essentia ejus divelli debet. Sunt enim ibi hæc tria distinguenda: 1. actus voluntatis divinæ, quæ est ipsa Dei essentia, per modum actus vitalis, quæ est intellectio & volitio, considerata, quæque ab eâ ne quicquam differt; cum Deus in sua ipsius essentia omnia & velit & videat. 2. tendentia & relatio ejus ad extra, sine ulla tamen Dei mutatione, vel essentiæ ejus perfectione: illa enim nihil nisi externum respectum & relationem ad creaturam, sine ulla internâ vel additione vel alteratione, Deo superaddit. 3. ipsum objectum & res decreta. Priori modo decretum Dei est necessarium, & æternum, & unicum; aliter ac in homine, ubi non solum mutabilis est actus secundus, seu tendentia voluntatis ad res objectas, verum etiam ipse actus primus, quatenus in homine est: si vero tendentiam ad objecta respicias, idem decretum Dei, nostro considerandi modo, est liberum & multiplex: ferè instar circuli, cujus centrum unicum est, lineæ autem inde eductæ variæ & sibi mutuo nonnunquam contrariæ. *2. Voluntatis complacentia, in qua tria distinguenda.*

XI. Cumque voluntas Dei prima omnium rerum causa sit, hinc sequitur, causam quidem dari posse effectuum divinæ voluntatis, non vero ipsius voluntatis Dei, sive illa sumatur secundum entitatem suam increatam, sive secundum terminationem ad effectus inde profluentes: atque hinc Deus quidem voluit omnia ex causis & propter causas existere, sed ipsum velle Dei non existit ex causis præter ipsum, nec aliunde moveri vel regi potest, cum in Deo dependentia à causis locum non habeat: unde figmenta voluntatis Dei antecedentis & consequentis, & quæcunque in creaturis prævisa, quæ ipsius voluntatem impellant vel moveant, cadunt.

XII. *Finis & scopus* Deo propositus, quatenus ille ipsi tribui potest, est ipsius gloria. *Omnes tractat Jehovah* לַמַּעֲנֵהוּ *ad responsum suum*, cum omnibus agit convenienter, vel ut sibi respondeat omnium exitus, & laudem ejus publicet, *etiam improbum* tractat, parat, format *ad diem mali.* ita illum regit, ut per convenientissimas rationes & occasiones tandem incurrat in suum exitium, q. κατηρτισμένος & omnibus modis aptus. Prov. 16: 4. *Definivit nos ad adoptionem filiorum, ad laudem gloriæ gratiæ suæ.* Eph. 1: 6. *3. Finis.*

Consilii divini PROPRIETATES. Æternitas. XIII. Consilii divini proprietates sunt. 1. *Æternitas. Sicut elegit nos in ipso ante fundationem mundi.* Eph. 1:4. *Nota* & scita, sive judicata *à sæculo sunt Deo omnia opera ipsius.* Act. 15:18. *Salvos nos fecit secundùm proprium propositum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu* πρὸ χρόνων αἰωνίων *ante tempora sæcularia.* 2. Tim. 1:9. *Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita fuerat, quam prædefinierat Deus ante sæcula ad gloriam nostram.* 1. Cor. 2:7. Consilium enim Dei non differt ab essentia, intellectu, voluntate & sapientia ejus, quæ ab æterno fuerunt. Quod notandum contra Vorstium & Socinum, qui Deo decreta horaria tribuunt, quas ex rerum humanarum occasione vel sumat, vel mutet, ad omnes rerum motus veluti intentus, eosque de cœlo continuo observans: contra est Num. 23:19. *Deus fortis non est homo, qui mentiatur, neque Filius hominis, ut pœniteat eum; num quid ipse dixerit, & non faceret?* similiter *Perpetuitas Israëlis* (h. e. is, in quo vitam æternam Israël habet) *non mentitur, & non pœnitet eum: non enim homo est, ut pœniteat eum.* 1. Sam. 15:29. *Non cogitationes meæ sunt cogitationes vestræ, & non viæ vestræ sunt viæ meæ, ait Jehovah.* Esai. 55:8. Quod autem de cœlo res hominum videre & inspectare in S. litteris dicitur, non ad formanda demum vel mutanda pro occasionibus consilia facit; sed id jugem Dei providentiam dicit, & continuam mediorum administrationem, per quæ res jam decretæ ad præstitutos fines promoveantur.

Sapientia. XIV. 2. *Sapientia*; cujus tamen ratio nobis est impervestigabilis. *O altitudo divitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei! quam imperscrutabilia judicia ejus & impervestigabiles viæ ejus! quis enim cognovit mentem Domini? aut quis consiliarius ejus extitit?* Rom. 11:33, 34.

Libertas. XV. 3. *Libertas* summa & independens. *An non habet potestatem figulus luti, ex eâdem massâ ut faciat aliud quidem ad honorem vas, aliud verò ad ignominiam?* Rom. 9:21. *An, ut figulus hic, non potero facere vobis, domus Israël? ait Jehovah. Ecce, ut lutum est in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israël.* Jer. 18:6. *Etiam Pater, quia ita placuit tibi.* Matth. 11:26. Quæ libertas tamen non ipsum decreti divini actum respicit, quasi is indifferens fuisset, ac potuisset non esse; Deus enim sine ullo actu esse non poterat, non magis quam sine voluntate; atque necessarium erat ut aliquid decerneret, saltem hoc, se non velle creaturam producere: verum qua in re illa libertas Dei posita sit, vid. Cap. XXII. §. VI.

Amplitudo. XVI. 4. *Amplitudo.* Unde omnia ambitu suo complectitur, atque ipsa

ipsa adeo *peccata*, quæ Deus saltem permittere decrevit; nam quamvis illud quod permittur malum sit, permissio tamen & gubernatio ejus bonum quid est. Neque etiam quidquam, vel minimum, existere vel fieri potest, quod non à Deo dependeat, atque ejus nutum observare non debeat; alioquin enim illud ipsum notionem Dei ad se traheret, atque ita vel duo, vel plura principia introducerentur.

XVII. 5. *Immutabilitas. Consilium meum stabit, & omne meum beneplacitum faciam.* Esai. 46: 10. *Ut facerent quæcunque manus tua & consilium tuum prædefinivit ut fierent.* Act. 4: 28. *Consilium Domini, hoc stabit.* Prov. 19: 21. unde decretum Dei summè *efficax* est. *Deus noster est in cœlo. Omnia, quæ voluit, fecit.* Psal. 115: 3. *Omnia, quæ vult, Dominus facit in cœlo, & in terra, & omnibus abyssis.* Psal. 135: 6. *Juravit Jehovah* Deus *exercituum*, dicendo: *Si non, quemadmodum cogitavi*, vel *delineavi, ita exstitit, & quemadmodum consului, illud ipsum stabit* vel *stat.* Esai. 14: 24. Quæ tamen vis ac efficacia nullam rebus futuris imponit necessitatem, sed eventus tantum certitudinem infert. Imo tantum abest, quod voluntas Dei res omnes durâ ac fatali necessitate constringat, quod ea potius omnis libertatis & contingentiæ, quæcunque in rebus est, unica causa sit: nam nisi Deus atque supremum aliquod numen foret, & nisi ipse foret agens summum ac liberrimum, ne umbra quidem libertatis in creaturis foret, sed omnia cœcâ necessitate ferrentur, & nulla causa liberè ageret. *Immutabilitas.*

XVIII. *Objectum* decreti Dei, si in genere consideretur, tanquam decreto Dei præ-existens, est purum nihil, nec aliud quicquam concipi potest: si vero objectum intelligatur illud, de quo adducendo decretum Dei factum est, tum illud est omne id quod Deus fecit & faciet, sive possibile, sive actuale & futurum, cum à Dei decreto omnes rerum conceptus, sive possibiles, sive futuri, pendeant. OBJECTUM.

XIX. Quod attinet res possibiles nunquam futuras, ex hypothesi tamen aliqua consecuturas; ille nexus, cum quid positivum sit, non potest à Deo independens esse, atque adeo ab aliquo decreto Dei, in quo continetur, fluit, ac voluntati ejus subest: videt enim Deus, ut est sapientissimus, & approbat omnem veritatem, ex consilio suo profluentem. Atque hinc etiam promissiones vel comminationes conditionatas creaturis proponere potest, utpote verissimas, quamvis forte conditio, ad quam sequuturæ sunt, nunquam extitura sit.

XX. Atque consilium hoc in Deo *unicum* tantum est, idque abso- *Decretum*

lutum;

hoc in Deo unicum & absolutum est. lutum: non enim longæ deliberationum moræ, δεύτεραι φροντίδες, secundæ ac meliores curæ, aut μεταμέλειαι ac pœnitudines in Deum cadunt: neque rerum momenta denique ac occasiones speculatur, atque ex iis pendet; non enim *videt* Deus ac consilia agitat *ut homo*. Job. 10: 4. Sed ipse sibi tempora creat & format. *O altitudo divitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei*! &c. Rom. 11: 33. *Tunc vidit eam* (sapientiam) *& recensuit eam & disposuit & perscrutatus est*. Job. 28: 27. *Videre* in possibilitate, est sapientiæ; *recensere & disponere*, consilii, sive προθέσεως; *perscrutari* τῆς γνώσεως scientiæ sive cognitionis. Ut pessimè Episcopius, post Vorstium, multas & diversas, quin contrarias in Deo ponat volitiones, quarum aliquæ certo tempore desinant; sive effectus suos jam attigerint, sive potioribus cogitationibus obliterentur.

licet objectivè varium. XXI. Objectivè tamen & terminativè varia consilia (*Domine confitebor nomen tuum, quia fecisti mirum,* עֵצוֹת *consilia à longinquo, veritatem, fidelitatem*. Esai. 25: 1.) & diversæ cogitationes (*Nam non* מַחְשְׁבוֹתַי *cogitationes meæ sunt cogitationes vestræ*. Esai. 55: 8.) & מִפְעָלִים h. e. laborantis atque operi sese accingentis animi molitiones, (*Jehova habuit me principium viæ suæ* קֶדֶם מִפְעָלָיו *ante molitiones suas*. Prov. 8: 22.) Deo attribuuntur, quæ pulcherrimo & sapientissimo ordine inter se cohærent. *Hinc decretorum ordo.* Quin pro nostro concipiendi modo non solum ordinem in rebus ipsis decretis, sed & in cogitationibus ac molitionibus Dei quasi concipimus; non quod diversi ibi revera actus sint, vel unus altero prior, sed quod ejusdem consilii Dei diversas quasi partes concipimus, & illos debito ordine inter se connectimus, quo omnem Dei sapientiam perfectius lustremus ac exhauriamus. Cumque nec rectum, neque decens Deo sit, unum sine altero decernere, humanum ex. gr. genus, sine ullo consilio sese in ejus conditione glorificandi; sic enim non sapienter, sed frustra illud condidisset: vel etiam finem absque mediis, vel media absque fine; hinc diversas ejusdem decreti partes distinguimus, atque unam quasi cogitationem Dei causam esse alterius dicimus: atque adeo ab una ad aliam argumentari licet, exemplo Apostoli. *Qui proprio Filio non pepercit, quomodo non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur?* Rom. 8: 32. item: *Quos prænovit, etiam prædefinivit conformes imaginis Filii sui; quos verò prædefinivit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & justificavit; quos autem justificavit, hos & glorificavit*. ibid. v. 29, 30.

Qui est finis & me- XXII. Cumque in decretis Dei non alius ordo concipi possit, quam finis & mediorum, hinc ita & concipere & loqui solemus, Deum

prius

prius velle finem quam media ad eum, & inter media prius illa quæ finem propius attingunt; atque ista etiam humanæ prudentię regula de ipso usurpatur, *quod primum est in intentione, ultimum esse in executione*: quod tamen non de diversis in Deo volitionibus & cogitationibus intelligendum est, quasi alia ibi sit prior, alia posterior, atque una alterius causa sit; sed de re volitâ, ut apud Deum volitio & sapientissima coordinatio sit prioris & posterioris rei, præcipuè mediorum & finis, quæ aptissimè & liberrimè inter se connexuit, ut tamen nec ipse, nec decretum ejus ab ullâ re, vel conditione, vel mediis pendeat. Unde decretum ejus, sicut unicum est, ita hinc necessario summopere *absolutum* est, quamvis conditionata possit esse executio, & effectus, & prædictio: quæ tamen omnia ex decreto Dei unico & absoluto dependent. *diorum.*

XXIII. Sequuntur nunc adversariorum errores, præcipuè Socinianorum, in quibus reliquorum est compendium, qui Dei consilia ad humani ingenii modulum exigunt, & divitias ac profunditates sapientiæ ac cognitionis ejus improbè, contra Apostoli monitum, perscrutari conantes, vias ac cogitationes ejus non multò sapientiores nobis exhibent quam eæ quæ sunt hominum. Sic autem instituunt. *Adversariorum errores, imprimis* SOCINIANORUM.

XXIV. 1. Decretum Dei *ipsis accidens est*: cum tamen sit ipsa sapientia & voluntas Dei, sine quâ nunquam esse potest, quæque ab ejus essentia nec differt, nec etiam differre potest. Atque adeo se ipso & suis divitiis perfectus & beatus est, non perfectione aliunde accedente. *Quibus Dei decretum est accidens.*

XXV. 2. Negant *decreta Dei esse æterna*, præter pauca quædam, hæc tria videlicet, de condendo mundo, eoque regendo & conservando, Christo mittendo, & salute danda iis qui ipsius legibus obediunt; reliqua autem, circa hominem præcipuè & res singulares, temporaria esse volunt. Ita Deum ab æterno multarum rerum incogitantem & ignorantem faciunt, ut nec ab æterno quicquam certi apud ipsum fuerit, atque plurimæ & maximæ perfectiones in tempore ipsi demum accesserint: cum tamen *Deo ab* omni *ævo omnia opera sua cognita* dicantur. Act. 15: 18. tantaque ejus semper fuerit sapientia ac scientia, ut sine flagitio statui non possit, eam in tempore ex quotidianis rerum eventibus incrementum capere posse; quod ab adversariis tamen ex ista hypothesi affirmari debet. *Negant decretorum Dei æternitatem.*

XXVI. 3. Distinguunt ea in *absoluta*, ut ex. gr. creare mundum, & *conditionata*, qualia præsertim sunt ea, quæ circa hominem ejusque salutem æternam versantur: item in *efficacia* & *peremtoria*, ut quæ sunt prioris generis, atque *inefficacia* & *infirma*, quæ videl. aliqua conditione *& ea perperam distinguunt in absoluta & condi-*

 ni-

tionatâ, efficacia & infirma. nituntur, quæ non ſemper præſtetur. Verum hæc in varias Dei perfectiones impingunt. Cum enim ſit primus & ſummus, atque ipſe rerum omnium ſtatum atque ordinem ſupremo arbitrio diſponat, atque omnia ſolus ſciſcat ac diſpenſet, ut ab eo ſolo rerum fata ducantur, hic contra inverſo planè ordine à rebus extra ſeſe, præſertim ab incertâ creaturæ voluntate, ipſi non ſubjectâ, dependere, & tantum non neceſſitari ponitur: quin & in tempore conſilium capere, idemque pro diverſo rerum eventu mutare, atque aliter decernere ſtatuitur; ut nihil in ejus conſilio manſurum vel fixum ſit; neque etiam rerum, quæ ab hominis arbitrio pendent, eventus antequam fiant certo præſciri atque prædici poſſint. Contra autem omnia apud Deum ſunt abſoluta & certa. *Omnia, quæ voluit, fecit.* Pſal. 115: 3. *Conſilium meum ſtabit, & omnem meam voluntatem faciam.* Eſai. 46: 10. *Cognovi, quòd omnia potes; & non eſt ardua præ te cogitatio.* Job. 42: 2.

(Remonſtrantium decretum commodum ad circumſtantias) XXVII. Neque magis congruit Remonſtrantium decretum, quod ponunt, *congruum ad circumſtantias*; ſicut & gratiam & vocationem congruam ſimiliter ponunt: quia nempe Deus præviderit, ad has vel illas circumſtantias commodas, hominem ſeſe converſurum, atque hinc decreta ſua ordinaverit. Verum illa æquè manebunt incerta: cum quæcunque ponantur circumſtantiæ congruæ, illæ tamen neceſſario hominis voluntatem determinare non queant, ſalvâ ejus libertate, pro qua adeo pugnant adverſarii; unde omnia, ipſumque adeo decretum Dei, manebunt maximè incerta.

in antecedens & conſequens, generale & ſpeciale. XXVIII. 4. Pari arte diſtinguunt decretum Dei in *antecedens* & *conſequens*; *generale* & *ſpeciale*: prioris generis eſt, Ex.gr. omnis qui crediderit, ſervabitur; alterius, Petrus, quia credidit, ſervabitur. Verum hæc pariter doloſa ſunt. Prius enim decretum, antecedens videl. & generale, nulli uſui eſt, cum illud ſubſecuturum ponatur aliud & ſpecialius decretum, ad prius illud reſtringendum & tantum non corrigendum: nec quicquam in rerum naturâ ponit: imo tale ab adverſariis ponitur, ut Deo penitus indignum ſit: apud illum enim nihil generale, nihil indeterminatum & pendulum eſt: neque perfectioni ejus convenit, antecedenti & generali decreto, ex. gr. omnibus hominibus ex æquo deſtinare ſalutem; quod nunquam eventurum eſt.

Hinc decreta Dei mutabilia, & ſibi XXIX. Atque juxta hæc omnia decreta Dei ſæpe *mutari* ajunt, quin & ſibi mutuo nonnunquam *contraria* ponunt: quod ſine multiplici imperfectione de Deo affirmari non poteſt; cum ipſe, ut eſt perfectiſſimus,

nec

nec ab aliquâ re extra se pati quicquam potest, ita quoque sit immutabilis. *Ego Jehovah* לֹא שָׁנִיתִי *non sum diversus factus*, ut veritas mea, ita gratiosa mea voluntas mutata non est. Mal. 3: 6. Est *Pater luminum, apud quem non est* παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Jac. 1:17. Quod ipsum de decretis ipsius, quæ semper sunt sapientissima, peculiariter affirmatur. *Consilium meum stabit, & omnem voluntatem meam faciam.* Esai. 46: 10. *Consilium Domini in æternum constat; cogitationes cordis ejus in ætatem & ætatem.* Psal. 33: 11. *Deus demonstravit hæredibus promissionis* τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς *immutabilitatem consilii sui, quum intercessit jurejurando.* Hebr. 6: 17.

contraria statuunt.

CAPUT XXXVIII.

De divina Prædestinatione, & speciatim Electione.

I. DEcretum Dei in genere consideratum excipit specialior consideratio Prædestinationis: quo nomine venit peculiare Dei consilium circa creaturas rationales. Qui communis omnium errantium fuit scopulus: cum tamen ex hoc capite universa salutis humanæ œconomia & methodus pendeat; ita ut eo malè explicato non parum ea perturbetur, & multiplici errore Christiana religio defœdetur; recte autem explicatum veræ fiduciæ, humilitati & gratitudini generandæ unicè inserviat.

PRÆDESTINATIO.

II. Vox Prædestinationis, προορισμὸς, abstractè sumta est ἄγραφος, quamvis verbum προορίζειν sit ἔγγραφον; quod ab ὁρίζειν deductum notat certum aliquem finem determinare, vel de re aliquâ in ordine ad finem suum antequam existat statuere. Sumit autem Scriptura vocem illam interdum latius, pro decreto providentiæ: *Ut facerent quæcunque manus tua & consilium tuum* προώρισε *prædefinivit ut fierent.* Act. 4: 28. *Quam sapientiam* προώρισεν *prædefinivit Deus ante sæcula ad gloriam nostram.* 1. Cor. 2: 7. interdum strictius pro decreto electionis. *Quos prænovit,* καὶ προώρισε *etiam prædefinivit conformes imaginis Filii sui.* οὓς δὲ προώρισε *quos verò prædefinivit, hos & vocavit.* Rom. 8: 29, 30. προορίσας ἡμᾶς *dum definivit nos ad adoptionem filiorum.* Eph. 1: 5. προορισθέντες

Vocis illius acceptio varia.

qui definiti sumus secundum propositum ejus, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ. v. 11. Commode autem medio significatu pro decreto circa creaturas rationales vel salvandas vel damnandas apud Theologos accipitur; ut inde duæ prædestinationis, sive species, sive partes emergant, electio & reprobatio. Appellatur etiam πρόγνωσις Christus deditus est *definito consilio* καὶ προγνώσει τοῦ θεοῦ *& præcognitione Dei.* Act. 2: 23. *Electis* κατὰ πρόγνωσιν *secundùm præagnitionem Dei Patris.* 1. Pet. 1: 2. οὓς προέγνω *quos ante agnovit, etiam ante definivit.* Rom. 8: 29. πρόθεσις, propositum. *Omnia cooperantur ad bonum illis, qui* κατὰ πρόθεσιν *secundùm propositum vocati sunt.* Rom. 8: 28. ubi harum vocum veluti sedes est. *Notum fecit nobis arcanum voluntatis suæ, secundùm beneplacitum suum,* ἣν προέθετο *quod proposuerat in sese.* Eph. 1: 9. *Qui definiti sumus* κατὰ πρόθεσιν *secundùm propositum ejus, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ.* v. 11. *Secundùm propositum sæculorum, quod fecit in Christo Jesu Domino nostro.* c. 3: 11. εὐδοκία, beneplacitum. *Etiam Pater, quia* οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου *ita placuit tibi.* Matth. 11: 26. & prædestinati τεταγμένοι, Act. 13: 48. & προγεγραμμένοι. Jud. v. 4. dicuntur.

Quæ etiam ad reprobationem pertinet. III. Licet autem vox Prædestinationis electioni potissimum accommodetur, tamen eam ad reprobationem quoque pertinere, cum usus ipsius vocabuli in Scripturis (*Filius hominis abit* κατὰ τὸ ὡρισμένον, *secundum definitum.* Luc. 22: 22. *Hunc definito illo consilio & præcognitione Dei deditum quum accepissetis.* Act. 2: 23.) tum similium vocum usus, atque adeo res ipsa evincit. *Non* ἔθετο *posuit nos Deus ad iram, sed ad lucrandum saluti per Dominum nostrum Jesum Christum.* 1. Thess. 5: 9. *Confiteor tibi, Pater, quod hæc occultaveris à sapientibus & intelligentibus, & revelaveris ea infantibus.* Matth. 11: 25. *Deus tulit in multa longanimitate vasa iræ aptata ad interitum.* Rom. 9: 22. *inobedientes, ad quod etiam positi sunt.* 1. Petr. 2: 8. *Subintrarunt homines impii, qui olim ante scripti sunt ad hoc judicium.* Jud. v. 4. Ut non rectè inter Pontificios & Lutheranos quidam Prædestinationem de solis electis accipiant, reprobos autem potius præscitos dicendos velint: quæ controversia olim acriter agitata fuit in causa Godschalci, sæculo nono, tuente Johanne Erigenâ Scoto, in libro de unicâ Prædestinatione, eam electioni tantum convenire; rectius autem Godschalco ac Lugdunensibus, atque eorum nomine Remigio Episcopo ad reprobationem eam quoque extendentibus.

IV. Si-

IV. Similiter non satis rectè quidam ex Pontificiis Prædestinationem volunt tantum esse *intellectus*, non vero *voluntatis*; quod ad reprobationem à Scholasticis præsertim applicatur, qui illam ideo potius appellant præscientiam: cum tamen, si usum vocabuli spectes, πρόγνωσις sive prævisio & præscientia de electione potius usurpetur. vide Rom. 8: 29. *Quos prænovit, etiam prædefinivit.* Ita Petrus scripsit *electis secundùm præagnitionem Dei.* 1. Epist. c. 1: 2. sicut & verbum *nosse* pro curare & amare sumitur. *Nam cognovi eum, Abrahamum, ut præcipiat.* q. d. ideo ipsius rationem habui & eum non præterii, sicut multos alios, *ut præcipiat* &c. Gen. 18: 19. *Tantum vos cognovi*, vos aspexi, vestri rationem habui, *ex omnibus familiis terræ.* Amos. 3: 2. *Novit Dominus viam justorum.* Psal. 1: 6. *Tunc profiteor eis, nunquam novi vos.* Matth. 7: 23. *In hoc glorietur, qui gloriatur, animadvertere & nosse me.* Jerem. 9: 23. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te.* Joh. 17: 3. *Malum non cognosco.* Psal. 101: 4. Non enim dicit Apostolus, quorum fidem prævidit, ut necesse fuisset, si adversariorum sensum exprimere voluisset, sed de personis, quos prævidit, h. e. ab æterno dilexit: ita ut præcognitio illa & æternus Dei amor sit ratio consequentis decreti, prout in mente divina existit; præsupponit enim illum actum voluntatis, ita ut prædestinatio ipsa propter illam facta sit. Similiter & reprobatio non præscientiam solum & prævisionem aliquam, sed & decretum voluntatis dicit, idque non solum de actionibus, sed & de personis ipsis. vid. Jud. v. 3, 4. ubi *sanctis, quibus fides tradita* est, opponuntur *homines impii, qui olim ante scripti sunt ad hoc judicium.* atque hoc sensu etiam πρόγνωσις de illis usurpatur. *Hunc definito illo consilio & præcognitione Dei deditum quum accepissetis, manibus sceleratis* cruci *affixum interemistis.* Act. 2: 23.

Pontificiorum quidam censent eam tantum esse intellectus; quod refellitur.

V. Est ergo Prædestinatio decretum Dei de speciali gloriæ suæ manifestatione in creaturarum rationalium statu æterno. *Non posuit nos Deus ad iram, sed ad* περιποίησιν σωτηρίας *ad lucrandum saluti, per Dominum nostrum Jesum Christum.* 1. Thess. 5: 9. *Si verò volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, tulit in multa longanimitate vasa iræ aptata ad interitum; & ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit ad gloriam*: non habet potestatem? Rom. 9: 22, 23. estque quasi destinatio mediorum in ordine ad istum finem.

Quid sit?

VI. Eam dari cum Scriptura docet, in genere: *Deo ab ævo cognita sunt omnia opera ipsius.* Act. 15: 18. & in specie ac explicite; *Prædesti-*

Eam dari docet, cum Scriptura;

niens nos ad adoptionem filiorum per Jesum Christum sibi, secundum beneplacitum voluntatis suæ. Eph. 1: 5. *Quos prænovit, etiam prædefinivit conformes imaginis Filii sui ad hoc, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Rom. 8: 29. tum ratio: cum enim Deus sit perfectissimus, idemque summus, & ab alterâ parte creaturæ, earumque actiones, à se ipsis provenire non possint, sed à causa majori pendeant, manifestum est, sapientissimo Dei consilio; cui omnia sunt præsentia, quique omnem æternitatem intuetur & pervidet, omnia ordinata & disposita esse.

tum ratio.

Est ea Angelorum & hominum: duabusque partibus constat.

VII. Cum autem creaturæ rationales sint vel angeli, vel homines, ad *angelos* etiam pertinere prædestinationem liquet ex 1. Tim. 5: 21. ubi *Angeli electi* dicuntur, Jud. v. 6. ubi agitur de *Angelis, qui non servarunt suum principium, & ad judicium magnæ diei vinculis æternis sub tenebris servantur.* Prolixius autem Scriptura agit de hominum prædestinatione; quæ duabus quasi partibus constat, *electione* videlicet & *reprobatione.*

ELECTIO *quo sensu veniat in Scriptura?*

VIII. Cum autem electio hæc fiat vel æternâ prædeterminatione, vel actuali vocatione & separatione (*Dominus* הִפְלָה *separavit pium sibi.* Psal. 4: 4.) utroque sensu ista vox in Scripturis occurrit. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Joh. 15: 16. *Quia ex mundo non estis, sed ego vos elegi ex mundo, ideo odit vos mundus.* v. 19. *Ego novi quos elegi.* Joh. 13: 18. *Non multos nobiles, sed quæ stulta sunt mundo elegit Deus, ut pudefaciat sapientes* &c. 1. Cor. 1: 27, 28. Posteriori modo sumitur à Petro: *Electis secundum præagnitionem Dei Patris in sanctificatione Spiritus* &c. 1. Epist. 1: 1, 2. Frequentius vero apud Paulum priori modo pro electione æternâ, seu decreto Dei accipitur, ut cum dicit: *Sicut elegit nos in ipso ante fundationem mundi.* Eph. 1: 4. *Scientes, Fratres dilecti, à Deo electionem vestram.* 1. Thess. 1: 4. *Ut quod secundum electionem est, Dei propositum maneret.* Rom. 9: 11. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ exstiterunt.* c. 11: 5. *Quis accusationem intentabit electis Dei?* c. 8: 33. *Induimini, ut electi Dei, visceribus miserationum.* Col. 3: 12. *Omnia perfero propter electos, ut & ipsi salutem consequantur.* 2. Tim. 2: 10. *Paulus Apostolus secundum fidem electorum Dei.* Tit. 1: 1. *Multi vocati, pauci verò electi.* Ita & Matth. 20: 16. 22: 14. *Propter electos dies illi* κολοβωθήσονται *mutilabuntur.* Matth. 24: 22. Marc. 13: 20. *Non possibile est seduci electos.* Matth. 24: 24. *Vindicabit Deus electos suos.* Luc. 18: 7. *Cum agno sunt vocati & electi & fideles.* Apoc. 17: 14. *Studete firmam facere vocationem & electionem vestram.* 2. Petr. 1: 10. Unde & metonymicè electi ἐκλογὴ appellantur: *Electio consecuta est; reliqui verò occalluerunt.*

runt. Rom. 11. 7. ut male Remonſtrantes electionem æternum Dei decretum notare negent.

IX. Definiri poteſt, quod ſit prædeſtinatio certorum quorundam hominum, ut in iis manifeſtetur gratia Dei glorioſa. *Sicut elegit nos in ipſo ante fundationem mundi, eſſe nos ſanctos & inculpatos coram ipſo in charitate, prædefiniens nos ad adoptionem filiorum per Jeſum Chriſtum ſibi, ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ, ad laudem gloriæ gratiæ ſuæ, qua nos gratia cumulavit in dilecto.* Eph. 1: 4, 5, 6. *Ejus definitio.*

X. Conſideranda autem in eâ ſunt hæc quatuor. 1. *Actus* in Deo. 2. ejus *objectum.* 3. *cauſæ.* 4. *attributa* & adjuncta. *Conſiderantur in eâ,*

XI. Ante omnia vero removenda eſt vocis ambiguitas. Quidam enim electionem, & analogicè reprobationem, latius accipiunt, pro omni decreto Dei circa hominem, in ordine ad ſummum ejus finem: alii ſtrictius eam ſumunt pro decreto de hominibus ex communi lapſu erigendis. Priori ſenſu in electione Dei concipi poſſunt duo quaſi actus, 1. decretum de fine, de manifeſtandâ videlicet in certis hominibus glorioſâ ſuâ gratiâ, juſtitiâ temperatâ. 2. decretum de medio, quo ad finem iſtum pervenitur: quo pertinent, hominum creatio, permiſſio lapſus, redemptio per meritum Chriſti, vocatio efficax, juſtificatio, ſanctificatio, glorificatio; quæ omnia partes ſunt unius medii integri ſeu aggregati, cum vel uno eorum deficiente Deus finem ſuum non obtineat. Quamvis enim illa inter ſeſe comparata ordinem aliquem & ſucceſſionem, quin etiam mediorum ac finis ſubalterni rationem habeant, reſpectu tamen actus divini, atque finis ultimi, nempe manifeſtationis gloriæ Dei, omnia iſta media ſibi invicem coordinantur, atque tantum unici & completi medii rationem habent; nullum autem eorum, nec tota eorum collectio reſpectu decreti divini finis notionem accipere ullo modo poteſt. *remotâ vocis ambiguitate,*

XII. Atque ita eſt hic duplex quaſi actus, quorum prior exprimitur Prov. 16:4. *Omnes tractat Jehovah ad reſponſum ſuum, etiam improbum ad diem mali.* Item: *Definiti ſumus ſecundum propoſitum ejus, qui omnia operatur ſecundum conſilium voluntatis ſuæ.* Eph. 1: 11. poſterior Rom. 8: 30. *Quos autem prædefinivit, eos & vocavit; & quos vocavit, eos & juſtificavit; quos verò juſtificavit, eos & glorificavit.* 2. Theſſ. 2: 13. *Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper de vobis, fratres dilecti a Domino, quia legit, ſive aſſumſit, vos Deus ab initio ad ſalutem in ſanctificatione Spiritus & fide veritatis.* Electio juxta priorem actum notat deſtinationem certorum hominum ad miſericordiam juſtitiâ temperatam; poſteriori ACTUS *quaſi duo.*

riori modo notat destinationem eorum ad salutem; quæ plurimum differunt. Itemque prædestinatio, quantum ad primum actum, prout dicit decretum de fine, non propriè actus misericordiæ & justitiæ, sed beneplaciti & libertatis seu independentiæ divinæ est: aliud enim est destinare ad exercitium justitiæ & misericordiæ, aliud justitiam & misericordiam exercere; hoc justitiæ & misericordiæ, illud vero beneplaciti & independentiæ divinæ est: & ita vox miserandi metonymicè pro destinatione ad misericordiam sumitur: *Cujus vult, miseretur; quem autem vult, indurat.* Rom. 9: 18.

Ejus OBJECTUM, XIII. Atque hinc jam patere quoque potest, quodnam sit prædestinationis, & speciatim electionis, *objectum*: quod *sublapsarii* statuunt esse hominem creatum & lapsum; *supralapsarii* autem homines creabiles, non quidem omnes, quos pro absolutâ suâ potentiâ creare Deus potest, sed indefinitè isto vocabulo sumto, homines nempe duntaxat creabiles, hos videlicet & illos, pro beneplacito eligentis.

si latiori sensu vocabulum prædestinationis accipiatur, est homo creabilis: XIV. Et quidem ubi prædestinationem accipimus pro omni decreto Dei circa hominem, in ordine ad supremum ejus finem, atque adæquatum ejus objectum quærimus, illud non aliud erit quam homo prædestinabilis ad omnia, homo nempe creabilis, seu possibilis tantum: includit enim hoc decretum ipsam creationem, & reliqua omnia, quæ tanquam media ad supremum istum finem ordinata sunt. Ubi vero strictiori sensu prædestinationem consideramus ad singulos ejus actus, atque eam denominamus à peculiaribus ejus quasi partibus, quas in eâ concipimus, ut ex. gr. cum electionem vocamus voluntatem quosdam salvandi è miseriâ suâ, tum objectum prædestinationis isto sensu illud debet statui, quod est objectum illorum actuum, quodque necesse habemus præsupponere in creaturâ, ut Deus actus istos dignè circa eam exequi, atque etiam decernere possit: & ita objectum electionis, sive voluntatis salvandi, erit homo miser; sine eo enim electio ista ne quidem concipi potest. Priori autem sensu Apostolum ad Rom. cap. 9. prædestinationis decretum considerare, ex omnibus circumstantiis liquet.

si strictiori, homo miser.

Priori sensu consideratur ad Rom. 9.

Qui præferendus. XV. Atque etiam commodius ita ordinatur objectum prædestinationis, quam si illud inchoetur à lapsu, ut quidam faciunt; creationem & lapsum, quia cum electioni, tum reprobationi communes sunt, non tanquam media prædestinationi subordinantes, sed per modum conditionis in objecto requisitæ illi præsupponentes. Verum non satis rectè isti opera Dei ordinant. Nam creatio & lapsus hominis, cum ipsa quoque præ-

prædestinata sint, non potest prædestinatio inde demum inchoari; nisi Deum nullo fine & ferme frustrà ista decrevisse, & humanum genus condidisse, & lapsum ejus sivisse dicamus; cui ipse eventus repugnat. Finis autem Deo dignus istorum operum ne cogitari quidem potest, nisi illa ut media partialia, ad summum prædestinationis finem ducentia considerentur, quo etiam manifestò tetenderunt. Dicere enim finem creationis atque lapsus fuisse in communi manifestare gloriam Dei & infirmitatem creaturæ, non satisfacit: cum posterius illud non Dei propriè, sed hominis potius finis sit; & communis ille conceptus de illustrandâ Dei gloriâ in genere nimis vagus est, atque Deum æque incertum ponit, nec cum naturâ ejus convenit; cum Deus intenderit specialiter misericordiæ atque justitiæ suæ gloriam exercere, ad quem ipse quoque lapsus specialem respectum atque ordinem habuit; quo in ordine una cum reliquis mediis poni, atque illi fini subordinari debet.

Sublatis eorum, qui aliter statuunt, scrupulis.

XVI. Neque magni adeo momenti sunt quæ ab adversâ parte producuntur. In peccato quidem concepti erant gemelli isti, quos Apostolus Rom. 9: 11. tanquam prædestinationis typos & exempla producit; verum tales eo loco non considerantur, sed ut *qui necdum boni nec mali quicquam fecissent*; & merum tantum Dei beneplacitum *ac propositum secundum electionem* Apostolus ibi urget. Similiter *vasa iræ & misericordiæ* appellantur; verum etsi ira vel misericordia circa hominem actu exerceri non possit, nisi creatus & lapsus sit, ad misericordiæ tamen & justitiæ Dei gloriam destinari poterat, etsi nondum creatus vel lapsus, nec ut talis consideratus fuerit.

Vtriusque sententiæ collatio.

XVII. Atque hactenus quidem discrepant duæ istæ sententiæ, in ordinandis videl. & disponendis decretis Dei, vel ejusdem decreti quasi partibus: cæteroquin neutra pars decretum creationis & permissionis lapsus negat, verum altera illud ad prædestinationem, ut mediorum ejus partem, altera verò alio pertinere statuit, atque alio tantum ordine digerit. Ita etiam utraque sententia homines Deo prædestinanti objicit tanquam pares & æquales; & ita à Pelagianismo pariter longissimè absunt: estque in hac re summus Orthodoxorum consensus; ut levem, qui apud eos in altissimo hoc doctrinæ capite restat, dissensum, non adeo extollere & criminari Remonstrantes debuerint.

Electionis causa efficiens.

XVIII. Sequitur Electionis *causa.* Efficiens ejus est Deus, Pater, Filius, & Sp. S. Cum enim consilium hoc gratiæ exercendæ à Deo ab æterno dispositum sit per modum Testamenti seu voluntatis immutabilis,

 & quasi

& quasi ultimæ, quâ apud se ipsum designavit hæredes justitiæ & regni sui; Testamentum hoc respectu Patris est Electio, respectu Filii Sponsio, de qua, ut & de Testamento hoc, suo loco: unde Patri passim tribuitur electio. *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo, quemadmodum elegit nos in ipso ante jacta mundi fundamenta* &c. Eph. 1: 3,4,5. *Omne, quod dat mihi Pater*, Testamento, proposito gratiæ, *id ad me veniet*. Joh. 6: 37. *Quemadmodum dedisti ipsi potestatem omnis carnis, ut, quodcunque dedisti ipsi, ei det vitam æternam*. c. 17: 2. ut & Filio. *Ego novi quos elegerim*. Joh. 13: 18. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos*. c. 15:16. *Ego vos elegi ex mundo, ideo odit vos mundus*. v. 19. De Sp. S. idem ex obsignatione & divinis ejus circa electos operibus colligitur. *In quo etiam credentes obsignati estis Spiritu promissionis sancto*. Eph. 1: 13. *Ne contristate Spiritum Sanctum Dei, quo obsignati estis ad diem redemtionis*. c. 4. *Quod genitum est ex Spiritu, spiritus est*. Joh. 3:6. *Dixit Spiritus Sanctus, separate mihi Barnabam & Saulum ad opus ad quod eos vocavi*. Act. 13: 2. *Sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu, & in Spiritu Dei nostri*. 1. Cor. 6: 11.

Pater, Filius, Sp. S.

XIX. Causa electionis impulsiva nulla quoque est præter Deum, cum primum Dei opus & voluntatis ipsius actus sit, atque inde alia omnia dependeant ejusque effectus sint. Non enim in homine illa quærenda est, sive dicatur causa, sive ratio, sive conditio, sive qualitas aliqua in homine requisita; sed omnia in solidum divino beneplacito adscribenda sunt. *Confiteor tibi Pater, quod occultaveris hæc à sapientibus & intelligentibus, & revelaveris ea infantibus. Etiam Pater, quia ita placuit tibi*. Matth. 11: 25, 26. *An non licet mihi facere quod volo in meis?* c. 20: 15. *Ergo igitur non volentis est, neque currentis, sed gratificantis Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni: in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te vim meam, & ut annuncietur nomen meum in universa terra. Igitur, cui vult, gratiosus est; quem autem vult, indurat*. Rom. 9: 16, 17, 18. *An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa ut faciat aliud quidem ad honorem vas, aliud verò ad ignominiam? Si verò volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, tulit in multa longanimitate vasa iræ aptata ad interitum; & ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit ad gloriam*: non habet potestatem? ibid. v. 21, 22, 23. *Ne metue parve grex, quia libuit Patri vestro vobis dare regnum*. Luc. 12: 32. Atque hæc Augustini, ac perpetua Ecclesiæ sententia fuit, osten-

Causa ejus impulsiva; non in homine.

ostendente id præcipuè Corn. Jansenio, in libro cui titulus, Augustinus: quam secuti sunt Thomas Aquinas, Durandus, ac Dominicani; frustra repugnantibus Jesuitis.

XX. Nihil ergo Deus in electis prævidere potuit, quo moveretur ad eorum electionem, sive id minoris malitiæ, sive cessationis à malo, sive congruentiæ ad auxilium, sive probitatis, sive parvitatis & humilitatis, sive fidei & bonorum operum, sive quocunque alio boni nomine appelletur.

XXI. Ac proinde fides & perseverantia non fuit electionis conditio antecedens, sed eam consequens; non illius causa & fundamentum, sed medium duntaxat ex eâ fluens, ad salutem hominum ordinatum; eodemque decreto simul electi sumus ad finem & media eo requisita, ad gloriam & ad gratiam; pariterque ad fidem & perseverantiam. *Quos prænovit, etiam prædefinivit conformes imaginis filii sui, --- quos vero prædefinivit, hos & vocavit, & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, hos & glorificavit.* Rom. 8:29, 30. *Elegit vos Deus ab initio ad salutem in sanctificatione spiritus & fide veritatis; ad quod vocavit vos per Euangelium nostrum.* 2. Thess. 2:13, 14.

XXII. Finis electionis in sua latitudine sumtæ est gloriæ Dei manifestatio, qualem supra indicavimus. Eph. 1:5, 6. media autem licet in ordine ad hunc finem sibi mutuo non subordinentur, sed coordinentur potius, ut partes unius medii integrales, tamen aliunde non repugnat ea inter sese comparata, mediorum quoque ac finis subalterni rationem induere. Unde de electis non dubitat dicere Apostolus, *iis omnia ad bonum* (h. e. ad salutem) *cooperari.* Rom. 8:28. Et *ad lucrandum saluti positi* dicimur, 1. Thess. 5:9. *ad salutem electi.* 2. Thess. 2:13. *Electi ut essemus sancti & inculpati in conspectu ejus in charitate,* Eph. 1:4. & *creati in Christo Jesu propter bona opera, quæ ante præparavit Deus, ut in iis ambularemus.* Ibid. c. 2:10. *Prædefiniti conformes imaginis Filii.* Rom. 8:29. Sicut & *præagnitio Dei Patris in sanctificatione Spiritus.* 1. Pet. 1:2. & *finis fidei nostræ salus animarum* esse dicitur, Ibid. v. 9. uterque autem finis conjungitur. Rom. 9:23. *Ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit ad gloriam.* *Finis.*

XXIII. Attributa electionis hujus sunt; quod unica fuit respectu totius Christi mystici, h. e. Christi, & eorum qui sunt in Christo. Secundùm rationem autem distinctè concipimus primùm Christum electum fuisse ut caput, deinde nos ut membra in ipso. *Sicut nos elegit in ipso.* Eph. 1:4. Attributa *Electionis, 1. quod sit unica.*

Christi & nostrûm. 1:4. *Qui salvos nos fecit & vocavit vocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum & gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia.* 2. Tim. 1:9. *Quos prænovit, etiam prædefinivit conformes imaginis Filii sui ad hoc, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Rom. 8:29. Consilium enim hoc exercendæ gratiæ à Deo dispositum est, ut diximus, per modum Testamenti; Testamentum autem de hæredibus Dei sine Mediatore & Sponsore Testamenti factum non est, cui primo dispositum est regnum, & in illo ac per illum nobis. *Et ego dispono vobis, sicut Pater mihi disposuit, regnum.* Luc. 22:29. *Potioris Testamenti est Mediator.* Hebr. 8:6. *In tantum melioris Testamenti* ἔγγυος *Sponsor extitit Jesus.* Ibid. c. 7:22. *Propter hoc Testamenti Novi Mediator est, ut morte obita, ad redemtionem, quæ sub priori Testamento erant, transgressionum, promissionem accipiant vocati æternæ hæreditatis.* c. 9:15.

non tamen intuitu meriti ejus: ut Lutherani volunt. XXIV. Non quasi meritum Christi sit causa electionis nostræ, quatenus est decretum & actus voluntatis Dei, prout *Lutherani* hæc concipiunt; qui Christum causam electionis ipsius meritoriam statuunt, quam factam volunt intuitu meriti Christi, & propter ipsum: cum non solum actus ille voluntatis Dei nullam causam externam, à qua moveatur, admittat; sed & diserte Christus *datus* dicatur ex *dilectione Dei erga homines*, Joh. 3:16. ut Deus jam ante humanum genus dilexerit, & decretum electionis fecerit, cujus exequendi Christus minister destinatus est, & simul *electus Dei servus*, Esai. 42:1. qui electionem non præcedit ut causa, sed eam consequitur ut simul electus. Atque ita *in ipso electi* sumus, Eph. 1:4. h. e. in ipso benedicendi & servandi, & simul cum ipso, ut primogenito & capite nostro, qui propterea *Princeps salutis* nostræ dicitur Hebr. 2:10. *Præcognitus ante jacta mundi fundamenta.* 1. Pet. 1:20. quique gratiæ ac gloriæ nobis destinatæ causa meritoria est, & salutis nobis conficiendæ summus auctor & arbiter.

Quibus pejus sentiunt Remonstrantes. XXV. Pejus autem hæc detorquent Remonstrantes, qui Christum, prout vel fide admittitur, vel infidelitate rejicitur, electionis pariter & reprobationis faciunt fundamentum: cum non solum prædestinatio præcedat destinationem Christi, ut vidimus; sed multo magis hominum in ipsum fidem, quæ pariter prædestinationis hujus fructus & consequens est, & sine ea in homine nec produci nec concipi potuit.

vid. 268. f. x. *11. quod detur cer-* XXVI. Electio hæc quoque immobilis est, *certa*, *& immutabilis. Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: novit Dominus, qui*

qui sui sunt. 2. Tim. 2: 19. unde ἀμεταμέλητον dicitur hoc decretum Dei, h. e. sine pœnitentia Dei, etiam metaphoricâ. Ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. *Sine pœnitentia* sunt *dona gratiæ & vocatio Dei.* Rom. 11: 29. quo facit similitudo inscriptionis in libro. *Tempore illo evadet populus tuus, omnis inventus scriptus in libro.* Dan. 12:1. *Gaudete potius quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.* Luc. 10: 20. *Deleantur ex libro viventium & cum justis non scribantur.* Psal. 69: 29. *Opitulare ipsis --- quorum nomina sunt in libro vitæ.* Phil. 4: 3. *Qui vincit, hic amicietur vestibus albis, & non delebo nomen ejus ex libro vitæ.* Apoc. 3:5. *Adorabunt eam* (bestiam) *omnes habitantes in terra; quorum nomina non erant scripta in libro vitæ agni.* Ibid. c. 13: 8.

tiitudo ejus objectiva.

XXVII. Unde & electorum numerus certus & determinatus est, nec incrementi nec decrementi capax, cujus typus quidam fuit in Israëlitarum recensione in deserto, quâ iteratò factâ idem utrobique capitum numerus, cum singulari proportione, repertus fuit. vide Exod. 38:26. cum Num. 1: 46. quam imaginem Sp. S. & usurpat & sequitur, Apoc. 7:4. ut manifestum sit electionem vel salutem nostram non dependere à voluntate ipsorum hominum, cum ab eorum conspiratione certus ille numerus, & proportio illius, proficisci non potuerit.

XXVIII. Datur similiter electionis certitudo subjectiva (sicuti illud suo loco ostendetur) eaque non conjecturalis, sed firmissima. *Gaudetis quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.* Luc. 10: 20. *Elegit* NOS *in ipso.* Eph. 1: 4. ex signis videl. infallibilibus aliisque electionis in nobis effectis, qualia sunt vocatio efficax, fides, regeneratio &c. Ut hic analytica methodo procedere oporteat, ab effectis ad decretum ipsum. Causæ enim electionis in cœlo, signa autem ejus in terrâ quærenda sunt: sicut perversa methodo alii salutis causas in terra, & rursus indicia ac signa ejus in cœlo requirunt. Lutherani autem ✗ sicut rectè electionis certitudinem tuentur, ita dum eam à finali electorum perseverantiâ suspendunt, quam incertam & dubiam faciunt, nimis manifesto sibi ipsi contradicunt.

& subjectiva. conf. 278.1.20

✗ conf.

CAPUT XXXIX.

De divinâ Reprobatione.

Electioni opponitur REPROBATIO.

I. SEquitur divina reprobatio, quam Scriptura una cum electione repræsentat, eique opponit. *Nonne frater Esavus Jacobo* erat? *ait Jehovah; & dilexi Jacobum. At Esavum odi.* Mal. 1:2,3. *Necdum enim natis, quumque non egissent quicquam malum aut bonum (ut, quod secundum electionem est, Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex vocante) dictum est: major serviet minori. Sicut scriptum est Jacobum dilexi, Esavum autem odio habui.* Rom. 9: 11, 12, 13. *Igitur, cui vult gratiosus est; quem autem vult, indurat.* vide & 22,23. *Electio autem consecuta est; reliqui verò occalluerunt.* Rom. 11:7. *Non posuit nos Deus ad iram, sed ad lucrandum saluti.* 1. Thess. 5:9. *Qui offendunt ad sermonem non obedientes; ad quod etiam positi sunt. vos autem estis genus electum.* 1. Pet. 2: 8,9.

II. Ut supervacuum sit quærere, an detur reprobatio? & an in Deo sit consilium non miserendi, sicut in ipso est voluntas miserendi. *Quemadmodum & in Osea dicit: vocabo non populum meum populum meum, & non dilectam dilectam.* Rom. 9: 25. conf. Hos. 1:10. 2:22. Præterquam enim quod ex electione manifestò ea sequatur, cum illa sine reprobatione reliquorum, qui electi non sunt, intelligi non possit; Deus sine summâ imperfectione sine tali consilio statui non potest: sic enim de maximâ parte humani generis, deque præcipuis suis operibus, deque exercenda justitiâ & judicio, nihil ab æterno decrevisset, & temporaria tantum ex datis occasionibus consilia sumeret; quod dictu indecens est.

III. Est autem reprobatio certorum quorundam hominum prædestinatio, ut in iis justitiæ divinæ gloria manifestetur. *Volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, tulit in multa longanimitate vasa iræ aptata ad interitum.* Rom. 9: 22. *Qui pœnam pendent æterni exitii, à facie Domini & gloria virium ipsius.* 2. Thess. 1: 9. *Subintrarunt homines impii, olim ante scripti ad hoc judicium.* Jud. v. 4.

Ejus definitio.

IV. Ad naturam ejus intelligendam considerabimus itidem 1. ejus *actus.* 2. *objectum.* 3. *causam.* 4. *attributa* seu adjuncta.

ACTUS

V. *Actus* hujus decreti, similiter ac in electione vidimus, duplex intelligi

ligi potest: unus de fine, alter de mediis ad finem istum ducentibus. Prior est, destinatio hominis ad exercitium justitiæ divinæ; ita ut finis Dei propriè non sit perditio creaturæ, sed manifestatio justitiæ Dei, quæ in meritâ creaturæ perditione elucet: alter est, destinatio ejus ad damnationem; quo pertinent & reliqua media justitiæ Dei in reprobis manifestandæ, quæ pleraque sunt negativa, ut non-redemtio. *Sed vos non creditis: non enim estis ex ovibus meis.* Joh. 10: 26. non-vocatio, vel saltem non-efficax vocatio. *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Matth. 20: 16. 22: 14. non-datio fidei. *Propterea non poterant credere, quia rursus dixit Esaias, Excæcavit ipsorum oculos, & obstupefecit eorum cor, ut non videant oculis, & animadvertant corde, & convertantur, & sanem eos.* Joh. 12: 39, 40. peccati permissio & derelictio in eo. *Igitur, cui vult gratiosus est; quem autem vult, indurat.* Rom. 9: 18. *Et propterea mittet Deus ipsis efficaciam erroris, ut credant mendacio: ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed beneplacitum habuerunt in injustitia.* 2. Thess. 2: 11, 12. & peccatorum non-remissio. *Amen dico vobis, quæcunque ligaveritis in terra, erunt ligata in cœlo* Matth. 18: 18. *Quorum peccata retinueritis, retenta sunt.* Joh. 20: 23. quæ tamen omnia per actum voluntatis divinæ positivum decreta sunt.

hujus decreti duplex.

VI. Atque hinc jam patet similiter, quodnam sit reprobationis *objectum*. Si enim primum ejus actum intelligas, prædestinationem nempe hominis ad manifestationem justitiæ divinæ, & decretum hoc latissimo sensu accipias, pro toto decreto Dei circa hominem in ordine ad ultimum istum finem, ejus objectum erunt homines creabiles, hoc est, possibiles tantum: sin vero intelligas actum ejus secundum, seu destinationem ad mortem æternam, & decretum hoc cum quibusdam strictius sumas, pro consilio peccatorem in communi lapsu & promeritâ damnatione relinquendi, jam objectum ejus est homo creatus & lapsus. Nos autem priori & latissimo sensu illud potius accipimus: neque tamen alterum illud decretum, quod pro objecto habet hominem lapsum, negamus, sed de mediis tantum esse arbitramur ad finem illum ultimum ducentibus. Non ergo peccatum solum hominem reprobabilem facit, cum & citra illud homo reprobabilis, h. e. ad exercitium justitiæ divinæ destinabilis fuerit, omnesque ab æterno Deo prædestinanti objecti fuêre tanquam pares.

OBJECTUM.

VII. Neque tamen omnes homines creabiles adæquatum reprobationis objectum sunt, sed hi & illi, pro beneplacito reprobantis: & quidem *multi*, tum in sese, tum respectu electorum. *Lata est porta & spatiosa*

via

via quæ adducit in exitium, multique sunt qui introeunt per eam. Matth. 7: 13. Iique præsertim ex *sapientibus* & potentibus hujus sæculi. *Cernitis vocationem vestram, fratres, vos* videlicet *non esse multos sapientes secundum carnem, non multos potentes, non multos nobiles. verum quæ stulta* sunt *mundo elegit Deus ut pudefaciat sapientes: & quæ sunt infirma mundi, elegit Deus, ut pudefaciat valida:* & *quæ ignobilia sunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt aboleat.* 1. Cor. 1: 26, 27, 28. Neque illi solum *positiva incredulitate* Christum rejecturi, ut Remonstrantes ex falsâ hypothesi, qua omnes & singulos jubent credere se à Christo esse redemtos, asserunt; unde & gentilibus in peccatis morientibus non aliam quam pœnam damni decernunt; sed & omnes ex adultis *negativè increduli*, quanquam nihil unquam de Christo audiverint: hoc enim ipsum de Christo nihil inaudivisse, certissimum reprobationis signum est. *Qui non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei.* Joh. 3: 18. *Qui Filio non obedit, non videbit vitam, sed ira Dei manet in ipso.* v. 36. *Confiteor tibi, Pater, quod hæc occultaveris à sapientibus & intelligentibus.* Matth. 11: 25. *Quemadmodum scriptum est: dedit illis Deus spiritum compunctionis: oculos, ut non videant;* & *aures, ut non audiant.* Rom. 11: 8. Deus enim in morte æternâ, per peccatum ingressa, summo jure potuisset omnes relinquere, si voluisset, & revera plurimos in eâ reliquit; quod ex locis Joh. 3: 36. *Qui non obedit Filio, ira Dei manet in ipso.* 1. Joh. 2: 9. *Qui fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc.* & 3: 14. *Nos scimus nos transivisse ex morte ad vitam, quia diligimus fratres. qui non diligit fratrem, manet in morte,* patet.

de infantibus quid statuendum?

VIII. De *infantibus* fidelium benè sperandum est. *Sanctificatus est vir infidelis in muliere, & sanctificata est mulier infidelis viro. alioqui liberi vestri impuri essent. Sed sancti sunt.* 1. Cor. 7:14. h. e. ad ipsos *pertinet promissio,* Act. 2: 39. quæ Abrahamo edita est, *Ero Deus tuus & seminis tui post te.* Gen. 17: 7. De infidelium autem liberis quanquam nostrum non sit definire, quid Deus pro liberrimâ suâ potestate de iis statuerit, cum tamen talia promissa de iis non occurrant, atque illi extra fœdus nascantur, & propter peccatum originale Deo reprobabiles sint, atque adeo nullum signum, ex quo eorum electio probabiliter possit colligi, in Scripturâ extet, male Remonstrantes, etsi eos cœlo asserere non audent, propter dictum 1. Cor. 7:14. tamen nullam eorum reprobationem agnoscunt; peccatum videlicet originis, propter quod reprobabiles sint, negan-

gantes; sed medium potius statum & pœnam damni iis assignant: sicut & alii, cum ex veteribus, tum ex recentioribus, illis cœlum addixêre; contra 1. Cor. 7:14. & Rom. 5:14. *Sed regnavit mors ab Adamo usque ad Mosen, etiam in eos, qui non peccaverant ad similitudinem transgressionis Adami: qui est typus futuri.*

IX. *Causa* reprobationis *efficiens* principalis est Deus. *Necdum enim natis, quumque non egissent quicquam malum aut bonum (ut quod secundum electionem est, Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex vocante) dictum est ei: major serviet minori. Sicut scriptum est: Jacobum dilexi, Esavum autem odio habui.* Rom. 9:11, 12, 13. *Argentum improbum vocati sunt, quia reprobavit Jehova ipsos.* Jer. 6:30. *Reprobationis* CAUSA *efficiens.*

X. Et similiter causa ejus *impulsiva* nulla est præter divinum beneplacitum. *Quem vult indurat. Dices igitur mihi: quid adhuc queritur? voluntati ejus quis resistit? Enimvero, ô homo, tu quis es, qui responsas Deo? Numquid dicet figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? Aut an non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa ut faciat aliud quidem ad honorem vas, aliud verò ad ignominiam?* Rom. 9:18, 19, 20, 21. *Pater, occultasti hæc à sapientibus, quia ita tibi placuit.* Matth. 11:25, 26. & Luc. 10:21. *An non licet mihi facere quod volo in meis?* Matth. 20:15. Non autem peccatum propriè ejus causa est: hoc enim negat Apostolus Rom. 9:11, 12, 13. Atque illud post ipsum hoc decretum demum consequitur; adeo ut ante illud præsupponi, & à Deo prævideri, & causa ejus esse, non potuerit; prævisio enim Dei decreto ejus ordine posterior est. *impulsiva.*

XI. Diversi tamen in hoc decreto Dei actus distingui possunt; tum actus Dei ut αὐτοκράτορος *& domini,* tum ut *judicis*: tum actus *negativus,* sive præteritio, tum *affirmativus*, vel prædamnatio: tum etiam *absolutus*, tum *comparatus*, respectu hujus potius quam illius: tum denique considerari hic potest actus Dei vel *primus,* destinatio videl. ad exercitium justitiæ, vel *secundus,* destinatio ad damnationem. Et quidem si reprobationem sumas pro actu *primo*, & pro actu Dei ut *summi domini,* hominem ad exercitium justitiæ suæ ordinantis, & in donanda misericordia sua liberrimè eum *prætereuntis,* peccati nulla omnino in eo habetur ratio: si autem eam sumas pro actu *secundo,* pro actu Dei *judicis,* hominem ad damnationem destinantis, pro actu quasi *affirmativo*, & pro prædamnatione, sic adscribenda ea est peccatis: si quidem ea *absolutè* sumatur; cum Deus neminem damnet, neque etiam damnare decreverit, nisi

peccatorem. *Exſecrati, abite à me in ignem æternum, eſurivi enim & non dediſtis mihi quo veſcerer* &c. Matth. 25:41, 42. *Stipendia peccati mors.* Rom. 6:23. *Deus tulit in multa longanimitate vaſa iræ aptata ad interitum.* Rom.9:22. *Propter hæc enim venit ira Dei in filios inobedientiæ.* Eph. 5:6. Si autem idem ille actus rurſus *comparatè* ſumatur, & ratio quæratur, cur Deus hunc præ illo reprobârit, nullam habet iterum cauſam præter merum Dei beneplacitum & εὐδοκίαν, ſine ullâ prævisione, vel incredulitatis, vel peccati, in hoc homine præ alio.

Finis, gloria Dei. XII. Cauſa reprobationis finalis eſt gloria Dei, in declarandâ poteſtate ſuâ ac jure, & liberrima voluntate, ac ſpeciatim juſtitiâ & irâ ſuâ, in vindicandis peccatis. *Omnes tractat Jehovah ad reſponſum, etiam improbum ad diem mali.* Prov. 16:4. *Dicit enim Scriptura Pharaoni: in hoc ipſum excitavi te, ut oſtendam in te vim meam, & ut annuncietur nomen meum in univerſa terra.* Rom. 9:17. *Aut an non habet poteſtatem figulus luti?* &c. v. 21. *Volens Deus oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, tulit in multa longanimitate vaſa iræ aptata ad interitum.* v.22. *Non licet mihi facere quod volo, in meis?* Matth.20:15.

non verò damnatio hominis. XIII. Ut mera ſit adverſariorum calumnia, finem nobis reprobationis aut etiam creationis eſſe hominis damnationem, atque adeo etiam hominem in tempore eſſe creatum ad damnationem & exitium æternum. Aliter enim loquitur Scriptura, Prov. 16:4. ac finis illius tantum eſt oſtenſio gloriæ divinæ in executione juſtitiæ ſuæ, non vero damnatio hominis propter peccata. Nec enim reprobatio propriè eſt ad damnationem, ſed ad gloriæ divinæ demonſtrationem, in juſtâ peccatorum damnatione; creatio autem, peccatorum permiſſio, atque hominis propter ea damnatio ſunt pariter media reprobationis ad finem illum ultimum ducentia: neque etiam creatio ad peccatum & damnationem ordinata eſſe dici poteſt, cum illa omnia inſtar unius medii aggregati conſideranda ſint, neque medii & finis inter ſeſe rationem habeant, ſed omnia illa pariter unicum ſint medium ad communem finem deducens.

ATTRIBUTUM *Reprobationis, quod ſit immutabilis.* XIV. *Attributum* reprobationis eſt, quod decretum hoc ſit *immutabile*; tum ex parte Dei, qui *permanet*, & ſemper *idem eſt.* Pſal.102:27,28. *Ego Jehovah non ſum diverſus factus.* Mal. 3:6. tum ex parte hominum reprobatorum. *Qui non obedit Filio, non videbit vitam, & ira Dei manet in ipſo.* Joh. 3:36. *Ex nobis exierant; ſed non erant ex nobis: nam, ſi fuiſſent ex nobis, manſiſſent utique nobiſcum; ſed ut manifeſti fiant; quia non ſunt omnes ex nobis.* 1. Joh.2:19. Unde & reproborum certus

& de-

& definitus est numerus, Deo tantum notus. *Et congregabuntur coram eo omnes gentes, & separabit eos, alteros ab alteris, ut pastor separat oves ab hœdis.* Matth. 25: 32. *Sed vos non creditis; non enim estis ex ovibus meis.* Joh. 10: 26. vide etiam Rom. 9: 11, 12.

XV. *Signa* autem ejus respectu hominum sunt negatio beneficiorum, quæ electionem necessariò consequuntur, ut vocationis, cum externæ, tum præcipuè internæ, fidei salvificæ &c. contra in peccatis induratio & excœcatio, denique de misericordiâ divinâ desperatio, & similia; quæ tamen reprobationem non arguunt infallibiliter, nisi ad extremum usque vitæ perdurent. Ut alia hic reprobationis sit ratio ac electionis, cujus quis in hac vitâ prorsus certus esse potest, quod in reprobatione, excepto peccato in Sp. S., locum non habet. Similiter ab alia parte cum eâ consistere possunt dona quædam eximia, ut naturæ lumen, vocatio externa, fides simulata, historica, temporaria & miraculorum. vide Matth. 13 : 19. & seqq. ut & *gustus doni cœlestis* &c. Hebr. 6: 4, 5. *Ejus signa.*

XVI. Atque hæc quidem hujus doctrinæ summa est, quam brevi compendio ex Scriptura, quæ de eâ parcius agit, traditam adversarii infandum in modum, ut duram, crudelem ac Deo indignam, calumniari non desinunt: & reproborum adversus Deum susceptâ causâ, ipsum injustum, tyrannum, acceptorem personarum, peccati auctorem, simulatorem denique immani convitio criminantur: atque doctrinam hanc ut consolationi, pietati, & religioni omni inimicam proscindere non verentur. *Hæc doctrina adversariorum calumniis exposita,*

XVII. Verum etsi nostrum non sit rationes judicii Dei perscrutari; cum hic obtineat illud Davidis: *Mirabilis est cognitio præ me, sublimis est, non valeo ad ipsam pervenire.* Psal. 139: 6. & v. 14. ubi se *tremendis modis separatum* fatetur; atque modum ostendere quo pacto justitia cum misericordia ejus contemperetur ac conveniat, quæ utraque infinita atque humano intellectui impervia sunt, & ne singula quidem à nobis pervideri possint, multo minus modus ac concursus utriusque; neque etiam Deus hominibus pro sese respondere teneatur; facile tamen est ab istis hominum criminationibus Deum liberare, & rationem humanam insanientem ac obstreperam compescere. *licet sublimis, ab eorum criminationibus vindicatur.*

XVIII. Non enim *injustus* est Deus: ut qui neminem damnet, nec ad damnationem ordinet, nisi propter peccatum, ac ante habito respectu ejus; atque sic justitiam suam satis tuetur. Alterius autem generis est reprobatio, sive præordinatio ad exercitium justitiæ suæ, quæ non est actus *Non facit Deum injustum,*

 judi-

judicii, ut damnatio, sed summi dominii Dei, cujus jus Paulus, ut modò vidimus, Rom. 9: 18, 20, 21, 22. abunde contestatur: ut illud nullo modo, ab homine saltem, qui ex nihilo creatus est, quique ita à Deo creatore dependet, ut ne suus quidem propriè dici possit, in controversiam vocari possit; cum inter ipsum & creatorem suum tale juris commercium, quale inter homines sibi mutuo æquales intercedit, locum non habeat.

crudelem, XIX. Nec *crudelis* est Deus: cum crudelitas oriatur à metu, metus à propriæ imbecillitatis ac alterius potentiæ conscientia; quæ in Deo omnipotente, beatissimo, nulliusque egeno locum non habent.

personarum acceptorem, XX. Nec *personarum acceptor*: liberrimè enim dona sua distribuit, nec ullâ re hominum movetur, nec quicquam in iis tanti facit, ut ideo huic præ illo gratiam suam largiatur, sed qualescunque externas prærogativas, qua homines à recti ac justi tramite abduci solent, veluti *stercora* reputat. Phil. 3: 8.

peccati auctorem, XXI. Nec *auctor peccati* est: cum reprobatio ejus causa non sit; quamquam peccati permissionem decreverit, ut justitiam suam in ejus gloriosâ condemnatione ostendat: longè enim illa differunt, peccatum ipsum, & permissio ejus. Et quanquam necessario peccatum atque hominis damnatio ad illud decretum consequantur, illa tamen non nisi interveniente hominis liberâ voluntate & arbitrio, idque ex eodem illo decreto, consequuntur: quod unum ad omnem peccatori excusationem demendam sufficit.

aut hypocritam. XXII. Nec *simulatorem* agit Deus, reprobis nihilominus gratiam suam ac salutem offerendo: præterquam enim quod eadem difficultas adversarios tangat, quorum reprobi non minus à Deo prævisi ac nostri ab ipso destinati sunt, quibus tamen nihilominus salutis & vitæ promissa offeruntur; valeret hæc objectio, si Deus homines resipiscentes, vel resipiscere conantes, à salute excluderet, eo solo quod æterno decreto ad exitium destinati forent: nunc vero reprobis serio officium eorum proponit, quod facere debent ut vitam habeant, & serio ipsis illam conditionem offert, in quâ cum ipsi deficiant, nullâ equidem simulatione falluntur.

nec querelæ homini causa est, XXIII. Nec habent quod *querantur* improbi, vel *impotentiam suam* causentur, & immite ac crudele fatum accusent, quod ferreâ veluti vi ipsos constrictos teneat, quo minus officium faciant: valerent enim ista, si vel per subtractionem virium injustè factam, vel per impedimentum actionum externarum, manente nihilominus inclinatione ad ipsos actus,

pec-

peccarent: nunc vero & liberrimè & ſumma cum delectatione peccant, & naturæ ſuæ ſemina ſequuntur, ac protervè gratiam Dei conculcant, nec aliter ſecum ſeſe rem habere velint. Ut, ſi qua hic querela audiatur, illa ſit ſervi iſtius nequam & μεμψιμοίρου, *qui dicit Domino: noveram te hominem durum eſſe, qui metas ubi non ſeviſti, & inde cogas ubi non ſparſiſti* &c. Matth. 25:24. cui reſpondendum eſt ex Eſai. 5:4. *Quid faciendum amplius vineæ meæ, quod non fecerim in eâ? quare, exſpectavi ut faceret uvas & fecit labruſcas.*

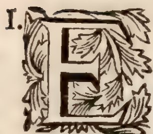
XXIV. Nec etiam *conſolationi* vel *pietati* hæc doctrina inimica eſt: nam contra nihil aliud æque afflictum animum ſolari poteſt, quam quod Dei amorem æternum & immutabilem, & decretum ejus de æterno hominum ſtatu certum ac immobile eſſe cogitemus; quæ illi omnia verſabilia & ab incertâ hominis fide ac perſeverantia pendentia ſtatuunt. Atque ſi quis jam electionis ſuæ ſigna in ſe ipſo deprehendat, maxima hinc conſolatio orietur: ſin eam non deprehendat, ad ſalutis ſuæ ſtudium acuetur; cui ſi digno affectu incumbat, ad ſenſum amoris divini & ſummam in hac vita conſolationem ſenſim proficiet; ſi vero illud negligat, & veluti re deſperatâ omnem ſalutis curam abjiciat, atque illam tanti non ducat, ille vero ne minima quidem conſolatione dignus eſt, atque eâ juſtiſſimè carebit. *nec conſolationi vel pietati inimica.*

XXV. Denique ſi nihilominus *dura* & humano intellectui gravis videatur hæc doctrina; hoc ipſum non erroris, ſed veritatis in eâ argumentum eſt, cum eandem invidiam paſſa ſit Apoſtoli de hoc capite doctrina. *Quid igitur dicemus? numquid injuſtitia eſt apud Deum? abſit.* &: *Dices igitur mihi: quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis reſiſtit?* Rom. 9: 14, 19. Quam accuſationem cum adverſariorum doctrina non ſuſtineat, quæ ad captum humanum tanto artificio accommodata eſt, demto & negato quicquid in hoc fidei capite triſte & immobile & humano intellectui ingratum occurreret (quod ipſorum etiam in reliquis fidei capitibus perpetuum ſtudium fuit, unde quicquid in fide myſticum ac ſublime erat abnegando religionem tandem omnem corruperunt atque emaſcularunt) hoc ipſum non levem erroris ſuſpicionem contra ipſos præbet. *Ejus ut dura accuſatio, veritatis argumentum.*

CAPUT XL.

De Erroribus circa Prædestinationem.

Huic doctrinæ adversantur

I. EXplicatâ Ecclesiæ de æternâ Dei Prædestinatione doctrinâ & fide, sequitur præcipuorum circa eam errorum ἀνασκευὴ & ἔλεγχος.

(missis Origenistis)

II. Atque inter veteres; ut *Origenistarum* somnia de animarum antequam corporibus unirentur in cœlo statu & earum demeritis vel bonis vel malis, unde earum prædestinatio ad vitam vel mortem consecuta sit, prætermittam; damnandi ab unâ parte *Pelagius* & *Pelagiani*, qui prædestinationem à prævisis hominis meritis & operibus, quæ per liberum voluntatis suæ usum patraturus erat, suspendebant: quo aurigabantur reliquæ eorum hypotheses, in negando peccato originali, similiterque efficaciâ gratiæ divinæ, & asserendis naturæ humanæ viribus, ac perfectione hominis in hac vita. Quæ à Pelagio, Cœlestio, Juliano, eorumque sequacibus, asserta, ab Augustino, Prospero, Fulgentio, aliisque Ecclesiæ doctoribus potenter dejecta sunt.

Pelagiani.

Massilienses Semipelagiani.

III. Secuti hos sunt *Massilienses*, Pelagianæ hæreseos tradux, qui, mutatâ paulisper velificatione, admittebant quidem peccatum originale, & gratiam Dei; cui saltem initium boni in homine adscribebant; in quo à Pelagio differebant: tamen Deum, cum in animo haberet universis hominibus sine exceptione gratiam suam & salutem per Christum offerre, prædestinationem ac electionem ordinasse statuebant, prout prævidebat hos vel illos credituros, & in bono perseveraturos; continuationem enim in bono liberi arbitrii viribus, per bonum usum gratiæ, à Deo, in ejus initio videl. jam datæ, cum Pelagio rursus adscribebant: sicut & parvulos hoc pacto prædestinatos volebant ex prævisâ eorum fide vel infidelitate, si ad idoneam ætatem supervixissent: & ut admonitionibus locus esset, prædestinatorum numerum augeri & minui posse docebant. Hic *Semi-pelagianismus* erat, qui utcunque se tegebat, salutem tamen non ex salvante, sed ex iis qui salvantur, deducebat; unde ab Ecclesiâ constanter rejectus est.

Prædestinatiani.

IV. Ab altera parte repudiandi sunt *Prædestinati*, seu *Prædestinatiani*, si modo tales in V. Ecclesiâ unquam fuerint hæretici, statuentes, piè viven-

ventibus non prodesse bona opera, si ad mortem prædestinati sint; nec improbis obesse flagitiosam vitam, si ad vitam fuerint electi. Meminerunt eorum Gennadius Massiliensis, Hincmarus, Godscalci adversarius, quem istius videl. hæreseos invidiâ pariter gravabant, A. C. 840. Sigebertus Gemblacensis, in Chronico ad A. C. 415. ac nuper in scenam rursus eos produxit Jacobus Sirmondus Jesuita, ex auctore anonymo M.S.S. à se edito.

V. Verum hæreticos tales in Ecclesia nunquam fuisse, sed ipsam Augustini doctrinam ab adversariis, quo eam cum orthodoxis suis sectatoribus odiosam redderent, hoc infami titulo traductam esse, à viris doctissimis, non solum ex nostris, verum ex ipsis quoque Pontificiis, multis argumentis, hic brevitatis causa non repetendis, pridem demonstratum est, & simul turpis Sirmundi impostura, qua ementitum auctorem in sua ipsius officina cursum orbi propinare & scruta sua divendere conatus est, in lucem protracta. Ut causam non habuerint Remonstrantes, quod avide adeo calumniam hanc exciperent, nobisque istam videlicet hæresin in veteri Ecclesia damnatam objicerent. *Quales tamen hæretici in Ecclesia non fuerunt.*

VI. Sequuti sunt sequioribus sæculis *Scholastici*; quorum alii aperte ad Pelagium deflectunt, prædestinationem ex prævisorum meritorum & bono liberi arbitrii usu suspendentes; alii excogitatis diversarum distinctionum strophis, præsertim inter prædestinationem ad gloriam & ad primam gratiam, quarum priorem operibus, alteram divino beneplacito deputant, verum ita, ut reliqui gratiæ effectus rursus hominis viribus & meritis nitantur, non satis se expediunt. *Scholastici:*

VII. In duas autem præcipuè partes ac familias divisi fuêre, *Dominicanorum* nempe & *Franciscanorum*; quorum lites & controversias callido consilio præteriit *Concilium Tridentinum*, & argumentum hoc generalibus & ambiguis verbis comprehendit. Hodie Pelagianis & Semi-pelagianis accedunt *Scotistæ* & *Jesuitæ* plerique, atque istas partes contra *Thomistas, Dominicanos* & *Jansenistas* acerrimè tuentur, & de veritate veluti victâ, ac ipso Augustino, tantum non damnato, triumphant: sed inglorio triumpho: quemque revera in maximam sui cladem vertere quotidie magis magisque experiuntur. *& quidem duplici classe.*

VIII. Pessimè autem imprimis sentiunt *Sociniani*, qui sic procedunt: *Prædestinationem* primò distinguunt, vel potius divellunt ab electione, & ante mundum conditum factam esse statuunt; atque esse decretum Dei generale, quo statuit credentes & mandatis Euangelicis obtemperantes sal- *Sociniani.*

ſalvare, atque inobedientes damnare, non denotatis tamen certis perſonis in individuo; quippe cum futurorum præſcientiam Deo auferant; ita ut prædeſtinatio illis ſit potius rei, quam perſonarum, conditionis, quam hominum. *Electionem* autem fieri in tempore volunt, ubi quis videl. actu credit: quia autem electi deficere poſſunt, ea ipſis totâ vitâ infirma & conditionalis eſt; donec Deus aliquos ad finem perſeverantes electione demum firmâ & peremtoriâ beet. Prædeſtinationem, quam ſic ab electione diſtinguunt, à mero Dei beneplacito, talem vitæ donandæ conditionem eligentis; electionem autem à bono liberi arbitrii uſu, deducunt. Plura dicere omittimus.

IX. Quæ inſana dogmata, è Pelagii lacunis hauſta, multa præterea abſurda invehunt: ut inter alia electionem quandam *indefinitam*, quæ nihil de perſonis ſingulatim ſtatuerit, quod Deus ne quidem potuerit, cum futurorum præſcientiâ careat; quaque omnes non magis ad vitam quam ad mortem prædeſtinati intelliguntur. Contra dictum Eph. 1:4, 5. *Sicut elegit nos in ipſo ante fundationem mundi, ut eſſemus ſancti & inculpati in conſpectu ejus in charitate; dum definivit nos ad adoptionem filiorum per Jeſum Chriſtum ad ſe, ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ.*

X. Pariter inferunt illa electionem *conditionatam* ac mutabilem, quæque, cum ex hominis obedientiâ pendeat, tota *in hominis poteſtate* ſit, qui potius ſe ipſum eligere & diſcernere dicendus eſt, cum in eo prorſus ſitum ſit vel eligi vel non eligi, imo cum pro arbitrio ſuo Dei electionem refugere & mutare poſſit: contra dictum Act. 15:18. *Nota à ſæculo ſunt Deo omnia opera ejus.* Ut Deo nihil prorſus relinquatur, quam conditionis iſtius electio, & viæ ad ſalutem ducentis manifeſtatio. Ut decreta temporaria & horaria, atque alia iſtius ſententiæ probra omittam.

vid. 21. 22. *Anabaptiſtæ.* XI. Pariter aberrant *Anabaptiſtæ*, qui illud ex Pelagii ſcholâ de electione conditionatâ & incerta etiam ſervant; atque decretum de dandâ certis perſonis ſalute non aliter à Deo factum eſſe, quam intuitu fidei ac perſeverantiæ ſtatuunt; electionem autem ipſam, quæ firma & immutabilis ſit, in tempore fieri; unde conſequenter nullos agnoſcunt ad ſalutem electos niſi adultos, eoſque non ante mortem, nullos vero in infantiâ morientes. Atque ſimili modo de reprobatione quoque ſentiunt.

Lutherani, triplice claſſe. XII. Nec ſatis recto pede incedunt *Lutherani*; qui pariter ſuos errores hic habent. *Craſſiſſimi* inter ipſos æternum in Deo conſilium de omnium hominum ſalute per Chriſtum fide apprehendendum atque adeo univerſalem electionem ſtatuunt; quæ nitatur tribus veluti fundamentis,

tis, universali Dei misericordia & amore, universali Christi merito, & universali vocatione: quorum coryphæus fuit *Huberus*. *Crassiores*, ut *Jacobus Andreæ*, *Hunnius*, *Mylius* &c. electionem à fide prævisa suspendunt, cum Pontificii aliique urgeant prævisa opera; & mortem Christi omnibus vindicant; atque electionem mutabilem faciunt, volentes numerum electorum augeri & minui posse: cum longè aliter docuerint primi Reformatores usque ad *Ægidium Hunnium*, circa A.C. 1580. & *Lutherus* hominem ut nondum lapsum consideraverit, nedum ut fidelem, quod faciunt degeneres ipsius discipuli. *Saniores* nobiscum faciunt, nisi quod nullam reprobationis causam præter peccatum agnoscant; & in ordine potius decretorum, quem non satis benè disponunt, quam in re ipsa impingant.

XIII. Verum multipliciter errant, præsertim priores illi. 1. ponunt falsum fundamentum universalis Dei atque Christi misericordiæ, in vocandis ac salvandis hominibus. 2. cui necessario subjungunt voluntatem antecedentem, qua omnes illos elegerit; cujus voluntatis impletio à voluntate humanâ prorsus suspenditur; & consequentem qua voluit tantum salvare fideles & damnare infideles. 3. perperam decreta ordinant, cum volunt Deum prius decrevisse Filium dare, antequam reprobaret vel eligeret. 4. Nec recte loquuntur, cum dicunt Deum paratum omnibus, qui verbum audiunt, largiri fidem & Spiritum, nisi ei resistant: ita enim fides ab hominis arbitrio suspenditur, atque homo ipse salutis suæ architectus & faber constituitur; cum ipsi tamen omnia gratiæ tribuant. Semper enim manebit quæstio, quid hominem discernat ab alio, & cur gratiam oblatam accipiat vel repudiet hic magis quam ille. Si homini hęc tribuamus, jam Pelagio accedimus: si Deo, quod & ipsi faciunt, jam electio universalis & voluntas conditionata prorsus concidunt. 5. Nec ipsorum fides prævisa magis stare potest. Nam vel prævidit eam Deus ex nobis orituram, vel à se donandam: prius non admittent adversarii; tum enim homo salutem suam sibi ipsi deberet. *Quis te discernit? quid autem habes quod non receperis? quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* 1. Cor. 4:7. *Gratia salvati estis per fidem. & hoc non ex vobis. Dei donum est.* Eph. 2:8,9. *Deus enim est, qui operatur in vobis & velle & operari, propter beneplacitum.* Phil. 2:13. Si autem posterius, sicuti asserunt, atque hoc à Remonstrantibus sese distinguunt, Deum quidem elegisse hominem ex fide prævisa, sed quam ipse Sp.S. producturus foret, jam sibi obloquuntur: nam hoc pacto electio fidei causa est,

Varii horum errores.

conf. 21. 22.

non vero fides, utcunque prævisa, causa electionis, verum ejus effectus. Si vero electionem secundum præscientiam fidei perseverantis factam dicentes, ut in nupero colloquio Cassellano loquebantur, intelligunt de fide perseverante antecedenter ad ipsam glorificationem, concedi hoc potest; non verò si eam ipsum prædestinationis decretum præcedere velint: cum econtra ex illo fides ipsa, & quicquid in nobis boni est, dependeat. 6. Atque ἀσύστατα præsertim loquuntur, cum ab una parte electionis in fidelium animis certitudinem docent; & nihilominus electorum numerum mutabilem ponunt: quod tamen in colloquio Cassellano mitigare annisi sunt, ubi affirmabant, excidere posse *sanctificatos*, non vero *electos* secundum præscientiam fidei: in quo hactenus bene, quod amorem Dei & consilium ejus immutabile faciebant; verum male fidem ab electione divellebant, ac si non omnis fides foret electorum, nec omnis perseverans, neque etiam omnes Dei Spiritu sanctificati atque ab eo apprehensi forent electi.

XIV. Verum etsi non leviter in hisce cespitent Lutherani, longè tamen alia erroris ipsorum facies est ac Remonstrantium, quibus sese accenseri quoque non patiuntur. Cum si alicubi in dogmate tam sublimi aberrent, errorem proserpere non sinant; & sicubi ille maximè virus suum exereret, ut in negotio de gratiâ & libero arbitrio, mox obicem illi ponant, atque omnia in solidum gratiæ denuo adscribant. Quanquam hoc ipso tamen sibi ipsis sæpius obloquantur, atque ἀσύστατα doceant; quod in hoc argumento non semel ipsis accidere necesse est.

Arminiani. XV. Succedunt ultimo loco qui hanc controversiam postremum tantis animis renovarunt, à duce suo *Arminio* dicti *Arminiani*; atque à Remonstrantiâ, seu libello supplice, Ordinibus Hollandiæ A.C. 1610. oblato, cui summam doctrinæ suæ de prædestinatione & capitibus annexis quinque articulis incluserant, *Remonstrantes* appellati. Quorum articulorum hæc erat summa: non posse soli gratiæ acceptam ferri singulorum electionem divinam, donationem Christi in mortem, vocationem ad salutem, & perseverantiam in amore Dei; sed salvandorum ac damnandorum discrimen à libero ac recto usu communis istius gratiæ, quæ etiam aliis non salvandis æque præsto sit, præcipuè pendere.

(Controversiæ origo, & erroris processus)

XVI. Primarius autem articulus fuit de Prædestinatione; quæ malè intellecta cæteros quoque errores secum traxit. Negatâ enim tali prædestinatione, quæ solius Dei liberrimum opus sit, quæque singulares quosque homines respiciat, eorumque salutem atque omnem ejus ordinem immobili

bili decreto diſponat; negatur ſimul pro certis hominibus Chriſtum in mortem eſſe traditum, eoſque Deo reconciliaſſe; negatur quoque divinæ gratiæ ex æternâ iſta prædeſtinatione efficacia; atque omnis denique perſeverantia tollitur, & hominis arbitrio iſta omnia tranſcribuntur. Prædeſtinatione verò divinâ rite agnita, reliqua iſta beneficia, tanquam media ex eâ profluentia, ſimul agnoſcuntur.

Controverſia prima de voce Electionis.

XVII. Primam autem controverſiam movebant de voce *Electionis*, an illa ex uſu Scripturæ æternum Dei de gratiæ ſuæ diſpenſatione decretum denotet, an verò actualem ſalvandorum in tempore ſegregationem; quod potius volebant Remonſtrantes, quia videl. nullam ponebant electionem peremtoriam, atque ita per electionem ad gratiam nihil aliud quam externam vocationem intelligebant. Quanquam autem actualem ſegregationem illâ voce nonnullis locis denotari agnoſcamus, quibus tamen æterni decreti conſignificatio pariter includitur, attamen frequentius pro æterno electionis conſilio illa vox in Scripturis venit; ut ſine omni controverſiâ ex loco Eph. 1:4. *Sicut nos elegit in ipſo ante fundationem mundi*, apparet: cui ſimiles ſunt alii. *Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ ſecundùm electionem gratiæ exſtiterunt.* & *Electio conſecuta eſt: reliqui verò occalluerunt.* Rom. 11:5, 7. *Ut, quod ſecundùm electionem eſt, Dei propoſitum maneret.* Rom. 9:11. *Multi ènim ſunt vocati, pauci vero electi.* Matth. 20:16. & 22:14. *Vindicabit Deus electos ſuos.* Luc. 18:7. *Quis accuſationem intentabit Electis Dei?* Rom. 8:33. *Induimini, ut electi Dei, viſceribus miſerationum.* Col. 3:12. *Omnia perfero propter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur.* 2. Tim. 2:10. *Paulus Apoſtolus ſecundum fidem electorum Dei.* Tit. 1:1. *Cum agno ſunt vocati & electi & fideles.* Apoc. 17:14. Sicut & voces Synonymæ προορισμὸς, πρόθεσις, πρόγνωσις diſertè præ-exiſtentem & æternam Dei actionem notant.

Altera de re ipſa fide nempe & infidelitate prævìſis

XVIII. Maximè autem aberrant circa rem ipſam: ubi præcipuus eorum error eſt; conditionem in homine ad electionem prærequiſitam, & veluti cauſam ejus eſſe fidem, inque eâ perſeverantiam; & ſimiliter reprobationis cauſam unicam eſſe in homine, infidelitatem ejus & perſeverantem contra Euangelium contumaciam.

inde reliquorum errorum profluxus.

XIX. Atque ex hoc errore reliqui profluxêre: hinc ènim factum eſt, quod, conceptu admodum vago & indefinito, voluntatem Dei de ſervandis fidelibus, in fide ejuſque obedientiâ perſeverantibus, totum electionis decretum eſſe volunt; & rurſus voluntatem de infidelibus perſe-

verantibus ſub irâ relinquendis & æternum damnandis, eſſe totum reprobationis decretum. Quodque electionem & reprobationem ſtatuerunt multiplicem, nec unius generis; aliam *indefinitam* & *generalem*, aliam *definitam* & *particularem*, eamque vel *incompletam* & *non-peremtoriam*, vel *completam* & *peremtoriam*, *revocabilem* vel *irrevocabilem*; *abſolutam* aliam, aliam *conditionatam*; aliam *ad gloriam*, aliam *ad gratiam*, aliam *ad ſalutem*, aliam *ad fidem*. Quod denique ſubjectum prædeſtinationis tam arcte circumſcribunt, nec ullos prædeſtinatos agnoſcunt, niſi quibus gratia Dei in tempore oblata eſt; atque adeo infantes, ſurdos, amentes, rabioſos & pleroſque gentiles ab eâ excludant.

XX. Primum autem eorum errorum, & qui reliquorum in hoc argumento caput eſt, quod attinet, Deum, dicunt, hominem in eligendo conſideraſſe non ſimpliciter ut hominem, ſed ut fidelem; fidem, ſi non ut cauſam, ſaltem ut conditionem prærequiſitam, & Deum moventem, conſiderantes: unde eam electionis fructum, ex ea promanantem, negant eſſe, ſed electioni eam præſtruunt; & hanc unicam cauſam dant, cur Deus hunc præ illo elegerit, quod in hoc præviderit conditionem fidei, in illo non: ut omnia tandem in hominem & fidem ejus prævisam, quam tantopere ſonant, recedant: qui merus Pelagianiſmus eſt, dum à bono liberi arbitrii uſu, quocunque nomine, ſive prævisorum operum, ut Pelagius loquebatur, ſive fidei, ut Maſſilienſes Semi-pelagiani, hic utantur, omnia tandem ſuſpenduntur.

Qui redarguuntur ex Scriptura.

XXI. Repugnat vero his erroribus S. Scriptura, quæ longè alium rerum ordinem in divinâ prædeſtinatione nobis ob oculos ponit, & Deum aliter decernentem & de humano genere liberrimè diſponentem introducit. Nam 1. electionis cauſa ibi nulla alia ſtatuitur, quam Dei propoſitum, beneplacitum & mera gratia. *Occultaſti hæc a ſapientibus, & revelaſti infantibus; quia ita tibi placuit.* Matth. 11: 25, 26. *Ne metue, parve grex,* ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ, *quia beneplacitum eſt Patris veſtri dare vobis regnum.* Luc. 12: 32. *Salvos nos fecit & vocavit vocatione ſancta: non ſecundùm opera noſtra, ſed ſecundum proprium propoſitum & gratiam quæ nobis data eſt in Chriſto Jeſu ante tempora ſæcularia.* 2. Tim. 1: 9. *Necdum natis: quumque non egiſſent quicquam malum aut bonum (ut, quod ſecundùm electionem eſt, Dei propoſitum maneret, non ex operibus, ſed ex vocante) dictum eſt ei,* Rebeccæ: *major ſerviet minori. Sicut ſcriptum eſt Jacobum dilexi, Eſavum autem odio habui.* Rom. 9: 11, 12, 13. *Moſi enim dicit*: (Exod. 33: 19.) *Gratioſus ero, cui gratioſus ero; & miſerebor,*

cujus

cujus miserebor. Ergo igitur non volentis est, neque currentis, sed gratificantis Dei. Ergo igitur, cui vult, gratiosus est; quem autem vult, indurat. Ibid.v.15,16,18. 2. Atque homini omnis prorsus dignitas adimitur. *Non in justitia tua & rectitudine cordis tui tu venis ad hæreditandum terram eorum* &c. Deut. 9: 5, 6. *Effossio tua & genitura tua ex terra Cananæi est: pater tuus ille Amorræus, & mater tua Chittæa.* Ezech. 16: 3. Rom. 9: 11. 3. Quin fides, obedientia, perseverantia, & quicquid in ipso boni est, amore atque electione Dei posteriores, atque ejus fructus dicuntur. *Elegit nos, ut essemus sancti & inculpati in conspectu ejus in charitate; dum definivit nos ad adoptionem filiorum.* Eph. 1: 4, 5. *Quotquot acceperunt eum, dedit eis facultatem, ut filii Dei fierent*, h.e. ut pro filiis Dei se gererent, vel tanquam Filii Dei agerent apud Deum. Joh. 1: 12. *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu propter bona opera, quæ ante præparavit Deus, ut in iis ambularemus.* Eph. 2: 10. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet.* Joh. 6: 37. *Sed vos non creditis, non enim estis ex ovibus meis.* Ibid. c. 10: 26. *Paulus Apostolus secundùm fidem electorum Dei.* Tit. 1: 1. *Et crediderunt quotquot erant* τεταγμένοι *ordinati ad vitam æternam.* Act. 13: 48. *Quos prænovit, etiam prædefinivit conformes imaginis Filii sui ad hoc, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Rom. 8:29. Exceptiones eorum ad præcipuos horum locorum omittimus.

XXII. Verum obstat etiam universæ religionis analogia; cum talis sit hæc prædestinatio, ut præcipua fidei capita non uno modo infringat, & in Deum hominesque pariter iniqua, ac Deo summopere indigna sit. Electio enim illa, quam adversarii docent, talis est, ut magnam hominum partem excludat, infantes videlicet & immaturâ morte interceptos, de quibus Deus nihil gratiosè decreverit, imo ut ne quidem omnes verè conversos, & in seriâ conversione morientes, qui non aliquandiu perseveraverint, & conversioni suæ supervixerint, admittat. Deinde, ubi jam facta ponitur, perpetuo incerta & mutabilis est, cum à re incertâ & mutabili, fide videlicet & perseverantiâ hominum, dependeat; quod decretis Dei indignum est, & Apostolo contradicit. *Firmum Dei fundamentum stat, habens signaculum hoc: novit Dominus, qui sui sunt.* 2.Tim.2:19. *Ut quod secundùm electionem est, Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex vocante.* Rom. 9: 11. Imo, cum hominem ad finem usque perseverantem & in fide morientem pro objecto habeat, potius post-destinatio quam præ-destinatio dicenda erit. Denique nihil ex eâ boni ad hominem profluit, nec tam electio, quam per fidem ad Deum accedentium

& ex fidei analogia.

tium admiſſio & acceptio eſt: ut nihil magni adeo momenti contineat, cur magnifico iſto gratiæ nomine venire debeat.

XXIII. Utque Deo hominique non uno modo injuria eſt, & amorem ac gratiam ejus tollit vel inanem reddit, ita præſertim corrupto hominis ſtatui unicè adblanditur. Quicquid enim de gratia ut auxilio Dei adverſarii cavillentur, cauſa tamen cur communi iſtâ gratiâ Petrus melius uſus fuerit, ex. gr. quam Judas, ſoli homini deputanda erit. Ut talis electio graviſſimum religionis caput de gratiâ Dei vel maximè violet, & corruptæ naturæ mirificè ſupparaſitetur.

XXIV. Et vero ex iſto capite venenum traxit univerſa Remonſtrantium Theologia, nec quicquam ſani in eâ ſupereſſe poteſt: non enim ſolum in decretis Dei explicandis hæſerunt, in qua ſublimi materiâ excuſatius peccarent, ſed, derivato hinc errore, naturæ corruptionem, Dei gratiam, & quicquid in ſalutis myſterio præclarum ac maſculum eſt enervarunt: atque ipſum fidei noſtræ apicem, juſtificationem hominis peccatoris coram Deo, quo omnis religio collimat, atque ubi unicè vim ſuam explicare debet, defœdarunt, & ſimili labe infecerunt; dum objectum electionis ad vitam poſuerunt tale, quod neceſſario infert juſtificationem, non ex merito Chriſti imputato, ſed ex novæ obedientiæ operibus ad finem uſque præſtitis; unde Chriſto in electione talem quoque ordinem aſſignarunt, qui his erroribus conveniret; nec tam Chriſtum & ejus meritum, quam fidem in Chriſtum & obedientiam in eum, nec tam Dei, ac quidem hominis ipſius opus in electionis ac ſalutis negotio conſiderant.

XXV. Perperam autem ordinem executionis cum ordine intentionis confundunt, cum urgent, quales Deus in tempore ſervat & perdit, tales ab æterno ſervare vel perdere decreviſſe; ſolos autem in fide perſeverantes in tempore ſervare. Alius enim eſt ordo executionis, & diverſæ ibi cauſæ intercedere poſſunt, quæ tamen in ipſo decreto Dei locum non habent: quæ non ſatis diſtinguunt adverſarii; atque hic perpetuus ipſorum in hac materia paralogiſmus eſt. Reliquorum errorum ſecundariorum confutationem nunc miſſam facimus.

L O-

a Ostica orationem ornandi in genere epistolis
attributam egregia Lit Belcamp. H. Col
Mornaius.

LOCUS QUINTUS

De CREATIONE.

CAPUT XLI.

De Creatione in genere.

I. EXposito Dei consilio, quo res omnes ante sæcula sibi objecit easque deformavit, & velut è longinquo in penitissimo sacrario suo adorato numine, progrediendum nunc ad opera ejus externa, & ex ista immensæ æternitatis caligine transeundum ad tempus, atque ad illa quæ Deus secundum consilium suum in tempore facit & operatur; in quibus sese propius mortalium oculis conspiciendum præbuit. *Deus noster in cœlo est, quicquid voluit fecit.* Psal. 115: 3. *Omnia operatur secundùm consilium voluntatis suæ.* Eph. 1: 11. OPERUM DEI EXTERNORUM

II. Externa illa opera duo sunt: *Creatio*, & *Providentia* actualis. Primum omnium est creatio; in qua ex æternitate suâ primum prodit Deus, & omnium eorum, quæ ab æterno sapientissimè molitus est, executionem orditur. De qua primo agemus in genere, tum in specie. *Primum* CREATIO.

III. Mundum hunc à Deo conditum esse, cum *Dei*, entis perfectissimi, præter quem nihil esse potest, quod ab ipso non sit & dependeat; quique solus habet existentiam necessariam: tum ipsius *mundi*, qui sese tam posse non esse quam esse, & per se tantum possibilis esse existentiæ, atque adeo se ab alio factum & productum esse, proclamat, natura abunde testatur. *Mundum conditum esse docet ratio.*

IV. Quod speciatim in præcipuis ejus *partibus* apparet: res enim *corporales*, cum actuositatem nullam habeant, sed ab aliis moveri atque affici debeant, multo minus seipsas producere potuerunt: res autem *spirituales*, etsi in sese aliquam agendi potentiam deprehendant, nullius tamen creandi potentiæ sibi consciæ sunt, adeoque nec illam possident; alioquin si eam in sese deprehenderent, omnes illas perfectiones, quas sibi deesse sentiunt, sibi ipsis præcipuè darent, adeoque omnes forent perfectissimæ,

ctissimæ, utpote à nullâ externa causa cohibitæ & limitatæ. Adeo ut hæc ipsa rerum omnium imperfectio alium mundi atque originis nostræ auctorum extra nos, qui singulas creaturas in proprio ordine ac sede in hoc rerum creatarum universo collocavit, singulisque proprias perfectiones dedit, manifestò ostendat.

Tutius tamen fides.

V. Atque ita ex ipsa ratione mundi hujus creatio non difficulter ostenditur. Tutius tamen & compendiosius eam fides nobis exhibet. Πίστει νοοῦμεν, *fide consideramus aptata esse sæcula verbo Dei* &c. Hebr. 11:3. Quanquam enim ex ipsis rebus creatis ea pateat, atque hic articulus ex eorum genere sit, quæ simul sunt πιστὰ καὶ ἐπιστητά; attamen νόησις & consideratio illa, quæ homini naturali & corrupto defuit, per verbum Dei & fidem ejus in nobis excitatur.

Quod ostendum Philosophorum errores.

VI. Quod apparuit ex Philosophorum erroribus: quorum alii, magnifici adeo operis admiratione perculsi, mundum atque immensum hoc, quod videmus & palpamus, ipsum esse Deum dixerunt, ut *Plinius*: alii etsi auctorem aliquem hujus mundi faterentur, non recte tamen ad eum assurgere valuerunt: sed, cum ex nihilo nihil posse fieri arbitrarentur, isto axiomate decepti, vel mundum hunc æternum esse docuerunt, quæ *Aristotelis* sententia fuit, qui Deum non efficientem, sed finalem mundi causam statuit. Cum autem inde sequeretur, posita hæc mundi dispositione, infinitus atque æternus animarum numerus; *Pythagoras*, istâ difficultate victus, animarum μετεμψύχωσιν commentus est, quem plures philosophi secuti sunt: vel contraria via cum *Epicuro* mundum nec æternum, nec eundem semper esse dixerunt, sed eum ex atomis sæpius construxerunt, atque in easdem rursus dissolverunt; & non Deum, sed casum mundi architectum fecerunt; unde neque Dei, neque etiam propriè hominum causa eum factum voluerunt. Cum tamen opus adeo magnum atque elegans longè aliis quam fortunæ manibus extructum esse, vel cœcutienti pateat.

Quibus præcipuè medetur Verbum Dei.

VII. Ex hoc autem labyrintho non datur compendiosior exitus, quam apprehenso filo verbi Dei; quod hac in parte laboranti hominis corrupti rationi succurrit, eamque firmat ac fulcit. Sicuti Moses sine ullis ambagibus creati mundi originem atque natales initio sacræ suæ historiæ pandit, & brevibus verbis infinitas ac molestissimas hominum cogitationes & quæstiones in hac materia præscindit; cujus rudera ac reliquiæ quædam in philosophorum atque poëtarum scriptis adhuc hodie extant.

VIII. Cre-

VIII. Creatio in Scripturâ, per verbum ברא expressum, notat proprié productionem rei novæ, atque adductionem ejus ex non esse ad esse, idque per meram vocationem & imperium Dei: ut hic omnis alia causa operans præter Deum excludatur; sive ea res ex nihilo, sive ex materia qualicunque facta sit (illud enim non ex vi vocis, sed ex loci & rei circumstantiis judicandum est;) pari enim modo & potentiâ utrobique Deus agit, solo nempè jussu ac imperio suo, vocando res quæ non sunt, tanquam forent. Atque ita creatio *vocatio* dicitur. *Credidit Deo, qui vocat, quæ non sint, tanquam sint.* Rom. 4: 17. qua vocatione illud quod Deus vocat, eo ipso præsto est, & ad nutum ejus comparet: & ita creatio tanquam adductio rei per solum Dei imperium passim describitur. *Aptata sunt sæcula verbo Dei.* Hebr. 11: 3. *Omnia fert verbo potentiæ suæ.* Hebr. 1: 3. *Et dixit Deus, existat lux; & exstitit lux.* Gen. 1: 3. *Ipse dixit, & exstitit: ipse præcepit, & stetit.* Psal. 33:9. *Non pane solo vivit homo, sed omni eo quod exit ex ore Domini.* Deut. 8:3. *Solum loquere verbum,* tantum verbo jube, *& sanabitur puer meus.* Matth. 8: 8. *Qui vocat generationes à capite.* Esai. 41: 4. *Quicquid voluit, fecit.* Psal. 115: 3. *Tu condidisti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & condita sunt.* Apoc. 4: 11. *Creatio est productio per imperium.*

IX. Solet autem creatio bifariam considerari, *activè* & *passivè*. Priori modo de Deo, posteriore de creaturis usurpatur.

X. *Activè* considerata non differt ab ipsa Dei essentia, vel volitione ejus. Non enim concipi debet vis aliqua à Deo veluti exire, vel mundus hic creatus esse per virtutem à Deo distinctam: hoc enim cum Dei perfectione atque immutabilitate pugnat; nec concipi posset, qualis hæc vis foret, an finita an infinita, an creata an vero increata? Est autem hîc nihil aliud quam ipsa Dei essentia, considerata in suâ actuositate æternâ, qua omnia decrevit, voluit & ut in tempore essent effecit: quæ ejus æterna voluntas & efficax jussio est ipsa rerum creatio: neque hic quicquam aliud intervenit vel accedit, sed per eam solam in tempore factus est mundus; ita ut ipsa creatio hoc pacto æterna sit, quatenus ille jussus & illa voluntas Dei æterna sunt; quanquam nihilominus tum demum creatio appelletur, cum consideratur in actuali suâ tendentiâ & relatione ad objecta, seu cum coexistentiâ effectus sui in tempore: & sic creatio formaliter est in tempore, quanquam alioquin re ipsa ab æternâ Dei voluntate, ut vidimus, non differat. *Creatio consideratur activè,*

XI. Creatio *passiva* consideratur in creaturis, & per modum mutatio- *& passivè,*

Mm nis

nis in iis concipitur, quatenus creatura per efficacem Dei voluntatem jussa existere jam existit, & à non esse transit ad esse. Quæ transitio non dicit aliquid diversum ab essentia creaturarum, sed dicit ipsam earum essentiam, in quantum ea dependet in ortu suo à Deo, adjecto ei duntaxat modo considerandi. In Deo autem nulla omnino mutatio est, utpote qui semper manet in statu æternæ suæ immutabilitatis & quietis, & cui ex creatione nihil accedit nisi relatio & denominatio externa, qua ad creaturas à se conditas refertur.

Mundum conditum EX NIHILO, *Scriptura docet.*

XII. Quum ergo creatio per solum Dei jussum & merum vocantis imperium facta sit, non ex aliquâ præjacente materia, sed ex nihilo mundum hunc creatum esse apparet: cum Deus, ut infinitum agens, nulla ad operandum materia vel subjecto indigeat, sed omnipotente jussu ac verbo solo *ea quæ non sunt vocet tanquam sint*. Rom. 4: 17. unde Apostolus, Hebr. 11: 3. mundum dicit compactum & structum *verbo Dei*, ejusque solius efficacia, *μὴ ἐκ φαινομένων non ex apparentibus*, h.e. Scripturæ phrasi, ex iis quæ non sunt nec existunt, idque *fide percipi*, cum rationi difficile sit eo penetrare.

Cui non repugnat ratio.

XIII. Quanquam ne eâ quidem invitâ Scriptura hoc doceat: cum quæcunque hic præsupponeretur materia, ea vel creata, vel increata foret; si creata, eadem perpetuo redibit quæstio; increatum autem atque æternum nihil præter Deum ipsum existit. Cum igitur in rerum natura præter Deum & mundum hunc nihil concipi possit; mundus autem hic creatus sit; ex nihilo eum primum prodiisse necessario consequitur. Atque adeo falsum est, in prima rerum productione, istud axioma, ex nihilo nihil fit, ut non aliter quam ex nihilo fieri potuerint omnia.

CAUSA *creationis solus Deus.*

XIV. Causa creationis efficiens est solus Deus, eique soli attribuitur. *Creavit Deus cœlum & terram.* Gen. 1: 1. *Auxilium nostrum in nomine Domini, factoris cœli & terræ.* Psal. 124: 8. *Quis mensus est pugillo suo aquas? & cœlum spithama aptavit? & mensuravit trientali pulverem terræ? & appendit in libellâ montes & colles in bilance? Quis aptavit Spiritum Domini? & consiliarius ipsius faciet ipsum gnarum?* Esai. 40: 12, 13. *An non audivisti? Deus sæculi est Jehova, creator finium terræ, non defatigabitur.* v. 28. *Sic dixit Deus potens Jehovah, qui creavit cœlos & illos extendit, qui expandit terram & nata ejus, qui dat halitum populo super illa, & spiritum ambulantibus in ea. Ego sum Jehovah: hoc est nomen meum: & gloriam meam alteri non dabo &c.* c. 42: 5, 8. *Ego sum Jehova, qui feci omnia, qui tetendi cœlos solus, qui expandi terram a me ipso.* c. 44: 24.

24. *Ego Jehova creavi illa*, c. 45: 8. *Dii, qui cœlum & terram non fecerunt, peribunt de terra. At Jehova Deus veritas, qui fecit terram viribus suis, & intelligentia suâ extendit cœlum* &c. Jer. 10: 11, 12, 13. Ut hinc cadant profana veterum hæreticorum somnia & fabulæ de duobus principiis, deque Angelis mundi conditoribus; à quo commento etiam hodie *Judæi* & *Antitrinitarii* non abhorrent. Sicuti olim etiam Ariani & Duliani, mundum à Christo factum esse tanquam Patris instrumento, blasphemabant. Contra est: *Et dixit Deus, faciamus hominem in imagine nostra, secundùm similitudinem nostram.* Gen. 1. 26. *Celebrent nomen Domini. nam ipse præcepit & creata sunt.* Psal. 148: 5. *Qui extendit cœlum solus, & calcat celsa maris.* Job. 9: 8. *Omnes dii gentium sunt res nihili. Sed Dominus cœlum fecit.* Psal. 96: 5. *Ego feci terram, & hominem super illa creavi ego, manus meæ extenderunt cœlum, & omnem exercitum illorum imperavi.* Esai. 45: 12. *Sic ait Jehovah: creator cœlorum is est Deus; qui formavit terram & fecit illam* &c. *Ego Jehova & non est amplius.* v. 18. *Manus mea fundavit terram, & dextra mea ad palmos extendit cœlum. clamabam ego ad illos, stabant pariter.* c. 48: 13. Quibus accedunt *Remonstrantes* quidam, qui virtutem creandi creaturis saltem communicari posse docent: sicut eam sic satis ipsis communicatam esse, in Missæ sacrificio, *Pontificii* credunt.

Creatura non creat.

XV. Quanquam autem non facile determinari queat, quid à creatura fieri vel non fieri possit, cum creaturæ vires Deus magis ac magis perpetuo augere queat, neque nos ejus fines ac limites capere possimus, quod in miraculorum patratione præsertim observandum est: hoc tamen certum est, creaturæ potentiam, quocunque assurgat, semper fore limitatam & finitam. Atque hæc vera causa est, cur creatura non possit creare; quia scilicet ad creandum, h. e. ad solo nutu ac verbo vocandum ea quæ non sunt tanquam sint, virtus requiritur infinita & omnipotens, quæ in creaturam non cadit.

XVI. Sed & repugnat hic conceptus sibimetipsi. Si enim creaturæ à Deo facultas creandi concessa foret, quandocunque illa creare ponitur, tum vel Deus similiter volet, ut propter voluntatem creaturæ hoc vel illud incipiat esse, atque illi vocanti veluti appareat, & præsto sit; vel quiescet, ac nihil aget, & non volet. Si prius, jam non creatura, sed Deus ipse creabit, cum non ad creaturæ, sed ad Dei ipsius voluntatem & nutum res illa proventura sit: imo ipse potius à creaturâ atque nutu ejus dependebit, cum ad voluntatem atque jussum ejus, quandocunque se exerit, Deus similiter

res illas vocare neceſſario ponatur. Sin contra Deus quieſcat, ac nihil agat, vel non velit, tum nec Deus erit, cum hoc perfectioni ejus repugnet; nec creatio ſuccedet, nec res creata proveniet; cum non volente Deo nihil exiſtat, nec exiſtere poſſit.

Nec inſtrumenti in creatione vicem præſtat.

XVII. Multo minus creatura aliqua ut creationis cauſa *inſtrumentalis* conſiderari poteſt. Talis enim cauſa in creatione locum non habet, cum omne inſtrumentum materiam & ſubjectum aliquod requirat, in quod propriâ ſuâ vi operetur, & agenti principali inſerviat: ubi autem nulla materia vel ſubjectum eſt, & ſolo voluntatis imperio res agitur, ibi ſi quæ cauſa inſtrumentalis fingatur, ea in principalem neceſſario tranſit, quæ abuſu & fraude vocabuli ſolo nomine inſtrumentalis eſt.

Unde cadunt Pontificiorum figmenta de Sacramentorum operatione & verbis conſecrationis.

XVIII. Quæ Pontificiorum figmentis de Sacramentorum operatione ad producendam gratiam & verbis conſecrationis in tranſubſtantiatione, applicanda ſunt. Quæcunque enim hic fingatur *potentia obedientialis* in creatura ad quemlibet effectum, etiam creationem, vel *elevatio inſtrumenti*, divina virtute facta, nullus iſtis vocabulis conceptus ſubeſt, & manifeſta contradictione laborant; cum talis potentia obedientialis, quam vocant, nihil aliud ſit quam mera omnipotentia, quæ in creaturam cadere non poteſt; neque inſtrumentum aliquod, quacunque vi adjutum & elevatum, in tali creatione, qualem hic introducunt, locum habere poſſit.

Cauſa proegumena creationis.

XIX. Cauſa creationis impulſiva ſimiliter non eſt quærenda extra Deum; eſtque ſola libera ejus voluntas & bonitas. *Propter voluntatem tuam ſunt, & condita ſunt.* Apoc. 4: 11. *Et vidit Deus omnia, quæ fecerat, & ecce erant valde bona.* Gen. 1: 31. *Quum cernerem cœlos tuos, opus digitorum tuorum; lunam & ſtellas, quas diſpoſuiſti. Quid eſt homo, quod memor es ipſius? & filius hominis, quod viſitas ipſum?* Pſal. 8: 4,5.

Finis creationis.

XX. Finis creationis eſt gloria Dei, h. e. manifeſtatio divinitatis, potentiæ atque omnium virtutum ejus in creaturis. *Propter eum ſunt omnia, & per eum ſunt omnia.* Hebr. 2: 10. *Ex ipſo & per ipſum & ad ipſum ſunt omnia.* Rom. 11: 36. *Jehovah, Domine noſter, quàm ingens eſt nomen tuum in totâ terrâ! quod eſt ponere majeſtatem tuam ſupra cœlos.* Pſal. 8: 2, 10. *Cœli enarrant gloriam Dei omnipotentis: & opus manuum ejus indicat expanſum.* 19: 1. *Sit gloria Domino in ſæculum; lætatur Dominus in operibus ſuis.* 104: 31. *Celebrent nomen Domini. nam ipſe præcepit & creata ſunt.* 148: 5. *Omnes tractat Jehovah ad reſponſum ſuum.* Prov. 16: 4. *Dignus es, Domine, accipere gloriam & honorem & poten-*

potentiam: quia tu condidisti omnia. Apoc. 4: 11. Unde necesse fuit, inter res creatas existere quoque creaturam, quæ capere ac intelligere posset excellentiam atque virtutes Dei, quas in creatione voluit exerere; cuique reliquæ creaturæ testarentur gloriam creatoris, ac laudes ejus enarrarent; quæque creaturis omnibus uti, & Deo ipso, ut vero bono ac fine suo, frui posset. *Tollite sursum oculos vestros & videte: quis creavit hæc? qui educit in numero exercitum illorum: universos nomine citat præ multitudine sufficientiæ & cognitione virium; nullus deest.* Esai. 40: 26. *Nam invisibilia ipsius à creatione mundi, rebus factis animadversa conspiciuntur, ejus tum æterna potentia tum divinitas.* Rom. 1: 20.

XXI. Speciatim autem in magnifico hoc opere ostendere Deus voluit *potentiam*, Rom. 1: 20. & *sapientiam* suam, 1. Cor. 1: 20, 21. quarum illa primum omnium sese prodit, & ubique intuentibus sese offert; hæc vero ultimo loco; cum pars sapientiæ Dei sit sese occultare: ita ut stulta interdum videatur, & humanos oculos variâ suâ luce non oblectet magis quam offendat; in quo tamen ipso magnitudo ejus elucescit. *Videtis vocationem vestram, fratres, quod non multos sapientes secundùm carnem, sed stulta mundi elegerit Deus, ut pudefaceret sapientes.* 1. Cor. 1: 26, 27.

XXII. Particularium vero creaturarum fines nec capere nec perscrutari humana ratio valet; nedum ut ita nos ipsos deamemus, ut propter nos solos omnia esse condita velimus: cum vastum ac immensum hoc manuum Dei opus, quod videmus ac stupemus, & quod ne intellectu quidem capere possumus, longè alios ob fines sese conditum esse proclamet, quam unius hominis causa, qui tam exiguam ejus partem videt ac capit, & cui maxima naturæ pars adhuc latet. Quos fines Deus solus novit, ex iisque omnibus tandem summam gloriam suam perficit; ad quam homo quoque omnia referre, atque eo respectu universo hoc mundo aliquo modo quoque uti potest.

XXIII. Adjunctum creationis est tempus: quod in genere exprimit Scriptura, omnia creata dicens in *principio*; quod sicut principium est operum Dei, ita quoque verborum ejus initium est. Novitatem enim mundi omni modo urget Scriptura, atque רֵשִׁית & רֹאשׁ, rerum initium & exordium, & קַדְמֵי אֶרֶץ primordia terræ commemorat. *In principio creavit Deus cœlum & terram.* Gen. 1: 1. *Qui vocat ætates ab initio.* Esai. 41: 4. *à sæculo uncta sum, à capite, à principiis terræ. quum nondum essent abyssi, genita sum* &c. Prov. 8: 23, 24. *In principio erat sermo.* Joh. 1: 1. *Glorifica me Pater ea gloria quam habui apud te ante-*

Creationis ADJUNCTUM *tempus.*

antequam hic mundus esset. Joh. 17: 5. *Antequam montes gignerentur, & produceres terram & frugiferam, imò à sæculo ad sæculum tu* es, *ô Deus omnipotens.* Psal. 90: 2. Sicut ejusdem interitum & finem quoque docet. Quin Judæi tam firmiter eam tenent, contra Sabæorum, quibuscum Abrahamus disputasse fertur, errores, ut eam fere inter articulos fundamentales numerent, & contra sententes pro hæreticis habeant. Quod enim non-nunquam fabulantur de septem rebus, antequam crearetur mundus, conditis, nimirum lege Mosis, Gehenna, Paradiso, Throno gloriæ, Sanctuario, Resipiscentiâ, & nomine Messiæ, allegoricè à Magistris exponitur; quorum hoc verbum est: antequam crearetur mundus, erat solus Deus benedictus ac nomen ejus. Ut malè nostro sæculo Vorstius, Aristotelem ac Platonem secutus, materiæ æternitatem docuerit, eamque Deo coævam statuerit.

An mundus potuerit esse ab æterno?

XXIV. Verum alia movetur quæstio: an mundus saltem ab æterno esse potuerit? Quod Scholastici ingenti dissensu in scholis suis disputant, in Aristotelis sui gratiam, ut ille, si mundus ab æterno esse potuerit, & sola fide ejus ortus ac initium constet, ratione saltem non aberrasse censeatur, æternum illum statuens. Nos etsi eos qui possibilem mundi æternitatem asserunt, difficulter refelli putemus, iis tamen aggregare nos malumus, qui absque principali tempore condi aliquid potuisse negant.

Tempus rebus concreatum.

XXV. Una ergò cum mundo creato acceperunt omnia suum αἰῶνα & *tempus,* quod illis admensus est Deus, quodque ipsis veluti concreavit. Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ *fide consideramus aptata esse sæcula verbo Dei.* Hebr. 11: 3. Inanis enim est Socinianorum argutia, tempus non esse creatum, cum videl. illud vel in tempore foret creatum, quo pacto in infinitum iretur, vel ab æterno: verum tempus non propriè creatum, sed rebus concreatum est, cum sit tantum duratio rei creatæ, imò potius modus cogitandi, quo rei creatæ durationem mensuramus: quales etiam sunt numerus & mensura, quæ quantitatis mensuræ sunt; ut non solum præsupponat res creatas, verum etiam mentem cogitantem atque eas mensurantem. Ita ut ante rerum ortum nullum tempus fuerit, imo ne cogitari quidem possit; cum non magis tempus & durationem sine creaturis existentibus imaginari nobis possimus, quam spatium sine corpore. Unde & in Scriptura à principio, vel à sæculis, ante terram conditam, ante abyssos &c. fuisse, meram æternitatem notat. Psal. 90. Prov. 8. Joh. 1.

An mun-

XXVI. Ad quæstionem, an Deus mundum non potuerit citius crea-

re,

May a Indi suspitant mundum durasse ultra 700000 annos, et ultra 1800000. Aegyptii suos reges ultra 7000 ann[os] Aegipto regnasse.

re, quam fecit? si de ætate ipsius mundi id intelligas, equidem indubium illud est. Si verò illud citius condere mundum ad æternitatem referatur, cum absurdum sit in ea quid citius vel tardius, prius vel posterius concipere, eo sensu Deum citius potuisse condere mundum dici nequit. Quod autem ante tam pauca annorum millia magnificum hoc opus struxerit, nec longioris ævi inducias ipsi indulserit, in eo liberrimam voluntatem ac sapientiam suam ostendit. *Non est vestrum scire tempora aut opportunitates quas Pater posuit in propria potestate.* Act. 1: 7. *Propter voluntatem tuam sunt & condita sunt.* Apoc. 4: 11. *Deus noster in cœlo est, quicquid voluit fecit.* Psal. 115: 3.

dus non potuerit citius creari?

XXVII. Etsi autem ipsum mundi conditi initium atque annus ejus veluti natalis, exactè inveniri non possit, atque ea res propter molestissimas Chronologorum controversias fere desperata sit; satis tamen è sacro Mosis & Prophetarum calculo constat, mundum non adeo antiquum esse, ut ejus ortus ab immenso sæculorum intervallo repetendus sit, sed esse recentiorem, ut juxta chronologorum communem calculum necdum sex mille annorum ætatem attigerit. Si qui vero populi annales suos ulterius extendant, vel meræ illæ fabulæ sunt, & mentientis famæ ludibria, vel anni menstrui vel quadrimestres, non verò solares, intelliguntur.

Mundi antiquitas.

XXVIII. Quod in specie de tempestate anni, in qua mundus conditus sit, disceptant, an vere, an verò autumno, quod alii malunt, id in genere, respectu universi mundi, frustra quæritur, cum omnia anni tempora juxta varias mundi plagas simul existant. Neque etiam magni adeo usus est, de particulari aliqua regione, vel terrâ Canaan, vel horto Edenis, quæ ipsa loca à se invicem distant, nec sub eodem sidere degunt, illud determinare. Si vero de cœli signo, in quo Sol primum conspectus sit, illa quæstio intelligatur, prout convenientissimum est; communior sententia est autumno mundum conditum esse, sole in librâ versante: quod ex anno Israëlitarum civili, qui & Patriarcharum retro ad primam mundi ætatem usque annus fuit, quique mense Tisri incepit: *Et observa festum messis primitiarum operum tuorum quæ severis in agro, & festum collectionis in exitu anni, quum collegeris opera tua ex agro.* Exod. 23: 16. confer c. 34: 22. *Et festum septimanarum facies tibi, primitiarum messis triticeæ, & festum collectionis* תְּקוּפַת הַשָּׁנָה *ineunte anno*, & ex annis Sabbaticis, qui æquinoctio autumnali pariter inchoabantur, non improbabiliter colligitur. Atque idem anni tempus respectu paradisi fuisse plerisque videtur, utpote quod

Qua anni tempestate mundus conditus sit?

ex arborum fœtibus, atque omnis generis fructibus tum maturis, constat.

Res conditæ, quæ dicuntur κόσμος, MUNDUS, עולם αἰῶνες,

XXIX. Quod ad res conditas attinet, earum universa compages ab ornatu κόσμου & *mundi* voce exprimitur. Κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. *occulta a fundatione mundi.* Matth. 13:35. ὁ κόσμος *mundus per ipsum factus est.* Joh. 1:10. Hebræis autem עולם, ob durationem, non quidem æternam, sed longam, appellatur: quod Scriptores N. T. imitantur vocabulis αἰὼν & αἰῶνες. *Messis verò*, συντέλεια τοῦ αἰῶνος *consummatio sæculi est.* Matth. 13:39. *Sic erit in consummatione sæculi hujus.* v. 40. *Ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem* τοῦ αἰῶνος *sæculi.* Matth. 28:20. *Per quem* τοὺς αἰῶνας *sæcula fecit.* Hebr. 1:3. *Fide consideramus* τοὺς αἰῶνας κατηρτίσθαι *sæcula esse concinnata verbo Dei.* Hebr. 1:3. Quæ non tantum sæculorum seriem, sed & res ipsas, quas sæculis metimur, id est, mundum hunc ipsum, ut est in continuo fluxu, notant. Hæ autem res non eodem modo omnes sunt creatæ. Propriè enim tantum creatum dici potest, quod per se subsistit, & per se concipitur, quodque nulla alia causa præter Deum ad subsistendum indiget, prout soli Deo creatio adscribitur, ut *corpus*, seu extensum, & *Spiritus*, seu cogitatio.

non eodem modo creatæ.

XXX. *Accidentia* & modi, quæ præter Deum præsupponunt substantiam creatam, cum ad creationem nulla alia concurrat causa, concreata, sive adcreata sunt, una eâdemque actione cum substantiâ suâ; quæ sine modis suis, nec esse nec creari poterat. Similiter concreata sunt *locus*, sive spatium, quod ab extenso sive corpore non differt nisi cogitatione nostra; ut spatium mundo præ-existens aut eo latius patens concipere contradictio sit: & *tempus*, quod pariter â re durante non distinguitur, sed potius in nobis cogitandi quidam modus est. Idemque de omnibus rerum essentiis, veritatibus, legibus, ordine, quorum nihil nec actu nec potentia fuit, nisi dependenter â Deo, judicandum est.

Mundus UNICUS *est.*

XXXI. Atque mundus hic, seu rerum creatarum compages, non nisi *unicus* est; ac plures mundi, sive successive, sive simul, non nisi ineptissimè cogitari possunt.

Rabbinorum commentum de mundis successivè pluribus:

XXXII. Successive plures mundos existere delirarunt cum aliis quibusdam Rabbini, atque ex prima littera Geneseos, quæ secunda alphabeti est, hunc secundum esse mundum, atque secundam semitam, argutantur: quin singulis mille annorum septenariis, qui mundo huic veluti anni Sabbatici sunt, illum destrui ac rursus innovari fabulantur.

& Epicureorum de-

XXXIII. Plures autem mundos simul, quin innumeros, invehebant plurimi inter veteres, præsertim Epicurus, Metrodorus, ac reliqui ex ista mi-

contra geminos lunaticos valde difficilis vide
pag. 134.

ſamilia Philoſophi. Qua in re diſtinctio adhibenda eſt. Vel enim de pluribus mundis ſeu orbibus particularibus terræ, huic noſtræ ſimilibus, hoc intelligebant; in quo nulla abſurditas vel contradictio eſt: vel plura univerſa, ac rerum compages à ſe invicem ſeparatas ac diſtinctas concipiebant; qui conceptus abſurdus & ſibi ipſi repugnans eſt. Cum enim diſcreti ſtatuantur iſti mundi, ſicut Epicurus ſua intermundia ſtatuebat, vel aliquid inter illos interjacebit, vel nihil: ſi nihil, ne quidem diſcreti erunt; ſi aliquid, hoc vero ipſo erunt continui; corpus enim hoc interjacens veluti communi vinculo compagem iſtam conjunget, adeoque rurſus unum tantum erit univerſum. Spatium enim imaginarium, quod inter duo iſta univerſa interjungunt, non ex vero eſt, ſed merum phantaſma & aberrantis mentis ludibrium.

An plures mundi ſint particulares, ejuſdem cum noſtro natura?

XXXIV. An vero plures ſint mundi particulares, ſive corpora, terræ, quam nos incolimus, ſimilia, in quibus aut homines aut aliæ creaturæ viventes degant; & an non reliqui planetæ, qui circa ſolem feruntur, ejuſdem cum hoc noſtro naturæ ſint; ac an non & aliæ ſtellæ tales orbes ſecum vehant, qualis hic noſter eſt; an vero in immenſo iſto cœlorum ſpatio inanes ferantur; nec temere affirmandum, nec negandum eſt: cum Dei opera ac fines maximam partem ignoremus, neque nimis tenuiter de illis ſentiendum ſit. Lunam ſaltem, quæ propius nobis imminet, terræ noſtræ eſſe perſimilem per artificioſa ſpecula jam dudum deprehenſum eſt. Ut hic tantum præjudiciis laboremus, & proprio amore veluti mente capti nos ſolos Dei delicias putemus,& noſtram terram mundi totius angulum amœniſſimum, & univerſæ naturæ compendium, ac ſolum Deo dignum theatrum ſtatuamus, omniaque unicè propter nos & propter illam facta eſſe temere, & non ſine reliquorum operum Dei contemtu, judicemus. Contra homines tamen,aliorum mundorum incolas, hactenus Scriptura præſcribit,quod cum curatè viſibilia Dei opera recenſeat, nuſquam aliorum hominum meminit: quin & Deum *ex uno ſanguine feciſſe* πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων *totum & omne genus hominum,* κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς aſſerat, Act. 17: 26. Vid. & Eſai.45:18.

Mundi partes.

XXXV. Quamvis tamen mundus hic unicus ſit, nihilominus diverſas partes ſuas habet, ex diverſo motu ipſi indito, quo omnia variè cientur, & varia corpora efficiunt, factas & coagmentatas. Ut unus ſit ex partium aggregatione, atque omnium inter ſe ordine ac fine à ſapientiſſimo conditore conſtituto.

Rejicitur

XXXVI. Atque hic repudiandum eſt iſtud figmentum veterum,quod

figmentum de communi mundi anima & natura universali. nuperus Physicæ ad verbum Dei reformatæ scriptor renovavit, dari mundi, veluti animantis cujusdam, communem quandam animam ac naturam universalem, quæ intima sua præsentia illum totum permeet, & tot corporum partes ac diversas naturas particulares arcano nexu colliget, atque incommoda omnia & adversa potentissimè vel vitet vel tollat. Manifestum enim est, mundum non esse totum animatum, sed per partes quasdam duntaxat, quæ se ultro offerunt & à reliquis diversæ apparent. Nec anima aliqua aut natura spiritualis cogitari potest alia quam intelligens, qualis hominum vel angelorum est, quæ in præcipuis mundi partibus non apparet; unde nec illis spiritus talis communis adscribendus est. Imo ne quidem ulla propriè datur forma materiæ ab ea distincta, ut vulgo concipitur, sed forma cujuslibet rei est ejus essentia; multo minus talis forma universi ab ipso mundo distincta introducenda est. Denique non sine probro & injuria in Deum ipsum ponitur talis anima, quæ toti mundo cunctisque ejus partibus infusa, ac magno se corpore miscens, molem istam continuo agitet, & Dei ipsius vices, cum in primâ rerum productione, instar fabri (hunc enim istum Spiritum volunt esse, de quo Gen. 1:2. *Spiritus Dei ferebatur super aquis.*) tum in quotidiana mundi gubernatione suppleat; Deus enim ipse conditor atque artifex hujus mundi est, solusque omnibus rebus præsens adest, nec tali auxiliari spiritu opus habet. Ut reliqua sententiæ istius incommoda & dedecora prætercam: nam spiritum hunc per omnia sparsum pro variis rerum speciebus varium ponunt, imo & animam humanam inde decerptam ajunt, quam gradu duntaxat animis brutorum superiorem statuunt, ita ut spiritus naturalis, vitalis, animalis & mentalis sint idem ille mundi spiritus, puritatis & perfectionis gradu tantum differentes.

Mundi FINITUDO. XXXVII. Adjuncta mundi sunt 1. *Finitudo*, quæ variè intelligitur. Aliud est enim infinitum, aliud indefinitum: atque infinitum rursus, aliud est perfectione, ut solus Deus; aliud mole, sive extensione, de quo proprie quæritur.

quæ indefinita. XXXVIII. Atque hoc sensu, mundum quod attinet, statuendus ille est indefinitus, h. e. talis in quo nos nullos terminos deprehendere ac intellectu concipere possumus. *Si mensurabuntur cœli supernè, & pervestigabuntur fundamenta terræ infra; etiam ego rejiciam omne semen Israëlis* &c. Jer. 31:37. quod non ex mentis humanæ imbecillitate vel impotentiâ proficiscitur, sed ex positivo conceptu, quo talem mundi ideam in nobis experimur, ut nullos in ea terminos nobis imaginari possimus, sed quo-

quocunque mundi fine posito semper ultra tendimus, atque ulteriorem extensionem concipimus: quod & falsus spatii imaginarii extra mundum in infinitum extensi conceptus testatur; cum quodcunque spatium concipiatur, illud non nisi ut extensum, ac ut corpus concipi possit. Quæ mundi idea cum non sit orta ex præjudiciis, nec aliunde hausta, necesse est ut à Deo nobis sit indita, & per consequens vera, & naturam ejus repræsentans.

XXXIX. Secundum mundi adjunctum est, *mutabilitas. Illa peribunt & tu permanebis, & omnia illa ut vestimentum inveterascent, instar indumenti mutabis illa & mutabuntur.* Psal. 102: 27. *Cœli conflagrantes solventur, & elementa æstuantia liquescent, sed cœlos novos ac terram novam secundùm promissum ejus exspectamus, in quibus justitia habitat.* 2. Pet. 3: 12, 13. Ita tamen ut immutabilis maneat ipsius materia seu substantia, & singulæ ejus partes ex naturæ lege tam diu suam immutabilitatem retineant, donec aliunde de statu suo deturbentur. *Mundi* MUTABILITAS.

XL. Tertium, *bonitas*; quæ singulis ejus partibus communicata est. *Et vidit Deus omnia, quæ fecerat, & ecce erant valde bona.* Gen. 1: 31. *Omnis creatura Dei est bona, & nihil rejiciendum.* 1. Tim. 4: 4. quæque illam earum perfectionem dicit, qua singulæ aptæ sunt ad usum illum, cui à Deo sunt destinatæ; ita ut nihil frustra neque temere creatum sit. *Ex ipso & per ipsum & ad ipsum sunt omnia.* Rom. 11: 36. utcumque sæpe in oculis nostris creaturæ quidem viles ac contemtæ videantur; non enim ex nostro judicio, sed ex creatoris sapientia & totius mundi ordine ac ornatu omnia æstimanda sunt. BONITAS.

XLI. Ad quæstionem, an Deus non potuerit mundum meliorem ac perfectiorem condere, quam eum condidit? Resp. Cum rei bonitas ex solo Dei jussu & ordine æstimanda sit, & non à rebus ipsis, sed à solâ Dei voluntate pendeat, frustra hoc quæri: cum mundus nunc sit perfectissimus & optimus, eo solo quod hoc pacto illum condere Deus voluerit; & si vel alio modo mundum condidisset, vel hoc ipso pacto rursus fuisset optimus, nec melior effici potuisset. In specie vero, mundum ipsum & ejus partes considerando, si partes mundi singulas in sese spectes, procul dubio unaquæque earum pulchrior & ornatior à Deo condi potuisset; si vero eas consideres ut partes mundi, atque ad universi hujus compagem pertinentes, & totum mundum ex dissimilibus partibus constantem, oculis perlustres, dicendum est, eum meliorem à Deo effici non potuisse; cum maximus ejus ornatus & perfectio ex ista partium inæquali perfectione resultet. *An Deus non potuerit mundum perfectiorem condere?*

CAPUT XLII.

De Operibus Creationis in ſpecie.

Creaturarum SPECIES.

I. Eſcendendum nunc ad creaturarum ſpecies, quas variè dividunt Judæi & Cabbaliſtæ: nos Spir. S. diviſionem ſequemur, qui eas dividit juxta ſingularia ſex dierum opera. Ac de illis prius in genere nonnulla, tum ſingula in ſpecie videbimus.

Creationem omnem momento peractam quidam cenſent.

II. Creationem omnem non ſex dierum interſtitiis, ſed unico momento peractam eſſe, cum veterum multi, tum etiam ex recentioribus quidam opinati ſunt; atque in narratione Moſis dies nobis allegoricos confinxerunt, eoſque juxta cogitationes angelorum vel hominum diſtinxerunt: errore ex ſcriptore Apocrypho, Syracidâ, c. 18. 1. primum accepto, qui Deum omnia κοινῇ, quod vulgatus reddidit *ſimul*, creaſſe dixit.

Quorum ſententiæ obſtat Moſis hiſtoria.

III. Obſtat autem ſimplex & hiſtorica Moſis narratio, qui ſex dies memorat, & ſingulis diebus proprium opus adſcribit; ac primum quidem terram fuiſſe vacuam & inanem, poſteaque aquarum factam ſeparationem dicit, quod verum non fuit, ſi uno momento conſummata fuerunt omnia. Accedit quod eadem res repetatur in quarto præcepto, atque eo exemplo populus ad quietem ſeptimo die agendam moveatur; quod fieri non poterat, ſi non pariter Deus ſex dies in conditione mundi quaſi occupatus, ſeptimo die demum quieviſſet, & Sabbatum agitaviſſet. Syracides autem, cum omnia κοινῇ condita dicit, non de tempore, ſed de creaturarum omnium collectione, quæ pariter & communiter à Deo conditæ ſunt, intelligendus eſt. Similis ſenſus eſt: *Videt ſapientes mori, ſimul ſtultum & brutum perire.* Pſal. 49:11.

Quare Deus ſex dierum ſpatio in creando uſus fuerit?

IV. Iſto autem ſpatio in creando Deus uſus fuit; tum ut libertatem ſuam teſtaretur; tum ut ſapientiam ſuam in magnifico hoc opere per partes quaſi explicaret, & in creaturarum potiſſimum nexu & ordine maximam partem latentem plenius evolveret; tum ut univerſum mundum, prout inter ipſas formantis Dei manus verſatus eſt, ſingulaque ad ejus nutum ac vocantis imperium in hanc mundi ſcenam prodierunt, ſuo ordine nobis ob oculos poneret, atque amœniſſimo iſto ſpectaculo

nos

nos diutius detineret; denique ut in hoc ab imperfectioribus ad perfectiora progressu imaginem & exemplar consummationis nostræ spiritualis exhiberet. *Deus qui dixit ut è tenebris lux splendesceret, is est qui luxit in cordibus nostris ad illustrationem cognitionis gloriæ Dei in facie Jesu Christi.* 2. Cor. 4: 6.

V. Dilutum autem est, quod Judæi ex hoc nascentis mundi ἑξαημέρῳ, velut ex themate ejus γενεθλιακῷ, ætatem ac durationem ejus divinare ausi sunt, atque eam non amplius quam sex mille annorum, ac septimo millenario mundi Sabbatum & finem futurum dixerunt; quia videl. apud Deum *mille anni sunt ut dies hesternus.* Psal. 90: 4. *Judæorum ex hoc de mundi duratione commentum.*

VI. Rursus de diebus singulis quæritur, an non saltem singulorum dierum opera unico momento perfecta sint? ad quam quæstionem resp. creationem ipsius universi, sive materiæ ejus, considerando, quæ primo die peracta est, eam omnem necessario unico momento sive spatio brevissimo esse factam; non solum in genere, quia jussui ac voluntati Dei, ubi momento rem apparere jubet, nihil resistere potuerit, atque ad ejus imperium cuncta sine ulla mora adesse debuerint; sed &, quod in specie primo diei peculiare est, quia creatio prima & immediata, cum dicat transitionem à non esse ad esse, necessario momento fiat; nec aliter intelligi queat, cum creatura à non esse ad esse cum aliqua mora transire, & partim esse partim non esse, non possit; denique quod idea corporis & extensi, quam habemus, non patiatur illud per partes creatum esse, cum ejus sit naturæ, ut ne minima quidem materiæ cogitari possit extensio, quin simul major & major, imo ea universa à nobis cogitetur. Quod vero mediatam creationem, & materiæ jam conditæ distinctionem & exornationem spectat, quæ sequentibus diebus facta est, ea non uno momento, sed tractu aliquo & mora, prout Deus jussit, perfecta videtur. Alioquin enim Deus non opus habuisset singulis operibus singulos dies dare, & demum septimo quiescere; cum totidem momentis perficere omnia potuisset, imo revera perfecisset, & non septimo demum die, sed singulis diebus, absoluto istius diei penso, interquievisset. *An singulorum dierum opera unico momento perfecta sint?*

VII. Res autem non omnes creatæ sunt eodem modo: quarundam enim rerum individua omnia perpetuo mansura creata sunt, aliarum autem aliqua solum, speciem per propagationem conservatura: alia creata sunt in se ipsis, alia in suis causis; ut meteora, & insecta multa: alia creatione immediata, alia mediatâ, ex materia jam producta, sed inhabili, cui Deus certam motus quantitatem indidit, quem juxta leges ipsi inditas *Creaturæ non eodem modo productæ.*

 tem-

temperavit & rexit, & præter leges illius, verbo ſuo ac juſſu per immediatam ſuam operationem & in materiam influxum, ſex illis diebus variè determinavit, donec ex rudi & impolitâ iſtâ maſſâ, Dei, molem iſtam variè cientis, manu pulcherrimus hic mundus tunc temporis tandem prodierit, & nunc etiamnum ſubſiſtat.

VIII. Ita enim creatio mediata non incongruè concipitur: nec audiendum quorundam cavillum, Deum hoc pacto in tornionem converti; cum longe illuſtrius hoc Dei opus ſit quam mechanici alicujus, ut qui & motum & leges ejus ipſe materiæ indiderit, & potentiſſimè temperaverit, ac ex vaſto & informi ejus ſinu ſtupendum adeo opus juſſu ſuo prodire fecerit. Et certe longe concinnius per motum & naturæ leges mundum hunc ordinaſſe ſtatuitur, quam formis ſubſtantialibus, qualitatibus realibus, & ſimilibus fictis entibus ad eum condendum conſervandumque eguiſſe.

IX. Ad perficiendam autem & conſtituendam hanc mundi molem, tum modus, tum ordo à Deo obſervatus, conſiderandus eſt.

Modus conſtitutionis omnium.

X. Modus conſtitutionis hæc quatuor continebat: 1. mandatum Dei ſingulas res producens; *eſto lux.* 2. approbationem rei productæ; *vidit Deus lucem eſſe bonam.* 3. ordinationem ſingulis rebus uſum ſuum aſſignantem. 4. ſanctionem legis ac ordinis in rebus perpetuo obſervandi. In quibus omnibus, juxta ſingulorum ordinem, pariter hæc quatuor Dei attributa elucebant, Dei potentia. *Ipſe dixit & factum eſt; ipſe juſſit & ſtetit.* Pſal. 33: 9. Bonitas. *Bonus* eſt *Jehova omnibus.* Pſal. 145: 9. Sapientia. *Aptavit frugiferam ſapientia ſua, & intelligentia ſua extendit cælum.* Jer. 10: 12. Immutabilitas & conſtantia. *In ætatem & ætatem eſt fidelitas tua; fixiſti terram & ſtat. Ob judicia tua ſtant hodieque, quia univerſa ſunt ſervi tui.* Pſal. 119: 90, 91. *Sic dixit Jehovah, qui dat ſolem ad lucem diei, leges lunæ & ſtellarum ad lucem noctis, qui movet mare, ut fremant undæ ejus, ſi recedent ſtatuta hæc a conſpectu meo, etiam ſemen Iſraëlis ceſſabunt, ut ne ſint gens coram me omnibus diebus.* Jer. 31: 35, 36.

Operum Dei duratio in eo ſtatu in quo condita ſunt.

XI. Atque ut opera Dei primo condita ſunt, ita etiam perpetuo manent & perdurant, & juxta primas illas naturæ leges omnia perpetuo fiunt. Indidit enim Deus ab initio mundo huic motum, certis legibus temperatum, rerum omnium artificem ac fabrum, à quo omnis mundi varietas & ornatus eſt, cum ſine eo univerſa rerum natura iners & bruta jacuiſſet, nihilque fuiſſet niſi ſola in longum latum & profundum extenſio,

tenſio, nihilque vel ſentiri vel videri potuiſſet: quem motum, licet ab una materiæ parte ad aliam continuo tranſeat, eadem tamen ſui quantitate Deus ſemper conſervat, atque omnes res in ſuo ſtatu, vel motus, vel quietis, perdurare facit, donec externa vi inde depellantur: ut nulla fiat in Dei operibus variatio, niſi quam vel divina revelatio, vel evidens experientia docet; atque adeo pauciſſima fiant miracula.

XII. Tribus ſaltem vicibus legitur mundi ordo atque naturæ ratio (obſcurum quo modo) immutata fuiſſe. Bis in cœlo, Joſuæ & Ezechiæ tempore, cum polo erraſſe diem non ſine ſtupore mortales ſenſere. conf. Matt. 27: 45. Semel in terra, tempore diluvii, cum integro anno deſolata fuit terra, & ultimo ejus ſemeſtri leges nativitatis & mortis veluti ſuſpenſæ fuerunt. *Mundi generalis ordo tribus vicibus immutatus.*

XIII. Cæteroquin una cum creatione & per eam fundata ſunt principia omnium legum. Imo ipſa creatio viſibilis quaſi & loquens rerum lex eſt, ex qua ſola multæ rerum leges deduci & explicari poſſunt; ſicut inde eſt prohibitio polygamiæ, Matth. 19: 4, 5, 8. primatus viri, 1. Tim. 2: 12, 13. quod commixtio animalium diverſæ ſpeciei vetita ſit. Gen. 36: 24. Lev. 19: 19. ut & deletio ac extinctio univerſæ alicujus ſpeciei, quod ne quidem Noacho in arca licuit. Ut vel ex ipſis creationis legibus fictitia panis in tranſubſtantiatione annihilatio redarguatur. *in Creatione omnium legum principia fundantur.*

XIV. Ordo præterea creationis talis fuit, ut in eâ ſimiliter elucerent varia Dei attributa: præcipuè autem ejus *potentia*, dum magnam creaturarum partem produxit ante ſolem & ſidera, ordinarias inferioris mundi cauſas: *Bonitas*, quod antequam homo conderetur ei domicilium inſtruxit, rebus omnibus ad vitam neceſſariis abundans; & reliquis animantibus pabulum, & herbas, & quicquid tellus ipſis alendis profert, jam ante præparaverit: varia denique ejus *Sapientia*, dum per gradus creaturas produxit, & ſimplicia prius creavit quam compoſita; & inter ſimplicia prius perfectiora, ex. gr. lucem, quam imperfectiora; ſicuti in compoſitis rurſus, veluti ducentis naturæ ordine, ab imperfectioribus ad perfectiora progreſſus eſt, à plantis videl. ad animalia, atque hinc tandem ad hominem, operum Dei colophonem & gloriam. *Ordo creationis manifeſtat Dei potentiam, bonitatem, ſapientiam.*

XV. Ipſius autem creationis hiſtoria ſimpliciter, & ſine ullo fuco ac pompa, qualem res adeo magna faſtidiret, à Moſe enarratur; ſive ex veteri traditione, ſive ex immediatâ Dei revelatione; idque ſuccincte & breviter, quamvis alioquin ſapientiæ naturalis fuerit conſultiſſimus; quippe *edoctus omnem Ægyptiorum ſapientiam, potenſque in ſermonibus & operibus.* Act. 7: 22. Satis enim habens mundi origines ex fide tradere, *Creationis ſimplex & ſuccincta narratio.*

ſic

ſic ad Eccleſiam tranſit, quæ mundi hujus gloria; eſt qui unicus ipſius ſcopus erat.

DE OPERIBUS PRIMI DIEI.

Opera PRIMI *diei, cœlum, terra, lux.*

XVI. Opera primi diei recenſentur tria, cœlum, terra, lux; juxta prima Geneſeos verba, *in principio creavit Deus* &c. Quæ tamen non uno modo ab omnibus intelliguntur.

Quidam volunt angelos & materiam mundi creatam eſſe ante hexa-emeron.

XVII. Quidam angelos, & materiam mundi creatam volunt ante hexa-emeron; ita ut aliquot ſæculis ante jam angelorum reſpub. viguerit, dum terra jaceret deſolata & inanis, quæ ſex illis diebus demum exornata fuerit. Atque ita verba *in principio* non notant ipſis principium primi diei, ſed in genere principium creationis, primo autem die lucem ſolam creatam dicunt; creationis autem ipſius materiæ in hexa-emero Moſis nullam mentionem fieri. Quæ ſententia, licet reſpectu Angelorum etiam quorundam veterum fuit; ſicut materiæ æternitatem olim hæretici nonnulli & præſertim Philoſophi adſtruxerunt; ita à Socinianis potiſſimum in odium veræ æternitatis Chriſti tenetur, ut argumentum pro ea, ab exiſtentia ejus ante creationem mundi deductum, enervent.

quod refellitur.

XVIII. Quanquam autem opinio hæc cum fide non pugnaret, modo omnia illa, & cœli & terræ materia, & angeli, à Deo creata ponerentur, licet longo intervallo antequam terra hæc ornatum ſuum acceperit: quia tamen nulla certa ad eam probandam argumenta producuntur, nulla ratio eſt cur à communi ſententia diſcedamus. In quem uſum enim moles iſta tam diu informis & indigeſta jacuiſſet? & quam gloriam Deus ex iſto opere habuiſſet? niſi illam increatam & Deo coæternam dicant, quo collimare Sociniani videntur: & ſi jam tum motus aliquis rudi iſti maſſæ inditus fuit, certe longe ante, juxta leges ejus, in diſtincta corpora coiiſſet, nec ſex dierum labore opus fuiſſet. Verum diſerte tradit Scriptura, ſex diebus creata, *cœlum, terram,* juxtaque omnia, quæ in illis ſunt. *Et abſoluta ſunt cœlum & terra & omnis exercitus illorum. Et abſolvit Deus in die ſeptimo opus quod faciebat, & ceſſavit die ſeptimo.* Gen. 2: 1, 2. quibus vocibus quicquid uſpiam in rerum naturâ eſt exprimitur. Præſertim cum ante mundum conditum nihil fuerit niſi æternitas, & juxta Scripturæ uſum æquipolleant iſta, ab æterno eſſe, & ante jacta mundi fundamenta extitiſſe. *Antequam montes gignerentur & produceres terram & frugiferam, imò à ſæculo ad ſæculum tu es, ô Deus omnipotens.* Pſal. 90: 2. *Jehova ha-*

habuit me principium viæ suæ, ante molitiones suas, a tunc. Prov. 8: 22. *Deus potens Jehova creavit cœlos & illos extendit* &c.*Ego sum Jehovah: hoc est nomen meum* &c. Esai. 42: 5, 8. *Elegit nos in ipso ante jacta mundi fundamenta.* Eph. 1: 4. *Christus agnus inculpatus præcognitus est ante fundationem mundi.* 1.Petr. 1: 20. *Dilexisti me ante fundationem mundi.* Joh. 17: 24. *Nota ἀπ' αἰῶνος à sæculo sunt Deo omnia opera ejus.* Act. 15: 18. ut nisi æternam velint esse istam materiam, in eodem isto principio creatam eam debeant dicere.

XIX. Alii prima ista verba non ad certum aliquem diem referunt, sed pro universæ creationis compendio & summario sumunt, quam Moses deinceps distinctius per suas dies exponat: sed obstant verba proximè sequentia, *& terra erat informis* &c.

Alii prima verba Geneseos ut creationis summarium accipiunt.

XX. Per cœlum igitur & terram intelligitur universa mundi hujus machina non informis ac ἄμορφος, sicut quidam illud de rudi ac indigesta totius universi materia intelligunt, ac chaos quoddam ex poëtarum fabulis introducunt, ex quo mundum hunc temere extruunt; contra omnem Scripturæ auctoritatem: distinguit enim illa jam in ipso rerum initio inter cœlum ac terram, atque in istas veluti partes omnia dividit; atque ordinariò duobis istis vocabulis universum hunc mundum exprimere solet. *Benedictus Abram Deo altissimo, qui paravit sibi cœlum & terram.* Gen. 14: 19. *Sex diebus fecit Jehova cœlum & terram.* Exod. 20: 11. *Benedictus Dominus Deus Israëlis, qui fecit cœlum & terram.* 2. Paral. 2: 12. Per cœlum autem designatur totum illud spatium, à terra sursum versus in indefinitum extensum; & per terram orbis hic, in quo degimus, aquis circumfusus, cui ornatus & alia, quæ ad usum ejus spectabant, primo die deerant; quod verbis Mosis תוהו ובהו tantum dicitur.

Cœlum & TERRA.

XXI. Cœlum autem Scriptura in tres partes solet dividere, qui inde & cœli appellantur, nimir. Aëra: *Aspicite volucres cœli.* Matth. 6: 26. Astra: *Quum cernerem cœlos tuos, opus digitorum tuorum; lunam & stellas, quas disposuisti.* Psal. 8: 4. denique cœlum summum & gloriosum, quod variis nominibus insignitur. *Cœli cœlorum non sustentant,* non faciunt *te* subsistere, vel *continent.* 1. Reg. 8: 27. *Celebrate eum cœli cœlorum.* Psal. 148: 4. *Ecce Domini Dei tui est cœlum, & cœlum cœlorum, terra & omnia quæ in ea sunt.* Deut. 10: 14. *Paulus raptus fuit usque in tertium cœlum,* 2. Cor. 12: 2. quod *Paradisum* appellat v. 4. *Hodie mecum eris in Paradiso.* Luc. 23: 43. & à Scholasticis empyræum sive igneum dicitur,

COELI partes tres.

citur, propter summam & fulgentem ejus lucem.

Tertium cœlum creatum. XXII. Ac tertium hoc cœlum similiter creatum, sicut alios cœlos, merito asserimus. *Benedicti vos Domino, qui facit cœlum & terram. Cœlum*,inquam,*cœlum Domini est, & terram dedit filiis hominnm.* Psal. 115: 15, 16. confer *de cœlo fecit te audire vocem suam. Jehova ille est Deus in cœlis supra.* Deut. 4: 36, 39. *Et tu audies usque ad locum habitationis tuæ, usque ad cœlum.* 1. Reg. 8: 30. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Joh.14:2. *Tu fecisti cœlum, cœlum cœlorum & omnem exercitum illorum.* Neh. 9: 6. *Et absoluta sunt cœlum & terra & omnis exercitus illorum.* Gen. 2: 1. *Expectabat eam, quæ fundamenta habet, civitatem, cujus artifex & conditor est Deus.* Hebr.11: 30. Contra errorem *quod Sociniani negant.* Socinianorum & aliorum,qui illud increatum ac immensum,pulcherrimâ luce perfusum ponunt, veluti æternum Dei habitaculum,juxta 1 Tim. 6: 16. *Lucem habitans inaccessam.*

Vbiquitarii illud incorporeum statuunt. XXIII. Ex quo errore alius pullulavit,qui ubiquitariis placuit, cœlum illud illocale & incorporeum facientibus,unde supra sphœras cœlestes corporeum quid esse negant: cum tamen aliter pateat ex variis Scripturæ locis. *Paulus raptus fuit in tertium usque cœlum.* 2. Cor.12:2. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Si aliter esset, dicerem vobis: proficiscor, ut parem vobis locum. & si profectus fuero, ut parem vobis locum, rursus venio, & assumam vos: ut, ubi ego sum, ibi & vos sitis.* Joh. 14:2,3. Pater, *quos dedisti mihi, volo, ut ubi ego sum, etiam illi sint mecum.* Joh. 17: 24. *Video cœlos apertos, & Filium hominis stantem ad dextram Dei.* Act. 7: 56. *Qui descendit, ipse est & is, qui ascendit supra omnes cœlos, ut impleat omnia.* Eph. 4: 10. *Quem oportet cœli capiant usque ad tempora repræsentationis,* sive *exhibitionis omnium.* Act. 3: 21.

Ejus natura nobis latet. XXIV. Qualis autem ejus natura sit, humanis quidem mentibus capere nefas est: in genere saltem novimus, esse habitaculum ac templum Deo dignum, angelorum ac beatarum animarum domicilium augustissimum, & paradisum omnis boni plenissimum. *Quisquis confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram* Patre *meo qui est in cœlis.* Matth. 10: 32. *Adeste benedicti patris mei, possidete regnum paratum vobis à jacto mundi fundamento.* c. 25: 34. *Qui sunt coram throno Dei, non esurient amplius, neque cadet super eos Sol, neque ullus æstus.* Apoc.7:16. *Nosse me facies iter vitæ, satietatis lætitiarum apud faciem tuam, amænorum quæ sunt in dextra tua perpetuò.* Psal. 16: 11. idemque incorruptibile, Apoc.cap.21. & 22. ac respectu reliquarum mundi partium veluti immensum.

XXV. Re

XXV. Re ipsa vero à nobis definiri nequit, an cœlum hoc terminum habeat, nec ne; an cœlum sidereum undiquaque ambiat, an vero ex parte; & an totum beatorum habitationi destinatum sit, an vero ex quadam sui parte solum? Atque ex mentis nostræ præjudicio, quæ ab omni indefinito & indeterminato abhorret, & rerum terminos pervidere gestit, ortum est, cœlum hoc ut astrorum ignes & globos undiquaque incingens, atque ultimum deficientis naturæ terminum cogitare. *Indefinitum nobis est.*

XXVI. Conditum etiam hoc die videtur cœlum, in quo stellarum orbes volvuntur, una cum cœlo infimo sive aëreo, quæ pariter extensi sive expansi nomine in Scripturis veniunt. *Opus manuum Dei indicat expansum.* Psal. 19: 1. Gen. 1: 6-8. *Cœlum sidereum & aëreum etiam primi diei opus.*

XXVII. An cœlum hoc sidereum terminos habeat, nec ne, æquè ignoramus; cum incertum nobis sit, an cœlo empyræo undique claudatur, an verò aliquâ sui parte super-extet, & in immensum pateat. *Cœli siderei terminos & figuram determinare non possumus.*

XXVIII. Multo minus figuram ejus determinare licet, quæ sine terminis ne concipi quidem potest. Cumque præterea materia cœli sit fluida, quæ ab ambiente corpore solum figuretur, ac nobis ignotum sit quodnam corpus cœlum hoc amplexu suo stringat, & an totum, an ex parte solum ambiat, & qualis illud ipsum figuræ sit, impossibile nobis est cœli stellati figuram designare.

XXIX. Alterum primi diei opus est *terra*, quo nomine & aquæ comprehendi solent. *Sex diebus fecit Dominus cœlum & terram.* Exod. 31:17. *Tu fecisti cœlum & terram.* 2. Reg. 19: 15. *Manus mea fundavit terram, & dextra mea quasi palmis extendit cœlnm.* Esai. 48: 13. Erat autem terra, ut videtur, aquis undique circumfusa hoc die, non vero cum iis confusa, & coëuntibus utriusque elementi particulis veluti mixta ac macerata, verum ita ut in diluvio factum, Gen. 7: 19, 20. & 8:3, 13, 14. aquis cooperta. Quæ circumfusa aquarum moles *abyssi* nomine intelligitur, Gen. 1: 2. ita ut ista elementa vulgo dicta, terra, aqua & aër, qualis hoc die erat, suis locis super imposita fuerint, & terra intra densissimas tenebras sepulta atque aquis immersa. TERRA.

XXX. Errant igitur, qui hic chaos quoddam & confusam rerum omnium molem sibi imaginantur, ex qua tam augustum opus, ac pulcherrimus hic mundus, Dei ac hominum habitaculum, surrexerit. Nunquam enim talis rerum fuit facies, qualem poëtæ confinxerunt, verum longe perfectiora fuerunt Dei opera, & longè augustiora rerum primordia. Neque ex vocibus תהו ובהו v. 2. informe istud chaos exstrui po- *Non fuit primitus chaos.*

poteſt, cum iis vocabulis exprimatur tantum deſolatio & vaſtitas, qualis eſt in regionibus habitatoribus deſtitutis, & ab omni humano cultu vacuis; ita ut terra vacua fuerit incolis ſuis, herbis, arboribus, ac omni iſto ornatu & decore, quod poſtea acceſſit. In ſpecie תהו notat defectum ornatus, ad quem linea adhibetur; בהו exprimit rem non fundatam cujus fundatio perpendiculo perficitur. *Et tendet ſuper illa* קַו־תֹהוּ *lineam vaſtitatis,* וְאַבְנֵי בֹהוּ *& perpendiculum deſtructionis.* Eſai. 34: 11. unde LXX. non male vertunt, ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος.

TENEBRÆ.

XXXI. *Tenebræ autem erant ſuper facie abyſſi.* v. 2. cum necdum lux eſſet, qua antiquiores concipiuntur tenebræ, quæ abyſſum ſeu aquas terram obtegentes quaſi replebant, idque omni ex parte, tam verſus unum hæmiſphærium, quam alterum.

Spiritus Dei incubans aquis.

XXXII. *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas.* v. 2. ſicut ales ſuper pullos ſuos ſeſe librat, & nidum ſuum confovet. *Ut aquila excitat nidum ſuum, ſuper pullis ſuis* יְרַחֵף *fertur; pandebat alas ſuas, accipiebat illum, populum ſuum. ferebat ipſum ſuper alâ ſuâ.* Deut. 32: 11. vox enim מרחפת præſentiam affectuoſam & peculiari cura efficacem notat, quæ à creatione non differt. (*Omnia fert* Deus *verbo potentiæ ſuæ.* Hebr. 1:3.) nec creaturæ, utpote vento, qui nondum creatus erat, nec fovet, ſed potius diſſipat, vel igni, vel animæ cuidam mundi, vel angelo denique tribui poteſt. Neque etiam ſufficit, vim & efficaciam Dei in genere intelligere; vis enim illa per vocem *incubandi* potius exprimitur, à qua diſtinguitur Sp.S. qui ejus principium erat. Ut ad conſolationem noſtram videamus, mundum & homines eſſe opus quoque Spiritus Sancti, nos regenerantis & corpora noſtra vivificaturi: *Spiritus Dei fecit me, & halitus omnipotentis vivificat me.* Job. 33:4. *In verbo Domini cœli facti ſunt, & in Spiritu oris ejus omnis exercitus illorum.* Pſ. 33:6. *Et an non unum fecit, quum ipſi ſupereſſet Spiritus?* Mal. 2: 15. *Si autem Spiritus ejus, qui ſuſcitavit Jeſum a mortuis, habitat in vobis, is, qui excitavit Jeſum Chriſtum ex mortuis, vivificabit etiam mortalia corpora veſtra per Spiritum ſuum in vobis habitantem.* Rom. 8: 11. atque illum ipſis rerum primordiis adfuiſſe, & terram homini condendo, quaſi præparaviſſe: ſicut idem & terram & homines eadem gratiâ in fine mundi tandem perfecturus & conſummaturus eſt.

LUX.

XXXIII. Tandem creavit Deus & *lucem.* Et *dixit Deus: exiſtat Lux: & exſtitit Lux.* v. 3. ita ut triplex jam eſſet corporum genus, qualia etiam jam nunc in mundo ſunt, lucem nempe emittentia, tranſmittentia, & remittentia, ſeu opaca.

XXXIV. Fu-

XXXIV. Fuit autem lux illa primigenia non elementum ignis, vulgo dictum, nec accidens ſine ſubjecto, ſed materia ſubtilis copioſiſſima, vehementer mota, quæ tunc per vices utrumque terræ hæmiſphærium illuſtrabat; poſtea verò particularum ſubtiliorum appulſu in centris ſuis aucta, in aſtrorum, præcipue autem ſolis, globum videtur collecta. Fuitque illa lux è nihilo ſui producta, ſolo Dei jubentis verbo & imperio, qui *dixit, ut lux è tenebris reſplenderet.* 2. Cor. 4: 6.

XXXV. *Diſtinxit autem Deus lucem à tenebris*, v. 4. h.e. in una parte abyſſi creavit lucem, eamque juſſit circumire ad alteram partem, ut ita fieret veſpera abeunte luce, & rurſus mane illa accedente. Quæ de hinc continuo ordine ſibi invicem ſuccedunt, nunquam autem commiſcentur. *Adhuc omnibus diebus terræ ſementis & meſſis,* ----- *& dies & nox non ceſſabunt.* Gen. 8: 22. *Sic dixit Jehova: ſi non eſt fœdus meum diei & noctis, definitiones cœli & terræ non poſui.* Jer. 33: 25. Quod autem *lux nominata* ſit *dies*, & *tenebræ nox*, v. 5. primum nomen eſt, quod Deus ulli ſuorum operum indidiſſe legitur.

XXXVI. Creata autem eſt illa lux die primo poſt tenebras: quod emblema fuit Chriſti eodem illo tempore reſurgentis, & luce ſalutiferâ mortales colluſtrantis. *Deus qui dixit ut lux è tenebris reſplenderet, is eſt qui luxit in cordibus noſtris ad radiationem cognitionis gloriæ Dei in facie Chriſti.* Atque ita *factus eſt veſper*, abeunte nempe luce, *& factum eſt mane*, accedente rurſus luce, *dies unus*, h.e. primus, v. 5. cum ergo prius facta ſit lux, & deinde factus ſit veſper, cui poſt noctem ſucceſſit mane; ſequitur diem primum non à tenebris aut veſpera, ſed ab ipſo mane initium ſumſiſſe & in illo rurſus finitum. Ita ut non veſpera mane prior fuerit, ſed mane veſperà. Licet in lege ſecundum rituale nox diem præceſſerit, propter myſterium, ſeu δήλωσιν πνεύματος.

De Operibus secundi diei.

XXXVII. Opera ſecundi diei ſunt. 1. ordinatio expanſi atque ejus adaptatio ad ſeparandas aquas à terræ ſuperficie, & diviſionem faciendam inter aquas ſuperas & inferas. 2. fundatio ipſius terræ, reliquis aquis in vaſtos quoſdam ejus ſinus diſcedere juſſis. *Et dixit Deus ſit expanſum in medio aquarum, & faciat diſtinctionem inter aquas & aquas.* Gen. 1: 6. *Ipſe ſupra mare fundavit terram, & ſupra fluvios firmat illam.* Pſal. 24: 2. *Secundi diei opera.*

EXPANSUM.

XXXVIII. Expansi nomine in latitudine sua intelligitur totum illud spatium, quod à terrestris globi superficie ad extremum usque cœli aspectabilis terminum extensum est, quod cœlum appellamus. *Et vocavit Deus expansum cœlum.* Gen. 1: 8.

רקיע.

XXXIX. Hebraicè רקיע dicitur, ab expansione & explicatione, qualis est in aulæo vel conopæo. *Operiens se luce instar togæ, extendens cœlum instar cortinæ.* Psal. 104: 2. Græci vertunt στερέωμα, Latini *Firmamentum*, non quasi solidæ foret substantiæ; sed vel respectu nubium, quæ firmamentum & fulcrum sunt vaporum, vel quia aër uniformis & stabilis semper manet, & superas aquas latissimo gremio suo veluti sustinet ac firmat. Ita ut hinc cœlos solidos esse, non autem liquidos & fluidos concludi non possit.

στερέωμα, Firmamentum.

quod secundo die factum.

XL. Expansum vero secundo hoc die factum, non quoad universam sui latitudinem, hoc enim primi diei fuit opus, sed quoad inferiorem sui partem, quæ aërem extensum usque ad orbitam lunæ, aut circiter, complectitur, accipi debet: factum autem est, tum ratione substantię suæ, quatenus inibi aëris formam accepit, tum ratione usus, quatenus divideret aquas superiores ab inferioribus, quod illi ratione imæ suæ partis attribuitur. Triplici enim modo de expanso loquitur S. S. aliquando in sua latitudine id sumit pro cœlo, Gen. 1:8. aliquando pro parte ejus superiori, ut v. 14, 15, 17. aliquando pro solâ inferiori, ut v. 20. ac juxta hunc sensum aquas superiores & inferiores dividit. v. 6, 7. Quod secundo diei, quo Deus expanso hanc constitutionem dedit, huicque usui illud aptavit, peculiariter tribuitur; cum ad fundationem terræ, quæ præcipuum hujus diei fuit opus, hæc aquarum separatio singulariter fecerit: quæ Gen. 2: 6. non incommode per *eductionem vaporum ex terra* explicatur, quos Deus in supera aëris regione in nubes collegerit, atque in vastis istis cœli campis ad terram idoneo tempore irrigandam, agi ac ferri jusserit.

Aquæ superiores,

XLI. Per aquas igitur superiores non cœlum cristallinum, nec aquæ veræ supra sphæram octavam, vel aliæ quædam aquæ supra-cœlestes intelliguntur, sed nubes & vapores in superiori aëris regione, mediâ vulgo dictâ, collectæ. *Contabulans aquis cœnacula sua, ponens nubes vehiculum suum.* Psal. 104: 3. *Constringit aquas in nubibus suis, ita ut non findatur nubes sub ipsis.* Job. 26: 8. *Ponebat tenebras latibulum suum, imò circa se tugurium suum*: nimirum *obscuritatem aquarum*, imò *nubes ætheris.* Psal. 18: 12. *Ad vocem dat multitudinem aquæ in cœlis, & ascendere*

dere facit vapores à fine terræ: fulgura imbrem facit, & educit ventum ex theſauris ſuis. Jer. 10: 13. Sicut per aquas inferiores fluvii, lacus, fontes, maria denotantur. Inter quas aquas diſterminandi uſum expanſum habuit. Unde & aquæ dicuntur fuiſſe non ſupra univerſum expanſum, ſed potius deſuper ipſi expanſo, vel à regione ſupera expanſi. *inferiores.*

XLII. Eodem die, quo ſeparatæ ſunt aquæ ſuperiores ab inferioribus, *fundata* eſt quoque terra, per diviſionem aquarum inferiorum ab arida. Quod alterum hujus diei opus fuit, quod Gen. 1:9,10. ante opus tertii diei per ἐπεξήγησιν narratur. Non enim ad tertium, ſed ad ſecundum diem, quæ ibi narrantur pertinent; atque ויאמר v. 9. reddendum eſt per *dixerat autem.* Vid. Cl. Voſſ. de Idol. l. 2. c. 67. FUNDATIO *terræ.*

XLIII. Quo obſervato ſolvitur ſimul vexata quæſtio, cur ſecunda dies benedictione caruerit, cujus varii varias dederunt cauſas. Bene autem attendendo patet, diem illum benedictione ſuâ non caruiſſe, cum ea illi diſertè tribuatur, v. 10. cum ad hunc diem non ſolum diſtinctio ſuperiorum ac inferiorum aquarum per expanſum pertinuerit, verum etiam ſeparatio inferiorum aquarum à terra. Quod niſi ſtatuatur, tertia dies habebit duplicem benedictionem, ſecunda autem nullam; quod abſurdum eſt.

XLIV. Facta eſt autem hæc aquarum à terrâ habitabili ſeparatio per collectionem earum in magnas terræ cavitates, ad hunc uſum à Deo præparatas, ita ut ex utroque elemento unus fieret globus. Quod graphicè deſcribit David Pſal. 104: 5-9. ubi docet, per *vocem tonitrui*, h. e. per vocem & imperium divinum, ſive etiam per tonitrua & terræ motus, aquas terram tegentes ab illa fugiſſe, & in cavitatibus ejus receptas fuiſſe. Vide & Job. 38: 8. *Et clauſit foribus mare, eo erumpente, exeunte ex utero.* SEPARATIO *aquarum à terra,*

XLV. Atque ita, diſcedentibus undique aquis, conſpecta eſt arida, quam Deus terram appellavit. v. 10. atque inter eam & aquas orbem hunc, in quo degimus, veluti æquis partibus diviſit. Quæ ſingularis Dei bonitas fuit, ut hominum & animantium uſui cederet terra, ab aquis jam vacua, atque iis intra viſcera ſua receptis irrigaretur. Unde eas naturali ſua ſede, ne terrarum orbi nocerent, dimovit, & in quaſdam cavitates ac veluti clauſtra abdidit. Eſtque hoc non minimum omnipotentiæ ejus opus, quod illis limitibus immenſam iſtam aquarum molem coërceat, & tenui ſabulo inſanientis elementi minas & tumorem compeſcat: *An me non timebitis? qui poſui ſabulum terminum mari, modum ſæculi,* *opus ſingularis bonitatis,* *& omnipotentiæ.*

ſæculi, quem non tranſit: & fatiſcunt & non valent; & ſtrepunt fluctus ejus, & non valent; & ſtrepunt fluctus ejus, & non tranſeunt illum. Jer. 5:22. *Et fregi ſuper ipſum* mare *modum meum, & poſui vectem & fores: & dixi; huc uſque venies & non addes, & hìc metabitur in elatione fluctuum tuorum.* Job. 38: 10, 11. *Qui eſt colligens tanquam acervum aquas maris; ponens in theſauris abyſſos.* Pſal.33:7. imo per perennes fontium liquores, quos continuæ ſub terram venæ alunt & inſtaurant, hominibus eas multis modis ſervire faciat, terramque earum fœcundam reddat. Et ne in ſuo quoque ſinu corruptæ aquæ humano generi nocerent, maris ſalſedine, & continuo motu, à lunæ in anguſtiori orbis ſui ſemita impulſu facto, ſapientiſſimus mundi conditor providit.

Supra mare & fluvios quomodo fundata terra?

XLVI. Atque ita *fundata* fuit *terra ſupra mare & fluvios.* Pſal.24:2. Mari videlicet atque aquis intra terræ ſinus acceptis, ac per ſpecus ſubterraneos terram ſubeuntibus, atque veluti ubere ſuo largos fluminum atque fontium meatus in uſum hominum atque animantium ſuppeditantibus. Ita ut quod terra ſupra aquas extet, inſigne naturæ opus ac beneficium ſit, à Dei, humanum genus amantis & curantis, cuique terram hanc in habitaculum conceſſit, (Deus *non in caſſum creavit illam*, terram, *ad habitandum formavit illam.* Eſai.45:18.) ſingulari providentia profectum.

MARE.

XLVII. Congregationem aquarum appellavit Deus maria, v.10. quo nomine Hebræi omnem aquæ collectionem appellant. Atque omnium aquarum receptaculum & fons eſt mare illud magnum, ſeu Oceanus, qui univerſum terrarum orbem amplexu ſuo ſtringit, unde omnes ubique aquæ originem ſuam habent. Sicuti materiæ ſubtiliſſimæ fons & naturalis quaſi locus eſt Sol & reliqua aſtra, quia ibi maxima ejus copia invenitur. Ac ſicut omnis calor & ignis à ſole, & ſimilibus principiis petendus eſt; ita à mari omnis fontium & fluviorum origo eſt, quorum perpetuitas conſiſtit in perenni aquæ è mari per occultos terræ meatus in fontes & fluvios egreſſu, atque ejuſdem per fluminum in mare ſeſe rurſus exonerantium continuos curſus ac lapſus regreſſu. *Omnes amnes pergunt ad mare; & mare non repletur: ad locum, quo amnes eunt, eò iidem repetunt ire.* Eccleſ. 1: 7. *Adorate eum, qui fecit cœlum & terram & mare & fontes aquarum.* Apoc. 14: 7.

Terra an ſita in medio univerſi?

XLVIII. Atque ex hac terræ fundatione, illam in medio univerſi, tanquam centrum ejus, ſitam eſſe, vulgo hominum fides eſt; ex ſenſuum præjudicio, quoniam undique cœlum ſupra nos extenſum, atque unde-

undiquaque à terrâ pariter diſtans conſpicimus, unde nos in medio mundi degere judicamus. Verum ſenſus noſtri in tam vaſta mundi hujus mole nihil de corporum ejus ſitu nos edocere poſſunt. Neque ratio id in univerſum docet; cum enim illa mundi terminos & fines ignoret ac concipere non poſſit, pariter punctum ejus medium ac centrum aſſignare non poteſt.

XLIX. Quod vero planetarum cœlum attinet, centrum ac medium eorum non terram, ſed ſolem eſſe, nunc Aſtronomi ferme omnes conſentiunt: cum enim circa ſolem deferantur corpora proxima, Venus & Mercurius, & remotiora, ut Mars, Jupiter & Saturnus, non poteſt non ab iſto cœli torrente in ſpatio fluido ſemel abripi & circumferri (licet in ſuo cœlo quieſcens) terra intermedia, niſi continuo miraculo illam retineri ſtatuamus. Ubi verò ſolem moveri & terram quieſcere dicit Scriptura, tenendum, eam, dum res naturales narrat, ſæpe uti phraſibus ex vulgi uſibus deſumtis, & ſermonem adhibere quotidianum, qui ad accuratam rerum veritatem caſtigatus non eſt, qualem & ſapientiſſimi adhibere ſolent. Motus ergo ille ex more communi opticè tantum intelligi debet, atque in variatione ſitus ac aſpectus conſiſtit; quæ cum oriente ac abeunte ſole revera fiat, reſpectu ejus ſoli non abſurde motus, terræ autem quies, adſcribitur. *Sol centrum planetarum.*

L. Atque ita quidem mundi partes diſponendæ videntur, ut ille in tres ingentes plagas, ac veluti cœlos, dividatur. Quorum 1. ſit cœlum primum, ſive hoc noſtrum, in cujus medio ſit Sol, circa quem agantur Mercurius, Venus, terra, cum ſatellite Lunâ, Mars, Jupiter, cum quatuor ſuis comitibus, & Saturnus. 2. ſecundum cœlum, in innumerabiles orbes ac vortices diviſum, qui circumtorqueantur à ſtellis fixis. 3. quicquid denique ſupra duos iſtos cœlos longè ab aſpectu noſtro remotum reperitur, pro cœlo tertio habendum eſt: quod an cum cœlo tertio, ita in Scriptura dicto, h. e. cum cœlo beatorum idem ſit, nec ne, quis demonſtret? Quæ corporum mundi œconomia & rerum naturam ſequitur, & phœnomenis ac experientiæ ſatisfacit, &, quantum de tam auguſto & immenſo Dei opere judicare nobis fas eſt, ad verum proximè accedit; cum quocunque alio modo hic mundus diſponatur, variæ difficultates implicentur, & non unum incommodum, in naturæ ac veri inveſtigatione invehatur. *Mundus in tres q. cœlos diviſus.*

De Opere tertii diei.

LI. Terra ita fundata, ac ab aquis ſeparata, tertio die extus herbis ac *Tertii*

 arbo-

diei opus : ARBORUM *herbarumque germinatio.*

arboribus vestita, interiori autem sinu, ne qua ejus pars inutilis maneret, metallis ac mineralibus imprægnata fuit.

LII. Neque solum frugum ac plantarum semina eo die tellus concepit, cœlesti veluti manu consita, quæ demum tractu aliquo temporis herbascerent, & læta viriditate terram induerent: sed jam hoc ipso die in arbores, frutices, plantasque omnis generis, in paradiso saltem, suppullulavit, quæ nullo satu proditæ ad solius Dei imperium provenere. Ita ut hoc die paradisus à Deo plantatus sit. Gen. 2: 8.

ad quam terra sese materialiter habuit;

LIII. Nec tamen active, sed passive ac materialiter ad primam plantarum germinationem terra sese habuit: eodem modo ut ad productionem animalium. Quo sensu intelligendum est quod extat Gen. 1: 11. *Progerminet terra* &c. conf. Gen. 2: 9. Et *germinare fecerat Deus ex terrâ omnem arborem* &c. Quanquam eodem tempore eidem simul indita fuerit vis quædam ac fœcunditas, quâ postea ex herbarum omne genus semine easdem producere, ac ubere suo alere ac nutrire posset. 1. Cor. 3: 7.

unde creatæ sunt omnes herbarum arborumque naturales species.

LIV. Creatæ autem sunt tunc omnes arborum ac plantarum species naturales. Quæ enim postea agricolarum industria invenit, in maritandis arboribus, ac surculorum nodorumque insitionibus, quo silvestres fœtus in mitiorem naturam redigere, & ignobilem stipitem generosâ fronde imprægnare norunt, specierum jam creatarum commixtiones, & quoddam veluti naturæ adulterium sunt. Et quod quibusdam videtur, telluris veluti novercæ dorsum non nisi post lapsum spinis ac tribulis inhorruisse, non usque quaque verum est; nisi id forte de paradiso, horto amœnissimo, in quo Adam collocatus fuerat, intelligas; ex quo deinde ob peccatum exul, in vicina arva, spinis ac noxiis herbis fœta, extrusus est.

Dei in hoc opere potentia, & bonitas.

LV. Sicuti autem *potentia* Dei apparet in maximarum arborum ex parvulo semine procreatione; ita ejusdem *bonitas* conspicua est, in tot herbarum ac frugum speciebus, quas tellus pleno ubere profert: atque ita quidem, ut cum aliæ herbæ uno loco, aliæ alio lætius proveniant, eæ tamen quæ maximè necessariæ sunt, ubivis largo sinu terra producat; aromata autem & pretiosiores herbas non nisi quibusdam locis; his veluti deliciis, quanquam parcius, mensam suam instruens, & cæteras naturæ dapes veluti condiens: ut Deum magis necessitati quam voluptati hominum consulere intelligamus.

De Opere quarti diei.

QUARTI

LVI. Exornata jam terra, futuro hominis domicilio, restabat cœlum,

lum, hactenus ἄναστρον, quod hoc die sibi ornandum, ac variâ luce con- *diei opus:*
decorandum Creator sumsit. v. 14. Atque ita quidem terra ante cœ- STELLÆ
lum cultum ac ornatum suum accepit: ne inferiora hæc à sole astrisque, *& duo lu-*
tanquam suprema aliqua causa, pendere ac regi intelligerentur, atque inde *minaria*
homines idololatriæ causam acciperent; quam ne sic quidem satis vita- *magna,*
verunt.

LVII. Luminaria illa non è nihilo, sed ex cœlorum materiâ facta *facta è cœ-*
sunt: eodem modo ut herbæ, aves, bruta & homo, ex terra & aqua pro- *lorum ma-*
ducta sunt. Centra enim vorticum, è quibus fulsura erant astra, Deus *teriâ.*
materia subtili hoc die replevit, eamque in globos ac magna quædam corpora collegit, quæ solem hunc & reliquas stellas efficerent; quæ corpora Deus *in expanso cœlorum*, veluti in supremâ mundi statione, *collocavit*, Gen. 1: 17. h. e. non confuso ordine disjecit, sed prudentissimè disposuit, & quendam veluti astrorum chorum instruxit, quæ juxta motus ac vortices suos commodissimo situ sibi invicem contemperavit.

LVIII. Astrorum usus quadruplex assignatur. 1. ut varia sua luce *Astrorum*
diei ac noctis tempora *distinguant. Sint luminaria in expanso cœlorum, ut* *usus pri-*
distinguant inter diem & inter noctem. Gen. 1: 14. quod splendidum *mus.*
ipsorum ministerium veluti quædam dominatio est. *Luminare magnum fecit in dominationem diei, parvum in dominationem noctis & stellas.* v. 16. quæ inter solem ac lunam divisa, de die soli, de nocte lunæ ac stellis cessit. *Modum circinavit super faciem aquarum, usque ad consummationem lucis cum tenebris.* Job. 26: 10. *Omnibus diebus terræ dies & nox non cessabunt.* Gen. 8: 22. *Sic dixit Jehovah, qui dat solem ad lucem diei, leges lunæ & stellarum ad lucem noctis.* Jer. 31: 35.

LIX. 2. Secundus, ut sint in *signa*. Quæ triplicia poni solent: *natu-* *Secundus.*
ralia, ut defectuum solis, lunæ, tempestatum, variarumque cœli vicissitudinum: *civilia*, quæ à naturalibus pendent, ut temporis arandi, navigandi &c. & *spiritualia*, veluti favoris ac iræ divinæ. *Dixit, sol in Gibeon subsiste, & luna in valle Ajalon.* Jos. 10: 12. *Et invocavit Esaias Propheta Dominum, & reduxit umbram iisdem gradibus, quibus descenderat in solario Achazi decem gradibus.* 2. Reg. 20: 11. *Sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum, & stellæ cadent è cœlo, & potestates cœlorum concutientur.* Matth. 24: 29. *à sexta hora tenebræ factæ super universam terram, usque ad horam nonam.* Matth. 27: 45. *Dabo signa in cœlo & in terra: sanguinem & ignem & palmas fumi. Sol vertetur in tenebras & luna in sanguinem, antequam veniet dies Domini magnus & terribilis.*

Joël. 2: 30, 31. Actor. 2: 19, 20. quorum tamen significatio cum extraordinaria sit, ex peculiari revelatione pendet.

Astrologorum ex astris divinatio repugnat

LX. Ut temere faciant astrologi & mathematici, qui rerum omnium eventus, atque hominum præcipue fata, ex astris, eorumque vel propitio vel infausto positu, deducunt, & cœli veluti consulti eam artem mendacissimè venditant. Repugnat enim divinatio illa & *Scripturæ*, & *rationi*, & *experientiæ*, denique *sibi ipsi non* constat.

Scripturæ,

LXI. Scriptura enim soli Deo, veluti præcipuum ejus decus, futurorum contingentium cognitionem asserit. *Non scit* homo, *quid futurum sit. nam quum fit, quis indicet ipsi?* Eccl. 8: 7. *Ignoratis quid futurum sit postero die. quæ est enim vita vestra?* &c. Jac. 4: 13-16. Ac quia homo præcipue istum astrorum chorum miratur, & non nisi cum veneratione in cœleste hoc templum tot undique flammis collucens suspicit, Deus quasi præveniendo hominum errori ac idololatriæ, quæ ab ista parte maxime blandiebatur, expressis verbis hunc astrorum metum, & divinantium somnia proscripsit, & à populo suo procul abesse voluit. *Non invenietur in vobis conjector, divinus, & ominum captator & præstigiator.* Deut. 18: 10. *Nam gentes divinatores & conjectores attendunt, non ita permisit vobis Dominus Deus vester.* v. 14. *Et quomodo dicunt ad vos, consulite engastrimythos & divinos, qui pipiunt & anhelant? An non populus Deum suum consulet?* Esai. 8: 19. *Et evacuabitur Spiritus Ægypti in medio ejus; & consilium ejus corrumpam: & consulent idola, & mussitatores & engastrimuthos & sciolos.* c. 19: 3. *Consistant age, & salvent te astrologi, aspicientes stellas, notificantes in menses quicquam de iis, quæ evenient tibi.* c. 47: 13. *Juxta viam gentium ne assuescatis: & ob signa cœlorum ne consternemini, quia consternuntur gentes ob ea.* Jer. 10: 2. *Vos autem ne auscultetis Prophetis vestris & conjectoribus vestris & somniis vestris & auguribus vestris, & magis vestris, qui dicunt ad vos: non servietis Regi Babel.* Jer. 27: 9.

Rationi,

LXII. Atque astra, cum infinitis spatiis à terrâ distent, 1. *vix aliquam in eam operationem* habere possunt: & si quam habent, 2. ea valde generalis est, *non autem particularis* in hunc vel illum ex. gr. regem vel principem potius quam alium. 3. Saltem in hominum *mentes* ac voluntates non agunt, cum vel ipsum corpus nostrum menti unitum generali isto contactu corporeo non afficiatur. Adhuc minus ex unius hominis horoscopo prædici possunt, quæ non ex unius, sed ex diversorum hominum voluntate ac studiis dependent, qualis fere est universa hominum fortuna

& vita.

& vita. 5. Ac majoris adhuc impudentiæ eſt, non ſolum hujus vel illius hominis, ſed *totius alicujus urbis*, *nationis* ac regni fata ex ſideribus evolvere; quod tamen hi homines audent. 6. Denique cum hominum mala æque ac bona, quin *peccata ac ſcelera* quæque atrociſſima hujus artis myſtæ ex cœlo ſuo ac ſiderum poſitu improbè deducant, quid niſi Deum ipſum, naturæ ac ſiderum creatorem, peccati auctorem faciunt, atque eum impie ipſis ſceleribus obtendunt? 7. Saltem *ante lapſum* peccata ac ſcelera, quin ne calamitates quidem ullæ, locum habuiſſent, cum tamen ex legibus naturæ idem ſiderum ac cœli poſitus & ordo tum fuiſſet, qui nunc eſt.

LXIII. Sed experientiæ ac ſibi ipſi denique fallaciſſima hæc ars repugnat. Non enim omnes, qui eodem aſtrorum ſitu in lucem editi ſunt, eandem ſortem experiuntur: nec omnes infantes, qui cum ſobole aliquâ regiâ eodem temporis puncto toto mundo naſcuntur, regali purpura excipiuntur, aut in eaſdem ſpes ſurgunt. Ac quotidie videmus gemellos, unico partu editos, tamen diverſo fato naſci, & tota vita contraria ſtudia ſectari. Nec evadunt, cauſam in temporis forte momentum, quod inter amborum ortum intercedit, rejicientes, quo ſpatio cœli faciem, ob celeritatem ſuam prorſus immutari, atque aliam rerum ſeriem volvere contingat. Si enim tam brevibus momentis iſta vertantur, quis ipſum temporis punctum, quo naſcitur infans, adeo præciſè rimabitur? & cum nemo momento naſcatur, imo longo partu matres ſæpe crucientur, quodnam potiſſimum temporis momentum obſervabitur, ad inveniendum talis pueri in cœlo fatum? Et cum gemelli unico ſatu fere concipiantur, ſaltem hoc ad morum & fortunæ eorum ſimilitudinem magis faciet, quam parvula forte mora, quæ in ortu eorum interceſſerit. Et quem colorem dabunt, cur partus potius quam conceptionis tempora obſervent, niſi quod iſtam ignorent, atque ideo ad partum & nativitatem confugiant, atque inde demum hominum fata ordiantur, cum tamen jam ante aliquo tempore extiterint?

Experientiæ & ſibi ipſi.

LXIV. Nec expediunt ſeſe, dum hiſce rationibus victi negant ſeſe aſtra futurorum propriè cauſas facere, ſed ſigna tantum, ad id inſtituta; juxta Moſis verbo, *ut ſint in ſigna*. Verum cum ſigna omnia ſint vel naturalia, vel inſtituta; ſigna naturalia ſemper vel cauſa vel effectus alicujus rei ſunt, vel ſimul cum eâ à ſuperiori cauſa producuntur; quod hic locum non habet, ipſis jam fatentibus. Signa autem in hunc uſum à Deo inſtituta non ſunt, cum Deus potius hoc divinandi genus rejiciat, ut vidimus.

Argutiæ eorum redarguuntur.

LXV. Tandem cœli per multa ſæcula obſervatione hanc tandem artem inventam, atque experimentorum fide eam firmari ajunt. Sed æque inepte. Cum aſtrorum cœlum nondum in hunc diem juxta ipſos orbem ſuum conſecerit, ad quem triginta videl. annorum millibus egeat; adeoque nondum omne cœlum perdidiciſſe potuerint, cum necdum bis eandem cœli faciem, atque eundem ſiderum omnium poſitum viderint. Et quod experimenta ac eventuum fidem memorant, illa, ſi quandoque contigerint, non vanæ iſtæ arti, ſed vaticinantium ſolertiæ, conſulentium credulitati, fortuitum aliquem caſum in rei prædictæ implementum vertenti, dæmonum operæ aut occultæ denique numinis providentiæ, iſto ludibrio vanas hominum mentes ſæpè permittentis & caſtigantis, adſcribenda ſunt. Idem quoque de ſignis prædictionibuſque à Lunæ Soliſque Eclipſibus, ut & Cometis vulgò petitis, propter haſce aliaſque rationes ſtatuendum eſt.

Aſtrorum uſus tertius.

LXVI. Tertius ſtellarum uſus eſt, menſurare tempora & annos. *Exiſtant luminaria in expanſo cœlorum ad diſtinguendum inter diem & noctem & ſint in ſigna & ſtata tempora, in dies & annos.* Gen. 1: 14. Sicut ab illis variæ anni tempeſtates, meſſis ac vindemiæ tempora, itemque Feſta, Novilunia, Sabbata &c. dependent.

Quartus.

LXVII. Quartus earum uſus (à primo non multum diſcrepans) eſt, ut tanquam lampades in immenſis cœli ſpatiis ſuſpenſæ mortalibus ſuper terram alluceant. *Sintque in luminaria in expanſo cœli, ad afferendum lucem ſuper terram,* v. 15. abſque quo priores uſus locum non haberent.

Luminaria magna Sol & Luna.

LXVIII. Luminaria autem magna vocantur præſertim Sol & Luna, quibus diei atque noctis dominatio contigit, v. 16. Quanquam valde impropriè, & non niſi juxta externam apparentiam, Luna iſto nomine veniat: cum illa per ſe non magis *luminare* ſit, quam ſpeculum aliquod acceptam lucem repercutiens; atque inter eam & ſolem non minor ſit differentia, quam inter lucentem candelam, & lapidem lumen ejus reflectentem. Multo minus luminare *magnum* oppoſite ad reliqua aſtra appellari poteſt, cum illa lunam magnitudine immenſum propemodum ſuperent. Ita ut hic Sp.S. ſermone populari, & ex vulgi præjudiciis orto utatur. Verum quidem eſt, lunam operatione in hæc inferiora & uſu cæteris cœli luminibus præſtare, eamque tanquam noctis reginam reliquum ſtellarum chorum ducere, ideoque magnum luminare non incommodè appellari. Verum hic ipſe ejus uſus & hæc in terras operatio rurſus vulgi errori innititur, quod mole corporis & lucis magnitudine

reliqua aſtra vincat, atque inde majorem uſu terræ præbeat.

LXIX. Quæri etiam à quibuſdam ſolet, an aſtra animata ſint? quod creditum pluribus, præſertim Judæis, qui cœlo animam rationalem tribuunt, juſtitiâ & ſanctitate præditam. Atque iſti opinioni inter Chriſtianos adhæſit olim Origines; Auguſtino, etſi nonnihil vacillaret, contrarium aſſerente; quem reliqui Eccleſiæ doctores, atque univerſa Scholaſticorum cohors ſecuta eſt. Et revera, cum nullum hujus animæ veſtigium nec in natura, nec in Scripturâ extet, & multa abſurda ea inferat, cœleſtia hæc animalia, tanquam intemperantis ingenii nugamenta, rejicienda ſunt. *Aſtra an animata ſint?*

LXX. Nec magis audiendi, qui Ariſtotelem ſecuti, Angelos quoſdam veluti rectores cœleſtibus orbibus præfecerunt, qui eos aſſiduè moveant, & cœleſtem illum exercitum veluti moderentur. Quod præter Scripturam eſt, quæ Deo ſiderum atque cœli productionem, eorumque juxta naturæ leges motum atque ordinem attribuit: nec famulantem aliquem genium Pſalmus 19: 6. inducit, qui *ſolem* veluti *è thalamo* deducat, ſed ipſi ſoli atque ordini à Deo inſtituto hæc adſcribit. Nec Angeli, nobiliſſimæ creaturæ, huic miniſterio deputandi, & ad perpetuum orbium ſuorum rotatum, tanquam ad molam, damnandi ſunt. *An Angeli orbibus cœleſtibus præſint?*

DE OPERIBUS QUINTI DIEI.

LXXI. Mundo jam conſtructo atque exornato dandi erant incolæ, quorum creationem Deus ſequentibus diebus abſolvit. Et quinto aquatilia ac aërea, ſexto terreſtria animalia condidit. QUINTI *diei opera:*

LXXII. Aquatilia producta ſunt ex aquis, ubi etiam degunt. *Moveant ſe aquæ motione animæ viventis.* Gen. 1: 20. conf. Gen. 2:19. *Et formavit Deus ex terra omne animal agri & omnem volucrem cœli.* admiſta nonnullâ ſolidioris elementi portione (vide 1. Cor. 15:39. ubi Paulus carnis hominum, animalium, *piſcium*, volucrium, pariter mentionem facit) ſicut & ſub nomine *reptilis animalis viventis* veniunt, Gen. 1:20. late ſumta rependi voce, ut etiam natatum comprehendat. Notat autem verbum שרץ effuſionem magna copia, & quaſi reptificationem. וְשָׁרַץ *& verminabit amnis ranis.* Exod. 8:3. *Et filii Iſrael fructificarunt* וַיִּשְׁרְצוּ *& verminarunt & multiplicati ſunt.* Exod. 1:7. Sicut piſcium fœcunditas ferè prodigioſa eſt. Cum vero hic primum animæ viventis mentio fiat, non obſcure inde colligitur, creaturas hactenus AQUATILIA.

pro-

productas, & speciatim cœlum ac astra, inanimata fuisse.

CETI. LXXIII. Speciatim autem inter pisces, quo etiam Zoophyta aquatilia, conchæ, purpuræ, spongiæ &c. referenda sunt, nominantur תנינים *ceti*, v. 21. quæ vox sicut inter terrestria Draconem, (*venenum* תַּנִּינִם *Draconum, vinum eorum.* Deut. 32:33.) ita hic prodigiosæ magnitudinis pisces denotat; è quibus unus est Leviathan. Job.40. & 41.

Dei in hoc opere potentia & sapientia. LXXIV. Atque admiranda hic est Dei cum potentia, tum sapientia, qui tam vastæ magnitudinis animalia, ut terrestria longe superent, ex aquis produxit, eaque in mari veluti conclusit, ubi ipsis pastum & cibum præbet, cum non sine hominum ac reliquorum animantium noxa, & terrarum vastitie, in terris degerent, ubi vix integri montes & sylvæ ipsis pascendis sufficerent.

AVES. LXXV. Piscibus eodem die conjunctæ fuerunt *aves*, quæ non ex aquis, ut male Vulgatus ex Gen. 1:20. colligit; sed è terrâ formatæ sunt, ut expresse Gen.2:19. dictum vidimus.

Benedictio creationi horum addita. LXXVI. Atque eorum creationi sollemnis approbatio & benedictio adjicitur, eaque non verbalis, sed realis, quæque etiam ad reliqua animantia, quæ sequenti die creata sunt, extendenda est. Neque ei repugnant animalia quædam fœda ac noxia, atque diræ & obscenæ volucres, cum illa naturalem saltem bonitatem habeant, nec in principio condito homini nociva fuissent. Præscribit autem illa benedictio fabulosis quibusdam avibus, præsertim Phœnici, quæ solitaria in suo genere fingitur.

Dei in ea bonitas. LXXVII. Ac magnum bonitatis Dei argumentum fuit, quod nullas aves venenatas condiderit, aut vix bestiis venenosis alas concesserit, avertendæ noxæ, ne dum per aëris spatia liberrimè feruntur, humanum genus depopularentur, & contage sua promiscue nocerent.

De Operibus sexti diei.

SEXTI *diei opera*: BRUTA: LXXVIII. Sexti diei opera absolvuntur cum brutorum terrestrium, tum hominis ipsius creatione. Brutorum creatio describitur Gen. 1:24, 25. ubi tria animantinm genera recensentur. 1. בהמה i. e. pecus omne & jumentum domesticum & mansuetum. 2. רמש *reptile*, sub quo nomine non solum ἄποδα, sed etiam βραχύποδα continentur. 3. חיה quod quodvis ferum & silvestre animal dicit.

juxta speciem suam. LXXIX. Quod autem hæc animantia juxta speciem suam creasse Deus dicitur, v. 24, 25. id de veris & legitimis speciebus, non de adulterinis

nis & ex commixtione natis intelligendum est. Hujusmodi enim animalia nec sexto die creata sunt, nec facultatem sese multiplicandi habent, atque omnis eorum commixtio populo Dei interdicta fuit. Lev. 19: 19. *Non promiscue coire facies pecus tuum.*

LXXX. Animalia, quæ ex putredine nascuntur, quod attinet, illa vel in suis causis creata sunt, vel etiam in primis individuis: statuta tamen lege, ut post hac utroque modo, cum generatione naturali, tum ex putrefactione progignerentur & verminarent.

LXXXI. Quæ de Salamandra, Pyrausta, Gryphibus, Pegaso, Basilisco, Draconibus alatis & ignivomis, Unicornu, aliisque animantibus prodigiosis, disquiruntur, otiosa pleraque sunt, nec ex Scripturis decidi possunt. Cum nomina animantium Hebraica, sicut etiam herbarum, arborum, gemmarum &c. populis occidentalibus admodum incerta sint. Ut in voce ראם, quam LXX & Vulgatus sæpe unicornu reddunt, apparet: ita ut ex Scripturis an unicornu revera detur, constare non possit; præsertim cum, referentibus auctoribus, septem animalium genera sint, extra hanc controversiam sex, quæ uno cornu armata sunt.

LXXXII. Quod sermonis usum animantibus in Paradiso quidam tribuerunt, fabula est ex alloquio serpentis, Gen. 3. & asinæ, Num. 22:2. orta; cum sermonis omnis, sicut & rationis, usus solius hominis prærogativa sit: in quo bestiæ callidissimæ, quas nunquam ex sese humana verba conari videmus, ab hominum stupidissimis superantur: quod certo argumento est, eas omni ratione ac sensu, sive conscientia, & vel minima cognitionis umbra privari, nihilque nisi motus automaticos à sanguinis & spirituum motu ortos edere. *absque sermonis usu.*

LXXXIII. Absolutis igitur cæteris mundi partibus, tandem natus est homo, operum Dei visibilium colophon & ἀκροθίνιον, ac gloria. Creatura videlicet rationalis, quæ Deum intelligere, & operum ejus magnitudinem capere, & conditorem æternis laudibus prosequi poterat. Atque tali creatura in hoc mundo opus erat, cum sine ea Deus frustra omnia condidisset, nec gloriam suam ex rebus conditis accepisset; & *cæli* ipsi ac universæ creaturæ in vanum *Dei gloriam prædicassent*, (Psal. 19: 1.) & montibus tantum ac sylvis, surdisque saxis eam enarrassent, cum creaturæ rationali, ac creaturarum voces intelligenti, eam testari solum queant. Et res quoque ipsa, ac tam præclarum à Deo excitatum opus manifesto eam flagitabant: non enim terra hæc sine colono, ac præstantissimum mundi ædificium sine domino ac rectore relinqui ac feris tantum & volucri- Homo.

bus habitandum dari poterat, ſed ſanctiori animali, & Dei curâ ac ſex operum labore digno, ſervabatur.

qui poſtremo loco conditus. LXXXIV. Eſtque poſt omnes creaturas *poſtremo loco* conditus homo: ſive ſapientiæ Dei teſtandæ, quæ juſto ordine ab imperfectioribus ad perfectiora procedit: ſive bonitati, quæ antequam hominem in mundum veluti theatrum ac templum aliquod introduceret, illud prius omni decore ac ornatu inſtruxit; ipſique, veluti mundi domino, creaturas omnes in ipſo ejus ingreſſu multo cum honore occurrere juſſit, & mundum hunc tanquam palatium bonis omnibus atque copia affluens ipſi præparavit: ſive denique Deus, quæ Judæorum quorundam ratio eſt, cum mundi fundamenta jaceret, à tam ſtupendi operis molitione humanos oculos avertere voluerit, & ne ſuo aſpectu iſtud temeraret, atque aliquando forte etiam ejus gloriam ſibi uſurparet, poſt omnia jam condita demum hominem creaverit.

cum prævia Dei ἐγκελεύσει. LXXXV. Atque operis hujus excellentiam demonſtrat ſingularis illa creandi ratio, aliter atque in aliis rebus uſurpata. Cum enim alia Dei opera ſolo ejus nutu ac verbo producta ſint, *eſto lux* &c. in homine creando, veluti majoris induſtriæ opere, Deus veluti deliberabundus introducitur. *Et dixit Deus faciamus hominem*; *in imagine noſtra ſecundum ſimilitudinem noſtram.* Gen. 1: 26. ut pateat hominem communi S.S. Trinitatis conſilio & voluntate creatum eſſe. Non tamen propriè deliberantis ac incerti animi hæc verba ſunt, nam extra dubium erat condito mundo etiam hominem, mundi incolam & Dei operum colophonem, creandum eſſe; nec dicitur, *faciemuſne hominem*? ſed, *faciamus*: ut ſermo potius ſit κατασπεύδοντος, ſeque ipſum inhortantis, & veluti ad majoris momenti opus excitantis; quo totius Trinitatis in formando homine concurſus exprimitur. Quod luculentiſſimum S. Triados teſtimonium non fruſtra in initio verborum Dei occurrit, ac à Moſe ex communi Patrum traditione ac catecheſi repetitur, ut eandem veteris Eccleſiæ fidem fuiſſe, atque à primo mundi & Eccleſiæ exordio viguiſſe cognoſcamus.

LXXXVI. Cum vero duabus partibus ſibi unitis homo conſtet, corpore & animâ, diſtinctè utriuſque originem, & amborum unionem pandit Moſes, docens manu Dei plaſmatum, & flatu ejus animatum prodiiſſe hominem, & è pulvere ſurrexiſſe audax illud naturæ miraculum.

CORPUS *ejus è pulvere* LXXXVII. Et *corpus* quidem quod ſpectat; non immediatè ex nihilo id produxit Deus, ſed *efformavit hominem pulverem ex terrâ*. Gen. 2:7. ut

ut revera homo nihil aliud ſit quam pulvis animatus, vivens, reſpirans, ambulans, loquens; & corpus ejus tantum pulvis ad habitaculum ſpiritui præbendum apte contemperatus, ejuſque veluti domus teſtacea. Quo & illud facit poſt lapſum in hominem pronunciatum: *Pulvis es, & in pulverem reverteris.* Gen. 3:19. Hinc Apoſtolus, 1. Cor. 15:47. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός, h. e. Tertulliano interprete, *limaceus*: & corpus ejus σῶμα ψυχικὸν *corpus animale*, necdum πνευματικὸν *ſpirituale*. 1. Cor. 15:44, 45, 46. Non enim mera terra, vel pulvis fuit, ſed pulvis humore aliquo aſperſus & maceratus: iſta enim vocis אדמה ſignificatio eſt, quæ terram culturæ aptam dicit, עֹבֵד אַדְמָתוֹ *exercens terram ſuam, ſatiabitur pane.* Prov. 12:11. Unde & primus homo *Adam* appellatus, quo originis ſuæ admoneretur, *quia ex terra ſumtus erat.* Gen. 3:19.

LXXXVIII. Sicut autem in eo infirmitatis noſtræ teſtimonium eſt, *à Deo formatum,* quod homo non ex divite materia, vel pretioſo metallo, inſtar idoli alicujus in inferiore hoc mundo collocandi, conflatus, ſed ex luto compoſitus ſit; ita in eo dignitatis noſtræ commendatio eſt, quod Deus ipſe glebam hanc quaſi digitis ſuis comprehendere & tractare dignatus ſit, & corpus humanum non ſimpliciter creaverit, ſed inſtar plaſtis manu ſuâ *efformaverit* & finxerit. Sic enim Moſes Deum tanquam generis humani figulum introducit: quo frequentata illa in ſacris luti & figuli allegoria ſpectat. *Væ contendenti cum formatore ſuo, teſtæ cum teſtis terræ, an dicet lutum formatori ſuo, quid facis?* Eſai. 45:9. *Jehova, Pater noſter es tu, nos argilla, & tu formator noſter, & opus manus tuæ omnes nos.* c. 64:8. *An, ut figulus hic, non potero facere vobis, domus Iſraël? ait Jehova. Ecce, ut lutum eſt in manu figuli, ſic vos in manu mea, domus Iſraël.* Jer. 18:6. *An non habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa ut faciat aliud ad honorem vas, aliud vero ad ignominiam?* Rom. 9:21. & illa Abrahami ad Deum exomologeſis: *Ego pulvis & cinis* ſum, Gen. 18:27. atque illa Jobi: *Memento, quæſo, quod ut lutum feceris me; & in pulverem rediges me.* c. 10:9. nec non illud Elihu: *Ex luto exciſus ſum etiam ego.* Job. 33:6. ut de gentilium teſtimoniis, & Promethei fabula taceam, qui recentem adhuc tellurem, miſtam fluvialibus undis finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum. Non alius enim ille quam Deus, humani generis conditor fuit, à providentiâ ſic appellatus.

LXXXIX. Corpori huic de humo exſtructo varium decus Deus cir- *& ornatum,* cumdedit. Ac externâ quidem figura à reliquis animantibus diſcrevit, dum illud erectum, & cœlo veluti cognatum, formavit, ut non niſi

 extre-

extremis pedibus terram contingeret, quo cœlestis originis perpetuo memor, illam non habere, ſed calcare jam tum addiſceret. Nudum præterea illud eſſe voluit, nulla naturæ arte munitum & contectum, qualia ferarum terga videmus; ut ſolâ ratione ſe cenſere aſſueſceret, illamque in conſilium adhibere, nec in cultu corporis modum excederet, primæ nuditatis ſibi conſcius. *Nihil intulimus in mundum: manifeſtum eſt, quòd neque efferre quicquam poſſimus; habentes autem alimenta & tegumenta, his contenti erimus.* 1. Tim. 6:7,8. Et ne oris ſimilitudo confuſa omnia redderet, ſed ordini ac honeſtati inter homines locus eſſet, proprios ſingulis vultus dedit, in qua varietate creatoris ſapientia atque omne naturæ veluti ludentis ingenium mirificè apparet. Sermonem denique atque linguam, quæ ſocietatis humanæ vinculum ac decus eſt, ipſis attribuit, atque ſicut ratione, ita & oratione omnibus creaturis ſupereminere juſſit.

Ætate ac ſtatura perfectiſſima.

XC. Creatus homo eſt *ætate* illâ, quæ perfectiſſima eſt, quæque terrarum domino ac gentis humanæ parenti ac conditori conveniens erat; qualis juvenilis vel virilis eſt, quæ ætatis flos ac ver dici ſolet. Atque adeo *ſtatura* Adamo fuit juſta & decens. Cumque recens è manu Dei veniret, & ſecuturorum hominum exemplar foret, inſignem corporis habitum ac dignitatem habuiſſe indubium eſt. Non tamen cum veterum quibuſdam, & præcipuè Talmudicis, ex Adamo Gigas faciendus, vel poſt eum integri Gigantum populi introducendi ſunt.

Denique infuſa ANIMA *vivens redditum.*

XCI. Ædificato jam corpore, inſtar ſtatuæ, illud infuſo ſpiritu animatum eſt, & vivere, ambulare ac loqui cepit. *Et inſpiravit in nares ejus halitum ſeu ſpiraculum vitarum, & fuit homo in animam viventem.* Gen. 2:7. Ubi voces נשמה & נפש occurrunt, quarum utraque halitum ſive flatum, deinceps vero & animam ſignificat, metonymiâ ſigni, ſive adjuncti, animæ præſentiam haud obſcure arguentis.

Cujus natura in cogitatione conſiſtet:

XCII. Non enim anima flatus quidam eſt, vel halitus, multo minus accidens, vel craſis, harmonia, aut motus corporis. Cum ſit ſubſtantia à corpore diſtinctiſſima, ſpiritus videl. immaterialis ac immortalis, cujus tota natura in cogitatione conſiſtit. Nihil autem naturæ ejus magis repugnat, quam extenſio, ejuſque affectiones, diviſibilitas, figura, & ſimiles: longe enim diverſas proprietates anima poſſidet, ut intelligentiam, voluntatem, judicium, amorem, certitudinem, quæ cum corpore nihil commune habent, nec corporeæ ac extenſæ concipi poſſunt; niſi etiam cogitationes & judicia oblonga, quadrata, rotunda, recta, incurva, ſtantia, cuban-

bantia, ac mille modis tornata ac figurata ſomnies, & in re ſeriâ ludere velis. Cum ergo in toto univerſo non ſint magis diverſa attributa quam extenſio & cogitatio, non poſſunt illa eidem ſubjecto tribui: non magis quam ſi dicamus unum ſubjectum duas habere naturas. Ut remoto omni corporeitatis conceptu, quæ omnem animæ nobilitatem perimit, ea in pura intelligentia & cogitatione collocanda ſit. Non enim aliud quicquam de eâ concipi vel demonſtrari poteſt. Ac ſine illâ rurſus anima ne quidem cogitari poteſt. Ut non opus ſit aliud aliquid concipere, quod cogitationi animæ ſubſtratum ſit; ſicut nec extenſioni aliquid ſubſternitur, ſed illa eſt ipſa corporis ſubſtantia. Hoc enim ex præjudicio noſtro eſt, quo volumus omni attributo ſubſtantiali aut ſubſtantiæ aliquid ſubſtratum eſſe.

XCIII. Nec inferrri poteſt, cum vox נשמה halitum duntaxat notet, talis animæ rationalis creationem à Moſe non memorari. Illâ enim voce, quanquam directè ſpiritum iſtum immortalem non deſignet, etiam animam rationalem comprehendi ac contineri ex totius ſententiæ complexione manifeſtum eſt. Cum enim reliqua animantia ex terra & aqua, unico veluti juſſu, producta ſint, hominis vero corpus ex terrâ primo formatum, tum vero infuſo halitu à Deo animatum legatur, patet alium longe ſpiritum homini inditum eſſe quam beſtiis; atque illum non ex materia aliqua, ſed ex Dei ipſius immediata operatione proceſſiſſe manifeſtum eſt. Præſertim cum addatur, hominem ad imaginem Dei eſſe conditum; quod reliquis animantibus non tribuitur.

quæque ſub voce נשׁ־ה comprehenditur;

XCIV. Dicitur autem hic halitus נִשְׁמַת חַיִּים *ſpiraculum vitarum*, plur. num. ad denotandum omnem gradum vitæ, quæ ad perfectionem hominis pertinet; non vitam corpoream ſolum, quæ in motu ſpirituum & ſanguinis conſiſtit, ut Gen.7:22. ubi exſpiraſſe dicitur *omne, in cujus naribus erat halitus ſpiritus vitarum*; verum etiam vitam animæ, ſeu animam ipſam viventem, rationalem. Duplex enim hæc vita in homine diſtingui debet. Non enim vitam corpoream anima rationalis acceſſu ſuo facit, aut diſceſſu adimit: ſed in ſanguinis ac ſpirituum juſta figura ac motu ea conſiſtit; quo rite temperato anima in corpus jam vivum ſuccedit, iſtud gubernatura, & motus ejus moderatura; atque eodem turbato, & partium figura immutata & confuſa, ea quaſi hoſpitio ſuo depulſa ex corpore rurſus recedit, illudque velut inſtrumentum ad operationes ſuas inidoneum deſerit.

& ab anima corporis diſtincta eſt.

XCV. Atque hunc halitum *inſufflavit* Deus homini *in nares ejus*, & *quomodo*

illa homini in nares insufflata? corpori jam formato extrinsecus indidit; aliter ac in animantium creatione factum est, quorum animæ simul cum ipsis ex terra & aqua eductæ sunt. Impropriè autem accipiendus est hic *flatus* atque *inspiratio*, pro singulari & immediatâ Dei actione in condenda hominis anima, quam creando, veluti cœlestem auram, *insufflavit* homini, h.e. fecit eum respirare: unde dicitur *halitus esse in naribus ejus*, Esai. 2:22. Et hoc est πνεῦμα, hic *spiritus*, de quo Jacobus dicit, quod *absque eo corpus mortuum sit*. c.2:26. *inspiratio* ergo dicitur hæc ἐνέργεια, qua Deus fecit hominem respirare. Inspiratio enim hæc non respectu actionis divinæ, sed ratione effectus & termini appellatur, quatenus Deus hominem jam conditum respirare & vivere fecit: quam corporis vivificationem (cujus signum effectusque erat hæc respiratio) comitata simul est animæ humanæ infusio, quæ sub illo spiraculo vitarum, ut vidimus, comprehenditur. Nam tum factus est homo *in animam viventem*, h. e. animal vivens. unde intelligitur eum tum cœpisse vivere vitâ hominis, nempe ut imaginem Dei.

Anima ergo hæc extrinsecus advenit. XCVI. Atque ex hac animæ creatione apparet, eam non ante, neque extra corpus, quæ Judæorum & inter veteres Origenis sententia fuit, sed una cum corpore creatam esse, tunc quando hæc inspiratio facta fuit. Neque eam ex pulvere ac elementis conflatam esse, sed extrinsecus advenisse: quod clare notat antithesis illa, *formavit Deus hominem de pulvere terræ; atque inspiravit ipsi spiraculum vitarum.*

& immediatè à Deo creatur. XCVII. Quod non de Adamo solo, sed de omnium deinde hominum animabus intelligendum est, quæ à Deo immediatè creantur & corporibus insinuantur. Unde peculiariter *Deus Spirituum omnis carnis*, Num. 16:22. & c.27:16. & *Pater Spirituum* Hebr.12:9. appellatur. & Zach.12:1. immediatæ cœli & terræ creationi animarum creatio, tanquam ejusdem potentiæ & excellentiæ opus adjungitur, & Deo pariter attribuitur: *Dixit Jehovah, qui extendit cœlos & fundat terram, & format spiritum hominis intra ipsum.* quod non de primo solum homine, sed universo humano genere dici ex coll. Esai.42:5. *Sic dixit Deus potens, qui creavit cœlos & illos extendit, qui expandit terram & nata ejus, qui dat halitum populo super illa & spiritum ambulantibus in eâ*, manifestum est. Et clarè imprimis Eccl.12:7. *Pulvis redire in terram* dicitur, *spiritus autem redire ad Deum, qui dederat illum*: ut ex reditu animarum ad Deum peculiaris earum origo, voce dandi expressa, arguatur.

Ut non sit ex traduce. XCVIII. Ut hinc exitus detur ex molestissima quæstione de *animæ origine*, quæ veteres diu multumque fatigavit, quamque Augustinus

Re-

Retract. l.1.c.1. testatur *se adhuc non scire*: an ea ex traduce sit, ut Tertulliano, Apollinari, multisque occidentalium placuit; an vero à Deo creetur, & nascentibus insinuetur, à qua parte sunt Hieronymus, Hilarius, Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Cyrillus, Bernardus, & universa deinde Scholasticorum cohors. Quæ opinio Scripturæ, & primæ creationis historiæ, atque ipsi etiam rationi magis congruit. Illa enim nullam unquam substantiam generari, hoc enim instar creationis foret, veram eam solum immutari, alterari, & in generatione substantiæ tantum diversos modos produci dicet. Qui autem contra animas nostras parentum traduces esse existimant, quæ sententia Luthero, & discipulis ejus, paucisque aliis, allubuit, animæ nobilitatem non parum lædunt; eique facultatem ac potentiam tribuunt, cujus ipsa sibi non est conscia, quod fieri non potest; atque inextricabilibus porro difficultatibus sese implicant.

XCIX. Nec rem explicant, cum animam ex anima, veluti lumen de lumine diffundi ajunt. Cum enim in lumine motus corporeus sit, facile concipi potest quomodo particulæ jam motæ alias impellant, & moveri ac ardere faciant; unde illæ quoque lucem ac calorem spargunt. Non possunt autem hæc in anima, quæ substantia spiritualis est, locum habere. Neque minus homo hominem generat, etsi animam non generet. Generatio enim ad totum hominem refertur, atque ad eam sufficit, ut materia apte disponatur & immutetur, ut illi anima extrinsecus à Deo infundi atque uniri possit. Quomodo vero peccati originalis propagatio sine hac hypothesi defendi atque explicari possit, suo loco videbimus.

C. Sicut autem ita ἔξωθεν accedit anima, ita, rupto corporis commercio, ab eodem rursus separabilis atque *immortalis* est. Hoc enim & primæ creationis ejus historia, & ratio, & Scriptura denique potentissimè evincunt. *adeoque immortalis est.*

CI. Solâ enim Dei actione ac inspiratione creata est anima, sine ulla materia præcedente, à cujus contage libera corpori jam condito infusa est. Unde existentia ac natura ejus à corpore distincta clarissimè evincitur. Adeo ut si qua ei conveniret mors, ea simplicis foret annihilationis. Cum autem nullam in universa rerum natura substantiam perire vel annihilari videamus, neque ullam ejus rei ideam habeamus; contra autem juxta naturæ leges unumquodque in suo statu maneat, donec à fortiori inde deturbetur; anima autem ejus naturæ sit, ut aliunde destrui vel immutari non possit; patet ex ipso naturæ ordine, quo Deus veluti certissima *quod docet historia creationis animæ,*

ma

ma voce immutabilem voluntatem suam patefecit, animam nec morti nec corruptioni obnoxiam esse.

& simplex ipsius natura;

CII. Docet idem animæ ipsius natura simplex ac pura, nullis partibus coalita, quarum discessu veluti discerperetur ac interiret; sed in solâ cogitatione consistens, quam cum sine corpore obire possit, & magnam partem obeat, & quidem perfectius extra corpus quam in illo, etiam extra corpus subsistere potest. Ut admirandas ac divinas ipsius dotes, ingenii præsertim vires, religionis sensum, & conscientiæ vim, prætercam, quæ illam extra omnem corporis contactum collocant, sibique sufficere ac suis divitiis beatam prædicant, & immortalitatis ejus illustria sunt testimonia.

potentissimè verò S. Scripturæ auctoritas.

CIII. Accedit tandem Scripturarum auctoritas. Est enim hæc animæ immortalitas religionis omnis ac divini cultus fundamentum plane unicum. *Deus redimet animam meam ex manu inferni; quum assumet me.* Psal. 49: 16. *Redit pulvis ad terram, ut fuerat; & spiritus redit ad Deum, qui dedit eum.* Eccles. 12: 7. *Jehova, Deus mi, revertatur, quæso, anima pueri hujus in medium ejus.* 1. Reg. 17: 21. *Et apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, vidit Abrahamum è longinquo, & Lazarum in sinu ejus.* Luc. 16: 23. *Amen, dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso.* Luc. 23: 43. *Pater, in manus tuas depono spiritum meum.* v. 46. *Gratum est nobis potius abesse è corpore, & adesse apud Dominum.* 2. Cor. 5: 8. *Cupiditatem habens ad discedendum & ut sim cum Christo, quod multis partibus melius est.* Phil. 1: 23. *in quo,* Spiritu, *iis qui in carcere sunt spiritibus profectus prædicavit.* 1. Pet. 3: 19. Quibus adde demonstrationem Christi contra Zadducæos: *Ego sum Deus Abrahami, Isaaci, & Jacobi; non est Deus, Deus mortuorum, sed viventium.* Matth. 22: 32. confer Exod. 3: 6. *Et dixit: ego sum Deus Patris tui, Deus Abraham* &c. Item: *Erigam fædus meum inter me & te, ut sim tibi in Deum & semini tuo post te.* Gen. 17: 7. & clarissima ejus verba ad Apostolos: *Et ne timete vobis ab iis qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare, sed* &c. Matth. 10:28. ubi animam & corpus aperte distinguit, & hujus vitam tolli posse affirmat, illius autem negat.

CII. Atque ita veritati huic tam necessariæ ac pretiosæ, in qua humani generis summum decus ac nobilitas consistit, quæque omnis consolationis ac beatitudinis origo ac radix est, omnia suffragantur; & Scriptura, & ratio, & ipsa animæ conditæ historia. Ut ad certissimam ejus fidem jam nihil

desi-

desideretur, nec nisi summa cum impietate ea negari possit. Unde pleræque philosophorum sectæ jam olim eam probare annisæ sunt, etsi in dubia & infirma ista luce magis immortalitatis suspicionem quandam, quam certam fidem habere sese ostenderent, à qua tamen sese depelli non facile patiebantur; adeo ipsi naturæ humanæ hæc veritas adblanditur, & tacitum ejus suffragium habet.

CV. Corpore igitur animâque productis atque unitis, locum habuit illud Gen. 2:7. ויהי אדם לנפש חיה *Et factus est homo in animam viventem.* εἰς ψυχὴν ζῶσαν. 1. Cor. 15:45. seu *animal vivens.* h.e. non amplius erat statua mortua, ut ante, sed persona vivens, movens se, intelligens ac loquens. Atque ita Scriptura corporis animæque unionem exprimit, qua spiritus ille non tantum in hoc corpore hospitatur, illique adest & præest, ut nauta navigio suo; sed arctiori longe unione, qua ita cum illo conjunctus est, ut unum cum illo componat, & corpus illud amplectitur tanquam suum, & tanquam partem essentialem personæ illius, quam cum corpore componit, à qua nulla cogitatione sese separare potest, quamque amat, colit, & curat, & non nisi cum dolore deserit. Unde non solum corpus à mente varie agitur & afficitur, verum & mens ipsa vicissim à corpore patitur, nec intellectu solo illud aliunde lædi vel quoquo modo laborare apprehendit.

Illius cum corpore unio.

CVI. Verba autem illa Gen. 2:7. Chaldæus Paraphrastes, verè quidem, sed non ut μεταφράζων transtulit והוה באדם לרוח ממללא *Et fuit in Adamo spiritus loquens.* Quo ipso intima hominis natura exprimitur, atque ille ab aliis animalibus discernitur. Indivulsa enim hæc sunt, rationalem esse, & loqui. Quamvis enim animantia quædam easdem, quas nos, voces proferant, unde ea organorum defectu non laborare patet, attamen non sicut nos loquuntur, h.e. sermone externo mentis cogitationes non pingunt & efformant.

Hominis proprietas sermo.

CVII. Atque hinc difficilis quæstio exoritur: unde linguæ verborumque copiam habuerit Adamus? *Hebræorum* aliis *naturæ*, aliis *consensui* & instituto, aliis denique solius Dei *revelationi* ac cœlesti disciplinæ illud adscribentibus. Cum autem nulla lingua homini innata ac naturalis sit, cum verba omnia non natura, sed solo instituto ac pacto significent, ac has vel illas animi cogitationes indicent: cumque in generis humani initio etiam aliorum hominum consensus defuerit: plerique hic ad divinam revelationem confugiunt, Deumque linguæ primigeniæ conditorem introducunt, qui Adamo illam, vel universam, vel quoad præcipua ejus elementa, infuderit.

Unde ille primo exortus?

CVIII. Cum vero non liqueat Deum *externo ſono* Adamo præiviſſe, inſtarque pædagogi os ejus figuraſſe; neque etiam de *interno lumine* prorſus conſtet, quo mentem ejus colluſtraverit, & memoriæ penum iſtis verborum vocumque omnigenarum imaginibus & ſimulachris, inſtar artificioſæ tabulæ, veluti peraraverit & impleverit; conttra autem pateat, eum adductis ad Adamum animantibus humano more ſapientiæ ejus experimentum cepiſſe, *ut videret quomodo ea appellaturus eſſet*, Gen.2:19. quæ verba ſaltem arguunt animalium nomina Adamo revelata non fuiſſe; ſupereſt ut naturali ejus intelligendi facultati iſtam linguam adſcribamus, qua ſapientiſſimus mortalium, ut rerum ideas animo comprehenſas tenebat, ita eas verborum ſignis alligare, atque animi ſenſa effari poterat. Cujus ſpecimem in animalium ὀνοματοθεσίᾳ edidit. Sicut & reliquæ deinceps inter homines linguæ ab hoc fonte originem ſumſerunt. Atque ita ſermonis quoque uſus in primo homine naturali ejus intelligendi facultati, peculiari chariſmate ac ſapientiâ adjutæ, adſcribendus venit.

Quo loco & tempore homo conditus?

CIX. Similiter de *loco* diſquiritur & natali ſolo, quod conditum hominem primo exceperit: cujus rei ratio cum à Paradiſi in mundo ſitu dependeat, de ea poſtea videbimus. *Tempus* autem, & dies ejus quaſi natalis cum mundi univerſi natali idem eſt, cujus characterem loco de creatione paucis attigimus.

Falſæ origines primorum hominum:

CX. Atque hæc cum fuerit primi hominis origo, ſacra & cœleſtis, non ſine ſumma humani generis contumelia ac dedecore illi inter veteres philoſophati ſunt, qui cum Democrito homines, vermiculorum inſtar, è terris prorepſiſſe; vel cum Epicuro primordialium corpuſculorum vario nexu ac temerariis amplexibus compoſitos dixerunt, illoſque adhuc inſtar fungorum è terrâ enaſci, & certo ſiderum poſitu animari poſſe docent, & nobiliſſimum animal inter ſponte nata tantum non ponere noı erubeſcunt. Qui ἀνθρωπισμὸς, quod pudendum, inter Chriſtianos etiam defenſores invenit.

præcipuè Præadamitarum.

CXI. Nec felicius alii Adamum primum humani generis parentem ac principem negarunt, atque alios ante eum homines, aliumque ſæculorum ordinem introduxerunt. Quæ impia nuperi ſcriptoris aſſertio vera paganiſmi proles & ſententiæ de mundi æternitate germanus fœtus eſt. Contra eam vero univerſa Scriptura, & tota ſalutis humanæ œconomia, quæ ſaltem ad Præadamitarum gentem extendi non poteſt, manifeſto præſcribit. Ut non ſolum novus mundus, ſed & nova Eccleſia, novaque ſalutis adipiſcendæ ratio pro novis iſtis hominibus excogitanda ac effingenda

genda veniat; ut *Deus* non amplius *sit unus*, nec *Dominus unus*, nec *fides una*, Gal. 3: 20. Eph. 4: 5. Moses autem, cujus præcipua cura fuit mundi ac Ecclesiæ origines tradere, non solum novorum istorum hominum non meminit, sed & Adamum primum nostri generis parentem memorat. Et ne quis ipsum Adamitarum videlicet solum, quorum ortus Gen.c.2. describatur, cum de anteriorum hominum creatione cap.1. agatur, patrem esse cavillentur, illum primo mundi hexaëmero conditum manifesto innuit; unde Judæis, ejus posteris, septimi diei quies perpetuo sacra fuit. Et claris verbis ante Adamum creatum terrarum orbem cultoribus vacuum fuisse narrat: *Et homo non erat ad colendam terram.* Gen. 2: 5. Unde & in N.T. Apost. non solum apud Gentiles Athenienses asserit Act. 17: 26. *ex uno sanguine factum esse* πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, *ut habitarent* ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, *in omni superficie terræ*; sed & expressis verbis ad Corinthios, itidem gentiles, scribens Ep. 1. c. 15: 45. Adamum vocat *primum hominem*, γενόμενον εἰς ψυχὴν ζῶσαν: primum appellans, qui unquam vitales auras carpserit; ne iterum de Adamitis solum agi existimemus, quorum princeps fuerit: & de novissima resurrectione agens, illi primam istam rerum creationem comparat & opponit, ne de anteriori aliqua creatione, longe ante Adamum facta, cogitemus. Quibus S. Scripturæ testimoniis universæ antiquitatis historia & gentium prope omnium consensus accedit, apud quos hominis primi memoria, etsi variè corrupta, & fabulis inumbrata, non tamen prorsus obliterata vel deleta fuit; quod à doctis pridem ostensum est.

CXII. Describit Moses deinde *mulieris* creationem, quæ à Deo viro tradita & in auxilium adjuncta fuit, ad liberorum procreationem, œconomiam, societatem, pietatem, omnemque matrimonii usum, juxta Dei effatum, Gen. 2: 18. אעשה־לו עזר כנגדו; quod de conjugii usu nonnulli cum Paraphraste Chaldæo, & Arabe interprete, intelligunt. Mulier *creata*,

CXIII. Fuit autem formata mulier ex *costâ*, sive latere *Adami*, *alto sopore obruti*. Gen. 2: 21. ne videl. admirando operi curiosus spectator interesset, vel etiam nudato latere ac ingenti vulnere aperto inamœno nimium visu offenderetur: unde immisso somno à spectaculo isto omnique doloris sensu Deus ipsum avertit, atque evigilanti Evam, tanquam amabilissimam sponsam, ante oculos stitit; quam esse carnem de carne sua, in somno fortasse per ecstasin, divinitus admonitus, pronunciavit. Inde dicitur *mulier esse ex viro*, 1. Cor. 11: 8. atque *ex uno sanguine omne* *è costa viri.*

 huma-

humanum genus eſſe compoſitum. Act. 17: 26. Atque in eo admiranda Dei ſapientia elucet, quod mulierem non ex capite viri, nec ex pedibus ejus fabricaverit; ne vel illa viro imperitare, vel hic eam ut imparem dedignari & calcare præſumeret; ſed tanquam vitæ ſociam ex latere ejus, & loco cordi proximo eduxerit, ut eam tanquam carnem ſuam amplecti, atque ex ſeſe natam tenerrimè amare non deſineret. Sicut etiam ideo mulierem homo ut vidit, mox amavit, & ſibi deſpondit, leges conjugii de individuâ ſocietate & cohabitatione unius viri cum una fœmina, per ipſius os, præſcribente Deo: *Ideo relinquet vir patrem ſuam & matrem ſuam, & uxori ſuæ adhæreſcet.* Gen. 2: 24. Conf. Matth. 19: 4, 5. *Nonne legiſtis, quod qui condidit ab initio, marem & fœminam condiderit eos? Et dixit: Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhæreſcet uxori ſuæ. & erunt duo in carnem unam.*

in individuam vitæ ſociam.

Quo loco

CXIV. Eodem *loco*, quo creatus fuerat Adamus, productam non eſſe Evam, ſed in Paradiſo, probabiliter plane ſtatuit Joſephus, Ant. l. 1. 2. Tertull. l. 2. contr. Marc. quod ex ordine narrationis eſt manifeſtum.

& tempore?

CXV. *Tempus* quoque creatæ mulieris prima quidem fronte in eundem videtur incidiſſe diem, quo creatus eſt vir, Gen. 1:27. ubi ad finem ἑξαημέρου dicitur, Deum *hominem, maſculum & fœminam, creaviſſe.* Verum rectius illud per anticipationem intelligitur, ut ſignificetur quid voluerit Deus ut de homine ſuo tempore fieret; & qualis futurus eſſet, maſculus nempe & fœmina. Non enim uno eademque die hæc peracta eſſe, hiſtoriæ ſeries, & proceſſus in creatione fœminæ obſervatus ſatis evincunt. vide Gen. 2: 8, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22. Quæ tam auguſta ac varia opera an tam parvo tempore perfecta ſint merito dubitare licet. Equidem nulla nos ratio cogit ad iſtud affirmandum: nec pro magnitudine operum Dei eſt, illas in tantas anguſtias cogere, illumque in tanti negotii opere, atque reliquorum omnium capite & faſtigio, adeo veluti feſtinantem inducere.

Judæorum figmentum de homine bicorpore.

CXVI. Monſtrum autem ex primo homine fecerunt Judæi, atque illud pro operum Dei digno videl. colophone & generis humani principio, invexerunt, qui fabulis ſuis hominem duplicem & biformem fabricarunt, androgynum nempe, à fronte marem, à tergo fœminam, cui naſcenti binas animas, & corporis omnia membra bina dederunt. Quod commentum ejus vetuſtatis eſt, ut etiam apud Platonem legatur. Verum contra Scripturæ auctoritatem, quæ Adamum in Edene ſolitarium memorat, atque ex illa ſolitudine occaſionem mulieris creandæ ſumtam dicit.

CXVII. Im-

CXVII. Impia autem ſunt quæ Rabbini fabulantur, Deum ultima diei veſpera præventum animalia quædam imperfecta reliquiſſe, atque hinc Faunos & Satyros exortos. Quæque pari audaciâ nugantur de cœli foramine in Septentrione, veluti imperfecti operis argumento, aperto relicto. *aliaque eorum impiæ fabulæ.*

CXVIII. Atque ita abſoluto opere ſuo requievit Deus, non veluti laſſus, ac mundi conditi regimen ac conſervationem negligens; ſed novas rerum ſpecies creare, ſive vocare ac jubere ulterius deſiit; primum mundi Sabbatum acturus, & in mundo à ſe condito ſeſe glorificaturus. Ut ita exemplo ſuo doceret, conſideranda nobis Dei opera, inque eorum meditatione, ac Dei creatoris glorificatione omnem porro ætatem agendam. Quod erat primævum illud & perpetuum Sabbatum, quod homo unà cum Deo, non per dierum intervalla, ſed continuo ac per omnem vitam acturus fuiſſet. *Dei post creationem universi quies.*

LOCUS SEXTUS

De PROVIDENTIA DEI.

CAPUT XLIII.

De Providentia Dei in genere.

PROVIDENTIA *Dei*:

I. Um Deus non sit momentaneus creator, sed opus suum continuo influxu foveat & sustentet, ejusque perpetuam curam gerat; hinc jam emergit actualis ejus *providentiâ*: de qua nunc acturi, videbimus 1. Quod sit providentia divina. 2. Quid ea sit. 3. Qualium rerum sit.

quam varii variè negant;

II. Negavit providentiam Dei inter veteres philosophos Epicurus, qui omnia casui adscripsit, Deos verò, ne tranquillo ipsorum otio intercederet, introduxit tales, qui nec sibi haberent, nec aliis exhiberent negotium, quique placidæ ac stupentis essent divinitatis. Aristoteles intelligentiis & corporibus cœlestibus inferioris mundi curam attribuit; Deum autem rerum tantum species curare docuit. Stoici melius suo fato, recte accepto, omnia subjecerunt. Plato autem etsi primus providentiam nominavit, non tamen ad omnia & singula eam pertingere statuit. Inter Christianos etiam, quamvis omnes eam in genere agnoscant, in specie tamen quoad particulares ejus actus & opera varii variè impingunt.

Sed asserit S. Scriptura.

III. Testatur eam clarissime S. Scriptura, quæ cum rerum creatione earum providentiam conjungit. Vid. Psal. 33:6,9,13,14,15. *Deus ille qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, ipse dat omnibus vitam, halitum & omnia. In ipso enim sumus, & movemur, & vivimus.* Act. 17:24. & seqq. *Potenti suo verbo portat omnia.* Hebr. 1:3. *Omnia operatur secundùm consilium voluntatis suæ.* Eph. 1:11. quin & integris capitibus eam docet, Job. 38,39,40. Capp. Psal. 8,19. 104, 107. & singulis ferè paginis adstruit.

& ratio.

IV. Requirit autem eam, cum ipsius Dei, entis perfectissimi, sapientissimi, optimi ac potentissimi, natura, à quâ si omnia non dependeant, ipsa ejus notio & essentia tolletur; tum etiam rerum creatarum conditio,

Circa providentiam ejus objecta varia ut Bec
camp. H. C. et Murnans.

Quam etiam probat S.S. et rationib. item propius
Dom. D. Teid. de caus. Dei p. 98.

quæ cum ex nihilo productæ ſint, & de nihilo tam multum participent, neque à ſe ipſis vim ullam ſubſiſtendi habeant, ne quidem uno momento ſubſiſterent, ſi non eâdem illâ manu, quæ eas formavit, continuò ſuſtentaretur. Et liquidò probat eam ſapiens illa rerum omnium gubernatio, quæ à ſuperiori aliquâ causâ & mente procedit, quæ nonnunquam ſingularibus eventis, veluti cœleſti quadam luce ſeſe prodit, & præſentem Deum teſtatur: quo ab ipſis Ethnicis referuntur imperiorum revolutiones, futurorum prædictiones, ſingularia in impios judicia, conſcientiæ morſus, alia, quibus Deus ſeſe *ἀμάρτυρον teſtimonii expertem non ſivit*. Act. 14:17. *Ita ut omnia ex Deo, per ipſum, & in ipſum ſint*. Rom. 11:36. & ipſe ſit *Α & Ω, principium & finis, primus & ultimus*. Apoc. 1:8, 11.

V. Providentia autem hæc, Gr. *πρόνοια*, Hebræis הַשְׁגָּחָה dicta, vocabulo cognitionis ad voluntatem & affectus, atque inde porro ad externum opus tranſlata, eſt potentiſſima illa Dei actio, qua creaturis jam exiſtentibus proſpicit in omnibus, eaſque regit, ſecundum conſilium voluntatis ſuæ. Eph. 1:11. *Ejus definitio.*

VI. Verum natura ejus diſtinctius apparebit, cum ex actibus, tum ex objecto illius. Actus illius, non in ſe, ſed ratione effectorum & modi conſiderandi, diverſi, tres ſunt, conſervatio, cooperatio ſeu concurſus, & gubernatio. Actus *tres.*

VII. Et *conſervationem* quidem rerum omnium docet, cum Scriptura S. *Deus qui fecit mundum & omnia in eo, quique cœli & terræ Dominus eſt, nullius indiget, ſed ipſe omnibus dat vitam, & halitum, & omnia. In ipſo vivimus, movemur & ſumus*. Act. 17:24-28. *Tu ille Jehova ſolus es, tu feciſti cœlos* &c. *& tu* מְחַיֶּה *vivificas*, conſervas, *hæc omnia*. Neh. 9:6. *Hominem & pecus* תוֹשִׁיעַ *ſervas, Domine*. Pſal. 36:7. *Omnia fert verbo potentiæ ſuæ*. Hebr. 1:3. *Aperis manum tuam, ſatiantur bono: occultas* quidem *faciem tuam, conſternantur: aufers ſpiritum eorum, exſpirant, & ad pulverem ſuum redeunt. At mittis Spiritum tuum, creantur, & innovas faciem terræ*. Pſal. 104:28, 29, 30. tum etiam recta ratio, ſive ad Dei, ſive ad creaturarum naturam attendas. Conservatio. *quam docet cum S. Scriptura, tum ratio;*

VIII. Cum enim Deus ſit ens infinitum, independens & perfectiſſimum, omnia quæ extra ipſum ſunt, utpote ab ipſo creata & producta, ab ipſo dependere debebunt: ſi enim vel uno momento ea per ſe poſſent ſubſiſtere, eo ipſo independentia forent; quæ ſolius Dei notio eſt. *è notione Dei,*

IX. Similiter etiam creaturarum imbecillitas potentem hanc Dei manum qua ſuſtententur, & continuo veluti reproducantur, requirit: non *& creaturarum,*

enim,

enim, si nunc eæ existunt, sequitur eas etiam cras & sequentibus diebus extituras; cum inter partes istas durationis, ac temporis nullus sit nexus. Et verò, si vel uno momento sese conservandi facultate polleant, eo ipso independentes statuentur, atque adeo etiam æternæ.

maxime rationabilium. X. Atque hoc, ut in omnibus creaturis, ita præcipuè apparet in rationalibus; quæ, cum nobilissimæ atque actuosissimæ sint, vel maximè per se subsisterent, si talis aliqua facultas in creaturis daretur. Verum neque illas potestate sese conservandi pollere, ex imperfectionibus multiplicibus, quibus laborant, apparet. Si enim eæ facultatem tam immensam haberent, ut sibi sufficientes essent ad existendum, utique multo magis sufficerent ad sibi tribuendum perfectiones illas omnes, quas vellent; hoc enim levius est, quam ipsam substantiam, cui eæ perfectiones attribuuntur, conservare. Hoc autem eas non posse, imperfectiones earum testantur. Deinde si ea in nobis facultas foret, mens nostra procul dubio ejus conscia foret, cum eam singulis momentis exercere deberet: nos autem eam in nobis non deprehendimus. Ut manifestum sit nos à causa superiori dependere, atque ab ea conservari.

Quid sit? XI. Conservationis autem naturam quod attinet, non est illa, sicut etiam creatio, actio aliqua Dei, per modum alicujus fluxus aut virtutis, à Deo distincta, & extra eum transiens. Verum sicut creatio nihil aliud est, quam essentia Dei, apprehensa cum voluntate seu jussione ut res existat, una cum mutatione status inde in re creabili consecuta: ita & conservatio nihil aliud est, quam eadem æterna & efficax Dei jussio, ut creaturæ porro sint, considerata cum coëxistentia effectus sui. Neque etiam in creaturâ dicit passionem aut quicquam aliud ab illius essentiâ diversum, sed potius ipsam ejus essentiam, cum respectu continuæ à Deo dependentiæ.

A creatione non realiter, sed ratione differt. XII. Unde à creatione realiter non differt, sed ratione tantum. Utraque enim dicit eandem Dei voluntatem seu jussionem, per quam res existunt, & esse perseverant: atque eundem utraque habet terminum, nempe ipsum esse rerum, ut quod primo producitur, & productum continuatur; idque non per actionem seu jussionem interruptam, sed continuam, imo eandem.

Eius modus. XIII. Modum autem quo Deus conservationem hanc peragit, penetrare creaturæ imbecillitas vix permittit, cum operationes entis infiniti à naturâ finitâ plenè percipi non possint. Observare tamen licet creaturarum discrimina, juxta quæ Deus ipsas variè conservat, prout eæ sunt vel

sub-

ſubſtantiæ, cum intelligentes, tum materiales, vel modi ſubſtantiis ſupervenientes. Quæ omnia Deus conſervat, cum ſingulatim, tum junctim, quatenus una res per aliam conſervari poteſt. Quæ particulatim tradere brevitatis ſtudio omittimus.

XIV. Hæc conſervationis efficacia tanta eſt, ut ſine ea omnia mox in nihilum relaberentur, ſicut ſubtractis columnis ædificium ruit; vel eodem modo, ut influxu ſolis ceſſante lux omnis protinus ceſſaret; vel potius uti cogitationes noſtræ, ubi mens noſtra ab iis ſeſe avertit, ſtatim evaneſcunt. *Conſervationis efficacia.*

XV. Non ergo Deus in annihilationem tendit actione poſitivâ, ſed ſolummodo actionis ſuæ ſubtractione, ſeu negatione: ſecus enim actione poſitivâ Deus in nihilum tenderet, quod abſurdum; imo ſi actione poſitiva res aliqua à Deo annihilari deberet, eo ipſo annihilari non poſſet: ſi enim ceſſante Dei influxu res adhuc permanere & ſubſiſtere poſſet, jam ex ſe ipsâ ſufficiens & à Deo independens foret, nec ejus dominio ſubjaceret.

XVI. Eſt ergo annihilatio non alio modo concipienda, quam ſi Deus omnipotenti ſua juſſione & voluntate juberet, ut res aliqua tantum ad certum tempus ſit; quo elapſo res illa tum eſſe deſineret, non per novam Dei actionem, ſed per ceſſationem actionis prioris, quæ terminum ſuum jam attigiſſet,quaque res jam juberetur non amplius eſſe. *Annihilatio.*

XVII. Quamvis autem Deus ita facillimè creaturam annihilare poſſit, nullam tamen hactenus annihilavit, imo nullam fortaſſe annihilaturus videtur unquam, nam tum fruſtra eam creaviſſet. Ut vanum ſit quærere, an non Deus univerſum hoc annihilare poſſet exceptâ ſolâ terrâ? & an tum non daretur vacuum? Quid enim hic fieri poſſet, & quid tum futurum eſſet,ignoramus, neque ejus rei ideam ullam habemus: juxta ideas autem rerum, quas nunc habemus, manifeſtum eſt id fieri non poſſe, quia nos id concipere non poſſumus niſi errando: Deus autem erroris cauſa eſſe non poteſt: atque adeo ſi tale quidquam facere voluiſſet, aliam procul dubio mundi & extenſionis ideam nobis dediſſet.

XVIII. Secundus actus providentiæ Dei, eſt cooperatio ejus cum omnibus cauſis ſecundis, & actionibus earum; qui *concurſus* vulgo appellatur. Quem perperam negavit Durandus,non aliter Deum cum creaturis concurrere faciens, quam ipſas & agendi vim primo iis inditam conſervando; quod eſt creaturam facere à Deo independentem & primam cauſam actionum ſuarum; Deum autem negare principium & finem rerum omnium. CONCURSUS, *à Durando negatus,*

adstruitur è Scripturâ.

XIX. Datur ergo hic concursus Dei, seu influxus ejus, non tantum moralis, verum physicus, & maximè positivus, aut potius hyperphysicus; atque immediatus, cum ratione virtutis, tum ratione suppositi; ita ut omnis creaturarum motus à prima causa in particulari dependeat. *Non longe abest ab unoquoque nostrûm; in ipso enim vivimus, & movemur, & sumus.* Act. 17: 27, 28. *Deus, omnia nostra opera operatus es nobis.* Esai. 26: 12. *Deus omnia operatur in omnibus.* 1 Cor. 12: 6. *Ex ipso, per ipsum, in ipsum sunt omnia.* Rom. 11: 36.

Divisio ejus apud Scholasticos.

XX. Dividi ille à Scholasticis solet in simultaneum, quo Deus una cum creaturis in earum actiones influere ponitur, non vero in creaturas ipsas; & prævium, quo præterea in ipsas creaturas influit, eas præmovendo, excitando & prædeterminando, atque ad agendum applicando: qui duo concursus non differunt tempore, sed tantum naturâ & causandi ratione. Priorem concursum tantum agnoscunt Jesuitæ; posteriorem ponunt Dominicani, juxta Augustinum & Thomam.

Concursus simultaneus rejicitur.

XXI. At vero per concursum istum simultaneum Deus non erit principium & finis rerum omnium, sed tantum statuitur causa socia creaturarum; quæ ita cum Deo æquantur: & creaturæ hoc pacto seipsas ad actionem excitabunt & applicabunt, & à Deo erunt independentes; quod absurdissimum est. Ut necessum sit ponere concursum Dei prævium, qui creaturam ad agendum excitet & deducat: imo nullus datur Dei concursus, etsi tempore sit simultaneus, qui natura & causalitate prævius non sit; nunquam enim agit creatura, sive primo actionis suæ momento, sive seqq. quin semper præmoveatur & pendeat à Deo, à quo omnia sua habet, & esse, & operari.

Item concursus indifferens, positus in creaturæ potestate.

XXII. Estque hic concursus, seu influxus Dei, non generalis & indifferens, instar solis, qui à quacunque creaturâ determinetur, quod Jesuitæ volunt; sed *prædeterminans*, idque prædeterminatione physica, ut ita loquamur, qua creaturæ potenter excitantur ad agendum per præmotionem præviam, & ad certum objectum applicantur. *Dextrum ei fuit auspicium Hierosolymam, ut poneret arietes, ad aperiendum foramen conquassatione, ad tollendam vocem cum barritu*, &c. Ezech. 21. 22. *Jehova dixit ei, maledic Davidi, ecquis dicat, quare sic facis?* 2 Sam. 16: 10. Secus enim creaturæ se ipsas moverent, & non omni modo à Deo dependerent; quod summæ Dei perfectioni repugnat.

Concursus vocabulum

XXIII. Sed accuratè loquendo, non tam concursus Dei, vel præcursus, vel prædeterminatio ejus datur, quam quidem Operatio Dei, ut Scri-

Scriptura loquitur, qua omnia operatur in omnibus. *In ipso vivimus, & movemur, & sumus.* Act.17:28. *Omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ.* Eph. 1: 11. Nec quicquam isti operationi divinæ magis adversum est, quam concursus ille Jesuitarum indifferens, generalis, subsequens, conditionalis & inefficax; per quem tollitur Dei independentia, sapientia, omniscientia, omnipotentia, & gubernatio; & homo ipse causa & dominus non tantum actionum suarum, sed & vitæ ac salutis suæ constituitur. *nõ satis accuratum.*

XXIV. Naturam autem concursus quod attinet, respectu Dei, non consistit ille in qualitate quadam, virtute, actione, vel motione aliqua creata à Deo in creaturas transeunte: talis enim virtus, aut actio Dei creata, à Deo diversa, non datur, nec dari potest, & si vel daretur, ipsa cum finita esset, ad agendum concursu divino egeret, atque hic rursus alio, & sic in infinitum. *Concursus Dei quid sit?*

XXV. Actio ergo hic concipienda est, qualis in creatione & conservatione, nimir. jussio æterna, unica & simplicissima, voluntatis Dei, qua efficaciter res omnes vult agere & operari, considerata cum sua tendentia ad creaturarum actiones, seu cum coëxistentia effectus sui, h. e. mutatione status in creaturis inde exorta.

XXVI. In creaturis autem concursus nihil aliud dicit nisi mutationem illam status, seu actiones earum, consideratas cum dependentiâ suâ ab ęternâ hac volitione Dei. Quæ dependentia actionibus creaturæ solummodo superaddit modum cogitandi, non realiter diversum ab illâ actione: quoad Deum autem & creaturam dicit relationem realem, ex Dei concurrentis & actionis creaturæ positione resultantem.

XXVII. Ita ut concursus Dei realiter non differat à creatione & conservatione, non solum respectu Dei, in quo omnia unum sunt, verum etiam respectu creaturarum, quæ eâdem Dei actione, seu potius jussione, creantur, conservantur & operantur. Quatenus enim esse creaturarum è nihilo producitur, jussio illa Dei est creatio; quatenus essentia earum continuatur, est conservatio; quatenus vero Deus illam conservat & continuo quasi reproducit, cum actione sua, cumque mutuo illo rerum & actionum inter se nexu & dependentia, quam Deus inter illas esse voluit, ut unum sit per & propter aliud, tum volitio & jussio illa Dei appellatur concursus. Atque adeo hæc efficacissima Dei conservatio, & continua rerum reproductio, una cum actionibus illarum, longè aliud quid est quam debilis illa conservatio Durandi & sequacium. *Non differt realiter à creatione & conservatione.*

XXVIII. Cum vero duo ſint actionum genera, volitiones & motus, utrobique Deus concurſum ſuum præbet, cum ad actiones naturales & materiales, tum ad liberas & contingentes.

Concurſus Dei ad actiones materiales. XXIX. Ad actiones materiales ſeu ad motum, Deus concurrit, conſervando materiam & motum in eâ; efficiendo nimirum ut eadem motus quantitas in materiâ maneat, quamvis ille ſit nunc in his, nunc in aliis corporibus. Cum autem motum aliter determinat Deus, quam juxta ordinarias, aut nobis cognitas naturæ leges fieri debebat; aut ſaltem quando nobis incognitum eſt quomodo actio Dei cum legibus naturæ conveniat, tum ille concurſus Dei cum motu, miraculum appellatur.

& liberas. XXX. Alterum genus actionis in creaturis eſt immaterialium, ſeu cogitationum & volitionum: quas producit Deus, quatenus efficit ut ſubſtantia cogitans ſeu volens porrò ſit, cum alia atque alia volitione. Sicut autem in rebus materialibus miraculum eſt, quando Deus extraordinaria aut nobis incognita motus determinatione utitur; ita & in ſubſtantiis cogitantibus ad inſtar miraculi eſt divina gratia: quæ ab ordinario Dei concurſu differt, tum quod indebita ſit, tum quod non ſolum, ut in ordinario concurſu, à Deo hic producantur actiones, ſed etiam ipſum earum principium & potentia, quæ per peccatum impedita & corrupta erant.

GUBERNATIO. XXXI. Tertius providentiæ divinæ actus, quique maximè propriè providentiam Dei notat, eſt *Gubernatio*, ſeu deductio rerum omnium ad ſuos fines; idque non ſolum per ſuppeditationem mediorum ad hoc conducentium, ſed potentiſſimâ & efficaci operatione, ut certo finem ſuum aſſequantur. *Omnia, quæ vult, Dominus facit in cœlo, & in terra, & omnibus abyſſis.* Pſal. 135: 6. *Jehova regnat in ſeculum & perpetuitatem.* Exod. 15: 18. *Juravit Jehovah* Deus *exercituum, dicendo: Si non, quemadmodum cogitavi,* vel *delineavi, ita exſtitit, & quemadmodum conſului, illud ipſum ſtabit* vel *ſtat.* Eſai. 14: 24.

quæ eſt vel communis, XXXII. Gubernatio iſta vel *communis* eſt, vel *ſpecialis*. Communis eſt, qua Deus omnia ſimili modo gubernat. Quo pertinet 1. Lex naturæ, omnium rerum communis. *Numquid per dies tuos juſſiſti mane* ſe ſiſtere? *feciſti, ut ſciret aurora locum ſuum?* Job 38: 12. 2. Inclinatio ſeu determinatio naturæ, ad agendum juxta legem iſtam. *Sed homo ad ærumnam naſcitur; & filii prunæ ſublimè volant.* Job. 5: 7. quo etiam refertur inſtinctus naturalis in brutis. *Abi ad formicam, ô piger; aſpice vias ejus, & ſis ſapiens.* Prov. 6: 6. *Quatuor iſta parva terræ* ſunt; *& illa ſapientia ſunt, apprimè ſapientia.* Prov. 30: 24. qui ab ipſa naturâ non differt, cum

in

in illis nihil reprehendatur, quod per leges mechanicas explicari non possit. 3. Potentia quædam obedientialis, ut vulgo dicitur, qua creaturæ aptæ sunt ad parendum imperio Dei. *Benedicite Domino, omnes exercitus ejus, ministri ejus, facientes voluntatem ejus.* Psal. 103:21.

XXXIII. Specialis gubernatio est, quâ Deus rationales creaturas morali modo gubernat, præscribendo ipsis leges, quas promissis & pœnis sancit. Requirit autem eam singularis creaturarum rationalium conditio, quæ cum liberæ sint, consilio & libertati congruenter gubernandæ sunt. *vel specialis, quæ fit morali modo;*

XXXIV. Gubernationis hujus hoc proprium est, quod Deus bonum & malum, sub ratione premii & pœnæ, creaturæ intelligenti non destinet, nisi sub conditione officii adimplendi vel negligendi.

XXXV. Præstatio autem conditionis hujus rationem non habet medii à Deo absolutè destinati, ac creaturæ confernedi; non enim à Deo propriè, sed ab homine ea præstatur, interveniente Dei grâtiâ: verum potius rationem habet causæ moralis, ab homine profectæ; sicut ex. gr. preces sunt causa moralis impetrati beneficii.

XXXVI. Absolvitur moralis hæc gubernatio docendo & implendo. Docendo gubernat Deus, partim legem ferendo, partim eam sanciendo. Lex fertur præcipiendo & prohibendo. Sancitur promittendo & comminando. Implendo autem gubernat Deus præstando illa quæ docuit. *ac docendo & implendo absolvitur.*

XXXVII. Atque ex speciali illa gubernatione creaturarum rationalium fluit fœdus istud, quod est inter Deum & creaturas rationales: quod fœdus est quasi contractus quidam Dei cum creaturâ, quo Deus præcipit, promittit, minatur & implet; creatura autem Deo stipulanti suum promittit obsequium. *Hoc die Dominus Deus tuus præcipit tibi facere statuta & judicia hæc. ---- Dominum jussisti dicere hodie, quod factus sit tibi in Deum, & quod ambules in viis ipsius .... Et Dominus jussit te dicere hodie, quòd factus sis ipsi in populum peculii* &c. Deut. 26: 16, 17, 18. Ita ut ad gubernationem hanc pertineat generalis natura fœderis. *Unde fluit fœdus inter Deum & creaturas rationales.*

XXXVIII. Vi istius fœderis creaturæ rationalis moralia opera semper respectum habent ad felicitatem, ut præmium, vel infelicitatem, ut vindictam: atque hinc etiam exoritur vis & ratio conscientiæ, vel accusantis, vel excusantis: quæ est judicium rationalis creaturæ de se ipsa, prout subjicitur legi ac fœderi Dei. *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, contestificante ipsorum conscientia, & inter se invicem cogitationibus accusantibus, vel etiam defendentibus.* Rom. 2: 15.

CAPUT XLIV.

De Providentia Dei in specie.

Providentia divina OBJECTUM, *Omnia, etiam minima.*

I. Xplicatis hisce providentiæ divinæ actibus, sequitur nunc consideratio objectorum ejus, quæ videnda sunt tum in genere, tum quoad præcipuas illorum species.

II. Atque in genere quidem S. Scriptura pronuntiat, divinam providentiam versari circa omnia & singula, etiam minima quæque. *Intueamini volucres cœli, non enim serunt, neque metunt, neque cogunt in horrea, sed Pater ille vester cœlestis alit eas. Ac de vestitu quid solliciti estis? discite quomodo lilia agrorum augescant: non fatigantur neque nent.* Matth. 6: 26, 28. *Nonne duo passerculi assario væneunt, & unus ex eis non cadet in terram sine Patre vestro?* c. 10: 29. *Oculi omnium in te sperant, & tu das ipsis cibum suum in tempore suo; aperiens manus tuas & satians omne vivens benevolentiâ.* Psal. 145: 15, 16. *Leones juvenes rugientes ad prædam, & ut quærant à Deo cibum suum.* Psal. 104: 21. *Ex pulvere terræ pediculos produxit.* Exod. 8: 16, 17. *Locustas fecit ascendere super terram Ægyptiorum, ut absumerent omnem herbam ejus terræ.* c. 10: 12. Hæ dicuntur *exercitus ejus numerosus & robustus, faciens verbum ejus.* Joël. 2: 11.

quod etiam docet recta ratio.

III. Atque hoc etiam recta ratio docet. Nisi enim aliquid à Deo statuere velimus independens, ac per consequens infinitum, necesse est omnia Deo subdere, usque ad minutissima quæque, cum illa etiam entitatem & motus operationesque suas habeant. Imo quo viliora & debiliora statuentur in semet ipsis, eo magis Dei gubernatione & sustentatione indigebunt.

IV. Est ergo ea causa omnium rerum universalis, quatenus omnia ejus directioni subjiciuntur: & simul particularis, quatenus omnis realitas, quæ in effectis est, licet causis secundis etiam adscribatur, à Deo tamen solo immediatè proficiscitur. Quoad providentiæ divinæ autem effectus rectè Deus dicitur majorem curam gerere hominum, quam brutorum, & inter homines, fidelium, quam reliquorum. *Spem habemus in Deo vivo, qui est salvator omnium hominum, maxime fidelium.* 1 Tim. 4: 10.

Omnes etiam rerum species.

V. Res autem omnes, extra Deum, ut ad earum species descendamus, vel necessariæ sunt, vel contingentes.

Sive neces-

VI. Res necessariæ vulgo appellantur res physicæ seu naturales: quas à Deo

VIII. ℈fr. Vortii disp[utat]: tom. V. et C[...]
tom. 1°. pag. 342. Ribetti et Zanch[ii] a[...]
in passionibus

à Deo dependere extra omnem est controversiam, tum quoad naturam quam habent, quâque necessario agunt; tum quoad ordinem, quem inter sese in hoc universo servant. *Numquid ligas amœnitates Pleiadum, & rudentes Orionis solvis?* Job. 38: 31. *Tuus est dies, etiam tua est nox. Tu constituisti luminare & solem. Tu fixisti omnes terminos terræ: æstatem & hiemem tu formasti.* Psal. 74: 16, 17. *Dominus respondet cœlo, & illud terræ; terra autem frumento respondet, & musto, & oleo, & illa respondent Jizreëli.* Hos. 2: 20, 21.

saria sint, seu naturales,

VII. Atque hæc rerum naturalium gubernatio elucet in rebus inanimatis, earumque continuâ conservatione, usque ad herbarum agri & germinum curam. Matth. 6: 28, 29. *Faciens germinare gramen pecudi & herbam ad culturam hominis, educendo panem ex terra.* Psal. 104: 14. unde pluviæ, ros, siccitas &c. Deo adscribuntur. *Et dabo pluvias vestras in tempore suo, & dabit terra proventum suum & arbor agri dabit fructum suum.* Levit. 26: 4. *Si præcepta mea audiveritis, dabo pluviam terræ vestræ in tempore suo, pluviam primam & serotinam, & colliges frumentum tuum, & mustum & oleum tuum.* Deut. 11: 13, 14. Deinde in fœcunditate vel sterilitate animantium. *Et faciet te Jehovah abundare in bonum in fructu ventris tui, & in fructu bestiæ tuæ, & in fructu terræ tuæ. Et comedet fructum bestiæ tuæ, & fructum terræ tuæ donec profligeris, quia non supererit tibi frumentum, mustum, & oleum, genitura boum tuorum, & fœtura pecoris tui, donec perdiderit te.* Deut. 28: 11, 51. præcipue autem in propagatione generis humani, quod Deo vel maximè curæ est. *Dominus qui extendit cœlos & fundavit terram, format spiritum hominis in medio ejus.* Zach. 12: 1. *A Deo Patris tui,* qui *auxiliatur tibi, & ab Omnipotente, qui benedicit tibi, benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi, quæ jacet infra, benedictionibus uberum & uteri.* Gen. 49: 25. *Et recordatus est Deus Rachelis, & aperuit uterum ejus.* Gen. 30: 22.

VIII. Speciatim providentiæ Dei subjacet uniuscujusque hominis vita & mors; ita ut terminus vitæ cujusque immobilis & fixus sit, cum omnibus suis circumstantiis. Quod contra Remonstrantes, Lutheranos & Semipelag. quoslibet patet ex sequentibus Scripturæ dictis: *Decisi* sunt *dies ejus, numerus mensium ejus* est *tecum, limites ejus fecisti & non transibit.* Job. 14: 5. *In libro tuo omnia illa scripta sunt; dies qui formati sunt, & non erat unus inter illos.* Psal. 139: 16. *Capilli capitis omnes numerati sunt.* Matth. 10: 30. *Nemo injecit in eum manum, quia nondum venerat hora ipsius.* Joh. 7: 30. *Palmares fecisti dies meos, & vitale ævum meum* est

Quo pertinet vitæ terminus.

quasi

quasi non esset coram te. Psal. 39: 6, *Dominus eum percutiet, aut dies ejus veniet & morietur, aut in prælium descendet & conficietur.* 1 Sam. 26: 10.

IX. Quod tamen decretum Dei non excludit hominum curam & officium. Nam eodem de vita hominum decreto simul Deus decrevit media, per quæ ille terminus, quem Deus statuit, attingendus foret. Non enim Deus format primo decretum, quo absolutè decernit finem, & postea alio decreto decernit media. Tum enim media non amplius forent media, nec necessaria forent, si Deus absolutè jam decrevisset finem, & alio demum decreto decerneret media. Quibus ergo decernit longævam vitam, illis eam decernit ut benè utentibus mediis & libero arbitrio. Qui bonus liberi arbitrii usus, cum virtute conjunctus, causa moralis est longioris vitæ, absque quâ Deus eam in bonum non concederet; sicut ab alterâ parte impietas causa moralis est brevis vitæ. *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut* יַאֲרִכוּן *longi sint dies tui super terra.* Exod. 20: 12.

Sive contingentes.

X. Major autem difficultas est circa res contingentes, quomodo illæ, cum tales sint, providentiæ divinæ subesse, & ab ea determinari possint. Quod ut intelligamus, videndum est 1. qualis, & unde contingentia in rebus sit. 2. quomodo res illæ contingentes â Deo gubernentur, ut non tollatur earum contingentia.

Contingentiæ genus quadruplex.

XI. Contingentiæ, latissimo sensu, quadruplex datur genus: primum, quod complectitur naturas rerum, quatenus illæ cum natura Dei non habent necessariam connexionem, adeoque hactenus contingenter existunt. secundum, quod ex causis physicis resultat, accidentaliter seu contingenter operantibus; tertium, quod ex libero arbitrio in bono occupato; quartum, quod ex natura & consideratione mali moralis oritur. Aut ut paulo adductius hæc concipiamus, triplex præcipue circa res contingentes erit difficultas. 1. quomodo se habeat providentia Dei circa res & actiones contingentes naturales. 2. quomodo circa voluntarias. 3. in specie & præcipuè quomodo circa malas.

CONTINGENTIA *ex naturis rerum & causis physicis contingenter operantibus, quomodo*

XII. Quod attinet primum contingentiæ genus, ut pateat quomodo res naturales contingentes providentiæ divinæ subsint, notandum est, respectu Dei nihil omnino contingens esse, hoc est, tale quod sua naturâ possit existere vel non existere: nulla enim res creata propria sua vi potest existere, vel aliquid agere; & nihil fit vel existit nisi per Dei potentem jussum & voluntatem, quæ cum ab æterno extiterit, inde necessitas existendi in omnibus rebus creatis ab æterno: & ita re ipsa nulla datur contingentia, sed ista, ut & rerum possibilitas, intellectus nostri tantum est defectus circa

ca rei existentiam, cum omnia à Decreto Dei immutabiliter pendeant; ut supra ostensum est. *providentiæ divinæ subsint?*

XIII. Omnis ergo quæ & qualiscunque in rebus est contingentia, ut & necessitas, à Deo exorta est, & ab illo dependet; ita ut sublata Dei providentia nulla in rebus contingentia foret, sicut nec necessitas, nec libertas; cum à voluntate Dei omnis sit rerum necessitas, à libertate ejus omnis creaturarum libertas, & ab immutabili ejus ordinatione omnis rerum contingentia. Hinc Scriptura rerum maximè contingentium ordinationem Deo adscribit. *Qui percutit quemquam ita ut moriatur, moriendo morietur. Et si quis non quæsivit, sed Deus occurrere fecit manui ejus, ponam tibi locum quo fugiat.* Exod. 21: 12, 13. *Ut si quis cum proximo suo iverit in sylvam ad cædendum ligna, & se exuerit ferrum à ligno, & invenerit proximum ejus ita ut moriatur.* Deut. 19: 5. *In sinum,* in cavum, *conjicitur sors, à Domino autem est tota ratio ejus.* Prov. 16: 33. *Nonne duo passerculi assario veneunt, & unus ex iis non cadit in terram, sine Patre vestro?* Matth. 10: 29. 9 f1.20

XIV. Neque etiam pugnat, idem respectu causarum suarum contingens esse, & respectu Dei necessarium: quod enim in se contingens est, alio respectu necessarium esse potest, si aliunde necessitatem suam accipiat, quæ necessitas rei extrinseca tantum est, & appellatur necessitas consequentiæ, quia consequitur ex decreto divino; nec magis contingentiam vel libertatem evertit, quam necessitas quæ oritur ex Dei præscientia, quam tamen adversarii concedunt. 9 f e1.2. 37. f 22. 4 f. 31–33.

XV. Cùm ergo ita pateat contingentiæ radicem à Deo petendam esse, manifestum est, omnem contingentiam, quæ in rebus est, tantum esse respectu nostri, & causarum inferiorum, ubi præter nostram intentionem, & ordinarium rerum naturalium ordinem, quidquam accidit, quod tum respectu nostri dicitur contingens.

XVI. Malè ergo τὸ ἐνδεχόμενον & rerum contingentiam concipiunt, qui eam adeo absolutam arbitrantur, ut quædam etiam respectu Dei contingentia sint & maneant, neque ejus ordinatione & decreto fiant: qualia ipsis præcipuè ea sunt, quæ ab hominis libertate & voluntate dependent: cujus naturam destrui putant, si à causa superiore determinetur: unde & ea præscientiæ divinæ subducunt quidam; quæ Socinianorum impietas est: alii vero eorum scientiam mediam, citra determinationem eorundem, in Deo introduxerunt. *Errores de rerum contingentia.*

XVII. Atque hac contingentiæ radice ac ratione ita explicata, ultro

jam patet, quid de *casu, fortuna, sorte* & *fato* statuendum sit.

CASUS & FORTUNA.

XVIII. Casu ac fortuna ea fieri dicuntur quæ dependent à fortuito causarum concursu, respectu causarum secundarum, & quorum eventum non habemus in nostrâ potestate. Imprimis casus consideratur in iis rebus, in quibus nulla hominum opera vel arbitrium intercedit: fortuna contra, quando finis ab humanâ voluntate intentus casu quodam intercipitur & turbatur.

XIX. Fortunam tanquam Deam Gentium superstitio olim introduxit, eique eas assignavit partes, ut ea in mundo regeret, quæ certas in natura causas non habent: idque partim ex ignorantia, qua providentiam Dei non agnoscebant; partim ex profana quadam licentia, ut Deo à rerum humanarum curâ amoto, rebus veluti perturbatis se involverent, & peccandi licentiam invenirent, nullo videlicet scelerum teste vel vindice.

Quam proscribit Scriptura;

XX. Scriptura vero universum istud fortunæ regnum penitus proscribit, dum res maximè fortuitas & casuales à Dei providentia gubernari testatur. *Dixit Abraham, Deus ipse prospiciet sibi de pecude ad holocaustum. Quum autem sublatis oculis suis aspiceret, ecce arietem qui retrorsum tenebatur in perplexo cornibus suis.* Gen. 22: 8, 13. Ita Deus Abrahami servo obviam dedit Rebeccam futuram Isaaci sponsam. Gen. 24: 12. & seqq. *Dixit Isaac filio suo: quid properasti invenire?* quî factum ut tam citò inveneris venationem? *& dixit, quia Dominus Deus tuus fecit mihi occurrere.* Gen. 27: 20. sine Deo ne *passerculus* quidem *cadit in terram, imò capilli capitis omnes numerati sunt.* Matth. 10: 29, 30. Quum Barbari Melitenses viderent viperam è calore prodeuntem, pendentem è manu Pauli quam arripuerat, dixerunt: *Homicida est homo iste, quem, postquam salvus evasit è mari, ultio non sivit vivere.* Act. 28: 3, 4.

Reducunt Remonstrantes & alii, sub alio nomine.

XXI. Reducunt autem eam sub alio nomine Remonstr. & alii, dum radicem contingentiæ & libertatis humanæ extra Deum in rebus ipsis, & præcipue in voluntate humanâ collocant: & Deum generali tantum influxu, qui ab hominis arbitrio, sæpe in fines longè alios, determinetur, agere volunt: multa etiam ad nudam Dei permissionem, quæ tamen inefficax sit, nec rem permissam necessario ponat, referunt.

SORS.

XXII. Sortis voce notari solet eventus aliquis contingens, cujus veluti arbitrio lites explicantur vel dirimuntur, ex pacto sive instituto divino, vel humano. Atque adeo nihil aliud ea dicit, quam instabilem & incertum secundarum causarum respectu nostri concursum, quarum eventus potestati nostræ subjectus non est, atque identidem variare potest.

XXIII.

XXIII. Atque hac ratione in omnibus vitæ casibus sors dominari solet; etiam in rebus maximè seriis, & in quibus multum nostræ industriæ relictum est, quibus fortuitum aliquod intercedere potest: ut in apparatu bellico, custodiâ civitatis &c. *Equus paratur ad diem prælii, sed Domini est salvatio.* Prov. 21: 31. *Si Dominus non ædificet domum, frustra laborarent coædificantes eam. Si Dominus non custodiat civitatem, frustra vigilat excubitor &c.* Psal. 127: 1, 2.

XXIV. Quamvis autem res omnes fortuitæ nostro arbitrio vel industriæ subjectæ non sint, sed à Dei solius providentia, à quâ omnes istæ causæ reguntur, dependeant; unde *sors ipsa ejusque judicium* Deo attribuitur, Prov. 16: 33. non tamen in iis est alia Dei providentia, vel alius concursus, quam in iis rebus, quæ sine sorte per naturales causas eveniunt: quamvis enim eventus ille respectu nostri à fortuito causarum concursu dependeat, respectu tamen causarum ipsarum naturalissimo modo, & necessariò, juxta ordinariam Dei providentiam, evenit.

XXV. Quando ergo in rebus levibus vel ludicris sorte vel causis fortuitis utimur, non est in iis provocatio quædam specialis ad divinam providentiam, aut exploratio divinæ voluntatis, qua videl. rogamus aut expectamus ut Deus signo aliquo nobis declaret, quid de re futurâ decreverit, quemadmodum Gideon tali provocatione utebatur, Jud. 6. Sed est ibi simplex tantum rei susceptio, cujus eventus casui & fortunæ subjectus est. Non ergo singularis aliqua religio ea in re ponenda est, aut usus illius, nisi aliæ accedant circumstantiæ, illicitus.

XXVI. Considerandum autem est rei, de qua agitur, momentum & pondus, & pro ejus diversitate, aut majori aut minori reverentia sortes tractari debent: aliud enim est, per sortem lites expedire, vel personam muneri alicui destinare; aliud autem per lusum, ad honestam mentis oblectationem, sorte uti. Res enim omnes magni momenti non sine numinis reverentia incipiendæ, neque etiam temere sorti subjiciendæ sunt; ubi autem aliter eæ expediri nequeunt, non sine animi religione ad sortem accedere & precibus rei eventum à Deo expetere decet. Quæ autem exigui momenti sunt, minori cum devotione suscipi possunt, atque adeo in rebus levibus, ad mentis corporisque recreationem, citra crimen, sorte uti licet (servatis tamen necessariis cautelis:) in lusu enim isto non est provocatio ad Dei providentiam, vel exploratio ejus; sicut ea quidem intercedit, cum in rebus magni momenti sortium eventum precibus Deo commendamus.

XXVII. Ii tamen, qui aliqua animi ſuperſtitione hac in re tenentur, ſortibus ludicris abſtinere, & nihil contra animi ſui ſenſum facere debent. *Quicquid enim ex fide non fit, peccatum eſt.* Rom. 14: 23. atque etiam in univerſum omnes, propter multa peccata quæ vulgato ſortium uſui adhærent, quam parciſſimè iis uti debent.

FATUM.

XXVIII. Ita eliminatâ ab unâ parte fallaci fortunæ contingentiæque Deâ, cavendum etiam ab altera parte eſt, ne ad violentæ neceſſitatis & fati ſcopulum allidamur, quod ſapientioribus inter philoſophos accidit, cum fortuna tantum vulgi & leviorum hominum Dea fuerit.

quod quadruplex vulgo ſtatuitur.

XXIX. *Fatum*, Græcis εἱμαρμένη, quadruplex vulgo ſtatuitur. Mathematicum, quod ex aſtris & ſiderum poſitu omnes eventus deducit. Naturale, ſeu phyſicum, quod nihil aliud eſt, quam cauſarum naturalium ordo, ſimili modo ſemper agentium, niſi aliunde impellantur; atque adeo ne ad vim quidem fati aſſurgit. Stoicum, quod definiebant rerum & cauſarum æternam & inviolabilem ſeriem; in qua non ſolum cauſas neceſſarias, verum etiam contingentes & liberas ponebant, quæ omnes inſtar catenæ ex ſe invicem dependebant, contexta ex infinitis annulis, quibuſdam fortioribus, quibuſdam debilioribus, ita tamen concatenatis, ut diſſolvi non poſſent. Cui fato cohæret Neceſſitas, gemella fati ſoror, qua ipſum Deum, ipſamque hominis voluntatem & libertatem conſtringebant. Denique Chriſtianum, quo intelligitur rerum & cauſarum à divino decreto dependens ordo & ſeries.

Fati Chriſtiani à Stoico diſcrimen.

XXX. Atque hoc Chriſtianum fatum longè abeſt à fato Stoicis (forte non ſatis rectè, ſaltem quoad omnes) imputato. Nam 1. cum illi neceſſitatem ponerent in perpetuo ac æterno rerum nexu, nos eam ponimus in Dei decreto. 2. illi Deum neceſſitati, nos neceſſitatem Deo ſubjicimus. 3. cumque illi rerum contingentiam & voluntatis libertatem ſuo fato ſuſtuliſſe dicantur, nos ea cum fato in gratiam reducimus.

Fatum reducunt, qui nos aſſerti fati falsò inſimulant.

XXXI. Illi ipſi vero, qui falsò aſſerti Fati nos inſimulant, longè fortius illud reducunt. Res enim naturales & contingentes quod attinet, illas juxta Chryſippum argumento de enunciationis definitione, quo ille fatum Stoicum aſſerebat, ita aſſerunt neceſſarias, ut ab æterno de omni re dici potuerit, verum eſſe id quod verum eſt, & ab æterno certò futurum eſſe quod futurum eſt. Ut non dependeat rerum futuritio à Deo, ſed à rebus ipſis. Cujus erroris πρῶτον ψεῦδος eſt male intellecta enunciationis disjunctivæ neceſſitas.

XXXII. Magis autem adhuc fatum adſtringunt circa actiones liberas & vo-

& voluntarias, per ſcientiam ſuam mediam; quà Deus antecedenter ad decretum ſuum prævideat, quid creaturæ rationales, in talibus vel talibus circumſtantiis poſitæ, acturæ fuerint. Hinc enim jam neceſſitas oritur, quæ non creaturas ſolum, verum etiam ipſum Deum conſtringit; cum decretum Dei alligatum ſit ipſius ſcientiæ, ſcientia autem rebus ipſis, quæ ab æterno ante decretum omne Dei veritatem ſuam habuerunt, ita ut jam decreto opus non ſit.

XXXIII. Quanto rectius nos omnem illam neceſſitatem à Dei decreto deducimus, à quo omnis ſubſtantia & veritas, ordo ac lex originem ſuam habent: neque hinc officium noſtrum excluditur, vel voluntatis libertas læditur; cum illa ordinem ſuum habeant in cauſis ac mediis à Deo ſimul deſtinatis.

Providentia Dei circa actiones LIBERAS.

XXXIV. Major autem in explicanda providentiâ Dei reſtat difficultas circa res voluntarias & morales; cum illæ non ſolum ſint contingentes, ut res quædam naturales, verum etiam liberæ, quæque ideo minus cum providentiâ Dei videntur conſiſtere poſſe. Conſiderabimus autem 1. hic in genere providentiam Dei circa actiones liberas, & quemadmodum inde libertas non lædatur. 2. deinde in ſpecie, qualis illa ſit circa actiones bonas, & malas.

XXXV. Aliter nimirum à Deo dependent res phyſicæ, aliter actiones liberæ: res enim phyſicæ non tantum certò eveniunt, verum etiam neceſſariò, actiones autem morales ſimul certò & liberè fiunt: & ſicut illæ non ſuâ ſponte, ſed ſemper alienâ vi externoque cauſarum naturalium impetu producuntur, ita voluntatis operationes ab ipſâ voluntate, tanquam à principio interno, liberè oriuntur.

Actiones voluntarias Deo ſubeſſe docet Scriptura.

XXXVI. Actiones autem voluntarias nihilominus Deo ſubeſſe, ex innumeris Scripturæ locis apparet, ubi corda ac voluntates hominum in poteſtate Dei ponuntur. *Hominis ſunt diſpoſitiones cordis, ſed à Domino pronunciatio linguæ.* Prov. 16: 1. *Multæ cogitationes* ſunt *in corde viri, ſed conſilium Domini hoc ſtabit.* c. 19: 21. *Rivi aquarum cor regis in manu Domini.* c. 21:1. Ut aquę elices ducuntur, quo vis, ita cor regum à Deo. Exemplum hujus eſt in Eſavo, Gen. 33: 14. Ægyptiis, Exod. 11: 1,2,3. hinc Jacobus orabat Dominum ut filii ejus miſericordiam conſequerentur coram Ægypti præſide Joſepho. Gen. 43: 14. & Nehemias, ut coram Rege Artaxerxe idem ei eveniret, ſupplex petit, cap. 1:11. *Tunc dixit Jehova illi, quis ſtatuit os homini? aut quis ſtatuere poteſt mutum aut ſurdum, cernentem aut cæcum? nonne ego Jehova?* Exod, 4: 11.

& ratio.

XXXVII. Idem & ratio evincit. Cum enim libertas maxima hominis ſit perfectio, homo eam à Deo, tanquam à primâ cauſâ habet. Sicut enim omnis ſapientia creata dependet à ſummâ ſapientiâ; ita omnis libertas includit talem ordinem ad primum liberum: ita ut niſi Deus operaretur liberè, nulla etiam foret libertas in rebus. Deinde, cum actiones voluntatis res poſitivæ ſint & modi ſubſtantiæ ſuæ; non minus à Deo dependebit ſubſtantia illa, quoad modum & operationem ſuam, quam quoad exiſtentiam & conſervationem ſuam.

Quæ ſit operatio Dei in voluntatem?

XXXVIII. Operatio autem Dei in voluntatem non eſt concipienda per modum concurſus, vel præcurſus, vel prædeterminationis, ad quam voluntas ſeſe paſſivè habeat; hi enim ſunt loquendi modi, deſumti à rebus corporeis, & ab ideis inde hauſtis: multo minus quod ad conſervandam arbitrii libertatem concurſus hic ſtatuendus ſit generalis, indifferens, oblatus, quique conſiderandus ſit, tum in actu primo, qui nihil aliud ſit quam voluntas concurrendi, quam iterum primam & antecedentem faciunt, & ſecundam ſeu conſequentem; tum in actu ſecundo; quæ adverſariorum tricæ ſunt: neque etiam illa concipienda eſt tanquam actio Dei in voluntatem extrinſeca, vel tanquam motus aliquis & impetus voluntati ab extra inditus: nullâ enim ponenda eſt talis Dei operatio, qua aliquid ponitur extra voluntatem, quod eam determinet; repugnat enim, liberum eſſe, & per modum principii phyſici ab alio determinari.

XXXIX. Sicut ergo voluntas volendo ſe determinat, nec alia fingenda eſt volitio *quâ*, alia vero ad *quam* ſe applicat voluntas. Ita neque fingendum eſt, formam aliquam vel vim à Deo voluntati imprimi, qua reſtringatur ad hoc vel illud volendum. Ipſa enim divina operatio in voluntatem, paſſivè accepta, nihil eſt aliud quam ipſa voluntas, ad agendum à Deo excitata, ejuſque volitio & actus, quatenus illi à divinâ virtute procedunt.

XL. Quando igitur actiones elicitæ voluntatis à Deo producuntur, nihil aliud concipiendum eſt, quam conſervatio ſeu continua creatio aut reproductio mentis noſtræ, eaque varia, quâ Deus ſimul mentem ejuſque cogitationes variatim ita producit. Actionum autem voluntatis imperatarum ſicut non aliud eſt fundamentum, quam illa Dei in naturâ conſtitutio & juſſio, qua certos corporis motus, cum certis cogitationibus mentis, & viciſſim, voluit eſſe connexos; ita porrò nihil aliud requiritur, quam mentis & corporis noſtri cum mutuo hoc nexu conſervatio, & quaſi continua creatio, quæ ita ad actiones noſtras imperatas ſufficit.

XLI.

XLI. Unde etiam obiter patet, quæ ſit natura operationis Dei, in gratiâ, quoad actiones ſupernaturales. Hæc nimirum eodem modo concipi debet tanquam creatio nova mentis, hoc eſt, productio mentis cum novis & ſupernaturalibus actionibus, quæ deinceps conſervantur à Deo in nobis convenienter naturæ & operationibus noſtris: ſicut de miraculis externis ſuperius quoque viſum eſt.

XLII. Præcipua autem difficultas eſt, quomodo hæc operatio Dei cum libertate noſtra conſiſtat, & quomodo hæc concilianda ſint ſecum invicem. Extrema enim hîc clare & diſtinctè percipimus, ab una nimirum parte nos à Deo dependere ſcimus, & ab altera etiam parte nobis conſcii ſumus ſummæ libertatis: quomodo autem hæc ſimul conveniant, obſcurum valde & ferè ſupra captum noſtrum eſt: neque id immerito, cum modus quo creaturæ à Deo dependent & juxta quem in nobis operatur infinitus ſit, & nobis vix comprehenſibilis, & cujus non adeo diſtinctam ideam vel conceptum habemus. *Quomodo ea conſiſtat cum libertate noſtra?* ʃf. 76.

XLIII. Hoc tamen deprehendimus, contradictoria non eſſe, liberum eſſe, & dependens eſſe à Deo, idque ex claritate conceptuum quos de utrâque hac re habemus; ſicut contradictorium eſt, montem imaginari ſine valle. Idea enim libertatis non deſtruitur per ideam cauſæ primæ, ſicut idea accidentis deſtruitur, ubi accidens concipitur tanquam exiſtens extra ſubjectum ſuum. Cum ad libertatis ideam non requiratur, ut ea planè ſit ἀνυπεύθυνος, verum cum ea concipiatur tanquam creaturæ alicujus, potius à Deo dependens, eique obnoxia ſemper concipitur.

XLIV. Quamvis vero ita omnia hîc Dei ſint, non tollitur tamen inde, nec actio, nec libertas noſtra. Etſi enim Deus omnia in nobis producat, voluit tamen nos à ſe diſtinctos eſſe, & certos modos ac operationes ſubſtantiæ noſtræ in noſtra poteſtate eſſe voluit; & quæcunque in nobis agit, non ſine nobis, ſed per & propter nos, nobis conſciis ac volentibus (impoſſibile enim eſt, ut cogitemus, quin ejus mens noſtra conſcia ſit) per propriam noſtram ſubſtantiam actuoſam operatur.

XLV. Atque propter hoc ſpontaneum & liberum longe aliter actiones creaturarum rationalium à Deo dependent, quam actiones naturales cauſarum phyſicarum: per cauſas enim naturales agit Deus tanquam per vera media, quæ nihil ſuum habent, neque ipſæ actuoſæ ſunt, ſed totæ à Deo aguntur; cum creaturæ rationales ex ſe ipſis actuoſæ & actionum ſuarum dominæ ſint, atque adeo in ſerie cauſarum phyſicarum ita abſolutè poni nequeant, ſed eum tantum inter res à Deo ordinatas ordinem & locum

locum occupent, qui libertati ipsorum conveniat.

XLVI. Sicut autem eventus necessarius aut contingens in rebus physicis non est denominandus à divino decreto, cujus respectu omnia necessario fiunt, sed ab ordine quem illæ res habent ad alias causas; ita etiam ratio actionis liberæ non est petenda à decreto divino, cujus respectu omnia certo eveniunt, sed pendet à naturâ causalitatis moralis earum rerum, quæ pariter in voluntatem agunt.

Adversariorum πρῶτον ψεῦδος.

XLVII. Πρῶτον ψεῦδος adversariorum est, quod libertatis naturam male concipiant: cum enim ea solum exigat ut agamus cum lubentia, cum judicio & consilio, illi eam ponunt in indifferentiâ; quæ tamen libertati non est essentialis, sed accidentalis tantum in aliquo ejus statu morali: neque etiam locum habet in voluntatis actibus aut habitibus, sed solummodo in facultate & potentiâ ejus; in quâ tamen ea semper obtinet, quantumcumque à Deo voluntas ad actus suos promoveatur: imò verò, quo minus nos indifferentes deprehendimus, & quo majori propensione in aliquam rem ferimur, sive quod tam clare rationem boni & veri in ea conspicimus, sive quia Deus intima voluntatis nostræ ita disponit, eo magis nobis libertatis nostræ conscii sumus.

Providentia Dei in specie circa actus BONOS.

XLVIII. Et ita quidem providentia Dei circa actiones morales in genere versatur; quod vero in specie actus bonos concernit, ad hos Deus ita nos præmovet, ut eorum auctor non tantum sit in genere naturæ, verum etiam secundum bonitatem earum moralem. In omni enim bono actu duplici quasi realitate volendi defungimur; nam & bonum volumus, & benè volumus, atque adeo ad utrumque hoc præstandum duplici influxu Dei opus est. Unde Scriptura omnia bona opera nostra, & velle,& perficere, Deo attribuit. *Et dabo vobis cor novum, & Spiritum novum dabo in medio vestri: & auferam cor illud lapideum ex carne vestra, & dabo vobis cor carneum.* Ezech. 36: 26. *Deus est qui operatur in vobis & velle & operari, propter beneplacitum.* Phil. 2: 13. *Inclina cor meum ad testificationes tuas, & ne ad lucrum.* Psal. 119: 36.

XLIX. Sicut autem nullâ Dei operatione circa voluntatem libertas ejus tollitur, ita etiam neque hac operatione Dei circa bonum ea perimitur, sed potius corroboratur; dum Deus arcana operatione nos magis velle facit. Sic autem libertas non læditur; tum enim libertas volendo periret, & voluntas volendo à libertate excideret, quod impossibile & contradictorium est: ut rècte, juxta August. voluntas non libertate consequatur gratiam, sed gratiâ consequatur libertatem.

L. Nam

a de hac materia agit optime Martyr. loc. com. 6
et disputat. Salmanticensis.

L. Nam aliud quid præter ipsam voluntatem requiritur, quod actus ejus in ipsius potestate ponit, quoque eam promptam & potentem facit ad volendi actus exercendos; si enim ea ipsa sola sufficeret, nulla ratio est, cur Deum tam intenso & perfecto amore non amaremus, quam quidem optaremus: verum præter hæc opus est Dei operatione & gratiâ, quæ voluntati suavitatem & amorem operandi impartiatur: atque ita Deus voluntatem nostram magis habet in potestate suâ, quam aut ipsa, aut nos ipsi. *Dei enim sumus* συνεργοὶ *cooperarii, Dei arvum, Dei ædificium estis.* 1 Cor. 3: 9. Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς. Qui *verò parat nos ad hoc ipsum, Deus est,* qui *etiam dedit nobis arrhabonem Spiritus.* 2 Cor. 5: 5.

Adversariorum errores rejiciuntur.

LI. Rejicimus ergo hic ab unâ parte *Manichæos*, qui liberum arbitrium tollebant; & ab altera parte *Pelagianos*, qui nimium id extollentes gratiam negabant: quorum Patriarchæ fuerunt philosophi & Judæi; asseclæ autem sunt *Sociniani*; qui omnes voluntatem hominis à Deo non realiter, sed moraliter in agendo dependere volunt, ut nimir. religioni locus sit; & Deum quidem potenter voluntatem movere posse, ut bonum irrefragabiliter perficiat, sed hoc rarissimum esse, & tum liberum arbitrium prorsus cessare; deinde & *Pontificii*, præcipuè autem *Jesuitæ* & *Molinistæ*, quibus libertas est indifferentia ad utrumque oppositorum, ut positis omnibus ad agendum requisitis voluntas possit agere vel non agere; inter requisita autem illa etiam recensent divinam operationem, atque eam voluntati subjiciunt; tertiò denique & *Remonstrantes*, qui & ipsi non nisi moralem Dei operationem in hominis conversione agnoscunt.

Providentia Dei circa Mala.

LII. Sequitur tandem operatio Dei circa malum, quæ perceptu difficillima est, quia non videtur Deus sese potenter circa illud exerere posse, nisi peccati auctor constituatur. Verum peccatum, licet cum sanctissima Dei naturâ pugnet, providentiam tamen ejus non tollit; non enim malum summum est, quod à summo bono in ordinem redigi & ad bonum dirigi non possit.

LIII. Ut autem videamus, quo pacto incontaminata maneat circa malum Dei providentia 1. videbimus quo pacto illud non producat Deus 2. & deinde quid circa illud providentiâ suâ operetur.

Peccatum est non-ens.

LIV. Principio ergo notandum est, peccatum non esse aliquid positivum, vel reale, sed meram privationem & non-ens, atque adeo etiam ejus non dari causam positivam.

ejus possibilitas.

LV. Neque etiam ita concipienda est ejus possibilitas, quasi illa fundata esset in Dei potentiâ & sapientiâ; repugnat enim hoc quam maximè

naturæ entis perfectiſſimi: verum oritur illa ex re non poſitivâ, ſeu ex defectu, à creatura nimirum, quæ non ita perfecta eſt, quin peccare poſſit. Hactenus tamen poſſibilitatis peccati fundamentum poni poteſt in Dei ordinatione, quatenus noluit creaturas ita perfectas creare ut impeccabiles eſſent, & quatenus non repugnabat bonitati, juſtitiæ & ſanctitati Dei talem rerum ordinem præ aliis eligere, in quo peccatum ſuas partes habiturum eſſet.

LVI. Quomodo autem illa certitudo eventus peccati conciliari poſſit cum libertate hominis, & reatu ipſius per peccatum, id quia dependet à comprehenſione operationum entis infiniti, à nobis vix plenè intelligi poteſt. Aliquam tamen lucem huic rei inferre ſtudebimus ex conſideratione actionum Dei circa peccatum.

Actiones Dei circa peccatum.

LVII. In omni actione mala diſtingui debet inter ipſam actionem qua talem, & vitioſitatem ejus: quæ diſtinctio non ſolum locum habet in illis actionibus, quæ vitioſæ ſunt propter circumſtantiam aliquam, verum etiam in illis quæ abſolutè à Deo prohibitæ ſunt.

LVIII. Atque idem etiam locum habet in peccatis omiſſionis; etſi enim omiſſio phyſicè conſiderata dicat ſolum actionis negationem, moraliter tamen conſiderando, quatenus nimir. ea laudabilis eſt, vel non, actum ſemper aliquem conjunctum habet.

LIX. Quod ergo attinet actum peccato ſubſtratum, illum Deus producit; omnis enim natura, etſi vitioſa eſt, in quantum tamen natura eſt, bona eſt, & à Deo eſt: malitiæ autem adhærentis nullo modo eſt particeps. Sicut etiam homines & angelos peccatores Deus virtute ſua ſuſtentans, ne in nihilum ruant; ideo malorum habituum, qui una permanent, nullo modo cauſa eſt.

LX. Neque obſtat, actum illum, ſimulac oritur, in ſuis circumſtantiis & cum ſuo objecto neceſſario malum eſſe, adeoque prohibitum: illud enim creaturam tantum ſpectat, cui poſita lex eſt; non vero Deum, qui ſub iſta lege non eſt. Ita idem agit Deus & Aſſyrius, qui fuit *ſecuris* in manu Dei *cædentis* eâ, & *ſerra* Dei *ducentis eam*. Eſ. 10: 15. Deus tamen ſine culpa, hic contrà.

LXI. Alia autem conſideratio eſt vitioſitatis ſeu ἀνομίας actionis: illius enim, cum ex ſe nihil ſit, & privatio tantum boni, non tam efficiens quam deficiens cauſa ſtatuenda eſt. Hic ergo Deus negativè ſeſe habet, nos verò privativè; quia nimirum aliquâ perfectione nobis debitâ nos privamus, recto nempe uſu arbitrii noſtri; quæ imperfectio à nobis eſt,

quia

quia medii sumus inter Deum & nihil, & de nihilo multum participamus, unde facile deficimus ab ordine nobis præscripto: atque ea malitia, quamvis in sese nihil sit, quia tamen quoad intentionem peccantis tendit in destructionem Dei, ejusque gloriæ, justissimè & gravissimè à Deo punitur. Causa autem ejus imperfectionis non in hominis natura à Deo creata ponenda est, sed in ignorantiâ intellectus, & præcipuè in inordinatione voluntatis, cum illam latius extendimus, quam permittit intellectus; unde error & peccatum.

LXII. Non satisfacit ergo inventum Jesuitarum, speciatim Bellarmini, qui operationem Dei circa peccatum explicant per concursum generalem & indifferentem, qui per hominem determinetur, ita ut Deus auctor tantum sit generalis operationis circa peccatum, homo autem peccati ipsius. *Iesuitarum commentum de concursu Dei indifferente circa peccatum excutitur.*

LXIII. Verum hoc conceptu Deus, ne auctor fiat mali, desinit esse auctor boni. Tum etiam ipsa actus substantia & species, quod præcipuum in eâ est, ejus providentiæ subducitur; ipse autem in operando limitabitur & determinabitur à creatura. Præterea explicari vel concipi non potest, quomodo Deus concursu suo perpetuo presto sit ad actus creaturæ, cum bonos, tum malos, & tamen non prius eum tribuat, quam creatura ipsa ad eos jam cœperit vergere: hæc enim in actibus immediatis voluntatis locum habere non possunt, ea enim cum ad actum suum edendum vergit, jam vult, atque adeo jam concursu ad istum actum voluntatis opus non erit, cùm iste jam modo productus sit. Denique ipsam difficultatem hoc pacto non evadunt, cum velint hunc concursum tantundem facere ad actum malum quam ad bonum, atque semper præsto esse, atque adeo socias operas præstare ad patrationem peccati; cujus si non auctor, saltem jam adjutor & assentator erit.

LXIV. Circa peccatum autem Deus hoc pacto versatur. Primò, ut malitiam permittat. Quæ permissio non est ethica & legalis, qua Deus nulla lege prohiberet peccatum; vel qualis datur circa res indifferentes & bonas, quas Deus benignè concedit, conjuncta approbatione & efficacia suâ; vel qualis nostra est permissio circa ea quæ negligimus, & perinde habemus, sæpe etiam nescimus: quæ non foret providentia in Deo, sed ejus potius abdicatio. Deus autem volens & consulto peccatum permittit; nec permissio ejus providentiæ & voluntati ejus opponi debet. Est ergo permissio Dei circa peccatum permissio physica, quæ est deliberata suspensio divinæ operationis, per quam peccatum impediri potuisset. *Deus peccati malitiam permittit.* *id non impediendo.*

LXV. Illa autem impeditio, ex qua natura permissionis divinæ melius patescit, vel circa ipsam hominis voluntatem versatur, eam flectendo ut à peccato abstineat & aliter velit, non invita nimirum, sed volens, eique contrarium bonum adlubescat; vel circa actus ejus externos. *Cohibui ego te, ne peccares in me.* Gen. 20: 6. Ubi & coactio interdum locum habet.

LXVI. Est ergo permissio Dei non otiosa, sed actuosa, decernens, ordinans, & talis, ut ea positâ necessario consequatur peccatum: quæ futuritio peccati respectu actus, cui illud adhæret, aliquid reale est & positivum; atque adeo decrevit Deus peccatum permittere, non merâ non-impeditione, sed positiva voluntate: quo pertinent efficacissima Scripturæ loca. *Vos quidem cogitaveratis contra me malum: sed Deus cogitavit illud in bonum, ut faceret sicut est die hoc, conservando in vitâ populum multum.* Gen. 50: 20. *Si Jehova dixit ei, maledic Davidi, ecquis dicat, quare sic facis?* 2 Sam. 16: 10. *Sic ait Jehova, ecce ego suscitaturus sum contra te malum è domo tua & accipiens uxores tuas ante oculos tuos tradam proximo tuo: qui cubabit cum uxoribus tuis coram isto Sole. Quia tu fecisti clam, etiam ego facturus sum rem hanc coram toto Israële, & coram Sole.* 2 Sam. 12: 11,12. *Et stetit adversarius contra Israëlem, & incitavit Davidem ad numerandum Israëlem.* 1. Chron. 21: 1. *Dominus dedit, & Dominus accepit.* Job. 1: 21. *Væ Assur, virga iræ meæ (& virga, quæ in ipsorum manu est, severitas mea est.) An superbiet securis contra cædentem eâ? an magnificabit se serra contra ducentem eam?* &c. Esai. 10: 5, 15. *In illo die radet Dominus per novaculam illam conductitiam, per transfluvianos, per regem Assyriæ, caput & pilos pedum.* c. 7: 20. *Filius quidem hominis abit, sicut scriptum est de eo: væ autem illi homini, per quem Filius hominis traditur.* Matth. 26: 24. Luc. 22: 22. *Hunc definito consilio & præcognitione Dei traditum cum accepissetis, manibus impiorum affigentes cruci interemistis.* Act. 2: 23. *Ut facerent quæcunque manus tua & consilium tuum definiverant ut fierent.* c. 4: 28. Si enim solum negative Deus sese hic haberet, tum peccatum divinæ providentiæ subtrahi deberet, adeoque vel Deus non consideraret peccati futuritionem, vel, si consideraret, eam in medio relinqueret, & non curaret; quod cum sapientiâ & omniscientiâ ejus pugnat.

LXVII. Ut pessimè adversarii permissionem Deo tribuant, qua homo sibi derelinquitur, & rotatili suo arbitrio & indifferentiæ permittitur, cum Deus interim an peccatum fiat, an non, non curet; sed tantum,

cum

cum illud ex ſcientiæ mediæ ſpeculâ futurum conjecerit, nolit intercedere quo minus fiat, quod jam retro non potuerit non fieri.

LXVIII. Permiſſio ergo Dei variam circa peccatum efficaciam habet. Nam 1. gratiam ad rectè operandum requiſitam Deus vel liberè non confert, vel etiam juſtè ſubtrahit. Unde tum neceſſario ſequitur peccatum omiſſionis. *Et projiciam vos de terra hac, in terram, quam non cognoviſtis vos & patres veſtri, & coletis ibi Deos alios die & nocte, quibus veſtrûm non dabo gratiam.* Jer. 16: 13. 2 objicit ſæpe peccatoribus occaſiones in ſe non malas, ſed ſæpe optimas, quibus tamen ad peccatum abutuntur. Accedentibus Moſe & Aharone & dicentibus Pharaoni: *ita ait Jehova Deus Iſraëlis, dimitte populum meum* --- dixit Pharao: *quis eſt Jehova cujus voci auſcultem dimittendo Iſraëlem? non novi Jehovam.* Exod. 5: 1, 2. *Exivit Jeſus foras, ferens ſpineam coronam & purpureum illud pallium. Et dicit eis, Ecce homo. Quum igitur viderent eum primi Sacerdotes & miniſtri, clamarunt, dicentes: Crucifige, Crucifige.* Joh. 19: 5, 6. 3. Ab externis & internis hoſtibus, carne, mundo, & Satana, eos tentari & ſeduci permittit. *Egreſſus ero Spiritus mendacii in ore omnium Prophetarum ejus: tum dixit Jehova, pellicies, etiam præ valebis, exi & fac ita.* 1 Reg. 22: 22. *Quum Diabolus jam injeciſſet in cor Judæ, ut eum traderet.* Joh. 13: 2. 4. Antecedenter ad actum peccato ſubſtratum movet & excitat. 5. Quia & applicat ad certum objectum, circa quod in agendo verſentur. *Conſtitit Rex Babel in compito, in capite duarum viarum, ad auſpicandum: levigavit tela, interrogavit imagines, inſpexit jecur. Dextrum ei fuit auſpicium Hieroſolymam, ut poneret arietes, ad aperiendum foramen conquaſſatione, ad tollendam vocem cum barritu, ad ponendum arietes in portas, ad fundendum aggerem, ad ædificandum turrim.* Ezech. 21: 21, 22. poſito autem hoc actu ſubſtrato, protinus homo in peccatum commiſſionis incurrit.

Permiſſionis Dei circa peccatum efficacia.

LXIX. Etſi autem peccatum, quod à Deo permittitur, non poſſit non fieri, non tamen ex ipſa Dei permiſſione peccatum conſequitur; ſed duntaxat illud ad eam ſequitur, & quidem ſolius creaturæ vitio. Nam 1. nonconceſſio gratiæ reſpectu Dei mera duntaxat negatio eſt, citra violationem ullius obligationis: in homine autem non agere bonum officii derelictio eſt. 2. divina permiſſio nullam inducit neceſſitatem libertati adverſam: non enim voluntas quaſi optima appetens illubenter deſtituitur divino auxilio & fatali violentia in contraria cogitur: ſed ſua ſponte homines à recto tramite exorbitant.

Ex ipſa tamen peccatum non conſequitur.

Nec inde Deus peccati auctor est:

LXX. Nec rursus sequitur, qui auctor est permissionis peccati, illum auctorem esse peccati ipsius. Verum illum tantum permissione sua causam esse cur peccatum ab alio fiat. Non vero qui causa est cur peccatum ab alio fiat, eo causa est peccati, & modi istius vitiosi, quo istud fit & patratur. Neque in eo proprie peccatum est, quod mala quis fieri velit; sed in eo tantum quod malè quis aliquid vult. Qui priori modo vult peccatum, non vult istud propriè & per se, quatenus est peccatum, sed quatenus habet rationem boni: peccatum enim proprie non est situm in τῷ velle malum, sed in τῷ male velle ejus, quod à Deo vetitum est.

Qui tamen peccata dirigit.

LXXI. Præter hanc permissionem Deus præterea peccata ordinat & dirigit. 1. peccato limites statuendo. Ita non permisit Labani, qui hostili animo Jacobum persequebatur, cum eo *sive bonum sive malum loqui.* Gen. 31: 23, 24. Et Esavum, licet fratri infensum, movit Deus, ut ei obviam factus, amplexaretur Jacobum, in collum ejus rueret, & eum deoscularetur. Gen. 33:4. *Sic ait Dominus de rege Assyriæ, non est ingressurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc sagittam*; *neque oppositurus ei scutum* &c. Esai. 37: 33. 2. boni aliquid ex eo eliciendo: tum bonis per illud benefaciendo. *Deus illud cogitavit in bonum.* Gen. 50: 20. tum malos castigando & puniendo. *Væ Assur, virga iræ meæ* &c. *At ipse non sic proponet sibi, & cor ipsius non sic cogitabit*; *sed profligare erit in corde ipsius & exscindere gentes non paucas*: Es. 10: 5, 7. atque illud quidem præcipuum providentiæ divinæ opus est, quo ex malo bonum elicere novit.

Et efficacissimis operandi modis circa ea operatur:

LXXII. Atque hinc patet, quo pacto efficacissimos circa peccatum operandi modos Scriptura Deo, salva ejus sanctitate, attribuat. 1. Nam quædam loca directè Deo peccati productionem adscribere videntur; qualia sunt: *Jehova edixit ei, maledic Davidi*: *sinite eum ut maledicat, quia edixit ei Jehova.* 2. Sam. 16: 10, 11. *Omnia tractat*, parat, *Deus propter se & prout cuique convenit, etiam improbum, ad diem mali.* Prov. 16: 4. 2. Sæpe actiones, ad quas peccatum necessario sequitur, Deo tribuuntur, ut indurandi, excæcandi &c. *Dic populo huic*: *Audite audiendo, & ne intelligatis; & videte videndo, & ne cognoscatis. impinguando impinguavit cor populi hujus, & aures ejus aggravando agravavit,* & *oculos ejus oblinendo oblevit*: *ne videat oculis suis, & auribus suis audiat, & cor ipsius intelligat, & convertatur, & sanet eum.* Es. 6: 9, 10. 3. Sæpe Deus quædam decrevisse dicitur ex quibus peccatum necessario sequitur; ut de Josepho. *Misit me Deus ante vos victus causa, ut faciat vos superstites in*

hac terra. Cogitavit Deus illud in bonum. Gen. 45:5,7. 50:20. de Christo: *Congregati sunt adversus Jesum, ut facerent quæcunque manus tua & consilium prius definivit ut fierent.* Act. 4: 27, 28.

LXXIII. Quæ tamen omnia congruenter divinæ sanctitati accipienda sunt, præcipuè cum Deus obdurare & excæcare impios dicitur. *Aggravavi cor Pharaonis, & cor servorum ejus.* Exod. 10. 1. *Obduravit Jehova Deus tuus spiritum Sichonis regis Chesbon, & obfirmavit animum ejus, ut traderet illum in manum tuam.* Deut. 2: 30. quod quidem facit, non solum negativè, verum etiam potenter & justè: tum συγχωρητικῶς, permittendo ut homines oblata media nefariè contemnant; tum ἀποφατικῶς, non emolliendo; tum στερητικῶς, gratiam suam, quæcunque fuerit, auferendo, postquam ea homines abusi sunt; tum καταφατικῶς etiam, scotomate eos percutiendo, & Sathanæ ac concupiscentiis suis tradendo, aliisque pluribus modis inexplicabilibus agendo, quibus justæ excœcationis & indurationis judicium in contumaces exserit. Unde se ipsos porrò indurant abusu eorum, quibus maximè emolliri debebant. *Aut divitias bonitatis ipsius & tolerantiæ ac longanimitatis contemnis: ignorans quod bonitas Dei ad resipiscentiam te ducat: sed secundum duritiem tuam & cor resipiscere nescium thesaurizes tibi iram, quæ erit in die iræ & revelationis justæ judicationis Dei?* Rom. 2: 4, 5. *Quibus*, pereuntibus, Dei verbum & ministri sunt *odor mortis ad mortem.* 2 Cor. 2: 15, 16.

Etiam peccata peccatis punit.

LXXIV. Atque huc etiam referri debet, quod Deus peccata peccatis punire dicitur; habita nimir. ratione antecedentium peccatorum, quæ sunt tanquam causa moralis, propter quam Deus aliquos deserit, & in sensum reprobum tradit: sicut aliis dat majorem gratiam propter bonum usum prioris gratiæ; quamquam & hoc non sine Dei gratiâ. Et quia talis providentia Dei circa malum habet rationem pœnæ, ideo in Scripturâ Deus introducitur, non tantum ut peccata ordinans, sed ut ipse quoque illa producens: ex. gr. in Abimelecho & Sichemitis. *Misit Deus spiritum malum inter Abimelechum & Sichemitas.* Jud. 9: 23. Jeroboamo. *Jeroboamum quoque excitavit Deus servum Solomonis; ita ut attolleret manum suam contra regem.* 1 Reg. 11: 26. pseudoprophetis Achabi. *Egressus ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiam prævalebis, exi & fac ita.* 2 Chron. 18: 21. & aliis impiis. *Quare etiam tradidit eos Deus in cupiditatibus cordium suorum in impuritatem, ut se ignominia afficerent corpora ipsorum per se ipsa.* Rom. 1: 24. Unde tales peccatores certo peccant, & in peccatis perseverant, donec per-

pereant. *Non auscultarunt voci patris sui, quia Dominus volebat eos morte afficere.* 1.Sam.2:25. Esai.6:9,10.

Extrema hic vitanda. LXXV. Detestanda igitur & vitanda hic utrimque extrema: ab unâ parte Epicureorum & Pelagianorum, divinæ providentiæ hominem subtrahentium, eumque independentem constituentium; ab alterâ parte Cerdonianorum & Marcionitarum, & post eos Manichæorum, duos ponentium Deos, unum auctorem mali, alterum boni. Hoc autem cum nimis absurdum foret, alii mala & bona ab uno principio deduxerunt, omneque boni ac mali discrimen sustulerunt. Qualis fuit Florinus, Ecclesiæ Rom. Presbyter, Polycarpi cum Irenæo auditor; unde Floriani, seu potius Floriniani, orti sunt, ut & Gnostici, qui & Borboriani, q. lutosi, dicti. Quorum fanatica dogmata superiori sæculo renovarunt Libertini, omnia ex libertate Christiana sibi licita asserentes, aut potius nullum malum in mundo esse statuentes, quia à Deo nullum malum provenire potest; ac proinde neminem puniendum esse, hoc enim in Deum ipsum redundare. Eodem modo ut olim Gnostici, *sola humanâ opinione aliqua bona & mala esse dicebant*: atque hi quidem omnes aut malum esse negant, aut Deum auctorem mali esse blasphemant. Ex adverso autem Colluthus, Alexandrinæ Ecclesiæ Presbyter, Deum mala nullo modo facere vel procurare docuit. Inde August. *Creat Deus mala, pœnas justissimas irrogando, quod Colluthus non videbat: non autem malas creando naturas & substantias, in quantum sunt naturæ & substantiæ, uti Florinus errabat.* Vide Amos. 3. 6. *An erit malum in civitate, & Jehovah non fecerit?* conf. Thren. 3: 38.

Deum mali auctorem esse non nisi blasphemè dicitur. LXXVI. Non sine blasphemiâ autem dicitur, Deum mali auctorem esse. Non enim Deus malitiam producit, nec illam homini infundit, sed resultant omnia mala ex corruptione nostrâ qua mali sumus. Et quamvis hæc omnia non satis possimus intelligere & reconciliare, ut potentiam Dei cum libertate nostra circa bonum, ita sanctitatem ejus cum operatione ipsius circa malum; nihilominus juxta regulam certissimam, quando videmus ab unâ parte duo quæ clara & certa sunt, & ab altera parte non videmus quo pacto ea inter se consistere & conciliari possint, utrumque tamen firmiter credendum & tenendum est.

quam blasphemiam nobis per calumniam impin- LXXVII. Detestanda ergo est calumnia, nobis impacta ab adversariis, quasi Deum auctorem peccati faceremus, vel id ex nostrâ doctrinâ de providentia Dei necessario sequeretur. Bellarm. & Pontif. illud nobis impingunt, tanquam re ipsâ ita sentientibus, quamvis verbo id profiteri

non

non audeamus: cum ex adverso nonnulli Scholastici, velut Occam & Gabriel, Medinâ teste, disertis verbis id professi sint. Eadem calumnia nos etiam petunt Sociniani & Lutherani. Deinde & Remonstrantes hoc telum ab aliis temere missum in nos arripuerunt. Vide Episcop. Instit. l. 4. sect. 4. cap. 9. & 17.

gunt adversarii:

LXXVIII. Maxima autem hoc pacto nobis fit injuria: contra publicas enim Ecclesiæ nostræ confessiones, ex quibus doctrina ejus solum censeri debet, ex privatis quorundam Doctorum dictis hanc calumniam arripuerunt; quæ tamen & ipsa ex universæ orationis nexu satis excusari, & sano sensu explicari possunt. Quod autem objiciunt, per consequentiam istud ex nostrâ doctrinâ sequi, cum nos illam non videamus, nec agnoscamus, nos eâ, tanquam si propriè dogma nostrum foret, gravandi non sumus: præsertim cum antecedens, ex quo illam eliciunt, non nostrum, sed ipsius S. Scripturæ sit, ex propriis ejus verbis plerunque conceptum; cujus modi loquendi nimis efficaces sunt, quam ut per nudam & otiosam adversariorum permissionem explicari possint.

Quà maximam nobis faciunt injuriam.

LXXIX. Nulla ergo hactenus causa est negandæ vel vellicandæ providentiæ divinæ circa malum; nisi forte quis scrupulum sibi superesse censeat ex impari illa bonorum & malorum distributione, qua bonis plerunque malè & malis benè est. Unde illud Epicuri erotema, si Deus est, unde mala? Quæ & Israëlitarum olim querela fuit, *viam Domini non esse rectam.* Ezech. 18:25. atque hinc piorum etiam expostulationes: *Quare improbi vivunt, durant, etiam excedunt opibus? Semen ipsorum firmum coram ipsis est cum ipsis &c.* Job. 21:7, 8. & seqq. *At ego! propemodum declinassent pedes mei; tantum non effusi sunt gressus mei. Quum æmularer insanos, prosperitatem improborum viderem.* Psal. 73: 2, 3. quibus occurritur. Psal. 37, 49, 73, 92.

Scrupulus de impari bonorum & malorum distributione.

LXXX. Cogitandum autem potius est, malum in nobis cubare, & *nostras vias non esse rectas*, Ezech. 18. cui succinit aurea Hoseæ gnome, cap. 14:10. *Rectæ sunt viæ Domini, & justi ambulant in eis, sed defectores offendunt in eis.* Cumque consilia Dei nobis plerunque occulta sint, & tantum externa ejus opera videamus, modestiam nostram decet, non temere de iis judicare, sed à partibus Dei stare, quippe cujus *cogitationes non sunt sicut cogitationes nostræ.* Es. 55:8. Neque enim ex externis operibus, sæpe inter se contrariis & adversis, sine errore ea dijudicari possunt: regit enim etiam illa Deus, sed invisibili plerunque manu. Nos autem stultè nim. illico rerum exitum videre cupimus, & talem quidem qualem

Solvitur.

animo concepimus (quod non eſt velle videre gubernationem Dei, ſed propriam noſtri cerebri) nec ejus providentiæ debitas moras concedimus, quo ſeſe explicare poſſit: atque præterea eam plerunque conſideramus tantum in partibus ſuis, non autem eam univerſam oculis noſtris objicimus, in omnium rerum ac ſeculorum ordine ac nexu, uſque ad ultimos ejus exitus.

Ad cavillationes contra vias Dei

LXXXI. Tria autem præcipue objiciunt qui vias Dei calumniantur. 1. quod mali non puniantur, iiſque benè ſit. 2. quod bonis malè ſit. 3. quod inſontes cum ſontibus iiſdem pœnis involvantur. *Educam gladium meum ex vagina ſua, & exſcindam ex medio tui juſtum & injuſtum.* Ezech. 21: 3. Imo liberatis ſontibus ſoli ſæpe plectantur: ut videre eſt in liberis Saulis, 2. Sam. 21. in ſubjectis Davidis. 2. Sam. 24. in filio & poſteris Salomonis, 1. Reg. 11: 11, 12. in filiis Achabi, 1. Reg. 21: 22.

reſpondetur in genere.

LXXXII. Ad quæ reſpondemus primò in genere, 1. quod hæ difficultates magis ſpectent fideles Vet. T. quibus externis illis bonis, tanquam cæleſtis felicitatis pignori, incumbendum fuit; minus autem Chriſtianos N. T. quibus in adverſis etiam gloriari licet. 2. Præterea quoniam in hac rerum caligine plerumque neſcimus, quinam verè pii vel impii ſint, & quæ verè mala vel bona dicenda ſint, in magno ſæpe errore verſamur, dum hypocriſin aliquando pro verâ pietate accipimus, & ea mala ac adverſa putamus, quæ eventu bona ac ſalutaria deprehendimus. 3. Neque tamen uſque adeo confuſa hic ſunt omnia, ut non manifeſtum diſcrimen bonorum & malorum, Mundi & Eccleſiæ, Civitatis Dei ac Diaboli, & diverſa ipſorum ſors ac ratio etiam in mundo ipſo conſpiciatur.

in ſpecie ad difficultatem quam movent primam.

LXXXIII. In ſpecie autem ad ſingula reſpondemus. ad 1. Reſp. 1. Differri ſæpe impiorum pœnas, non auferri, eoſque interim in hoc mundo tanquam in laxiori cuſtodia à Deo contineri, ubi eos nonnihil ſe oblectare & laſcivire permittit: expectandum vero eſſe donec maturuerit divina vindicta, & extremum hujus comediæ actum ſpectandum eſſe. 2. Neque tamen eos divinam manum prorſus effugere, etſi diu videantur floruiſſe; cujus rei exempla in Pharaone, Saule, Antiocho M. cæteros autem ſuorum ſcelerum conſcientia cruciari, & à domeſtico tortore velut equuleo impoſitos, tantum non mille mortes perpeti: ſicuti rei non ſolum puniuntur, cum in ferali pegmate ad ultimum ſupplicium producuntur, ſed & dudum ante in carcere & equuleo. 3. Ut impiis fucata iſta & inania, quibus ſe oblectant, bona invidenda non ſint, quæ Deus iis dilargitur

[illegible]

gitur qui majoribus indigni sunt, uti popinæ, non militiæ præfectura iis mandatur qui degeneres & ignavi sunt.

LXXXIV. Ad 2. resp. quæ piis immitti videntur mala, reverâ mala non esse, dum in ipsa afflictione experientiam habent amoris Dei, & cum lacrymis seminantes æterni gaudii sementem sibi parant. *Qui seminant cum lacrimis, cum jubilo metent.* Ps. 126: 5. 2. varios autem Deus fines habet, cur piis temporales quasdam afflictiones immittere soleat. Facit enim hoc, cum propter seipsum & suam gloriam, quæ piorum patientia & triumpho elucescit. Job. c. 1. & 2. 1 Pet. 4: 14. *Si probris afficiamini in nomine Christi, beati estis: quoniam ille gloriæ & ille Dei Spiritus super vos requiescit: qui quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur*; tum propter impios, quos tam insigni virtute confundere & ad meliorem frugem vocare vult; tum præsertim propter ipsos pios, quibus adversa quæ patiuntur fidei & omnigenæ virtutis sunt exercitia: & ad δοκιμασίαν & explorationem cedunt, quo Sp. S. in ipsis inhabitantis vis & potentia manifesta fiat; tandem etiam eo honoris Dominus eos nonnunquam provehit, ut eos testes faciat nominis sui, idque in cruce glorificent, & per mundum ferant. *Ad secundam.*

LXXXV. Ad 3. difficultatem considerandum est, 1. punire quidem Deum nonnunquam aliquos occasione peccati alterius, cujus ipsi rei non sunt, verum eos aliorum peccatorum coram Deo reos teneri, quæ Deus ea occasione quærit & vindicat. Sicut pater liberorum suorum peccata diu tolerans, ea sæpe in omnibus simul punit, ubi unus eorum gravius deliquit. Atque ita intelligendus locus Ezech. 21: 3. *Exscindam ex medio tui justum & injustum.* 2. quod autem sontes ipsi pœnæ eximantur, eorumque loco insontes posteri plectantur, ejus rei nullum videtur exemplum extare. Quod enim Saulis, Salomonis, Achabi &c. liberos attinet; neque illi insontes fuêre, neque etiam ipsorum parentes divinam manum effugêre. 3. tantum vero abest, ut insontes Deus puniat sontibus exceptis, ut propter insontes & pios sæpe ipsis impiis parcat, Gen. 18. & 19. 4. Denique ubi in impios vindicaturus est Deus, peculiarem tamen curam piorum gerit, & hæc quatuor fere solet facere; vel monere pios, qui inter eos agunt, ut mature exeant, Jer. 51. Apoc. 18. vel medium servandi eos ipsis ostendere, ut Noacho; vel per Angelos ipsos eripere, ut Lothum; vel etiam gratiam ipsis largiri in oculis adversariorum, sicut Jeremiæ coram Babyloniis, Jer. 40. *Ad tertiam.*

LXXXVI. Ita ergo apparet justa providentiæ divinæ ratio; quæ etiam *Justa ergò providen-*

 dum

tia ratio est in regimine mundi dum integros populos punit, miram temporum & locorum harmoniam ac proportionem observare solet. Ita & singulari gratia & misericordia judicia ejus temperata sunt, ut longe desiderabiliores sint calamitates per manus Dei immissæ, quam per homines. *Incidamus quæso in manum Jehovæ, nam magnæ sunt miserationes ejus, in manum autem hominis ne cadam.* 2 Sam. 24: 14.

LXXXVII. Iisdem etiam legibus, eademque æqualitate genus humanum adhuc gubernat Deus, non obstantibus tam magnis confusionibus: manet enim adhuc ordo naturæ in generatione, & rerum productarum distinctione, sine qua Ecclesia propagari non posset; ita fœcunditas terræ aut animantibus nondum denegata est; & fœdus cum Noacho ictum sanctè adhuc conservatur.

& Ecclesia. LXXXVIII. Neque etiam Ecclesiam est quod suæ sortis adhuc pudeat: illustrata adhuc est Euangelii luce; educta est ex Babylone, & sub piis Regibus ac Magistratibus adhuc liberum spiritum trahit: certaminibus exercita non succubuit, sed ea veritatem magis illustrarunt: & nunquam illustrius de erroribus triumphavit Euangelium, quam hoc nostro tempore: æstus persecutionum sæpe inhibiti sunt, & multi adversariorum Dei gratia conversi. Tuetur etiam Deus plerisque in locis ordinem politicum, & pacis ac belli vicissitudinem concedit. Benedicit & Deus ordini œconomico; manet apud multos ordo legitimæ propagationis & educationis sobolis sanctæ. Sunt & Academiæ & Scholæ inferiores, in qua Deo grata & humano generi salutaria docentur, ut & hodie suscitet Deus de filiis nostris prophetas, & de juvenibus nostris Naziræos. Estque adeo, licet cum magnis angustiis plurimis in locis luctetur Ecclesia, causa tamen magna Deo gratias agendi pro tantis beneficiis.

LXXXIX. Atque hinc inexhausta fluit consolationis & fiduciæ scaturigo, cum omnia providentiæ divinæ subjacere deprehendimus, ita ut omnium hominum vita, molimina, omnium creaturarum motus, impetus, omnesque rerum occasiones & occursus in ipsius potestate sint. Unde præteritis creaturis in solo Deo recumbere oportet; quæ regia ad animi tranquillitatem & pacem via est: quando providentiæ Dei innixi omne onus in Jehovam rejicimus, & in omnibus perplexitatibus nostris illud Abrahami usurpamus: *Jehova providebit.* Gen. 22: 8, 13.

Providentia divinæ abusus. XC. Perversè autem abutuntur divinâ providentiâ, qui eam securitati suæ carnali, vel temeritati obtendunt: qui enim causas secundas negligit, Deum tentat, inquirens, an Deus etiam se sine mediis conservaturus

sit

ſit. Similiter etiam in eam peccant, qui creaturis confidunt; quas quidem diligere & honorare debemus, cum Deus illas veluti in aliquam operis ſui partem aſſumere non dedignetur; in Deo vero ſolo confidere, eique inniti & licet & neceſſe eſt, utendo in omnibus aurea illa S. Jacobi gnome, Cap. 4: 15. *Si Dominus voluerit & vivamus, faciemus hoc aut illud.* Ut ita providentiam Dei nobis propitiam reddamus, operumque ejus æqui contemplatores & veneratores ſimus.

LOCUS SEPTIMUS De ANGELIS.

CAPUT XLV.

De Angelis in genere.

Providentia Dei peculiaris circa creaturas intelligentes, angelos & homines.

I. Bsolutis operibus Dei, cum internis, tum externis, cum creaturis eo spectantibus, peculiaris est theoria creaturarum intelligentium; circa quas peculiaris est Dei πρόνοια, & regimen, & operationes, ex singulari cum ipsis fœdere profluentes. Sunt autem illæ vel angeli, vel homines. Et de angelis quidem, præmissis eorum nominibus, primo in genere, deinde in specie videbimus.

ANGELORUM *nomina appellativa,*

II. Duo sunt eorum præcipua nomina in Scripturis, רוחות *Spiritus*, & מלאכים *Angeli*. Faciens מַלְאָכָיו רוּחוֹת *angelos suos Spiritus*. Psal. 104. 4. prius naturæ, posterius officii, nomen est; notatque in genere eum, qui alterius nomine quicquam dicit vel facit; quo respectu & Filio & Spiritui S. tribuitur. *Duo illi Angeli venerunt Sodomam vespere.* Gen. 19: 1. Quales autem hi Angeli fuerint, ex prædicatis postea cognoscitur. Jacobus benedictionem petit ab Angelo quem appellat מַלְאָךְ הַגֹּאֵל *Angelum assertorem*, Gen. 48: 16. qui est *Angelus Dei incedens ante castra Israëlitarum*, Exod. 14: 19. *in cujus medio est nomen Dei*, Exod. 23: 20, 21. quique est מַלְאַךְ הַבְּרִית *Angelus fœderis*, Mal. 3: 1. & מַלְאַךְ פָּנָיו *Angelus faciei Dei*. Esai. 63: 9. Tribuitur ipsis quoque hominibus: *Dixit Haggai* מַלְאַךְ יְהוָה *legatus Iehovæ in legatione Jehovæ.* Hagg. 1: 13. Sacerdos *angelus Jehovæ* Dei *exercituum est*. Mal. 2: 7. *Ecce ego mitto Angelum meum, ut vacuam faciat viam ante me*, c. 3: 1. *Septem stellæ sunt Angeli septem Ecclesiarum.* Apoc. 1: 20. Atque hoc in Græcâ versione & N. T. præcipue frequentatum, ubi & nomen *Archangeli* occurrit. *Dominus veniet cum voce Archangeli.* 1. Thess. 4: 16. *Michaël Archangelus cum Diabolo disceptans colloquebatur de corpore Mosis.* Jud. v. 9.

III. Appellantur & *Cherubim*, à figura symbolica in templo super arcam posita. vide Ezech. 1. & 10. *Deus fecit habitare ab ortu horti Eden Cherubinos - ad custodiendam viam arboris vitæ.* Gen. 3: 24. *Seraphim*,

Esai.

Esai. 6:2,6. ab iræ divinæ æstu & incendio, cujus vindices ista in visione adstabant. conf. 2 Reg.2:11. & 6: 17. ubi Elisæus vidit currus equosque igneos. *Et quoad angelos quidem dicit*: (Psal. 104.4.) *Qui facit angelos suos ventos, & ministros suos ignis flammam.* Hebr. 1: 7. *Elohim*, à potentia. *Et fecisti eum inferiorem paullum* מֵאֱלֹהִים *infra Deum*, Psal.8:6. confer Hebr. 2: 7. *Minorem eum fecisti paulisper* παρ' ἀγγέλους *Angelis. Filii Dei*, cujus tanquam nobilissimæ creaturæ præcipuam imaginem gerunt. *Et fuit dies, & venerunt filii Dei, ut adsisterent apud Dominum; & venit etiam Adversarius inter ipsos.* Iob.1:6. & 2:1. Ubi eras, *quum clangerent omnes Filii Dei*? c.38:7. *Stellæ matutinæ.* Ubi eras, *quum jubilarent unà stellæ matutinæ.* Iob. 38: 7. confer Luc.10:18. *Vidi Satanam instar fulguris ex cœlo cadentem.* Quo male refertur locus Esai.14:12. *Quomodo de cœlo decidisti, ô Lucifer, fili auroræ, in terram incisus es*? unde per errorem vulgare Luciferi nomen ipsis tributum, quod Christo potius debetur. *Ego sum radix & genus Davidis, sidus splendidum & matutinum.* Apoc.22:16. *Benè facitis quod prophetico sermoni attenditis, tanquam lucernæ lucenti in squalido loco, donec dies elucescat & phosphorus exoriatur in cordibus vestris.* 2 Petr. 1: 19. *Vigiles*, à sedulitate in obeunda cœlesti legatione & mandatis. *Ecce vigil & sanctus de cœlo descendebat.* Dan.4:13. *In decisione Vigilum est verbum, & in dicto Sanctorum rogatio.* ibid.v.17. modo hæc angelis ministratoriis conveniant.

IV. Ac præter hæc nomina appellativa duo in S.S. litteris extant nomina eorum propria, *Gabriel*, Dan.8:16. & 9:21. Luc.1:26. quod notat fortitudinem Dei; & *Michaël*, Dan.10:13.& 12:1. Jud.v.9. Apoc.12:7. quod dicit, *quis sicut Deus*? *propria.*

V. Nomine *Michaël* non angelum creatum, sed ipsum Christum exprimi, plurimi inter Theologos consentiunt, utpote qui *Princeps populi Dei*, Dan.10:21. *Princeps ille magnus, qui stat pro filiis populi* Iudaici c.12: 1.& *Princeps principum*, c.8:25. dicitur. atque item Jud.v.9. (*At Michaël Archangelus, quando cum Diabolo disceptans colloquebatur de corpore Mosis, non sustinuit judicium inferre blasphemiæ, sed dixit: increpet te Dominus.*) ea ipsi tribuuntur, quæ Zach.3:2. (*Dixit Jehovah ad Satanam: increpet Jehovah te, Satanas, &c.*) soli Jehovæ adscribuntur. *Michaël non angelus creatus, sed Christus.*

VI. Existentiam angelorum sola ratio neque à priori, neque à posteriori demonstrativè docet. Natura enim eorum necessaria non est; & quicunque eorum deprehenduntur effectus, aliis causis transcribi possunt. Probabilia tamen argumenta duci possunt ab oraculis apud gentes editis; *Angelos esse non tam demonstratione, ratio,*

editis:modo illa edita ſint; & ab apparitione ſpectrorum:ubi citra fraudem illud fit; præcipuè autem ab energumenis, linguâ ſibi ignota ſæpe blaſphema loquentibus, quæ cum à Deo proficiſci non poſſint, nec in homines illos conveniant, malos genios auctores produnt. Qui ſi exiſtant, etiam bonos exiſtere non improbabile eſt, cum ipſi ſaltem ab initio boni eſſe debuerint.

quam S. Scriptura.

VII. Verum S. S. literæ, atque perpetua Eccleſiæ hiſtoria, quæ eorum apparitiones, alloquia, atque opem ipſam ſæpe experta eſt, tales Spiritus exiſtere indubiam fidem faciunt.

Cur Moſes eorum in creatione non apertè meminerit?

VIII. Quod autem Moſes eorum in creatione non meminerit, factum videtur, quod ipſi potiſſimum propoſitum fuerit populi Dei annales texere, repetito à primis ejus incunabilis atque ipſo mundi ortu initio. Unde mundi conditi hiſtoriam paucis tantummodo perſtringit, & mundum hunc aſpectabilem, in quo collocandus foret homo, delineaſſe contentus, mox ad hominem mundi colonum pergit, atque inde univerſa porro Eccleſiæ fata deducit. Unde quæ de Angelis poſtea narrat, eorum opera erga fideles & Eccleſiam ſunt; ut iſto reſpectu ſolum eorum mentionem faciat. Quanquam in ipſa creationis hiſtoria non obſcurè eorum meminerit, ſub nomine *exercituum cœleſtium. Et abſoluta ſunt cœlum & terra & omnis exercitus illorum.* Gen. 2:1. conf. 1 Reg. 22:19. *Vidi Jehovam inſidentem ſolio ſuo, & totum exercitum cœli adſtantem ei, à dextra ejus & à ſiniſtra.* Luc. 2:13. *Et repente adfuit cum Angelo multitudo* στρατίας οὐρανίου *exercituum cœleſtium laudantium Deum.* Unde & generalibus verbis *cœli* & *terræ* comprehendi quibuſdam videntur, Gen. 1:1. Apertius autem eos mox à creatione inducit, Gen. 3:24 ſub nomine *Cherubim*, ſub quo Judæis noti erant.

Sadducæi angelos eſſe negant.

IX. Inexcuſabilis ergo Sadducæorum fuit error, qui Moſem amplectebantur, & omnem tamen Spiritum negabant, Angelos nempe & animam hominis. *Sadducæi dicunt, neque Angelum, neque Spiritum eſſe.* Act. 23:8. Cum autem in libris Moſis, & univerſâ Scripturâ, quam non plane rejiciebant, crebra angelorum fiat mentio; non improbabile eſt, eos crediciſſe, angelos quidem aliquando extitiſſe, & mortalibus viſos; verum eos ad iſtud ſolum tempus, atque ad iſtud negotium, ad quod Deus eorum miniſterio uti vellet, à Deo creatos, legatione geſta cum corporibus ſuis rurſus evanuiſſe.

David Georgius

X. Sadducæorum impietatem interpolavit ſuperiori ſæculo David Georgius, impuriſſimus hæreſiarcha, confundens angelos cum mentis huma-

humanæ cogitationibus atque inspirationibus, vel bonis, vel malis. Scriptura autem de iis ut de personis loquitur, atque ipsos Angelos, Nuncios, Ministros, Custodes, Vigiles appellat; atque illa quæ personis sunt propria, intellectum, voluntatem, desiderium, potentiam, operationes varias, præmia item & pœnas attribuit; denique nos ipsos in cœlo ἰσαγγέλους *Angelis fore similes docet.* Matth.22:30. Luc.20:36. ut animi quidam motus plane esse non possint. *eos confundit cum mentis humana cogitationibus.*

XI. Sunt autem substantiæ spirituales, sive intellectuales, quarum essentia in cogitatione consistit. *Et exivit* הָרוּחַ *spiritus, & stetit coram Domino.* 1 Reg.22:21. *Faciens angelos suos* רוּחוֹת *spiritus.* Psal. 104: 4. *Ejecit τὰ πνεύματα spiritus verbo.* Matth.8:16. Ut male veterum nonnulli ac Scholastici quidam, cum Judæis, eos materiales & corporeos tradiderint, quin & voluptates ac pœnas corporeas iis attribuerint; qui etiam Socini ac Vorstii error fuit. Unde quoque per sese immortales sunt, quanquam extrinsecus à Deo annihilari possent. Vide Luc.20:36. *Non enim mori amplius possunt, sunt enim angelis similes.* Suntque præstantissimæ atque eminentissimæ ac supremi ordinis creaturæ. 2 Sam. ~~16:20.~~ 14:17. *Si linguis hominum loquar & angelorum &c.* 1 Cor.13:1. *Quum ipsi angeli* ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες *qui sunt viribus & potentia majores, non ferant adversus eas apud Dominum maledictionis judicium.* 2 Petr. 2:11. *Angeli sunt spiritus,*

XII. Quamvis autem sint incorporei, finitæ tamen naturæ esse non desinunt; cum definitam essentiam habeant, nec omnes omnino perfectiones possideant. *finiti,*

XIII. Et pari modo, licet compositio materialis in eos non cadat, non tamen absolutâ & summâ simplicitate gaudent; cum in iis distinguantur genus & differentia, potentia & actus, essentia & existentia, subjectum denique & accidentia. *nec absolutè simplices.*

XIV. Considerandа autem in angelis sunt præcipue attributa eorum; cum absoluta, quæ sunt intellectus sive cognitio, voluntas & potentia; tum relativa, seu adjuncta. *Angelorum attributa.*

XV. Cognitionem eorum quod attinet, principium ejus est substantia angeli, quæ cum in cogitatione consistat, ab intellectu eorum non nisi ratione distinguitur. *Cognitio angelorum.*

XVI. Modus intelligendi eorum perfectior est quam noster, cum à corporibus sint separati, & nullas sensuum imagines ac impressiones patiantur; unde ipsis mentis actiones magis fixæ ac constantes sunt, ac cogi- *perfectior nostrâ,*

tationum suarum sunt domini, atque ideas longe clariores ac distinctiores habent, & ab erroribus facilius cavere sibi possunt quam nos.

Quotuplex ea sit? XVII. Non cognoscunt autem res per suam essentiam, cum ea rerum omnium nec imago, nec causa sit. Neque vident omnia in essentia Dei, tanquam in speculo; cum Deus sit agens voluntarium, adeoque operationes ac decreta ejus ex solâ essentiæ ejus consideratione pervideri non possint. Sed quæcunque intelligunt, ea per certas species & formas ac ideas, sive insitas, sive à Deo revelatas, sive denique ex rebus ipsis creatis haustas percipiunt. Ut omnis eorum cognitio sit triplex; *naturalis* sive concreata: *Diabolus homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in ipso.* Joh. 8: 44. *revelata*, Dan. 8. & 9. Apoc. 1: 1. *significavit* (J.Christus) *mittens per angelum suum servo suo Johanni*; & *experimentalis. Ut notificetur nunc principatibus & potestatibus, qui in supercælestibus sunt, per Ecclesiam, sapientia Dei, quæ plurimam varietatem habet.* Eph. 3: 10. *Gaudium erit in cœlo super uno peccatore resipiscente, magis quam super nonaginta justis, quibus non opus est resipiscentia.* Luc. 15: 7. Vana autem & inepta est Scholasticorum distinctio in cognitionem Angelorum *matutinam & vespertinam*.

An angeli omnia simplici intuitu intelligant? XVIII. Quæri solet, an simplici intuitu omnia intelligant? ad quod resp. plurimas veritates, quas nos discurrendo cognoscimus, eos quidem simplici aspectu pervidere; plurimas autem etiam veritates non nisi meditando & ratiocinando perscrutari. *In quæ cupiunt angeli* παρακύψαι *introspicere.* 1 Pet. 1: 12. Quamvis illa ratiocinatio sit celerrima & pernicissima.

Cognoscunt angeli Deum, XIX. Objecta cognitionis Angelicæ quod attinet, ea sunt res, cum spirituales, tum corporales.

XX. In priori genere cognoscunt Deum, per speciem intelligibilem, seu ideam ejus ipsis connatam, sed quæ longe clarius ac pulchrius radiat quam ea quam nos habemus. *Qui cernimus nunc per speculum & per ænigma, & ex parte cognoscimus.* 1 Cor. 13: 12. & *sese ipsos*, cum per essentiam suam, cujus sibi intimè conscii sunt, tum etiam per ideam & imaginem ejus, quam in se deprehendunt: denique & *alias res spirituales*, sive angelos, sive mentes humanas, quarum formas ac ideas, seu species intelligibiles habent; eodem fere modo ut intellectus noster.

se ipsos. *alias res spirituales.*

(De colloquio Angelorum inter se, XXI. Certum etiam est, angelos sibi mutuo irradiare, ac cogitationes suas aliis angelis insinuare, iisque veluti colloqui posse. Unde & *linguarum angelorum* mentio fit 1 Cor. 13: 1. Quomodo autem istud peragatur,

agatur, ſola conjectura intelligere licet. Angeli enim cum corporibus careant, per certos motus & ſigna conceptus ſuos aliis revelare non poſſunt: cumque in iis ſolum ſit intellectus & voluntas, intellectus autem officium ſit res objectas percipere, iſque fere paſſivè ſeſe habeat; per ſolam voluntatem, qua videlicet unus angelus cogitationes ſuas alteri cognitas eſſe vult, hoc omne videtur peragi. Unde ſtatuendum videtur, certum à Deo inſtitutum eſſe nexum inter voluntatem unius angeli, & perceptionem alterius; ut quandocunque unus angelus cogitationes ſuas alteri vult eſſe cognitas, eo ipſo illæ alii angelo revelentur. Quanquam concipi etiam poteſt, ſpiritus ſibi invicem loqui, alligando conceptus ſuos certis ſignis exterioribus, de quibus convenerint. Cum vero hæc omnia à poſitiva Dei voluntate pendeant, nihil certi de iis ſtatui poteſt.

XXII. Hominem quod attinet, collocutio ejus cum angelo talis eſſe non poteſt, qualis unius angeli eſt cum altero; quia homo ſpeciem intelligibilem nec angelo imprimere, nec ab eo rurſus accipere poteſt, cum inter angelos & hominem tale commercium ac nexus non ſit, qualis inter votatem & intellectum duorum angelorum. Loqui ergo homini videtur angelus, vel agitando & figurando aërem ad eum modum, quo oportet ut verba in eo effingantur; vel glandulæ noſtræ, ſive cerebro talem motum, qualem à nervis extrinſecus motis pateretur, ac veluti imaginem ejus rei, quam nobis offerre vult, imprimendo. *& cum homine.*

XXIII. Cognoſcunt etiam *res corporeas*, pariter per ſpecies ac formas earum; ipſis vel connatas, ſicut in genere ſubſtantiæ alicujus corporeæ ideam in ſeſe deprehendunt; vel à corporibus acceptas, quomodo res ſingulares percipiunt; idque ex poſitiva quadam Dei lege, ac veluti nexu, quem Deus inſtituit inter intellectum angelorum & res materiales, circa quas operaturi ſunt; juxta quem, licet ſenſibus careant, certo modo ab iis affici poſſunt: quamvis nexum illum in ſpecie explicare non poſſimus, quia angeli non ſumus. Ex comparatione autem ſingularium univerſalia, communeſque rerum omnium conceptus & naturas facile intelligunt. *& res corporeas.*

XXIV. *Myſteria ſalutis* non norunt niſi per revelationes, vel ipſis, vel eccleſiæ, cujus curam gerunt, factas: *Sunt* enim *omnes miniſtratorii ſpiritus, miſſi ad miniſterium propter eos, qui ſalutem hæreditate accipient.* Heb. 1:14. vel ipſo denique eventu comprobatas. *Ut notificetur nunc principatibus & poteſtatibus, qui in ſupercœleſtibus ſunt, per Eccleſiam, ſapientia Dei πολυποίκιλος.* Eph. 3:10. *Magnum eſt pietatis myſterium: Deus -- viſus eſt angelis.* 1 Tim. 3:16. *qui etiam cupiunt παρακύψαι in myſteria Dei.* 1 Pet. 1:12. *Myſteria ſalutis,*

& futura contingentia non nisi per revelationem cognoscunt.

XXV. Similiter *futura contingentia* non aliter noverunt; quanquam conjecturis & longo usu in iis pervidendis & perrimandis multum polleant. *Adducant & indicent nobis ea quæ eventura sunt: priora, quæ sunt illa? indicate, & advertemus animum, & cognoscemus exitum illorum; aut ea, quæ veniunt, facite nos audire.* Esai. 41: 22. *De die illo & horæ nemo novit, neque Angeli cœlorum.* Matth. 24: 36.

Voluntas angelica.

XXVI. Intellectum angelorum comitatur eorum *voluntas*: quæ liberrima est, & perfectior quam in homine, cum passionibus & motibus corporeis non turbentur, nec à destinato tramite avertantur; ita ut cum perceptio eorum magis constans & fixa sit, facilius cavere possint ne fallantur.

XXVII. Distincta autem in ipsis certo modo concipiuntur, cum essentia eorum, quæ voluntatis quasi principium est; tum voluntas, instar facultatis ac potentiæ concepta, habitibus ac virtutibus suis adjuta, ut caritate, justitia, &c. tum denique ipse volendi actus, qui multiplex & varius est, & fere instar modi à voluntate ipsa differt.

Angeli passionum expertes.

XXVIII. Cum autem nullus sit in ipsis motus corporeus, *passiones* atque affectus proprie non habent. Unde nec doloris, nec gaudii, nec amoris capaces sunt, nec animi motus, nisi plane intellectuales experiuntur; quo sensu illi ipsis tribuuntnr. *In quæ* ἐπιθυμοῦσιν *cupiunt angeli inspicere.* 1 Pet. 1: 12. *Charitas nunquam excidit.* 1 Cor. 13: 8. *Gaudium erit in cœlo super uno peccatore resipiscente.* Luc. 15: 7. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua.* Matth. 22: 37. *Benedicite Domino angeli ejus, præpotentes robore, facientes verbum ejus, ut audiatis vocem verbi ejus.* Psal. 103: 20.

Voluntatis angelicæ objecta.

XXIX. Objectum voluntatis angelicæ tam late patet quam objectum intellectus ipsorum. Atque ita amant Deum, sese ipsos, alios angelos, & reliquos creaturas, servato singulis ordine ac modo suo.

Potentia angelica.

XXX. *Potentia* quoque ipsorum permagna est. Unde dicuntur גִּבֹּרֵי כֹחַ *præpotentes robore.* Psal. 103: 20. ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καὶ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου *principatus & potestates, & qui per totum mundum potestatem tenebrarum hujus seculi obtinent.* Eph. 6: 12. *Angeli potentiæ Domini.* 2. Thess. 1: 7. Quod ingentia & stupenda opera ab ipsis patrat in Scripturâ docent; qualia sunt una nocte trucidare omnes primogenitos Ægyptiorum. Exod. 12: 29. & in exercitu Assyriorum perdere centum & octoginta quinque hominum millia. 2 Reg. 19: 35. ita Johannes angelo tribuit motum extraordinarium stagni, quod cognominabatur Bethesda, c. 5: 4. Angelus quoque Domini nocte aperit fores carceris & edu-

educit Apostolos. Vide Act. 5: 19. & 12: 7.

XXXI. Negari enim non potest, ipsis facultatem esse movendi corpus, cui sese conjungunt; quod menti nostræ etiam concessum videmus. Non quod novum motum, solo jussu ac imperio suo, producendi potentiam habeant, cum enim ille realitatem aliquam contineat, illa quædam creatio foret. Verum supposito, quod eadem motus quantitas in mundo semper maneat, possunt motum à Deo conservatum, varie determinare, ut anima nostra illum in corpore suo ac membris determinat: atque ita etiam angelis materiam, quantam voluit, subjecit Deus, istumque rerum nexum fecit, ut ad eorum voluntatem & imperium, illa quoquoversum celerrime atque admirando sæpe modo moveretur. Atque hoc pacto corpus aliquod, cui se conjunxerunt, celerrime & longissime transferre possunt, determinando cursum subtilis materiæ, quæ corpus illud ambit ac incingit.

XXXII. Cumque intimam cujusque materiæ molem, & particularum figuram, situm, motum & ordinem pervideant, & quo quidque modo ab alio pati & moveri possit intelligant, atque ipsi ea varie movere & ciere possint, hinc miranda opera producere, ac sensus nostros, cum externos, tum internos varie afficere ac commovere possunt. Hinc vel ipsa objecta sensibus exhibere (*Sustulit Abraham oculos suos, & vidit, & ecce tres viri stabant juxta ipsum.* Gen. 18:2. *Fecit Deus habitare ab ortu horti Eden Cherubinos & flammam gladii ancipitis, ad custodiendam viam arboris vitæ.* Gen. 3: 24. *Quum autem videret asina illa angelum Jehovæ stantem in via illa & gladium ejus eductum in manu ejus, declinavit asina ab illa via ut iret in agrum.* Num. 22: 23.) vel etiam fallaci specie sensuum organa pulsare, ac tali motu eos impellere possunt, qualis requiritur ad has vel illas cogitationes & perceptiones ipsis suggerendas, vel qualiter ab ipsis objectis externis anima nostra moveri & affici solet. Idemque in sensibus internis valent.

XXXIII. Similiter quanquam diversarum rerum species & phantasmata animo objicere possunt, & variarum cogitationum occasiones suggerere; immediate tamen menti nostræ illabi ac voluntatem nostram inclinare non possunt. Cum solius Dei sit mentem nostram potenter collustrare, & voluntatem quo vult inflectere ac ducere. Quicquid ergo sive boni sive mali genii hic possunt, mediate ~~solum~~ per phantasiam, cui potentissimas illecebras objiciunt, & spirituum in cerebro motum, quem ad has vel illas cogitationes in nobis formandas producunt, peragunt; quod in va-

in vatibus Gentilium ac obsessis patet. Attamen omnis ipsorum in hoc genere potestas voluntati ac imperio Dei subjacet: *Benedicite Domino angeli ejus, præpotentes robore, facientes verbum ejus, ut audiatis vocem verbi ejus.* Psal. 103: 20. *An putas me non posse nunc precari Patrem meum, qui huc sistat mihi plures quam duodecim legiones angelorum?* Matth. 26: 53. *Dixit Dominus Adversario: Ecce, -- quicquid ejus est, in manu tua sit, tantum in ipsum ne mittas manum tuam.* Job. 1:12. *Et dixit Dominus ad Satanam: Ecce ipse* est *in manu tua. Tantum animam ejus serva.* c. 2: 6. *Dæmones verò precabantur eum, dicentes, si ejicis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.* Matth. 8: 31.

XXXIV. Præter hæc absoluta Angelorum attributa, consideranda sunt attributa eorum relativa, videl. eorum *quando*, *ubi*, *motus*.

Eorum quando. XXXV. *Quando* Angelorum ævum dici solet Scholasticis. Malè autem duratio illorum indivisibilis ipsis est, ac successione carens: cum angelorum essentia continuo reproduci ac de novo quasi creari opus habeat, æquè ut & reliquæ creaturæ; adeoque illi continuationem & durationis suæ extensionem quotidie acquirant.

Ubi. XXXVI. *Ubi* angelis proprie non convenit, cum in loco esse attributum sit rei extensæ, & locus ipse, sive internus, sive externus, à corpore non differat, & vel ipsum spatium dicat, quod corpus occupat, vel situm ejus inter alia corpora; quæ angelo, cujus natura in cogitatione consistit, non conveniunt.

XXXVII. Angelus ergo per se in loco nullo modo, est nec circumscriptivè, neque etiam definitive. In loco verò esse dicitur, ubi operatur ad extra circa corpus aliquod, cui sese jungit; respectu cujus corporis, quod inter alia corpora situm est, pariter locum suum sortitur, cum illi ista ratione conjunctus sit, non autem aliis.

XXXVIII. Ita etiam locus angeli non est determinatus quoad magnitudinem; cum hoc solum constet, angelum non posse simul operari in toto universo atque omni ubi, qui Durandi & Jesuitarum est error; cum istud soli Deo conveniat, *qui omnia operatur in omnibus.* 1. Cor. 12: 6. Nec quoad parvitatem; unde plures angeli in minimo loco esse, & partialiter operari possunt. Unde Spiritus *impurus*, quo torquebatur quidam inter Gadarenos, dicit Servatori, roganti *quodnam* ejus esset *nomen*: *Legio nomen meum est; quia multi sumus.* Marc. 5: 9. *Qui spiritus impuri egressi ex homine introierunt in porcos.* v. 13.

Motus. XXXIX. Eodem modo etiam concipiendus est angelorum *motus.*

Et

Et repente adfuit cum angelo multitudo exercituum cœlestium. Luc. 2: 15. *Nonne omnes sunt ministratorii spiritus, missi ad ministerium propter eos, qui salutem hæreditate accipient?* Hebr. 1: 14. Qui angelo non aliter tribui potest, quam quatenus operationem suam mutat: quod cum successione quadam & novo actu priori succedente fiat, sequitur illum in instanti fieri non posse, sed tempori subjectum esse; non quidem ob spatium aliquod extensum, quod pertransire angelus debeat, sed quia una ejus operatio ab altera necessario distincta esse debet.

XL. Referri huc possunt Angelorum *Apparitiones*: de quibus varia quæruntur. 1. An verè apparuerint angeli? an vero spectra quædam & idola sanctis hominibus illuserint? quod quidem sacræ historiæ è diametro repugnat, quæ angelorum ad homines legationes frequenter commemorat.

Angelicæ apparitiones: circa quas quæritur: an verè apparuerint angeli? An assumserint vera corpora?

XLI. 2. An vera assumserint corpora? quod quidem de apparitionibus, quæ non in somno, (qualis Jacobo contigit, quum *in somno videret scalam constitutam in terra, cujus summitas pertingebat ad cœlum, & angelos Dei ascendentes & descendentes per eam*, Gen. 28:12. & Paulo, cui *nocte adstitit angelus Dei, dicens, ne metue Paule* &c. Act. 27: 23.) vel ecstasi (ut de Cornelio narratur, *qui vidit per visionem manifeste quasi hora diei nona angelum Dei introeuntem, & dicentem ipsi, Corneli.* Act. 10.3.) sed videntibus ac vigilantibus hominibus familiariter adeo sæpius factæ sunt, nullo colore negari potest. *Sustulit Abraham oculos suos & vidit, & ecce tres viri stabant juxta ipsum, & vidit, & cucurrit obviam ipsis ab ostio tentorii, & inclinavit se versus terram.* Gen. 18: 2. Hoc enim & operationes angelorum in istis corporibus, & sanctum istud cum hominibus commercium, & sermones, & convictus ipse, denique sanctorum virorum sensus omnes benè dispositi, nec ullâ vanâ imagine illusi, constanter fatebantur. Quamvis eos nonnunquam corpora externa specie duntaxat induisse, atque ita cum hominibus egisse nonnulli statuant: ut cùm angelus qui Gideoni apparuerat, & Manoæ visus erat, sive creatus ille, sive increatus fuerit (quod probabilius est, nam & Jehova, & Dominus, & Deus dicitur) derepente *abiit a conspectu ejus, & ascendit in flamma* holocausti. Judic. 6:21. & 13:20. Sic cum ex improviso Gabriel *ingressus* esset ad Mariam, *illa perturbata fuit super ejus sermone* &c. confer c. 2: 9. *Angelus Dei supervenit Pastoribus, & gloria Domini circumfulsit eos.* Sic Angelus *supervenit* Petro in carcere, & cum eum eduxisset, *statim abscessit ab eo.* Act. 12: 7, 10.

XLII. 3. Un-

Unde corpora illi assumserint?

XLII. 3. Unde illa corpora assumserint? Resp. triplex iis assignatur origo. Vel enim corpora illa ex nihilo condita fuerunt: vel potius ex præexistente materiâ inhabili à Deo fabricata; qui modus usitatior videtur: vel denique (non præfracte enim id negandum videtur) viventium hominum corpora occuparunt, aversa ac turbata tantisper hominum illorum mente & sensu, ut quid de se ageretur ignorarent. Vid. Zach. 1:9. *Et dixi: quid hi, Domine mi? & dixit angelus loquens ad me: Ego tibi monstrabo, quid sint hi.* v. 13. *Et respondit Jehovah angelo loquenti ad me verba bona.* v. 14. *Et dixit ad me angelus loquens ad me: Prædica* &c. *Et venerunt duo illi Angeli Sodomam vespere: & Lot sedebat in porta Sodomæ: & vidit Lot, & surrexit obviam ipsis, & dimisit se vultu in terram.* Gen. 19: 1. vide & c. 18.

Quomodo eas assumserint?

XLIII. 4. Quomodo corpora hæc assumserint? Resp. non interna ac personali conjunctione, sed externa solum habitudine, uti formæ assistentes, quæ se in corporibus istis manifestabant, iisque tanquam instrumentis utebantur. Plane uti malos genios in obsessorum corporibus versari videmus, quos tamen potius occupant & invadunt, nec ut instrumentis utuntur, sed eos vexant & miserè torquent. Unde corpora illa tanquam vestes sumebant, & pro arbitrio rursus deponebant. Hinc aliqua parte liquet, quomodo in futura vita, etsi corporibus induti, ἰσάγγελοι *angelis similes futuri simus.* Luc. 20: 36. Et cur Christus, ut nostris infirmitatibus affici posset, non angelicam, sed humanam naturam debuerit assumere. Denique cur Deus Ecclesiæ suæ non angelos, sed homines, doctores & consolatores dederit.

Quid de corporibus illis, peracta legatione, fit factum?

XLIV. 5. Quid de corporibus illis, peracta legatione, factum sit Respondet Scriptura simpliciter, ea disparuisse, atque angelos abscessisse, Jud. 6: 21. & 13: 20. Act. 12: 10. sive corporibus illis in principia sua, unde composita fuerant, resolutis; sive, si illa viventium hominum fuerint, ab Angelo rectore destitutis, & in pristinum statum reductis.

Judæorum commentum de angelorum ordine, quos Viros appellant.

XLV. Cum autem Angeli ipsi corporei non sint, sed ad tempus solum corporibus vestiti hominibus apparuerint, perperam Judæi hinc diversum quendam angelorum ordinem statuunt, quos viros appellant, quorum officium sit hominibus apparere. Quin & sexu eos discernunt, ex Gen. 6: 2. *Filii Dei viderunt filias hominum, quod bonæ essent, & acceperunt sibi uxores de omnibus, quas elegerunt*, & cibis vesci, ac mori denique nugantur. Contra quæ unius Christi auctoritas præscribit. *In re-*

sur-

ſurrectione neque uxores ducunt, neque nuptui dantur, ſed ſunt ut angeli Dei in cœlo. Matth. 22: 30.

XLVI. Apparitiones autem Angelorum variis gradibus factæ ſunt. 1. apparuerunt in paradiſo poſt lapſum: *Nam fecit Deus habitare ab ortu horti Eden Cherubinos, & flammam gladii ancipitis ad cuſtodiendam viam arboris vitæ.* Gen. 3: 24. 2. inde poſt bis mille annos Abrahamo apparuerunt, reliquiſque patribus, uſque ad deſcenſum Jacobi in Ægyptum. 3. deinceps per 215 annos non apparuere, uſque dum videret Moſes eam viſionem, de qua legere eſt Exod. c.3. 4. atque exinde in veteri Eccleſia frequenter ſanctis hominibus viſi ſunt, uſque ad Prophetam Zachariam, qui Vetus Teſtam. obſignavit, cui ultimum apparuerunt. 5. Poſtea 400 annorum intervallum fuit, quo Eccleſia nullis angelicis viſionibus vel alloquiis gaviſa legitur, dum ipſe Eccleſiæ Dominus expectabatur. 6. Quo in terris viſo, rurſus angeli apparere cœperunt, & frequentes eorum ſub exordia Nov. T. præcipuè in nativitate, morte & reſurrectione Salvatoris, apparitiones leguntur. Atque ultimum & longiſſime Apoſtolo Johanni apparuerunt, qui etiam adorare eos voluit, Apoc. 19. & 22. A quo tempore, quantum legitur, cum hominibus colloqui deſierunt.

Gradus varii apparitionum angelicarum.

XLVII. Quod autem Angeli nunc in Eccleſia non appareant, ex diverſa ejus œconomia provenit, quodque *habitabilis futura,* h. e. Novi Teſtamenti Eccleſia *angelis ſubjecta non ſit*, Hebr. 2: 5. ut quidem in veteri Eccleſiâ obtinuit, poſt promulgatam legem, cujus vindiciæ ipſis creditæ erant: & quod Chriſto, angelorum Domino, in eâ viſo, & ſpiritu luculentiſſimè effuſo, œconomis iſtis nunc opus non ſit. Unde etſi ſub initia ejus aliquo tempore apparuerunt, confirmato tamen Euangelio apparere deſierunt; ut in uno Chriſto acquieſcamus, donec tandem ἰσάγγελοι efficiamur.

Cur Angeli nunc in Eccleſia non appareant?

XLVIII. Inviſibiliter tamen inter homines verſantur angeli; boni in Eccleſiâ. *Propter hoc debet mulier poteſtatem habere in capite propter angelos.* 1. Cor. 11: 10. mali vero in mundo infidelium & in aëre. *In quibus* peccatis *aliquando ambulaſtis, ſecundùm principem poteſtatis aëris,* flatus, *qui nunc operatur in filiis inobedientiæ.* Eph. 2:2. *Lucta nobis eſt, adverſus principatus & poteſtates, adverſus eos, qui per totum mundum poteſtatem tenebrarum hujus ſeculi obtinent, adverſus ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.* c. 6: 12. *In quibus Deus hujus ſæculi excæcavit mentes, ne irradiet eos illuſtratio Euangelii gloriæ Chriſti.* 2. Cor. 4: 4. & viſibili non-

nunquam operatione in dæmoniacis & energumenis. Visibiliter autem mittentur boni angeli die ultimo ad electos congregandos, & impios conjiciendos in ignem æternum. *Tunc mittet angelos suos & suos electos coget à quatuor ventis.* Marc. 13: 27. *Mittet Filius hominis angelos suos & congregabunt è regno ejus omnia scandala & omnes qui faciunt injustitam.* Matth. 13: 41. *Cum venerit Filius hominis in gloria suâ & omnes sancti angeli cum eo*, tunc *sedebit in throno gloriæ.* Matth. 25:31. ipse Dominus veniet *cum voce archangeli.* 1. Theff. 4: 17. & *revelabitur à cœlo cum angelis potentiæ suæ.* 2. Theff. 1: 7.

CAPUT XLVI.

De Angelis in specie.

Angeli boni vel mali.

I. Onsiderandi nunc sunt angeli in specie, juxta discrimina eorum, prout vel boni vel mali sunt. Quem in finem eorum creatio & primæva bonitas consideranda sunt, inde dispar eorum eventus, & utrorumque status ac officia.

Sunt CREATI.

II. Angelos ab æterno non extitisse, sed creatos fuisse, patet. *Benedicite Domino, angeli ejus, præpotentes robore, facientes verbum ejus, ut audiatis vocem verbi ejus.* Psal. 103: 20. *Qui fecit angelos suos spiritus, ministros suos ignem flammantem.* Psal. 104:4. coll. Hebr. 1:7. *Celebrate eum, omnes angeli ejus, celebrate eum omnes exercitus ejus. Celebrent nomen Domini. Nam ipse præcepit & creata sunt.* Psal. 148: 2, 5. *In ipso condita sunt omnia quæ in cœlis & in terra sunt, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates* &c. Col. 1: 16, 17. *Collocavit Christum ad dextram suam in supercœlestibus, supra omnem principatum & potestatem, & potentiam, & omne nomen, quod nominatur, non tantùm in seculo hoc, sed etiam in futuro.* Eph. 1: 21. *Qui est ad dextram Dei, subjectis ipsi angelis & potestatibus & potentiis.* 1. Pet. 3: 22.

Quando conditi sint sententiæ variant.

III. Ante mundum hunc adspectabilem eos creatos inter veteres plurimi statuerunt, fuitque hæc Patrum sententia, usque ad concilium Lateranense quartum, quod statuit eos simul cum rebus visibilibus conditos esse. Hodie Socinianis, licet maligniori errore, idem placet, simulque cum angelis mundi ipsius materiam ante Mosis hexa-emeron collocant.

IV. Quan-

IV. Quanquam autem, si vel ante principium conditus rerum corporearum creati dicantur, non ideo tamen æterni ponerentur, cum nihilominus initio durationis suæ, quæ successiva est, conditi fuissent. Probabile tamen est, eos una cum reliquis creaturis creatos esse: 1. quia Scriptura dicit, Deum initio *creasse cœlum & terram*. Sub cœlo autem non absurde comprehenduntur angeli, cœli incolæ, qui & *angeli cœlorum* in Scripturis passim appellari solent. Ita ut Moses terræ formationi describendæ magis intentus cœli nomine omnia ἀόρατα, & spirit., cœli incolas, comprehenderit. 2. intra sex istos dies creatum dicitur cœlum & terra, cum omnibus eorum exercitibus. Phrasi autem Scripturæ angeli sæpe *cœli exercitus* appellantur. *Vidi Iehovam insidentem solio suo, & totum exercitum cœli adstantem ei a dextra ejus & à sinistra.* 1. Reg. 22: 19. *Benedicite Domino angeli ejus, præpotentes robore, --- benedicite Domino, omnes exercitus ejus, ministri ejus, facientes voluntatem ejus.* Psal. 103: 20, 21. *Et repente adfuit cum angelo multitudo* στρατιᾶς οὐρανίου *exercituum cœlestium, laudantium Deum.* Luc. 2: 13.

Probabile tamen est eos simul cum rebus visibilibus conditos esse.

V. Quo autem die creati sint, pariter incertum est. Ante hominis saltem creationem jam extabant: *Quum fundaretur terra, jubilabant unà stellæ matutinæ, & clangebant omnes filii Dei.* Job. 38: 4, 7. ubi jam adfuisse dicuntur: quod secundo die factum est. Unde non improbabile multis videtur, eos primo die creatos, cum cœlo videl. ut diximus. *Et absoluta sunt cœlum & terra & omnis exercitus illorum.* Gen. 2: 1. *Celebrate eum, omnes angeli ejus, celebrate eum omnes exercitus ejus.* Psal. 148: 2. *Tu,* Domine, *fecisti cœlum, cœlum cœlorum, & omnem exercitum eorum: etiam exercitus cœlorum tibi se incurvant.* Neh. 9: 6. conf. 1. Reg. 22: 19. Luc. 2: 13. Quæ tamen omnia de tempore creationis eorum, cum demonstrativè probari non possint, pro articulo fidei habenda non sunt.

Quo die creati sint?

VI. Creati autem sunt à Deo maximo *numero*. *Et vidi, & audivi vocem angelorum multorum circa thronum. Et erat numerus eorum myriades myriadum, & chiliades chiliadum.* Apoc. 5: 11. Quo etiam referri solet illud Danielis: *Millies milleni serviebant ei, & myrias myriadum coram eo stabant.* Cap. 7: 10. attamen finito. Cumque Scriptura beatorum spirituum immensum numerum crebrius exprimat, quam lapsorum, eorum quoque numerus major videtur. *Jehovah, qui ex Sinai venit, eluxit ex monte Paran, & venit à myriadibus sanctis.* Deut. 33: 2. *Repente adfuit cum angelo multitudo exercituum cœlestium.* Luc.

Conditi sunt à Deo maximo numero.

 2: 13.

2: 13. *An putas, me non posse nunc precari Patrem meum, qui huc sistat mihi plures quam duodecim legiones angelorum?* Matth. 26: 53. *Accessistis ad Sion montem -- & myriades angelorum.* Hebr. 12: 22. *Currus Dei sunt myriades, millia iterata; in quibus Dominus est.* Psal.68:18. *Ecce, venit Dominus cum myriadibus sanctis suis, ad faciendum judicium de omnibus* &c. Judæ v. 14. & 2.Reg. 6: 16, 17. ubi Elizæus dicit servo, *qui nobiscum, plures sunt, quam qui contra nos*; & minister Prophetæ, retectis à Deo ejus oculis, vidit *montem plenum equis & curribus igneis.* Angelorum autem lapsorum numero adæquare numerum electorum hominum, quasi in supplementum eorum cœlo adscriptorum; aut statuere bonorum angelorum numerum electos nonagies novies superare juxta Matth.18:12,13. id vero hariolari est.

& boni. VII. Creati omnes sunt boni, sapientiâ ac rectitudine præditi, perfectiori gradu quam homo. Unde & *Dei filii* dicuntur, Job.1:6. vide Gen. 1: 31. *Et vidit Deus omnia quæ fecerat, & ecce erat bonum valde. Angelos, qui non servaverunt suum principium, sed reliquerunt proprium habitaculum, ad judicium magnæ diei vinculis æternis sub tenebris servat.* Jud.v.6. *Diabolus homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in ipso.* Joh. 8: 44. Quanquam, ut ex eventu patuit, mutabiles. Cum perfectio omnimoda atque immutabilis, qua creatura intellectualis per naturam suam impeccabilis est, soli Deo competat.

Angelorum prædestinatio. VIII. Atque hic exerit sese divina prædestinatio, juxta quam ex communi illo statu quidam ex illis liberè defecerunt, alii vero non sine Dei auxilio perseverarunt. Unde Scriptura peculiariter *angelorum electorum* meminit. 1. Tim. 5: 21.

Malorum desertio & electorum constantia. IX. Omnibus enim Deus commune auxilium atque gratiam suppeditaverat, qualem homini primo, auxilium videl. sine quo non, quo in eorum potestate erat sive bene sive male uti. Unde quidam auxilio hoc abusi sunt & defecerunt; alii vero illo recte usi sunt & perseverarunt, lubentissimâ quidem voluntate, sed efficacissimâ creatoris gratiâ adjuti, qua factum est, ut actu persisterent. Ille enim *servis suis non credit, & in angelis suis ponit lucem*, quæ in illis est; vel *poneret stultitiam*, h. e. stultitiam reputaret, vel adscriberet, si illis credere & sibi illos permittere, tanquam rectè absque se officium facturos, vellet. Iob.4:18. Idcirco *sancti ejus*, quippe ab ipso sanctificati, appellantur. *Sanctis suis* (angelis electis) *non credit*; sed ipse eos sanctificatos conservat in sanctitate. Iob. 15: 15. *Cujus omnes sancti in manu tua* sunt. Deut. 33: 3. *Deus ponit pacem in sublimibus*

mibus suis. Iob. 25: 2. *Et facit angelos suos ac ministros suos.* Psal. 104: 4. Quod autem aliis majorem istam gratiam dederit, aliis non, merum creatoris beneplacitum fuit, ex æterno ejus decreto fluens: *Deus est qui operatur & velle & perficere propter beneplacitum.* Phil. 2: 13. *Contestor coram Deo & Domino Jesu Christo & electis angelis, ut hæc serves.* 1. Tim. 5: 21.

X. Qui autem perstiterunt, Dei gratiâ ulterius confirmati, dono perseverantiæ prædìti, ac plenè beati redditi sunt. Unde hi angeli constanter Deo adhærescunt cum obedientiâ perfecta & immutabili: *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.* Matth. 18: 10. *Benedicite Domino, angeli ejus, facientes verbum ejus, ut audiatis vocem verbi ejus.* Psal. 103:24. *Fiat voluntas tua, ut in cœlo, etiam in terra.* Matth. 6:10. *Clamabant* Seraphim, *hic ad illum, Sanctus, Sanctus, Sanctus Jehovah* Deus *exercituum.* Esai. 6:3. Atque *angeli sancti* dicuntur, Luc. 9: 26. *electi*, 1. Tim. 5:21. angeli *lucis*, 2. Cor. 11:14. *cœlorum*, Matth. 22:30. 24:36. Marc. 12:25. *Sancti*, Matth. 25:31. Marc. 8: 38.

Angelorum meritum.

XI. Quod *de merito* ipsorum quæritur, an istud ipsis tribui, ipsorumque remuneratio & vitæ æternæ præmium illi adscribi possit; id quidem Scripturæ non repugnat, modo meritum id non fundetur in intrinseca quadam operum dignitate, sed in liberali repromissione divina; quale meritum ex pacto, atque operum justitia, etiam homini primo, si obediens permansisset, competivisset.

Non habent mediatorem.

XII. Male enim à quibusdam statuitur, angelos mediatore eguisse, quia sanctitas ipsorum à Dei sanctitate immensum distet, atque per Christum pariter reconciliatos esse; ex perversa acceptione locorum, Eph. 1:10. ubi Deus dicitur proposuisse, *ad dispensationem plenitudinis temporum, in unam summam confundere omnia in Christo, tum quæ in cœlis sunt, tum quæ in terris, in ipso.* & Col. 1:19, 20. ubi Paulus asserit, Deum *per Christum reconciliasse sibi omnia, sive ea quæ in terra, sive ea quæ in cœlis sunt.*

XIII. Verum quamvis per Christum angeli electi, & creati, imo & confirmati sint, ut est æternus Patris Filius, per quem Pater operatur, & quicquid boni est creaturis confert; ita ut ille ipsorum quoque dominus, princeps & caput sit, utpote ad Patris sui familiam pertinentium; non tamen ipsorum mediator est, ac si justitiæ ipsius hæredes essent. *Non enim angelos apprehendit, sed semen Abrahami* ἐπιλαμβάνεται *apprehendit*. Hebr. 2: 16. *Unus enim est Deus, unus & mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus.* 1. Tim. 2. 5. *Potioris est Testamenti mediator.* Hebr. 8. 6.

Testamenti novi est mediator, ut, morte obita, ad redemtionem, quæ sub priori Testamento erant, *transgressionum, promissionem accipiant vocati æternæ hæreditatis.* Hebr.9:15. *Accessistis ad Testamenti novi mediatorem Jesum, & sanguinem aspersionis præstantiora loquentem præ Abel.* Hebr. 12:24. *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis.* Esai.9:6. *Natus est vobis hodie Servator.* Luc. 2:11. *Fecit* Deus *eum pro nobis peccatum, ut nos fieremus justitia Dei in ipso.* 2.Cor.5:21. *Factus pro nobis exsecratio, nos redemit ab exsecratione legis.* Gal.3:13. vide etiam Matth.18:11.

XIV. Nec satisfacit distinctio inter mediatorem reconciliationis, nempe hominum, & conservationis, nempe Angelorum: item inter mediatorem ἀπολυτρώσεως & ἀνακεφαλαιώσεως: cum illa Scripturæ auctoritate careat, quæ nulli mediatori locum facit, nisi ubi est reconciliatio. *Non opus habent ii qui valent medico, sed qui male habent.* Matth. 9:11.

Classes angelorum secundum Iudæos.

XV. Hoc angelorum discrimine præmisso, de eorum distinctionibus & gradibus, quos nonnulli ponunt, videndum. Et quidem Judæi, pro diversis ipsorum sedibus, tres angelorum classes ordinant. 1. eorum, qui longissime à materiâ separati, nunquam corporea specie videntur, nec in terras veniunt, sed thronum Dei perpetuo cingunt. 2. angelorum ministerii מלאכי השרת, qui in mundum mittuntur, atque externa specie inter homines nonnunquam versantur; cum cæteroquin cœlorum orbes regant, & inde exercitus cœlorum dicantur. 3. angelorum damni, mortis מלאכי חבלה / מות / שטנים, qui in sublunaribus sedibus degunt, divinæ iræ ac justitiæ in terris ministri, in id à Deo conditi: quos etiam discretos sexu, & cibis ac venere uti, quin & mori statuunt.

XVI. Bonos vero angelos quod spectat, decem eorum ordines statuunt, sapientia, dignitate & potestate discretos; videl. חיות קודש animalia Sanctitatis, Ophannim, Oralim, Chasmalim, Seraphim, Angelos, Deos, Filios Dei, Cherubim, Ischim: quorum supremi infra solium majestatis sint, infimi cum hominibus conversentur, & iiscum aliquando loquantur. Hæc autem mera figmenta sunt, quæ à Judæis ad Platonicos, atque hinc quoque in Theologiam Christianam, derivata sunt. Atque ex non alio fonte illa de novem angelorum ordinibus, de angelis assistentibus & ministrantibus, de infimi ordinis spiritibus in terram missis, non item supremi, & similia, quæ apud Scholasticos traduntur, profluxerunt.

Eorum sententia derivata in Theologiam Christianam,

auctoritate pseudo-Dionysii

XVII. Quæ in Christianam Ecclesiam potissimum pseudo-Dionysii Areopagitę auctoritate invecta sunt, qui angelorum rempublicam primus ordi-

ordinavit, eorumque ſedes & choros deſcripſit, ac mira audacia omnem cœleſtem curiam juſto ordine componere aggreſſus eſt. Atque omnes iſtos ſpiritus in tres hierarchias diſtribuit, quæ ſingulæ rurſus ternos ordines ſub ſeſe comprehendunt; in prima hierarchia collocans Seraphinos, Cherubim & Thronos; in ſecundâ Dominationes, Virtutes & Poteſtates; in tertia Principatus, Archangelos & Angelos: ut in univerſum novem ipſorum ſint ordines, & in ſingulis ſedibus rurſus multa angelorum millia. Quem ſecutus eſt Damaſcenus, deinde Magiſter ſententiarum, ac cum Thoma univerſa tandem ſchola.

areopagita.

conf. 551:5.

XVIII. Sed abſurdum omnino eſt, ex diverſis angelorum nominibus diverſos ipſorum choros conſtituere; tum enim plures quam novem inter ipſos ordines ſtatuendi forent, cum etiam plura ipſorum nomina in S. litteris occurrant. *Et repente adfuit cum angelo multitudo exercitium cœleſtium.* Luc. 2: 13. *Ecce vigil & ſanctus de cœlo deſcendebat.* Dan. 4: 13. *In deciſione vigilum eſt verbum, & in dicto ſanctorum rogatio.* v. 17. *Et quod rex vidit vigilem & ſanctum deſcendentem de cœlo* &c. v. 23. ubi eras, *quum jubilarent unà ſtellæ matutinæ & clangerent omnes filii Dei?* Job. 38: 7. *Et feciſti eum inferiorem paulum infra Deos, h.e. angelos.* Pſal. 8: 6. Hebr. 2: 7. *Venerunt filii Dei ut adſiſterent apud Dominum.* Job. 1: 6. Sunt autem illa potius glorioſorum ſpirituum elogia & illuſtria epitheta, ad Dei ipſius, ſatellitum iſtorum regio veluti ſtipatu cincti ac armati, majeſtatem exprimendam & commendandam. Et ſi vel ordinem inter beatos ſpiritus dicant, quis docebit iſtum eſſe perpetuum, & ſtata ipſorum officia & gradus, à prima uſque creatione, non autem temporarium aliquem ordinem, pro munerum, ad quæ delegantur, ratione denotari?

XIX. Rem vero ipſam quod attinet, 1. ordinem aliquem inter angelos ab ipſa creatione eſſe inſtitutum non improbabile eſt. *Non enim eſt* ἀκαταστασίας auctor *Deus, ſed pacis.* 1. Cor. 14: 33. *Alia eſt gloria ſolis,* alia lunæ, *alia ſtellarum, ſtella enim ſtellæ præſtat gloria.* 1. Cor. 15: 41. 2. Ac Scriptura id non obſcure innuere videtur. *Ipſe Dominus cum voce Archangeli deſcendet de cœlo.* 1. Theſſ. 4: 16. *Michaël Archangelus cum diabolo diſceptans de corpore Moſis non ſuſtinuit judicium inferre blaſphemiæ.* Jud. v. 9. *Princeps regni Perſarum ſtabat adverſum me, & ecce Michaël, unus principum primorum, venit adjuvandum me.* Dan. 10: 13. *Per eum condita ſunt omnia, quæ in cœlis & in terra ſunt, viſibilia & inviſibilia, ſive throni, ſive dominationes, ſive imperia, ſive poteſtates.* Col. 1: 16. *Deus collocavit Chriſtum ad dextram ſuam in ſupercœleſtibus,*

Eſſe tamen inter eos ordinem quendam,

ſupra:

ſupra omnem principatum & poteſtatem & potentiam & dominationem & omne nomen, quod nominatur, non tantum in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro. Eph. 1: 21. *Abite à me in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis ejus.* Matth. 25: 41. *Conjectus eſt in terram Draco magnus, Serpens ille antiquus, qui appellatur Diabolus, & Satanas, qui ſeducit totam habitabilem.* Apoc. 12: 9. confer c. 20: 2. *Per principem dæmoniorum ejicit dæmonia.* Matth. 9: 34. *Phariſæi dicebant: iſte non ejicit dæmonia, niſi per Beelzebulem principem dæmoniorum.* Matth. 12: 24. Chriſtus exuiſſe dicitur *principatus & poteſtates.* Col. 2: 15. *Eſt nobis lucta adverſus principatus & poteſtates, adverſus eos, qui per totum mundum poteſtatem tenebrarum hujus ſeculi obtinent, adverſus ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.* Eph. 6: 12. 3. videturque ille ex officiorum diverſitate ac generibus potiſſimum proficiſci, Col. 1. 16. 1. Theſſ. 4: 16. Jud. v. 9. quibus tum erga Deum (*Benedicite Domino, angeli ejus, facientes verbum ejus, ut audiatis vocem verbi ejus.* Pſal. 103: 20. *Seraphim clamabant, hic ad illum, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Jehovah* Deus *exercituum.* Eſai. 6: 3.) tum erga Chriſtum (*Ecce angeli venerunt, & miniſtrarunt ipſi.* Matth. 4: 11. *In gratia donavit ei nomen, quod ſupra omne nomen eſt: ut in nomine Jeſu omne genu ſe flectat, ſupercœleſtium & terreſtrium, & eorum, qui ſub terra ſunt.* Phil. 2: 9, 10. *Quum autem rurſus introducit Primogenitum in orbem habitabilem, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.* Hebr. 1: 6.) tum erga homines defunguntur. *Nonne omnes ſunt miniſtratorii ſpiritus, miſſi ad miniſterium propter eos, qui ſalutem hæreditate accipient?* Hebr. 1: 14. *Metatur angelus Domini circa timentes ipſum, & eruit eos.* Pſal. 34: 8. *Mendicus ab angelis in ſinum Abrahami aſportatur.* Luc. 16: 22. 4. Et cum ſingularem aliquam in terris legationem obeunt, exinde temporariam quandam præfecturam atque ordinem nanciſci videntur; quem principatum, legatione peracta juxta cum munere, in cœlo rurſus ponunt: cum non conſtet eundem angelum ad idem ſemper munus à Deo adhiberi, atque omnia ipſorum in terris miniſteria aliquando ceſſatura ſint. *Deinde* erit *finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum aboleverit omne imperium, & omnem poteſtatem & potentiam.* 1. Cor. 15: 24. Plura de hiſce quærere, & an aliquod officium erga ſe mutuo exerceant? ac nonnulli non ſolum individuo & gradu, verum etiam ſpecie ab aliis differant? diſputare otioſum, & definire temerarium foret.

ex officiorum diverſitate, probabile eſt.

Angelo-

XX. Sequitur angelorum bonorum *miniſterium*, quod generatim ipſis

ipſis tribuitur Hebr. 1: 14. *Nonne omnes ſunt* λειτουργικὰ πνεύματα *miniſtratorii ſpiritus,* εἰς διακονίαν *ad miniſterium miſſi eorum qui ſalutem hæreditate accipient?* ubi reſpectu Dei λειτουργία, reſpectu hominum διακονία ipſis aſſignatur.conf. Hebr.6:10. διακονοῦντες τοῖς ἁγίοις *miniſtrantes ſanctis.* *rum bonorum officium.*

XXI. Speciatim Deo inſerviunt, eum celebrando & adorando : *Celebrate eum, omnes angeli ejus.* Pſal. 148: 2. *Seraphim clamabant hic ad illum, Sanctus, Sanctus, Jehovah* Deus *exercituum.* Eſai. 6: 3. varieque̋ miniſtrando : *Benedicite Domino, angeli ejus, facientes verbum ejus, omnes exercitus ejus, miniſtri ejus, facientes voluntatem ejus.* Pſal.103:20, 21. Quo etiam pertinet officium ipſorum Chriſto exhibitum. *Donavit ei nomen, quod ſupra omne nomen eſt; ut in nomine Ieſu omne genu ſe flectat ſupercœleſtium & terreſtrium.* Phil. 2: 9, 10. *Angeli venerunt, & miniſtrarunt ipſi.* Matth. 4: 11. *Adorent eum omnes angeli Dei.* Hebr.1:6. obſequio ſancto & voluntario. *Millies milleni ſerviebant ei, & myrias myriadum coram eo ſtabant.* Dan. 7: 10. *Repente adfuit cum angelo illo multitudo exercituum cœleſtium laudantium Deum.* Luc. 2:13. *Vidi Iehovam inſidentem ſolio ſuo, & totum exercitum cœli adſtantem ei, à dextra ejus & à ſiniſtra ejus.* 1.Reg.22:19. *Exercitus cœlorum tibi ſe incurvant.* Neh. 9: 6. *Currus Dei ſunt myriades, millia iterata; in quibus Dominus eſt.* Pſal. 68: 18. *Cruciabitur igne & ſulphure coram ſanctis angelis & coram Agno.* Apoc. 14: 10. Hominibus inſerviunt, præcipuè fidelibus. *Omnes ſunt miniſtratorii ſpiritus, ad miniſterium miſſi eorum, qui ſalutem hæreditate accipient.* Hebr. 1: 14. duobus præſertim modis, 1. beneficia Dei diſpenſando. *Tum dixerunt viri illi Loto, quis præterea hìc tibi eſt? -- cura exeant ex iſto loco.* Gen. 19: 12. *Adhuc loquebar in precibus, & vir ille Gabriel, quem videram in viſione antea, advolitans celeritate maxima pertingebat ad me circa tempus doni veſpertini.* Dan. 9: 21. *Revelatio Ieſu Chriſti, quam ſignificavit mittens per angelum ſuum ſervo ſuo Ioanni.* Apoc. 1: 1. *Metatur angelus Domini circa timentes ipſum, & eruit ipſos.* Pſal.34:8. *Angelis ſuis præcipiet de te, ut te cuſtodiant in omnibus viis tuis.* Pſal. 91: 11. *Tunc dixit ei angelus, ne time Maria.* Luc.1:30. Mortuo *mendico aſportarunt eum angeli in ſinum Abrahami.* Luc.16:22. *Mittet angelos ſuos cum tubæ voce magna, & cogent electos ejus à quatuor ventis.* Matth. 24: 31. Judicia ejus exequendo, in caſtigationem electorum. *Extenderat manum ſuam angelus ad perdendam Hieroſolymam; ſed pœnitens Iehova iſtius mali, edixit angelo qui perdebat de populo, ſatis* eſt, *jam remitte manum tuam* &c. 2.Sam.24:16,17. ac reproborum interitum. Angeli quos hoſpitio exceperat Lotus, *percuſſerunt viros* Sodomæ,

qui erant ad ostium domus cœcitate, adeo ut defessi sint laborando *ad inveniendum ostium.* Gen. 19: 11. *Mittet filius hominis angelos suos, qui colligent ex ipsius regno omnia offendicula, & eos qui dant operam transgressioni legis.* Matth. 13: 41.

XXII. Ubi notatu dignum est, Deum in exercendis judiciis suis uno, aut ad summum duobus tantum angelis esse usum; ubi autem vel unum duntaxat hominem servare voluit, non solum duos vel tres, verum etiam maximum sæpe angelorum numerum ablegasse: cujus rei exempla in V. & Nov. Test. obvia sunt. *Metatur angelus Domini circa timentes ipsum, & eruit ipsos.* Psal. 34: 8. confer Psal. 35: 5. *Fiant ut palea coram vento, angelo Domini impellente.* vide & v. 6. ut & Psal. 91: 11. *Angelis suis præcipiet de te, ut te custodiant in omnibus viis tuis.* Conf. infra §. XXIV.

An singuli fideles suum habeant angelum custodem?

XXIII. Incidit hic quæstio de *Angelo custode.* Quod commentum à Judæis primo ortum, quorum opinionem quidam, non recte acceptis locis Matth. 18: 10. *Videte ne contemnatis aliquem ex parvis istis: dico enim vobis, angelos eorum in cœlis per omne tempus intueri faciem Patris mei qui in cœlis est.* & Act. 12: 15. *At illi dicebant; angelus ejus est.* & 1. Cor. 11: 9. *Debet mulier potestatem habere in capite propter angelos;* exprimi censent; ac in profana gentilium Theologia, qui singulis hominibus à nativitate duos genios, bonum ac malum, assignabant, frequentatum; à Scholasticis in Christianam religionem etiam introductum est, qui singulis fidelibus angelos tutelares præfixerunt, illique fundamento religiosum ipsorum cultum, nominatum angeli comitis quotidianam venerationem, superstruxerunt. Ut de magia, nefandisque artibus eadem hypothesi nexis sileam.

XXIV. Nullum autem in Scripturis hæc fundamentum habent; cum illa spiritus hos non certis hominibus alligatos & obnoxios ponat, sed à Deo libere quaquaversum dimitti testetur, *ad ministerium eorum, qui salutem hæreditate accipient.* Hebr. 1: 14. Et interdum pluribus hominibus unicum angelum (*Prodiens angelus Iehovæ percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia hominum.* Esai. 37: 36. vide etiam Dan. 10: 12, 13, 21. & 11: 1.) interdum autem, idque sæpius, uni homini plures angelos comites & ministros adjungat. *Angelis suis præcipiet de te, ut te custodiant in omnibus viis tuis.* Psal. 91: 11. *Vidit* minister Elisæi *quod mons ille plenus erat* erat *equis & curribus igneis circa Elisæum.* 2. Reg. 6: 17. *Venerunt Iacobo obviam angeli Dei.* Gen. 32: 1. *Dixitque ille, quum videret eos, acies Dei hæc est.* v. 2. *Angeli mendicum mortuum asportarunt*

in sinum Abrahami. Luc.16: 22. *Angeli eorum in cœlis semper intuentur faciem Patris mei qui in cœlis est.* Matth. 18: 10.

XXV. Sunt & qui singulis gentibus ac nationibus angelos præfectos ac rectores apposuerunt, interque eos studia & factiones pro suis populis vigere dixerunt. Qui error à Judæis acceptus est, qui cuique genti suum sidus & astrum, quod ipsis imperitet, attribuerunt, quo nomine angelos siderum rectores intelligunt; sola gente Judaica excepta, quæ nullum sidus aut stellam habeat, sed *unius Dei hæreditas sit.* Deut.4:19, 20. Quamvis enim *Michaëlem* Israëlis principem dicant, ex Dan.10:13 hoc tamen de principe subalterno,& vicariâ sub Deo potestate, cujus mandata solum accipiat & exequatur, intelligunt, cum cæteris spiritibus sive astris reliquas gentes cum absoluto imperio commissas velint. Quę inficeta dogmata frustra loco Deut. 32: 8. *Cùm hæreditatem distribueret altissimus gentibus, cùm divideret filios hominis, statuebat terminos populorum juxta numerum filiorum Israël*: & præsertim Dan. 10: 13. *Et princeps regni Persarum stabat adversum me unum & viginti dies, & ecce Michaël, unus principum primorum, venit ad juvandum me, & ego superfui ibi apud reges Persarum,* firmant.

An singulæ nationes suos habeant angelos rectores?

XXVI. Ineptiores sunt, qui bestiis etiam angelos præficiunt; prout Pontificii ipsis ex sanctorum numero patronos & curatores dederunt. Imo rebus etiam inanimis, elementis, plagis mundi, planetis, signis Zodiaci &c. eos præposuere: cum angelorum ministerium liberum sit, nec ulli rei perpetuo mancipatum, Hebr.1:14. ac res omnes naturales propria vi ac facultate polleant, ac leges in natura positas obeant, nec angelorum ad id ministerio opus sit; & stellarum præsertim rotatio paganis relinquenda sit, cum Scriptura de eâ sileat.

Imo & bestiæ & res inanimes?

XXVII. Quamvis autem angeli præcipuè fidelibus ministrent, non recte tamen Sociniani eos solis fidelibus, non aliis, adesse statuunt. Ut enim electos nondum credentes omittamus, quos Deus peculiariter tamen curat. *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili: illas oportet me quoque ducere, & vocem meam audient.* Ioh.10:16. *Vestra est promissio & filiorum vestrorum, & omnium qui procul sunt, quoscunque advocaverit Dominus Deus vester.* Act.2:39. universa Israëlitarum Ecclesia, etsi maximam partem reproba, sub angelorum excubiis & præfectura egit, ab iisque defensa, & in deserto pasta quoque legitur. *Panem* אַבִּירִים *fortium comedebat vir; commeatum misit ipsis ad satietatem.* Psal.78:25.

Sociniani angelos solis fidelibus adesse, & Christi in ipsius regno vicarios statuunt.

XXVIII. Quamvis autem angeli tantæ sint excellentiæ & potentiæ, *Cultus re-*

Religiosus angelis non competit: non tamen religiosi cultus objectum sunt. Qui veterum *angelicorum* fuit error, ex Platonis schola in religionem Christianam introductus, qui eos pro intercessoribus inter Deum & homines habebant. Contra 1.Tim. 2:5. *Unus mediator est Dei & hominum, homo Christus Iesus.* 1. Joh.2:1. *Si quis peccaverit, paracletum habemus apud Patrem, Iesum Christum justum.* Hebr. 1: 14. *Angeli sunt ministratorii spiritus, missi à Deo ad ministerium* salvandorum.

Cui adversatur Pontificiorum praxis. XXIX. Ut Pontificii nullum colorem tegendæ idololatriæ suæ habeant, qui angelos religiose venerantur, diebus festis & templis colunt, quin & vota iis nuncupant, & Deum per merita angeli custodis rogare non erubescunt; contra judicium veteris Ecclesiæ, quæ tales hæreticis palam adnumeravit, & manifesta S. Scripturæ loca. *Hæc omnia tibi dabo, si adoraveris me. Dicit ei Iesus. abi Satana. nam scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli servies.* Matth. 4: 9, 10. *Ignorantes Deum serviebatis iis, qui natura non sunt dii.* Gal. 4: 8.

quæ S.Scriptura repugnat. XXX. Præsertim autem illustris est locus Col.2:18. ubi ait Apostolus. 1. hæresin illam in cultu angelorum, *fideles* καταβραβεύειν, h. e. propositum ipsis præmium intercipere. 2. tales *volentes* id facere, h.e. nullo divino jussu, sed solâ libidine & privata auctoritate. 3. *humilitatem* affectare. Qui & Pontificiorum nunc prætextus est. 4. *gradum inferre in ea quæ non viderunt.* quod iidem in angelorum hierarchia & sedibus ordinandis audacissimè faciunt. 5. ac quamvis humilitatem adeo affectent, *turgere tamen sensu carnis suæ.* 6. denique *non tenere caput,* & Christo ipso ac salute excidere, dum commentito isti cultui sese dedunt.

XXXI. Similiter Apoc.19:10. & 22: 9. angelus oblatum sibi cultum recusavit, addita egregia ratione, se in eadem familia *ejusdem Domini servum* esse, cui soli iste honor debeatur; *adora Deum, conservus tuus sum & fratrum tuorum.* Ut ex hac ratione ab ipso angelo allata cadant fictitiæ illæ ratiunculæ, quas adversarii dant, cur angelus honorem istum alioquin sibi debitum, quod Bellarminus affirmare non veretur, recusaverit.

Angelorum cultus etiam sub V. T. illicitus. XXXII. Neque olim sub Vet. T. angelorum cultus magis licitus fuit, quod Sociniani, hac in parte Pontificiis adblandientes, docent; quo tempore tanquam legati à Deo missi, atque ejus nomine apud homines agentes, etiam divinos honores acceperint; qui honor nunc sub N.T. Christo cesserit, angelis majori, & novo in Ecclesia Deo. Verum dolosa hæc sunt, & mali commatis. Angelus enim fœderis in V. T. solus adoratus legitur,

non

non alii. Et sancti, ubi aliquando angelis sese incurvasse leguntur, de civili cultu id accipiendum est, cum homines eos esse putarint. *Et accipiam buccellam panis & fulcite cor vestrum; postea transibitis.* Gen. 18: 5. *Per hospitalitatem inscii quidam hospitio exceperunt angelos.* Hebr. 13:2. aut si revera angelos esse intellexerint, non alio tamen quam humano cultu illos dignati sunt, œconomiæ isti atque visibili ipsorum apparitioni convenienti.

XXXIII. Propter singulare autem in veteri Ecclesiâ munus, in solemni ista legislatione Angelo fœderis adstiterunt, ac per eos tanquam testes & approbatores, ac legis vindices, lex lata dicitur. *Quia accepistis legem* εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, *in dispositiones angelorum.* Act. 7: 53. *Lex propter transgressiones addita est, injuncta* δι᾽ ἀγγέλων *per angelos in manu mediatoris.* Gal. 3: 19. *Qui* δι᾽ ἀγγέλων *per angelos dictus est sermo.* Hebr. 2:2. *Jehovah*, qui *de Sinai venisti --- & venisti ex myriadibus sanctis; à cujus dextra* erat *ignis, lex ad ipsos.* conf. phrasin 1. Tim. 2:2. *Quæ audivisti ex me* διὰ πολλῶν μαρτύρων *per multos testes.* Ac peculiaris istius officii ratione in veteri Ecclesiâ appellati sunt Elohim, Dii, quibus Filius Dei ad tempus minor factus est. *Et fecisti eum inferiorem paulum* מֵאֱלֹהִים *infra Deum.* Psal. 8: 6. παρ᾽ ἀγγέλους. Hebr. 2: 7. Quo exaltato, non solum jam minores sunt: *Adorarunt ipsum omnes dii.* Psal. 97:7. πάντες ἄγγελοι θεοῦ. *Est ad dextram Dei, subjectis ipsi angelis & potestatibus & potentiis.* 1. Petr. 3: 22. verum etiam potestatem quam antea habuerunt, ad populum veterem Legi & principibus suis subjiciendum, deposuerunt. *Non enim angelis subjecit habitabilem futuram.* Hebr. 2: 5. Ita ut nunc, posito illo honore & munere, meri tantum fidelium conservi sint, *Vide ne* feceris. *Conservus tuus sum & fratrum tuorum.* Apoc. 19: 10. 22: 9. *Accessistis ad myriades angelorum.* Hebr. 12: 22. Nunc *in plenitudine temporum* voluit Deus ἀνακεφαλαιώσασθαι *in unam summam confundere omnia in Christo, tum, quæ in cœlis sunt, tum quæ in terris in* Christo. Eph. 1:10. *Omnia subjecit sub pedes ejus; & eum dedit caput supra omnia Ecclesiæ.* v. 22. *Ut notificetur nunc principatibus & potestatibus, qui in supercœlestibus sunt, sapientia Dei quæ plurimam varietatem habet.* c. 3: 9, 10. Adeoque non religiosè colendi, sed potius sanctâ & verecunda ambulatione exhilarandi sunt. *Contestor coram Deo & Domino Jesu Christo, & electis angelis, ut hæc serves.* 1. Tim. 5: 21. *Gaudium erit in cœlo super uno peccatore resipiscente.* Luc. 15:7. nihilque indecori coram testibus illis in Ecclesiâ committendum. *Mulier debet potestatem habere in capite, propter angelos.* 1. Cor. 11: 9.

 XXXIV. An-

Angeli MALI.

XXXIV. Angelos bonos excipiunt *mali*, seu defectores. *Diabolus homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit. quia non eſt veritas in ipſo. quando loquitur mendacium, ex ſuis loquitur; quia mendax eſt, & pater ejus.* Joh. 8: 44. *Angelos item, qui non ſervaverunt ſuum principium, ſed reliquerunt proprium habitaculum, ad judicium magnæ diei vinculis æternis ſub tenebris ſervat.* Jud. v. 6. qui *dæmones*, *ſpiritus mali, immundi, mendaces, ſpirituales malitiæ, & angeli tenebrarum*, aliiſque nominibus in Scripturis indigitantur.

XXXV. Cum autem mali conditi non ſint, tales propriâ libidine, & perverſo liberi arbitrii uſu ipſi evaſerunt, dum à lege ſibi poſitâ deſciverunt; unde & Belial dicuntur. *Quæ concordia Chriſto cum Belial?* 2. Cor. 6: 15. Legem enim ipſis latam neceſſe eſt, cum peccaſſe legantur. *Deus angelis qui peccaverant non pepercit.* 2. Pet. 2: 4. conf. 1. Joh. 3: 4. ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. Cumque de aliâ lege non liqueat, hoc ſaltem certum eſt, ipſis legem charitatis & obedientiæ poſitam fuiſſe, quæ ipſis, ut & primo homini, ingenita erat, quæque quoad ſubſtantiam eadem eſt cum lege morali decalogo comprehenſa.

Eorum peccatum.

XXXVI. De peccati ipſorum ſpecie ex Scripturis non certò conſtat; quæ eos ſolum in genere, *in veritate non perſtitiſſe*, Joh. 8: 44. atque ἀρχὴν & ſanctam originem non tenuiſſe, ſed *domilium ſuum reliquiſſe* tradunt. Jud. v. 6.

XXXVII. Craſſiſſimi ſunt, qui ſcortationem ipſis attribuunt, ex malè intellecto loco Gen. 6: 2. *Viderunt filii Dei filias hominum, quod bonæ eſſent, & acceperunt ſibi uxores de omnibus quas elegerunt.*

XXXVIII. Rectius ſentiunt, qui ſuperbia lapſos aſſerunt; quam Paulus 1. Tim. 3: 6. vocat κρίμα τοῦ διαβόλου, cauſam judicii, vel criminationem diaboli. *Non novitium, ne inflatus in judicium incidat diaboli.* Unde & nunc ubique divinos honores affectant; atque ad hoc vitium etiam homines præcipuè impellunt, ut in humani generis parentibus videre licet. Superbia autem ac elatio eorum in hoc conſtitiſſe videtur, quod Deo morigeri eſſe, ac ab eo dependere recuſaverint; vel potius quod Filio Dei ſubeſſe ac obſequi noluerint. Sicut Joh. 8: 44. Chriſtus Judæos ob ſimilem culpam *ex diabolo eſſe dicit*, qui *in veritate non perſtitit.*

XXXIX. Qualiſcunque autem fuerit hæc ſuperbiæ ſpecies, ſive in ſui ipſius ac excellentiæ ſuæ nimio ſtudio poſita, ſive rebellione adverſus Filium Dei, ſive etiam in invidia erga excellentiam hominis, quem ut ſibi parem ac æmulum averſabantur: primum ortum habuit peccatum ipſorum

in

in intellectu, uti dicitur, fuitque error, non ſpeculativus, ſed practicus; qualis intellectui angelico, qui actus purus non erat, ubi juſta attentio aberat, obrepere facile poterat.

XL. Atque angelorum ille lapſus, quanquam non ſine providentiæ divinæ interventu contigit, non tamen Deo, ſed angelis ipſis auctoribus adſcribendus eſt, cum propria libidine & protervo voluntatis abuſu è tanto faſtigio exciderint. Defecerunt enim quia deficere voluerunt. Potuerunt autem deficere, quia ex nihilo conditi erant, & de nihilo participabant, unde erroribus & lapſibus ex ſeſe obnoxii erant.

Quo tempore defecerint?

XLI. De tempore, quo lapſi ſunt, ex Scripturis nihil conſtat, cum nec creationis ipſorum præciſum tempus ibi indicetur; ut plane incertum, imo falſum ſit, ante mundi hujus creationem eos jam lapſos eſſe, quod Sociniani volunt. An vero diu in integritate perſtiterint, atque an intra primum mundi hexa-emeron exciderint, non liquet: ſimiliter neque primo creationis eorum momento eos defeciſſe, ex Joh. 8:44. *Diabolus homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit*, certo inferri poteſt. Hoc ſaltem in genere conſtat, lapſum eorum lapſum hominis anteceſſiſſe.

XLII. Numerum angelorum apoſtatarum magnum eſſe liquet ex Marc. 5:9. Luc. 8:30. *Legio nomen meum* eſt, *quia multi ſumus*. Nimiæ autem audaciæ eſt, definire tertiam eorum partem defeciſſe, ex Apoc. 12:4, 9. *Et cauda ejus trahebat tertiam partem ſtellarum cœli, & conjecit eas in terram, & Draco ſtabat coram muliere* &c. *Et conjectus eſt Draco ille magnus, ſerpens ille antiquus* &c. *in terram, & angeli ejus cum ipſo.*

An unus inter eos rebellionis fuerit dux?

XLIII. Quærere etiam Scholaſtici ſolent, an unus aliquis angelus rebellionis fuerit dux & princeps, an vero omnes ſimul in eandem impietatem conſpiraverint? Et Scriptura quidem nunc inter defectores ſpiritus ſocietatem & conſpirationem vigere innuit: *Si Satanas Satanam ejicit, adverſus ſe ipſum diſſidet, quomodo ergo ſtabit regnum ejus?* Matth. 12:26. Atque ordinem inter eos eſſe docet. *Abite à me in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis ejus.* Matth. 25:41. *Iſte non ejicit dæmonia niſi per Beëlzebulem principem dæmoniorum.* Matth. 12:24. *Michaël & angeli ejus præliati ſunt contra Draconem; & Draco præliatus eſt & angeli ejus.* Apoc. 12:7. *Diabolus conjectus eſt in terram & angeli ejus cum ipſo.* v. 9. Nunc ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου *princeps mundi hujus ejicitur foras.* Joh. 12:31. *Venit mundi hujus princeps, & in me nihil habet.* c. 14:30. Et ἄρχοντος τῶν δαιμονίων meminit: ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων:

μονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. *Per principem dæmoniorum ejicit dæmonia.* Matth. 9: 34. An autem ille in prima creatione angelorum ordinibus præpositus fuerit, & seditionis in cœlo auctor reliquos quoque spiritus commoverit & in partes traxerit; an vero post angelorum casum, hunc sibi demum ducem & moderandæ infernalis reipubl. suæ principem fecerint, in modo relinquendum est; quanquam prius non improbabile videatur.

Diaboli nomina. XLIV. Inter nomina, quibus ille tartareæ cohortis princeps in Scripturis appelletur, præcipua sunt, *Beelzebul*, Matth. 12:24. ubi male à quibusdam legitur Beelsebub. Notat autem illa vox *dominum stercoris*, seu *stercorarii*, h.e. idolei, quo oracula edebat nefarius ille spiritus. *Satanas*, h.e. adversarius, Job. 1:6. *Diabolus*, h.e. calumniator. 1. Pet. 5: 8. & fidelium κατήγορος *& accusator*, Apoc. 12:10. κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, *imperium mortis habens*, Hebr. 2:14. ὁ πονηρὸς *nequam*. Matth. 6:13. *Belial*, 2. Cor. 6: 15. *Princeps hujus mundi.* Joh. 12: 31. & 14: 30. & 16:11. & ab ementita deitate, *Deus hujus seculi*, 2. Cor. 4:6. Rabbinis antiquis *Sammaël* dictus est, quasi כר מאל, deficiens à Deo: *Angelus mortis*, qui per Serpentem Evæ locutus est: unde & *Serpens antiquus* in Scripturis appellatur, Apoc. 12. & 20. *Serpentis esca pulvis.* Esai. 65: 25. *Serpentem impetuosum & tortuosum visitabit Dominus.* c. 27: 1.

Angelorum defectorum pœna. XLV. Pœna, defectionem hanc consecuta, fuit, quod angeli hi desertores cœlo exulare jussi, à Deo quoque deserti & justo judicio in infidelitate suâ confirmati sint. *Catenis tenebrarum servantur ad judicium magnæ diei.* Jud. v. 6. 2. Pet. 2: 4. *Qui facit peccatum, ex diabolo est, nam ab initio diabolus peccat.* 1. Joh. 3: 8. Unde in impietate sua obstinatissimè pergunt, atque gloriam Dei unicè convellere & homines seducere pro summo suo studio habent.

Nullus iis locus in cœlo, XLVI. Hinc in cœlo nullus iis, ut οἰκητηρίῳ domicilio, relictus est locus, Jud. v. 6. 2. Pet. 2:4. Loca enim Job. 1:6. & 2:1. *Et fuit dies, & venerunt filii Dei, ut adsisterent apud Dominum, & venit etiam adversarius inter ipsos.* & 1. Reg. 22:19, 21. parabolam habent; vel si historicè accipiantur, de regione aërea intelligenda sunt, ubi thronus Dei sæpe statuitur. *Contabulans aquis cœnacula sua, ponens nubes vehiculum suum, ambulans super alis venti.* Psal. 104: 3. *Tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.* Luc. 21: 27. *Ecce nubes alba, & super nube sedens similis filio hominis.* Apoc. 14: 14.

unde ceciderunt. XLVII. Quando autem molestus hic accusator coram Dei tribunali

causa

causa sua cadit, *è cœlo cadere* dicitur. *Vidi Satanam instar fulguris, ex cœlo cadentem. Ecce, do vobis potestatem calcandi super serpentes & super omnem potentiam inimici, & nihil vos lædet.* Luc.10:18,19. Quod præsertim factum est, quando accusatio legis abrogata, & peccatum condemnatum fuit in carne Christi: *Spiritus redarguet mundum de judicio: quia princeps hujus mundi judicatus est.* Joh. 16: 11. & Spiritu S. effuso, illata passim apud gentes lux Euangelii diabolum solio suo decedere & regnanti Christo cedere coëgit. Ut nullas jam vires amplius habeat in iis, qui fortiter ipsi resistunt: *Resistite diabolo, & fugiet à vobis*, Iac.4:7. *Adversarius vester diabolus, ut leo rugiens obambulat, quærens quem deglutiat; cui resistite firmi in fide.* 1.Pet.5:9.

ad judicium servati.

XLVIII. *Catenis tenebrarum interea asservatur, ad judicium magnæ diei,* 2.Petr.2:4. Jud. v. 6. h. e. à Deo veluti abdicatus, & cœlo æternum extorris, omni etiam misericordiæ ac gratiæ spe excidit, æternis tenebris damnatus. Ubi amarissimos cruciatus, ex regni sui in terris dispendiis & Ecclesiæ prosperitate, patitur; dum interim intentiores cruciatus quos jam præsentiscit: *Dæmonia quoque credunt & horrescunt.* Jac. 2: 19. *Venisti huc, ut torqueres nos ante constitutum tempus?* Matth. 8: 29. *Et rogabant eum, ne imperaret sibi ut abiret in abyssum.* Luc. 8:31. post magnum *judicii diem* exspectat; quando cum universa dæmonum societate judicandus, atque in pœnarum locum in perpetuum ablegandus erit. Matth. 25:41. *Exsecrati abite à me in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus.* coll. v. 34. *Adeste benedicti Patris mei* &c.

Interea Deus iis ut tortoribus utitur.

XLIX. Utitur interea Deus in mundi regimine ipsorum tanquam tortorum opera, ad castigandos electos, seducendos autem reprobos. Job. c.1.& 2. *Ne supereminentiâ revelationum supra modum efferrer, datus est mihi surculus infixus carni, angelus Satan, ut me colaphis cædat.* 2. Cor. 12:7. unde ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις, & κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου appellantur, Eph.6:12. & 2:2.

Limitata tamen eorum potestate,

L. Non tamen infinita eorum potestas est, sed certis limitibus circumscripta. *Dixit Dominus Adversario: Ecce, quicquid ejus est, in manu tua sit, tantùm in ipsum ne mittas manum tuam.* Job.1:12. *Ecce, indidit Iehova spiritum mendacii ori omnium istorum prophetarum* &c. 1.Reg.22: 19-23. *Dæmones precabantur* Iesum, *dicentes: Si ejicis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.* Matth. 8:31, 32. Magi Ægyptii *incantationibus suis non potuerunt producere pediculos.* Exod. 8: 18.

Solve quatuor angelos, qui ligati sunt ad fluvium magnum Euphratem. Apoc. 9: 14. *Comprehendit Draconem, qui est Diabolus, & vinxit eum mille annos.* Apoc.20:2. confer Matth. 12: 29. *Quomodo potest aliquis ingredi domum potentis, & vasa ejus diripere, nisi primo vinxerit potentem illum, & tunc domum illius diripiet?* Et Paulus quidem sublunari regione eorum potentiam coërcere videtur, (*in quibus* peccatis *ambulastis aliquando, secundùm seculum hujus mundi, secundùm principem τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος potestatis aëris, flatus, qui nunc operatur in filiis inobedientiæ.* Eph. 2: 2.) quam variis modis spiritus hi ciere ac agitare, & in ista ventorum ac fulgurum officina mira ac sæva moliri norunt. *Ignis Dei cecidit de cœlo, & ussit oves & pueros, atque devoravit eos.* Iob. 1: 16. quo etiam à quibusdam refertur historia quæ est Matth.8:26. & Luc.8:24. *Tunc experrectus objurgavit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.*

circa animantia, LI. Similiter circa animantia, etsi magna eorum potestas sit, ut eorum corpora induere, Gen. 3. iisque variè ad humano generi nocendum abuti possint, non tamen omnia possunt. Et præsertim quoad *eorum generationem,* etsi agilitate sua ac celerrimo motu eam in animalibus imperfectioribus promovere valdè possint, dum activa passivis applicant, producere tamen ea ex materia prorsus inepta ac indisposita non videntur posse; quod in magis Ægyptiis patuit. Exod.8:18.

& homines; LII. *Hominem quod* attinet, in corpus ejus multum procul dubio pollent, & valetudinem ejus affligere, ac acerbos casus immittere possunt. *Tunc assumit eum Diabolus in sanctam urbem, & statuit eum super pinnas templi.* Matth.4:5. *Rursus assumit eum diabolus in montem sublimem valde, & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum.* v. 8. *Ecce, mulier adfuit, habens spiritum infirmitatis* ab *annis decem & octo: eratque incurva, nec prorsus* sese *poterat surrigere.* Luc. 13: 11. *Hanc filiam Abrahami, quam vinxerat Satanas, ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solvi die Sabbathi?* v. 16. *Exivit Satanas a facie Domini, & percussit Jobum ulcere maligno a planta pedis ipsius usque ad verticem ipsius.* Job. 2: 7. *Respice ad filium meum, nam unigenitus est mihi. Et ecce, spiritus apprehendit eum, &* ipse *repente clamat, &* spiritus *discerpit eum spumantem, & vix discedit ab eo, conterens eum.* Luc.9:39. coll. Marc.9:17. & seqq. Quin permittente Deo, humores mirifice ciendo, ac rerum imagines in cerebro turbando ac invertendo, in furorem adigere eum possunt. *Occurrunt Iesu cum venisset in regionem Gergesenorum duo dæmoniaci, è monumentis prodeuntes: sævi valde, adeo ut non valeret*

quis-

quisquam præterire per viam illam. Matth.8:28. Cum qua rabie mores ferini,& tristis illa melancholia,quam per errorem *Lycanthropiam* esse putant, conjuncta sæpe sunt. In ferinos enim habitus ac lupos homines convertere, & nobilissimam creaturam belluinis exuviis convestire, ac ipsas denique rerum naturas transmutare, vires eorum supergreditur.

LIII. Speciatim in *Energumenis* eorum in corpora potestas patet, qui malignum spiritum habitatorem nacti, ab eo miserè torquentur, & miris sæpe modis aguntur, ut ea interdum ab iis fiant,quæ naturaliter ab homine fieri non possunt; quorum crebra, præsertim in historia Euangelica sub adventum Christi, exempla occurrunt. *præcipuè Energumenos.*

LIV. In *animam* quanquam immediatè illabi, eamque intimè affari, & quibuscunque velit formis ac ideis implere forte non possit, ut ante vidimus; phantasiæ tamen ope,ac per externos sensus, valide eam quatere, ac multis modis tentare potest; nunc terrens, ac proprio vultu se ostendens,nunc blandiens, ac cœlestem spiritum mentiens, 2.Cor.11.qua fraude potissimum nocere solet. *in animam*

LV. Non tamen omnia hominum peccata diabolo auctori adscribenda veniunt. Satis enim ad patranda ea sibi ipsi homo sufficit. Tunc autem potissimum à malo spiritu tentamur, cum subitaneo & vehementi impulsu perurgemur, & nos præter solitum nonnnnquam ad peccata ferri, ac veluti in præceps agi sentimus; maximè cum ad tetra ac nefanda quædam, à quibus alioquin abhorrere solemus,sollicitamur & abripimur. *ad nefanda scelera;*

LVI. Est autem hæc singularis ejus μεθοδεία, quod è longinquo plerunque ad scopum suum tendat, & longo circuitu ad destinatum finem perveniat. Unde multis sæpe seculis futuro operi fundamenta orditur, quæ denique diu post mirantibus hominibus in apertum producat; quod in Antichristi regno in Ecclesia erigendo ad oculum patuit. *singulari μεθοδείᾳ.*

LVII. Ad dæmonum operationem etiam *Magia* pertinet, qua ex tacito vel expresso cum iis fœdere,magi miranda quædam operantur,nullis ad ea adhibitis causis naturalibus, vel iis plerunque ineptis & invalidis, qualia sunt characteres, verba, collectæ certo ritu herbæ,atque alia ludicra & infanda. *Inter dæmonum operationes* MAGIA.

LVIII. Distinguendum autem inter ipsos magos est; quorum quidam diaboli ope mirifica quædam patrant, & sensibus ludos faciunt, quales sæpe doctiores; alii veneficiis grassantes publicæ humani generis pestes ac alastores sunt, quales Hecate, Circe, Medea; quidam denique ex imaginario cum diabolis fœdere multa sibi peragere videntur, cum tamen,

tenacissima melancholia obsepto ac stipato cerebro, nihil tale perpetrant: quales plerunque Lamiæ ac Striges sunt, in quas superiori sæculo maximè sævitum; quæ tamen mollioribus remediis curandæ, & ad bonam mentem reducendæ, non autem ultimis pœnis afficiendæ forent, quales veris duntaxat magis constitutæ sunt. Exod. 22.

LIX. Quæ à magis factitantur miracula, mira potius & præstigiæ sunt, quam vera miracula; & quæ de magis ac veneficis Thessalis narrantur, quæ carminibus suis Solis ac Lunæ cursus averterint ac stiterint, meræ sunt fabulæ & mendacia. Soli enim Deo naturæ auctori competit naturæ ordinem mutare, nec quicquam dæmonum potestas huc valet. *Benedictus Dominus Deus, Deus Israël, faciens mirabilia solus.* Psal.72:18. *Qui facit miracula magna solus. quia in seculum est gratia ipsius.* Psal. 136: 4. vide Josuæ c.10. & Esai.c.38.

ad quam Pontificiorum exorcismi revocandi.

LX. Ad magiam revocandi sunt Pontificiorum *Exorcismi*; qui si obsessos aliquando liberent, non ea vera dæmonum ejectio, sed cum dæmone potius collusio est, ejusque voluntaria cessio, qua corpora hominum deserit, ut mentes ac spiritus eorum occupet, & in erroribus potenter confirmet. Quale etiam quid factum videtur à Judæorum Exorcistis. *Et, si ego per Beëlzebulem ejicio dæmonia, filii vestri per quem ea ejiciunt?* Matth. 12:27. *Aggressi sunt quidam ex circulatoribus Iudæis exorcistis nominare super eos, qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu.* &c. Act.19: 13. Christus enim solus potestatem habet dæmonia ejiciendi, atque id veluti signum indubitatum profert, regnum cœlorum jam advenisse. Obsessi ergo non impia ista arte curandi, sed potius sanctis precibus Deo commendandi, & in ista lucta ac certamine divinis solatiis confirmandi sunt. Idemque de signis & miraculis in Papatu editis judicandum est, quæ singulari Satanæ efficacia ac dolo ab Antichristo fieri dicuntur. *Cujus adventus erit secundum operationem Satanæ, in omni potentia, & signis, & prodigiis mendacii.* 2. Thess.2:9. *Et faciebat* Bestia *signa magna* &c. *& seducebat habitantes in terra propter signa quæ ipsi datum erat facere* &c. Apoc. 13: 13, 14.

SPECTRIS *Diaboli hominibus illudunt.*

LXI. *Spectris* etiam hominibus illudere, & assumto corpore humano iis occurrere nonnunquam solent diaboli; sive externam speciem in aëre solum simulent, sive mortuorum cadavera ingrediantur, atque illa circumferant. Vera enim humana corpora producere non possunt. vide Luc. 24: 38,39. multo minus mortuos excitare, vel animas defunctorum sedibus suis evocare, iterumque terris ostendere. vide Luc. 16.

LXII. Quod

LXII. Quod cum in piorum animabus adhuc minus locum habeat; quorum ne exuviis quidem illudere, conditosque cineres infestare, vel immisso spiritu ac agitatore dæmone animare videntur posse, conf. Jud. v.9. *Michaël Archangelus, cum diabolo disceptans colloquebatur de corpore Mosis*; quæ de evocato Samuele, 1. Sam.28. narrantur, vel spectro diabolico adscribenda sunt, qui improbe Samuelem mentitus Saulem postridie ad se descensurum vaticinabatur: vel mera potius fuit impostura, & scena improbæ mulieris arte extructa, quæ Sauli mentiebatur sese Samuelem videre, cujus tamen speciem quo minus ipsi regi ostenderet, satis cavebat. Sicut & alia fraudis indicia in textu latent.

LXIII. Unica autem averruncandorum istorum spirituum via est, adversus insidias eorum pietate, fide, ac jugi oratione sese communire, deque Dei ope ac auxilio adversus eorum vim & insidias benè sperare. *Datus est mihi surculus infixus carni, angelus Satan, ut me colaphis cœdat, ne supra modum efferar. Super hoc ter rogavi Dominum, ut abscederet à me.* Sed *dixit mihi, sufficit tibi gratia mea.* 2. Cor. 12: 7, 8, 9. *Et ipsi vicerunt* Draconem, *propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonii sui.* Apoc.12:11. *An ignoratis, fore ut Angelos judicemus?* 1.Cor.6:3. *Deus pacis conteret Satanam sub pedes vestros citò.* Rom.16:20.

LIBER II.

De Oeconomiâ Fœderis naturæ seu operum, & Fœderis gratiæ in genere.

LOCUS OCTAVUS

De homine ad imaginem Dei condito, & Fœdere Dei cum ipso.

CAPUT I.

De imagine Dei in homine.

Angelos excipit hominis gubernatio.

I Tque hæc quidem angelorum creatio & gubernatio. Cum vero, juxta veterum monitum, γνῶθι σεαυτὸν, præcipue ad cognitionem nostri attendendum sit, descendamus nunc à creaturis mere intelligentibus ad hominem, spiritum corpori unitum, & perlustrata ejus origine contemplemur ejus gubernationem; quod maximum Dei in mundo opus, reliquorumque omnium veluti compendium est. Non enim frustra ac sine consilio Deus humanam gentem condidit. *Quare frustra creasses omnes filios hominis?* Psal. 89:48. Adeoque illam, veluti præcipua sua cura dignam, & amat, & curat, & sanctissimis modis regit.

Qui IMAGINE *Dei præditus est.*

II. Ac hominem quidem, quo melius cœlestem originem referret, ac dignum Deo opus existeret, imagine sua decoravit, quæ præcipua ejus gloria est, qua reliquis creaturis longe supereminet. Gen. 1:26. *Faciamus hominem in imagine nostra, secundum similitudinem nostram*, h.e. imaginem simillimam, aut imaginem similitudinem habentem, ut Gen. 5:3. *Et genuit* Adam *in similitudine sua secundum imaginem suam.* Ut frustra à Pontificiis imago ad naturam, similitudo ad virtutes referatur.

Quæ non consistit in

III. Imago hæc non in corporis figura vel habitu externo consistit, qua homo vel Deum ipsum, juxta Anthropomorphitas; vel juxta alios Chri-

Chriſtum, Dei filium referret, cum humanâ luſtrans ſub imagine terras *externis*
inter homines olim converſaturus foret; nam etiamſi homo non peccaſ- *corporis,*
ſet, tamen Chriſtum incarnandum, h.e. fruſtra in terras venturum, ſine
ulla Scripturæ auctoritate hi homines ſtatuunt: ſed in animâ expreſſa eſt,
ejuſque dotibus plane divinis, atque inſtar derivatæ de cœlo lucis in recens
nato homine coruſcantibus conſtat.

IV. Atque hiſce tribus fere abſolvebatur partibus: 1. antecedenter *ſed internis*
enim ea in ſpirituali & immortali animæ natura, inque intelligendi & vo- *& divinis*
lendi facultate, conſiſtebat, 2. formaliter autem & præcipue in animæ do- *animæ*
tibus, ſapientia & ſanctitate. 3. & conſequenter in hominis totius immor- *dotibus.*
talitate, & in creaturas dominio. Quorum primum erat veluti pretioſa
tabula, in qua imago Dei duci & effingi poterat; ſecundum ipſa illa di-
vinitatis imago & ſimulachrum; tertium imaginis illius late ſplendentis
fulgor, & veluti radii, qui non animam ſolum, ſed univerſum hominem
corpuſque ipſum colluſtrabant, illumque mundi Dominum ac princi-
pem, & velut æterni Dei amicum & ſocium pariter immortalem redde-
bant. Non enim templum iſtud, in quo imago iſta dedicata erat, corrum-
pi vel everti poterat.

V. Et animæ quidem natura ſpiritualis ad imaginem hanc capiendam
prærequirebatur. Quod oſtendit Paulus, cum docet, ideo *non debere nos
putare* τὸ θεῖον, *numen, eſſe ſimile auro vel argento vel lapidi, ſculpturæ ar-
tis & cogitationis humanæ, quia nos Dei genus ſumus.* Act. 17:28,29. Non
autem proprie eam exprimebat. Cum cogitationes ejus poſſint eſſe vanæ
& ſtultæ, & voluntas mala & perverſa, quibus Deo nihil magis diſſimile,
magiſque inimicum eſt. *Homo*, qui eſt *in gloria, & non intelligit, aſſimila-
tus eſt pecudibus*, quæ *extinguuntur.* Pſal. 49:21. *Hi autem, quæ ignorant
blaſphemant*; quæ *autem, ut ratione carentia animalia, norunt, in his cor-
rumpuntur.* Jud. v. 10.

VI. Primario igitur & proprie in animæ dotibus, atque intellectus
voluntatiſque rectitudine, quam Eccleſiaſtes tantopere prædicat (*Tan-
tùm, vide, hoc inveni; quod fecit Deus hominem rectum; & illi quæſive-
runt ſibi ratiocinia multa.* c. 7:29.) illa ponenda eſt: in ſapientia videl. &
juſtitia. *Et induti novo illo* homine, *qui renovatur ad cognitionem ſecun-
dum imaginem ejus qui ipſum condidit.* Col. 3:10. *Et induere novum
hominem, qui ſecundùm Deum creatus eſt in juſtitia & ſanctitate* (ſive *ſan-
cto ſtudio*) *veritatis.* Eph. 4:24.

VII. *Sapientia* primum hominem excelluiſſe extra omne dubium eſt, *Sapientia*
atque *nempe,*

atque ex ſacra hiſtoria conſtat: ubi animantium veluti cenſu inſtituto, ſingulis nomina naturæ ipſorum convenientiſſima indidit; & Evæ ortum divinitus agnovit, ac ſanctiſſimè de matrimonio diſſeruit, ejuſque leges ſecuturo mundo edixit. Cumque divina familiaritate frueretur, mundi creationem, cui videl. naſcenti coævus ipſe fuerat, Deumque conditorem, ipſamque S. S. Triadem in opere iſto laborantem ignorare non potuiſſe videtur. Et quanquam ipſum univerſam naturam percalluiſſe non ſtatuamus, quo tamen ab erroribus ſibi caveret, rectum iſtum animi habitum habebat, ut non facile niſi de rebus probe perceptis judicaret. Ut non ſine probro Sociniani primo parenti puerilem fere ignorantiam & ſtuporem affingere non dubitent, ex male intellecto loco Gen. 3: 7. *Et aperti ſunt oculi amborum, & cognoverunt quod eſſent nudi.*

& ſanctitate. VIII. Addit huic Apoſtolus *ſanctitatis & juſtitiæ ſtudium*; quod ὁσιότητα τῆς ἀληθείας appellat, h. e. *ſanctum & intemeratum ſtudium veritatis*, vel *ſanctitatem voluntatis veritatem amantis*, aut ſimpliciter per ἓν διὰ δυοῖν, *ſanctitatem veram.*

Rectitudo hæc imaginis Dei homini eſt naturalis. IX. Quæ juſtitia homini primo iſto ſtatu, dum recens ex manibus Dei exiret, debita & naturalis erat. Non enim Deus abſque illa hominem creare, nec hic ſine eâ exiſtere poterat; cum alioquin fine ſuo ad quem conditus erat, videl. ad Deo ſuo fruendum, inque eo gaudendum, excidiſſet; nec opus ad Dei gloriam, & tali conditore dignum fuiſſet.

Quod evertunt Pontificii, X. Ut operis Dei ſanctitatem, primique hominis excellentiam non leviter lædant *Pontificii*, dum juſtitiam hanc primo quidem homini conceſſam, ſed indebitam & *ſupernaturalem* ſtatuunt; veſtis inſtar pretioſæ, quæ externè ipſi ſuperaddita fuerit; vel, uti ajunt, inſtar fræni aurei, ad carnis motus, & internos tumultus, qui alioquin ex materiæ labe orituri erant, compeſcendos. Sic videlicet illi, ut corruptæ naturæ adblandiantur, hominemque poſt lapſum externâ tantum veſte ſpoliatum, cætera adhuc integrum, faciant, inſtituunt, & Dei ſanctitatem non parum violare, ac præcipuum ejus opus prorſus defœdare non erubeſcunt. Dum enim juſtitiam hanc homini ſupernaturalem dicunt, eo hominem ſine illa creari eaque carere poſſe, & nihilominus opus Deo creatore non indignum fore, fatentur: & ſicut illam ad frenandam concupiſcentiam extra ordinem datam docent, ut illam ſupernaturalem reddant; ita viciſſim concupiſcentiam homini à Deo creato naturalem, ipſumque tandem Deum peccati auctorem faciunt.

& cum le- XI. Cadit etiam ſtatus *puræ naturæ*, commentum Pelagii, à *Ieſuitis*, ut &

ut & *Remonstrantibus* ac Episcopio avide arreptum; quo hominem in prima creatione nec justum nec injustum ponebat, sed ad utrumque paratum, & virtutis vitiorumque semina recipere pariter idoneum. Quomodo & posteri ejus nunc nascantur. Verum talis puræ naturæ status nec extitit unquam, cum homo non nisi sanctus & Deum suum amans à Deo conditus sit: unde Scriptura illum non נקי *ἀθῷον*, & sceleris purum, sed ישר *ὀρθὸν rectum*, integrum ac sanum appellat. *Hoc inveni; quod fecit Deus hominem rectum.* Eccl. 7: 29. neque etiam existere potest, & rationali hominis statui repugnat: cum enim tam eximiis animæ facultatibus instructus sit, necessario iis vel benè vel malè utitur, & vel in Deum vel in creaturas tendit, atque vel recto amore gaudet, vel vitioso & terreno corrumpitur; ut extra vitia virtutesque ex æquo esse, & in utrorumque veluti confinio degere, creaturæ rationali prorsus impossibile sit. Et satis patet quo hæc tendant, & quantopere lapsæ naturæ hi homines adulari studeant, quam dum ad primæ integritatis statum redigere non possunt, illum contra corruptæ naturæ labe aspergere & contaminare non verentur. *Jesuitis Remonstrantes commento status puræ naturæ.*

XII. Atque hujus erroris diversa tantum facies est, quod *Sociniani*, quibus *Anabaptistæ* accedunt, homini antequam peccaret innocentiam tantum quandam attribuunt; & conditum quidem bonum dicunt & sine vitio, verum etiam sine justitia originali, cujus habitum sibi demum pluribus actionibus acquirere debuerit. Quibus addunt, cum *bona* sint *alia* simpliciter, *alia* relative talia; quorum illa *recta*, hæc *sibi bona* vocant; hominem non recta, sed sibi bona naturaliter appetiisse. Quæ effata, præter jam notata, peculiares suos errores habent; & non tantum hominem, non ex habitibus, sed ex actionibus solum, bonum & rectum fieri volunt, quod etiam nunc obtinere putant; quo gratiam sanctificantem, utpote libero arbitrio adversam, imminuunt & evertunt: sed hoc omne tandem præstruunt, ut postea in doctrinâ de Christo impias suas sententias melius tueri possint, quem videl. mundum doctrina sua solum illustrasse, & veram integritatem ac vitæ æternæ spem attulisse, dicunt. *Quibus sub alia erroris facie accedunt Sociniani & Anabaptistæ.*

XIII. Comitabatur Dei imaginem, eamque magis augustam reddebat, cum hominis totius *immortalitas*, tum in res creatas *dominium*. *Imaginis Dei comes immortalitas, & quidem totius hominis.*

XIV. *Immortalitas* hæc non animæ solius, quæ etiamnum viget, sed totius hominis atque etiam corporis intelligenda est; ut, si homo non peccasset, non moriturus, sed æternum Deo suo bonisque ejus fruiturus fuisset. Augustinus ut duplicem mortalitatem distinguit, alteram qua pri-

mus homo mori poterat, alteram qua poſt guſtatam arborem mori debebat: ſic etiam *duplicem immortalitatem* ponit, *primam,* poſſe non mori, quia homo poterat non peccare; *ſecundam*, non poſſe mori, quę erit futuræ vitæ, quam & alicubi *majorem immortalitatem* appellat. Adamo autem prior immortalitas competebat, habebatque *potentiam non moriendi*, & ſi illo in ſtatu perſtitiſſet, etiam moriturus non fuiſſet; deinceps autem erit *impotentia moriendi.*

Quam Pontificii perperam ſupernaturalem ſtatuunt, & poſt Pelagium Sociniani & Anabaptiſtæ negant.

XV. Non recte eam *Pontificii* primo homini ſupernaturalem faciunt; cum juſtitiæ originalis, quæ homini naturalis erat, fructus foret; ſicuti mors injuſtitiæ. *Stipendium peccati mors, gratioſa autem largitio Dei vita æterna in Chriſto Jeſu Domino noſtro.* Rom. 6: 23. Potiſſimum autem in controverſiam eam vocant, poſt *Pelagium*, *Sociniani* & *Anabaptiſtæ*, qui hominem mortalem creatum, mortemque non peccati, ſed naturæ ſequelam eſſe ſtatuunt: unde Adamum, licet in integritate perſeverantem, & cœli candidatum, tamen non niſi intercedente morte illud obtenturum fuiſſe autumant: adeoque mortem in genus humanum ab Adami labe derivatam negant; quomodo nunc & infantes moriantur, ſine ullo reatu: quin & Servatori noſtro, licet omnis peccati experte eandem ſortem ſubeundam fuiſſe. Quæ & beato primi hominis ſtatui, & Scripturis manifeſto adverſantur.

Qui redarguuntur, utpote beato hominis ſtatui

XVI. Cum enim homo conditus foret in ſtatu feliciſſimo, ut Deo, tanquam unico ſuo fine, perpetuo ſatiaretur, nihil profecto felicitati illi magis inimicum erat quam mori, & votis ſuis ſanctiſſimis fruſtrari, & feſſam anhelantemque animam ex Dei veluti amplexibus excuti, bonorumque ejus communione privari, quaſi Deum quærens non verum ſuum bonum, ſed umbram ſolum aliquam ſectata fuiſſet. Non minus autem corpore quam animo ſuperſtès manere debebat. Cum anima in eum finem creata ſit, ut in corpore degat, ejuſque hoſpes & comes ſit, & ſine eo beata eſſe non poſſit: neque etiam Deus, ſine ulla cauſa, temere opus manuum ſuarum corrumpere ac deſtruere, velut ei iratus, ſoleat; tum enim illud ne quidem creaviſſet. *Num bonum tibi* eſt, *ut opprimas? ut ſpernas laborem manuum tuarum*? Iob. 10: 3.

l. 6. 2. c 3 § 13.

& S Scripturæ adverſantes.

XVII. Sed & S. Scriptura peccatum unicam mortis cauſam facit; cum in prima comminatione. *Quocunque die comederis*, de arbore cognitionis boni & mali, *moriendo morieris.* Gen. 2: 17. tum in implemento ejus: *Pulvis es, & in pulverem reverteris.* Gen. 3: 19. Quo & Apoſtolus reſpicit, perſpicuè aſſerens, *per unum hominem peccatum in mundum intraſſe,*

traſſe, & per peccatum mortem, & ita in omnes homines mortem pertranſiiſſe. Rom.5: 12. Item *ſtipendia peccati eſſe mortem.* c. 6: 23. & *corpus mori propter peccatum.* c.8:10. Ad quæ loca dum excipiunt, per *mortem*, æternam mortem, ex qua reditus non detur; vel vitæ hujus calamitates, non ſine tædio ad mortem ducentes; vel mortis denique neceſſitatem, aliamque ejus poſtquam ex peccato aliquid maledictionis traxit, faciem intelligi; non autem mortem corporalem; manifeſto nimium prævaricantur: dum,ex ſolo ſententiæ ſuæ præjudicio, quæcunque per mortis vocabulum ullibi ſignificantur admittunt, & vulgatiſſimam ejus ſignificationem,quæque primo intuitu nobis occurrit, quæque prſertim Gen.2:17. phraſi *morte morieris* in Scripturis tam ſæpe denotatur,excludunt.

XVIII. Quod objiciunt, hominem primum ex pulvere compoſitum non potuiſſe non in illum rurſus dilabi; ſecundum illud Gen.3:19. *Pulvis es,& in pulverem reverteris,*illud tanti non eſt.Cum nihil repugnet Deum ex vili luto æternum ac manſurum opus excitare. Verba enim,Gen.3:19. *Pulvis es, & in pulverem reverteris*, naturam corruptam ſpectant. q. d. factus es per lapſum, qui conditus eras χοϊκὸς *pulvereus*, etiam φθαρτὸς *corruptioni* obnoxius, elongatus à ſpiritu & vita Dei. Atque huc referenda quoque Apoſtoli verba ſunt, 1.Cor.15:44,45,47,48,49. ubi opponit corpus ψυχικὸν & πνευματικὸν, & *primum hominem factum in animam viventem,ſecundum in Spiritum vivificantem* dicit; *primumque hominem ex terrâ* χοϊκὸν, *ſecundum vero Dominum de cœlo* vocat. denique addit, *qualis pulvereus, tales & pulverei, atque ut geſſimus imaginem pulverei, ſic & geremus imaginem cœleſtis.* Illa enim non mortem vel corruptionem, ſed animalem tantum in terris vitam deſcribunt, quam Adamus ſolam poſteris ſuis propagaturus erat, quamque nunc ex peccato etiam morti & corruptioni obnoxiam illis tradidit. Non enim primus homo vitæ ſpiritualis atque prorſus immutabilis ſuis auctor erat, quod eſt eſſe πνεῦμα ζωοποιοῦν: hanc enim per Chriſtum, ſecundum Adamum, unicum cœleſtis ac ſpiritualis vitæ auctorem, acquirimus. Neque ipſe, licet non moriturus, tamen jam à primo conditu ſuo poſſidebat ἀφθαρσίαν, ſeu incorruptibilitatem omnimodam, ſive *immortalitatem* iſtam *majorem,*ut Auguſtin.loquebatur, qualis poſt reſurrectionem demum in æternitatis candidatis obtinebit. Habebat autem corpus ψυχικὸν *animale*, & necdum πνευματικὸν *ſpirituale*, ut Apoſtolus diſtinguit; quale licet non ſit φθαρτὸν, nec ad corruptionem & mortem ex ſeſe vergat, necdum tamen etiam eſt ἄφθαρτον; iſtud enim majorem immortali-

tatis gradum & impotentiam moriendi dicit.

Alterum imaginis Dei consequens, Dominium in res creatas.

XIX. Alterum imaginis Dei consequens fuit *dominium* in res creatas, homini ut creaturarum principi attributum. De homine enim creando narratur: *Dixisse Deum, faciamus hominem cum imagine nostra, secundùm similitudinem nostri:* וְיִרְדּוּ *& dominentur*, vel *ut dominentur*, sive, *qui dominentur in pisces maris & in alites cœli, & in pecudes, & in totam terram, & in omne, quod se movet super terra.* Gen. 1:26. De creatis autem, *quod eis benedixerit Deus, & ipsis dixerit: multiplicamini & implete terram & subigite eam & dominamini in pisces maris, & in alites cœli & in omne vivens quod se movet super terra.* v. 28. Quare Adam omnibus animalibus sua quoque imposuisse nomina legitur. Gen. 2: 19. Hinc res omnes ipsi tanquam mundi domino famulari, atque usibus ejus servire debebant, ipseque iis omnibus justè uti; tanquam serperastris, quibus erigebatur ad considerationem, æstimationem & desiderium fruitionis Dei ipsius, ut boni sui summi & omnibus rebus sensibilibus majoris, ac in eo creatore suo unice gaudere ac deliciari poterat. In quo rerum omnium principatu imago Dei paulo vividius radiabat. Unde κατ' ἐξοχὴν *vir* ob peculiarem istam dignitatem ac potestatem *imago & gloria Dei* dicitur. 1.Cor.11:7.

XX. Ad hoc dominium hominis quoque spectat esus carnium animalium, illi à prima origine concessus. Subjectio enim animalium homini sine esu eorum parum profuisset, cum multorum nullus sit usus nisi esus. Nec obstat quod solæ herbæ homini in cibum datæ videantur. Aliter enim apparebit, si recte verba Mosis accipiantur. quæ hæc sunt, Gen. 1:29, 30. *Ecce do vobis omnem herbam semen facientem, quæ est in tota terra, & omnem arborem, quæ habet fructum arboreum semen facientem (vobis erit ad comedendum)* וּלְכָל־חַיַּת *imò etiam omnem bestiam agri, & omnem alitem cœli, & omne, quod se movet in terra, in quo est anima viva, cum omni olere herbaceo in cibum.* Ubi præter herbas carnes quoque homini concessas fuisse clarum est. Neque enim com. 30. dicitur *omni bestiæ agri olus* datum esse, sed *bestias agri cum olere* homini juxta herbas in cibum datas esse. Illud enim ל ibi non dativum, sed inclusionem notat, ut Esai.32:1. Sub animantibus autem *in quibus est anima viva*, pisces quoque continentur.

Quo Sociniani pessimè omnem Dei ima-

XXI. Errant vero Sociniani, dum solo hoc dominio, & rectæ rationis usu, sine quo exerceri non poterat, omnem Dei imaginem comprehendi & absolvi statuunt. Cum imago Dei dicat quod in homine augustissimum,

mum, Deoque maxime ſimile eſt, veluti juſtitia, ſanctitas, ſapientia, qui lucidiſſimi ejus ſunt radii; ſine quibus nec ipſum illud mundi dominium habere vel retinere poterat. Unde corrupta hac imagine etiam dominium illud periit. homini enim impuro nunc omnia ſunt impura: & juxta Apoſtolum Rom. 8:20,21. rerum natura non ſine tædio ipſi ſervit, & feſſa ac languens tantum non gemitum edit, ac jugo iſto liberari petit. Ut in imagine Dei dotes iſtæ animæ primo loco intelligi ſemper debeant. Iniquum enim nimis eſſet, imaginem Dei ita collocare in rerum omnium ſub homine ſubjectione, ut ipſe non foret homo ſubjectus Deo, per veram ſanctitatem & juſtitiam. Gen. vero cap. 1:26. non dominium ipſa Dei imago dicitur, ſed homo imaginem iſtam accipit ut dominetur, adeoque illa eo prior eſt. Sic enim illud ו in textu accipiendum eſt, ut Gen. 9:27. *Alliciat Deus Iaphetum,* וְיִשְׁכֹּן *ut habitet in tentoriis Semi.* Gen. 23:8,9. *Intercedite pro me apud Hephronem* וְיִתֶּן־לִי *ut det mihi ſpeluncam* &c. Dan. 5:2. *Belſchatzar juſſit in potu vini afferri vaſa aurea & argentea.* ---- וְיִשְׁתּוֹן *ut biberent in eis* &c.

ginem absolvi statuunt.

CAPUT II.

De Fœdere Dei cum homine primo.

Hominis ad imaginem Dei creati status naturalis, cum in ordine ad proximum suum.

I. Conditis iſto in ſtatu hominibus, humano genere multiplicato, locus fuiſſet inter homines, in *ordine ad proximum ſuum,* ſtatui *naturali*; juxta quem homo nullo adhuc pacto, nullaque lege poſitiva cum aliis colligatur. Cumque ſumma integritas obtinuiſſet, *ſola charitas* tum viguiſſet, ex qua ſine ulla fraude vel injuſtitia omnia proximo ſuo officia detuliſſet.

II. Atque hunc quidem reſpectum habiturus fuiſſet homo *ad proximum ſuum,* qui ipſi par, ejuſdemque mundi incola ac hæres fuiſſet. *Deo autem* conditori ſuo arctiori longe nexu erat obligatus; & ſummam ejus majeſtatem ac imperium in omnes creaturas, ac præſertim hominem, imaginem ejus gerentem, agnoſcere ac ſubmiſſe revereri tenebatur. Homo enim, cum Dei imagine creatus, non poteſt non Deo ſubordinari, & in omnibus ſubjici: Deuſque ipſo uti, deque eo, ut creatura ſuâ, facere quicquid libet, ipſi leges ponere ac infinitum voluntatis ambitum circumſcribere, inobedientem denique punire poteſt.

Tum in ordine ad Deum.

III. Quod tamen abſolutum ſuæ voluntatis imperium per juſtitiam, ſapientiam, ac bonitatem ſuam multipliciter temperat. Unde quanquam proprie dicta juſtitia, ſeu juris iſtud commercium, inter Deum & creaturam locum non habet; tamen non niſi ſanctiſſimè jure ſuo utitur, idque quibuſdam veluti legibus ipſe aſtrinxit. Sic quanquam ex. gr. Deus homine pro arbitrio uti, non tamen ad peccata & ſcelera eo abuti poteſt: nec leges ferre factu prorſus impoſſibiles: vel eum denique ſupra meritum punire: repugnant enim iſta ſanctitati, perfectioni, ſapientiæ & benignitati Dei, in ipſa ejus creatione tam recenter oſtenſæ, quæ longe aliud Dei conſilium ac ordinem oſtendit, & bonitatis ac perfectionis Dei vivum teſtimonium eſt.

Qui eum ex ſua benignitate ad propriorem ſui communionem invitavit inito Fœdere.

IV. Atque ex hac Dei benignitate eſt, quod creaturam ſibi ultro ſubditam, ac ex naturali obligatione omnia debentem, inito *fœdere* ad propriorem ſui communionem invitare, ac imperium ſuum planè deſpoticum iſta amoris & mutuæ obligationis εὐκρασίᾳ temperare voluerit. Ut jam homo, certiſſimo aditu ad beatitudinem facto, eam non ex mera ſolum Dei bonitate, & naturali in creaturas amore, ſibi quoquo modo polliceri, verum etiam ex pacto, adeoque propter veritatem & fidelitatem Dei certo expectare poſſit. Atque infert hæc fœderis conventio remunerationem ac liberalitatem quandam majorem & abundantiorem, quam homo ſibi ex jure Dei per naturam cognito promittere potuiſſet.

Fœdus, ברית/ διαθήκη.

V. Fœdus à *feriendo*, aut fide, aut potius à *fœdando* derivatum, quod ſanguine animalis fuſo humus fœdabatur, in Scripturis Hebraice eſt ברית, à ברה/ quod eſt *eligere*, quia in fœdere faciundo eſt conditionum αἵρεσις ac electio; vel juxta alios à ברא/ quod in Pihel eſt ſuccîdit, quia diſciſſo animali fœdera ſanciebant. vide Jer. 34:18, 19. *Qui transgreſſi ſunt fœdus meum, qui non rata fecerunt verba fœderis, quod fecerunt coram me*, fœderis *vituli, quem ſecuerunt in duas partes, inter cujus partes tranſierunt, principes Iudæ* &c. *qui tranſierunt inter partes vituli.* Unde uſitatum כרת ברית, ſcindere pactum ſeu fœdus. *Iehova Deus noſter* כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית. *ſecuit nobiſcum fœdus in Horeb.* Deut. 5: 2. וַיִּכְרֹת בְּרִית *& ſecuit* Joſua *fœdus populo die illo.* Ioſ. 24: 25. & ſimpliciter כרת; ut in hiſce, וַיִּכְרֹת *& ſecuit Iehonathan cum familia Davidis.* 1. Sam. 20:16. בִּכְרָת־בְּנִי *Cum ſecaret filius meus cum filio Iſai.* c. 22: 8. אֲשֶׁר כָּרַת *Cum ſecaret Dominus cum filiis Iſraël.* 1. Reg. 8: 9. Græcis dicitur διαθήκη, quæ vox iis ſæpè pro συνθήκη, pacto, venit, & ſimul reſpondet Hebræo ברית, in ſignificatione teſtamentariæ diſpoſitionis. Ἀνθρώπου κεκυρωμένην δια-

διαθήκην *hominis ratum factum testamentum nemo rejicit aut supra dispo-nit.* Gal. 3: 15. ὅπου γὰρ διαθήκη *ubi enim Testamentum* est, *mortem ne-cesse est contingere* τοῦ διαθεμένου, *Testatoris.* Hebr. 9: 16. Αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι *Hoc est Testamentum, quod disponam domui Israel,*&c.Hebr. 8: 10.

VI. Fœdus Dei est conventio inter Deum & hominem, qua Deus la-tâ lege declarat homini rationem percipiendi sui amoris,& unione ac com-munione ipsius fruendi; & homo rursus rationem fœdere præscriptam amplectitur, ac servaturum sese promittit, & ex fœdere remunerationem ac mercedem expectat. Qualis fœderis pangendi formula egregiè exprimi-tur Deut.26:16-19. notabilibus hisce verbis: *Hoc die Dominus Deus tuus præcipit tibi facere statuta & judicia hæc ---- Dominum jussisti dicere ho-die, quod factus sit tibi in Deum, & quod ambules in viis ipsius ----- & Do-minus jussit te dicere hodie, quòd factus sis ipsi in populum peculii* &c. Synec-doche autem est, cum fœdus pro sola lege vel præcepto ponitur, ut, cum de Levitis dicitur: *Observabant dictum tuum & fœdus tuum retinebant.* Deut.33:9. & cum *arca fœderis* dicitur, Num.10:33. Jos.4:18. in qua erant *tabulæ fœderis.* Deut. 9: 15.continentes *verba fœderis,* Exod.34:28. Item cum Adamus dicitur *transgressus esse fœdus.* Hos. 6: 7. Synecdoche quoque est cum pro promissione sola accipitur : *Et ego, hoc fœdus meum cum ipsis,* (hoc volo tanquam ratum & addictum ab ipsis peti & exspecta-ri) *ait Iehovah* : *Spiritus meus, qui est super te, & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent* &c. Esai. 59: 21. *Ecce ego, seco fœdus,* h. e. *facio fœ-dus,* sive addico , ad jus petendi atque exspectandi tanquam ex pacto : *co-ram omni populo tuo faciam mirabilia.* Exod. 34: 10. Cui metaphora additur, quando citra legem aut conditionem ullam promissionem nudam & simplicem dicit; quo sensu verbum *secare* accipitur. ut videre est 2. Chron. 7: 18. *Et constabiliam thronum regni tui, quemadmodum secui Davidi,* h.e.pactus sum promisi. ita Hag.2:6.*Cum verbo* אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתְּכֶם *de quo pactus sum vobiscum* : vel, *quod pactus sum vobiscum,* h. e. promisi, quod exspectandi jus dedi vobis. confer 2.Sam.23:5. *Nam non est recta domus mea cum Deo, sed fœdus æternum* (promissionem æternam) *posuit mihi, promtum omnibus & custoditum*; *quod* omnis *salus mea* existet *& omnis* εὐδοκία ac *complacentia, quum* domus mea *non germinabit.* Idem obtinet , ubi fœdus significat donationem irrevocabilem ; ut, *omnia* ἀφαιρέματα *do tibi, in statutum seculi* : *fœdus salis seculi hoc coram Iehova tibi.* h. e. promissio, cujus Deum non pœnitebit. Num. 18: 19. Sicut idem

Fœdus Dei quid?

idem vocis abusus est, ubi pro decreto & efficaci jussu accipitur: ut, *si irritum facietis fœdus meum diei, & fœdus meum noctis,* Jer. 33:20. Sic Job. 31:1. Jobus dicit, se *fœdus fecisse cum oculis suis,* h.e. eos inviolabili præcepto obligasse, sive propositum & votum concepisse de oculis suis frenandis.

Est ex eorum genere quæ inæqualia dicuntur.

VII. Cum autem fœdus hoc non sit inter eos, qui sunt paris juris, quique æquis legibus in amicitiam veniunt, ex eorum genere est, quæ politicis *inæqualia* dicuntur.

Adeoque diverso respectu μονόπλευρον est, vel δίπλευρον.

VIII. Et cum Deus tantum de propriis beneficiis disponat, & ab eo tota fœderis ordinatio, & conditionum, quibus homo amicitiam Dei sperare possit, præscriptio dependeat, hactenus illud μονόπλευρον est. Quando vero homo fœderis leges accipit, atque iis præstitis jus ad Deum accedendi, ac præmium postulandi habet, tum fœdus hoc fit δίπλευρον & mutuum.

Partes ejus quatuor.

IX. Ut partes hujus fœderis sint quatuor. A parte Dei, 1. *stipulatio*, qua certis legibus pacem & amicitiam suam offert. 2. *promissio*, seu præmii addictio. Et à parte hominis, 3. *adstipulatio* ad mandatum Dei, & legis ac conditionis acceptio; quæ significanti vocabulo in Scripturis ὁμολογία dicitur. Vide Hebr. 3:1. ubi Christus appellatur Ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας *missus & sacerdos adstipulationis.* conf. 2. Cor. 9:13. *Glorificantes Deum, propter subjectionem* τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ *adstipulationis vestræ in Euangelium Christi.* 4. qua præstita, respectu promissionis ac præmii consequitur *restipulatio*, ejusque spes & expectatio certissima: quæ ἐπερώτησις & fiducia rogandi Deum, 1. Pet. 3:21. παῤῥησία 1. Joh. 3:21, 22. ἐξουσία τέκνα θεοῦ γενέσθαι, Joh. 1:12. & πληροφορία καὶ ὁμολογία τῆς ἐλπίδος. Hebr. 6:11. & 10:23. pulcherrimis verbis in SS. litteris appellatur.

Fœdus Dei duplex, operum & gratiæ.

X. Fœdus tale Dei cum homine pro diversa ratione communionis ejus percipiendæ, duplex est, *operum & gratiæ*: quæ Scriptura sibi mutuo opponit. *Si gratiâ, non ex operibus; alioqui gratia non fit,* sive comperitur *gratia. Si verò ex operibus, non est gratia; alioqui opus non est opus.* Rom. 11:6. atque utriusque leges ac discrimen memorat. *Ubi igitur gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operum? non: sed per legem fidei.* Rom. 3:27. *Ei, qui operatur, merces non reputatur secundùm gratiam, sed secundùm debitum. Qui verò non operatur, sed credit in eum, qui justificat improbum, reputatur fides sua in justitiam.* Rom. 4:15. Fœdus operum nititur opere hominis, fœdus gratiæ solâ Dei misericordia: in

priori

priori habet aliquid homo quod in ipſo eſt; in poſteriori extra ſe poſitus totus dependet à Deo: illud ſine mediatore factum eſt, hoc mediatorem requirebat: illud à creatore juſto, hoc à redemtore benigno proficiſcitur; ſicut & illud cum homine integro initum fuit, hoc cum lapſo.

XI. Fœdus primum *operum*, *legis* ac *naturæ* dicitur; lege enim præſcriptum, operibus obſervandum, & naturæ ipſi hominis ſuperſtructum ac coævum eſt. Fluebat enim hactenus ex natura hominis quatenus ea Deo ſubjici debebat, & fœdus illud ſuper naturales hominis vires fundatum erat, ac obedientiam naturali lege mandatam poſtulabat.

Fœdus operum, etiam legis & naturæ dicitur.

XII. Fœdus tale cum primo homine 1. poſtulabat *Dei bonitas*, & amor erga homines, ipſo conſcientiæ noſtræ ſenſu expreſſus; qui non digniius ac decentius ſe explicare poterat, quam ſi hominem ſeſe quærentem ac anhelantem, nec terræ divitiis, & tantum longinquo Dei ſui aſpectu, & quaſi exilio, ſatiatum, ad ſeſe propius reciperet, & communione ſuâ bearet. Quale præmium cum natura homini non prorſus dictaret, quæ ipſum paradiſi bonis, & favore ac amicitia iſtâ Dei, qua jam fruebatur, contentum eſſe jubebat, ex ſingulari promiſſione & fœdere provenire debuit.

Poſtulabat hoc Dei cum homine fœdus Dei bonitas.

XIII. Deinde *hominis ipſius* ſtatus, & naturalis beatitudinis appetitus; qui cum rectus ſit (eſt enim veri boni deſiderium) nec Deo indignus, ipſi diſplicere, ac fruſtra eſſe non poterat, adeoque impleri debebat. *Deus terram formavit. Non* תהו & ἄκοσμον (ſive pro לְתהו *in caſſum*) *eam creavit: ad habitandum eam formavit. non dicit ſemini Jacobi, fruſtra quærite me.* Eſai.45:18,19. Niſi opus Dei culpare, ipſumque hominem cum vani deſiderii tormento creaſſe, & creaturæ ſuæ illuſiſſe, ſtatuere velis. Cujus deſiderii in corrupto homine etiamnum reliquię ſunt; quod etiamſi nunc irritum ſit, tamen rebus humanis adhuc integris vanum ac irritum eſſe non potuit. Huc accedebat ipſa hominis *conſcientia*, quæ ipſi teſtabatur Deum eſſe remuneratorem eorum, qui ipſum quærunt, nec fruſtra, ac ſi numen fictum vel idolum eſſet, rogari vel quæri poſſe: unde dum imaginem Dei ſervabat, Deoque propius uniri quærebat, de gratia ejus certus eſſe, deque remuneratione ſaltem benè ſperare, nec ſe in vanum Deum quæſiturum cogitare poterat. Quibus omnino conveniens, & tantum non neceſſe erat, ne homo ſemper anxius, deque Deo ſuo incertus degeret (cum majorem illam beatitudinem, quam quærebat, ſola naturâ duce, quæ ipſi Paradiſi delicias & Dei amicitiam in terris oſtendebat, ſperare non poſſet) ut Deus cum ipſo fœdus faceret, ipſumque ratio-

& ipſius hominis ſtatus in quo erat, beatitudinis appetitus, & conſcientia.

nes amoris ac communionis suæ percipiendæ edoceret.

Quod fœdus etiam initum est cum primo homine,

XIV. Quod etiam factum ipsa primi hominis historia dubitare nos non sinit. Non enim solum *lex* ipsi tradita, quæ eadem fuit cum lege morali, perpetuam in Scripturis vitę vel mortis sanctionem adjunctam habens sed specialis *præmii* in Paradiso promissio, *arboris vitæ* sacramento quoque obsignata, Gen. 2: 9. *Mortis* autem comminatio disertis verbis expressa legitur, Gen. 2:17. *Quocunque die comederis de ea* arbore cognitionis boni & mali, *moriendo morieris*. Quæ Fœdus Dei manifesto exprimunt. Cujus etiam non obscura mentio est, Hos. 6: 7. והמה כאדם עברו ברית *& illi, sicut Adam, transgressi sunt fœdus.*

& in eo cum universo genere humano.

XV. Initum fuit hoc fœdus non cum Adamo solo, sed cum universo genere humano, cujus parens & sponsor erat. Quomodo illum Apostolus considerat Rom. 5. & Christo, Ecclesiæ suæ similiter capiti & sponsori, opponit, hisce suum argumentum concludens: Quod *sicut per inobedientiam unius hominis (in quo omnes peccaverant.* v. 12.) *peccatores constituti sunt multi: ita & per obedientiam unius justi constituendi sunt multi.* Rom. 5: 12.---19. conf. 1. Cor. 15: 45. *Factus est primus homo Adam in animam viventem. ultimus Adam in spiritum vivificantem.* Atque ex ipsa historia, tum ex bonis ipsi ante lapsum concessis, (Gen. 1: 26, 28.) tum ex malis post lapsum immissis (Gen. 3: 16--19. *Ut omnes in Adam moriuntur, sic quoque in Christo omnes vivificabuntur.* 1. Cor. 15: 22.) quæ non ipsum magis quam posteros tetigerunt, satis patet, ipsum universum humanum genus in Paradiso repræsentasse, ejusque fata secum traxisse. Excipitur solus Christus, qui non vi primævæ benedictionis, sed insecutæ singularis promissionis ita ex Adamo ortus est, ut Adamo opponatur tanquam alterum fœderis caput, 1. Cor. 15: 45. conf. v. 47. *Primus homo ex terrâ pulvereus; secundus homo Dominus ex cœlo.*

Considerandа in hoc fœdere tria.

XVI. Ut naturam hujus fœderis propius inspiciamus, considerabimus in eo hæc tria. 1. *Legem* ejus, seu conditionem fruendi amoris Dei. 2. *Sanctionem*, cum per *Promissionem*, tum per *Comminationem*. 3. *Sacramentum* ei confirmando accedens, *Paradisum* & *arborem* vitæ.

1. Lex, quæ fuit operum,

XVII. *Lex* præscripta fuit homini non alia quam *operum*, quæ requirebat omnium præceptorum moralium observationem, omnemque perfectionem, cum naturæ humanæ, tum actionum, eamque & partium, & graduum, & perseverantiæ. *Quisquis totam legem servaverit, impegerit autem in uno, damnas factus est omnium.* Jac. 2: 10. *Jesus dixit ei, diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, &*

ex

ex tota cogitatione tua. Matth. 22: 37. *Et cum reversus justus à justitia sua fecerit iniquitatem, secundùm omnes abominationes, quas fecerit improbus, hiccine viveret? omnes justitiæ ejus quas fecerit non commemorabuntur: propter prævaricationem ipsius qua prævaricatur, & propter peccatum quo peccat. propter hæc morietur.* Ezech. 18:24. Huic *legi* duæ illæ sententiæ miscebantur, *qui fecerit ea homo, vivet in illis*: &, *maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in libro legis, ut ea faciat*, Gal. 3: 12, 10. Quæ sicuti fœdus operum constituunt, ita earundem repetitio speciem legis operum, etiam post abrogationem ejus, præferebat.

XVIII. Adamo autem non descripsit Deus facienda in libro, sed in *tabulis cordis.* conf. Jer. 17: 1. eumque summa sapientia & integritate instruxit, quæ ipsi omnis sanctitatis fundamentum & regula erat; quam illibatam servare, & rectis actionibus exprimere unicè tenebatur; *Et induti novo illo* homine, *qui renovatur ad cognitionem secundum imaginem ejus qui ipsum condidit.* Col. 3: 10. *Et induere novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis.* Eph. 4: 24. Ut lex ipsi lata proprie lex fuerit naturæ, & conscientiæ dictatus ac lux, eique acquiescens voluntas. Quamvis enim speciale quoque præceptum acceperit, potissimum tamen legis naturalis obedientia ab ipso requirebatur, cui experiundæ præceptum hoc symbolicum tantum inservivit. ***Exarata in tabulis cordis.***

XIX. Cumque in statu amicitiæ cum Deo foret, non tam naturali lege, quam nativa caritate Deo obediebat: qualis est obedientia filii erga parentem, quæ & voluntaria & lubens est; violata autem per peccatum charitate accessit præceptum & lex, non sine terrore. Cum antea externum nullum præceptum homini datum sit, præterquam de arbore Paradisi, quod tantum positivum erat. ***Cui homo rectus constitutus in statu amicitiæ cum Deo nativa caritate obediebat.***

XX. Hanc legem si homo integram servasset, nec imaginem Dei, quam gerebat, ulla labe contaminasset, *justus* fuisset, habuissetque τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου, *id quod lex justitiæ causâ exigit*; & mercedem, tanquam sibi debitam ex cœlesti promissione, postulare potuisset. (vide Rom. 4: 4. *Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed* κατὰ τὸ ὀφείλημα *secundum debitum.*) Quæ quidem aliqua fuisset hominis *gloriatio*, præmium post peractos labores petentis; verum ea non alia quam conscientiæ lætantis, seque Deo ut benignissimo patri & domino, judicandum & probandum sistentis. Omnis enim operis nostri remuneratio & dignitas, solâ Dei liberalitate, & gratiosâ promissione, ac pacto nititur; nec aliter Deus nobis obligatus est, quam virtute propriæ dispositionis, ***Ex obedientia hujus legis fluit legalis justitia.***

 non

non vero interno operis nostri valore & dignitate: juxta illud Servatoris: *Ita & vos, quum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus; quod debuimus, fecimus.* & Iobi c. 22: 2. *An Deo prodest vir, quum frugi se præstiterit super iis prudens? An voluptas omnipotenti, quum juste egeris? & an emolumentum, cum integras habueris vias tuas?* Quamquam talis promissio taleque pactum Deo etiam omnino dignum est; cum ipsum summè deceat, hominem ad imaginem suam conditum ad communionem sui vocare, & obedientem ac in sanctitate perseverantem admittere.

Ex hoc fœdere operum exsurgit debitum mercedis ex pacto, non ex condigno, nec de congruo.

XXI. Atque in hoc solo hominis statu *meritum* obtinuisset, sed non aliud quam ex *pacto*, ac liberali Dei repromissione; juxta quam jus postulandi præmii homo habuisset, ad quod Deus sese ultro obligaverat, pro amore suo, quo tanti nostra æstimare, & tali præmio remunerari dignabatur. Non vero erat meritum *de condigno*; quod non cadit in meram creaturam, quia Deus hominis debitor fieri non potest, nec quicquam ei largitur, nisi ex sola liberalitate; quæ quidem ipso non indigna est, non tamen ex dignitate hominis, vel intrinseco valore operis ejus proficiscitur. Multo minus meritum *de congruo*; quod, præterquam quod primi hominis statui non conveniebat, hypocrysin insuper inducit, & Dei sanctitati repugnat, qui non est προσωπολήπτης, qui externis quibusdam rebus moveatur, & dona sua admiretur in hominibus, ut propterea alios aliis anteponat.

CAPUT III.

De Sanctione Fœderis naturæ, per promissionem vitæ & comminationem mortis.

1. SANCTIO *hujus fœderis,*

I. Equitur fœderis primi *sanctio*, quæ cum *promissione* præmii & mercedis, tum pœnæ *comminatione* constabat.

II. Habebat jam Adamus cum creatione sibi donatas benedictiones hujus vitæ, habebat præterea communionem cum Deo, ejusque amicitiâ fruebatur: atque hactenus beatus erat, cum in potestate ipsius esset, in isto statu sine ullo mortis metu perseverare. Nondum tamen consummatâ beatitudine gaudebat, cum necdum

in

in bono consummatus foret, ut nec seduci, nec peccare posset: neque enim plenâ obedientiâ sese Deo probaverat, ut mercedem petere, & tanquam filium ac hæredem sese gerere posset. Erat autem positus in via & conditione acquirendi jus vitæ æternæ; nondum tamen illud possidebat, nec potestatem rogandi, ac hæreditatem illam postulandi vel adeundi habebat.

III. Hoc autem futurum erat obedientiæ ejus præmium, atque hæc promissio erat fœderi adjecta, consummata nempe illa vita & beatitudo, non in terreni Paradisi spatiis, sed in cœlo agenda, quo post absolutum obedientiæ cursum ex Paradiso terrestri homo animâ & corpore transferendus foret. Cumque *caro & sanguis regnum Dei hæreditare non possint*, 1.Cor.15:50. neque vita hæc, quæ sanguinis spirituumque commeatu & carnis nutrimento constat, illa sit in qua Deum videre possumus; corpus hominis non quidem interiturum, sed certo tempore, ubi id Deo transferre placuisset, in spirituale commutandum fuisset, ut foret ἄφθαρτον, *incorruptibile*, h.e. nulli amplius moriendi periculo obnoxium, 1. Cor. 15: 50. Qualis mutatio Eliæ & Enocho contigit, & viventibus novissimo die superveniet. Illa hominis futura fuisset consummatio; quæ licet isto in statu ipsi fuisset supernaturalis, cum animali solum gauderet vita, ut non nisi ex speciali promissione illam sperare potuisset; tamen naturæ ipsius integræ maximè conveniebat, eamque decebat, ut quæ non sine desiderio & aptitudine ad illam creata foret.

Cum per PROMISSIONEM *vita.*

IV. Talem autem vitam vi hujus fœderis expectandam fuisse, suadet 1. *Dei bonitas*, quæ rationali creaturæ, ad id conditæ & aptæ, interque omnes creaturas Dei capaci, sese communicare & spirituali modo fruendam dare debet. Corporalia autem quædam bona à Deo possidere, non est illo frui ut Deo, h.e. ut æterno ac immutabili bono. Præsertim cum Deus *fœdus* cum homine faceret, h.e. de summis utilissimisque rebus cum ipso ageret, ipsumque in propiorem amicitiam ac communionem admitteret, ad minimum istis verbis tum ipsum affari debuit, quibuscum cum Abrahamo fœdus iniit, *Ero Deus tuus.* Quod cum & primo homini ex fœdere dici debuerit, & procul dubio dictum sit, hinc vita æterna in cœlis degenda isto fœdere promissa intelligitur, juxta firmissimam demonstrationem Christi, quæ legitur Matth. 22:32. *Ego sum Deus Abrahami, & Deus Isaaci, & Deus Jacobi; non est Deus, Deus mortuorum sed viventium*: ac Apostoli, quæ exstat in epist.ad Hebr.11:6. *Credere oportet eum, qui accedit ad Deum, quod sit, & quærentibus ipsum remunerator fiat.*

Quam ei vi hujus fœderis exspectandam fuisse, suadet, 1. Dei bonitas.

 V. 2. Hor-

2. Hominis ipsius natura & dignitas.

V. 2. *Hominis* ipsius *natura, & dignitas*, qui, cum præstantissima sui parte spiritus sit, & cœlestibus bonis pascatur, eaque solus intelligere ac capere possit, ac vehementissimo eorum tangatur desiderio, non in terram hanc, velut in exilium, perpetuo damnandus erat, ubi rebus externis, quas videre, tangere, gustare poterat, sese oblectaret; sed cum cognati cœli semina retineret, ac ad Deum omni affectu contenderet, cœlo quoque tandem redonandus erat. Deus enim non poterat quicquam facere, quo ullo modo ostenderet, se non velle esse, adeoque nec esse, summum hominis bonum, nec castas ejus in Deo suo delicias reprobare ac damnare poterat.

3. Historia sacra.

VI. 3. Ac satis clare id historia sacra ostendit; quæ vitæ istius symbolum in *Paradiso* ac *arbore vitæ* extitisse tradit, Gen. 2:9. quo sacramento ac pignore vitam cœlestem, Adamo promissam, nobis autem per Christum collatam, significari apparet ex analogia locorum. 2. Cor. 12:2, 4. *Novi hominem in Christo raptum usque in tertium cœlum, in Paradisum.* & Luc. 23:43. *hodie mecum eris in Paradiso.* & Apoc. 2:7. *Vincenti dabo comedere de arbore vitæ, quæ est in medio Paradisi Dei.* In quibus symbola ea pro re significata ponuntur. Sic & in comminatione expressa mortis comminatio habetur: *Quocunque die comederis de ea, moriendo morieris.* Gen. 2:17. cui oppositam vitæ promissionem includi ex ratione fœderis, & similium locorum collatione patet, vide Lev. 18:4, 5. *Judicia mea facietis & statuta mea observabitis, quæ qui facit homo vivet in eis.* Deut. 27:26. *Maledictus omnis qui non faciet stare verba legis hujus, ut faciat ea.* Rom. 10:5. *Moses describit justitiam quæ ex lege est, qui fecerit ea, homo vivet in eis.* conf. Ezech. 20:11. Cum autem hic omnis generis mors intelligatur, etiam ex opposito omnis generis vita, h. e. æterna & beatissima, ab omni mortis metu libera, אל מות, *nequaquam mori*, vel *non posse nec debere mori*, Prov. 12:28. intelligenda est.

4. Promissio vitæ æternæ, legis impletioni addita.

VII. 4. Denique ex promissis vitæ æternæ, legis impletioni in S. Scripturis tam sępe additis, id prorsus constat. *Doctor bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam? ipse verò dixit ei, si vis intrare in vitam, serva mandata.* Matth. 19:16, 17. Qui *fecerit illa, vivet in eis.* Lev. 18:5. Ezech. 20:11. ὁ ποιήσας ζήσεται *qui fecerit, vivet.* Gal. 3:12. Unde & *præceptum ad vitam* dicitur esse. Rom. 7:10. Quod ante lapsum potissimum locum habuit, cum homo positus esset sub ista lege.

Huic veritati adver-

VIII. Damnandus igitur *Socinianorum* & *Anabaptistarum* error, qui fœdus Dei cum primo homine, non spirituale, sed de animalis solum ac ter-

terrenæ vitæ commodis fuisse ajunt. Quin & hominem, post illa aliquanto tempore percepta, tandem mori debuisse affirmant; procul dubio in mærore & luctu, sicut illi *qui spem non habent*, 1.Thess.4: 13. & ἄθεοι ac *sine Deo* fœderato ac amico in mundo sunt. Eph.2:12. Ita negant aperte nonnunquam, spem ullam vitæ æternæ primo homini propositam; quanquam alii subobscuram ejus significationem, & conjecturam non improbabilem aliquando concedant, ex arboris vitæ ænigmate hauriendam ac evolvendam. Qui error latius serpsit: nam & Patribus ante Christum eandem vitæ immortalis promissionem & spem abrogatum iverunt. Cum tamen Deus cum hominibus non possit fœdus facere nisi de rebus summis & præstantissimis, h. e. de bonis æternis & spiritualibus; cum ipse sit spiritus, atque eo modo coli, omniaque à se sperari velit. *santur Sociniani & Anabaptistæ.*

IX. Quod eam non aperte promissam, sed sub involucro ostensam, & in arbore vitæ adumbratam volunt, frustra est. Omnino enim *vita* ipsi promissa fuit, quam expectare debebat ut quid eximium. Adeoque erat hæc vera vita, nomine isto digna, quæ non in terrestri aliqua felicitate, qualis & brutis convenit, sed in animæ potissimum pace & æternis gaudiis consistit. Quis enim dubitet, proposita Adamo ista arbore, simul ejus significationem, & vitæ apertam promissionem fuisse auditam? Quamvis enim Moses obscurius id tradat, sicut pleraque istius fœderis, quæ tanquam fugientis imaginis umbram tenui tantum luce spargit, ad repræsentandum ejus ἀφανισμὸν; Adamo tamen explicatius illud revelatum fuisse dubitari non potest.

X. Altera sanctionis fœderalis pars fuit *comminatio pœnæ*, quæ unico verbo *mortis* exprimitur Gen.2:17. *Quo die de arbore illa comederis, morte morieris.* Ubi quidem comminatio illa præcepto positivo, de non gustanda arbore, addita legitur, verum ita ut ad universam legem moralem extendenda sit. Nam in eum finem datum homini erat hoc præceptum, ut obedientia ejus erga legem moralem exploraretur; utque constaret an Deum pro domino ac pro unico ac summo suo bono haberet, an vero magis rebus terrenis & vetitis afficeretur. Ut comminatio hæc ejusdem generis ac latitudinis sit ac illa. Deut.27:26. *Maledictus, qui non permanserit in omnibus.* *tum per comminationem mortis:*

XI. Cum vero latissimo sensu verba accipienda sint, *mortis* nomine omnes mortis species, & quicquid tristi isto nomine in Scripturis venit, intelligere oportet. Est enim peccatum omni morte dignum. Nec ulla causa est, cur verba Dei restringamus. Et sicut vita, in opposita promissione, *quæ latissimo sensu accipienda est.*

ſione, omnem vitam & beatitudinem, quam anima rationalis capere poteſt, ſignificabat; ſic ex adverſo per mortem contraria ac infinita mala, omnîſque generis miſeria, beatitudini iſti adverſa, intelligenda ſunt.

Nempe de morte corporis, XII. Denotatur ergo per eam 1. mors *corporis*, per *reditum ejus in pulverem*. Gen. 3: 19. Qua peccator omnibus Dei bonis, quibus in terrâ fruebatur, ſpoliatur; & longanimitate Dei conſumta ne ſpem quidem reliquam habet. Atque huc referendi multiplices hujus vitæ caſus & calamitates, quæ hominem, nobiliſſimam creaturam, præ reliquis omnibus miſerè adeo exercent. Ita *ad mulierem dixit*: *multiplicabo dolorem & partitudinem tuam, in dolore paries liberos, & ad virum tuum erit occurſatio tua. Et Adamo dixit, quia auſcultaſti voci uxoris tuæ & comediſti de arbore ---- maledicta eſt terra propter te, in dolore comedes illam omnibus diebus vitæ tuæ; & ſpinas & tribolos tibi proferet; & edes herbam agri.* Gen. 3: 16, 17, 18. *Homo ad ærumnam naſcitur; & filii prunæ ſublimè volant.* Job. 5: 7. *& animæ,* 2. Mors *animæ*, ſive ſeparatio ejus à Deo, & regno, & vita ejus; abſque ullo cum Deo ſuo commercio, ut nec amoris, nec gratiæ, nec ſanctificationis ejus particeps eſſe poſſit. Unde ſequitur regnum peccati. Hinc peccatores dicuntur *mortui in lapſibus*, Eph. 2: 1. & *præputio carnis*, Col. 2: 13. *mortiſque primæ* ac *ſecundæ* ſpiritualis mentio fit Apoc. 20: 5, 6. *& ejus conſummatione.* 3. Denique mortis illius *conſummatio*, in animæ tranſlatione ad locum cruciatuum, (ut apparet exemplo illius *divitis*, qui ſtatim poſt mortem dicitur fuiſſe *apud inferos, in tormentis*, & *cruciari*, Luc. 16: 23, 24, 25.) & corporis tandem reſuſcitatione ad pœnas æternas. *Spem habeo in Deo, fore, quam etiam ii ipſi exſpectant, reſurrectionem mortuorum, tum juſtorum, tum injuſtorum.* Act. 24: 15. *Multi ex dormientibus terræ pulveris evigilabunt: hi in vitam æternam; & iſti in probra & in nauſeam ſeculi.* Dan. 12: 2.

Adeoque mors corporis non eſt naturæ conſequens. XIII. Non enim, ut antea ex parte vidimus, *mors corporis* naturæ creatæ ac felicis illius ſtatus conſequens erat, ſed humano generi in peccati pœnam contigit. Inde mors dicitur ὀψώνιον *peccati*, Rom. 6: 23. & peccatum appellatur *ſtimulus mortis*, 1. Cor. 15: 56. omneſque homines non ſimpliciter mori, ſed *mori in Adamo* dicuntur, 1. Cor. 15: 22. per unum hominem morte in mundum introducta. Non alia nempe ratione, quam qua *per unum hominem peccatum in mundum venit, & per peccatum mors, & ita mors tranſiit ad omnes homines, in quo omnes peccarunt.* Rom. 5: 12. & v. 14. *Regnavit mors ab Adamo ad Moſen uſque, etiam in eos qui non peccaverant ad ſimilitudinem tranſgreſſionis Adami: qui eſt*

typus

typus futuri. & v. 17. *Si enim unius lapsu mors regnavit per unum, multò magis, qui abundantiam gratiæ & donationis justitiæ accipiunt, in vita regnabunt per unum, Iesum Christum.* Quod argumento est, mortem corporis ita peccato deberi, ut illa regnum suum obtinente ne peccatum quidem plenè expiatum dici possit. Et vero cum mors naturæ sit destructio, quæ invita, & non nisi cum horrore, illam subit, non videtur Deus creaturam innocentem illi subjecisse, & nobilissimum animal tot miseriis & terroribus divexandum reliquisse, ut iniquiori conditione foret quam reliquæ creaturæ. *An ullo pacto delector morte improbi? dicit Dominus.* Ezech. 18: 23. Quo pacto vero hisce omnis Pelagianizantium cohors, qui mortem naturalem faciunt, adversetur, Cap. 1. §. xv. & seq. ostensum est.

Nec etiam vitæ hujus miseriæ & calamitates.

XIV. Quod etiam de *vitæ hujus miseriis & calamitatibus* statuendum est; quales sunt in anima, ignorantia, stupor, concupiscentia, insani affectuum motus, stultitia denique & fatuitas, quæ omnem hominis, non solum cum aliis hominibus, sed & cum Deo suo communionem tollit: & in corpore multiplices defectus, morbi, externa etiam infortunia, & casus: quæ naturæ integræ, nullo adhuc dissidio à Deo diremtæ, profecto non debebantur. Unde Scriptura diserte peccato illa assignat, Gen. 3: 16, 17, 18. Job. 5:7. ut jam vidimus. Et quis credat, miseriam delictum potuisse præcedere? & creaturam rationalem potuisse esse miseram, dum Deo adhuc conjuncta foret? vel cuiquam tantam in Dei opus potestatem fuisse, ut illud tam misere affligere, & corrumpere ac disperdere potuisset?

Unde quoque fidelium afflictiones & mors à peccati corruptione proveniunt.

XV. Quod verò fideles, quanquam à Christo liberatos, tamen multivariis afflictionibus, & morti ipsi obnoxios videamus, ex universali humanæ naturæ corruptione est, quæ nunc in non aliam sortem nascitur, ac infelices istas peccati reliquias secum trahit. Non enim ipsis tam *personarum*, quam communis *naturæ* hæ pœnæ sunt; non *formaliter*, prout sunt in ipsis fidelibus, sed *materialiter* ita dictæ, quatenus non nisi ex peccato provenire potuerunt.

Nec non immanes bestiarum divexationes & laniena.

XVI. Quod de bestiarum vexationibus addunt, quæ pœnales saltem dici non possint, sed naturales; adeoque in creaturis absque peccato locum potuissent reperire: Resp. dolores ipsis, cum vero sensu careant, impropriè adscribi: cumque hominibus in cibum cedunt, id esse partem dominii ejus, quod Deus homini ante lapsum concessit, Gen. 1:26, 29, 30. & post lapsum renovavit, Gen. 9:2. Reliquæ autem earum divexationes

 & la-

& lanienæ in ſtatu integro locum non habuiſſent, ſed à corruptione per peccatum in mundum introducta ortum ſumſerunt. vide Gen.3:17. *Maledicta eſt terra propter te, in dolore comedes illam omnibus diebus vitæ.* & Rom.8:20,21. *Vanitati creatura ſubjecta eſt, non ſua ſponte, ſed propter eum, qui ſubjecit, ob ſpem, quod & ipſa creatura liberabitur à ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.*

Altera mortis ſpecies mors ſpiritualis;

XVII. Altera hujus mortis ſpecies erat *mors ſpiritualis*, qua homo à Deo, veræ vitæ fonte, ſeparatus, nihil ſancti nec præclari poſſidet, ſed mente animoque corruptus peccato tantum non immortuus eſt, atque regni Dei exſors, ſub illius imperium & tyrannidem conceſſit. Cumque duplicem reſpectum ſpiritualis illa mors habeat, & ut culpa eſt, & ut pœna; poſteriori ratione hic conſideratur, ut eſt malum triſte, quod nos decore noſtro orbatos etiam Dei communione indignos reddit, ac animam ſummo ſuo bono, quo unicè gaudet ac lætatur, deprivat. *Obtenebrati cogitatione, quia ſunt abalienati à vitâ Dei, propter ignorantiam, quæ in ipſis eſt, propter obdurationem cordis ipſorum.* Eph. 4: 18.

quam ſequetur mors æterna.

XVIII. Quam tandem ſequetur *mors æterna*, in diriſſimis cruciatibus, cum animæ, tum corporis toleranda; quæ etiam triſti iſta ſententia *morte morieris* comprehenditur, & vitæ æternæ, obedientibus promiſſæ, opponitur. Quo pacto Apoſtolus Rom.6:23. ὀψώνιον *peccati vocat mortem*, æternam vid. ex lege oppoſitorum, nam mox additur, χάρισμα *autem Dei eſt vita æterna per Ieſum Chriſtum.* Sicut idem c. 5. peccato illi tribuit κατάκριμα, cui opponitur τὸ δώρημα & χάρισμα Chriſti εἰς δικαίωμα, v. 16. εἰς δικαίωσιν ζωῆς, v. 18. qui nos ab omni κατακρίματι abſolvit: adeo ut *nunc nulla* ſit *condemnatio iis qui ſunt in Chriſto Ieſu*, Rom.8:1. ut pateat condemnationem æternam intelligi. Et revera verba illa, *morte morieris*, adeo generalia & gravia erant, ut Adamus illis auditis non aliud quam omnia adverſa, quæ ab irato Deo proficiſci poterant, expectare potuerit.

Quod negant Sociniani;

XIX. Quod contra *Socinianos* tenendum eſt: qui ſicut ex creatione nihil in homine immortalis vitæ agnoſcunt; ita neque ipſi æternas pœnas in morte timendas ſtatuunt. Et per æternam mortem, quam à peccato volunt eſſe, non aliud intelligunt quam totalem hominis interitum, & æternam permanſionem in illo ſtatu, ſine ullis cruciatibus: qui nihil aliud eſt quam infernus non exiſtentiæ: ſicut rurſus liberatio ab illa morte per gratiam Dei, & reſurrectio, ipſis eſt nova creatio, & reproductio exiſtentium ex non exiſtentibus. Quo pacto, ut antea notavimus, omnem pec-

cati

cati pœnam tollunt : cum hæc morti corporali nihil addant, eamque nullo cruciatu augeant ; quæ tamen ipsis naturæ debitum est.

XX. Nec abludunt *Remonstrantes*, qui sicut Adamum, si innocens permansisset, non moriturum verosimillimum putant, ita mortem, quæ peccati pœna sit, moriendi necessitatem interpretantur, quod Adamum & Evam attinet : nam in posteris eam non pœnam, sed naturæ, quam nunc nascendo ab eo accipimus, sequelam esse statuunt. Ac mortem illam *tum in separatione animæ à corpore, & corporis in pulverem redactione, quæ pœna sensus est; tum in animæ à beata & gloriosa Dei visione separatione, quæ pœna damni dici solet*, collocant. *Non enim uspiam in Scripturâ legi, Deum Adamo æterni sensus pœnam comminatum fuisse*. Quos errores augent, dum Adami *mortem sua naturâ talem* statuunt, *ex qua nunquam excitari potuisset*; talem enim *resurrectionem ad pœnas infernales non peccati Adami, sed actualium peccatorum inconversorum hominum pœnam esse*. quæ *Episcopii* sunt verba, *in resp. ad* LXIV. *quæst*: p. 64. 65. & *ad Heid*. p. 108. 110. Sub qua assertione arcanum illud latet, ne nunc quidem futuram omnium mortuorum resurrectionem. Hypothesis enim illorum resuscitationem impiorum, qui sine notitia clararum promissionum Euangelii mortui sunt, sicut & infantium, non admittit : nam apertè, *in Euangelio solum pœnam infernalis doloris, oppositam promissioni cœlestis gaudii, expressa comminatione proponi*, affirmant. Ibid. p. 333.

Quibus accedunt Remonstrantes.

XXI. Quæ effata, 1. apertis Scripturæ locis contraniuntur, quæ *mortem, maledictionem, iram Dei, iram venturam*, & incumbentem iis, qui sub execratione legis, extra Christum Servatorem, degunt, & acerba omnia justitiæ legalis (quę sub fœdere naturæ & lege Mosis eadem fuit) transgressoribus ingeminant. Vide saltem Gal. 3: 13. *Christus nos emit, ut liberi essemus ab exsecratione legis, dum pro nobis exsecratio factus est. Scriptum est enim : maledictus omnis qui pendet in ligno*. Deut. 21: 23. *Exsecratio Dei suspensus*. Item, *qui inobediens est Filio, non videbit vitam; sed ira Dei manet super eum*. Joh. 3: 36. *Eramus filii natura iræ; ut & reliqui*. Eph. 2: 3. *Quem* Filium suum *suscitavit ex mortuis*, nempe *Iesum*, nos *eruentem ab ira illa ventura*. 1. Thess. 1: 10. 2. Et vix quicquam quod pœna peccati sit relinquunt, cum mortem corporalem, quicquid tergiversentur, à naturâ non alienam putent, cum expresse dicant, *eam non potuisse dici pœnam peccati, si Adam innocens in primo statu mortuus fuisset*, *Episc*. ad LXIV. quæst. p. 64. 65. quanquam verisimilius putet,

Qui refelluntur.

eum non moriturum fuisse: sicut in ejus posteris eam non pœnam, sed naturæ, ut nunc ab eo propagata est, conditionem dicunt: ut nihil aliud ipsis supersit, quam *pœna* illa *damni*, non sensus, quam in animâ post mortem collocant; quæ posita animæ immortalitate & post mortem sensu conceptu impossibilis est. Unde Socinus potius omnem animæ sensum ac vitam post mortem negavit; quod hypothesi isti congruentius est. 3. variorum denique perniciosorum errorum, quin Epicureismi ac Sadducæismi sunt latebræ.

Omnem hanc mortem comminatus est Deus propter justitiam ac sanctitatem suam:

XXII. Atque multiplicem hanc mortem comminatus est Deus ex sanctitate ac justitia sua, quæ in eo nihil est aliud quam constans, & perpetua voluntas peccatum puniendi; quam non potest abnegare, nec sese peccatori, ac si opere ejus delectaretur, fruendum dare, ut bono suo. Tum enim ei *similis* foret, Psal. 50:21. Quod nec esse, nec videri potest. Unde mors hæc Dei δικαίωμα, *postulatum justitiæ* ejus dicitur; *Qui, Dei jure cognito, quod, qui talia faciunt, digni morte sint; non solum ea faciunt, sed & gratos habent eos, qui faciunt.* Rom. 1: 32.

quæ proinde & æterna esse debet,

XXIII. Unde sequitur, etiam mortem hanc *æternam* esse debere, cum peccator à Dei amicitia & communione separatus in eam nunquam restitui possit. Hoc enim ultra peccatoris vires est. Neque Deus unquam peccatori non resipiscenti uniri, eique bonum ac lætum sese præbere potest. Adeoque hæc separatio cum æterna sit, æternumque si peccatorem spectes, duratura sit, in æternum ille divinis beneficiis ac gratia privari, & perpetuo iræ ejus sensu torqueri debet. alias rationes mittimus.

An Deus innocentem possit affligere, & subjicere æternis cruciatibus?

XXIV. Ad quæstionem à Scholasticis motam, *an Deus creaturam insontem affligere, vel æternis cruciatibus subjicere potuerit?* Resp. temere id nimis ab illis affirmari ex absoluto Dei dominio. Aliud autem est, quærere de afflictione qualicunque, de quo non contendimus; aliud de gravissima & æterna. Nec videndum solum, quid Deus possit per potentiam, sed potissimum velit secundum perfectionem, justitiam, & bonitatem suam: cui repugnare putamus, creaturam insontem, Deum amantem, & glorificantem, ac quærentem tanquam bonum suum, in æternum negligere, ac ad durissimos cruciatus abjicere. Ut hoc Scholasticorum effatum omnis religionis fundamentum tollat, cujus principium est, quod *Deus quærentibus sese* μισθαποδότης γίνεται *remunerator fit*, Hebr. 11: 6. quodque *frustra non possit quæri.* Esai. 45: 19. Ex quibus fundamentis pariter concludi potest, quid de annihilatione creaturæ rationalis statuendum sit.

CAPUT IV.

De Sacramento fœderis naturæ, Paradiso & Arbore vitæ.

I. Sicut in omni fœdere externa quædam symbola & signa locum habent, quæ fœderatos de officio admoneant, ipsisque promissa fœderis ante oculos ponant; ita quoque in primo fœdere Deo cum hominibus agere placuit, & visibili quodam signo eorum fidem ac spem firmare, ac bona fœderis obedientibus jam ante ostentare, istoque præmio eos excitare voluit. Istud sacramentum æternæ felicitatis fuit *Paradisus*, & in medio ejus *Arbor vitæ*. ***Fœderis primi symbolum***

II. Paradisi vox Persicæ, ut multis videtur, originis, saltem apud eos, ut ex Herodoto & Xenophonte constat, non ignota, proprie amœna ac delicata nemora & silvas significat. vide Neh. 2: 8. ubi *Asaph* dicitur שֹׁמֵר הַפַּרְדֵּס *custos Paradisi Regis*: ac κατ' ἐξοχὴν, ex LXX. Interpretibus, Edenis horto adhæsit; qui Mosi simpliciter גַּן *hortus* dicitur, h.e. ex vocis etymo locus septus & conclusus גַּן נָעוּל *Hortus oppessulatus est soror mea sponsa.* Cant. 4: 12. Legitur illa etiam Cant. 4:13. *Propagines tuæ Paradisus malorum Punicarum.* & Eccl. 2: 5. ubi cum גנות *hortis* conjungitur. Feci mihi גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים *hortos & Paradisos & sevi in illis arbores omnis fructus.* PARADISUS;

III. Gen. 2: 8. à *Deo* dicitur *plantatus*, h.e. tanquam amœnissimus terræ angulus præ aliis locis arboribus consitus, excultus, atque omnibus naturæ deliciis instructus, die vid. creationis tertio: *in Eden*, quod regionis nomen est, in Mesopotamia. vide 2.Reg.19:12. Esai.37:12. *ubi memorantur* בְנֵי־עֶדֶן *filii Eden ab ortu.* & Ezech. 27: 23. conjunguntur *Charan, & Canneh & Eden*: *ab ortu*, sive loci illius respectu, in quo Moses erat, dum hæc scriberet; sicut Scriptura Arabiam, Syriam, Mesopotamiam in Oriente crebro collocare solet, V. G. *Jacob sublatis oculis suis* perrexit *in regionem Orientalem*, h.e. Mesopotamiam, quæ est Cananæa Orientalis. Gen.29: 1. *è Syria jussit me adduci Balak rex Moabitarum, è montibus orientalibus.* Num. 23: 7. conf. Deut. 23: 4. ubi narratur, Balakum *mercede conduxisse Bileamum filium Behoris è Pethore Mesopotamiæ*; sive respectu ipsius regionis Eden, ut à parte ejus orientali Paradisus fuerit. ***plantatus à Deo, in Edens***

 IV. Un-

Paradisi situs. IV. Unde *de situ* Paradisi ex parte constare potest: de quo variè quæsitum fuit. Ut enim *Philonem*, *Originem*, aliósque ex veteribus prætercam, qui veritatem historiæ allegoriis suis corruperunt; & Paradisum ipsum cœlum esse dixerunt: *quidam* pro toto terrarum orbe, qualis in primæva sua pulchritudine erat, hunc hortum acceperunt, quæ sententia etiam Josepho, sed non ex vero, adscribitur: *alii* in remotis & inaccessis terris, ultra orbem hunc nostrum, atque ultra Oceanum, terras omnes amplexu suo stringentem, patentibus, illum collocant: *alii* in cœli spatiis, sub lunæ orbem; vel etiam in tertia aëris regione, ubi perpetuum serenum est: *quidam* denique in orbe nobis cognito, sub circulo æquinoctiali, vel in novo orbe, vel in insulis fortunatis, ponunt.

V. Rectius autem, & propius ad historiam, sentire illi videntur, qui Mesopotamiæ prope Babylonem illum vindicant. Illa enim amœnissima terrarum plaga erat Paradisi sedes, & primorum mortalium habitatione dignissima. Ibique Edenis regio, à voluptate & amœnitate appellata, occurrit: 2. Reg. 19: 12. Ezech. 27: 23. ubi Haran, sive Carræ, quas in Mesopotamia fuisse constat, & Eden conjunguntur tanquam regiones vicinæ. Atque in isto tractu memorati à Mose fluvii occurrunt, quos alibi frustra quæras. Denique & ad orientem in S. Scriptura perpetuo collocatur. Ut ex his indiciis facile beatum istum hortum deprehendere liceat.

Fluvii Paradisi. VI. *Fluvii*, qui Paradisi sedem potissimum signant, à Mose narrantur quatuor, *Pison*, *Gihon*, *Hiddekel*, *Phrat*. *Fluvius procedebat ex Eden*, Gen. 2:10. qui non alius est quam Tigris & Euphrates, qui longas terrarum oras emensi, in Mesopotamia fessas tandem aquas miscent, unoque flumine decurrunt, unius ad instar fluvii; qui est fluvius qui ex Edene regione allabens Paradisi spatia etiam alluisse, eaque vel brachiis & ambitu suo amplexus, vel deductis inde alveis ac rivis *irrigasse* dicitur: unde rursus *dividebatur in quatuor capita*; sive in ipso Paradisi ingressu, ad illum commodius perluendum; sive mox è finibus ejus egressus: nam Paradiso per diluvium corrupto particularis hujus rei ratio non patet. Constat autem istos fluvios, postquam diu socias aquas traxerunt, antequam in sinum Persicum se exonerent, rursus facto aquarum divortio dividi, & in propria nomina Tigridis ac Euphratis redire; & præter duo illa ingentia brachia, etiam alios alveos facere, qui hic à Mose nominantur. *Pison* ergo, sive פישון h. e. πλημμύρος, *æstuarium*, & *Gihon*, sive גיחון. h. e. *emissarius*, sive derivatus ex alveo latex & rivus (quo nomine & factus à pisci-

à piſcina Hieroſolymitana rivulus appellatur: *Deducite eum*, Salomonem, *ad Gihonem.* 1. Reg. 1: 33. *Abi, lava te in natatoria Siloam. quod exponitur*, ἀπεσταλμένος *Miſſus.* Joh. 9: 7.) ſunt duo fluenta, ex Euphrate vel Tigri deducta, quorum alterum terram *Hevilath*, quæ pars Arabiæ eſt, alterum *Æthiopiam* peragrat; ad orientem alterum, alterum ad occidentem ſpectans; prius *Piſotigris*, poſterius *Naharſares* à ſcriptoribus appellatur. Tertii fluvii nomen eſt *Hiddekel*, quem Tigrim eſſe magnus omnium conſenſus eſt. vide Dan. 10: 4. *Et die vigeſimo quarto menſis primi eram juxta fluvium illum magnum Hiddekel*, ſeu Tigrim. Quartus autem proprio nomine venit הוא פרת.

VII. In Paradiſo homo non creatus, ſed ut magis ſeſe inquilinum ac advenam noſſet, poſtquam creatus erat, à Deo collocatus eſt, *ad eum colendum & cuſtodiendum*, Gen. 2: 15. ut honeſto iſto labore & corpus & animum paſceret. Eratque hæc mundi inferioris veluti regia, omnibus naturæ copiis ac deliciis inſtructa, quæ hominem creaturarum principem exciperet, tanquam ſedes digniſſima ac amæniſſima. *In hoc Paradiſo homo collocatus eſt à Deo.*

VIII. Quin & auguſtius quid ſignificabat. Non enim homo mundi colonus exiſtere perpetuo debebat, ſed è mundo in Paradiſum tranſlatus, ubi Dei familiaritate fruebatur, hinc gradu veluti facto majora ſperare jubebatur. Cum enim hic *hortus Dei* foret, Gen. 13:10. nulla hominum, ſed ſolius Dei manu plantatus, & divinis apparitionibus ac quotidiano ejus alloquio illuſtris, primique fœderis ac pacti conſcius, in beatioris ſtatus auſpicium homini conceſſus erat, ipſique viſibile ac palpabile cœli pignus erat. Quem dum incoleret homo, & hunc amoris Dei arrhabonem quotidie intueretur ac tractaret, non poterat non tacitâ voluptate longe majora cœli gaudia, quæ obedientem ac in amicitia Dei perſeverantem manebant, prægustare. Jer. 3: 19. *Quomodo te ponam in filiis!* *Ejus auguſtior ſignificatio,*

IX. Apparet hoc ex Scripturæ uſu, quæ ſedes beatorum *Paradiſum* appellat; *Hodie mecum eris in Paradiſo.* Luc. 23: 43. Paulus *raptus fuit uſque in tertium cœlum*, 2.Cor. 12:2. *in Paradiſum*, v. 4. & *Paradiſum Dei. Vincenti dabo de ligno vitæ, quod eſt in medio Paradiſi ſive horti Dei.* Apoc. 2: 7. Phraſi à Judæorum conſuetudine deſumta, quibus ſollemne fuit cœlum *Paradiſum, hortum Eden*, & *ſinum Abrahæ* vocitare: ut hæc priſcæ Eccleſiæ fides fuerit, cœleſtis beatitudinis ſimulachrum & typum iſtis in rebus fuiſſe; quod Spiritus S. quoque imitatur. Sicut & Johannes in ſanctâ Apocal. felicem ac beatum Eccleſiæ ſtatum adumbrans, non *ex uſu Scripturæ adſtructa.*

ſolum

solum novam Hierosolymam, sed & Paradisum, ejusque fluvios & arbores nobis exhibet, capp. 21, 22: duplici imagine eandem rem figurans ac pingens, ac parem utriusque rationem esse significans.

& ARBOR VITÆ.

X. Atque huc præsertim faciebat mystica illa arbor in medio Paradiso, *Arbor vitæ* appellata, Gen. 2:9. Quæ prima & antiquissima Filii Dei, & vitæ per ipsum possidendæ imago fuit.

Quæ non fuit individua in sua specie,

XI. Ex communi præjudicio est, quod unicam ac individuam in sua specie eam existimant: à quo nos liberat Johannes Apoc. 22:2. qui eam in cœlesti Hierusalem ab utraque fluminis parte collocat; *In medio plateæ ejus & fluvii hinc & inde lignum vitæ faciens fructus duodecim.* ut & Ezech. 47:12. cujus verbis fere usus est Johannes. Quo etiam facit benedictio divina, Gen. 1:11,12. qua cunctis arboribus virtutem sese multiplicandi attribuit. Qualis autem hæc arbor fuerit, cum S. Scriptura silentio involvat, sicut multa alia ad primum fœdus spectantia, quod & ipsum cessare debebat, quærere nefas est.

nec vivifica virtute physica.

XII. Dicebatur *arbor vitæ*, h. e. vivifica. Non quasi semel degustata immortalitatem attulisset, virtute aliqua physica, fere instar Nepenthis, vel Ambrosiæ, qua Dii poëtarum in cœlis vescuntur; vel saltem vitam hominis ad longissimum terminum prorogare potuisset: quæ post Magistrum sententiarum multorum inter Pontificios, ac Lutheranos, ut & Socini ac Episcopii sententia fuit. Non enim huic arbori magis quam aliis arboribus vis alendi ac vitam hominis conservandi tribuenda est; quæ tamen hac appellatione non veniunt. Et si, non alimenti, sed medicamenti causa, eam præ reliquis ita vocatam dicant, frustra tamen erunt, cum Adam in isto statu morbis obnoxius non fuerit. Et unde docebunt promiscuè ejus arboris usum homini patuisse? cum *vincenti* solum *datum sit edere de arbore vitæ*, Apoc. 2:7. Unde nec Adamum ante lapsum eam attigisse constat, imo contrarium potius patet. Quid quod ligno isti ac arbori hoc pacto immortalitatem & æternum virorem largiuntur, quam homini nisi ejus fructu gustato attribuere non audent. *Sed dicta est arbor vitæ spiritualiter, ut signum* Verum, ut rem hanc rite capiamus, vita quam hæc arbor promittebat, non corporis solius proprie erat vel longævitas, vel immortalitas, sed æterna beatitudo & felicitas in cœlis tandem peragenda, quæ vitæ æternæ nomine in Scripturis venit; quamque nulli cibi largiri possunt; sed cum quo cibi & potus usus potius pugnat; unde Deus tum & *ventrem* & *cibum*, juxta Apostolum, abolebit, atque homo non in corpore hoc animali, sed πνευματικῷ Deum videbit. Cujus beatæ vitæ hæc arbor sacramentum & pignus erat.

Atque

Atque iſta appellationis ejus ratio eſt. Sicut benè Auguſtinus, *cætera ligna alimento fuiſſe, hoc etiam ſacramento*: cujus generis etiam eſt panis Euchariſticus in S. Cœnâ; non quod alimento cæteris cibis præſtet, ſed quod ſit myſticus panis, panis verè vivifici ſignum & ſymbolum.

XIII. Vita autem, ut jam diximus, quam hæc arbor obſignabat, non temporalis, ſed æterna & cœleſtis erat, ut expreſſe legitur Gen. 3: 22. *Et nunc ne extendat manum ſuam & accipiat etiam de arbore vitæ, & comedat & vivat* לעולם *in ſæculum.* Unde Sapiens Prov. 13:12. de ſalutari ac viva ſpe agens, ejus mercedem ac finem cum *Arbore vitæ* comparat: *Spes protracta infirmitas cordis, & arbor vitæ appetitus qui venit*: clare docens, iſto ſigno ſpem vitæ æternæ monſtratam fuiſſe. Et Apoc. 22. ſtatus Eccleſiæ cœleſtis eodem emblemate depingitur. Quæ rurſus contra Socinianos tenenda ſunt, qui nullam vitæ immortalis ſpem primo homini faciunt; illudque לעולם more ſuo minutè & leviter explicant *de vitâ*, non æternâ, ſed *longa, deque integro vitæ tempore, quod homo* in terris *vivere potuiſſet.* Quo pacto arbori vitæ non plus tribuunt quam reliquis arboribus, quæ etiam vitam hominis ad terminum ſuum produxiſſent. *Vivere* autem *in ſæculum,* Scripturæ phraſi, non poſſibilem aliquem terminum dicit, ſed omnem vitæ terminum negat; atque iſto etiam loco τῷ *redire in pulverem* opponitur.

æterna vita

(negantibus id Socinianis)

XIV. Speciatim autem arbor iſta *Filii Dei* imaginem gerebat, qui eſt *arbor* illa *vitæ in medio Paradiſi Dei*, Apoc. 2:7. & *lignum vitæ*, h. e. cauſa vitæ æternæ, *ipſum apprehendentibus*, Prov. 3:18. Quæ non levi aliqua alluſione dicuntur, ſed Chriſtum illum eſſe oſtendunt, in quo, ut omnes promiſſiones, ita & prima illa Adamo facta, ſuum implementum habent. Nam ille propriè eſt Ἀνατολὴ ἐξ ὕψους *Germen* illud, non è terra, ſed *ex alto*, Luc. 1: 78. inque *eo vita eſt*, atque ipſe omnis *vitæ & fons* & verè cauſa eſt: *In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum.* Joh. 1:4. *Ego ſum via & veritas & vita. Nemo venit ad Patrem, niſi per me.* c. 14:6. *Quemadmodum Pater excitat mortuos & vivificat, ita etiam Filius, quos vult vivificat.* c. 5: 21. *Quemadmodum Pater habet vitam in ſe, ita dedit & filio vitam habere in ſe.* Ibid. v. 26. Unde antiquiſſimo arboris vitæ typo ab ipſa mundi origine monſtratus eſt.

& Filii Dei, qui omnis vitæ fons eſt.

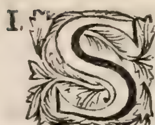
XV. Ita enim conveniebat Deo filium ſuum, quem diligit, & cujus gloriam quærit, jam ab initio hominibus oſtendere, & ut vitæ auctorem ac principem mundo exhibere. Ut homo eam nec in ſeſe, nec in rebus quibuſlibet terreſtribus, ſed extra ſeſe in Dei filio ſolo quæreret, ejuſque

communionem omni ſtudio anhelaret. Ipſe enim in quocunque ſtatu ſolus mundi vita erat, nec extra illum ad eam aditus dabatur. Ex quo amplius patet, Adamum, dum peccabat, atque hoc vitæ ſymbolum ſpernebat, etiam filium Dei ſpreviſſe, & tantum non conculcaſſe; atque ei humanum genus debitorem factum, qui dein peccata ac debita ejus omnia in ſe recepit & expiavit.

CAPUT V.

De Arbore ſcientiæ & præcepto circa eam.

ARBOR COGNITIONIS *boni ac mali materia explorationis homini.*

I. Equitur alterius arboris conſideratio, quæ non in vitæ ſymbolum ac pignus, vel in fœderis ſigillum, ut prior, ſed ad explorandam hominis obedientiam data fuit; *Arbor ſcientiæ boni & mali* appellata. De qua Deus edixerat, *ex omni arbore horti comedendo comedes, & ex arbore ſcientiæ boni & mali non comedes, quia in die qua comedes ex ea, morte morieris.* Gen. 2: 16, 17.

II. Qualis hæc arbor fuerit, non conſtat. Quæ enim veterum quidam de *ficu*, quia mox poſt lapſum ejus foliis homo ſeſe conveſtivit, quæ ex eadem vel proxima arbore decerpſerit, vel *malo* (ex Cant. 8: 5. *Quæ eſt hæc aſcendens ex deſerto, injiciens ſe ſuper dilectum ſuum? Subter illa malo excitavi te: ibi parturivit te mater tua; ibi parturivit, peperit te.*) hariolantur, incerta, vel etiam aliena ſunt.

Ratio nominis hujus arboris.

III. Potius videndum eſt, cur *arbor ſcientiæ boni & mali* dicta fuerit. Ubi Judæorum rejicienda eſt fabula, quam Sociniani adoptant, qui fructibus ejus vim mirificam ſcientiam ingenerandi vel augendi tribuunt, quam homo videlicet non à Deo, plaſte ſuo, ſed demum guſtata arbore, veluti vi aliquâ magicâ, accepiſſet. Verum eventus contra fuit. Nec ratio eſt, cur Deus pretioſo adeo fructu hominem arcuiſſet; quod tamen in arbore hac factum. Sed neque à mendaci Satanæ promiſſione nomen hoc ſortita eſt; quæ *Ruperti, Toſtati, & Pererii* opinio eſt. Quis enim credat vel Adamum, vel Moſem, comperta impoſtoris fraude, infelicem iſtam arborem magnifico adeo nomine inſigniviſſe? Ut rectius illi conjiciant, qui eam ita dictam volunt, vel *ratione probationis*, quia hominis obedientia, an bonus an malus futurus eſſet, ad fatale iſtud lignum exploranda